

*Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών*

ΚΟΕ 12673

ΝΟ 12828

*Διδακτορική διατριβή
Πελαγίας Σουσιοπούλου του Διομήδους*

30 JAN

Θέμα:

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ

ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ ΤΗΣ 27.9.1968

για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων

& ΡΩΜΗΣ ΤΗΣ 19.6.1980

για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές

Νοέμβριος 1999

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών δεν αποτελεί αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα (άρθρο 202 παρ. 2 ν. 5343/32).

ΚΥΡΙΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ξενόγλωσσες

AnnDrL	Annales de Droit de Louvain
AGB-G (1976)	Allgemeine Geschäftsbedigungen
AJCL	American Journal of Comparative Law
ASDI	Annuaire Suisse de Droit International / Schweizerisches Jahrbuch für internationale Recht
BGH	Bundesgerichtshof
BYBIL	British Yearbook of International Law
CDE	Cahiers de Droit Européen
CMLR	Common Market Law Reports
ELR	European Law Review
GP	Gazette du Palais
IBL	International Business Lawyer
ICLQ	International and Comparative Law Quarterly
ILP	International Litigation Procedure
IPRax	Praxis des internationalen Privat- und Verfahrens-rechts
JBL	The Journal of Business Law
JCP	Journal of Consumer Policy
JDI	Journal du Droit International
JOCE	Journal Officiel des Communautés Européennes
JT	Journal des Tribunaux
Mitteilungen	Wertpapier Mitteilungen. Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht
NILR	Netherlands International Law Review
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
NTIR	Nordisk Tidsskrift for International Ret
RabelsZ	Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
RCADI	Recueil des Cours de l' Académie de Droit International de La Haye
RCDIP	Revue Critique de Droit International Privé
RDIDC	Revue de Droit International et de Droit Comparé
RivDIPP	Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale
REDC	Revue Européenne de Droit de la Consommation

Répertoire	Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire, Série D
RMC	Revue du Marché Commun
RTDE	Revue Trimestrielle de Droit Européen
SydLR	Sydney Law Review
Texas ILJ	Texas International Law Journal
TrCom FrDIP	Travaux du Comité Français de Droit International Privé
UCTA	Unfair Contract Terms Act

Ελληνόγλωσσες

αρ.	άρθρο
Αρμ.	Αρμενόπουλος
βλ.	βλέπε
Δ	Δίκη
ΔΕΕ	Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών
ΔΕΚ	Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
Δραστηριότητες	Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΕ	Εισηγητική Έκθεση
ΕΕ ΔΣΘ	Επιστημονική Επετηρίδα Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης (Αρμενόπουλος)
ΕΕΕΚ	Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΕΕυρΔ	Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου
ΕΕμπΔ	Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	Επιθεώρηση Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ελλαΚ	ελληνικός Αστικός Κώδικας
ΕλλΔικ	Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
επιμ.	επιμέλεια
ΕπισκΕμπΔ	Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ιδ.δ.δ.	ιδιωτικό διεθνές δίκαιο
ΚΝοΒ	Κώδικας Νομικού Βήματος
ν.	νόμος
ΝΒ	Νομικό Βήμα
ΣΒ	Σύμβαση Βρυξελλών
σελ.	σελίδα
σημ.	σημείωση
ΣΛ	Σύμβαση Λουγκάνο

ΣΡ	Σύμβαση Ρώμης
Συλλογή	Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΣυνθΕΟΚ	Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
ΣΧ 1955, Σύμβαση Χάγης 1955	Convention de La Haye sur la loi applicable aux ventes a caractère international d' objets mobiliers corporels (Conclue le 15 juin 1955)
ΣΧ 1980	Conférence de La Haye de droit international privé. Actes et documents de la quatorzième session 6 au 25 octobre 1980. Ventes au consommateurs, Avant-projet de Convention [1980] adopté par la Commission Spéciale
υπ.	υπόθεση
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδος της Κυβερνήσεως

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Συντομογραφίες.	i
Συνοπτικό διάγραμμα.	v
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.	3
<i>Κεφάλαιο Πρώτο: Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ.</i>	5
<i>Κεφάλαιο Δεύτερο: ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΔΥΝΑΤΟΥ ΣΥΜΒΑΛΛΟΜΕΝΟΥ ΣΤΟ ΙΔ.Α.Δ..</i>	11
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΤΗΣ 27.9.1968.	23
<i>Κεφάλαιο Πρώτο: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.</i>	25
<i>Κεφάλαιο Δεύτερο: ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ.</i>	42
<i>Κεφάλαιο Τρίτο: ΒΑΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ.</i>	86
<i>Κεφάλαιο Τέταρτο: ΒΑΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ.</i>	116
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΧΕΣ ΤΗΣ 19.6.1980.	131
<i>Κεφάλαιο Πρώτο: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.</i>	133
<i>Κεφάλαιο Δεύτερο: ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ.</i>	163
<i>Κεφάλαιο Τρίτο: ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ.</i>	230
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.	271
Πηγές	275
Παράρτημα	323
Αναλυτικός πίνακας περιεχομένων	329

Καθώς ο καταναλωτικός τομέας αποτελεί το *alter ego* της κοινής αγοράς, είναι αναμφισβήτητη η οικονομική και κοινωνική σημασία του για την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Η λειτουργία της κοινής αγοράς σε μια δημοκρατική Ευρώπη δεν θα μπορούσε να είναι επιτυχής, παρά μόνο στο βαθμό που θα επέφερε την αύξηση της ευημερίας των πολιτών της Ευρώπης και καταναλωτών της κοινής αγοράς. Ήταν συνεπώς επιβεβλημένη η δημιουργία ενός πλέγματος προστατευτικών διατάξεων σε επίπεδο ΕΟΚ.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να μελετήσει τη λειτουργία των σχετικών ρυθμίσεων αφ' ενός στο χώρο του δικονομικού ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, όπως αυτές αποκρυσταλλώθηκαν στη Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων,¹ αφ' ετέρου τους σχετικούς κανόνες σύνδεσης που περιέλαβε η Σύμβαση της Ρώμης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές.² Επειδή δε και στην πλειοψηφία των συμβάσεων ασφαλίσεων συμβαλλόμενοι είναι καταναλωτές, γεγονός το οποίο δεν αναιρείται από την ύπαρξη και συμβάσεων ασφαλίσεων που συνάπτονται με επαγγελματίες, θεωρήσαμε σκόπιμη, για μια κατά το δυνατόν πλήρη προσέγγιση, την ανάλυση και των υφισταμένων, σχετικών με τις συμβάσεις ασφαλίσεων, διατάξεων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

---

¹ Βλ. *infra* Μέρος II.

² Βλ. *infra* Μέρος III.

Μέθοδος παραπομπών

Οι παραπομπές γίνονται με το όνομα του συγγραφέως και τον αριθμό σελίδος. Εάν πρόκειται για παραπομπή σε επόμενο έργο του ιδίου συγγραφέως, προστίθενται και οι αρχικές λέξεις του έργου. Εφ' όσον πρόκειται για δημοσίευση σε περιοδικό, με τον αριθμό τόμου (όταν αυτός υπάρχει), τα αρχικά του περιοδικού, τη χρονολογία και τον αριθμό σελίδος. Εάν πρόκειται για δημοσίευση σε τιμητικό τόμο ή συλλογικό έργο, με το όνομα του συγγραφέως, τις αρχικές λέξεις του τιμητικού έργου ή συλλογικού τόμου και τον αριθμό σελίδος. Ο αναγνώστης θα ανατρέξει στη βιβλιογραφία για τα πλήρη στοιχεία της παραπομπής. Κατ' εξαίρεση, και όπου θεωρήσαμε ότι αυτό εξυπηρετεί καλύτερα τον αναγνώστη (όταν, επί παραδείγματι, δεν περιλήφθηκε η αναφερόμενη εργασία στη βιβλιογραφία, ή όταν πρόκειται για την πρώτη παραπομπή σε βασικό έργο, ή για τη μοναδική παραπομπή σε ένα έργο), η υποσημείωση περιέχει τον πλήρη τίτλο της παραπομπής.

Μέρος Πρώτο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Κεφάλαιο Πρώτο: Η ΑΡΧΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ.

Τμήμα 1ο: Αίτια επικράτησης της αρχής αυτονομίας της βουλήσεως.

Η αρχή της ελεύθερης επιλογής forum και εφαρμοστέου δικαίου³ αποτελεί την έκφραση στο χώρο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου της φιλελεύθερης οικονομικής και νομικής αντίληψης του 19ου αιώνα.

Η ατομιστική αυτή άποψη του δικαίου βασίζεται σε μίαν ιδεαλιστική ισότητα των συμβαλλομένων μερών. Στο χώρο του ουσιαστικού δικαίου η αρχή εκφράζεται με την υιοθέτηση της ελευθερίας των συναλλαγών / συμβατικής ελευθερίας, ήτοι την παροχή στους συμβαλλομένους του ευρύτερου δυνατού πεδίου εντός του οποίου μπορούν να καθορίσουν τους όρους της σύμβασής των. Το δίκαιο δεν εξετάζει εάν οι συνθήκες υπό τις οποίες συνήφθη η σύμβαση υπήρξαν δίκαιες (fair), ή εάν η συναλλαγή απέβη επωφελής για τα μέρη. Το κράτος δεν παρεμβαίνει στον κοινωνικό και οικονομικό χώρο, και το δίκαιο παρεμβαίνει όσο το δυνατόν λιγότερο. Ο ρόλος του περιορίζεται στο να καθορίσει το χώρο της ελευθερίας του κάθε ατόμου.⁴

Στο χώρο του δικονομικού διεθνούς δικαίου, η αρχή της αυτονομίας της βουλήσεως επιτρέπει στα μέρη να υποβάλουν τις διαφορές τους σε δικαστήριο που αυτοί θα συμφωνήσουν, παρεκκλίνοντας από τις διατάξεις περί διεθνούς δικαιοδοσίας ή και τοπικής αρμοδιότητας.

Στο υπό στενή έννοια ιδ.δ.δ., την κύρια έκφραση της φιλελεύθερης ατομιστικής αντίληψης αποτελεί η δυνατότητα των μερών να επιλέξουν το εφαρμοστέο στη σύμβασή τους δίκαιο.⁵ Η αρχή καθιερώθηκε στο ιδ.δ.δ. στο τέλος του 19ου αι., αποβάλλοντας την έως τότε κρατούσα αρχή locus regit actum, καθώς, λόγω της εξέλιξης των μέσων τηλεπικοινωνίας, οι συμβάσεις μεταξύ απόντων πολλαπλασιάζονταν.⁶

Στο ιδ.δ.δ. όμως η ελευθερία των μερών είναι πολύ μεγαλύτερη από ότι στο ουσιαστικό δίκαιο, καθώς δεν περιορίζεται από τις εσωτερικές αναγκαστικές

---

³Γενικά για την αυτονομία της βούλησης σαν νομικό θεμέλιο της σύμβασης, βλ. Pommier Jean-Christophe: *Principe d'Autonomie et Loi du Contrat en Droit International Privé Conventionnel*. Préface Yves Loussouarn. Collection Droit Civil. Série Etudes et Recherches. Economica. Paris. 1992. 382 σελ., Jacquet Jean Michel: *Principe d'Autonomie et Contrats Internationaux*. Paris. Economica. 1983. 342 σελ., Ranouil Veronique: *L'Autonomie de la Volonté: Naissance et Evolution d'un Concept*. Paris. P.U.F. 1980, 165 σελ., Rigaux CDE 1988.307.

⁴Lando 24 *CMLR* 1987.171, Hartley: *Consumer Protection* σελ. 111, Imhoff-Scheier σελ. 89.

⁵Βλ. Morgenstern σελ. 15, με περατέρω παραπομπές.

⁶Audit *DIP* σελ. 136.

διατάξεις, παρά μόνον από τους αναγκαστικούς κανόνες άμεσης εφαρμογής, και αυτή είναι η διαφορά της από την αντίστοιχη έννοια στο εσωτερικό, ουσιαστικό δίκαιο.⁷ Η συμβατική ελευθερία, η ιδιωτική αυτονομία λειτουργεί μέσα στα πλαίσια του ορισμένου δικαιοκτικού συστήματος, μπορεί δε να εισάγει παρεκκλίσεις από τους αναγκαστικούς κανόνες, εφ' όσον αυτοί το επιτρέπουν, μόνον προς όφελος του αδύνατου μέρους. Η αυτονομία των μερών στο ιδ.δ.δ. αναφέρεται στο σύστημα δικαίου ως σύνολο, και κατ' αρχήν αποκλείει όλους, ακόμη και τους αναγκαστικούς, κανόνες αυτού.⁸

Η διαφορά αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι για καιρό επικράτησε η άποψη ότι το ιδ.δ.δ. επιτελεί μίαν ιδιαίτερη λειτουργία και εξυπηρετεί διαφορετικούς σκοπούς από ότι το εσωτερικό ουσιαστικό δίκαιο. Ειδικά για τις διεθνείς συμβάσεις, η άποψη που κρατούσε ήταν ότι ο ρόλος του ιδ.δ.δ. ήταν η διαφύλαξη των συμφερόντων του διεθνούς εμπορίου. Η αυτονομία συνεπώς των συμβαλλομένων διέφερε στο ιδ.δ.δ. από το ουσιαστικό δίκαιο, και ήταν μεγαλύτερη στο ιδ.δ.δ.. Η αιτιολογία ήταν ενδογενής του ιδ.δ.δ., δηλ. ίδιον της διεθνούς συναλλακτικής ζωής. Ο εσωτερικός νομοθέτης δεν πρέπει να παρεμποδίζει το χώρο αυτό με τις αναγκαιότητες της εσωτερικής τάξης. Το δίκαιο του διεθνούς εμπορίου μεταβάλλεται σε ένα δίκαιο που ξεπερνά την αρμοδιότητα του κάθε κράτους. Από εκεί και η προάσπιση μίας σύγχρονης *lex mercatoria*, προσαρμοσμένης στις ανάγκες της διεθνούς οικονομίας και όχι μίας κρατικής έννομης τάξης.⁹

Η αυτονομία της βούλησης συνεπώς έχει διπλό θεμέλιο στο ιδ.δ.δ. των συμβάσεων: αρνητικό, στη δυσκολία εντοπισμού των συμβάσεων και θετικό, στην ανάγκη να ληφθούν υπ' όψιν οι ιδιαίτερες συνθήκες των διεθνών συναλλαγών και τα απορρέοντα συμφέροντα των μερών.¹⁰

Ως τέτοιες ιδιαίτερες συνθήκες των διεθνών συναλλαγών που υπαγορεύουν την υιοθέτηση της αρχής της ελεύθερης επιλογής δικαίου υποστηρίχθηκαν οι εξής¹¹:

α) Η ανάγκη των μερών για ελευθερία επιλογής *forum* και δικαίου.

Σε πολλές διεθνείς εμπορικές συμβάσεις (όπως εμπορικές πωλήσεις, *franchising*, *leasing*, μεταφορές, συμβάσεις διανομής και πρακτορείας, ασφάλειες μεταφορών, αντασφάλιση, συμβάσεις παραχώρησης αδειών κ.ά.¹²) τα μέρη έχουν σοβαρούς λόγους για την επιλογή τους (αξιοπιστία ή εμπειρία ή "ουδετερότητα" των δικαστηρίων ορισμένης χώρας, χωρική τους γειτνίαση / διεθνώς γνωστό υπόδειγμα,

⁷Imhoff-Scheier σελ. 69, 212. Βλ. και Σταματιάδη *Αρμενόπουλος* 1997.189 επ..

⁸Herzog P. *AJCL* σελ. 147, αναφ. από Gamillscheg 181 *RCADI* 1983-III.306.

⁹Imhoff-Scheier σελ. 92. Βλ. Παμπούκη Χαράλαμπος: *Η lex mercatoria ως εφαρμοστέο δίκαιο στις διεθνείς συμβατικές ενοχές. Συμβολή στη γενική θεωρία του δικαίου των διεθνών συναλλαγών*. Βιβλιοθήκη Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1996, xix-347 σελ.

¹⁰Patocchi σελ. 128.

¹¹von Hoffmann σελ. 1, Imhoff-Scheier σελ. 76.

¹²Lando: *Party Autonomy* σελ. 199.

δίκαιο της χώρας που κυριαρχεί στην αγορά, "ουδέτερο" δίκαιο, ιδιαίτερα ανεπτυγμένο και ταιριαστό δίκαιο, χρήση του σε προηγούμενες συμβάσεις μεταξύ των μερών, στενή σχέση της σύμβασης με άλλη, προηγούμενη σύμβαση που διέπεται από αυτό το δίκαιο).¹³

β) Βεβαιότητα δικαίου στις εμπορικές συναλλαγές.

Η επιλογή *forum* ή / και εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλόμενους διευκολύνει τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου πριν από την υπαγωγή της διαφοράς σε δικαστήριο, αλλά ακόμη και μετά την υπαγωγή στο συγκεκριμένο *forum*, στο βαθμό που οι διατάξεις του *forum* σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο είναι ασαφείς.¹⁴

Η αυτονομία της βούλησης φαίνεται προτιμότερη από ένα υποχρεωτικό εντοπισμό της σχέσης, καθώς η έρευνα για τον αντικειμενικό σύνδεσμο είναι συχνά δύσκολη. Πολλές σχέσεις έχουν συνδέσμους με περισσότερες χώρες και δεν μπορεί να εντοπισθεί ένας αντικειμενικός σύνδεσμος.¹⁵

γ) Ανταγωνισμός με ίσους όρους.

Στο διεθνές πεδίο ο ανταγωνισμός εκτείνεται πέραν των ιδιοτήτων των προσφερομένων αγαθών και υπηρεσιών, και στα νομικά συστήματα όπου υπάγονται τα μέρη, καθώς και στο κόστος της δικαστικής επιδίωξης ικανοποίησης των απαιτήσεών τους. Δεν είναι όμως δυνατόν να χειροτερεύει η θέση που κατέχουν στην αγορά των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι εντόπιες επιχειρήσεις, με το να στερούνται της δυνατότητας να συμβληθούν υπό τις ίδιες νομικές συνθήκες όπως και οι ξένες επιχειρήσεις.¹⁶ Πρέπει λοιπόν να τους παρέχεται η δυνατότητα να ανταγωνισθούν διαπραγματευόμενες ελεύθερα, χωρίς κρατική παρέμβαση στους όρους αυτούς,¹⁷ σύμφωνα με τους νόμους της αγοράς. Διαφορετικά οι επιχειρήσεις που θα δεσμεύονται από την κρατική παρέμβαση θα απειλούνται με σχετική μείωση των κερδών τους και δεν θα μπορέσουν να συμβληθούν ούτε να εφοδιάσουν την αγορά με τα απαραίτητα αγαθά και υπηρεσίες.¹⁸

---

¹³Lando: Party Autonomy σελ. 194, Siesby: Party Autonomy σελ. 211, von Hoffmann *JCP* 15.367.

¹⁴Batiffol Henri: *Aspects Philosophiques du Droit International Privé*. Paris 1956: αναφέρεται από Pocar 188 *RCADI* 1984-V.349, Lando: Party Autonomy σελ. 193, Hay et al. 237.

¹⁵von Hoffmann *JCP* 15.366.

¹⁶von Hoffmann: General Report σελ. 4.

¹⁷Hay et al. 237, Lando: Party Autonomy σελ.194.

¹⁸Lando: Party Autonomy σελ. 201, von Hoffmann: General Report σελ. 33.

Τμήμα 2ο: Οι περιορισμοί της αυτονομίας των μερών.

Παράγραφος Ι: Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στο ουσιαστικό δίκαιο.

Κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα επέρχονται βαθιές αλλαγές στην κοινωνική και οικονομική δομή των προηγμένων βιομηχανικά χωρών. Στη βιομηχανική και κεφαλαιοκρατική συγκέντρωση αντιστοιχεί η δημιουργία συνδικαλιστικών και εργοδοτικών οργανώσεων και η ανάπτυξη κοινωνικής/ταξικής συνείδησης. Είναι το τέλος του ατομικισμού. Συνέπεια αυτών των μεταβολών, αλλά και γεγονότων όπως η οικονομική κρίση του 1929, που γεννά την κεϋνσιανή θεωρία, και των δύο μεγάλων πολέμων, αποτελεί ο αυξανόμενος κρατικός παρεμβατισμός.¹⁹

Η ως τότε κρατούσα σύλληψη του δικαίου ως εγγύησης της ατομικής ελευθερίας μεταβάλλεται ριζικά. Ο νέος ρόλος του είναι η προώθηση του γενικού συμφέροντος, η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ των διαφόρων ομάδων συμφερόντων. Ο κρατικός παρεμβατισμός επιβάλλει ώστε το δίκαιο να γίνει εργαλείο κοινωνικής οργάνωσης: όποτε η αυτονομία των μερών γίνεται παράγοντας κοινωνικής αταξίας, ανισορροπίας μεταξύ ισχυρών και αδυνάτων, το δίκαιο χρησιμοποιείται για την αποκατάσταση της τάξης και τη διατήρηση της δεδομένης αυτής ισορροπίας.²⁰

Καθώς η σύμβαση αποτελεί μαρτυρία της συνεχώς διαφοροποιούμενης έκτασης που παρέχεται στη νομοθετική και στην ιδιωτική σφαίρα ρύθμισης,²¹ οι νέες αυτές τάσεις εκφράζονται στο ουσιαστικό δίκαιο των συμβάσεων, ιδιαίτερα των μη εμπορικών, με την εισαγωγή, ήδη από τα τέλη του 19ου αι., σημαντικών περιορισμών της αυτονομίας των μερών με τη μορφή είτε απαγορεύσεως κάποιων συμβατικών όρων, είτε αναγκαστικής εισαγωγής ρυθμίσεων που τα μέρη υποχρεούνται να τηρούν, είτε τις συμφώνησαν είτε όχι, ήτοι των αναγκαστικών κανόνων.²²

Οι αναγκαστικοί αυτοί κανόνες όμως δεν αφορούν μόνον, ούτε καν κυρίως, την προστασία των αδυνάτων. Οι νομοθετικοί περιορισμοί μπορεί να αποσκοπούν στην προώθηση της οικονομικής, εξωτερικής ή άλλης κρατικής πολιτικής.²³ Είναι δυνατόν η αυτονομία των μερών να περιορίζεται από ρυθμίσεις που στοχεύουν π.χ. στην προστασία των τρίτων, στην παρανομία της σύμβασης, στην ταυτόχρονη προστασία και των δύο μερών - όπως ο σεβασμός της καλής πίστης, ή διατάξεις για την εγκυρότητα της δήλωσης βουλήσεως.²⁴

¹⁹Βλ. Imhoff-Scheier σελ. 90.

²⁰Βλ. Imhoff-Scheier σελ. 90.

²¹Morgenstern σελ. 15, με περαιτέρω αναφορές.

²²Hartley: Consumer Protection σελ. 111.

²³Pocar 188 RCADI 1984-V.350, Hartley: Consumer Protection σελ. 111.

²⁴Pocar 188 RCADI 1984-V.352.

Στο πλαίσιο αυτής της θεώρησης, η ειδική μεταχείριση των συμβάσεων με αδύνατο μέρος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως η εμφάνιση ενός ιδιαίτερου δικαίου, το οποίο, αποσπώμενο από το αστικό δίκαιο θα άφηνε το τελευταίο κάτω από την κυριαρχία της φιλελεύθερης θεωρίας, όσο ως εξωτερική μιας γενικότερης εξέλιξης: ο δογματικός χαρακτήρας της αυτονομίας της βούλησης καθίσταται διαρκώς προφανέστερος υπό την οπτική της θεωρίας του αστικού δικαίου, ενώ, για ορισμένους, η γενική θεωρία των συμβάσεων έχει ως σύγχρονο πλαίσιο την ίδια την αρχή της δημόσιας τάξης, άλλοτε ως προστασία του αδύνατου μέρους, λειτουργία εμπνευσμένη από μίαν επιθυμία δικαιοσύνης, άλλοτε ως σύλληψη του γενικού συμφέροντος, λειτουργία εμπνευσμένη από μίαν αρχή χρησιμότητας.²⁵

Παράγραφος II: Η αμφισβήτηση της αυτονομίας των συμβαλλομένων στο δικονομικό και το με στενή έννοια ιδ.δ.δ..

Όπως αναφέρθηκε, για καιρό επικράτησε η άποψη ότι το ιδ.δ.δ. επιτελεί μία ιδιαίτερη λειτουργία και εξυπηρετεί διαφορετικούς σκοπούς από ότι το εσωτερικό ουσιαστικό δίκαιο, άρα ότι πρέπει να παρέχεται μεγαλύτερη αυτονομία στα μέρη.

Όμως εδώ και είκοσι περίπου χρόνια αναπτύσσεται μία ριζοσπαστική αλλαγή στην προσέγγιση του διεθνούς δικαίου των συμβάσεων.²⁶ Ο διεθνής χώρος δεν μπορεί να αποτελεί, χάριν των συμφερόντων του διεθνούς εμπορίου, ένα προνομιακό πεδίο όπου επιτρέπονται, αν δεν επικροτούνται κιόλας, όλες οι καταχρήσεις. Επιπλέον, η ελεύθερη ανάπτυξη των διεθνών συμβατικών δεσμών κατέληξε στο εσωτερικό πεδίο να υπονομεύσει την ενότητα της εσωτερικής έννομης τάξης. Η ανάγκη περιορισμού της αυτονομίας των μερών κατέστη αναγκαία ώστε να αποφευχθεί η καταστρατήγηση των επιταγών της εθνικής έννομης τάξης.²⁷ Παρατηρούμε έτσι ότι οι περιορισμοί της αυτονομίας των μερών στο ιδ.δ.δ. όσο και στη διεθνή δικαιοδοσία τίθενται όπου ήδη έχουν αναπτυχθεί παράλληλοι περιορισμοί στο ουσιαστικό δίκαιο.²⁸ Η τάση περιορισμού της αυτονομίας των μερών εντάσσεται στη γενικότερη ανανέωση της μονομερούς προσέγγισης, που δίνει προτεραιότητα στις ανάγκες της κρατικής οργάνωσης, και περιορισμού του διμερούς, ουδέτερου κανόνα σύγκρουσης.²⁹ Δεν πρόκειται πιά μόνον για ένα πρόβλημα των κανόνων

²⁵Fallon 111 *JDI* 1984.776. Βλ. όμως αντίθετα για τη χειραφέτηση της σύμβασης εργασίας από το ιδιωτικό δίκαιο, ώστε να διατηρηθεί η ενότητα της έννομης τάξης στον ευαίσθητο χώρο των εργασιακών σχέσεων: Τραυλός-Τζανετάτος 50 *ΕΕργΔ* 1991.346.

²⁶Το 1960 το πρόβλημα της κατάχρησης της αυτονομίας των συμβαλλομένων δεν είχε ακόμη τεθεί. Εμφανίστηκε σε νομικά κείμενα στις αρχές της δεκαετίας του 1970: von Hoffmann 15 *JCP* 1992.365.

²⁷Batiffol Henri: *Aspects Philosophiques du Droit International Privé*. Paris 1956 (αναφέρεται από Pocar 188 *RCADI* 1984-V.349).

²⁸Pocar 188 *RCADI* 1984-V.373.

²⁹Βλ. *supra*, σελ. 13.

σύνδεσης, αλλά και για ένα πρόβλημα του πεδίου εφαρμογής του ουσιαστικού αναγκαστικού κανόνα.³⁰

Η διατήρηση συνεπώς της ελευθερίας επιλογής εξαρτάται από τη στάθμιση των συμφερόντων αφ' ενός μεν εκείνων των κοινωνικών ομάδων που ζητούν τον περιορισμό της αυτονομίας των μερών και επιδιώκουν την κρίση της διαφοράς από δικαστήρια ορισμένου κράτους και την εφαρμογή των αναγκαστικών κανόνων, αφ' ετέρου δε του διεθνούς εμπορίου, που χρειάζεται ένα βαθμό ελευθερίας. Κριτήρια για τη στάθμιση είναι ο βαθμός σύνδεσης/εντοπισμού της σύμβασης σε μία χώρα αλλά και ο βαθμός που η σύμβαση ρυθμίζεται με αναγκαστικούς κανόνες.³¹

---

³⁰Francescakis 63 *RCDIP* 1974.282.

³¹Lando: *Party Autonomy* σελ. 198, Siesby: *Party Autonomy* σελ. 212.

Κεφάλαιο Δεύτερο: ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΔΥΝΑΤΟΥ ΣΥΜΒΑΛΛΟΜΕΝΟΥ ΣΤΟ ΙΔ.Δ.Δ..

Τμήμα 1ο: Θέση του προβλήματος: η προστασία του αδύνατου στο ιδ.δ.δ..

Όπως αναφέρθηκε, ένα από τα θεμέλια της αρχής της ελευθερίας των συμβάσεων υπήρξε η ιδεατή ισότητα των συμβαλλομένων. Η συμβατική ελευθερία στηρίζεται στην προϋπόθεση ύπαρξης δύο συμπαικτών με ίσες ικανότητες.³² Η πραγματικότητα, όμως, είναι διαφορετική, η δε ανισότητα διαπραγματευτικής ισχύος των μερών σε ορισμένες κατηγορίες συμβάσεων ήγειρε, στο ουσιαστικό δίκαιο, το ζήτημα της νομοθετικής εκείνης πολιτικής που επιτρέπει τη διατήρηση των κοινωνικών ισορροπιών οι οποίες απειλούνται από την κατάχρηση της ελευθερίας των συμβάσεων προς όφελος του ισχυρότερου συμβαλλόμενου. Η αδυναμία να τοποθετηθούν όλοι οι συμβαλλόμενοι στο ίδιο επίπεδο καλεί στη θέσπιση κανόνων που θα εξισορροπούν την ανισότητα μεταξύ των μερών και, δρώντας ως αντίβαρο στη μεγαλύτερη ισχύ του ενός εξ αυτών, θα περιορίζουν την ελευθερία του ισχυρότερου μέρους. Υιοθετούνται λοιπόν προς το σκοπό ειδικής προστασίας του αδύνατου συμβαλλόμενου κανόνες δικαίου οι οποίοι εφαρμόζονται ανεξάρτητα από τυχόν διαφορετικές ρυθμίσεις τις οποίες τα μέρη υιοθέτησαν στη σύμβαση.³³

Κατά παράδοση, οι συμβάσεις με αδύνατο μέρος είναι συμβάσεις που εντοπίζονται σε μιά χώρα, πιθανώς λόγω του μικρού οικονομικού βεληνεκούς των, τείνουν όμως όλο και περισσότερο να ενσωματώνουν στοιχεία αλλοδαπότητας.³⁴ Το ζήτημα εάν η προστατευτική λειτουργία, εκτός από το ουσιαστικό δίκαιο, συμπεριλαμβάνεται και στους σκοπούς του ιδ.δ.δ., αποτέλεσε θέμα συζήτησης,³⁵ η οποία παρουσιάζεται στη συνέχεια.

Τέλος, στο 3ο Τμήμα, σελ. 14 επ., γίνεται απόπειρα να ορισθεί η ακριβής έννοια του αδύνατου μέρους, μέσα από μιά σκιαγράφηση των κυριότερων περιπτώσεων όπου συναντάται, με έμφαση στο αδύνατο μέρος της συναλλαγής.

³²Pocar 188 *RCADI* 1984-V.352.

³³Morse 41 *ICLQ* 1992.1.

³⁴von Hoffmann: *General Report* σελ. 12.

³⁵Η ιδέα να χρησιμοποιηθούν κανόνες σύνδεσης για την προστασία του αδύνατου μέρους της σύμβασης ήταν Αμερικανική. Βλ. Hay et al. σελ. 246, όπου και λεπτομερής παρουσίαση της Αμερικανικής θεωρίας και νομολογίας.

Τμήμα 2ο: Η συζήτηση για την ουδετερότητα του ιδ.δ.δ..

Παράγραφος I: Υπέρ της ουδετερότητας του ιδ.δ.δ..

Η άποψη ότι η πολιτική καταπολέμησης των κοινωνικών ανισοτήτων του σύγχρονου κράτους πρέπει να αντανakλάται και στο πεδίο της διεθνούς δικαιοδοσίας και της σύγκρουσης νόμων³⁶ δεν επικράτησε αναντίρρητα. Υποστηρίχθηκε ότι η προστασία του αδύνατου μέρους πρέπει να επαφίεται στις διατάξεις του ουσιαστικού δικαίου το οποίο υποδεικνύουν ως εφαρμοστέο οι κανόνες σύγκρουσης του *forum*.³⁷

Ο σκοπός του ιδ.δ.δ. είναι βεβαίως η υπόδειξη του πλέον κατάλληλου από υλική άποψη *forum* ως και δικαίου προς ρύθμιση μιάς έννομης σχέσης. Κατά την άποψη, όμως, που υπερασπίζεται την ουδετερότητα του κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας και, κυρίως, του κανόνα σύνδεσης, η καταλληλότητα αυτή κρίνεται αποκλειστικά βάσει των αυτόνομων αρχών του ιδ.δ.δ., συνοψίζεται δε στην αναζήτηση των στενότερων δεσμών μιάς έννομης σχέσης με μιά έννομη τάξη. Το έργο, αφ' ετέρου, της επίτευξης της πίο ικανοποιητικής λύσεως της συγκεκριμένης περίπτωσης απόκειται στο ουσιαστικό δίκαιο.

Άρα, σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, δεν παίζει ρόλο εάν ένα άλλο σύστημα, με το οποίο η έννομη σχέση έχει μεν δεσμούς, αλλά λιγότερο στενούς, προσφέρει μιά πίο προστατευτική νομοθεσία, καθώς:

α) τα κριτήρια υπόδειξης εφαρμοστέου δικαίου και *forum* πρέπει να διακρίνονται και να είναι ανεξάρτητα από την ουσιαστική ρύθμιση της έννομης σχέσης στη συγκεκριμένη περίπτωση, και,

β) το ουσιαστικό περιεχόμενο του εφαρμοστέου δικαίου δεν θα πρέπει (πέρα από την περίπτωση αντίθεσης στη δημόσια τάξη) να επηρεάζει την επιλογή δικαίου η οποία ήδη έγινε βάσει του κανόνα σύνδεσης.

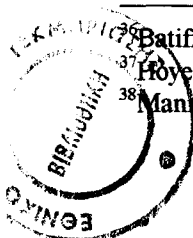
Η πολλαπλότητα των πολιτικών και των προτεραιοτήτων που θέτουν οι έννομες τάξεις, σε σχέση με το θέμα της προστασίας του αδύνατου μέρους, όπως και των μεθόδων που χρησιμοποιούν για την επίτευξή τους, καθιστά, κατά την άποψη αυτή, αναπόφευκτη τη διατήρηση της ουδετερότητας του κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας και του κανόνα σύνδεσης. Η αιτιολογία είναι ότι οι κοινωνικές αξίες και συνθήκες είναι διαφορετικές σε κάθε χώρα, κι ό,τι μπορεί να θεωρείται εύλογο σε μιά κοινωνία δεν είναι αναγκαστικά σεβαστό σε μιάν άλλη.³⁸

Η ουδετερότητα αυτή του κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας και του κανόνα σύνδεσης, η ριζική διάκριση της ουσιαστικής από την δικονομική και την ιδιωτικοδιεθνολογική δικαιοσύνη, υπήρξε η βάση συστημάτων ιδ.δ.δ. που μοιάζουν απαλλαγμένα από κοινωνικές επιδράσεις, καθώς ως μόνο στόχο τους θέτουν την

³⁶ Batiffol/Lagarde *DIP* II (1971 2e édition) no 576 σελ. 222-224.

³⁷ Höyer: Some remarks σελ. 116. *Ibid.*, *infra*, όμως, ζητά διασφάλιση *minimum* προστασίας.

³⁸ Mann, αναφέρεται από Pocar 188 *RCADI* 1984-V.354.

υπόδειξη του forum και του εφαρμοστέου δικαίου βάσει των στενότερων δεσμών της υπό ρύθμιση σχέσης. Έκφραση της ουδετερότητας του κανόνα σύνδεσης είναι η αυστηρότητα του συλλογισμού, αναγκαστικά αφηρημένου, αποτελούμενου από αφ' ενός τη συνδεόμενη κατηγορία, αφ' ετέρου το χαρακτηρισμό, συλλογισμού που αναγκάζει τους δικαστές να εκδίδουν "μηχανικές" αποφάσεις, υποδεικνύοντας μόνον έμμεσα το ουσιαστικό εφαρμοστέο δίκαιο, χωρίς να επιλύει άμεσα το πρόβλημα στην ουσία του. Ο δικαστής δεν εξετάζει ποτέ την καταλληλότητα του κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας και του κανόνα σύνδεσης σε σχέση με τη συγκεκριμένη περίπτωση.³⁹

Παράγραφος II: Υπέρ της προστατευτικής λειτουργίας του ιδ.δ.δ..

Η ανωτέρω θέση υπέρ της ουδετερότητας του κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας και του κανόνα σύνδεσης δέχθηκε σημαντικές κριτικές αμφισβητήσεις, που τείνουν στην απόρριψη της ύπαρξης ενός ουδέτερου ιδ.δ.δ., χωρίς κοινωνική διάσταση, ή με μία κοινωνική διάσταση περιορισμένη, αυτόνομη σε σχέση με αυτή του ουσιαστικού δικαίου.

Δύο σειρές επιχειρημάτων υποστηρίχθηκαν:

α) Το ιδ.δ.δ. δεν μπορεί να είναι ουδέτερο.

Ως προϊόν μιάς συγκεκριμένης κοινωνίας, το ιδ.δ.δ. εκφράζει αναπόφευκτα, έστω και μέσω της υποτιθέμενης ουδετερότητας του, τη στάση και τις αξίες της κοινωνίας που το θεσπίζει.

Η αποδοχή, επί παραδείγματι, της αρχής της αυτονομίας των μερών υπακούει και εξυπηρετεί τις ανάγκες του διεθνούς εμπορίου. Ακόμη και η μη επιλογή forum ή εφαρμοστέου δικαίου είναι συχνά αποτέλεσμα επιλογής του ισχυρού μέρους, που επιθυμεί έτσι να παραμείνει στη δικαιοδοσία των δικαστηρίων ορισμένου κράτους, ή να διατηρήσει την αρμοδιότητα του κανονικά εφαρμοστέου δικαίου, επειδή αυτό δεν προστατεύει τον αντισυμβαλλόμενο του.⁴⁰ Επίσης, η έλλειψη προστατευτικών ρυθμίσεων στο ιδ.δ.δ. για μία κατηγορία εννόμων σχέσεων, για την οποία υφίστανται προστατευτικές ρυθμίσεις στο εσωτερικό, ουσιαστικό δίκαιο, δείχνει ότι οι προστατευτικές αυτές αρχές εκτιμώνται διαφορετικά εάν η σχέση την οποία καλούνται να ρυθμίσουν είναι καθαρά εθνική ή εάν διαθέτει και ορισμένου βαθμού ή ποιότητας στοιχεία αλλοδαπότητας.⁴¹

Οι λύσεις, επομένως, που δίνει το ιδ.δ.δ. επηρεάζονται από την αντιμετώπιση που επικρατεί στο εσωτερικό δίκαιο απέναντι σε ορισμένα συμφέροντα και θεσμούς, η οποία εκτείνεται και στους κανόνες σύνδεσης που αφορούν το ίδιο θέμα. Η επιδίωξη πραγματοποίησης των στόχων μιάς νομοθετικής πολιτικής, συνεπώς, όπως

³⁹Pommier σελ. 172.

⁴⁰Pommier σελ. 180, σημ. 5.

⁴¹Pocar 188 RCADI 1984-V.355.

η προστασία του ενός μέρους, καταλήγει να εντείνει αυτή την επίθεση στην ουδετερότητα του κανόνα σύνδεσης. Το πνεύμα εύνοιας προς τον εργαζόμενο και τον καταναλωτή που διέπει σήμερα το ουσιαστικό δίκαιο είναι φυσικό να επεκταθεί και στους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας, καθώς και στους κανόνες σύνδεσης.⁴² Αυτή η διαπίστωση μας οδηγεί στη δεύτερη σειρά επιχειρημάτων, ότι δηλαδή:

β) *Το ιδ.δ.δ. δεν πρέπει να είναι ουδέτερο.*

Κάθε νομική ρύθμιση έχει ως τελικό στόχο την ικανοποιητική ουσιαστική ρύθμιση των ζητημάτων που εγγίζουν, έστω και εν μέρει, με στοιχεία αλλοδαπότητας, την εθνική κοινότητα. Το έργο του ιδ.δ.δ., κατά την άποψη αυτή, όσον αφορά την προστασία του αδύνατου συμβαλλόμενου, συνίσταται στο να αποφευχθούν οι άδικες για το αδύνατο μέρος λύσεις που μπορεί να προέλθουν από τις διαφορές του επιπέδου προστασίας ανάμεσα στα διάφορα δικαιικά συστήματα με τα οποία η έννομη σχέση έχει δεσμούς. Αυτό οδηγεί στο ότι, κατ' αρχήν, η λειτουργία, ο ρόλος του κανόνα σύνδεσης, δηλαδή η υπόδειξη του έχοντος διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίου, καθώς και του εφαρμοστέου δικαίου, δεν πρέπει να παραβλέψει τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αξίες από τις οποίες διέπεται το ουσιαστικό δίκαιο, γιατί, όντας θεσμός της ίδιας κοινωνίας, τις ίδιες αυτές αρχές καλείται να θεραπεύσει.⁴³ Επιπλέον, το ιδ.δ.δ. δεν μπορεί πιά να αντιμετωπίζεται σαν μία αφηρημένη διανοητική νομική άσκηση, αλλά ως τμήμα του ζωντανού δικαίου, που εκπληρώνει την κοινωνική αποστολή του σε στενή σύνδεση με άλλους κλάδους του δικαίου.

Με τον τρόπο αυτό το ιδ.δ.δ. εντάσσεται στην κοινωνική πραγματικότητα. Στο σύγχρονο δίκαιο των συμβάσεων, μιά τέτοια κοινωνική πραγματικότητα αποτελεί η προστασία του αδύνατου μέρους.⁴⁴

Τμήμα 3ο: Κατηγορίες περιπτώσεων όπου εμφανίζεται ανάγκη προστασίας ενός αδυνάτου.

Παράγραφος I: Γενικές παρατηρήσεις.

Στη συνέχεια, θα διακριθούν κατ' αρχήν εκείνες οι έννομες σχέσεις όπου το ουσιαστικό δίκαιο αναγνωρίζει την ύπαρξη καταστάσεων που χαρακτηρίζονται από την ανάγκη προστασίας ενός υποκειμένου, πλην όμως η αδυναμία δεν οφείλεται στην ανισότητα σε σχέση με άλλο υποκείμενο (*infra*, Παρ. II, σελ. 15). Ακόμη θα επισημανθούν εκείνες οι έννομες σχέσεις όπου υπάρχει μεν αδύνατο μέρος, αλλά οι κανόνες που τις ρυθμίζουν δεν σκοπεύουν στην μείωση της ανισορροπίας που

⁴²Fragistas 54 *AnIDI* 1971-I.408, Pommier σελ. 172.

⁴³Η προστασία μόνο με την επιφύλαξη της δημόσιας τάξης αφορά το στάδιο της εφαρμογής του δικαίου και αποτελεί μίαν εξαίρεση. Δεν προσφέρει καμμιάν εγγύηση, αλλά αντίθετα δημιουργεί αβεβαιότητα. Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.102-103.

⁴⁴Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.102-103.

προκαλείται από την αδυναμία αυτή (*infra*, Παρ. III, σελ. 16). Τέλος, στην Παρ. IV, σελ. 17, διαγράφονται τα κύρια χαρακτηριστικά των διαφορών που θα μας απασχολήσουν σε σχέση με τις Συμβάσεις Βρυξελλών και Ρώμης, ήτοι των συναλλαγών με αδύνατο μέρος και συγκεκριμένα των καταναλωτικών συμβάσεων.

Η αυστηρή κι απόλυτη κατάταξη των συμβάσεων σε "ελεύθερες" και συμβάσεις υπό καθεστώς παρεμβατισμού, όπως και σε συμβάσεις που υπάγονται σε προστατευτική νομοθεσία ή όχι, είναι δύσκολη, καθώς κάθε εθνική νομοθετική πολιτική στο κοινωνικό και οικονομικό πεδίο καθορίζει διαφορετικά τις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες αποδίδει προτεραιότητα, που χρήζουν προστασίας στο εθνικό δίκαιο. Όμως είναι δυνατό να εντοπισθούν κάποιες περιπτώσεις όπου υπάρχει ομοιότητα των νομοθεσιών πολλών χωρών.⁴⁵

Παράγραφος II: Καταστάσεις με αδύνατο άτομο: Ανήλικοι, περιορισμένα ικανοί.

Υπάρχουν καταστάσεις όπου η ανάγκη προστασίας υφίσταται ανεξάρτητα από την ύπαρξη ενός ειδικού νομικού δεσμού με κάποιο άλλο υποκείμενο. Το υποκείμενο εδώ είναι αδύνατο εγγενώς, όχι ως μέρος σε μία συγκεκριμένη έννομη σχέση, αλλά έναντι όλης της εθνικής κοινότητας ή ενός περιορισμένου κύκλου προσώπων, όπως συμβαίνει με τους ανήλικους και τους ανίκανους ή περιορισμένα ικανούς για δικαιοπραξία.

Στις περιπτώσεις αυτές χρησιμοποιήθηκε στο ιδ.δ.δ. η μέθοδος των πολλαπλών συνδετικών στοιχείων, που καταλήγει σε σωρευτική εφαρμογή των εφαρμοστέων δικαίων. Η Σύμβαση της Χάγης της 5ης Οκτωβρίου 1961 για την αρμοδιότητα των αρχών και το εφαρμοστέο δίκαιο σε ζητήματα προστασίας των ανηλίκων,⁴⁶ επί παραδείγματι, άρθρα 1, 2 ορίζει ως εφαρμοστέο το δίκαιο της συνήθους κατοικίας, αλλά και (άρθρο 4), εάν αυτό συμφέρει τον ανήλικο, το δίκαιο της ιθαγένειας του ανηλίκου:

[4.1:] "Si les autorités de l' Etat dont le mineur est ressortissant considèrent que l' intérêt du mineur l' exige [...]".

Η εφαρμογή του άρθρου 4 εξαρτάται από τον ευνοϊκότερο χαρακτήρα του για τον ανήλικο.^{47 48}

⁴⁵Pocar 188 RCADI 1984-V.368.

⁴⁶Convention Concernant la Compétence des Autorités et la Loi Applicable en Matière de Protection des Mineurs. Conclue le 5.10.1961.

⁴⁷Pocar 188 RCADI 1984-V.359.

⁴⁸Βλ. και Kisch: "La Loi la Plus Favorable. Réflexions A Propos de l' Article 9 (3),2. de la Loi Uniforme Benelux." *Ius et Lex. Festgabe Zum 70. Geburtstag von Max Gutzwiller*. Basel 1959.373-393.

Παράγραφος III: Καταστάσεις με αδύνατο μέρος.

Στις περιπτώσεις αυτές αντιπαραβάλλονται οι έννομες σχέσεις μεταξύ ατόμων, οι οποίες χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη αμοιβαίων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Εδώ υπάρχει αδύνατο μέρος. Οι κανόνες όμως δεν προστατεύουν το ένα μέρος της σχέσης, (αποκλειστικά ή έστω κυρίως) λόγω της αδυναμίας του, αλλά για διαφορετικούς λόγους.

Ως παράδειγμα αναφέρονται:

1. Οι υποχρεώσεις διατροφής.

Ο κύριος σκοπός της υιοθέτησης ευνοϊκής, προστατευτικής αντιμετώπισης του νόμου στο δικαιούχο της διατροφής δεν είναι η μείωση της ανισότητας των μερών, αλλά απλώς η εξασφάλιση ενός (ελάχιστου ή ανάλογου) επιπέδου ζωής στο δικαιούχο της διατροφής. Η αδυναμία του δικαιούχου της διατροφής λαμβάνεται υπ' όψιν μόνον όσον αφορά το ύψος της διατροφής. Η ανισότητα συνεχίζει να υπάρχει.

Επί παραδείγματι:

α) η Σύμβαση της Χάγης της 24ης Οκτωβρίου 1956 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις υποχρεώσεις διατροφής των τέκνων. Κατ' αρχήν (άρθρο 1) υιοθετείται ως σύνδεσμος η συνήθης διαμονή του ανηλικού τέκνου. Αν όμως (άρθρο 3, διαδοχική εφαρμογή) το δίκαιο αυτό αρνείται κάθε δικαίωμα διατροφής στο τέκνο, εφαρμόζεται το δίκαιο του *forum*, της αρχής η οποία επιλαμβάνεται.⁴⁹

β) Ανάλογη εξαίρεση περιλήφθηκε στη Σύμβαση της Χάγης της 2ας Οκτωβρίου 1973 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις υποχρεώσεις διατροφής. Ο σκοπός ήταν η προστασία του δικαιούχου της διατροφής. Προβλέπει σειρά διαδοχικά εφαρμοζομένων (υπό τον όρο ότι ο δανειστής δεν δύναται να εξασφαλίσει διατροφή από τους προηγούμενους) συνδέσμων: η συνήθης διαμονή του δανειστή (άρθρο 4), η κοινή ιθαγένεια (*lex patriae*) του δανειστή και του οφειλέτη (άρθρο 5), η *lex fori* δηλ. το εσωτερικό δίκαιο της αρχής που επιλαμβάνεται του θέματος (άρθρο 6).⁵⁰

2. Η εξωσυμβατική ευθύνη.

Η προτίμηση του νόμου για το δανειστή δεν εξαρτάται από την ύπαρξη αδυναμίας του δανειστή έναντι του οφειλέτη. Στη βάση της προστασίας των συμφερόντων του δανειστή σε βάρος αυτών του οφειλέτη ευρίσκεται η αρχή ότι ο υπεύθυνος της ζημίας θα πρέπει να υποστεί τις συνέπειές της. Είναι δυνατόν να μην υπάρχει αδυναμία του δανειστή.

Υπάρχουν όμως και ειδικές περιπτώσεις χαρακτηριζόμενες από ανισότητα διαπραγματευτικής ισχύος, όπου η ανωτέρω αρχή συνυπάρχει με την προστασία του

⁴⁹Βρέλλης: *Οι Συμβάσεις της Χάγης για τις Υποχρεώσεις Διατροφής* σελ. 25, όπου και κριτική. *Pocar 188 RCADI 1984-V.359*.

⁵⁰Βρέλλης: *Οι Συμβάσεις της Χάγης για τις Υποχρεώσεις Διατροφής* σελ. 26. *Pocar 188 RCADI 1984-V.359*.

δανειστή ως αδύνατου μέρους, όπως η ευθύνη του κατασκευαστή και του προμηθευτή για τις ζημιές που προκαλούνται από τα προϊόντα τους.

Παράγραφος IV: Το σε στενή έννοια αδύνατο μέρος στη σύμβαση.

Υπάρχουν τέλος σχέσεις που χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ανισότητας του ενός μέρους απέναντι στο άλλο, οι οποίες χρήζουν ρυθμίσεως με κανόνες που τείνουν ακριβώς, ευθέως και αποκλειστικά να μειώσουν την ανισότητα αυτή.

1. Ανισότητα μόνιμη/δομική και όχι στιγμιαία.

Σε όλες τις συμβάσεις μπορεί να υπάρξει αδυναμία του ενός μέρους απέναντι στο άλλο, με την έννοια ότι είναι δυνατόν κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης το ένα μέρος να έχει προσωπικούς λόγους που να καθιστούν αναγκαία γι' αυτό τη σύναψη της σύμβασης, ενώ το άλλο μέρος που δεν υφίσταται παρόμοια πίεση, έχει μεγαλύτερα περιθώρια διαπραγμάτευσης. Στις περιπτώσεις όμως αυτές δεν μπορούμε να ζητάμε την προστατευτική παρέμβαση του νόμου, γιατί αυτό θα σήμαινε την εξασθένηση και την εξαφάνιση ακριβώς της συμβατικής λειτουργίας, που συνίσταται στη δυνατότητα των μερών να αντλήσουν το μέγιστο δυνατό όφελος από το διακανονισμό των αντιτιθεμένων συμφερόντων τους.⁵¹ Μόνοι περιορισμοί των ορίων της διαπραγμάτευσης είναι οι βασικές αρχές του δικαίου, όπως τα χρηστά ήθη (βλ. άρ. 281 ελλΑΚ "Κατάχρηση δικαιώματος"), η αντικειμενική ή συναλλακτική καλή πίστη (βλ. άρ. 288 ελλΑΚ, και ειδικότερες διατάξεις άρθρων 388, 409, 707 ελλΑΚ).⁵²

Η ανάγκη προστασίας στην οποία αναφερόμαστε όταν μιλάμε για προστασία του αδύνατου μέρους πρέπει να είναι ιδιαίτερη. Πρόκειται κυρίως για συμβατικές σχέσεις μεταξύ προσώπων που βρίσκονται σε διαφορετικές κοινωνικές και οικονομικές θέσεις.

2. Η αυτονομία των συμβαλλομένων.

Ειδικό χαρακτηριστικό αυτής της κατηγορίας: η αυτονομία των συμβαλλομένων αποτελεί τον κύριο ρυθμιστικό παράγοντα της σύμβασης. Ακόμη κι όταν πρόκειται για υποχρεωτικές σχέσεις, το περιεχόμενο των αμοιβαίων υποχρεώσεων εδώ, σε αντίθεση με τις προηγούμενες καταστάσεις, καθορίζεται κατ' αρχήν από τα ενδιαφερόμενα μέρη περισσότερο παρά από το νόμο. Η ελευθερία επιλογής εφαρμοστέου δικαίου καταλήγει στην πράξη σε αποδοχή από το αδύνατο μέρος μιάς επιβολής.⁵³

Δύο κυρίως τύποι συμβάσεων εξασφάλισαν την προστασία του κράτους:

⁵¹Pocar 188 RCADI 1984-V.363.

⁵²Γεωργιάδη Αστέριου: *Ενοχικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος*. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1986, 622 σελ., εις σελ. 30.

⁵³Pocar 188 RCADI 1984-V.352.

α) Οι συμβάσεις που είναι ενσωματωμένες στην κοινωνική σφαίρα του κράτους και συνοδεύονται από μιά έντονη επέμβαση του κράτους γιά να προστατεύσει τον αδύνατο. Εδώ θα μπορούσαμε να εντάξουμε τις συμβάσεις εργασίας.

β) Οι συμβάσεις προσχώρησης ανάμεσα σε μιά επιχείρηση και έναν ιδιώτη, που μπορεί να χρειαστεί ο διακανονισμός τους με κρατική παρέμβαση. Παράδειγμα τέτοιας σχέσης αποτελούν οι συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές.

Τμήμα 4ο: Το αδύνατο μέρος στη Σύμβαση Βρυξελλών και στη Σύμβαση Ρώμης.

Οι διατάξεις του 3ου και 4ου Τμήματος της Σύμβασης Βρυξελλών, καθώς και οι διατάξεις της Σύμβασης Ρώμης που περιλαμβάνονται στα άρθρα 5 και 9.5, γιά τις συμβάσεις καταναλωτών, διακρίνονται γιά την εύνοια που επιδεικνύουν έναντι του συμβαλλομένου εκείνου μέρους που χαρακτηρίζεται *in abstracto* από τη συγκριτικά μικρή διαπραγματευτική του ισχύ, η οποία οφείλεται στην οικονομική ανισότητα των συμβαλλομένων και τη συναλλακτική απειρία του αδύνατου μέρους. Οι κανόνες αυτοί, οι οποίοι λειτουργούν ως εξαιρέσεις των γενικών διατάξεων του 1ου και 2ου Τμήματος της Σύμβασης των Βρυξελλών, ως και των άρθρων 3 και 4 της Σύμβασης Ρώμης,⁵⁴ δημιουργώντας ένα ανεξάρτητο και αύταρκες καθεστώς γιά τις ειδικές κατηγορίες συμβάσεων στις οποίες αφορούν, στηρίζονται σε παρόμοιο σκεπτικό, είναι δομημένοι με παρόμοιο τρόπο, και χρησιμοποιούν παρόμοιους μηχανισμούς προστασίας.

Η ανάγκη υιοθέτησης των προστατευτικών διατάξεων στη ΣΡ εκφράζει την ύπαρξη σημαντικών διαφορών ανάμεσα στα ουσιαστικά δίκαια όσον αφορά την αντιμετώπιση του θέματος της προστασίας του αδύνατου μέρους.⁵⁵

Η έννοια: Τα αδύνατα μέρη που δεν προστατεύονται ειδικά από τις Συμβάσεις Βρυξελλών και Ρώμης.

Όπως προαναφέρθηκε, οι Συμβάσεις Βρυξελλών και Ρώμης δεν περιλαμβάνουν γενικό κανόνα περί προστασίας του αδυνάτου μέρους κάθε σύμβασης, αλλά περιορίζουν την παρεχόμενη προστασία σε ειδικές αναφερόμενες κατηγορίες συμβάσεων, γιά τις οποίες υιοθετούν ιδιαίτερους κανόνες.

Ο λόγος της έλλειψης τέτοιου γενικού κανόνα υπήρξε η επιθυμία να αποφευχθεί κατά το δυνατόν να επηρεασθεί το διεθνές εμπόριο από την ύπαρξη ενός γενικού κανόνα που θα προστάτευε το αδύνατο μέρος σε κάθε σύμβαση.

Λύση παρόμοια με αυτή της ΣΡ υιοθέτησε τελικά στα άρθρα 120 και 121 ο ελβετικός νόμος γιά το ιδ.δ.δ. του 1987 (σε αντίθεση με την αρχική πρόβλεψη του

⁵⁴Morse: *Contract Conflicts* σελ. 145.

⁵⁵Pocar 188 *RCADI* 1984-V.369.

αρ. 122 του σχεδίου του 1978, που επικρίθηκε για την ανασφάλεια δικαίου που εισήγαγε): η ανάγκη προστασίας γίνεται δεκτή όχι με τον γενικό της χαρακτήρα, εφαρμοστέο σε κάθε σύμβαση, αλλά για ορισμένες κατηγορίες συμβάσεων, για τις οποίες ισχύουν ειδικοί σύνδεσμοι, και ανεξάρτητα από το στενότερο σύνδεσμο της σύμβασης.⁵⁶

Πλην όμως των ρυθμιζομένων από τις Συμβάσεις Βρυξελλών και Ρώμης συμβάσεων εργασίας και συμβάσεων που συνάπτουν οι καταναλωτές, υπάρχουν και άλλες κατηγορίες συμβάσεων όπου συχνά παρουσιάζεται κοινωνικοοικονομική ανισότητα των μερών. Τέτοιες είναι, εκτός των συμβάσεων που συνάπτουν οι καταναλωτές αλλά εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 13 ΣΒ ή 5 ΣΡ - για παράδειγμα, καταναλωτικά δάνεια που δεν εμπίπτουν στο κατ' άρθρο 5.1 ΣΡ πεδίο εφαρμογής⁵⁷ ή μίσθωση ακινήτων⁵⁸ - και οι εξής:

- Οι συμβάσεις ανάμεσα σε επαγγελματίες μικρής κλίμακας και σε μεγάλες επιχειρήσεις. Πρόσωπα, επί παραδείγματι, που διατηρούν οικογενειακής κλίμακας βιοτεχνίες, μικροκαλλιεργητές, αγρότες που παράγουν προϊόντα σε οικιακή βάση,⁵⁹ αλιείς, επιχειρηματίες με μικρά καταστήματα, χρειάζονται αυξημένη προστασία έναντι των μεγάλων επιχειρήσεων που έχουν τη δυνατότητα να τους επιβάλλουν unfair συμβατικές ρήτρες, είτε ως πωλητές εξοπλισμού, εμπορευμάτων/πρώτων υλών και υπηρεσιών, δικτύων διανομής, τεχνογνωσίας, είτε ως αγοραστές των αγαθών και υπηρεσιών που αυτοί οι μικροεπαγγελματίες παράγουν. Ακόμη και όσοι ασκούν ορισμένα ελεύθερα επαγγέλματα ή καλλιτέχνες δεν έχουν επαφή με την αγορά ούτε επαρκή νομική εμπειρία και συνάπτουν άνισες συμβάσεις. Ουσιαστικά οι τελευταίοι βρίσκονται στην ίδια θέση με το μη-επαγγελματία καταναλωτή και τον εργαζόμενο.⁶⁰

Η παροχή έννομης προστασίας στις περιπτώσεις αυτές δικαιολογείται καθώς η αδυναμία ενός συμβαλλομένου μπορεί να έχει πολλές αιτίες, μπορεί να είναι κοινωνική ή ψυχολογική, αλλά και οικονομική και εμπορική και νομική, και δεν αποτελεί ίδιον αυτών που αποκτούν ένα αγαθό ή μία υπηρεσία για ιδιωτική χρήση, ή όσων συνάπτουν σύμβαση εξαρτημένης εργασίας. Κι αυτά τα πρόσωπα έχουν ανάγκη προστασίας, αυτή δε δικαιώνεται από την άποψη της κοινωνικής της σημασίας.⁶¹

- Οι συμβάσεις ανάμεσα σε επιχειρηματίες αναπτυσσόμενων χωρών και σε επιχειρήσεις των βιομηχανικών χωρών, με τις οποίες οι πρώτες εισάγουν αγαθά ή

⁵⁶Pocar 188 *RCADI* 1984-V.366.

⁵⁷Lando: *Party Autonomy* σελ. 200, αναλυτικά *infra* σελ. 186 επ.

⁵⁸Βλ. αναλυτικά *infra* σελ. 191 επ.. Κατά τον Lipstein σελ. 4, αδύνατο μέρος υπάρχει και στις συμβάσεις μισθώσεων ακινήτου. Lando: *Party Autonomy* σελ. 197, 199, 24 *CMLR* 1987.185, von Hoffmann 15 *JCP* 1992.368.

⁵⁹von Hoffmann: *General Report* σελ. 4, Lando: *Party Autonomy* σελ. 197.

⁶⁰Lando: *Party Autonomy* σελ. 200.

⁶¹Imhoff-Scheier σελ. 47.

υπηρεσίες ή τεχνολογία από τις δεύτερες, αποτελούν άλλη κατηγορία συμβάσεων, όπου υπάρχουν άνισες συνθήκες διαπραγμάτευσης.

Οι ισχυρές πολυεθνικές εταιρείες επιβάλλουν συναλλαγές με συμβάσεις- "πακέτο", που περιλαμβάνουν ρήτρες για αποκλειστική δικαιοδοσία των δικαστηρίων της χώρας προελεύσεως της μεγάλης επιχείρησης ή διαιτητικών δικαστηρίων που έχουν την έδρα τους στη χώρα προέλευσης της εταιρείας (με το επιχείρημα ότι τα δικαστήρια της αναπτυσσόμενης χώρας δεν είναι αξιόπιστα), όπως και ρήτρες για επιλογή ως εφαρμοστέου του δικαίου της χώρας της εταιρείας αυτής (με το επιχείρημα ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν διαθέτουν τη σχετική νομοθεσία). Τα αιτήματα αυτά υποστηρίζονται και από τις βιομηχανικές χώρες. Μερικές από τις αναπτυσσόμενες χώρες, αντίθετα, έχουν υιοθετήσει νομοθεσία που αποκλείει εντελώς την αυτονομία των μερών, ορίζοντας ως αποκλειστικά αρμόδια τα δικαστήρια και ως εφαρμοστέο το δίκαιο της ίδιας της αναπτυσσόμενης χώρας.⁶²

Ποιά προστασία παρέχεται στις συμβάσεις αυτές;

Για κατηγορίες συμβάσεων για τις οποίες υπάρχουν προστατευτικές ρυθμίσεις στο ουσιαστικό δίκαιο, ορισμένες φορές η προστασία εκτείνεται και στο συμβαλλόμενο μέρος σε εμπορικές συμβάσεις αυτών των τύπων. Μιά επιχείρηση, *e.g.*, η οποία ενοικιάζει τα γραφεία της, ή ασφαρίζει τα περιουσιακά της στοιχεία, προστατεύεται από τους αναγκαστικούς κανόνες για την επαγγελματική μίσθωση ή την ασφάλιση.^{63 64}

Το πρόβλημα που παρουσιάζει η επέκταση της προστασίας του 4ου Τμήματος της ΣΒ ή των άρθρων 5 και 6 ΣΡ σε αυτές τις συμβάσεις είναι ότι μέσα στον εμπορικό και επαγγελματικό κόσμο είναι δύσκολη η διάκριση των αδύνατων ομάδων από αυτούς που μπορούν να υπερασπισθούν τα συμφέροντά τους. Όμως, ακόμη κι αν η δυσκολία της διάκρισης δεν είναι αρκετά ισχυρό επιχείρημα ενάντια στην ανεπάρκεια της προστασίας τους, σημαντικότερο είναι το επιχείρημα υπέρ του υγιούς ανταγωνισμού της φιλελεύθερης οικονομίας, έτσι ώστε η υιοθέτηση μιάς προστατευτικής ρύθμισης ειδικής για τη διεθνή δικαιοδοσία και το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβάσεις αυτές δεν τυγχάνει αρκετά ευρείας επιδοκιμασίας.

Οι συμβάσεις αυτές δεν ρυθμίζονται ειδικά από τις Συμβάσεις Βρυξελλών και Ρώμης. Στις περιπτώσεις αυτές υποστηρίχθηκε⁶⁵ ότι το αδύνατο μέρος μπορεί να θεραπεύσει μιά μη ευνοϊκή επιλογή εφαρμοστέου δικαίου επικαλούμενο τους γενικούς κανόνες, ιδιαίτερα του άρθρου 7 ΣΡ, ζητώντας την εφαρμογή των κανόνων αναγκαστικού δικαίου του *forum* (άρθρο 7.2 ΣΡ) ή και τρίτης πολιτείας υπό τους

⁶²Περισσότερα σε Lando: *Party Autonomy* σελ. 201, Pocar 188 *RCADI* 1984-V.368.

⁶³Lando: *Party Autonomy* σελ. 197 όπου και παραδείγματα χωρών.

⁶⁴Lando 24 *CMLR* 1987.185.

⁶⁵Lando 24 *CMLR* 1987.213, Παπασιώπη-Πασιά 40 *NB* 1992.1362.

όρους του άρθρου 7.1 ΣΡ. Ακόμη όμως κι αν γίνει δεκτή η άποψη αυτή, το άρθρο 7 ΣΡ δεν αποτελεί αρκετά σίγουρη βάση προστασίας.⁶⁶

Υποστηρίχθηκε⁶⁷ και η αντίθετη άποψη, η οποία αρνείται ότι το άρθρο 7 ΣΡ μπορεί να εφαρμοσθεί συμπληρωματικά σε περιπτώσεις που μιά σύμβαση κατανάλωσης δεν εμπίπτει στο πεδίο του άρθρου 5.⁶⁸

---

⁶⁶Hay et al. σελ. 253.

⁶⁷Rammeloo σελ. 359-360, όπως μεταφέρεται από τη Joustra 15 JCP 1992.438.

⁶⁸Κατά την Joustra 15 JCP 1992.438 το ερώτημα παραμένει αναπάντητο.

**Μέρος Δεύτερο: Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΣΤΙΣ
ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ
ΣΥΜΒΑΣΗ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΤΗΣ 27.9.1968.**

Κεφάλαιο Πρώτο: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Με βάση το άρθρο 220 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΣυνθΕΟΚ) - άρθρο 293 Συνθήκης ΕΚ, τα κράτη μέλη της Κοινότητας συνέστησαν το 1960, μετά από απόφαση της Επιτροπής Μονίμων Αντιπροσώπων και από πρόταση της Επιτροπής, την επιτροπή εμπειρογνομόνων που συνέταξε το σχέδιο της Σύμβασης Βρυξελλών. Η Σύμβαση για τη δικαιοδοσία και την αναγκαστική εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις υπογράφηκε στις Βρυξέλλες στις 27 Σεπτεμβρίου 1968, από τα 6 ιδρυτικά μέλη της ΕΟΚ, άρχισε δε να εφαρμόζεται την 1η Φεβρουαρίου 1973.

Στις 9 Οκτωβρίου 1978 υπογράφηκε η σύμβαση προσχωρήσεως της Δανίας, Ιρλανδίας και Ην. Βασιλείου, και στις 9 Οκτωβρίου 1982 η σύμβαση προσχωρήσεως της Ελλάδος, η οποία άρχισε να ισχύει την 1η Απριλίου 1989.⁶⁹ Στο μεταξύ, στις 16 Σεπτεμβρίου 1988, υπογράφηκε από τα συμβαλλόμενα στη ΣΒ κράτη και τα 6 κράτη μέλη της ΕΖΕΣ η Σύμβαση Λουγκάνο (η λεγόμενη "παράλληλη σύμβαση"), που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 2460/97 (ΦΕΚ Α' 22/26.2.1997). Η προσχώρηση της Ισπανίας και της Πορτογαλίας στη ΣΒ έγινε με τη Σύμβαση της Ντονόστια/Σαν Σεμπασιάν, που υπογράφηκε στις 26 Μαΐου 1989, και τέθηκε σε ισχύ ως προς την Ελλάδα την 1 Ιουλίου 1992 (ν. 2004 ΦΕΚ Α' 9/27.1-4.2.1992).

Τέλος, η Σύμβαση που υπογράφηκε στις Βρυξέλλες στις 29.11.1996⁷⁰ σχετικά με την προσχώρηση της Αυστρίας, Φινλανδίας και Σουηδίας στη Σύμβαση Βρυξελλών (όπως αυτή έχει διαμορφωθεί μετά τη Σύμβαση της Ντονόστια/Σαν-Σεμπασιάν) και στο Πρωτόκολλο του 1971 το σχετικό με την ερμηνεία της Σύμβασης από το ΔΕΚ, δεν επέφερε καμμία ουσιαστική τροποποίηση, παρά μόνον τεχνικού χαρακτήρα μεταβολές.⁷¹

Η διαδικασία ουσιαστικής αναθεώρησης των Συμβάσεων Βρυξελλών και Λουγκάνο ξεκίνησε το Μάρτιο του 1997 και βρίσκεται σε εξέλιξη, ώστε η απόπειρα να παρουσιασθούν στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας σχετικά ζητήματα θα ήταν μάλλον πρόωρη.

Ενώ το άρθρο 220 ΣυνθΕΟΚ (άρθρο 293 Συνθήκης ΕΚ) αφορά την απλούστευση των διαδικασιών σχετικά με την αμοιβαία αναγνώριση και εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων, θέματα που αντιμετωπίζονται στον Τίτλο ΙΙΙ της

⁶⁹ Μεταξύ της Ελλάδος και του Ην. Βασιλείου, η ΣΒ τέθηκε σε ισχύ την 1η Οκτωβρίου 1989.

⁷⁰ ΕΕΚ 15.1.1997 C15/1.

⁷¹ Gaudemet-Tallon Héléne: "Convention de Rome du 19 juin 1980 sur la loi applicable aux obligations contractuelles." 33 *RTDE* 1997.296.

Σύμβασης Βρυξελλών, η Σύμβαση περιέλαβε (στον Τίτλο II) και διατάξεις που ρυθμίζουν κατά άμεσο τρόπο ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας.⁷²

Στη συνέχεια επιχειρείται εξέταση των ρυθμίσεων που περιλαμβάνονται στο 3ο Τμήμα (άρθρα 7 - 12Α, διεθνής δικαιοδοσία σε υποθέσεις ασφαλίσεων) και στο 4ο Τμήμα (άρθρα 13 - 15, διεθνής δικαιοδοσία σε συμβάσεις καταναλωτών) του Τίτλου II ΣΒ, με αναφορά στο πεδίο εφαρμογής τους καθώς και στις θεσπιζόμενες βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας.

Τμήμα 1ο: Λόγοι υιοθέτησης των ρυθμίσεων.

Οι κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας και τοπικής αρμοδιότητας δεν έχουν συνήθως χαρακτήρα δημόσιας τάξης και οι διάδικοι μπορούν κατ' αρχήν να παρεκκλίνουν από αυτούς. Κατ' εξαίρεση, όμως, είναι δυνατόν ορισμένοι κανόνες δικαιοδοσίας να έχουν αναγκαστικό χαρακτήρα, είτε για λόγους εύρυθμης απονομής της δικαιοσύνης, οικονομίας της δίκης, συγκέντρωσης των διαφορών σε ένα μόνον forum, είτε για κοινωνικούς λόγους, μέριμνα προστασίας ορισμένων κατηγοριών προσώπων κτλ.

Η ύπαρξη τέτοιων κανόνων στο δικονομικό δίκαιο των αρχικών συμβαλλομένων κρατών κατέστησε αναγκαία τη ρύθμιση του ζητήματος και στη ΣΒ, καθώς, σε περίπτωση που αυτό δεν αντιμετωπιζόταν, υπήρχε κίνδυνος τα δικαστήρια να αρνηθούν την αναγνώριση ή εκτέλεση αποφάσεων, επικαλούμενα τη δημόσια τάξη τους, αλλά και γενικότερα να επανεξετάζουν τη διεθνή δικαιοδοσία του εκδώσαντος την απόφαση δικαστηρίου, πιθανότητα αντίθετη με τη βασική οικονομία και λειτουργία της ΣΒ, αλλά και την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των δικαστικών αποφάσεων.⁷³

Ειδικά για τις συμβάσεις καταναλωτών και ασφαλίσεων, δύο υπήρξαν οι βασικοί λόγοι που ώθησαν τους συντάκτες της ΣΒ να υιοθετήσουν ειδικούς κανόνες δικαιοδοσίας:

- Η επιθυμία να διατηρηθεί το (υψηλό) επίπεδο προστασίας που παρεχόταν στους συμβαλλομένους αυτούς υπό τα εθνικά δίκαια των αρχικών συμβαλλομένων κρατών, όπου είχαν θεσπισθεί αποκλειστικές ειδικές δωσιδικίες.

⁷²Βασική βιβλιογραφία για τη Σύμβαση Βρυξελλών περιέχεται στο έργο των Κεραμέως Κ. Δ. - Κρεμλή Γ. Δ. - Ταγαρά Χ. Ν.: *Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων όπως ισχύει στην Ελλάδα. Ερμηνεία κατ' άρθρο - Συμπλήρωμα 1989-1996*. εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα - Κομοτηνή 1996, xxii-228 σελ., εις σελ. xvii-xix.

⁷³EE Jenard *EEEK* 24.11.86 C298/56. Βάσει του άρθρου 220 ΣυνθΕΟΚ (άρθρου 293 Συνθήκης ΕΚ), που αποτελεί το νομικό θεμέλιο της ΣΒ, τα κράτη μέλη διεξάγουν διαπραγματεύσεις για να εξασφαλίσουν την απλούστευση των διαδικασιών στην αναγνώριση και εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων. Ήδη από το 1961, οι Ευρωπαϊκές Κοινοότητες κατόρθωσαν το Γενικό Πρόγραμμα για την εγκαθίδρυση της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών (*EEEK* 15.1.1962, σελ. 32, αναφ. από Τσιρκικά 24 Δ 1993.140, υποσ. 2.), το οποίο στο κεφάλαιο VCα υπογραμμίζει τη σημασία της εναρμόνισης.

Οι συντάκτες της ΣΒ έλαβαν υπ' όψιν τους το γεγονός ότι, υπό ορισμένες περιστάσεις και κατηγορίες συναλλαγών, οι γενικές βάσεις δικαιοδοσίας της ΣΒ, και ιδιαίτερα η δικαιοδοτική βάση του άρθρου 2.1, η οποία υπάγει τη διαφορά στη δικαιοδοσία ενός συγκεκριμένου κράτους μέσω του τόπου της κατοικίας του εναγομένου, είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε αδικίες, όπως, για παράδειγμα, όταν ένας συμβαλλόμενος είναι ιδιώτης με περιορισμένα οικονομικά μέσα, χωρίς καμμία, ή με ελάχιστη, εμπειρία συναλλαγών σε διεθνές επίπεδο, και ο οποίος ίσως προτράπηκε να προχωρήσει σε αυτή τη συναλλαγή μέσω της διαφήμισης. Δεν μπορεί να αναμένεται ρεαλιστικά ότι οι ενάγοντες αυτοί θα φέρουν τα οικονομικά και άλλα βάρη της διαδικασίας σε ένα άλλο συμβαλλόμενο κράτος, όπου ο εναγόμενος κατοικεί. Επιπλέον υφίσταται ο κίνδυνος της αδικίας σε βάρος των ιδιωτών αυτών, αν το άλλο μέρος έχει μεθοδεύσει σε όφελός του τις ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας, ή εάν υπήρξε συμφωνία παρέκτασης της διεθνούς δικαιοδοσίας που αποτελούσε μέρος των γενικών όρων συναλλαγών του άλλου μέρους.⁷⁴

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι, ακόμη κι όταν οι εθνικές ρυθμίσεις προστασίας των καταναλωτών και των ασφαλιζομένων υπαγορεύονται από σκοπιμότητες οικονομικής, νομισματικής ή αποταμιευτικής πολιτικής, οι σκοποί των Τμημάτων 3 & 4 ΣΒ σχετίζονται μόνον (και πρέπει να ερμηνεύονται υπό αυτή την οπτική) με την πρόθεση να προστατευθεί ορισμένος συμβαλλόμενος, ο *in abstracto* θεωρούμενος ως αδύνατο μέρος ασφαλιζόμενος ή καταναλωτής, απέναντι στην πιθανή κατάχρηση της οικονομικής ισχύος του αντισυμβαλλομένου του, όπως αυτή εκδηλώνεται ιδίως στη σύμβαση προσχώρησης και στη χρήση τυποποιημένων συμβάσεων.⁷⁵

- Η επιθυμία να αποφευχθεί η ανασφάλεια που θα προέκυπτε από την επανεξέταση της δικαιοδοσίας του εκδώσαντος την απόφαση δικαστηρίου και την πιθανότητα άρνησης αναγνώρισης της απόφασης λόγω αντίθεσης στη δημόσια τάξη κατ' άρθρο 27.1 ΣΒ.

Εν όψει του ότι υπό τη ΣΒ η αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων δικαστηρίων άλλων συμβαλλομένων κρατών είναι αυτοδίκαιη (άρθρα 26 επ., 31 επ. ΣΒ), δεν ήταν αδικαιολόγητος ο φόβος ότι, εάν η ΣΒ δεν παρείχε στον καταναλωτή και τον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή την ίδια προστασία με αυτή που απολάμβανε και υπό τις εθνικές νομοθεσίες, θα δημιουργούνταν μακροπρόθεσμα "απαράδεκτες εντάσεις".⁷⁶

Γιά τους λόγους αυτούς οι συντάκτες της ΣΒ επεδίωξαν να παράσχουν ένα ευνοϊκότερο δικαιοδοτικό περιβάλλον για τους ενάγοντες καταναλωτές και αντισυμβαλλομένους των ασφαλιστών και να περιορίσουν τις δυνατές βάσεις

---

⁷⁴Κaye σελ. 823-824.

⁷⁵Κaye σελ. 806.

⁷⁶Κaye σελ. 823-824.

δικαιοδοσίας όταν ο καταναλωτής ή ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή ενάγεται, όπως και τη δυνατότητα να δεσμευθούν αυτοί με συμβάσεις παρέκτασης δικαιοδοσίας.

Τμήμα 2ο: Ιστορικό.

Μετά από διαβούλευση με τους ενδιαφερόμενους οικονομικούς κύκλους, και με τη συμφωνία των αρμοδίων Γενικών Διευθύνσεων της Επιτροπής, έγινε η επεξεργασία των Τμημάτων 3 & 4.⁷⁷

Δέκα χρόνια αργότερα, η Σύμβαση Προσχώρησης του 1978 κατέστησε μεν αυστηρότερους τους κανόνες του 4ου Τμήματος για να ακολουθήσει το υψηλό επίπεδο των νέων συμβαλλομένων κρατών, εισήγαγε όμως πιο χαλαρές σε σχέση με το κείμενο του 1968 ρυθμίσεις όσον αφορά τις συμβάσεις ασφαλίσεων.⁷⁸

Παράγραφος I: 3ο Τμήμα.

1. Το κείμενο του 1968.

Οι συμβάσεις ασφαλίσεων αποτελούν κατ' εξοχήν πεδίο όπου υπάρχει ανισότητα διαπραγματευτικής ισχύος των μερών, τα δίκαια των αρχικών συμβαλλομένων κρατών περιείχαν προστατευτικούς κανόνες τόσο για την τοπική αρμοδιότητα όσο και για τη διεθνή δικαιοδοσία σε υποθέσεις ασφαλίσεων,⁷⁹ ήδη δε από το 1968 είχε εκφραστεί η άποψη ότι σκοπός των διατάξεων αυτών είναι η προστασία του ατόμου που συμβάλλεται με μία επιχείρηση.⁸⁰

Οι συντάκτες της ΣΒ επεδίωξαν ειδική προστασία του αδύνατου συμβαλλομένου, ώστε οι διατάξεις του 3ου Τμήματος

"διαπνέονται από τη μέριμνα προστασίας του ασφαλισμένου, ο οποίος βρίσκεται πολύ συχνά αντιμέτωπος με προκαθορισμένη σύμβαση, οι ρήτρες της οποίας δεν είναι πλέον διαπραγματεύσιμες και ο οποίος, από οικονομική άποψη, είναι ο ασθενέστερος των συμβαλλομένων."⁸¹

---

⁷⁷Bülow 11 *RMC* 1968.1013. Περιγράφει ο P. Bellet, μέλος της επιτροπής εμπειρογνομόνων που επεξεργάστηκε το σχέδιο της ΣΒ 1968, τον τρόπο με τον οποίο διεξήχθησαν οι διαπραγματεύσεις:

"on a pris de règles de compétence exclusives et particulières qui sont tombées du ciel sans que nous nous y attendions. Le Comité européen des assurances est venu en nous disant: "voilà les textes qui doivent s' imposer en matière d' assurances, nous sommes tombés d' accord, par conséquent, vous devez être d' accord". Et puis chacun a essayé de passer sa marchandise: les Belges plus particulièrement ont essayé de passer leur marchandise en matière de vente à tempérament, ce à quoi les Français n' avaient pas pensé suffisamment. Et ces règles de compétence exclusives, protectrices, se sont greffées assez mal sur le texte initial."

Παρατηρήσεις Bellet εις *Débats TrComFrDIP* 1981-1982.41.

⁷⁸Mezger *TrCFDIP* 1980-1981.24.

⁷⁹Kaye σελ. 806 και EE Jenard *EEJK* 24.11.86 C298/58.

⁸⁰Bülow 11 *RMC* 1968.1013.

⁸¹Βλ. απόφαση ΔΕΚ της 14.7.1983 υπ. 201/82 Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato *Συλλογή* 1983.2503, εις σελ. 2516, σκέψη 17.

Οι διατάξεις της ΣΒ για τις συμβάσεις ασφαλίσεων, αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων κατά τη σύνταξη της ΣΒ, πραγματοποίησαν ένα συμβιβασμό ανάμεσα στα διαφορετικά συστήματα των χωρών της κοινής αγοράς, στον οποίο αφού συμφώνησαν τα μέλη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ασφαλίσεων, τον πρότειναν στην ομάδα εργασίας της ΣΒ. Οι κανόνες αυτοί, παρά το μήκος και την πολυπλοκότητα που τους χαρακτήριζαν, έγιναν εύκολα δεκτοί, είναι δε συντεταγμένοι κύρια υπέρ του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή.⁸²

2. Το κείμενο του 1978.

Οι σημαντικές αλλαγές που υπέστη το 3ο Τμήμα το 1978, με τη Σύμβαση Προσχώρησης, οφείλονταν κατά βάση στο ότι αυτό δεν εναρμονιζόταν με την ιδιαίτερη φύση και τη διεθνή σημασία μεγάλου τμήματος της μη-εσωτερικής ασφαλιστικής αγοράς του Ην. Βασιλείου.⁸³ Οι Lloyds του Λονδίνου ελέγχουν σημαντικό μέρος της αγοράς της μεγάλης διεθνούς ασφαλίσεως.⁸⁴ Το βρετανικό ιδ.δ.δ. δεν περιείχε προστατευτικούς κανόνες για τη δικαιοδοσία σε υποθέσεις ασφαλίσεων.⁸⁵

Γιά το λόγο αυτό, το Ην. Βασίλειο ζήτησε να γίνουν ορισμένες προσαρμογές της ΣΒ, και συγκεκριμένα:⁸⁶

- Οι διατάξεις των 7 - 12 δεν χρειάζονται όταν ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή κατοικεί εκτός συμβαλλομένων κρατών, ούτε και στη λεγόμενη "μεγάλη" ασφάλιση.
- Σχετικά με τις συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας, υποστηρίχθηκε η χαλάρωση των περιορισμών για την περίπτωση που ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή κατοικεί εκτός συμβαλλομένων κρατών, ώστε να μπορούν να ληφθούν υπ' όψιν οι αναγκαστικοί κανόνες του εθνικού δικαίου του αντισυμβαλλομένου.
- Άλλα ελάσσονα αιτήματα προσαρμογής.

Το Ην. Βασίλειο υποστήριξε ότι εάν οι προτάσεις αυτές δεν γίνονταν δεκτές, οι ασφαλιστικές εταιρείες της Κοινότητας θα ήταν αναγκασμένες να αυξήσουν τα ασφάλιστρα και θα μειωνόταν η ανταγωνιστικότητά τους.

Τελικά, εμπρός στην προοπτική της συστηματικής χρήσης της διαιτησίας από τις βρετανικές ασφαλιστικές εταιρείες, η ομάδα εργασίας επεξέτεινε τη δυνατότητα σύναψης συμφωνιών παρέκτασης δικαιοδοσίας στις περιπτώσεις που ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή κατοικεί εκτός συμβαλλομένων κρατών, όπως

⁸²Bellet 92 *JDI* 1965.855, Collins εις Lipstein *Harmonisation* σελ. 99.

⁸³Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 93, O'Malley & Layton σελ. 458.

⁸⁴EE Schlosser *EEEEK* 24.11.86 C298/140.

⁸⁵Kaye σελ. 806.

⁸⁶EE Schlosser *EEEEK* 24.11.86 C298/140, αριθ. 136.

και στη μεγάλη ασφάλιση. Δεν ήταν όμως δυνατόν να εξαιρεθούν εντελώς αυτές οι κατηγορίες από το 3ο Τμήμα.⁸⁷

Σε σχέση με το αρχικό κείμενο, έγιναν μεταβολές στα εξής σημεία:

- ως προς τον κύριο ασφαλιστή σε συνασφάλιση,
- για τους ασφαλιζόμενους που δεν έχουν κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος
- ως προς τη "μεγάλη ασφάλιση"
- εξάλειψη της διάταξης για το διαμεσολαβητή.

Παράγραφος II: 4ο Τμήμα.

Στο βαθμό που προχώρησε τα τελευταία 30 χρόνια η ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση, αλλά ιδιαίτερα κατά τη μετά το 1993 (ολοκλήρωση της ενιαίας αγοράς) περίοδο, η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκει να προσδώσει στην προστασία των καταναλωτών μία πανευρωπαϊκή διάσταση, συμπληρώνοντας τις εθνικές πολιτικές. Η εξισορρόπηση των συμφερόντων των καταναλωτών και των προμηθευτών τους αριστοποιεί με οικονομικούς όρους τη λειτουργία της ενιαίας αγοράς. Επιπλέον, η εξασφάλιση των δικαιωμάτων των καταναλωτών και η εμπιστοσύνη τους στο νομοθετικό πλαίσιο προστασίας αναδεικνύει τα άμεσα πλεονεκτήματα που η ενιαία αγορά προσφέρει στο μέσο ευρωπαϊό πολίτη (παροχή μεγαλύτερης ποικιλίας προϊόντων και υπηρεσιών σε χαμηλότερες τιμές).

Η ευρωπαϊκή νομοθεσία σχετικά με την κατανάλωση καλύπτει βασικούς τομείς, όπως:⁸⁸

- προστασία της υγείας και της ασφάλειας των καταναλωτών (εισαγωγή προδιαγραφών ασφαλείας)
- προστασία των οικονομικών συμφερόντων των καταναλωτών (νομοθεσία για την παραπλανητική διαφήμιση, τους καταχρηστικούς όρους στις συμβάσεις καταναλωτών, την πώληση προϊόντων εξ αποστάσεως)
- δικαίωμα σε πληροφόρηση και δικαίωμα σε αποζημίωση.

Τους αυτούς σκοπούς εξυπηρετεί και η υιοθέτηση του 4ου Τμήματος της ΣΒ.

Η αρχική ΣΒ 1968 δεν περιείχε ρητά ειδικές διατάξεις για τους καταναλωτές, και οι συμβάσεις τους υπάγονταν στο γενικό καθεστώς, γιατί κατά το χρόνο σύνταξης της δεν είχε ακόμη εμφανισθεί ενδιαφέρον για μία συνολική δράση προστασίας των καταναλωτών σε κοινοτικό επίπεδο. Αυτό εκδηλώθηκε το 1972 με την πρόσκληση των αρχηγών των κρατών μελών στα κοινοτικά όργανα να παρουσιάσουν ένα πρόγραμμα πολιτικής προστασίας των καταναλωτών. Το

⁸⁷Βλ. αναλυτικά στην ΕΕ Schlosser *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/140.

⁸⁸Βλ. συνοπτικά Αλεξανδρίδου Ελίζα Δ.: *Ζητήματα εμπορικού δικαίου και δικαίου προστασίας του καταναλωτή*. τ. Ι. εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη 1994, χνί-424 σελ., εις σελ. 351-424, Αλεξανδρίδου Ελίζα Δ.: *Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή ελληνικό και κοινοτικό*. τ. ΙΙ εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη 1996, 254 σελ., εις σελ. 29-33.

πρόγραμμα αυτό υιοθετήθηκε με απόφαση του Συμβουλίου Υπουργών της 14.4.1975.⁸⁹

Οι συντάκτες της Σύμβασης Προσχώρησης του 1978 ακολούθησαν την τάση αυτή, και εισήγαγαν ρητούς κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας για τις συμβάσεις που συνάπτουν καταναλωτές. Παράξενο ίσως είναι το ότι η εισαγωγή ειδικών διατάξεων για τις συμβάσεις καταναλωτών έγινε με την τροποποίηση του άρθρου 13 ΣΒ, που αφορούσε τις συμβάσεις πωλήσεων με τμηματική καταβολή του τιμήματος.⁹⁰

Οι μεταβολές της Σύμβασης Προσχώρησης του 1978 αφορούσαν κυρίως τη διεύρυνση του αντικειμενικού πεδίου εφαρμογής και τον ορισμό του "καταναλωτή", παρά την ουσιαστική μεταβολή του περιεχομένου των κανόνων δικαιοδοσίας.

Τμήμα 1ο: Ένταξη στο σύστημα της Σύμβασης Βρυξελλών.

Παράγραφος I: Σύγκριση των Τμημάτων 3 & 4 με το γενικό σύστημα και το 5ο Τμήμα της Σύμβασης Βρυξελλών.

Η επιτροπή εμπειρογνομόνων που συνέταξε το σχέδιο της ΣΒ είχε στη διάθεσή της αριθμό εναλλακτικών λύσεων προς επίτευξη του σκοπού προστασίας του αδύνατου συμβαλλομένου, όπως:

- Παροχή δυνατότητας άρνησης αναγνώρισης / εκτέλεσης της απόφασης, εάν το δίκαιο του κράτους όπου ζητείται η αναγνώριση / εκτέλεση περιέχει αντιτιθέμενους αναγκαστικούς κανόνες αποκλειστικής δικαιοδοσίας. Μειονεκτήματα αυτής της λύσης είναι η αβεβαιότητα και η παρεμπόδιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των δικαστικών αποφάσεων.
- Περίληψη στη ΣΒ γενικού όρου που λαμβάνει υπ' όψιν όλες τις υπάρχουσες νομοθεσίες. Η λύση αυτή κινδυνεύει να δημιουργήσει ερμηνευτικές δυσκολίες, και η εφαρμογή της είναι τόσο πιά δύσκολη, όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των συμβαλλομένων κρατών.
- Σύνταξη πίνακα που απαριθμεί τις μόνες αποκλειστικές δικαιοδοσίες, οι οποίες καθίστανται με τον τρόπο αυτό δεσμευτικές για όλα τα συμβαλλόμενα κράτη. Πλεονεκτήματα της λύσης αυτής είναι η εύκολη πληροφόρηση των συμβαλλομένων, η βεβαιότητα δικαίου, η ισορροπία των συμβατικών σχέσεων και η ευκολία δικαστικής κρίσης βάσει κοινού κανόνα.⁹¹

⁸⁹Résolution du Conseil du 14 avril 1975 concernant un programme préliminaire de la Communauté économique européenne pour une politique de protection et d' information des consommateurs. JOCE 25.4.1975 C92/15.

⁹⁰Zanobetti *Mélanges Sauveplanne* 1984.300-301.

⁹¹EE Jenard *EEK* 24.11.86 C298/57.

Τελικά η ΣΒ υιοθετεί ένα σύνθετο σύστημα: Ενώ το 5ο Τμήμα απαριθμεί τις αποκλειστικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας σε κατηγορίες διαφορών όπου σκοπείται η εύρυθμη απονομή της δικαιοσύνης, τα Τμήματα 3 και 4 αποτελούν μιάν ενδιάμεση περίπτωση, με χαρακτηριστικά κοινά τόσο στους γενικούς, όσο και στους αποκλειστικούς κανόνες δικαιοδοσίας.⁹²

Αυτό προκύπτει από τη σύγκριση των Τμημάτων 3 & 4 με (α) το 5ο Τμήμα, και (β) το γενικό σύστημα της ΣΒ:

(α) Οι "γνήσιες" αποκλειστικές βάσεις δικαιοδοσίας του άρθρου 16 διαφέρουν από το 3ο και το 4ο Τμήμα στα εξής σημεία:

- ✓ Το 5ο Τμήμα δεν παρέχει στους διαδίκους ευχέρεια επιλογής (με την εξαίρεση της 16.1(β)), ενώ στα 3ο και 4ο, αν ο ενάγων είναι προστατευόμενο μέρος, μπορεί να επιλέξει ανάμεσα σε ορισμένο αριθμό δικαστηρίων συμβαλλομένων κρατών.
- ✓ Υπό το 3ο και 4ο Τμήμα οι συμβαλλόμενοι διατηρούν τη δυνατότητα να παρεκτείνουν τη δικαιοδοσία με συμφωνία τους, αν και περιορισμένη, (άρθρα 12, 15), ή, απεριόριστη, με παράσταση στο δικαστήριο (άρθρο 18). Η δυνατότητα αυτή αποκλείεται εντελώς υπό το 5ο Τμήμα.
- ✓ Τα Τμήματα 3 & 4 δεν εφαρμόζονται παρά μόνον εάν ο εναγόμενος έχει την κατοικία του στο έδαφος ΣΚ, ενώ το 5ο Τμήμα εφαρμόζεται χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν η κατοικία του εναγομένου.⁹³

(β) Συγκρινόμενες με το γενικό σύστημα της Σύμβασης Βρυξελλών, που εισάγει το άρθρο 2 και οι εξαιρέσεις αυτού, οι διατάξεις των Τμημάτων 3 & 4 ομοιάζουν:

- ✓ κατά το ότι εφαρμόζονται εάν ο εναγόμενος κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος, αδιάφορα από την κατοικία του ενάγοντος, αλλά και,
- ✓ κατά τη δομή τους, καθώς προβλέπουν γενική δικαιοδοσία (στα δικαστήρια του κράτους της κατοικίας του εναγομένου ή του υποκαταστήματος κ.ο.κ.) αλλά και δικαιοδοσίες ειδικές ή εμμέσως καθοριζόμενες (8.1(3), 10.1, 11.2).⁹⁴

Η υιοθέτηση των Τμημάτων 3 & 4 αποτέλεσε μέση λύση ανάμεσα στην υπαγωγή των υποθέσεων ασφαλίσεων είτε στο γενικό καθεστώς των Τμημάτων 1 και 2, είτε, αφ' ετέρου, στις αποκλειστικές δικαιοδοσίες του Τμήματος 5.⁹⁵

⁹²EE Jenard *EEJK* 24.11.86 C298/57.

⁹³EE Jenard *EEJK* 24.11.86 C298/57. Η παράλειψη των λέξεων "παρά μόνον" κατά τη μετάφραση της ΕΕ Jenard στην ελληνική οφείλεται προφανώς σε παραδρομή. Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 94, σημ. 12. Εκκρεμεί ενώπιον του ΔΕΚ η υπόθεση C-412/98 Société Group Josi Reinsurance Company SA κατά Compagnie d' assurances Universal General Insurance Company "UGIC" *EEJK* 4.1.1999 C1/11, στην οποία το ΔΕΚ καλείται να απαντήσει, μεταξύ άλλων, το ερώτημα εάν

"ο εναγόμενος, που είναι εγκατεστημένος σε συμβαλλόμενο κράτος, [μπορεί] να αντιτάξει στον ενάγοντα, που είναι εγκατεστημένος στον Καναδά, τις ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας που θεσπίζει η Σύμβαση".

⁹⁴Κατά τον Droz *Compétence* σελ. 81, Gothot Holleaux σελ. 78.

⁹⁵Kaye σελ. 807.

Τα Τμήματα 3 & 4 παρουσιάζουν επίσης ομοιότητες περιεχομένου σε σχέση με τις δικαιοδοτικές βάσεις του άρθρου 5.1 (διαφορές από ατομικές συμβάσεις εργασίας) και 5.2 (διαφορές από υποχρεώσεις διατροφής).

Παράγραφος II: Αποκλειστικός χαρακτήρας και εξαιρέσεις αυτού.

Κατ' αρχήν, το σύνολο των διατάξεων της ΣΒ είναι αποκλειστικές, με την έννοια ότι αποκλείουν την εφαρμογή κάθε εθνικού κανόνα δικαίου, με σύμφωνο ή αντίθετο περιεχόμενο.⁹⁶

Ειδικότερα όμως, σύμφωνα με τα άρθρα 7.1 και 13.1 τα οποία ορίζουν ότι στις συμβάσεις αυτές

"η διεθνής δικαιοδοσία καθορίζεται από τις διατάξεις του παρόντος τμήματος",

τα Τμήματα 3 & 4 διακρίνονται, και δεν ακολουθούν, τους γενικούς και ειδικούς κανόνες δικαιοδοσίας των άρθρων 2-6Α. Αποτελούν ένα σύνολο κανόνων που διέπουν αποκλειστικά τις περιπτώσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής τους.

Ακόμη, το πεδίο εφαρμογής των Τμημάτων 3 & 4, όπως και της ΣΒ εν γένει, περιορίζεται σε περιπτώσεις που έχουν τον απαιτούμενο διεθνή χαρακτήρα, που αφορούν αστικές και εμπορικές υποθέσεις και που δεν αφορούν εξαιρούμενα ζητήματα.

Παρά όμως τον εκ πρώτης όψεως αυτόνομο και αποκλειστικό χαρακτήρα των εισαγομένων δικαιοδοτικών βάσεων, στις διαφορές που διέπονται από τα Τμήματα 3 & 4 εφαρμόζεται παράλληλα και αριθμός άλλων διατάξεων της Σύμβασης:

Μεταξύ αυτών των διατάξεων συγκαταλέγονται και οι ακόλουθες:

1. Άρθρο 5.5.

Τα άρθρα 7 και 13.1 περιέχουν ρητή επιφύλαξη εφαρμογής του άρθρου 5.5, σύμφωνα με το οποίο:

"Πρόσωπο που έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους μπορεί να εναχθεί σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος: [...] 5. ως προς διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευση υποκαταστήματος, πρακτορείου ή κάθε άλλης εγκαταστάσεως, ενώπιον του δικαστηρίου της τοποθεσίας τους."

Λόγος υιοθέτησης της διάταξης 5.5 υπήρξε η διευκόλυνση διεξαγωγής της δίκης, ιδιαίτερα μέσω της επιτόπιας συλλογής του αποδεικτικού υλικού που αφορά την εκμετάλλευση του υποκαταστήματος κ.ο.κ., σχετίζεται δε με την πρόοδο της ελευθερίας εγκατάστασης (ή ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων στον κοινοτικό χώρο).⁹⁷

⁹⁶Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 7.

⁹⁷Τσικρικάς 24 Δ 1993.153.

Το άρθρο 5.5 προσθέτει μία ακόμη βάση διεθνούς δικαιοδοσίας (αλλά και τοπικής αρμοδιότητας) στις δικαιοδοτικές βάσεις των Τμημάτων 3 & 4, γιά διαφορές από υποκαταστήματα, πρακτορεία ή άλλες εγκαταστάσεις, τα οποία βρίσκονται σε συμβαλλόμενο κράτος, αλλά εξαρτώνται από μητρική εταιρεία που έχει την έδρα της σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος.⁹⁸ Σε αντίθεση με τις διατάξεις 8.2 και 13.2, το άρθρο 5.5 δεν περιορίζεται στην περίπτωση που ο εναγόμενος είναι ασφαλιστής ή προμηθευτής, ιδρύει όμως δικαιοδοσία μόνον έναντι εναγομένου που κατοικεί σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος.

Η διάταξη του άρθρου 5.5 εξυπηρετεί τα συμφέροντα τόσο του ενάγοντος, στον οποίο παρέχει επιλογή μιάς ακόμη βάσης δικαιοδοσίας, όσο και της επιχείρησης που έχει το υποκατάστημα κ.ο.κ., καθώς η τελευταία θα διευκολυνθεί περισσότερο αν η δίκη διεξαχθεί στον τόπο του υποκαταστήματός της, παρά στην κατοικία του ενάγοντος.⁹⁹

➤ Ανέκυψε το ερώτημα εάν το άρθρο 5.5 εφαρμόζεται μόνον όταν εναγόμενος είναι ο ασφαλιστής ή ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή, ή και όταν εναγόμενος είναι το αδύνατο μέρος, ο αντισυμβαλλόμενος δηλαδή του ασφαλιστή ή ο καταναλωτής.

Η επιφύλαξη των άρθρων 7 και 13.1 διατυπώνεται με τρόπο γενικό, ώστε αφορά χωρίς διάκριση τόσο το αδύνατο μέρος της σύμβασης, όσο και τον αντισυμβαλλομένο του. Εάν, επί παραδείγματι, ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή είναι μιά εταιρεία που έχει υποκατάστημα, πρακτορείο ή άλλη εγκατάσταση σε συμβαλλόμενο κράτος άλλο από αυτό της κύριας έδρας της, θα μπορεί να εναχθεί στα δικαστήρια του τόπου όπου βρίσκεται το υποκατάστημα κ.ο.κ., εφ' όσον η σύμβαση ασφάλισης αφορά την εκμετάλλευση αυτού του υποκαταστήματος κ.ο.κ..¹⁰⁰

Υποστηρίχθηκε όμως και η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή πρέπει να ερμηνευθεί η διάταξη περιοριστικά και να μην εφαρμόζεται σε αγωγές του ασφαλιστή κατά του άλλου μέρους.¹⁰¹

Όσον αφορά τις συμβάσεις που συνάπτουν καταναλωτές, δύσκολα εξηγείται γιατί διατηρείται η βάση του άρθρου 5.5, τη στιγμή που ο καταναλωτής έχει τη δυνατότητα (κατ' άρθρον 14.1) να ενάγει τον προμηθευτή στα δικαστήρια της κατοικίας του ίδιου του καταναλωτή.¹⁰²

Γράφθηκε¹⁰³ ότι στην πράξη δύσκολα μπορεί ο καταναλωτής να διατηρεί σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος υποκατάστημα κ.ο.κ., του οποίου η δραστηριότητα να

⁹⁸EE Jenard EEEK 24.11.86 C298/59.

⁹⁹Τσικρικάς 24 Α 1993.153.

¹⁰⁰Goldmann 7 RTDE 1971.16.

¹⁰¹Βλ. Kaye σελ. 816, όπου και περισσότερες αναφορές.

¹⁰²Kaye σελ. 842.

¹⁰³O'Malley & Layton σελ. 497.

δύναται να θεωρηθεί εκτός του επαγγέλματος ή της επιχείρησής του, και ότι, κατά συνέπεια, σπάνια ο καταναλωτής θα εμπέσει στο άρθρο 5.5. Η άποψη αυτή παραβλέπει ότι το γράμμα του άρθρου 5.5 δεν αποκλείει την εφαρμογή του τόσο σε αγωγές ενάντια στην εταιρεία που κατέχει το υποκατάστημα κ.ο.κ., όσο και σε αγωγές όπου η εταιρεία αυτή είναι ενάγουσα.¹⁰⁴ Συνεπώς, η βάση αυτή δικαιοδοσίας μπορεί να καταλήξει σε βάρος του εναγομένου καταναλωτή, ο οποίος ενάγεται στα δικαστήρια ενός άλλου συμβαλλομένου κράτους από το οποίο η προμηθεύτρια εταιρεία συναλλάχθηκε μαζί του μέσω ενός υποκαταστήματός της κ.ο.κ., και όπου ο καταναλωτής δεν πήγε ποτέ. Η διατύπωση του 5.5 θα έπρεπε ρητά να περιορίζεται σε αγωγές ενάντια στην εταιρεία στην οποία ανήκει το υποκατάστημα κ.ο.κ., και να μην εφαρμόζεται σε αυτές όπου η εταιρεία αυτή είναι ενάγουσα.¹⁰⁵

Υποστηρίχθηκε¹⁰⁶ ότι το άρθρο 13.1 επιφυλάσσει την εφαρμογή του άρθρου 5.5 μόνον για την περίπτωση που ο καταναλωτής είναι ενάγων, ενόψει του άρθρου 14.2, έτσι ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να εναχθεί μόνον στο συμβαλλόμενο κράτος της κατοικίας του. Η αναφορά δηλαδή του άρθρου 13.1 στα άρθρα 4 και 5.5 πρέπει να θεωρηθεί ότι υποχωρεί εμπρός στη διάταξη 14.2.

Παρά την ορθή τελεολογία της, αυτή η άποψη είναι αντίθετη, τόσο με το ίδιο το άρθρο 4, που επιφυλάσσει την εφαρμογή μόνον του άρθρου 16 για εναγομένους χωρίς κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος, όσο και της ρητής επιφύλαξης υπέρ του άρθρου 5.5 από το 7 και το 13.1 σε σχέση με την εφαρμογή ολοκλήρων των Τμημάτων 3 & 4.

Το άρθρο 5.5 αφορά διαφορές από δραστηριότητες συμβατικές ή εξωσυμβατικές σχετικές με την εκμετάλλευση. Είναι δηλαδή δυνατόν να απορροφήσει το 5.5 τις βάσεις δικαιοδοσίας που απορρέουν από το άρθρο 5.3, όταν οι αδικοπραξίες ή οιονεί αδικοπραξίες τελέστηκαν στην περιφέρεια του δικαστηρίου όπου βρίσκεται η εγκατάσταση.¹⁰⁷ Όταν, όμως, καλείται το άρθρο 5.5 να εφαρμοσθεί βάσει της επιφύλαξης του άρθρου 13.1, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αφορά μόνον συμβατικές ενοχές, καθώς τα Τμήματα 3 & 4 καταλαμβάνουν μόνον συμβατικές αξιώσεις.¹⁰⁸

1. Άρθρο 4.

Κατ' άρθρο 2 ΣΒ, το πεδίο εφαρμογής της δεν ορίζεται με βάση την ιθαγένεια των συμβαλλομένων μερών, αλλά με βάση την ύπαρξη κατοικίας του εναγομένου σε

---

¹⁰⁴Εισάγοντας με τον τρόπο αυτό ένα *forum actoris*. *Contra* οι Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 75, θεωρούν ότι το άρθρο 5.5 εφαρμόζεται όταν το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που έχει το υποκατάστημα κτλ. είναι εναγόμενος. Βλ. σχετικά και Gothot & Holleaux σελ. 56.

¹⁰⁵Kaye σελ. 842.

¹⁰⁶Kaye σελ. 842.

¹⁰⁷Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).10.

¹⁰⁸Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 95, 101.

συμβαλλόμενο κράτος.¹⁰⁹ Αυτό, διότι σκοπός του άρθρου 220 ΣυνθΕΟΚ (άρθρου 293 Συνθήκης ΕΚ) είναι η ελεύθερη κυκλοφορία των δικαστικών αποφάσεων εντός της Κοινότητας, κι όχι η ρύθμιση των συγκρούσεων δικαιοδοσίας μεταξύ συμβαλλομένων και τρίτων κρατών.¹¹⁰

Επιπλέον, η ρητή επιφύλαξη των άρθρων 7 και 13.1 για την εφαρμογή του άρθρου 4 περιορίζει την εφαρμογή του 3ου & 4ου Τμήματος σε περιπτώσεις όπου ο εναγόμενος, είτε πρόκειται για το αδύνατο μέρος, είτε για τον ισχυρό συμβαλλόμενο, κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος. Εάν ο εναγόμενος δεν κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος, το δικαστήριο μπορεί να εφαρμόσει τους κανόνες δικαιοδοσίας της *lex fori*, συμπεριλαμβανομένων των κανόνων δικαιοδοσίας του άρθρου 3.2, που χαρακτηρίζονται ως υπέρμετροι. Συνεπώς,

"με την επιφύλαξη αυτών των περιπτώσεων [άρθρου 16] αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων, όταν ο εναγόμενος δεν έχει κατοικία στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους, δεν ρυθμίζεται από τη Σύμβαση αλλά από το δίκαιο του συμβαλλομένου κράτους στο έδαφος του οποίου βρίσκεται το επιληφθέν δικαστήριο."¹¹¹

Επισημαίνεται όμως ότι οι διατάξεις 8.2 και 13.2 επεκτείνουν τις περιπτώσεις όπου ο ασφαλιστής ή ο προμηθευτής θεωρείται ως κάτοικος συμβαλλομένου κράτους. Το πλάσμα δικαίου που εισάγουν οι 8.2 και 13.2 αποτελεί τη μόνη εξαίρεση και προηγείται του άρθρου 4, παρά τη διατύπωση των άρθρων 7 και 13 (σε αντίθετη περίπτωση, οι διατάξεις 8.2 και 13.2 δεν θα είχαν αποτέλεσμα).¹¹² Βλ. λεπτομερώς *infra*, σελ. 43 επ..

2. Άλλες διατάξεις.

Καθώς τα άρθρα 7 και 13.1 είναι καθεαυτά απλοί κανόνες που περιέχονται στα Τμήματα 3 και 4 της ΣΒ, κάθε ένα από αυτά τα Τμήματα μπορεί να υποχωρήσει εμπρός σε άλλα Τμήματα του Τίτλου ΙΙ, ήτοι στα Τμήματα 5, 6, 7, 8, 9.¹¹³ Μεταξύ τέτοιων διατάξεων συγκαταλέγονται:

Ι. Άρθρο 16.

Το άρθρο 16 υπερισχύει των Τμημάτων 3 & 4.¹¹⁴

ΙΙ. Άρθρα 19, 21, 22, 24.

Μολονότι το άρθρο 19 δεν αναφέρεται σε αυτεπάγγελτο έλεγχο της διεθνούς δικαιοδοσίας παρά μόνον επί διαφορών του άρθρου 16, σκόπιμο θα ήταν να

¹⁰⁹ΕΕ Jenard *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/26-27.

¹¹⁰Bellet 92 *JDI* 1965.852. Προτάσεις Μ. Darmon στην απόφαση του ΔΕΚ της 19.1.1993 υπ. C-89/91 Shearson Lehman Hutton *Συλλογή* 1993.Ι-166, σημ. 14.

¹¹¹ΔΕΚ 15.9.1994 υπ. C-318/93 Brenner και Noller *Συλλογή* 1994.Ι-4275 - Ι-4294, σκέψη 17.

¹¹²O'Malley & Layton σελ. 496. ΕΕ Jenard *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/58 και ΔΕΚ 15.9.1994 υπ. C-318/93 Brenner και Noller *Συλλογή* 1994.Ι-4275 - Ι-4294, σκέψη 18.

¹¹³Kaye σελ. 805.

¹¹⁴Kaye σελ. 856.

διαπιστώνεται αυτεπάγγελτα η έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας του και σε διαφορές των Τμημάτων 3 & 4, καθώς μάλιστα η παραβίαση αυτών είναι δυνατόν να συνεπάγεται την άρνηση αναγνώρισης ή εκτέλεσης της σχετικής απόφασης.¹¹⁵

Το άρθρο 24 για τη διεθνή δικαιοδοσία επί ασφαλιστικών μέτρων πρέπει να θεωρηθεί ότι συνεχίζει να ισχύει, όπως και τα άρθρα 21 και 22 για την εκκρεμοδικία και συνάφεια.¹¹⁶

III. Άρθρο 18.

Το άρθρο 18 (παράσταση του εναγομένου) εφαρμόζεται στις συμβάσεις καταναλωτών και ασφαλίσεων.¹¹⁷

IV. Άρθρο 1.2(4).

Βάσει του άρθρου 1.2(4), εξαιρείται από την εφαρμογή της ΣΒ η διαιτησία, επιτρέπονται συνεπώς ακόμη και οι συμφωνίες διαιτητικής επίλυσης των διαφορών των Τμημάτων 3 & 4.¹¹⁸

V. Άρθρο 3.

Μολονότι τα Τμήματα 3 και 4 δεν περιέχουν ρητή επιφύλαξη εφαρμογής του άρθρου 3, το ίδιο το άρθρο 3 προβλέπει ότι ο εναγόμενος δεν μπορεί να εναχθεί εκτός της χώρας κατοικίας του παρά μόνον βάσει των κανόνων των Τμημάτων 2 ως 6, αποκλείοντας τις υπερβολικές βάσεις δικαιοδοσίας που ενδεικτικά απαριθμούνται στο άρθρο 3.2.¹¹⁹ Το άρθρο 3 συνεχίζει να ισχύει και για διαφορές των Τμημάτων 3 & 4, αποτελώντας τη βάση των δωσιδικιών που εισάγονται στα Τμήματα 3 & 4.

¹¹⁵Βλ. σχετικά Kaye σελ. 856, Carlier 1993, σελ. 86 επ., 89 και *infra* σελ. 38 επ..

¹¹⁶Βλ. Carlier 1993 σελ. 86 επ., 89, Kaye σελ. 856.

¹¹⁷Αναλυτικά βλ. *infra* σελ. 128 επ..

¹¹⁸Kaye σελ. 805. Ας σημειωθεί ότι, εν όψει συμφωνίας υπαγωγής της διαφοράς σε διαιτητική επίλυση, ακόμη και η εφαρμογή ή μη των αποκλειστικών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας του άρθρου 16 ΣΒ θα κριθεί βάσει του εσωτερικού δικαίου των συμβαλλομένων κρατών ή βάσει των σχετικών σε ισχύ διεθνών ή διμερών συνθηκών. Gothot & Holleaux σελ. 83, αριθ. 141. Το αρ. 2 ν. 2251/94, παρ. 1 (λα'), αφ' ετέρου, απαγορεύει τους γενικούς όρους συναλλαγών που αποκλείουν την υπαγωγή των διαφορών από σύμβαση στο φυσικό τους δικαστή με την πρόβλεψη αλλοδαπής δικαιοδοσίας ή διαιτησίας. Όσον όμως αφορά την άσκηση ασφαλιστικών μέτρων επί διαφοράς που τα μέρη έχουν υποβάλει σε διαιτησία, το ΔΕΚ αποφάνθηκε στην από 17.11.1998 απόφασή του (νπ. C-391/95 Van Uden Maritime BV, που ασκεί δραστηριότητα υπό την επωνυμία Van Uden Africa Line, κατά Kommanditgesellschaft in Firma Deco-Line κ.λπ. Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 16-20.11.1998 αρ. 28/98), ότι

“στο μέτρο που το αντικείμενο αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων αφορά, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, ζήτημα που εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της Συμβάσεως, η Σύμβαση αυτή τυγχάνει εφαρμογής, το δε άρθρο 24 αυτής μπορεί να θεμελιώσει τη διεθνή δικαιοδοσία του δικαστή των ασφαλιστικών μέτρων, ακόμη κι αν έχει ήδη κινηθεί ή μπορεί να κινηθεί διαδικασία ως προς την ουσία και ακόμη κι αν η διαδικασία αυτή θα έπρεπε να διεξαχθεί ενώπιον διαιτητών.”

¹¹⁹Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 171.

VI. Άρθρα 52 & 53.

Κατά το άρθρο 52 ΣΒ, η ύπαρξη κατοικίας σε συμβαλλόμενο κράτος κρίνεται κατά το εσωτερικό ουσιαστικό δίκαιο του κράτους αυτού. Όμως, για τον καθορισμό της έδρας νομικού προσώπου (ρύθμιση που κατ' αρχήν αφορά τις ασφαλιστικές εταιρείες) ο δικάζων δικαστής θα εφαρμόσει τους ιδικούς του κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου (άρθρο 53 ΣΒ). Συνεπώς για τον έλληνα δικαστή σημαντική θα είναι όχι η καταστατική, αλλά η πραγματική έδρα, όπου δηλαδή λειτουργεί η διοίκηση του νομικού προσώπου.¹²⁰

Συμπερασματικά μπορεί να λεχθεί ότι τα Τμήματα 3 και 4, ούτε αποκλειστικά, ούτε αυτόνομα είναι σε σχέση με τους άλλους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας της ΣΒ. Απλώς αποκλείουν ορισμένες βάσεις δικαιοδοσίας που θα ήταν άλλως εφαρμοστέες.¹²¹

Τμήμα 2ο: Συνέπειες της παραβίασης των διατάξεων ως προς την αναγνώριση και εκτέλεση.

Η σημασία την οποία αποδίδει η ΣΒ στη συμμόρφωση με τις αποκλειστικές διατάξεις των άρθρων 7-12Α και 13-15 φαίνεται από το ότι εάν έχουν παραβιασθεί οι διατάξεις αυτές, αποκλείεται η αναγνώριση (άρθρο 28.1) ή η εκτέλεση (34.2) της απόφασης που εκδόθηκε. Το δικαστήριο όπου ζητείται η αναγνώριση ή η εκτέλεση ελέγχει αυτεπαγγέλτως τη δικαιοδοσία του εκδόσαντος δικαστηρίου. Κατά τη διαδικασία αυτή δεν ελέγχονται οι πραγματικές διαπιστώσεις του δικαστηρίου που εξέδωσε την απόφαση (άρθρο 28.2).¹²² Η ρύθμιση αυτή αποτελεί εξαίρεση στη γενική αρχή του άρθρου 28.3 ΣΒ η οποία απαγορεύει την επανεξέταση της απόφασης από το δικαστήριο από το οποίο ζητείται η αναγνώριση και εκτέλεση της απόφασης.¹²³

Η έννοια της κατ' αρ. 28.2 δέσμευσης της αρχής ενώπιον της οποίας ζητείται η αναγνώριση από τις πραγματικές διαπιστώσεις στις οποίες το δικαστήριο του κράτους προελεύσεως έχει θεμελιώσει τη διεθνή δικαιοδοσία του, συνίσταται, σύμφωνα με τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Léger στην εκκρεμή ενώπιον

¹²⁰Τσικρικάς 24 Δ 1993.147. *Ibid.*, σελ. 151 επ., για την κατά τόπον αρμοδιότητα των ελληνικών δικαστηρίων στην περίπτωση ύπαρξης υποκαταστήματος κ.ο.κ. κατά το ελληνικό δίκαιο. Αναλυτικά βλ. Αλεξανδροπούλου 3 *ΕΕ ΔΣΘ* 1982.256 επ..

¹²¹Τον αναγκαστικό χαρακτήρα των κανόνων σχετικά με τις ασφαλίσεις υπογράμμισε το Tribunal d' Arrondissement de Tournai 18.2.1980 95 *JT* 1980.391-392 και *Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-8 - B2*, Kaye σελ. 805. Περίπτωση λανθασμένης εφαρμογής του άρθρου 6.2 αντί του 10.1 από το Cour de Cassation στην απ. Cass. Com. 21.2.1984 *Bull. Civ. IV* No 68 (αναφ. από Beraudo *Juris-Classeur Europe Fasc. 3010* (1989).9).

¹²²Hartley 1984 σελ. 87.

¹²³Kaye σελ. 806.

του ΔΕΚ υπόθεση Hans-Hermann Mietz κατά Intership Yachting Sneek BV., στο ότι δεν είναι δυνατό να ληφθούν υπ' όψιν κατά την άσκηση του εξαιρετικού ελέγχου της δικαιοδοσίας του δικαστηρίου που εξέδωσε την απόφαση

“des éléments de fait étrangers à ceux que la juridiction d'origine a pris en compte ou qu'elle aurait pu prendre en compte si la partie qui les avance ne s'était pas abstenue de les invoquer devant elle.»¹²⁴

Κατά μίαν άποψη, η παραβίαση των κανόνων της ΣΒ από το δικαστήριο που εξέδωσε την απόφαση δεν αποτελεί εμπόδιο στην αναγνώριση και εκτέλεση, όταν, σύμφωνα με το κοινό δίκαιο του κράτους όπου ζητείται η αναγνώριση ή η εκτέλεση, είχε ο ξένος δικαστής διεθνή δικαιοδοσία. Το πρόβλημα είναι κατά βάση πίο ευρύ: μπορούν να παραβλεφθούν οι κανόνες της ΣΒ όταν το κοινό δίκαιο είναι ευνοϊκότερο για την αναγνώριση της αλλοδαπής απόφασης; Η απάντηση θα πρέπει να είναι αρνητική. Η αναγνώριση και η εκτέλεση της αλλοδαπής απόφασης πρέπει να γίνεται με όρους τέτοιους, που μακροχρόνια να μην υπονομεύουν, αλλά να διασφαλίζουν την εμπιστοσύνη στις αποφάσεις των δικαστηρίων των άλλων συμβαλλομένων κρατών. Τους όρους αυτούς θέτει η ΣΒ.¹²⁵

Σημειώνεται ότι τα άρθρα 28.1 και 34.2 δεν περιέχουν αναφορά στο 6ο Τμήμα, που ρυθμίζει την παρέκταση δικαιοδοσίας. Η παράλειψη αυτή δεν σημαίνει ότι η αναγνώριση ή η εκτέλεση είναι δυνατή στην περίπτωση που παραβιάστηκαν συμφωνίες διεθνούς δικαιοδοσίας του άρθρου 17.4 (αφορά, *i.a.*, τις συμφωνίες των άρθρων 12 και 15).¹²⁶

Ο γενικός εισαγγελέας P. Léger στην εκκρεμή ενώπιον του ΔΕΚ υπόθεση Hans-Hermann Mietz κατά Intership Yachting Sneek BV., προτείνει ότι ο βάσει των άρθρων 34.2 και 28.3 έλεγχος της δικαιοδοσίας του αρχικού δικαστή

“n' autorise pas le juge de l' État requis à procéder à un contrôle de la compétence du juge de l'État d'origine au titre de l'article 24 de la convention”¹²⁷.

¹²⁴ ΔΕΚ υπ. C-99/96 Hans-Hermann Mietz / Intership Yachting Sneek BV. Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Léger της 8ης.10.1997. *Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* 6-10.10.1997 αρ. 26/97.

¹²⁵ Βλ. Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 171. *Contra* Huet 115 *JDI* 1988.34.

¹²⁶ Σε συμφωνίες, όμως, παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας επί διαφορών από ατομικές συμβάσεις εργασίας, η αναγνώριση ή η εκτέλεση παραμένει δυνατή ακόμη κι αν παραβιάστηκαν οι περιορισμοί που η 17.6 ΣΒ θέτει για τις σχετικές συμφωνίες.

¹²⁷ ΔΕΚ υπ. C-99/96 Hans-Hermann Mietz / Intership Yachting Sneek BV. Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Léger της 8ης.10.1997. *Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* 6-10.10.1997 αρ. 26/97.

Τμήμα 3ο: Η παρουσίαση των σχετικών με τις συμβάσεις ασφαλίσεων διατάξεων: Κοινά χαρακτηριστικά και περιεχόμενο των Τμημάτων 3 & 4.

Η παρούσα εργασία έχει ως θέμα την προστασία του καταναλωτή. Εξετάζονται όμως¹²⁸ και οι σχετικές με τις συμβάσεις ασφαλίσεων ρυθμίσεις, καθώς μεγάλο μέρος των συμβάσεων ασφαλίσεων συνάπτονται από καταναλωτές. Ακόμη, όμως, κι όταν συνάπτονται μεταξύ επαγγελματιών, την παρουσίαση των σχετικών με τις συμβάσεις ασφαλίσεων διατάξεις υπαγορεύει η ανάγκη πληρότητας της εργασίας, καθώς ο συντάκτης της Σύμβασης των Βρυξελλών, κινούμενος πιθανότατα από παρόμοιο σκεπτικό, ακολούθησε την ίδια λογική και κατέληξε εξ αρχής στην, σε γενικές γραμμές, παρόμοια προσέγγιση των συμβάσεων ασφαλίσεων, με αυτή που αργότερα (1978, μετά την τροποποίηση του 4ου Τμήματος)¹²⁹ υιοθέτησε και για τις συμβάσεις κατανάλωσης.

Πράγματι, κοινά χαρακτηριστικά των Τμημάτων 3 & 4 αποτελούν:

(α) Ενώ προσφέρεται στον ενάγοντα - αδύνατο μέρος ένα φάσμα επιπλέον επιλογών το οποίο δεν παραχωρείται στον ισχυρό -επαγγελματία- αντισυμβαλλόμενο του, διατηρείται η γενική δωσιδικία των δικαστηρίων της χώρας κατοικίας του εναγομένου, είτε αυτός είναι ο ισχυρός, είτε ο αδύνατος συμβαλλόμενος. Ως προς το σημείο αυτό, η γενική δομή των Τμημάτων 3 & 4 ομοιάζει με αυτή του γενικού μέρους της ΣΒ, όπου κατ' αρχήν υιοθετείται ο κανόνας *actor sequitur forum rei*, στη συνέχεια δε εισάγονται εξαιρέσεις αυτού.

(β) Περιορίζεται η δυνατότητα συνομολόγησης συμφωνιών παρέκτασης της δικαιοδοσίας. Οι συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας απαγορεύονται στις συμβάσεις ασφάλισης (εκτός των συμβάσεων ασφάλισης εμπορικών μεταφορών των άρθρων 12.5 και 12Α) και στις καταναλωτικές συμβάσεις, επιτρέπονται δε κατ' αρχήν προς το συμφέρον του αδύνατου συμβαλλόμενου, ή εφ' όσον είναι μεταγενέστερες της γένεσης της διαφοράς (άρθρα 12 και 15 ΣΒ).

(γ) Διατηρείται αναλλοίωτη η δυνατότητα του άρθρου 18 ΣΒ για σιωπηρή παρέκταση δικαιοδοσίας βάσει της παράστασης του εναγομένου.

Οι θεσπιζόμενες στα Τμήματα 3 & 4 βάσεις δικαιοδοσίας διακρίνονται σε:

- βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας. Ιδρύεται διεθνής δικαιοδοσία όλων των δικαστηρίων του κράτους και επαφίεται κατόπιν στο εσωτερικό δίκαιο του κράτους αυτού να υποδείξει το κατά τόπον αρμόδιο δικαστήριο (επί παραδείγματι, άρθρα 8.1 περ. 1, 2, 11.1, 14.1, 14.2), ή,

¹²⁸ Βλ. *infra* σελ. 53 επ., 86 επ., και, στο πλαίσιο της Σύμβασης της Ρώμης, σελ. 188 επ..

¹²⁹ Βλ. *supra*, σελ. 28 επ.

- βάσεις τοπικής αρμοδιότητας. Ορίζεται άμεσα το κατά τόπον αρμόδιο δικαστήριο (άρθρο 8.1 περ.3, άρθρα 9, 10 και 11.2).¹³⁰

Όσον αφορά τα αίτια υιοθέτησης ξεχωριστής ρύθμισης των διαφορών από συμβάσεις ασφαλίσεων σε σχέση με τις συμβάσεις καταναλωτών, θα πρέπει αυτά να αναζητηθούν στη μεγάλη ποικιλία των συμβάσεων ασφαλίσεως, ως και των σχετικών αγωγών,¹³¹ στη λεπτομερέστερη ρύθμισή τους, τόσο εξ απόψεως ουσιαστικού δικαίου, όσο και εισαγωγής αποκλειστικών ειδικών δικαιοδοσιών στα εθνικά δίκαια, στην πραγματική συμμετοχή ποικίλων εξιδιασμένων συμφερόντων της παγκόσμιας ασφαλιστικής αγοράς¹³² και στον συχνά πολυμερή χαρακτήρα των σχέσεων που προκύπτουν από τη σύμβαση ασφαλίσεως (ασφαλιστής, αντισυμβαλλόμενος, δικαιούχος, ασφαλισμένος, ζημιωθείς).

Σχέση των υποθέσεων ασφαλίσεων με το 4ο Τμήμα.

Είναι δυνατόν μιά σύμβαση ασφαλίσεως να είναι ταυτόχρονα και καταναλωτική σύμβαση (ως σύμβαση παροχής υπηρεσιών) με την έννοια του άρθρου 13. Επειδή όμως οι διατάξεις 13-15 είναι πίο γενικές από αυτές των 7-12Α, υπερισχύουν οι τελευταίες, και οι συμβάσεις ασφαλίσεων διέπονται από το Τμήμα 3 του Τίτλου II.¹³³

Σημειώνεται ότι υπό τον ελληνικό νόμο 2251/1994 και ο ασφαλιζόμενος, ως χρήστης υπηρεσιών, εμπίπτει στην έννοια του καταναλωτή.¹³⁴

Η διάκριση όμως δεν έχει μεγάλη πρακτική σημασία, διότι οι συνέπειες εφαρμογής των διατάξεων που αφορούν τις συμβάσεις καταναλωτών είναι κατ' ουσίαν οι ίδιες με τις συνέπειες εφαρμογής των διατάξεων που αφορούν τις συμβάσεις ασφαλίσεων.¹³⁵

¹³⁰Γιά τις διατάξεις 8.2 και 13.2 που λειτουργούν ως πλάσματα δικαίου, και όχι ως βάσεις δικαιοδοσίας, βλ. αναλυτικά *infra*, σελ. 43.

¹³¹Goldmann 7 RTDE 1971.16.

¹³²Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 92, 93.

¹³³Σύμφωνα με την ΕΕ Schlosser EEEK 24.11.86 C298/146, κατά την έννοια της ΣΒ μιά ασφαλιστική σύμβαση δεν είναι σύμβαση που έχει ως αντικείμενο την παροχή υπηρεσιών.

¹³⁴Ν. 2251/1994 "Προστασία των καταναλωτών" ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994 και Εισηγητική Έκθεση αυτού, δημοσιευμένη στο Παπαδογάμβρου Βούλα (επιμ.): *Δίκαιο προστασίας καταναλωτή*. Σειρά: Βιβλιοθήκη δικαίου επιχειρήσεων και εταιρειών, αριθ. 4, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996, 267 σελ., εις σελ. 54, Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς *Συμπλήρωμα*, σελ. 60.

¹³⁵O'Malley & Layton σελ. 461, 497.

Κεφάλαιο Δεύτερο: ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ.

Τμήμα 1ο: Θεωρούμενη (τεκμαιρόμενη) κατοικία (άρθρα 8.2 και 13.2).

Παράγραφος I: Ιστορικό.

Η Σύμβαση Βρυξελλών του 1968 περιελάμβανε υπό το άρθρο 8.3 την εξής ρύθμιση:

"L' assureur, qui sans avoir son domicile sur le territoire d' un Etat contractant possède une succursale ou une agence dans un de ses Etats, est considéré pour les contestations relatives à l' exploitation de cette succursale ou agence comme ayant son domicile sur le territoire de cet Etat."

Το 1978 η Σύμβαση Προσχώρησης επέφερε τις ακόλουθες μεταβολές.¹³⁶

- α) Καθώς παραλείφθηκε η διάταξη 8.2 του αρχικού κειμένου, η αρχική διάταξη 8.3 αριθμείται πλέον ως 8.2.
- β) Για λόγους εναρμόνισης με το 5.5, προστέθηκε η φράση "ή οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση".
- γ) Ενώ στο αρχικό κείμενο, η ρύθμιση αφορούσε μόνον τις συμβάσεις ασφαλίσεων,¹³⁷ το 1978 εισήχθη επαναλαμβανόμενη και για τις συμβάσεις καταναλωτών ως άρθρο 13.2.¹³⁸

Παράγραφος II: Λειτουργία της διάταξης.

1. Το άρθρο 4 και τα προβλήματά του.

Βάσει της επιφύλαξης εφαρμογής του άρθρου 4 ΣΒ, η οποία περιλαμβάνεται στα άρθρα 7 και 13.1, προκύπτει ότι κατ' αρχήν η ΣΒ δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση που ο εναγόμενος -είτε είναι το αδύνατο μέρος, είτε ο αντισυμβαλλόμενος του αδύνατου μέρους- έχει την κατοικία του εκτός συμβαλλομένων κρατών. Στην περίπτωση αυτή επανερχόμαστε στους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας του *forum* (βλ. *supra*, σελ. 35).

Η ρύθμιση αυτή δεν θεωρούνταν ικανοποιητική για τους εξής λόγους:

- Η εφαρμογή του άρθρου 4 θα καθιστούσε συχνά δύσκολη για τον αδύνατο συμβαλλόμενο την άσκηση αγωγής, λόγω των διαφορετικών εθνικών

¹³⁶EE Schlosser *EEJK* 24.11.86 C298/144.

¹³⁷Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).14.

¹³⁸O'Malley & Layton σελ. 505.

νομοθεσιών που εφαρμόζονται στην περίπτωση αυτή για τον καθορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας.¹³⁹

Υποστηρίχθηκε¹⁴⁰ συνεπώς ότι το αδύνατο μέρος θα πρέπει να μπορεί να ενάγει στα δικαστήρια της χώρας όπου ο ίδιος κατοικεί όχι μόνον τον επαγγελματία που έχει την έδρα του σε συμβαλλόμενο κράτος, αλλά και, ανεξάρτητα από το άρθρο 4 ΣΒ, τον επαγγελματία που έχει την έδρα του εκτός συμβαλλομένων κρατών.

- Επιπλέον δεν έπρεπε να τίθενται σε σχετικά μειονεκτική θέση οι επιχειρήσεις που έχουν έδρα σε συμβαλλόμενα κράτη. Μολονότι η νέα ρύθμιση δεν επηρεάζει την πραγματική δυνατότητα του αδύνατου συμβαλλομένου να εκτελέσει την απόφαση στο *μη* συμβαλλόμενο κράτος της έδρας, τουλάχιστον υπερπηδά το πρώτο εμπόδιο, που είναι η έκδοση μίας απόφασης κατά των επιχειρήσεων που έχουν την έδρα τους εκτός συμβαλλομένων κρατών, συναλλάσσονται δε στα συμβαλλόμενα κράτη μέσω υποκαταστημάτων τους κ.ο.κ..¹⁴¹

2. Ζητήματα από τα άρθρα 8.2 και 13.2.

Οι διατάξεις 8.2 και 13.2 αποδέχονται ότι, για διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευσή τους, ο αντισυμβαλλόμενος του αδύνατου μέρους που κατοικεί εκτός *συμβαλλομένων κρατών*, αλλά έχει στο έδαφος ενός συμβαλλομένου κράτους υποκατάστημα, πρακτορείο ή εγκατάσταση, θεωρείται, για σχετικές με την εκμετάλλευσή τους διαφορές, ότι έχει την κατοικία του σε αυτό το κράτος.^{142 143}

I. "... θεωρείται ...": πλάσμα δικαίου, κι όχι βάση διεθνούς δικαιοδοσίας.

Επισημαίνεται ότι, ενώ το άρθρο 5.5 αποτελεί κανόνα και τοπικής αρμοδιότητας, όπου όμως ο ενάγων περιορίζεται να ενάγει "ενώπιον του δικαστηρίου της τοποθεσίας τους", οι διατάξεις 8.2 και 13.2 δεν αποτελούν βάση διεθνούς δικαιοδοσίας, αλλά μόνον ένα πλάσμα δικαίου που επιτρέπει την ενεργοποίηση των διατάξεων των Τμημάτων 3 & 4, αντίστοιχα, των οποίων η

¹³⁹Βλ. EE Schlosser *EEJK* 24.11.86 C298/147.

¹⁴⁰Βλ. Dahl 46 *NTIR* 1977.111.

¹⁴¹Dahl 46 *NTIR* 1977.111.

¹⁴²Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 170.

¹⁴³Στην απόφαση του High Court of Justice, Queen's Bench Division, Commercial Court της 27.11.1989, S. & W. Berisford plc and NGI International Precious Metals Inc. / New Hampshire Insurance Co. *Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire* Série D, I-2.1 - B4, η εναγομένη ασφαλιστική εταιρεία θεωρήθηκε ως έχουσα την κατοικία της (έδρα) στο Ην. Βασίλειο: μολονότι επρόκειτο για εταιρεία που είχε συσταθεί σύμφωνα με το δίκαιο της πολιτείας New Hampshire των ΗΠΑ, η σύμβαση συνήφθη στο γραφείο της του Λονδίνου. Βλ. και την απόφαση του Cour d' Appel de Paris (1re Ch. Urg.) της 19.2.1992 Ben Lassin / Payne et autres 27 *Recueil Dalloz-Sirey Jurisprudence* 1992.483-486, note Claret Hélène, και *ILP* 1995.17-22.

εφαρμογή τελεί υπό την προϋπόθεση της ύπαρξης κατοικίας του ασφαλιστή ή του αντισυμβαλλομένου του καταναλωτή σε συμβαλλόμενο κράτος.¹⁴⁴

Οι διατάξεις 8.2 και 13.2 προσφέρουν ενάντια σ' αυτόν τον ασφαλιστή ή προμηθευτή όλες τις βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας που θα υπήρχαν εναντίον του, εάν αυτός είχε την κατοικία του στο έδαφος του συμβαλλομένου κράτους όπου έχει το υποκατάστημα κ.ο.κ.. Η κατά τόπον αρμοδιότητα στο συμβαλλόμενο κράτος όπου βρίσκεται το υποκατάστημα κ.ο.κ., θα ευρεθεί με βάση το εσωτερικό δικονομικό δίκαιο του κράτους αυτού.¹⁴⁵ Ακόμη πληροί την προϋπόθεση σύναψης έγκυρης συμφωνίας παρέκτασης κατ' άρθρα 12(3) και 15(3).¹⁴⁶

II. Πρόκειται για υπέρμετρες βάσεις δικαιοδοσίας;

Θα μπορούσε βεβαίως να αντιταχθεί ότι η μέθοδος της θέσπισης πλάσματος ύπαρξης κατοικίας (όπως υπό τις διατάξεις 8.2 και 13.2) θα μπορούσε να "καλύπτει" την υιοθέτηση από τη ΣΒ υπερβολικών βάσεων δικαιοδοσίας, κι αυτό αντίθετα με το άρθρο 3, κατά το οποίο:

"[τ]α πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους μπορούν να εναχθούν ενώπιον των δικαστηρίων άλλου συμβαλλόμενου κράτους [...]"

Υπενθυμίζεται όμως ότι και το άρθρο 17 εφαρμόζεται εφ' όσον ένας από τους συμβαλλομένους, όχι απαραίτητα ο εναγόμενος, κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος.¹⁴⁷ Ορθά μάλιστα παρατηρείται¹⁴⁸ ότι οι διατάξεις 8.2 και 13.2 λειτουργούν τελικά υπέρ του εξωκοινοτικού ασφαλιστή ή αντισυμβαλλομένου του καταναλωτή, καθώς αποτρέπουν τις υπερβολικές βάσεις του άρθρου 3.2, οι οποίες θα ίσχυαν (άρθρο 4.2) αν δεν είχε πεδίο εφαρμογής η ΣΒ.

III. Οι διατάξεις 8.2 και 13.2 αφορούν τον αντισυμβαλλόμενο του αδύνατου μέρους.

Όταν εναγόμενος είναι το αδύνατο μέρος και δεν κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος, η δικαιοδοσία ορίζεται με βάση τους κανόνες της *lex fori*, ακόμη κι αν έχει

¹⁴⁴Βλ. Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).9. *Contra* οι Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 101 σημ. 14, θεωρούν ότι, όπως και υπό το άρθρο 5.5, η αγωγή μπορεί να ασκηθεί μόνο στο δικαστήριο της τοποθεσίας του υποκαταστήματος κ.ο.κ., κι όχι σε οποιοδήποτε άλλο δικαστήριο του ίδιου συμβαλλόμενου κράτους.

¹⁴⁵O'Malley & Layton σελ. 467, 506. Κατά τον Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).9, το άρθρο 8.2 επιτρέπει την εναγωγή του ασφαλιστή σε μία από τις δικαιοδοτικές βάσεις του άρθρου 8.1(1)-(3). Ο Τσικρικός 24 Δ 1993.155, υποστηρίζει ότι μέσω της διάταξης του άρθρου 8.2 θα τύχει εφαρμογής και το 5.5, ώστε να ιδρυθεί και κατά τόπον αρμοδιότητα του τόπου του υποκαταστήματος κ.ο.κ... Όμως η άποψη αυτή υιοθετεί μία "αυτοαναφερόμενη" χρήση της ύπαρξης υποκαταστήματος (πρώτα ως πλάσμα ύπαρξης κατοικίας σε συμβαλλόμενο κράτος, και στη συνέχεια ως βάση τοπικής αρμοδιότητας), που αναιρεί τελικά τη διάκριση του προσωπικού πεδίου εφαρμογής των δύο διατάξεων (8.2, 13.2 και 5.5).

¹⁴⁶Τσικρικός 24 Δ 1993.162.

¹⁴⁷Dahl 46 *NTIR* 1977.111.

¹⁴⁸Τσικρικός 24 Δ 1993.144, 153, EE Schlosser *EEK* 24.11.86 C298/147.

υποκατάστημα κ.ο.κ. σε συμβαλλόμενο κράτος και η διαφορά προκύπτει από την εκμετάλλευσή τους.

Αυτό συμβαίνει γιατί το τεκμήριο των διατάξεων 8.2 και 13.2 αφορά μόνον τον *αντισυμβαλλόμενο του αδύνατου μέρους*. Οι αγωγές του ασφαλιστή ενάντια στον αντισυμβαλλόμενό του, ασφαλισμένο ή δικαιούχο δεν είναι συνήθεις, περιορίζονται δε στην πράξη σε περιπτώσεις όπου ο ασφαλιστής ανακαλύπτει ότι η αξίωση που κατέβαλε ήταν αποτέλεσμα απάτης.¹⁴⁹ Ανάλογα ισχύουν και γιά τον καταναλωτή.

IV. Ανακεφαλαίωση σχέσεων των διατάξεων 4, 5.5, 8.2 και 13.2.

Ενόψει των διατάξεων των άρθρων 8.2 και 13.2 και γιά να έχει λόγο ύπαρξης η επιφύλαξη υπέρ του άρθρου 5.5, θα πρέπει να δεχθούμε ότι το άρθρο 5.5 εφαρμόζεται στα Τμήματα 3 και 4 μόνον ως εξαίρεση στο άρθρο 2. Το άρθρο 5.5 θα εφαρμοσθεί, συνεπώς, όταν ο εναγόμενος έχει την κατοικία του σε ένα συμβαλλόμενο κράτος και έχει υποκατάστημα κ.ο.κ. σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος.

Αντίθετα, τα άρθρα 8.2 και 13.2 παρουσιάζονται ως έμμεσες¹⁵⁰ εξαιρέσεις του άρθρου 4: μολονότι ο εναγόμενος δεν έχει κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος, θα είναι αρμόδιο το δικαστήριο του τόπου του υποκαταστήματος κ.ο.κ. που βρίσκεται σε συμβαλλόμενο κράτος, γιά τις διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευσή τους. Αφού γίνει αυτή η διάκριση, δεν υπάρχει λόγος να μην χρησιμοποιηθεί η νομολογία του ΔΕΚ επί του άρθρου 5.5 γιά την ερμηνεία των 8.2 και 13.2.¹⁵¹

Εάν έλειπαν οι διατάξεις 8.2 ή 13.2, το άρθρο 4 θα εφαρμοζόταν σε ένα προμηθευτή ή ασφαλιστή που κατοικεί εκτός ΕΟΚ, και το ζήτημα της ύπαρξης διεθνούς δικαιοδοσίας οποιουδήποτε δικαστηρίου θα κρινόταν κατά τη *lex fori* και μόνον. Γιά να έχουν συνεπώς λόγο ύπαρξης οι διατάξεις 8.2 ή 13.2 θα πρέπει να προηγούνται [υπερισχύουν] του άρθρου 4, ανεξάρτητα από τη διατύπωση του εισαγωγικού τμήματος των άρθρων 7 και 13.1 ("με την επιφύλαξη του άρθρου 4"),¹⁵² αλλά και του ίδιου του άρθρου 4 ("με την επιφύλαξη του άρθρου 16").

V. Πεδίο εφαρμογής των άρθρων 8.2 και 13.2.

Οι διατάξεις 8.2 και 13.2 εφαρμόζονται όχι μόνον γιά τους κανόνες δικαιοδοσίας του 8.1 και 14, αλλά για ολόκληρα τα Τμήματα 3 και 4, αντίστοιχα. Δεν εφαρμόζονται όμως:

¹⁴⁹Lasok & Stone σελ. 224.

¹⁵⁰Προτάσεις M. Darmon στην απόφαση του ΔΕΚ της 191.1993 υπ. C-89/91 Shearson Lehman Hutton Συλλογή 1993.I-166, σημ. 19.

¹⁵¹Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 170, 183. Προτάσεις M. Darmon στην απόφαση του ΔΕΚ της 19.1.1993 υπ. C-89/91 Shearson Lehman Hutton Συλλογή 1993.I-169, σημ. 38 επ.. Βλ. όμως την απόφαση του Tribunal d' Arrondissement de Tournai της 18.2.1980 95 JT 1980.391-392, η οποία δεν διακρίνει ανάμεσα στο άρθρο 5.5 και το άρθρο 8.2 (άρθρο 8.3 κατά το αρχικό κείμενο της ΣΒ).

¹⁵²O'Malley & Layton σελ. 505.

➤ για διαφορές από καταναλωτικές συμβάσεις που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις του 13.1, διότι έτσι θα δημιουργούνταν μία χωρίς έρεισμα στο σκοπό του νόμου διάκριση ανάμεσα σε συμβάσεις καταναλωτών που δεν εμπίπτουν στο 4ο Τμήμα και σε μη καταναλωτικές συμβάσεις,¹⁵³ ούτε

➤ για διαφορές όπου είναι μεν μέρος ο ασφαλιστής, αλλά δεν πρόκειται για ασφαλιστικές συμβάσεις (επί παραδείγματι, διαφορές από τη σύμβαση ενοικίασης του χώρου του υποκαταστήματος) διότι αφ' ενός η ιδιότητα του ασφαλιστή ως ασφαλιστή έχει σημασία μόνον στο πλαίσιο ζητημάτων σχετικών με ασφαλίσεις, και αφ' ετέρου κάθε άλλη ερμηνεία θα δημιουργούσε μία άδικη και μη αναγκαία διάκριση ανάμεσα στις ασφαλιστικές εταιρείες και τις λοιπές εταιρείες, η οποία δεν θα δικαιολογείτο από το σκοπό για τον οποίο οι υποθέσεις ασφαλίσεων τυγχάνουν της εξαιρετικής μεταχείρισης των άρθρων 7-12Α.¹⁵⁴

➤ η διάταξη 13.2 κατά τις Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Darmon στην υπόθεση Brenner & Noller,¹⁵⁵ δεν εφαρμόζεται όταν το υποκατάστημα κ.ο.κ. της εταιρίας, με έδρα σε μη συμβαλλόμενο κράτος, βρίσκεται στο *ίδιο* συμβαλλόμενο κράτος όπου έχει κι ο καταναλωτής την κατοικία του. Αυτό διότι η διαφορά δεν έχει πλέον διεθνή χαρακτήρα, δεν υπάρχει στοιχείο αλλοδαπότητας.¹⁵⁶ Το ίδιο πρέπει να γίνει δεκτό και για τη διάταξη 8.2.

Παράγραφος III: Το πρόβλημα του χρόνου συνδρομής των προϋποθέσεων.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ερώτημα, πότε πρέπει να συντρέχει η έλλειψη κατοικίας και η ύπαρξη υποκαταστήματος κ.ο.κ. του ασφαλιστή ή του αντισυμβαλλομένου του καταναλωτή σε συμβαλλόμενο κράτος: κατά το χρόνο της σύναψης της σύμβασης ή κατά το χρόνο έναρξης της δίκης;¹⁵⁷

Όσον αφορά τη μη ύπαρξη κατοικίας, αυτή θα κριθεί κατά το χρόνο έναρξης της δίκης. Σχετικά όμως με την ύπαρξη υποκαταστήματος, δύο διαφορετικές θέσεις είναι δυνατόν να υποστηριχθούν. Υπέρ της α' άποψης, ότι δηλαδή κρίσιμος χρόνος είναι ο χρόνος έναρξης της δίκης, συνηγορεί το ότι:

- Κατά γενικό κανόνα της ΣΒ για τις βάσεις δικαιοδοσίας, κρίσιμος είναι ο χρόνος έναρξης της δίκης. Καθώς τα άρθρα 8.2 και 13.2 δεν περιλαμβάνουν ειδική ρητή αναφορά περί του ότι η δικαιοδοσία βασίζεται κατ' εξαίρεση σε μία παρελθούσα, αντί για σύγχρονη, κατοικία, θα πρέπει να δεχθούμε ότι θα ληφθεί υπ'

¹⁵³O'Malley & Layton σελ. 505.

¹⁵⁴O'Malley & Layton σελ. 467.

¹⁵⁵Σημεία 24-30, και Προτάσεις M. Darmon στην απόφαση του ΔΕΚ της 19.1.1993 υπ. C-89/91 Shearson Lehman Hutton Συλλογή 1993.I-172, σημ. 58 επ..

¹⁵⁶Εξ αυτής τουλάχιστον της απόψεως, καθώς δεν αποκλείεται η ύπαρξη διεθνούς χαρακτήρος βάσει, e.g., συναλλαγής με τη μητρική εταιρεία, εντοπισμού του κινδύνου σε άλλη κοινοτική χώρα κλπ..

¹⁵⁷Βλ. σχετικά εις Kaye σελ. 843-844.

όπιν η ύπαρξη ή μη του υποκαταστήματος κατά το χρόνο έναρξης της δίκης. Υπό το άρθρο 5.5 γίνεται δεκτό ότι ως τόπος του υποκαταστήματος κ.ο.κ. θεωρείται εκείνος που υπάρχει κατά το χρόνο άσκησης της αγωγής.

- Άλλο επιχείρημα συνάγεται από τη διατύπωση των διατάξεων: τόσο το άρθρο 8.2, όσο και το 13.2, αναφέρουν την εφαρμογή τους σε "διαφορές" (άρα σε χρόνο μεταγενέστερο της σύναψης της σύμβασης), ως προς τις οποίες ο ασφαλιστής ή ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή "θεωρείται ότι έχει", κι όχι ότι "είχε" την κατοικία του, "διαθέτει" δε, και όχι "διέθετε κατά το χρόνο συνάψεως της συμβάσεως" υποκατάστημα κ.ο.κ..

- Ακόμη, το πλάσμα των άρθρων 8.2 και 13.2 συνδέεται στενά με τις βάσεις δικαιοδοσίας του 8.1 και 14.1, αντίστοιχα, οι τελευταίες δε βασίζονται στην κατοικία του ασφαλιστή ή του αντισυμβαλλομένου του καταναλωτή κατά το χρόνο έναρξης της δίκης.

Κατά την ερμηνεία, συνεπώς, αυτή, εάν για τη σύναψη της σύμβασης ο καταναλωτής ή ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή συναλλάχθηκε με το υποκατάστημα κ.ο.κ. που βρισκόταν στο συμβαλλόμενο κράτος "Α", αλλά το υποκατάστημα αυτό αργότερα έπαψε να υπάρχει, ή μεταφέρθηκε σε άλλο κράτος, ο καταναλωτής δεν μπορεί να ενάγει στο συμβαλλόμενο κράτος "Α".

Εξετάζοντας όμως τη διάταξη από άποψη νομοθετικής πολιτικής και των προστατευτικών σκοπών του 3ου & 4ου Τμήματος, καταλήγει κανείς σε διαφορετικά συμπεράσματα. Σημαντικός θα πρέπει να είναι ο χρόνος κατά τον οποίο το υποκατάστημα, πρακτορείο ή άλλη εγκατάσταση ενεπλάκη στη σύμβαση, ακόμη κι αν αργότερα, κατά το χρόνο έναρξης της δίκης, έπαψε να υπάρχει αυτό το υποκατάστημα κ.ο.κ..

Οι διατάξεις 8.2 και 13.2, αν και τυπικά συνιστούν πλάσματα δικαίου, "παρέχουν" μιά κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος στον αντισυμβαλλόμενο του καταναλωτή και τον ασφαλιστή, άρα στην πραγματικότητα μιάν επιπλέον εναλλακτική διεθνή δικαιοδοσία υπέρ του καταναλωτή και του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή. Ανεξάρτητα από το αν το υποκατάστημα κ.ο.κ. συνεχίζει να υπάρχει σε ένα συμβαλλόμενο κράτος κατά το χρόνο της δίκης, η σχέση του αδύνατου μέρους με το συμβαλλόμενο κράτος του υποκαταστήματος ιδρύθηκε κατά τον παρελθόντα χρόνο, κατά τη σύναψη της σύμβασης, και εύλογα μπορεί ο καταναλωτής ή ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή να αναμένει ότι μπορεί να ενάγει εκεί τον ισχυρό συμβαλλόμενο.

Πρόσθετα επιχειρήματα υπέρ αυτής της ερμηνείας αποτελούν ότι:

- Στο άρθρο 15.3, που αφορά την ισχύ των συμφωνιών παρέκτασης δικαιοδοσίας, κρίσιμος είναι ο χρόνος σύναψης της σύμβασης (περιλήφθηκε όμως στο 15.3 ρητή αναφορά στο "χρόνο συνάψεως της συμβάσεως").

➤ Όπως εκτέθηκε πιο πάνω, οι διατάξεις 8.2 και 13.2 δεν εισάγουν καθ' εαυτές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας, αλλά πλάσματα δικαίου, τα οποία οδηγούν στην εφαρμογή των βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας, όπως αυτή της υπάρχουσας κατά το χρόνο έναρξης της δίκης κατοικίας. Η ΣΒ διακρίνει ως προς τις βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας ανάμεσα στο χρόνο της κατάρτισης της σύμβασης και το χρόνο έναρξης της δίκης. Θα μπορούσε συνεπώς να γίνει δεκτό ότι η μεν έλλειψη κατοικίας κρίνεται κατά το χρόνο έναρξης της δίκης (διότι αποτελεί και προϋπόθεση ενεργοποίησης του πλάσματος της 8.2 και 13.2), η δε ύπαρξη υποκαταστήματος κ.ο.κ., ερευνάται ως κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης, και επίσης με βάση το χρόνο σύναψης της σύμβασης συγκεκριμενοποιείται το τεκμήριο κι ορίζεται το κράτος στο έδαφος του οποίου θεωρείται ότι έχει την κατοικία του ο ισχυρός συμβαλλόμενος.

Προϋποθέτουν συνεπώς οι 8.2 και 13.2 την ύπαρξη σε ένα συμβαλλόμενο κράτος υποκαταστήματος κ.ο.κ. κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης, ανεξάρτητα από το αν συνεχίζει να υπάρχει κατά το χρόνο έναρξης της δίκης.

Σαφέστερη θα ήταν από την άποψη αυτή η διατύπωση: " Όταν ο ασφαλιστής δεν έχει κατοικία ... διέθετε όμως κατά το χρόνο συνάψεως της συμβάσεως υποκατάστημα..., θεωρείται ... ότι έχει...".

Παράγραφος IV: "υποκατάστημα, πρακτορείο ή οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση".

Όπως προαναφέρθηκε, η αρχική διατύπωση του άρθρου 8.2 δεν περιελάμβανε τον όρο "ή οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση", ο οποίος προστέθηκε με τη Σύμβαση Προσχώρησης του 1978, για λόγους εναρμόνισης με το άρθρο 5.5.¹⁵⁸

Η ερμηνεία των όρων "υποκατάστημα, πρακτορείο ή οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση" πρέπει να ακολουθεί αυτή του άρθρου 5.5. Η νομολογία του ΔΕΚ θεωρεί ότι οι τρεις έννοιες είναι ενιαίες και περιλαμβάνουν κατά βάση τα ίδια στοιχεία.¹⁵⁹

Η ερμηνεία των όρων που έδωσε το ΔΕΚ στα πλαίσια του άρθρου 5.5 είναι περιοριστική. Ένα επιχειρησιακό κέντρο που δεν αντιπροσωπεύει την εταιρεία, δεν έχει δηλαδή την ικανότητα να συνάψει μιά σύμβαση, να δεσμεύσει τη μητρική εταιρεία έναντι τρίτων, δεν πρέπει να θεωρηθεί ως υποκατάστημα, πρακτορείο ή άλλη εγκατάσταση με αυτή την έννοια.¹⁶⁰ Δεν αρκεί η ανάθεση δραστηριοτήτων από

¹⁵⁸Droz 76 RCDIP 1987.272, Αλεξανδροπούλου 3 ΕΕ ΔΣΘ 1982.251.

¹⁵⁹Αποφάσεις του ΔΕΚ της 6.10.1976 στην υπ. 14/76 A. de Bloos, SPRL / Société en Commandite par actions Bouyer Συλλογή 1976.1497 επ., σκέψη 21, ΔΕΚ της 22.11.1978 στην υπ. 33/78 Somafer SA / Saar-Ferngas Συλλογή 1978.2183-2200, σκέψη 12. Για τα βασικά στοιχεία των εννοιών αυτών, βλ. i.a. Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 76-78, Καραγιάννη 14 ΕΕ ΔΣΘ 1993.180.

¹⁶⁰ΕΕ Jenard ΕΕΚ 24.11.86 C298/59, Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 183.

τον ισχυρό συμβαλλόμενο σε εταιρεία που εξαρτάται μεν οικονομικά από αυτόν, αλλά δεν διαθέτει ίδια εξουσία συνάψεως συμβάσεων.¹⁶¹ Θα πρέπει η εγκατάσταση να είναι μόνιμη, και η δραστηριότητα που αποτελεί το αντικείμενο της επιχείρησης να ασκείται κατά μόνιμο τρόπο, στο όνομα της επιχειρήσεως, και όχι κάποιου αντιπροσώπου της.¹⁶²

Κατά την ΕΕ Jenard, η υιοθέτηση της διάταξης 8.2 ήταν δυνατή επειδή οι αλλοδαπές (εξωκοινοτικές) ασφαλιστικές εταιρείες μπορούν να εγκαταστήσουν υποκαταστήματα κ.ο.κ. σε άλλα συμβαλλόμενα κράτη μόνον αφού παράσχουν τις εγγυήσεις εκείνες που μπορούν να θεωρηθούν ότι τις εξομοιώνουν με εθνικές εταιρείες.¹⁶³

Σε αγωγή ενάντια σε ένα ασφαλιστή με κατοικία στη Σκωτία, πριν το Ην. Βασίλειο γίνει συμβαλλόμενο κράτος, το δικαστήριο του Άμστερνταμ έκρινε εαυτό αρμόδιο για να αποφασίσει για τη ρύθμιση ενός επελθόντος κινδύνου του οποίου είχε επληφθεί η θυγατρική του ασφαλιστή στην πόλη αυτή, αν και το ασφαλιστήριο είχε εκδοθεί από τη θυγατρική της στην Αμβέρσα. Αυτό, επειδή το γραφείο της εναγομένης στο Άμστερνταμ είχε αναλάβει την ικανοποίηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από τη σύμβαση ασφάλισης, ήδη από το 1973.¹⁶⁴

Σε σχέση με τις συμβάσεις ασφαλίσεων, η ΕΕ Jenard αναφέρει ότι η διάταξη εφαρμόζεται μόνον όταν η αλλοδαπή εταιρεία αντιπροσωπεύεται από πρόσωπο ικανό να τη δεσμεύσει έναντι τρίτων. Οι ασφαλειομεσίτες (insurance brokers), ανεξάρτητοι επιχειρηματίες που συναντώνται στο Ην. Βασίλειο, θα υπάγονταν στη ρύθμιση εάν εφαρμόζονταν το κριτήριο της ικανότητας να δεσμεύει την αλλοδαπή εταιρεία, το οποίο αναφέρεται στην ΕΕ Jenard, δεν καταλαμβάνονται όμως με βάση το κριτήριο του ελέγχου και της διεύθυνσης που το ΔΕΚ διαμόρφωσε για το άρθρο 5.5.¹⁶⁵

Την έννοια "υποκατάστημα, πρακτορείο ή οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση" δεν πληροί μία απλή ταχυδρομική θυρίδα (όπως επί παραδείγματι, μία αμερικανική εταιρεία που αποστέλλει επιστολές από μία ταχυδρομική θυρίδα στην Ολλανδία),¹⁶⁶ αλλά ούτε και μία εταιρεία που ενεργεί ως απλός άγγελος, ως "γραμματοκιβώτιο",

¹⁶¹Προτάσεις M. Darmon στην απόφαση του ΔΕΚ της 19.1.1993 υπ. C-89/91 Shearson Lehman Hutton *Συλλογή* 1993.I-169, σημ. 36.

¹⁶²Τοικρικός 24 Α 1993.154.

¹⁶³ΕΕ Jenard *ΕΕΚ* 24.11.86 C298/59.

¹⁶⁴Arrondissementsrechtbank του Amsterdam 13.9.1977 *Bedrijfsvereniging voor de Textielindustrie / General Accident Fire and Life Insurance Corp. Ltd. Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-8 - B1, Beraudo Juris-Classeur Europe Fasc. 3010 (1989).9.*

¹⁶⁵O'Malley & Layton σελ. 468, Hartley 1984 σελ. 59. Βλ. και ΕΕ Schlosser *ΕΕΚ* 24.11.86 C298/144.

¹⁶⁶Carlier 1993 σελ. 73.

ακόμη κι αν ενήργησε ως μεσάζων στα πλαίσια της σύμβασης που συνήφθη με την αλλοδαπή εταιρεία.¹⁶⁷

Ίσως όμως αυτή η βασισμένη στην ερμηνεία του άρθρου 5.5 θεώρηση να είναι υπερβολικά αυστηρή γιά να μεταφερθεί σε συμβάσεις με αδύνατο μέρος, στο οποίο μπορεί να παρουσιασθεί η σύμβαση ήδη υπογεγραμμένη στα γραφεία του υποκαταστήματος κ.ο.κ., καθώς ο αδύνατος συμβαλλόμενος δεν έχει πάντοτε την ικανότητα να διακρίνει αν ο άλλος υπογράφων εκπροσωπεί την αλλοδαπή εταιρεία ή το υποκατάστημά της. Η Επιτροπή στην υπόθεση *Shearson Lehman Hutton* πρότεινε ότι θα πρέπει να ελέγχεται εάν ο αντιπρόσωπος του αντισυμβαλλομένου του καταναλωτή παρέσχε στον καταναλωτή συμβουλές, χωρίς να ελέγχεται εάν ο εν λόγω αντιπρόσωπος διέθετε ή όχι νομίμως την εξουσία να συνάπτει συμβάσεις για λογαριασμό της μητρικής επιχείρησης. Η Επιτροπή θεωρεί ότι, ως προς το ζήτημα αυτό, θα πρέπει να διαφοροποιείται η ερμηνεία της 13.2 από αυτή του 5.5, λόγω του προστατευτικού σκοπού της πρώτης, και να μην τίθενται τόσο περιοριστικές προϋποθέσεις.¹⁶⁸

Παράγραφος V: "διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευσή τους".

Η λειτουργία της διάταξης 8.2 ή 13.2 αφορά διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευση του υποκαταστήματος κ.ο.κ.. Εάν ο ασφαλιστής ή ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή διαθέτει περισσότερα υποκαταστήματα κ.ο.κ. σε διαφορετικά συμβαλλόμενα κράτη, τα δικαστήρια των κρατών αυτών είναι αρμόδια γιά τις διαφορές τις σχετικές με την εκμετάλλευση του κάθε υποκαταστήματος κ.ο.κ..¹⁶⁹

Δυσχέρειες προκύπτουν εάν επιχειρηθεί η ερμηνεία αυτής της διατύπωσης με βάση την περιοριστική εφαρμογή της ίδιας διατύπωσης του άρθρου 5.5 από το ΔΕΚ στην υπόθεση *Somafer*, κατά την οποία οι υποχρεώσεις που αναλαμβάνει το υποκατάστημα κ.ο.κ. θα "πρέπει να εκτελεσθούν στο συμβαλλόμενο κράτος όπου είναι εγκατεστημένο" το υποκατάστημα κ.ο.κ..¹⁷⁰

¹⁶⁷Προτάσεις M. Darmon στην απόφαση του ΔΕΚ της 19.1.1993 υπ. C-89/91 *Shearson Lehman Hutton Συλλογή* 1993.I-171, σημ. 53.

¹⁶⁸Εκθεση ακροατηρίου στην απόφαση του ΔΕΚ της 19.1.1993 υπ. C-89/91 *Shearson Lehman Hutton Συλλογή* 1993.I-155, 156. Οι *Normand & Balate* 26 *CDE* 1990.295s., επισημαίνουν τους κινδύνους καταχρήσεων από επιχειρήσεις με έδρα εκτός συμβαλλόμενων κρατών, τους οποίους εγκυμονεί αυτή η περιοριστική ερμηνεία.

¹⁶⁹*Beraudo Juris-Classeur Europe Fasc.* 3010 (1989).9.

¹⁷⁰ΔΕΚ 22.11.1978 υπ. *Somafer SA / Saar-Ferngas Συλλογή* 1978.2183 σκέψη 13. Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 78, Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.181. Κατά το ΔΕΚ δεν υπάγονται στο 5.5 όλες οι συμβάσεις που έχει συνάψει το υποκατάστημα για λογαριασμό της μητρικής εταιρίας, παρά μόνον αυτές που εκτελούνται στον τόπο εγκατάστασης του υποκαταστήματος.

Η εφαρμογή της ερμηνείας Somafer θα στερούσε τις διατάξεις 8.2 και 13.2 από σημαντικό τμήμα της προστατευτικής τους εμβέλειας, επηρεάζοντας ιδιαίτερα τις περιπτώσεις του άρθρου 13.1(3), όπου χρειάζεται ένας τοπικός σύνδεσμος, όχι με το κράτος όπου βρίσκεται το υποκατάστημα κ.ο.κ., αλλά με την κατοικία του καταναλωτή. Εάν η "εκμετάλλευση" από την οποία ανέκυψαν οι διαφορές περιοριζόταν στο άρθρο 8.2 και 13.2 σε υποχρεώσεις που αναλήφθηκαν στον τόπο του υποκαταστήματος κ.ο.κ. και πρέπει να πραγματοποιηθούν εκεί, θα περιοριζόταν κατά πολύ και η προστατευτική κάλυψη των 8.2 και 13.2. Το πρόβλημα, όμως, φαίνεται ότι έχει απαλειφθεί, μετά από την απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση Lloyd's κατά Campenon Bernard, κατά την οποία

"δεν υφίσταται κατ' ανάγκη στενός σύνδεσμος μεταξύ της οντότητας με την οποία ένας πελάτης έρχεται σε διαπραγματεύσεις και στην οποία δίδει μία παραγγελία και τον τόπο όπου αυτή πρόκειται να εκτελεστεί",

ώστε ορισμένες υποχρεώσεις

"υπάρχουν στην εκμετάλλευση μιας δευτερεύουσας εγκαταστάσεως κατά την έννοια του άρθρου 5.5 της Συμβάσεως, παρ' όλων ότων πρέπει να εκτελεστούν εκτός του συμβαλλομένου κράτους της εγκαταστάσεως, ενδεχομένως, από μία άλλη δευτερεύουσα εγκατάσταση."¹⁷¹

Όσον αφορά το καθ' ύλην αντικείμενο της διαφοράς, πρέπει αυτή να προκύπτει από την άσκηση του με στενή έννοια αντικειμένου της επιχείρησης, να πρόκειται, δηλαδή, για διαφορά από ασφαλιστικές και καταναλωτικές συμβάσεις, και όχι από οποιαδήποτε διαφορά πηγάζει από τη λειτουργία του υποκαταστήματος κ.ο.κ. (όπως αγορά επίπλων), καθώς στην περίπτωση αυτή δεν έχει σημασία η ιδιότητα της επιχείρησης ως ασφαλιστικής.¹⁷²

Το Cour d' Appel de Versailles¹⁷³ προχώρησε σε μια ακόμη πιο ευρεία ερμηνεία, κατά την οποία:

"καθώς οι εταιρείες θεωρούνται ότι επιλέγουν την κατοικία τους στη διεύθυνση των υποκαταστημάτων ή δευτερευουσών εγκαταστάσεών τους, θεωρείται ότι κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος, με την έννοια του άρθρου 2 της ΣΒ, κάθε αλλοδαπή εταιρεία που έχει στη Γαλλία ένα υποκατάστημα κ.ο.κ. για το οποίο εγγράφεται στο εμπορικό μητρώο [registre de commerce], ακόμη κι αν η αγωγή εναντίον της εταιρείας αναφέρεται ή όχι στη δραστηριότητα της εγκατάστασης αυτής."

¹⁷¹ ΔΕΚ 6.4.1995 υπ. C-439/93: Lloyd's Register of Shipping. Συλλογή 1995.I-961, σκέψη 20. Σημειώνεται ακόμη η απόφαση του Arrondissementsrechtbank του Amsterdam της 13.9.1977 Bedrijfsvereniging voor de Textielindustrie / General Accident Fire and Life Insurance Corp. Ltd. Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-8 - B1, που έκρινε ότι η "εκμετάλλευση" του υποκαταστήματος κ.ο.κ. δεν περιλαμβάνει μόνον τη σύναψη της σύμβασης ασφάλισης, αλλά και την ικανοποίηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτή.

¹⁷² Contra ο Τσικρικός 24 Δ 1993.154. Βλ. και Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 100.

¹⁷³ Cour d' Appel de Versailles (Ire Ch. A.) της 26.9.1991 υπ. Bruno c. Citybank 81 RCDIP 1992.333-340, note Gaudemet-Tallon H.

Σύμφωνα με την ερμηνεία αυτή, η ΣΒ εφαρμόζεται εφ' όσον υπάρχει υποκατάστημα κ.ο.κ. στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους, έστω κι αν η διαφορά δεν σχετίζεται άμεσα με αυτό το υποκατάστημα κ.ο.κ.. Έτσι ένας καταναλωτής με κατοικία στη Γαλλία μπορεί να ενάγει στα γαλλικά δικαστήρια μιά αμερικανική τραπεζα με την οποία είχε συναλλαγές στην Ιταλία, επειδή αυτή η τράπεζα έχει υποκατάστημα στη Γαλλία.¹⁷⁴ Μολονότι η άποψη αυτή είναι ευνοϊκή για τα συμφέροντα του αδύνατου συμβαλλομένου και κατ' αρχήν σύμφωνη με τα άρθρα 52 και 53, δεν πρέπει να παραβλεφθεί ότι παρακάμπτονται τα άρθρα 8.2 και 13.2 που όμως περιέχουν ειδικότερες ρυθμίσεις.

Παράγραφος VI: Υπόθεση Brenner και Noller.

Η υπόθεση αυτή¹⁷⁵ αφορούσε δύο ιδιώτες, τους Brenner και Noller, κατοίκους Γερμανίας, οι οποίοι, ενεργώντας εκτός της επαγγελματικής δραστηριότητάς τους, ανέθεσαν, στο πλαίσιο συμβάσεως παραγγελίας, στη μεσιτική εταιρεία D. Witter Raynolds Inc., με έδρα τις ΗΠΑ, τη διαχείριση σημαντικών χρηματικών ποσών σε προθεσμιακές πράξεις επί εμπορευμάτων. Καθώς αυτές απέβησαν ιδιαίτερα αρνητικές, οι επενδυτές έχασαν το σύνολο των ποσών. Οι επενδυτές θεωρούν ότι το αποτέλεσμα αυτό οφείλεται σε λάθη της αμερικανικής εταιρείας, και ενάγουν την εταιρεία D. Witter Raynolds Inc. ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων για αποζημίωση. Μολονότι η εναγομένη εταιρεία διαφημιζόταν στη Γερμανία από τη Dean Witter Raynolds GmbH, γερμανική εταιρεία με έδρα τη Φραγκφούρτη, οι εναγόμενοι έρχονταν σε επαφή με την αμερικανική εταιρία μέσω ανεξάρτητης γερμανικής εταιρίας παροχής συμβουλών επί οικονομικών και χρηματιστηριακών θεμάτων.

Το πρωτόδικο γερμανικό δικαστήριο και το εφετείο αποφασίζουν ότι δεν έχουν δικαιοδοσία. Το Bundesgerichtshof θεωρεί ότι τα άρθρα 13 και 14 της ΣΒ θα μπορούσαν να θεμελιώσουν διεθνή δικαιοδοσία των γερμανικών δικαστηρίων, όμως η εφαρμογή των διατάξεων αυτών είναι αμφίβολη λόγω του ότι η έδρα της εναγομένης εταιρίας βρίσκεται εκτός συμβαλλομένων κρατών, και του γεγονότος ότι το πρακτορείο της, η γερμανική D. Witter Raynolds GmbH, δεν συμμετείχε καθόλου στη σύναψη ή την εκτέλεση της σύμβασης.

Το ΔΕΚ επιβεβαιώνει τις αμφιβολίες αυτές και περιορίζει την εφαρμογή του άρθρου 14 (άρα και των λοιπών κανόνων των Τμημάτων 3 και 4) μόνον στην περίπτωση που ο εναγόμενος κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος, με την εξαίρεση των άρθρων 8.2 και 13.2, όταν δηλαδή ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή

¹⁷⁴Βλ. Carlier 1993 σελ. 67.

¹⁷⁵ΔΕΚ 15.9.1994 υπ. C-318/93 Wolfgang Brenner και Peter Noller κατά Dean Witter Raynolds Inc. Συλλογή 1994.I-4275 - I-4294.

διαθέτει υποκατάστημα, πρακτορείο ή εγκατάσταση σε συμβαλλόμενο κράτος, και το υποκατάστημα κ.ο.κ. αυτό παρεμβάλλεται κατά την κατάρτιση ή την εκτέλεση της συμβάσεως (σκέψη 19), όταν δηλαδή η διαφορά με τον καταναλωτή *σχετίζεται* με τη δραστηριότητα αυτού του υποκαταστήματος κ.ο.κ..

Η απόφαση αυτή υπαγορεύεται από το γράμμα των διατάξεων της ΣΒ, διότι το άρθρο 13 επιφυλάσσει την εφαρμογή του άρθρου 4, το δε άρθρο 4 αποκλείει την εφαρμογή της ΣΒ (πλην των αποκλειστικών δικαιοδοσιών του άρθρου 16) και παραπέμπει στο εθνικό δίκαιο τις διαφορές όπου ο εναγόμενος κατοικεί εκτός συμβαλλομένων κρατών. Ακόμη η ειδική περίπτωση του άρθρου 13.2 δεν θα είχε λόγο ύπαρξης εάν οι κανόνες της ΣΒ που αφορούν τους καταναλωτές εφαρμόζονταν σε εναγόμενο με κατοικία εκτός συμβαλλομένων κρατών.¹⁷⁶

Τμήμα 2ο: Υποθέσεις ασφαλίσεων.

Στη συνέχεια οριοθετείται το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του 3ου Τμήματος (οι υποθέσεις ασφαλίσεων) και οι εξαιρέσεις αυτού.

Παράγραφος I: "σε υποθέσεις ασφαλίσεων": αυτόνομη ερμηνεία.

Η ΣΒ δεν ορίζει την έννοια "υποθέσεις ασφαλίσεων". Το ζήτημα εάν μιά διαφορά είναι υπόθεση ασφαλίσεων, το οποίο μπορεί να ανακύψει σε οριακές περιπτώσεις, δεν μπορεί να απαντηθεί με αναφορά ούτε στο δίκαιο που διέπει τη σύμβαση, ούτε στη *lex fori*, αλλά μόνον με αναφορά στην ίδια τη ΣΒ, σύμφωνα με τις ερμηνευτικές αρχές που ανέπτυξε το ΔΕΚ. Πρέπει να δοθεί δηλαδή αυτόνομη ερμηνεία στην έννοια, βασισμένη στη σύγκριση των δικαίων των κρατών μελών υπό το φως του σκοπού των σχετικών ρυθμίσεων της ΣΒ, που είναι η προστασία των προσώπων εκείνων, των οποίων η αδύναμη κοινωνική και οικονομική θέση δημιουργεί κίνδυνο εκμετάλλευσης.¹⁷⁷

Στη υπόθεση *Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato* ο γενικός εισαγγελέας αναφέρει ότι πρόκειται για υπόθεση ασφάλισης στο μέτρο που συνεπάγεται ανάληψη, μετακύλιση ενός κινδύνου.¹⁷⁸

Δεν θεωρούνται ως διαφορές από συμβάσεις ασφαλίσεων, και, συνεπώς, δεν διέπονται από τις διατάξεις του 3ου Τμήματος:

- η άσκηση από τον ασφαλιστή των δικαιωμάτων του ενάντια σε τρίτο που είναι υπαίτιος για μιά ζημία, μετά από ασφαλιστική υποκατάσταση, επειδή (α) δεν

¹⁷⁶Bischoff 122 JDI 1995.476-477.

¹⁷⁷Kaye σελ. 808, O'Malley & Layton σελ. 460, Lasok & Stone σελ. 221, Τσικρικάς 24 / 1993.145.

¹⁷⁸Προτάσεις F. Mancini στην απόφαση του ΔΕΚ της 14.7.1983 υπ. 201/82 *Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato Συλλογή* 1983.2523 σημ. 5.

παρουσιάζεται διαφορά, είτε τα δικαιώματα ασκούνται από τον ασφαλιστή, είτε από άλλον ιδιώτη, και, (β) η προστασία των άρθρων 7-12Α δεν είναι αναγκαία όταν ενάγων είναι ο ασφαλιστής.¹⁷⁹

- οι διαφορές όπου ο ασφαλιστής συμμετέχει ως διάδικος, κι όχι σε υποθέσεις μεταξύ του ασφαλισμένου, ζημιωθέντος, δικαιούχου και αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή, όπου ο ίδιος ο ασφαλιστής δεν είναι διάδικος,¹⁸⁰ όπως η κύρια αγωγή του ζημιωθέντος κατά του ασφαλισμένου.
- Η έννοια της ασφάλισης δεν καταλαμβάνει μιά σύμβαση εγγύησης για τις οφειλές ενός άλλου μέρους.¹⁸¹

Παράγραφος II: Σχέσεις ιδιωτικού δικαίου.

Το 3ο Τμήμα καλύπτει μόνο διαφορές από σχέσεις ασφαλίσεων ιδιωτικού δικαίου. Αυτό προκύπτει τόσο από το γενικό περιορισμό του πεδίου εφαρμογής της ΣΒ σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (άρθρο 1.1 ΣΒ), όσο και από το ότι αυτές οι διατάξεις αφορούν ειδικές κατηγορίες ασφαλίσεων.

Ζητήματα σχετικά με το *καθεστώς των ασφαλιστικών εταιρειών*, ως δημοσίου δικαίου, σαφώς αποκλείονται από το πεδίο της ΣΒ.¹⁸² Μολονότι η *κοινωνική ασφάλιση* αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής της ΣΒ εν γένει κατ' άρθρο 1.2(3), μένει να αποσαφηνιστεί νομολογιακά η έκταση κατά την οποία, επί παραδείγματι, η ασφάλιση ασθενείας μπορεί να θεωρηθεί, όχι ως κοινωνική ασφάλιση, αλλά, ακόμη κι αν η κάλυψη του συγκεκριμένου κινδύνου είναι υποχρεωτική, ως υπόθεση ασφάλισης ιδιωτικού δικαίου.

Ως κριτήριο διάκρισης προτάθηκε¹⁸³ η παροχή από το νόμο στον υποχρεούμενο σε ασφαλιστική κάλυψη ελευθερίας επιλογής μεταξύ περισσοτέρων ασφαλιστών για τον κίνδυνο αυτό.

Παράγραφος III: Αντασφάλιση, "μεγάλη" ασφάλιση.

- ✓ Οι συμβάσεις *αντασφάλισης* συνάπτονται ανάμεσα σε ασφαλιστικές εταιρείες, δηλ. επιχειρήσεις που δρουν στα πλαίσια καταστάσεων που γνωρίζουν και έχουν συνήθως παρόμοια οικονομική ισχύ.¹⁸⁴

¹⁷⁹O'Malley & Layton σελ. 460.

¹⁸⁰Τσικρικάς 24 Δ 1993.146.

¹⁸¹Απόφαση Karl Presser & Co. GmbH / Eurosped *Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I - 5.1.2-B.28*. Για το ζήτημα εάν σε μια σύμβαση ασφαλίσεως που πληροί και τις προϋποθέσεις του 4ου Τμήματος μπορούν να εφαρμοσθούν οι κανόνες που διέπουν τις καταναλωτικές συμβάσεις, βλ. *supra*, σελ. 41.

¹⁸²O'Malley & Layton σελ. 460, Kaye σελ. 808.

¹⁸³Τσικρικάς 24 Δ 1993.146.

¹⁸⁴Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 171.

Η ΕΕ Schlosser αναφέρει ότι οι συμβάσεις αντασφάλισης δεν εξομοιώνονται με συμβάσεις ασφάλισης και δεν καλύπτονται από τα άρθρα 7-12Α.¹⁸⁵ Η ερμηνεία αυτή δεν συνάγεται από το κείμενο της ΣΒ, είναι όμως εύλογη και εναρμονίζεται (α) με τον τελικό σκοπό του 3ου Τμήματος, μεταξύ άλλων διότι στις συμβάσεις αντασφάλισης δεν θεωρείται ότι υπάρχει ανισότητα των συμβαλλομένων,¹⁸⁶ και, (β) με την άποψη της αναθεωρητικής επιτροπής, κατά την οποία οι συμβάσεις αντασφάλισης δεν μπορούν να εξομοιωθούν με συμβάσεις ασφάλισης, και επομένως δεν διέπονται από το 3ο Τμήμα,¹⁸⁷ αλλά από τους γενικούς κανόνες της ΣΒ.¹⁸⁸

Στην υπόθεση όμως Overseas Union Insurance η Επιτροπή προέβαλε μία διαφορετική άποψη, παρατηρώντας¹⁸⁹ ότι

"είναι δύσκολο να διαπιστωθεί θεμελιώδης διαφορά μεταξύ της ασφαλίσεως και της αντασφάλισεως, βάσει της οποίας να αποκλείεται η αντασφάλιση από το πεδίο εφαρμογής του Τίτλου ΙΙ, Τμήματος 3"

καθώς και ότι

"μιά τόσο σημαντική εξαίρεση θα έπρεπε να διατυπώνεται ρητώς στο κείμενο, και όχι απλώς να συνάγεται από αυτό".

Το ΔΕΚ δεν απάντησε στο ζήτημα αυτό, παραμένει συνεπώς η αμφιβολία.¹⁹⁰

✓ Στη *μεγάλη ασφάλιση* (ασφάλιση μεγάλων κινδύνων βιομηχανικών ή εμπορικών), η ασφαλιζόμενη επιχείρηση δεν έχει την ίδια ανάγκη προστασίας όπως ο απλός ιδιώτης αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή.¹⁹¹

Για ορισμένες περιπτώσεις "μεγάλης ασφάλισης", υιοθετήθηκαν ειδικές διατάξεις (βλ. *infra* υπό άρθρα 12.5 & 12Α). Η περίληψη αυτών των ειδικών διατάξεων δείχνει ότι η "μεγάλη ασφάλιση" εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του 3ου Τμήματος. Η υπαγωγή της μεγάλης ασφάλισης στο 3ο Τμήμα υποστηρίχθηκε¹⁹² ως επιχείρημα υπέρ της υπαγωγής και των συμβάσεων αντασφάλισης.

Παράγραφος IV: Ο "αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή".

Είναι σαφές από το άρθρο 11.1 ότι οι έννοιες "αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή", "δικαιούχος" και "ασφαλισμένος" διαφέρουν.¹⁹³

¹⁸⁵EE Schlosser *EEEK* 24.11.86 C298/145.

¹⁸⁶O'Malley & Layton σελ. 461, Τσικρικάς 24 Δ 1993.146.

¹⁸⁷Byrne σελ. 58.

¹⁸⁸Droz 76 *RCDIP* 1987.271.

¹⁸⁹Εκθεση για την επ' ακροατηρίου συζήτηση στην απόφαση του ΔΕΚ της 27.06.1991 υπ. C-351/89 Overseas Union Insurance *Συλλογή* 1991.I-3333.

¹⁹⁰Στην εκκρεμή ενώπιον του ΔΕΚ υπόθεση C-412/98 (Société Group Josi Reinsurance Company SA κατά Compagnie d' assurances Universal General Insurance Company "UGIC" *EEEK* 4.1.1999 C1/11), περιλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, και το ερώτημα εάν οι ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας του 3ου Τμήματος της ΣΒ μπορούν να τύχουν εφαρμογής σε υποθέσεις αντασφάλισεων.

¹⁹¹Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 171.

¹⁹²Βλ. Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 171-172.

¹⁹³O'Malley & Layton σελ. 461.

Ο όρος "αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή", τον οποίο η ΣΒ χρησιμοποιεί χωρίς να ορίζει, πρέπει να ερμηνευθεί ως αναφερόμενος στο πρόσωπο που αρχικά συμβλήθηκε με τον ασφαλιστή. Είναι δυνατόν αργότερα κάποιο άλλο πρόσωπο να καταστεί αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή, αποκτώντας ολόκληρο το νομικό καθεστώς του αρχικού αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή, επί παραδείγματι με καθολική διαδοχή.¹⁹⁴

Δεν θεωρείται, όμως, ως "αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή" το πρόσωπο στο οποίο μεταβιβάζονται ορισμένα μόνο δικαιώματα από την ασφαλιστική σύμβαση, κυρίως με εκχώρηση του δικαιώματος επί του ασφαλιστικού ποσού, εκχώρηση που μπορεί να γίνει και εκ των προτέρων ώστε να καλυφθεί η περίπτωση επελεύσεως ζημίας. Ακόμη κι αν αυτή η εκχώρηση του ασφαλιστικού ποσού συνοδεύεται από την παραχώρηση του ασφαλιστηρίου στον εκδοχέα, ώστε ο εκδοχέας να μπορεί να διεκδικήσει τα δικαιώματά του από την ασφαλιστική εταιρεία, ο εκδοχέας δεν γίνεται αντισυμβαλλόμενος.¹⁹⁵

Τμήμα 3ο: Συμβάσεις καταναλωτών.

Ιστορικό του πεδίου εφαρμογής.

Κατά το αρχικό κείμενο της ΣΒ του 1968, το 4ο Τμήμα, το οποίο έφερε τον τίτλο "Compétence en matière de vente et prêt à tempérament", περιείχε προστατευτικές ρυθμίσεις μόνον για ένα μικρό μέρος των συμβάσεων που συνάπτουν οι καταναλωτές, ήτοι για τις συμβάσεις πωλήσεων με δόσεις ενσώματων κινητών αντικειμένων και για τα δάνεια με σταδιακή εξόφληση προοριζόμενα για τη χρηματοδότηση τέτοιων αγορών:

"En matière de vente à tempérament d' objets mobiliers corporels ou de prêt à tempérament directement lié au financement d' une vente de tels objets, la compétence est déterminée par la présente section sans préjudice des dispositions de l' article 4 et de l' article 5.5".

Οι ασφαλιστικές υποθέσεις αποτελούσαν εξαίρεση, καθώς ρυθμιζονταν ιδιαίτερα από το 3ο Τμήμα. Το κείμενο δεν προσδιόριζε εάν προστάτευε οποιονδήποτε αγοραστή ή οφειλέτη, ή μόνον αυτόν που δρούσε ως καταναλωτής.¹⁹⁶

Ορισμένες από τις αδυναμίες της ρύθμισης, που φάνηκαν σύντομα, επιχείρησε να θεραπεύσει η απόφαση Bertrand κατά Ott. Ακόμη και μετά την απόφαση, όμως, το κείμενο του 1968 αποδείχθηκε πολύ περιοριστικό, ενώ στο

¹⁹⁴EE Schlosser *EEEK* 24.11.86 C298/145.

¹⁹⁵EE Schlosser *EEEK* 24.11.86 C298/145, Byrne σελ. 59. Σχετική η ΠΠρΠειρ 422/1994 *ΕΕμπΔ* 1995.278-281, και *ΔΕΕ* 1995.82-84.

¹⁹⁶Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 180.

εσωτερικό δίκαιο των συμβαλλομένων κρατών αναπτυσσόταν η ευνοϊκή προς τον καταναλωτή νομοθεσία.¹⁹⁷

Με πρόταση της δανικής, ιφλανδικής και λουξεμβουργιανής αντιπροσωπείας κατά τη διάρκεια της διαπραγμάτευσης της Σύμβασης Προσχώρησης του 1978, το 4ο Τμήμα υπέστη βαθιές αλλαγές το 1978, ενσωματώνοντας και την ερμηνεία του αρχικού κειμένου που είχε δώσει το ΔΕΚ στην απόφαση Bertrand / Ott, λίγους μήνες πριν το τέλος των διαπραγματεύσεων.¹⁹⁸

Μεταξύ των λόγων που επέβαλαν την αναθεώρηση του 4ου Τμήματος το 1978 μπορούν να αναφερθούν:

➤ Η αρχική ρύθμιση της ΣΒ αντιστοιχούσε στην τότε κατάσταση της προστασίας στο ουσιαστικό δίκαιο. Από τότε, όμως, και μέχρι το 1978, η εξέλιξη της νομοθεσίας των συμβαλλομένων κρατών στον τομέα της προστασίας του τελικού καταναλωτή, και η επέκταση του πεδίου εφαρμογής της νομοθεσίας αυτής, μέσω της επικράτησης μιάς γενικής τάσης να εξασφαλίζεται η δυνατότητα προσφυγής του καταναλωτή στην κατάλληλη δικαστική αρχή, διεύρυναν την απόσταση ανάμεσα στο επίπεδο προστασίας που παρείχε η ΣΒ απ' ενός και τα εθνικά δίκαια απ' ετέρου.¹⁹⁹ Όπως και η Σύμβαση Ρώμης, η Σύμβαση Προσχώρησης του 1978 αντανάκλα το πνεύμα "υπέρ των καταναλωτών" του τέλους της δεκαετίας του 1970.²⁰⁰

➤ Το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής κατά τη ΣΒ 1968 ήταν ταυτόχρονα πολύ ευρύ, καθώς κάλυπτε επαγγελματίες που δεν είχαν ανάγκη ιδιαίτερης μεταχείρισης, αλλά και ιδιαίτερα στενό, καθώς δεν κάλυπτε τους καταναλωτές για όλες τις συμβάσεις που αυτοί συνάπτουν. Σημαντική στο σημείο αυτό στάθηκε η απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση Bertrand / Ott.²⁰¹ Στο κείμενο του άρθρου 13.1, όπως τροποποιήθηκε από τη Σύμβαση Προσχώρησης του 1978, είναι εμφανής η μέριμνα των συντακτών να οριοθετήσουν όσο το δυνατόν πληρέστερα το πεδίο εφαρμογής του 4ου Τμήματος.²⁰² Η Σύμβαση του 1978 περιορίζει το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής, προσδιορίζοντας ότι η ειδική προστασία αφορά μόνον τον τελικό καταναλωτή, και δεν καλύπτει τα πρόσωπα που αναλαμβάνουν υποχρέωση τμηματικής εξόφλησης παροχής ή υπηρεσιών στο πλαίσιο της ασκήσεως της επαγγελματικής τους δραστηριότητας.

➤ Το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής θεωρήθηκε περιοριστικό, ως προς το ότι δεν προστάτευε τους καταναλωτές που δεν αγόραζαν με δόσεις ή δεν δανείζονταν, μολονότι είχαν επίσης ανάγκη ιδιαίτερης προστασίας, όπως σε μιά σύμβαση

¹⁹⁷ Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 180.

¹⁹⁸ Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).12.

¹⁹⁹ EE Schlosser *EEJK* 24.11.86 C298/145.

²⁰⁰ Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).12.

²⁰¹ EE Schlosser *EEJK* 24.11.86 C298/145.

²⁰² Mezger *TrCFDIP* 1980-1981.26.

μίσθωσης κινητού πράγματος ή παροχής υπηρεσιών.²⁰³ Με τη Σύμβαση Προσχώρησης διευρύνθηκε και περιέλαβε περισσότερες κατηγορίες συμβάσεων που καταρτίζονται από καταναλωτές.²⁰⁴

Το νέο 4ο Τμήμα επιχείρησε να χρησιμοποιήσει τις έννοιες που διαμορφώθηκαν από το κοινοτικό ή το ευρωπαϊκό ιδ.δ.δ., και ιδιαίτερα το Προσχέδιο της Σύμβασης Ρώμης. Η οικονομία όμως της ΣΒ επέβαλε να διατηρηθεί ως βάση δικαιοδοσίας η κατοικία, κι όχι η συνήθης διαμονή, η οποία αποτελεί το σύνδεσμο που υιοθετεί η Σύμβαση Ρώμης.²⁰⁵

Παράγραφος I: Οι συμβαλλόμενοι: η έννοια του καταναλωτή.

1. Υπόθεση *Bertrand / Ott*.

Όπως προαναφέρθηκε, το αρχικό κείμενο του άρθρου 13 δεν περιόριζε ρητά την εφαρμογή του 4ου Τμήματος σε συμβάσεις που συνάπτονται από καταναλωτές, μολονότι η ΕΕ Jenard αναφέρει ότι οι κανόνες αυτοί "απηχούν την ίδια μέριμνα προστασίας ορισμένων προσώπων".²⁰⁶ Στην υπόθεση, όμως, *Bertrand / Ott*, το ΔΕΚ διέγραψε το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του 4ου Τμήματος σε σχέση με τους σκοπούς της διάταξης.

Το ιστορικό της απόφασης είχε ως εξής: Η γερμανική εταιρεία Paul Ott KG πώλησε στη γαλλική εταιρεία Bertrand μηχανήματα, το δε τίμημα συμφωνήθηκε να καταβληθεί σε δύο ισόποσες δόσεις, πληρωτέες αντίστοιχα σε εξήντα και ενενήντα ημέρες. Όταν η γαλλική εταιρεία Bertrand κατέστη υπερήμερη για τμήμα της πρώτης πληρωμής και για ολόκληρη τη δεύτερη, η εταιρεία Ott επέτυχε την έκδοση απόφασης από γερμανικό δικαστήριο της Στουτγάρδης σε βάρος της Bertrand, και στη συνέχεια ζήτησε από τα γαλλικά δικαστήρια την εκτέλεση της απόφασης αυτής. Το γαλλικό δικαστήριο βρέθηκε μπροστά στις εξής λύσεις:

- (1) να θεωρήσει ότι το γερμανικό δικαστήριο παραβίασε τις διατάξεις του 4ου Τμήματος, διότι επρόκειτο για διαφορά του άρθρου 13, και συνεπώς υποχρεωτικά να αρνηθεί την εκτέλεση της γερμανικής απόφασης, βάσει του αρ. 34 σε συνδυασμό με το αρ. 28.1, ή,
- (2) να θεωρήσει ότι δεν επρόκειτο για διαφορά του άρθρου 13, οπότε δεν είχε εξουσία για τον έλεγχο της δικαιοδοσίας του εκδόσαντος δικαστηρίου.

Το γαλλικό ακυρωτικό έθεσε στο ΔΕΚ το προκαταρκτικό ερώτημα του χαρακτηρισμού της επίδικης σύμβασης.

²⁰³Droz 76 RCDIP 1987.275.

²⁰⁴Zanobetti *Mélanges Sauveplanne* 1984.301.

²⁰⁵EE Schlosser *EEK* 24.11.86 C298/145.

²⁰⁶EE Jenard *EEK* 24.11.86 C298/61.

Η ευρεία εφαρμογή του άρθρου 13, υποστήριξε η εταιρεία Ott, θα ισοδυναμούσε με μετατροπή των ειδικών κανόνων του 4ου Τμήματος σε κύριους κανόνες δικαιοδοσίας, καθώς μεταξύ εμπόρων οι πωλήσεις τοις μετρητοίς είναι σπάνιες.

Η γερμανική κυβέρνηση εν μέρει υποστήριξε την εφαρμογή του άρθρου 13, η δε βρετανική κυβέρνηση, αναγόμενη στη ratio legis της διάταξης, πρότεινε ότι

"είναι παράλογο να θεωρείται ότι όλοι οι αγοραστές που συνομολογούν τη μεταγενέστερη εξόφληση του τιμήματος έχουν ανάγκη προστασίας, ενώ είναι λογικότερο να γίνεται λόγος για προστασία των καταναλωτών."²⁰⁷

Στην από 21.06.1978 απόφασή του, το ΔΕΚ απάντησε ότι:

(α) η έννοια της πώλησης των ενσώματων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος πρέπει να ερμηνευθεί αυτόνομα, και με τρόπο κοινό για όλα τα συμβαλλόμενα κράτη:

"προκειμένου να απαλειφθούν τα εμπόδια που αφορούν τις έννομες σχέσεις και την επίλυση των διαφορών που αναφέρονται στα πλαίσια των ενδοκοινοτικών σχέσεων όσον αφορά τις πωλήσεις ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος, η έννοια αυτή να θεωρείται ως αυτοτελής".²⁰⁸

Στη συνέχεια το ΔΕΚ έδωσε τη ratio legis, σύμφωνα με το πνεύμα της οποίας έπρεπε να ερμηνευθεί η διάταξη:

"η υποχρεωτική διεθνής δικαιοδοσία που προβλέπει η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 14 της Συμβάσεως, εφόσον έχει το χαρακτήρα παρεκκλίσεως από τις γενικές αρχές του συστήματος που θεσπίζει η Σύμβαση στον τομέα των συμβάσεων, πρέπει να περιορίζεται αυστηρά στους ειδικούς σκοπούς του Τμήματος 4 της εν λόγω Συμβάσεως."²⁰⁹

Σύμφωνα με τους ειδικούς αυτούς σκοπούς, ορθή είναι κατά το ΔΕΚ η συστατική ερμηνεία, ώστε οι ευνοϊκές βάσεις δικαιοδοσίας να αναγνωρίζονται

"μόνο υπέρ των αγοραστών οι οποίοι έχουν ανάγκη προστασίας διότι βρίσκονται σε οικονομικά ασθενέστερη θέση έναντι των πωλητών, καθόσον έχουν την ιδιότητα του τελικού καταναλωτή για σκοπό ιδιωτικό και δεν εμπλέκονται, με την αγορά του προϊόντος κατά την οποία συμφωνείται τμηματική καταβολή του τιμήματος, σε εμπορικές, ή επαγγελματικές δραστηριότητες."²¹⁰

(β) Σε σχέση δε με τα γεγονότα που περιλαμβάνονταν στη συγκεκριμένη υπόθεση, έκρινε το ΔΕΚ ότι ο όρος της πώλησης του ενσώματου κινητού με τμηματική καταβολή του τιμήματος, με την έννοια του άρθρου 13, δεν έπρεπε να θεωρηθεί ότι καλύπτει την πώληση ενός μηχανήματος από μίαν εταιρεία σε μίαν άλλη εταιρεία,

²⁰⁷Προτάσεις F. Carotorti στην απόφαση του ΔΕΚ της 21.06.1978 υπ. 150/77 Bertrand / Ott Συλλογή 1978. 1471.

²⁰⁸ΔΕΚ 21.06.1978 υπ. 150/77 Bertrand / Ott Συλλογή 1978. 1471 σκέψη 14.

²⁰⁹ΔΕΚ 21.06.1978 υπ. 150/77 Bertrand / Ott Συλλογή 1978. 1471 σκέψη 17.

²¹⁰ΔΕΚ 21.06.1978 υπ. 150/77 Bertrand / Ott Συλλογή 1978. 1471 σκέψη 21.

ακόμη κι αν το τίμημα συμφωνείται να καταβληθεί με δόσεις που εκτείνονται σε μία ορισμένη χρονική περίοδο.²¹¹

Στην απόφαση Bertrand / Ott οι όροι "τελικός καταναλωτής" και "δεν εμπλέκονται με την αγορά του προϊόντος κατά την οποία συμφωνείται τμηματική εξόφληση του τιμήματος, σε εμπορικές ή επαγγελματικές δραστηριότητες" θεωρούνται ως ταυτόσημοι, και όχι διαφορετικοί, σωρευτικά απαιτούμενοι όροι για την ύπαρξη καταναλωτικών συμβάσεων, ώστε οι καταναλωτικές συμβάσεις περιορίζονται αναγκαστικά σε αυτές που συνάπτονται από ιδιώτες, κι όχι από επιχειρηματίες,²¹² ακόμη κι όταν οι σχετικές με την τμηματική καταβολή εθνικές περιοριστικές ρυθμίσεις δεν αποσκοπούν αποκλειστικά στην προστασία των οικονομικά ασθενέστερων συμβαλλομένων.²¹³ Επισημαίνεται,²¹⁴ τέλος, ότι ο ορισμός του καταναλωτή που υιοθέτησε το ΔΕΚ έχει επηρεασθεί από τη βρετανική παρέμβαση.

Κριτική.²¹⁵

➤ Από την πρώτη ακόμη ανάγνωση γίνεται φανερό ότι η ερμηνεία του άρθρου 13 που έδωσε το ΔΕΚ στην απόφαση Bertrand / Ott υπερέβη κατά πολύ το γράμμα της διάταξης.

Η περιοριστική ερμηνεία του πεδίου εφαρμογής των εξαιρετικών, σε σχέση με το γενικό σύστημα της ΣΒ, διατάξεων του 4ου Τμήματος, είναι επιβεβλημένη, δεν έχει όμως ως απαραίτητη συνέπεια μια διάκριση βασισμένη στην ιδιότητα των συμβαλλομένων μερών. Στις συμβάσεις πωλήσεων με δόσεις ο αγοραστής θεωρείται αδύνατος και άξιος προστασίας επειδή δεν διαθέτει αμέσως όλο το αναγκαίο ποσό για την αποπληρωμή του τιμήματος του αντικειμένου το οποίο έχει ανάγκη, και συνάπτει μία σύμβαση μακράς διάρκειας, ως αντάλλαγμα της δυνατότητας να χρησιμοποιήσει αμέσως το αντικείμενο. Αυτόν το συμβαλλόμενο θέλει να προστατεύσει το 4ο Τμήμα της ΣΒ.

Η απόφαση του ΔΕΚ θεωρεί ότι αυτή η αδυναμία υπάρχει μόνον όταν ο αγοραστής είναι ιδιώτης τελικός καταναλωτής, που δεν συνάπτει τη σύμβαση στα πλαίσια επαγγελματικής δραστηριότητας. Αποκλείει με τον τρόπο αυτό μεγάλες κατηγορίες μικρών εμπόρων και βιοτεχνών ή χειροτεχνών, υιοθετώντας σιωπηρά την ακραία φιλελεύθερη παραδοχή ότι, μεταξύ επαγγελματιών, ο ανταγωνισμός ξεκινά από θεωρητική κοινή αφετηρία, και είναι επιτρεπτή η ανεξέλεγκτη επιβολή των όρων των ισχυρών στους λιγότερο ισχυρούς. Η θέση αυτή είναι λυπηρή στο βαθμό που

²¹¹ ΔΕΚ 21.06.1978 υπ. 150/77 Bertrand / Ott Συλλογή 1978. 1471 σκέψη 22.

²¹² Βλ. Kaye σελ. 828, 864 σημ. 104.

²¹³ Kaye σελ. 825-826.

²¹⁴ Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).12.

²¹⁵ Βλ. σχετικά Zanolotti *Mélanges Sauveplanne* 1984.301 επ., Huet *TrComFrDIP* 1981-1982.29-30.

στερεί την αναγκαία προστασία από τους μικρούς εμπόρους ενώπιον των πολυεθνικών ή μεγάλων ομίλων επιχειρήσεων.

➤ Γράφθηκε ακόμη²¹⁶ ότι το ΔΕΚ άσκησε εδώ τη λειτουργία του ανταγωνιστικά, ή και προτρέχοντας των οργάνων στα οποία η ΣυνθΕΟΚ άμεσα παρέχει κανονιστική εξουσία. Η απόφαση μάλιστα εκδόθηκε ενώ η διαπραγμάτευση για την αναθεώρηση της ΣΒ βρισκόταν σε προχωρημένο στάδιο.²¹⁷

Αυτό καθίσταται εμφανές από το ότι η, ενάντια στο γράμμα, ερμηνεία του άρθρου 13 δεν ήταν αναγκαία. Υποστηρίχθηκε ότι η συστηματική εφαρμογή της διάταξης στη μεγάλη πλειοψηφία των διεθνών συναλλαγών όπου το τίμημα πιστώνεται, θα στερούσε από οποιαδήποτε εφαρμογή τα άρθρα 2 και 5.1, ανατρέποντας το σύστημα της ΣΒ, και θα δημιουργούσε εμπόδια στο διεθνές εμπόριο.²¹⁸ Όμως υπήρχαν κι άλλες δυνατές λύσεις, εκτός από αυτή που τελικά προέκρινε το ΔΕΚ, όπως φαίνεται από τις προτάσεις:

- του Γενικού Εισαγγελέα, ο οποίος καταλήγει σε παρόμοια με το ΔΕΚ ερμηνεία του άρθρου 13 ΣΒ 1968, αλλά βάσει μιάς συστηματικής ερμηνείας της Σύμβασης, εξ αιτίας του εξαιρετικού χαρακτήρα του 4ου Τμήματος.²¹⁹
- της Επιτροπής, που, πίο διαρθρωμένη, προτείνει τη θέση συμπληρωματικών κριτηρίων για την εφαρμογή των σχετικών με την πώληση με δόσεις διατάξεων.

Το ΔΕΚ θα μπορούσε, επί παραδείγματι, να είχε απαντήσει ότι "γιά διάφορους λόγους σχετικούς με εγγενή προβλήματα των διεθνών συναλλαγών, μεταφοράς πόρων και διαφορές των νομοθεσιών σχετικών με το συνάλλαγμα, σε διεθνείς πωλήσεις σπάνια το τίμημα καταβάλλεται τοις μετρητοίς, αλλά πιστώνεται σε δόσεις με μικρή χρονική απόσταση εξόφλησης μεταξύ τους, και συνεπώς ότι η συγκεκριμένη πώληση δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως πώληση με δόσεις με την έννοια του άρθρου 13 ΣΒ."²²⁰

➤ Ακόμη, δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι κατά το χρόνο σύνταξης της ΣΒ 1968, η νομοθετική τάση προστασίας των καταναλωτών δεν ήταν αρκετά ανεπτυγμένη, και για το λόγο αυτό δεν αποτέλεσε συγκεκριμένο σκοπό του 4ου Τμήματος. Το ΔΕΚ όμως αντί της αντικειμενικής ιστορικής μεθόδου, προτίμησε μία δυναμική τελεολογική ερμηνεία.

Σήμερα η λύση που το ΔΕΚ έδωσε στην απόφαση αυτή δεν εγείρει αντιρρήσεις, και, μολονότι τα άρθρα 13 & 14 της ΣΒ όπως τροποποιήθηκαν από τη Σύμβαση Προσχώρησης ρητά δεν εφαρμόζονται σε μία περίπτωση όπως η υπόθεση Bertrand / Ott, όπου και οι δύο συμβαλλόμενοι δρουν στο πλαίσιο της

²¹⁶Zanobetti *Mélanges Sauveplanne* 1984.305.

²¹⁷Προτάσεις F. Carotorti στην απόφαση του ΔΕΚ της 21.06.1978 υπ. 150/77 Bertrand / Ott *Συλλογή* 1978. 1471 σημείο 5.

²¹⁸Kaye σελ. 828, 864 σημ. 104.

²¹⁹Προτάσεις F. Carotorti στην απόφαση του ΔΕΚ της 21.06.1978 υπ. 150/77 Bertrand / Ott *Συλλογή* 1978. 1471 σημείο 5.

²²⁰Πρόταση της Zanobetti *Mélanges Sauveplanne* 1984.301-304.

επαγγελματικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητάς τους, παραμένει ισχυρή η ερμηνεία από το ΔΕΚ της έννοιας των "πωλήσεων με δόσεις". Αυτό είναι σημαντικό καθώς η ΕΕ Schlosser αναφέρει ότι

"οι διατάξεις που αφορούν την πώληση με δόσεις είναι εξάλλου εφαρμοστέες και στην περίπτωση του νομικού θεσμού της εκμισθώσεως - πωλήσεως (hire-purchase)."²²¹

2. Η έννοια του καταναλωτή κατά τη ΣΒ 1978.

I. Η έννοια του καταναλωτή στη Σύμβαση Ρώμης και σε άλλα κείμενα.

Η Σύμβαση Προσχώρησης του 1978 εισήγαγε στο άρθρο 13.1 μιά νέα διάταξη, που ισχύει και σήμερα, σύμφωνα με την οποία "καταναλωτής" αποκαλείται ο συμβαλλόμενος:

"[σ]ε συμβάσεις που ο σκοπός τους μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική δραστηριότητα αυτού που τις καταρτίζει".

Ο ορισμός αυτός του καταναλωτή επηρεάστηκε από.²²²

- τις αρχές της απόφασης Bertrand / Ott, όπως αυτές εκτέθηκαν πίο πάνω
- τον ορισμό του άρθρου 5 του Προσχεδίου Σύμβασης Ρώμης, μοιάζει δε με τον ορισμό που περιλαμβάνεται σε κείμενα παραγώγου κοινοτικού δικαίου, όπως, για παράδειγμα,
- το άρθρο 2 της Οδηγίας 93/13 της 5ης Απριλίου 1993 για τους καταχρηστικούς όρους στις συμβάσεις καταναλωτών.²²³

Όμως και ο ορισμός αυτός χρήζει περαιτέρω ερμηνείας, και αναμένεται ότι θα ερμηνευθεί αυτόνομα από το ΔΕΚ.²²⁴ Τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει, κατά την κρίση του εάν μιά σύμβαση εμπίπτει στο άρθρο 13, να μην επηρεάζονται από το γεγονός ότι ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή μιά συγκεκριμένη σύμβαση δεν απολαμβάνουν προστασίας από το εθνικό του δίκαιο του *forum*.²²⁵

II. Ο καταναλωτής δεν πρέπει να είναι επαγγελματίας.

Τόσο ο νέος τίτλος του 4ου Τμήματος, όσο και η διάταξη 13.1, δεν καταλείπουν καμιά αμφιβολία ότι σκοπός είναι να απολαμβάνει ιδιαίτερης προστασίας μόνον ο τελικός καταναλωτής που δρα ως ιδιώτης.²²⁶

²²¹ Anton & Beaumont *Supplement* 1987.29, EE Schlosser *EEEK* 24.11.86 C298/146 αριθμός 157.

²²² Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 180, EE Schlosser *EEEK* 24.11.86 C298/146.

²²³ *EEEK* 21.4.1993 L95/29.

²²⁴ O'Malley & Layton σελ. 498, Beraudo *Juris-Classeur Europe Fasc.* 3010 (1989).13.

²²⁵ O'Malley & Layton σελ. 499. Σημειώνεται (Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.168) ότι, ανάλογα με το σκοπό προστασίας που κάθε φορά επιζητά ο εθνικός νομοθέτης, διαφοροποιούνται σημαντικά και οι ορισμοί του καταναλωτή που χρησιμοποιούν τα εθνικά δικαστικά συστήματα.

²²⁶ EE Schlosser *EEEK* 24.11.86 C298/145 επ., ΕφΑθ 2667/1994 NB 1995.252-258, εις σελ. 256 με παρατηρήσεις Ελίνας Μουσταίρα, σ. 258-263, Alexandre *Enc. Dalloz Droit Communautaire*. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αρ. 88.

Το κύριο ερώτημα που ανακύπτει στο σημείο αυτό, είναι εάν ο επαγγελματίας θα πρέπει να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στην έννοια του καταναλωτή όταν προχωρεί σε μία συναλλαγή διαφορετικής φύσης από αυτές που συνήθως, τακτικά εκτελεί κατά την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας.²²⁷

Πρόσφατη ευρωπαϊκή νομοθεσία σχετική με την προστασία του καταναλωτή, όπως οι Οδηγίες 85/374, ή 85/577,²²⁸ εθνικά δίκαια, αλλά και ορισμένες αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων, τείνουν να υιοθετούν ένα διευρυμένο ορισμό του καταναλωτή. Για παράδειγμα, το άρθρο 1.4(α) περ.α' του ελληνικού ν. 2251/1994,²²⁹ που αντικατέστησε το ν. 1961/1991, θεωρεί ως καταναλωτή:

"κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο για το οποίο προορίζονται τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες που προσφέρονται στην αγορά ή το οποίο κάνει χρήση τέτοιων προϊόντων ή υπηρεσιών εφόσον αποτελεί τον τελικό αποδέκτη τους."

Κατά την Εισηγητική Έκθεση του ν. 2251/1994, ο ορισμός του καταναλωτή, όπως και του προμηθευτή, είναι ευρύτατος, ώστε ο νόμος να μπορεί να εφαρμοσθεί οπουδήποτε υπάρχει αντίστοιχη νομοθετική ανάγκη. Απουσιάζει συνεπώς το κριτήριο του σκοπού που πρέπει να είναι ξένος προς την επαγγελματική δραστηριότητα,²³⁰ συμπεριλαμβάνονται δε στην προστασία του νόμου και πρόσωπα που ενεργούν ως τελικοί αποδέκτες σε σχέση με τις επαγγελματικές τους ανάγκες, έστω κι εκτός της επαγγελματικής ειδικότητός των. Η άποψη αυτή ερείζεται ευθέως στο γράμμα του νόμου, αλλά και στην Εισηγητική του Έκθεση, κατά την οποία η εφαρμογή του νόμου καλύπτει κάθε περίπτωση όπου υπάρχει ρυθμιστική ανάγκη. Το εύρος της έννοιας του καταναλωτή, συνεπώς, πρέπει να προσαρμοσθεί ώστε να καταλαμβάνει κι αυτές τις περιπτώσεις.²³¹

Παρά τις εξελίξεις όμως αυτές, η υπαγωγή αυτών των συμβάσεων (πχ., αγορά Η/Υ από δικηγόρο για εξοπλισμό του γραφείου του) στο 4ο Τμήμα θα ήταν δυνατή μόνον μετά από αναθεώρηση του άρθρου 13.1, καθώς η σημερινή περιοριστική περιγραφή του πεδίου εφαρμογής προήλθε από τη σαφή νομολογία του ΔΕΚ και από τη Σύμβαση Προσχώρησης του 1978, ώστε να αποκλείεται οποιαδήποτε ενάντια στο γράμμα της διάταξης ερμηνεία.

Το άρθρο 13.1 εισάγει υποκειμενικό κριτήριο υπαγωγής μιάς σύμβασης στο 4ο Τμήμα, καθώς δεν λαμβάνεται υπ' όψιν η φύση του αντικειμένου της σύμβασης.²³²

²²⁷ Βλ. Αλεξανδρίδου Ελίσα Δ.: *Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή ελληνικό και κοινοτικό*. τ. II εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη 1996, 254 σελ., εις σελ. 34-43, Christianos Vassili: "Injonction de faire et protection judiciaire du consommateur." *Recueil Dalloz-Sirey Chronique* 1990.93-94.

²²⁸ Για τον ορισμό του καταναλωτή στο παράγωγο κοινοτικό δίκαιο, βλ. Αλεξανδρίδου Ελίσα Δ.: *Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή ελληνικό και κοινοτικό*. τ. II, σελ. 35 επ..

²²⁹ Ν. 2251/1994 "Προστασία των καταναλωτών" *ΦΕΚ Α'* 191/19.11.1994.

²³⁰ Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς *Συμπλήρωμα* σελ. 56.

²³¹ Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 38-39, όπου και κριτική του εύρους της διατύπωσης, κύρια ως προς την ανασφάλεια δικαίου που συνεπάγεται. Βλ. αναλυτικά και Περάκη *ΔΕΕ* 1995.32-35.

²³² Beraudo *Juris-Classeur Europe Fasc.* 3010 (1989).13.

Από τη θεώρηση, όμως, των συμβαλλομένων, σημαντική είναι, όχι η [γενική] υποκειμενική κατάσταση του κάθε συμβαλλομένου (εάν για παράδειγμα, ασκεί εμπορία ή ορισμένο επάγγελμα), αλλά "η θέση του προσώπου σε συγκεκριμένη σύμβαση σε σχέση με τη φύση και το σκοπό αυτής".²³³

Η διατύπωση του 13.1 δεν αναφέρεται στη φύση της συναλλαγής, η οποία μπορεί να μην σχετίζεται με την επαγγελματική δραστηριότητα, αλλά στο σκοπό της σύμβασης, που είναι η εξυπηρέτηση της δραστηριότητας αυτής. Η αρνητική μάλιστα διατύπωση ("σκοπός ... ξένος προς την επαγγελματική δραστηριότητα") θα μπορούσε να οδηγεί στον αποκλεισμό κάθε συναλλαγής που έχει οποιαδήποτε, έστω και μικρή, σχέση με την επαγγελματική δραστηριότητα, επομένως και των περιπτώσεων όπου το αντικείμενο της συναλλαγής θα έχει μικτή χρήση. Την άποψη αυτή φαίνεται εκ πρώτης όψεως να υποστηρίζει και το ΔΕΚ στην υπόθεση Benincasa / Dentalkit όταν αναφέρει ότι

"μόνον οι συμβάσεις που συνάπτονται για την κάλυψη *ιδίων* καταναλωτικών αναγκών ενός ατόμου σε *ιδιωτικό* επίπεδο εμπίπτουν στις διατάξεις."²³⁴

Κατά την Εισηγητική Έκθεση της Σύμβασης Ρώμης, όμως, επικράτησε η άποψη²³⁵ κατά την οποία η ιδιότητα του καταναλωτή θα αποδοθεί εφ' όσον κατά κύριο λόγο δρα εκτός του πλαισίου της επαγγελματικής του ιδιότητας.

Τα κριτήρια για την επαγγελματική ή μη φύση της δραστηριότητας είναι πολλά και μπορούν να χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, μόνα ή και σε συνδυασμό. Έτσι ο δικάζων δικαστής μπορεί να δικαιολογήσει την απόφαση εξαίρεσης από το 4ο Τμήμα βάσει του ότι η σύμβαση αποτελεί τμήμα μίας σειράς τακτικών συναλλαγών ανάμεσα στους συμβαλλομένους, ότι τα αγαθά αγοράστηκαν για μεταπώληση, ότι η σύμβαση αποτελεί αναπόσπαστο μέρος μίας υπάρχουσας επαγγελματικής δραστηριότητας ή συνήθη ενέργεια του συμβαλλομένου και συμβαίνει κατά τακτά (όχι σποραδικά) χρονικά διαστήματα για τις ανάγκες της εμπορίας του,²³⁶ ή ότι τα αγαθά που αγοράστηκαν πρόκειται να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο της άσκησης της επαγγελματικής δραστηριότητας.

---

²³³ ΔΕΚ 3.7.1997 υπ. C-269/95 Benincasa / Dentalkit Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. τ. 20/97.1-3, Συλλογή 1997.1-3767.

²³⁴ ΔΕΚ 3.7.1997 υπ. C-269/95 Benincasa / Dentalkit Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων τ. 20/97.1-3 Συλλογή 1997.1-3767 (δική μου πλάγια γραφή). Βλ. ακόμη την απόφαση του Arrondissementsrechtbank του Roermond της 25.2.1988 Ely / Deutsche Bank AG *Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-27.2 - B.28*, η οποία έκρινε ότι η χρηματοδότηση της αγοράς μίας συσκευής τηλεόρασης που ο αγοραστής θα χρησιμοποιούσε κατά την εκμετάλλευση μίας καντίνας αντισφαίρισης, δεν αποτελεί σύμβαση κατανάλωσης, ούτε χρήζει ο αγοραστής ιδιαίτερης προστασίας. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει, σχετικά με σύμβαση αγοράς ενός μηχανήματος καφεینیου με τμηματική καταβολή του τιμήματος, η απόφαση της 9.1.1987 του Oberlandesgericht της Coblenz *Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-17.3-B5*.

²³⁵ EE Giuliano - Lagarde *EEK 31.10.1980 C282/23*.

²³⁶ Kaye σελ. 827.

Το βάρος απόδειξης ότι πρόκειται για καταναλωτική σύμβαση φέρει ο συμβαλλόμενος που την επικαλείται.²³⁷

Σημειώνεται ότι χρησιμοποιείται η διατύπωση "συμβάσεις που ο σκοπός τους μπορεί να θεωρηθεί ξένος". Με βάση αυτή παρατηρήθηκε ότι, εάν ο συμβαλλόμενος ασκεί επάγγελμα, θα πρέπει να είναι δυνατόν να ειπωθεί η σύμβαση ως μη σχετιζόμενη με αυτό,²³⁸ κι αν δεν ασκεί επάγγελμα, θα πρέπει η ίδια η κρινόμενη σύμβαση να μην καταλήγει να θεωρηθεί ως σχετιζόμενη με την άσκηση ενός επαγγέλματος.²³⁹

Δυσχερέστερη θα είναι η απάντηση στο εάν υπάγεται στο 4ο Τμήμα η περίπτωση όπου ο επαγγελματίας δεν γνωρίζει την ιδιότητα ως καταναλωτή αυτού με τον οποίο συμβάλλεται, όσο και του ποιός φέρει το βάρος απόδειξης της γνώσης αυτής. Ούτε η Σύμβαση Βρυξελλών, ούτε η Σύμβαση Ρώμης περιέχουν ρητή σχετική αναφορά. Ορθότερη φαίνεται η άποψη ότι, για να υπαχθεί η σύμβαση στο 4ο Τμήμα, θα πρέπει ο προμηθευτής να γνωρίζει το σκοπό για τον οποίο προορίζονται τα αγαθά ή οι υπηρεσίες.²⁴⁰ Αν όμως ο επαγγελματίας αρνείται την υπαγωγή στο 4ο Τμήμα, επικαλούμενος άγνοια της ιδιότητας του αντισυμβαλλομένου του ως καταναλωτή, θα πρέπει ο ίδιος ο επαγγελματίας να φέρει το βάρος απόδειξης, καθώς το αντίθετο θα ήταν ιδιαίτερα επαχθές για τον καταναλωτή.

i. Απόφαση Benincasa/Dentalkit 3.7.1997.

Στα πλαίσια της σημερινής ρύθμισης δεν πρέπει, κατά το χαρακτηρισμό μίας σύμβασης ως καταναλωτών ή μη, να παραβλέπεται η πιθανότητα ο υποτιθέμενος "καταναλωτής" να ασκήσει στο μέλλον πίο συχνά ένα ορισμένο είδος συναλλαγής, δεδομένου ότι κάθε επαγγελματική δραστηριότητα πρέπει να έχει μίαν αρχή, αλλά και, κύρια, ότι η συνήθεια, η ομαλή επανάληψη, μολονότι σχετική και σημαντική, δεν είναι το μόνο κριτήριο για την ύπαρξη επιχείρησης.²⁴¹

Σχετική είναι η απόφαση του ΔΕΚ της 3.7.1997 στην υπόθεση Benincasa/Dentalkit²⁴², που αφορούσε το κύρος συμφωνίας franchise μεταξύ των διαδίκων. Το ΔΕΚ κλήθηκε από το Oberlandgericht Muenchen να απαντήσει στο ερώτημα εάν

"ο ενάγων που συνήψε σύμβαση όχι προς το σκοπό μίας ήδη ασκούμενης, αλλά μίας μελλοντικής επαγγελματικής δραστηριότητας μπορεί να θεωρηθεί ως καταναλωτής."

²³⁷ Kaye σελ. 827. Νομολογία δικαστηρίων του Ην. Βασιλείου για τη (μη) εφαρμογή του προστατευτικού βρετανικού δικαίου, βλ. στην Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.170.

²³⁸ Kaye σελ. 827.

²³⁹ Droz 76 *RCDIP* 1987.276.

²⁴⁰ Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 180, O'Malley & Layton σελ. 498.

²⁴¹ Kaye σελ. 827.

²⁴² ΔΕΚ 3.7.1997 υπ. C-269/95 Francesco Benincasa κατά Dentalkit Srl *Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* 30.6-4.7.1997, αριθ. 20/97.1-4, Σύλλογή 1997.I-3767.

Το ΔΕΚ, αφού υπενθύμισε ότι

"οι περί διεθνούς δικαιοδοσίας κανόνες που εισάγουν παρέκκλιση από την ανωτέρω γενική αρχή δεν μπορούν να έχουν ως αποτέλεσμα ερμηνεία της Συμβάσεως βαινουσα πέραν των προβλεπομένων σ' αυτήν περιπτώσεων",

έθεσε την ερμηνευτική αρχή ότι η έννοια του καταναλωτή "πρέπει να ερμηνεύεται στενά", προς απόδειξή της δε λαμβάνεται υπ' όψιν

"η θέση του προσώπου σε συγκεκριμένη σύμβαση, σε σχέση με τη φύση και το σκοπό αυτής, και όχι η υποκειμενική κατάσταση του ίδιου αυτού προσώπου",

κατέληξε δε ότι δεν υπάρχει ανάγκη προστασίας και δεν υπάρχει καταναλωτής

"στην περίπτωση συμβάσεων που έχουν ως σκοπό επαγγελματική δραστηριότητα, έστω κι αν αυτή προβλέπεται για το μέλλον, δεδομένου ότι ο μελλοντικός χαρακτήρας μιάς δραστηριότητας ουδόλως αναιρεί τη επαγγελματική της φύση."

ii. Απόφαση Shearson Lehman Hutton 19.1.1993.

Περιστατικά: Ιδιώτης με κατοικία στη Γερμανία, ανέθεσε με σύμβαση παραγγελίας στη μεσιτική εταιρία Hutton Inc. με έδρα τις ΗΠΑ την εκτέλεση προθεσμιακών πράξεων επί συναλλάγματος, αξιογράφων και εμπορεύματος. Η Hutton Inc. διαφήμιζε τις υπηρεσίες της με καταχωρήσεις στο γερμανικό τύπο, ενώ η σύμβαση παραγγελίας συνήφθη μέσω της θυγατρικής της εταιρείας Hutton GmbH με έδρα τη Γερμανία, η οποία παρενέβη, μεσολαβώντας σε όλες τις εντολές του ιδιώτη για αγοραπωλησίες. Οι πράξεις όμως αυτές κατέληξαν σε απώλεια σημαντικών ποσών. Ο ιδιώτης εκχώρησε στην εταιρία Treuhandgesellschaft fuer Vermögensverwaltung und Beteiligungen mbH (TVB), με έδρα τη Γερμανία (Μόναχο), το δικαίωμά του από τη σύμβαση παραγγελίας, με βάση το οποίο η TVB ενήγαγε τη Hutton Inc. των ΗΠΑ στο Μόναχο Γερμανίας.

Στην υπόθεση αυτή το ΔΕΚ έθεσε την αρχή ότι η ύπαρξη ή μη της ιδιότητας του καταναλωτή εκτιμάται στο πρόσωπο του διαδίκου. Οι κανόνες δικαιοδοσίας του 4ου Τμήματος δεν είναι δυνατόν να προταθούν από έναν επαγγελματία στον οποίο εκχωρήθηκαν τα δικαιώματα, ακόμη κι αν ο δικαιοπάροχός του πληρούσε τις προϋποθέσεις του άρθρου 13.1 ώστε να του αποδίδεται η ιδιότητα του καταναλωτή.²⁴³

III. Μπορεί ο καταναλωτής να είναι ο πωλητής / δανειστής;

Είναι δυνατόν να παρουσιαστούν περιπτώσεις συμβάσεων όπου είναι ο πωλητής ο ιδιώτης, που δρα εκτός της επαγγελματικής του ιδιότητας, και αδύνατο μέρος της σύμβασης, ενώ ο αγοραστής είναι ο επαγγελματίας και ισχυρό μέρος.²⁴⁴

Οι περιπτώσεις αυτές θα είναι μάλλον σπάνιες. Γιά παράδειγμα, όταν

²⁴³Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1994).2.

²⁴⁴Γιά το ζήτημα αυτό βλ. αναλυτικά στον Kaye σελ. 828-829.

✓ ιδιώτης πωλεί το μεταχειρισμένο του αυτοκίνητο σε εταιρεία που [θα το μεταπωλήσει ή θα το χρησιμοποιήσει για επαγγελματικούς σκοπούς και] αναλαμβάνει την υποχρέωση να του καταβάλει το τίμημα τμηματικά -άρθρο 13.1(1)-, ή η οποία εταιρεία έχει ήδη δημοσιεύσει στον τύπο της χώρας κατοικίας του καταναλωτή ότι ζητά να αγοράσει μεταχειρισμένο αυτοκίνητο -άρθρο 13.1(3), ή

✓ ένας συνταξιούχος επιστήμονας λαμβάνει μία πρόσκληση από την πρώτη εταιρεία όπου εργαζόταν για να παράσχει μια γνωμοδότηση, με αντάλλαγμα τα έξοδα του ταξιδιού του, υπό τον όρο ότι δεν παράσχει την υπηρεσία αυτή στο πλαίσιο επαγγελματικής δραστηριότητας - άρθρο 13.1(3).

Το ΔΕΚ στην υπόθεση *Bertrand / Ott* αναφέρθηκε στη ανάγκη προστασίας ορισμένων κατηγοριών *αγοραστών*, οι οποίοι είναι αδύνατοι συμβαλλόμενοι σε σύγκριση με τους *πωλητές*, ενάγονται δε από τους πωλητές στα δικαστήρια του τόπου κατοικίας των αγοραστών. Το άρθρο 14 στην αρχική μορφή του, όμως, υπό την οποία εκδόθηκε η απόφαση *Bertrand / Ott*, αναφερόταν σε αγοραστές και πωλητές και σε δανειοδότες και δανειολήπτες, ώστε μπορεί να υποστηριχθεί ότι η διατύπωση του ΔΕΚ δεν συνιστά νομολογιακό προηγούμενο. Το σημερινό 4ο Τμήμα δεν περιλαμβάνει ρητή διατύπωση που να περιορίζει τη λειτουργία του σε καταναλωτές "αγοραστές".²⁴⁵

Είναι αλήθεια ότι ως "καταναλωτής" εννοείται αυτός που καταναλώνει, ήτοι λαμβάνει, χρησιμοποιεί, αναλώνει τα κινητά αγαθά ή τις υπηρεσίες, σε αντίθεση με τον πωλητή που παρέχει αυτές. Αφ' ετέρου, όμως, η διευρυμένη ερμηνεία υπηρετεί ορθά τον οικονομικό σκοπό της ρύθμισης, και γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να γίνει δεκτή.

IV. Τα νομικά πρόσωπα μπορούν να είναι καταναλωτές;

Τα νομικά πρόσωπα, ιδίως ενώσεις χωρίς κερδοσκοπικό σκοπό, ή ενώσεις με οικονομικό εν γένει σκοπό, όχι όμως εμπορικό, μπορούν κατ' αρχήν να είναι καταναλωτές, όπως τα φυσικά πρόσωπα, αφού δεν περιλαμβάνεται σχετική εξαίρεση στο Τμήμα 4.²⁴⁶

Διάφορα όμως ζητήματα ανακύπτουν που σχετίζονται με το χαρακτηρισμό από το νόμο ορισμένων νομικών προσώπων ως εμπορικών και άλλων ως αστικού δικαίου, και των πράξεων αυτών.

Όσον αφορά τα νομικά πρόσωπα του εμπορικού δικαίου (με εμπορικό χαρακτήρα) στην πράξη, οι εταιρείες που λειτουργούν διεθνώς δρουν κυρίως σε επαγγελματικό επίπεδο, και θα είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που θα ενεργούν εκτός

²⁴⁵ Εκτός από την ΕΕ *Schlosser EEEK* 24.11.86 C298/146, όπου, υπ' αριθ. 147, αναφέρεται ότι η ρύθμιση αφορά τον ιδιωτικό καταναλωτή, "με την ιδιότητά του ως αγοραστή". Η θέση, όμως, αυτή δεν βασίζεται σε επιχειρήματα από τη ΣΒ.

²⁴⁶ *Kaye* σελ. 829, *Καραγιάννη* 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.171. Ο ελληνικός ν. 2251/94 αρ. 1.4(α) προβλέπει ότι ο καταναλωτής μπορεί να είναι φυσικό ή νομικό πρόσωπο.

της επαγγελματικής τους ιδιότητας. Ως παράδειγμα αναφέρεται η διοργάνωση δεξιώσης κατ' εξαίρεση προς τιμή ενός διακεκριμένου στελέχους της εταιρείας, η οποία, γιά τη περίπτωση αυτή, συμβάλλεται με εταιρεία που διοργανώνει τις δεξιώσεις, και πληρώνει το λογαριασμό με δόσεις. Οι μη εμπορικές εταιρείες (αστικού δικαίου) γιά την προαγωγή των γραμμάτων και τεχνών, περιβαλλοντικές, θρησκευτικές, φιλανθρωπικές, επιστημονικές κτλ. μπορεί να θεωρηθούν ότι δρουν εκτός επαγγελματικής δραστηριότητας, από την ίδια τη φύση τους. Το βάρος απόδειξης θα είναι μεγάλο γιά να πεισθεί το δικαστήριο ότι η εταιρεία δεν είναι εμπορική, κι άρα είναι καταναλωτής κατά το άρθρο 13.²⁴⁷

Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελούν οι ενώσεις καταναλωτών, όταν παρίστανται αντιπροσωπεύοντας τους καταναλωτές.²⁴⁸ Όμως η ικανότητα παράστασης των ενώσεων καταναλωτών δεν αναγνωρίζεται πάντοτε πλήρως, καθώς οι σχετικές ρυθμίσεις διαφέρουν από κράτος σε κράτος. Σε ορισμένα δίκαια οι ενώσεις καταναλωτών δεν έχουν το δικαίωμα να ενάγουν, ενώ σε άλλα εξαρτάται από διοικητική άδεια ή και από τη φύση της αγωγής.²⁴⁹

V. Ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή πρέπει να είναι επαγγελματίας.

Το 4ο Τμήμα της ΣΒ δεν περιλαμβάνει ρητό περιορισμό του πεδίου εφαρμογής σχετικό με την επαγγελματική ή μη ιδιότητα του αντισυμβαλλομένου του καταναλωτή. Όμως, τόσο

➤ η συνεχής χρήση του όρου "ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή" στις διατάξεις 13.2, 14.1, 14.2, 15(3), σε αντίθεση με τον όρο "καταναλωτής", που υπονοεί ότι το ένα από τα μέρη δεν είναι καταναλωτής, όσο και

➤ ο προστατευτικός σκοπός της ρύθμισης, που πηγάζει από την οικονομική ανισοσθένεια των συμβαλλομένων, όπως ερμηνεύθηκε από το ΔΕΚ στην υπόθεση *Bertrand / Ott*,²⁵⁰

συνηγορούν γιά το ότι ο προμηθευτής πρέπει να δρα στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας. Αναμένεται δε ότι η νομολογία θα εισάγει τη συνθήκη αυτή.²⁵¹

²⁴⁷ Kaye σελ. 829.

²⁴⁸ Fallon CDE 1988.265 επ. Βλ. σχετικά και *infra*, υπό Επίλογος, σελ. 271. Γιά το ελληνικό δίκαιο, βλ. σχετικά το άρθρο 11 ν. 2251/1994.

²⁴⁹ Πρόσφατη σχετική οδηγία (Οδηγία 98/27/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Μαΐου 1998 *περί των αγωγών παραλείψεως στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών*. ΕΕΚ 11.6.98 L166/51) υιοθετεί την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των οργανώσεων που έχουν συσταθεί σύμφωνα με τη νομοθεσία κράτους μέλους και έχουν ως στόχο την προστασία των συλλογικών συμφερόντων των καταναλωτών.

²⁵⁰ Βλ. *supra* σελ. 58 επ., και Προτάσεις F. Carotorti στην απόφαση του ΔΕΚ της 21.06.1978 υπ. 150/77 *Bertrand / Ott* Συλλογή 1978.1450.

²⁵¹ O'Malley & Layton σελ. 498, Dashwood et al., σελ. 112, Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 180. Ο Kaye σελ. 830, επισημαίνει τους υπερβολικούς περιορισμούς των δικαιοδοτικών βάσεων υπό το Τμήμα 4. Η Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.172, προτείνει την εφαρμογή του 4ου Τμήματος όταν ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή ασκεί δραστηριότητα "από τη φύση της οικονομική".

Παράγραφος II: Η σύμβαση.

Επιπλέον των υποκειμενικών προϋποθέσεων υπαγωγής μιας σύμβασης στο 4ο Τμήμα της ΣΒ, ήτοι εκείνων των προϋποθέσεων που αφορούν τα συμβαλλόμενα μέρη, το άρθρο 13 περιλαμβάνει και σειρά αντικειμενικών προϋποθέσεων αναφερομένων στην ίδια τη σύμβαση. Εάν οι προϋποθέσεις αυτές δεν πληρούνται, η δικαιοδοσία διέπεται από τους γενικούς κανόνες της ΣΒ, των άρθρων 2 επ. και 17 επ.²⁵²

Η έκφραση που χρησιμοποιείται στο άρθρο 13: "σε συμβάσεις" θα πρέπει να ερμηνεύεται όπως υπό το άρθρο 5.1 ΣΒ.²⁵³

Το 4ο Τμήμα καλύπτει όλες τις διαφορές που πηγάζουν από τις συμβάσεις στις οποίες αφορά, ιδιαίτερα την αντικειμενική ευθύνη από ελαττωματικά προϊόντα.²⁵⁴

Δεν υπάγονται στο 4ο Τμήμα οι αδικοπρακτικές αξιώσεις, παρά μόνον οι συμβατικές.²⁵⁵

Εάν η αγωγή αφορά εξωσυμβατική ενοχή, όπως αδικοπρακτική αξίωση, η δικαιοδοσία ορίζεται με βάση τον τόπο κατοικίας του εναγομένου (άρθρο 2 ΣΒ), ή, εναλλακτικά, τον τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός ή του τόπου όπου επήλθε η ζημία, το αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος επί του προσώπου ή των αγαθών που υπέστησαν τη βλάβη (άρθρο 5.3).²⁵⁶

1. Οι προϋποθέσεις του άρθρου 13.1, περ.1-3.

Όπως προαναφέρθηκε, η αρχική μορφή του άρθρου 13 δεν κάλυπτε τις συμβάσεις πωλήσεων με άμεση αποπληρωμή του τιμήματος, ούτε τις συμβάσεις πωλήσεων όπου το τίμημα πιστωνόταν (εκτός εάν επρόκειτο να καταβληθεί τμηματικά, οπότε θα ενέπιπτε στο 4ο Τμήμα), ούτε τις συμβάσεις υπηρεσιών.²⁵⁷

Έχοντας σαφώς οριοθετήσει τους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας που θέτει σε όφελος μόνον των καταναλωτών, οι συντάκτες της Σύμβασης Προσχώρησης του 1978 αύξησαν τις κατηγορίες συμβάσεων που το 4ο Τμήμα καταλαμβάνει.²⁵⁸

Όσον αφορά τη σχέση των διατάξεων του άρθρου 13.1(1)-(3) μεταξύ τους, επισημαίνεται ότι οι ρυθμίσεις των υποπαραγράφων 1 και 2 της πρώτης παραγράφου

²⁵²Fallon *CDE* 1988.267.

²⁵³Προτάσεις Μ. Darmon στην απόφαση του ΔΕΚ της 19.1.1993 υπ. C-89/91 Shearson Lehman Hutton *Συλλογή* 1993.Ι-176, σημ. 86 επ.. Βλ. σχετικά με την έννοια των "διαφορών εκ συμβάσεως" το έργο των Κεραμέως-Κρεμλή-Ταγαρά σελ. 51-53 και Κεραμέως-Κρεμλή-Ταγαρά *Συμπλήρωμα* σελ. 25-27.

²⁵⁴Beraudo *Juris-Classeur Europe Fasc.* 3010 (1989).14

²⁵⁵Κεραμέως-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 118, Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.168.

²⁵⁶ΔΕΚ 30.11.1976 υπ. 21/76 *Handelskwekerij G.J. Bier / Mines de Potasse d Alsace SA Συλλογή* 1976.1735, σκέψεις 24 και 25.

²⁵⁷Lasok & Stone σελ. 227.

²⁵⁸Beraudo *Juris-Classeur Europe Fasc.* 3010 (1989).13.

του άρθρου 13, οι οποίες αφορούν την πώληση κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος και την πίστωση για τη χρηματοδότηση της αγοράς ενσωμάτων κινητών είναι ειδικότερες από την 3η υποπαράγραφο, η οποία διέπει τις λοιπές καταναλωτικές συμβάσεις. Υπερισχύουν συνεπώς οι διατάξεις 13.1.(1) - (2), ενώ οι προϋποθέσεις (α) και (β) της 13.1.(3), οι οποίες απαιτούν την ύπαρξη συνδέσμων με το κράτος της κατοικίας του καταναλωτή σε άλλες καταναλωτικές συμβάσεις, δεν εφαρμόζονται στην περίπτωση των πωλήσεων με τμηματική καταβολή του τιμήματος,²⁵⁹ ούτε σ' αυτή της χρηματοδότησης αγοράς ενσωμάτων κινητών.

I. 13.1(1): "πώληση ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος".

Η πώληση ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος ρυθμίζεται με διαφορετικές διατάξεις από τα εθνικά δίκαια, ανάλογα με τη νομοθετική πολιτική του καθενός (προστασία του ενός συμβαλλομένου, έλεγχος του νομίσματος και της αποταμίευσης κτλ.).²⁶⁰ Ακόμη και η έννοια των όρων διαφέρει από τη μία χώρα στην άλλη. Πρέπει λοιπόν οι όροι που χρησιμοποιεί η διάταξη 13.1(1) ("πώληση", "ενσωμάτων κινητών", "τμηματική καταβολή του τιμήματος") να ερμηνευθούν αυτόνομα²⁶¹ και με τον ίδιο τρόπο για όλα τα συμβαλλόμενα κράτη, βάσει των σκοπών της ΣΒ και του 4ου Τμήματος. Η δικαιοδοσία του άρθρου 13.2 πρέπει να περιορισθεί αυστηρά στην εξυπηρέτηση των σκοπών του 4ου Τμήματος, οι οποίοι "αποβλέπουν αποκλειστικά στην εξασφάλιση προστασίας σε ορισμένες κατηγορίες αγοραστών."²⁶² Ταυτόχρονα πρέπει η ερμηνεία να είναι αρκετά ευρεία ώστε να καλύψει τις ποικίλες μορφές που χρησιμοποιούνται στις καταναλωτικές συμβάσεις αγαθών με τμηματική καταβολή του τιμήματος,²⁶³ όπως η σύμβαση εκμίσθωσης - πώλησης (hire-purchase).

ι. "πώληση [...] με τμηματική καταβολή του τιμήματος".

Σημαντικά παραμένουν, παρά την αναθεώρηση του άρθρου 13, τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε το ΔΕΚ στην υπόθεση Bertrand / Ott, σχετικά με την έννοια της πώλησης ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος. Η ερμηνεία του ΔΕΚ βασίζεται κύρια σε πραγματικά δεδομένα: τίμημα καταβαλλόμενο σε περισσότερες δόσεις, ή με πίστωση, αγορά από τελικό

²⁵⁹ O'Malley & Layton σελ. 497. Ο Hartley 1984 σελ. 59, αμφιβάλλει εάν οι παράγοντες εντοπισμού των 13.1(3) α' και β' εφαρμόζονται μόνον σε αυτή την κατηγορία κι όχι στις άλλες. Κατά τους Lasok & Stone σελ. 227-228, δεν υπάρχει επαρκής αιτιολόγηση γιατί οι επιπλέον προϋποθέσεις του 13.1(3) δεν απαιτούνται και για τις περιπτώσεις 13.1(1) και 13.1(2).

²⁶⁰ ΔΕΚ της 21.06.1978 υπ. 150/77 Bertrand / Ott Συλλογή 1978.1431 σκέψεις 13, 14.

²⁶¹ Kaye σελ. 831.

²⁶² ΔΕΚ 21.06.1978 υπ. 150/77 Bertrand / Ott Συλλογή 1978.1431 σκέψη 18.

²⁶³ EE Schlosser EEEK 24.11.86 C298/146, O'Malley & Layton σελ. 499.

καταναλωτή για σκοπό ιδιωτικό. Δεν περιλήφθηκε νομική έννοια, ώστε δεν τίθεται το πρόβλημα του με βάση ποιό δίκαιο θα γίνει ο νομικός χαρακτηρισμός.²⁶⁴

Ως πώληση ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος νοείται κατά το ΔΕΚ "η σύμβαση κατά την οποία το τίμημα εξοφλείται με περισσότερες από μια δόσεις".²⁶⁵ Δεν υπάρχει, όμως, ορισμός του αριθμού ή του ύψους των δόσεων. Πρόκειται για πραγματικά περιστατικά που ανήκουν στην εκτίμηση του δικαστή της ουσίας, επί της οποίας μόνον κατ' εξαίρεση μπορεί να ασκηθεί αναιρετικός έλεγχος.²⁶⁶

Ως προς το σημείο αυτό πρέπει να διακρίνεται η πώληση με τμηματική καταβολή του τιμήματος από την πώληση όπου αναβάλλεται η καταβολή του τιμήματος, ανεξάρτητα από το αν αναβάλλεται επίσης η μεταβίβαση της κυριότητας. Το ΔΕΚ στην υπόθεση *Bertrand / Ott* αναφέρεται σε "περισσότερες από μια δόσεις".²⁶⁷ Είναι δυνατόν να συναχθεί ότι, αν το τίμημα δεν καταβάλλεται σε περισσότερες δόσεις, η 13.1(1) δεν εφαρμόζεται. Θα υπαχθεί, όμως, στο 13.1(2), ως "άλλη πιστωτική συναλλαγή συνδεδεμένη με τη χρηματοδότηση αγοράς ενσωμάτων κινητών".²⁶⁸

Δεν εμπίπτουν ακόμη στην έννοια της τμηματικής καταβολής: η προεξόφληση του τιμήματος με δύο ισόποσες δόσεις πριν από την παράδοση του πράγματος - η καταβολή αρραβώνα με ταυτόχρονη ανάληψη της υποχρέωσης μεταγενέστερης αποπληρωμής του τιμήματος.²⁶⁹

Υπερβολικά περιοριστική εμφανίζεται η ερμηνεία του γενικού εισαγγελέα P. Léger στις προτάσεις του στην για την εκκρεμή ενώπιον του ΔΕΚ υπόθεση *Hans-Hermann Mietz / Intership Yachting Sneek BV*, καθώς θεωρεί ότι

"[I]a notion de "vente à tempérament d'objets mobiliers corporels", [...] ne peut être comprise comme s' étendant à une transaction ayant pour objet la fourniture d'un bien à une personne agissant pour un usage pouvant être considéré comme étranger à son activité professionnelle, dès lors que le prix, payable par traites échelonnées, est entièrement dû avant la livraison définitive de ce bien au consommateur qui l'acquiert."²⁷⁰

Η διατύπωση της απόφασης του ΔΕΚ στην υπόθεση *Bertrand / Ott* δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι αποκλείει τις συναλλαγματικές διαφορετικής λήξεως ως μέσον

²⁶⁴Κrings 17 CDE 1981.173-174.

²⁶⁵ΔΕΚ 21.06.1978 υπ. 150/77 *Bertrand / Ott Συλλογή* 1978.1431 σκέψη 20.

²⁶⁶Κrings 17 CDE 1981.173-174. Κατά τους O'Malley & Layton σελ. 500, δεν φαίνεται να έχει σημασία ο αριθμός και το μέγεθος των δόσεων και η περίοδος κατά την οποία πρέπει να καταβληθούν.

²⁶⁷ΔΕΚ 21.06.1978 υπ. 150/77 *Bertrand / Ott Συλλογή* 1978.1431 σκέψη 20.

²⁶⁸Βλ. Kaye σελ. 832-833.

²⁶⁹Απόφαση *Oberlandesgericht* του Oldenbourg της 14.11.1975 *Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire* Série D, I-5.1.2-B3.

²⁷⁰ΔΕΚ υπ. C-99/96 *Hans-Hermann Mietz* κατά *Intership Yachting Sneek BV*. Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Léger της 8ης.10.1997. *Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* 6-10.10.1997 αρ. 26/97

τμηματικής καταβολής του τιμήματος. Αυτό γιατί κριτήριο της περιοριστικής εφαρμογής από το ΔΕΚ του αρχικού άρθρου 13 δεν ήταν το ότι η τμηματική καταβολή έγινε με συναλλαγματικές, ούτε το αντικείμενο της σύμβασης (βιομηχανικό μηχάνημα), αλλά η εμπορική ιδιότητα του αγοραστή.²⁷¹

Όσον αφορά τον όρο "πώληση" η Εισηγητική Έκθεση Schlosser αναφέρεται στις συμβάσεις εκμισθώσεως / πωλήσεως (hire purchase, άλλως installment credit, σύμβαση εκμισθώσεως συνδυασμένη με το δικαίωμα επιλογής του μισθωτή, μετά από την καταβολή ορισμένου αριθμού μισθωμάτων, σχετικά με την απόκτηση κυριότητας επί του μισθίου), θεωρώντας ότι μολονότι δεν συνιστούν άμεση μεταβίβαση της κυριότητας, εντάσσονται στην κατηγορία των πωλήσεων με τμηματική καταβολή του τιμήματος.²⁷² Αυτό διότι, αν και από τυπική άποψη οι τμηματικές καταβολές αποτελούν μίσθωμα, στην πραγματικότητα αντιπροσωπεύουν την τιμή αγοράς. Η αναφορά αυτή του θέματος ήταν αναγκαία, επειδή, όπως η Εισηγητική Έκθεση Schlosser επισημαίνει, ενώ στα ηπειρωτικά νομικά συστήματα ο όρος "πώληση με τμηματική καταβολή του τιμήματος" δεν σημαίνει ότι αναγκαστικά η κυριότητα θα μεταβιβασθεί στον αγοραστή ταυτόχρονα με την παράδοση αυτού, ώστε η hire purchase ισοδυναμεί ως προς τη λειτουργία με μία πώληση με τμηματική εξόφληση του τιμήματος,²⁷³ το αγγλικό δίκαιο τις θεωρεί κύρια ως συμβάσεις ενοικίασης.²⁷⁴

Εκφράζεται όμως και η αντίθετη άποψη, κατά την οποία οι συμβάσεις hire purchase είναι δύσκολο να καλυφθούν από το άρθρο 13.1(1), επειδή παραμένουν ενοικιάσεις μέχρις ότου ο ενοικιαστής αποφασίσει να ασκήσει το δικαίωμα της αγοράς. Αποφασιστικό κριτήριο δεν είναι ο χρόνος μεταβίβασης της κυριότητας στον ενοικιαστή/αγοραστή, όπως κατά την Εισηγητική Έκθεση Schlosser, αλλά η ύπαρξη ή μη υποχρέωσής του να προβεί στην αγορά.

ii. Τα ενσώματα κινητά.

Και η έννοια των "ενσωμάτων κινητών" μπορεί να δημιουργήσει ερμηνευτικές δυσχέρειες.

Από άποψη συστηματική, η έννοια του "ενσωμάτου" αποτελεί ιδιότητα του πράγματος, έχει δε ως συνέπεια τον αποκλεισμό, μεταξύ άλλων,

²⁷¹Βλ. Kaye σελ. 832-833.

²⁷²Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 181. Κατά τον Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).13 αριθ. 30, όμως, η σύμβαση *crédit-bail* του άρθρου 1.1 του γαλλικού νόμου της 2.7.1966 υπάγεται στην κατηγορία συμβάσεων του άρθρου 13.1(2).

²⁷³Byrne σελ. 66.

²⁷⁴EE Schlosser *EEEK* 24.11.86 C298/146, O'Malley & Layton σελ. 499.

(α) των δικαιωμάτων εν γένει, ιδιαίτερα δε επί των άυλων αγαθών (όπως επί των προϊόντων της διανοίας ή της πνευματικής ιδιοκτησίας, ή τη συμμετοχή σε αμοιβαίο κεφάλαιο - fonds communs de placement),²⁷⁵ και,

(β) των φυσικών ενεργειών ή δυνάμεων (όπως ο ηλεκτρισμός, η θερμότητα κλπ.). Καθώς, όμως, ειδικά ως προς την τελευταία περίπτωση, η θεώρηση αυτή έχει δυσμενή αποτελέσματα για τον καταναλωτή, συνεπέστερο προς το πνεύμα του 4ου Τμήματος θα ήταν να αναζητηθεί μια λύση ανάλογη με το πλάσμα δικαίου που καθιερώνει στο άρθρο 947.2 ΕΛΛΑΚ, κατά το οποίο

"ως πράγματα λογίζονται και αι φυσικαί δυνάμεις ή ενέργειαι [...] εφ' όσον περιοριζόμεναι εντός ωρισμένου χώρου υπόκεινται εις εξουσίασιν".²⁷⁶

Η ιδιότητα του "κινητού", αφ' ετέρου, αποτελεί το κριτήριο διάκρισης των πραγμάτων σε κινητά και ακίνητα. Ειδικές περιπτώσεις κινητών πραγμάτων των οποίων η υπαγωγή στη διάταξη μπορεί να προκαλέσει ερμηνευτικές δυσχέρειες συνιστούν το χρήμα και οι παραστατικοί αξίας τίτλοι.²⁷⁷

Π. 13.1(2): "δάνειο με σταδιακή εξόφληση ή [...] άλλη πιστωτική συναλλαγή συνδεδεμένη με τη χρηματοδότηση αγοράς ενσωμάτων κινητών".

Οι πράξεις που αφορούν τη χρηματοδότηση αγοράς από καταναλωτή ενσωμάτων κινητών υπάγονται στην προστατευτική ρύθμιση χωρίς άλλους όρους, εφ' όσον το δάνειο δεν αποτελεί δάνειο σταδιακής εξοφλήσεως, ή εφ' όσον η αξία του ενσώματος κινητού εξοφλείται εφ' άπαξ με κεφάλαια που προέρχονται από δάνειο / χρηματοδότηση της αγοράς αυτής.²⁷⁸

Όσον αφορά την οριοθέτηση της ρύθμισης της 13.1(2), επισημαίνονται τα εξής:

➤ Η σχέση της διάταξης 13.1(2) με τις άλλες περιπτώσεις του άρθρου 13.1:

²⁷⁵ Για τη μη έμπυση των ασωμάτων αγαθών, βλ. Carlier 1993 σελ. 72, Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).14, και O'Malley & Layton σελ. 499, που επισημαίνουν ότι η διάκριση των ασωμάτων αγαθών δεν είναι απολύτως σαφής.

²⁷⁶ Βλ. σχετικά Βαβούσκος Κων/νος: *Εμπράγματον δίκαιον ε'* έκδοσις Θεσσαλονίκη Σάκκουλα 1979, 479 σελ., εις σελ. 15-18. Σημειώνεται ότι η οδηγία του Συμβουλίου της 25.7.1985 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σε θέματα ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων (85/374/ΕΟΚ), ΕΕΚ 7.8.85 L210/29, στο αρ. 2 θεωρεί ως προϊόν και τον ηλεκτρισμό.

²⁷⁷ Βλ. σχετικά Βαβούσκος Κων/νος: *Εμπράγματον δίκαιον ε'* έκδοσις Θεσσαλονίκη Σάκκουλα 1979, 479 σελ., εις σελ. 27-29. Ο γενικός εισαγγελέας P. Léger στις προτάσεις του για την υπόθεση C-99/96 Hans-Hermann Mietz / Intership Yachting Sneek BV., η οποία εκκρεμεί ενώπιον του ΔΕΚ (*Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* 6-10.10.1997 αρ. 26/97) εισηγείται ότι η έννοια των ενσωμάτων κινητών του αρ. 13.1(3) ΣΒ καταλαμβάνει

"l' hypothèse d'un contrat tendant à la fourniture d'un bateau à moteur [yacht], dès lors que ce contrat remplit les deux conditions cumulatives tenant à son lien de rattachement avec le domicile du consommateur, prévues sous a) et b)".

²⁷⁸ Βλ. EE Schlosser ΕΕΚ 24.11.86 C298/146, αριθ. 157.

Το ζήτημα εάν οι πιστωτικές συμβάσεις θεωρούνται ή όχι ως συμβάσεις παροχής υπηρεσιών, συζητάται πιο κάτω, υπό 13.1(3). Ακόμη όμως κι αν γίνει δεκτό ότι μπορούν να καταλαμβάνονται από το 13.1(3), για όσες πιστωτικές συμβάσεις υπάγονται στο άρθρο 13.1(2), η τελευταία αυτή διάταξη εφαρμόζεται κατά προτεραιότητα, και δεν θα απαιτείται η συνδρομή των πρόσθετων προϋποθέσεων του 13.1(3)α' και β'.

Ο κανόνας του 13.1(2) αφορά μόνον την υπαγωγή στο 4ο Τμήμα της χρηματοδοτικής σύμβασης, θα πρέπει όμως και η συνδεόμενη με αυτήν αγορά να αποτελεί σύμβαση καταναλωτών με την έννοια του 4ου Τμήματος, η εκτίμηση δε του αν η συνδεόμενη σύμβαση αγοράς ενσωμάτων κινητών υπάγεται στο 4ο Τμήμα, γίνεται εάν πληρούνται οι αντικειμενικές προϋποθέσεις του άρθρου 13.1(1) ή του 13.1(3), αλλά και οι υποκειμενικές που αφορούν τα συμβαλλόμενα μέρη.²⁷⁹

Ο όρος "αγορά ενσωμάτων κινητών" πρέπει να ερμηνεύεται στη διάταξη 13.1(2) κατά τρόπο αντίστοιχο με τον όρο "πώληση" που χρησιμοποιείται στη 13.1(1).²⁸⁰

➤ Ήδη από την αρχή δημιούργησε ερωτηματικά η σχέση που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στην πώληση και το δάνειο,²⁸¹ ώστε να θεωρηθεί ότι συνδέονται κατά την έννοια του άρθρου 13.1(2).

Κατ' αρχήν, δεν καθίσταται σαφές από τη διατύπωση του άρθρου 13.1(2) εάν και το δάνειο με σταδιακή εξόφληση πρέπει να συνδέεται με τη χρηματοδότηση αγοράς ενσωμάτων κινητών, ή εάν μόνον για "κάθε άλλη πιστωτική συναλλαγή" πρέπει να συντρέχει αυτή η προϋπόθεση. Όπως προκύπτει από τη σύγκριση με το γαλλικό ("liés au financement...") και το γερμανικό κείμενο ("die .... sind"), η πρώτη άποψη είναι σωστή. Η διατύπωση του ελληνικού κειμένου θα έπρεπε να είναι: "που συνδέονται".²⁸²

Στο σημείο αυτό ανακύπτει και το ουσιαστικό ερώτημα, του τι εννοείται ως "συνδεόμενη" πιστωτική συναλλαγή και δάνειο, ή, άλλως, ποιο βαθμό τυπικότητας πρέπει να πληροί η σχέση της χρηματοδοτικής σύμβασης με την αγορά ώστε να καταφαθεί η ύπαρξη αυτής της σύνδεσης; Κατά μίαν άποψη, ένα τραπεζικό καταναλωτικό δάνειο ή επιταγή υπερκαλύπτουσα το ποσόν που ευρίσκεται στην τράπεζα (overdraft) που πρόκειται να επιστραφούν με δόσεις, τα οποία προορίζονται μεν για να επιτρέψουν στον οφειλέτη να προμηθευτεί αγαθά, αλλά τα οποία μπορεί

²⁷⁹Βλ. EE Schlosser EEEK 24.11.86 C298/146.

²⁸⁰Ο'Malley & Layton σελ. 501-502. Το γαλλικό κείμενο της ΣΒ χρησιμοποιεί τον όρο "vente" και στις δύο διατάξεις. Επισημαίνεται όμως η έλλειψη πλήρους αντιστοιχίας μεταξύ της "αγοράς" του άρθρου 13.1(2) και της κατ' άρθρον 13.1(3) "προμήθειας". Ο λόγος που εξαιρέθηκαν από το 4ο Τμήμα οι συμβάσεις χρηματοδοτήσεως για κάθε σύμβαση προμήθειας ενσωμάτων κινητών ή και παροχής υπηρεσιών δεν είναι προφανής.

²⁸¹Βλ. Jeantet 8 CDE 1972.399.

²⁸²Kaye σελ. 834.

αυτός να χρησιμοποιήσει όπως επιθυμεί, δεν θα εμπίπτουν στο 13.1(2), αφού δεν υπάρχει καμμία τυπική σχέση με την αγορά που πραγματοποιήθηκε *in concreto*, ο δε οφειλέτης δεν έχει νομική υποχρέωση να χρησιμοποιήσει κατ' αυτό τον τρόπο την πίστωση. Αν, αντίθετα, περιλαμβάνεται στην πιστωτική σύμβαση όρος ότι τα χρήματα πρέπει να χρησιμοποιηθούν με τον τρόπο αυτό, για τη συγκεκριμένη δηλαδή αγορά, θεωρείται ότι η συναλλαγή εμπίπτει στο άρθρο 13.1(2) ανεξάρτητα εάν ο δανειοδότης κατέβαλε τα χρήματα στο δανειολήπτη ή απ' ευθείας στον πωλητή των αγαθών εκ μέρους του δανειολήπτη.²⁸³

Υποστηρίζεται όμως και η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή, καθώς η προϋπόθεση της ΣΒ 1968 ότι το δάνειο πρέπει να συνδέεται *άμεσα* ("*directement lié au financement d' une vente*") με το σκοπό της αγοράς του κινητού, αφαιρέθηκε στη Σύμβαση Προσχώρησης του 1978, ο σκοπός του δανείου είναι ένα πραγματικό ζήτημα που κρίνεται κάθε φορά από το δικαστή, με αναφορά στις περιστάσεις που συνοδεύουν τη σύναψη του δανείου κι όχι μόνον από τους (γραπτούς) όρους της σύμβασης. Η περίπτωση, όμως, κατά την οποία το δάνειο καταρτίστηκε χωρίς περιορισμούς όσον αφορά τη χρήση του, αλλά χρησιμοποιήθηκε στην πραγματικότητα για την αγορά αγαθών δεν θα αρκεί για την υπαγωγή στο 13.1(2).²⁸⁴

➤ Δυσχέρειες μπορεί να παρουσιάσει η υπαγωγή ειδικών μορφών συμβάσεων στην κατηγορία "άλλη πιστωτική συναλλαγή".

Γράφθηκε ότι συναλλαγές που πραγματοποιούνται με πιστωτική κάρτα δεν εμπίπτουν κανονικά στο 4ο Τμήμα, ακόμη κι αν η κάρτα χρησιμοποιείται για την προμήθεια ενσώματων κινητών, καθώς ο κάτοχος της πιστωτικής κάρτας μπορεί να τη χρησιμοποιήσει σε ορισμένα, αν και πολυάριθμα, καταστήματα, τα οποία έχουν συνάψει σχετική συμφωνία κάλυψης με την τράπεζα που έχει εκδώσει την πιστωτική κάρτα. Ορθότερη φαίνεται η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή οι διαφορές από πιστωτικές κάρτες περιλαμβάνονται στο άρθρο 13.1(2), ακόμη κι αν όλο το οφειλόμενο ποσό πρέπει να εξοφληθεί σε μία δόση. Ίδια μπορεί να είναι η απάντηση αν, για παράδειγμα, μια αλυσίδα καταστημάτων ή πολυκαταστημάτων εκδίδει τη δική της πιστωτική κάρτα, που χρησιμοποιείται αποκλειστικά για την προμήθεια αγαθών από αυτά τα καταστήματα.²⁸⁵

²⁸³ Kaye σελ. 834.

²⁸⁴ O'Malley & Layton σελ. 501-502.

²⁸⁵ Βλ. τη σχετική συζήτηση στους O'Malley & Layton σελ. 501-502, Kaye σελ. 834. Για τα διάφορα είδη πλαστικών δελτίων (καρτών) και τις διαφορετικές λειτουργίες τους, βλ. αναλυτικά εις Κοκκομελή Κώστα: *Τραπεζικές υπηρεσίες προς καταναλωτές (Retail Banking)*. εκδ. Ένωση Ελληνικών Τραπεζών & Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1995, 189 σελ., σελ. 66-68.

Εμπίπτουν στη 13.1(2) οι συμβάσεις χρηματοδοτικής μίσθωσης (leasing),²⁸⁶ όπως και η επαναληπτική πίστωση (revolving credit) ορισμένων εμπορικών καταστημάτων και η check trading agreement.²⁸⁷

Δεν καταλαμβάνονται από τη διάταξη 13.1(2) συμβάσεις ασφαλίσεων, εγγύησης ή αποζημίωσης που εισήχθη ως ποινική ρήτρα για την εκτέλεση μιάς πιστωτικής σύμβασης, ο αρραβώνας, ούτε και οι συμπληρωματικές πιστωτικές εργασίες όπως η μεσιτεία πιστώσεων (credit brokers) ή ο διακανονισμός οφειλών (debt adjusters) και λοιπές συμβουλευτικές εργασίες. Οι συμπληρωματικές αυτές συμβάσεις δεν διέπονται συνεπώς από το 13.1(2), ακόμη κι αν η χρηματοδότηση της αγοράς των αγαθών έχει ήδη γίνει.²⁸⁸

Ερωτάται εάν ένα δάνειο που εξοφλείται με μια μελλοντική καταβολή κι όχι με τμηματικές καταβολές μπορεί να υπαχθεί στη διάταξη 13.1(2), ως "άλλη πιστωτική συναλλαγή". Μολονότι η άποψη αυτή έρχεται σε, τουλάχιστον έμμεση, αντίθεση με το γράμμα της διάταξης, θα πρέπει να γίνει δεκτή, στο βαθμό που από τις Εισηγητικές Εκθέσεις Jenard και Schlosser δεν διαφαίνεται η σκοπιμότητα της εξαίρεσής τους από το 4ο Τμήμα, η δε υπαγωγή όλων των συμβάσεων χρηματοδοτήσεως που συνδέονται με αγορά ενσώματων κινητών, συνάδει προς τον προστατευτικό σκοπό του 4ου Τμήματος.

Κατά άλλην άποψη, η εξόφληση του δανείου με μία μελλοντική καταβολή δεν έχει σημασία για την εφαρμογή της διάταξης.²⁸⁹

III. 13.1(3): "κάθε άλλη σύμβαση που έχει ως αντικείμενο παροχή υπηρεσιών ή προμήθεια ενσωμάτων κινητών".

Η παράγραφος αυτή καλύπτει ευρείες κατηγορίες συμβάσεων καταναλωτών, σε αναλογία με τη διάταξη του άρθρου 5.2 της Σύμβασης Ρώμης.²⁹⁰ Μεταξύ άλλων εμπίπτουν οι εξής κατηγορίες συμβάσεων:

A. Ως "προμήθεια ενσωμάτων κινητών", η "κάθε άλλη σύμβαση" περιλαμβάνει συμβάσεις πώλησης ενσωμάτων κινητών χωρίς τμηματική καταβολή

²⁸⁶Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 115. *Contra* η Κλαβανίδου σελ. 48, επισημαίνει ότι, σύμφωνα με την ισχύουσα ελληνική νομοθεσία, η χρηματοδοτική μίσθωση δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο καταναλωτικής πιστωτικής σύμβασης, καθώς αφορά πράγματα που προορίζονται αποκλειστικά για επαγγελματική χρήση του δικαιούχου, προτείνει δε την ανάλογη εφαρμογή της Υ.Α. Φ1-983/1991 για την καταναλωτική πίστη, κατά το άρθρο 2 της οποίας η έννοια του καταναλωτή συμπίπτει με αυτή του άρθρου 13 ΣΒ.

²⁸⁷Kaye σελ. 834. *Contra* η Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.174, κατά την οποία η σύμβαση revolving credit εξαιρείται από το άρθρο 13.1(2), καθώς, λόγω της πολυπλοκότητάς της, είναι δύσκολο να καταρτισθεί από τους καταναλωτές. Σε κάθε περίπτωση, σήμερα αυτές οι μορφές πίστωσης σπάνια χρησιμοποιούνται από καταναλωτές.

²⁸⁸Kaye σελ. 833, 834.

²⁸⁹O'Malley & Layton σελ. 501-502.

²⁹⁰Η διάταξη βασίστηκε στη διατύπωση του Προσχεδίου της Σύμβασης Ρώμης: *EE Schlosser EEEK* 24.11.86 C298/146. Ο Hartley 1984 σελ. 59, θεωρεί ότι το αποτέλεσμα είναι ένα ασυνταίριαστο μίγμα.

του τιμήματος. Για παράδειγμα, όταν η καταβολή του τιμήματος γίνεται σε μία και μόνη δόση, ή τοις μετρητοίς. Επιπλέον, συμβάσεις προμήθειας ενσώματων κινητών άλλες από πώληση, όπως η μίσθωση, η ανταλλαγή, ο δανεισμός και η δωρεά.²⁹¹ Εμπίπτει, συνεπώς, στο 13.1(3) η ενοικίαση ενός αυτοκινήτου (εφ' όσον βεβαίως πληρούνται και οι λοιπές προϋποθέσεις)²⁹² ή η "δωρεάν" προσφορά (τόσο ενσώματων κινητών, όσο και υπηρεσιών), με την υποχρέωση αποστολής ορισμένου ποσού για έξοδα.²⁹³

Β. Η έννοια των συμβάσεων παροχής υπηρεσιών εμφανίζεται σε διαφορετικά κείμενα ευρωπαϊκού δικαίου, περιλαμβάνει δε μεγάλη ποικιλία τύπων συμβάσεων.

Αμφισβητείται εάν η έννοια της παροχής υπηρεσιών θα πρέπει να ερμηνευθεί όπως υπό το άρθρο 60 ΣυνθΕΟΚ (άρθρο 50 Συνθήκης ΕΚ)²⁹⁴ ή πίο συστατικά.²⁹⁵ Ακόμη και η Σύμβαση Ρώμης εντάσσει τις συμβάσεις παροχής υπηρεσιών στο σχετικό με τις συμβάσεις καταναλωτών άρθρο 5, αλλά με εξαιρέσεις, όπως οι συμβάσεις πώλησης τίτλων,²⁹⁶ που δεν ισχύουν για τη ΣΒ.²⁹⁷ Το ΔΕΚ έκρινε στην υπόθεση Shearson Lehman Hutton διαφορά από σύμβαση παραγγελίας, με την οποία ιδιώτης ανέθεσε σε μεσιτική εταιρεία την εκτέλεση προθεσμιακών πράξεων επί συναλλάγματος, αξιογράφων και εμπορευμάτων. Διευκρινίζεται²⁹⁸ ότι η σύμβαση αυτή αποτελεί σύμβαση παροχής υπηρεσιών, και όχι σύμβαση πώλησης τίτλων, αν και ούτε οι τελευταίες αποκλείονται από το πεδίο της ΣΒ.

Καταλαμβάνονται από το 13.1(3) συμβάσεις που αφορούν διαμονή σε ένα κράτος για τουρισμό ή εκμάθηση γλώσσας.²⁹⁹

- Οι συμβάσεις για την παροχή υπηρεσιών δεν περιλαμβάνουν τις συμβάσεις ασφάλισης και εργασίας. Τη διάκριση ανάμεσα στις δύο όμως κατηγορίες πρέπει να αναπτύξει το ΔΕΚ και όχι να γίνεται κατά το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο.³⁰⁰
- Δύο απόψεις υπάρχουν σχετικά με την υπαγωγή των πιστωτικών συμβάσεων στο άρθρο 13.1(3).

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι οι πιστωτικές συμβάσεις αποτελούν συμβάσεις παροχής υπηρεσιών, ώστε, ακόμη κι όταν δεν συνδέονται με την πώληση ενσώματων κινητών αντικειμένων, μπορούν να διέπονται από τους προστατευτικούς κανόνες

²⁹¹ Alexandre *Enc. Dalloz Droit Communautaire*. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αρ. 94, Kaye σελ. 834-835.

²⁹² Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).13.

²⁹³ Carlier 1993 σελ. 73.

²⁹⁴ Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.174.

²⁹⁵ Καθώς, κατά τον Kaye σελ. 867, σημ. 145, το άρθρο 60 ΣυνθΕΟΚ (άρθρο 50 Συνθήκης ΕΚ) περιλαμβάνει και υπηρεσίες παρεχόμενες στο πλαίσιο μιας σύμβασης εργασίας.

²⁹⁶ *ΕΕ Giuliano & Lagarde EEEK* 31.10.1980 C282/23.

²⁹⁷ Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 182.

²⁹⁸ Προτάσεις Μ. Darmon στην απόφαση του ΔΕΚ της 19.1.1993 υπ. C-89/91 Shearson Lehman Hutton *Συλλογή* 1993.Ι-174, σημ. 76.

²⁹⁹ Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).13, Droz 37 *RCDIP* 1987.276.

³⁰⁰ Kaye σελ. 834-835.

κατ' άρθρο 13.1(3), εφ' όσον βεβαίως πληρούνται οι γενικές προϋποθέσεις του 13.1 και οι ειδικές του 13.1(3).³⁰¹ Κατά αντίθετη άποψη, οι πιστωτικές συμβάσεις δεν έχουν ως αντικείμενο την παροχή υπηρεσιών και δεν εμπίπτουν στο 4ο Τμήμα, με την εξαίρεση του 13.1(2).³⁰²

Πλησιέστερη προς το σκοπό του 4ου Τμήματος, αλλά και προς το γράμμα της 13.1, φαίνεται η πρώτη άποψη. Πράγματι, η συναγωγή a contrario επιχειρήματος από τη διατύπωση της 13.1(2) δεν φαίνεται ορθή. Επιπλέον, το ότι αποκλείονται ρητά οι συμβάσεις μεταφοράς από το πεδίο εφαρμογής του 4ου Τμήματος, συνηγορεί υπέρ της υπαγωγής των πιστωτικών συμβάσεων που συνάπτουν καταναλωτές στο 4ο Τμήμα, όπως και το πνεύμα κι ο σκοπός του άρθρου 13.1(3). Ακόμη, η ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών στο κοινοτικό δίκαιο περιλαμβάνει τις πιστωτικές συναλλαγές.³⁰³

Παρατηρήθηκε, τέλος, ότι η διατύπωση της 13.1(3) διαφέρει από τις άλλες δύο υποπαραγράφους, καθώς απαιτεί η σύμβαση "να έχει ως αντικείμενο" προμήθεια αγαθών ή παροχή υπηρεσιών. Σε αντίθεση λοιπόν με τις άλλες υποπαραγράφους, ίσως δεν αρκεί η προμήθεια αγαθών ή η παροχή υπηρεσιών να είναι δευτερεύουσα, συμπληρωματική, εξαρτημένη από το κύριο αντικείμενο της σύμβασης. Δεδομένου ότι η 13.1(3) συντάχθηκε με βάση τη διατύπωση του Προσχεδίου της Σύμβασης Ρώμης, είναι πιθανό ότι το ΔΕΚ θα επιχειρήσει να επιτύχει τη συνοχή ανάμεσα στην ερμηνεία των δύο διατάξεων.³⁰⁴

Για την υπαγωγή στο άρθρο 13.1(3) δεν λαμβάνεται υπ' όψιν όμως μόνον το αντικείμενο της σύμβασης, αλλά και οι συνθήκες υπό τις οποίες αυτή συνήφθη.

Οι πίο πάνω κατηγορίες συμβάσεων υπάγονται στο 4ο Τμήμα υπό την προϋπόθεση ότι, εκτός των γενικών όρων της 13.1*in.*, πληρούνται και οι ειδικές προϋποθέσεις της 13.1(3)α' και β'. Οι 13.1(3)α' και 13.1(3)β' συνιστούν κριτήριο της ύπαρξης αρκετά στενού συνδέσμου της σύμβασης με τη χώρα κατοικίας του καταναλωτή, πρέπει δε να πληρούνται σωρευτικά.³⁰⁵

³⁰¹Gaudemet-Tallon σελ. 180. Βλ. και Alexandre *Enc. Dalloz Droit Communautaire*. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αρ. 94.

³⁰²O'Malley & Layton σελ. 502-503. Gothot & Holleaux σελ. 78, Byrne σελ. 67, Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.177. Βλ. και Hartley 1984, σελ. 60. Κατά την ΕΕ Schlosser *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/146, αριθ. 157, "μιά πιστωτική πράξη εξάλλου δεν έχει ως αντικείμενο την παροχή υπηρεσιών, έτσι ώστε, με εξαίρεση το άρθρο 13.2(1), το Τμήμα 4 στο σύνολό του, δεν εφαρμόζεται σε περίπτωση τέτοιας πράξεως".

³⁰³Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 182. Βλ. και Οδηγία 22.12.1986 *ΕΕΕΚ* L142 της 12.2.1987 για καταναλωτική πίστωση και Οδηγία της 22.2.1990, *ΕΕΕΚ* L61 της 10.3.1990.

³⁰⁴O'Malley & Layton σελ. 502-503.

³⁰⁵ΕΕ Schlosser *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/146.

Η θεωρητική διαμόρφωση των προϋποθέσεων 13.1(3) α' και β' εμπνέεται σε μεγάλο βαθμό από τις πωλήσεις δι' αλληλογραφίας.³⁰⁶

Η πλήρωση τους όμως παρίσταται ως μάλλον δύσκολη, ώστε θα εμπέσει μικρό μέρος του διεθνούς καταναλωτικού εμπορίου.³⁰⁷ Ακόμη, η Σύμβαση Ρώμης διαφυλάσσει την εφαρμογή των αναγκαστικών διατάξεων του κράτους συνήθους διαμονής του καταναλωτή σε δύο περιπτώσεις (άρθρο 5.2(β) και (γ)³⁰⁸) οι οποίες δεν περιλαμβάνονται στη ΣΒ. Λόγω της έλλειψης ανάλογης διάταξης στο άρθρο 13.1(3) ΣΒ είναι δυνατόν να παρακαμφθεί η προστασία της Σύμβασης Ρώμης στις περιπτώσεις αυτές.³⁰⁹

ι 13.1(3)(α): "(α) πριν από την κατάρτιση της συμβάσεως, έγινε στο κράτος της κατοικίας του καταναλωτή ειδική προσφορά ή διαφήμιση"

Η προϋπόθεση 13.1(3)α' πληρούται χωρίς να είναι αναγκαία η ύπαρξη αιτιώδους σχέσης ανάμεσα στην ειδική προσφορά ή διαφήμιση και τη σύναψη της σύμβασης.³¹⁰ Αρκεί να προηγήθηκε ειδική προσφορά ή διαφήμιση και στη χώρα κατοικίας του καταναλωτή. Δεν έχει συνεπώς σημασία εάν ο καταναλωτής είδε ή όχι τη διαφήμιση.³¹¹ Υποστηρίχθηκε³¹² όμως ότι η διαφήμιση δεν θα πρέπει να απέχει υπερβολικά χρονικά από τη σύναψη της σύμβασης.³¹³

Γιά την ερμηνεία των όρων "ειδική προσφορά", "διαφήμιση", "απαραίτητες για την κατάρτιση της συμβάσεως πράξεις" (η τελευταία χρησιμοποιείται στη διάταξη 13.1(3)β'), η ΕΕ Schlosser παραπέμπει στην ΕΕ Giuliano & Lagarde.³¹⁴

➤ Ως "διαφήμιση" ορίζεται

³⁰⁶Normand & Balate 26 CDE 1990.297.

³⁰⁷Βλ. O'Malley & Layton σελ. 504, οι οποίοι εκτιμούν για το Ην. Βασίλειο ότι θα καλυφθεί μόνον μικρό μέγεθος του διεθνούς καταναλωτικού εμπορίου, εκτός ίσως από το εμπόριο με την Ιρλανδία.

³⁰⁸Άρθρο 5.2(β):

"αν ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή ή ο αντιπρόσωπός του έλαβε την παραγγελία του καταναλωτή στη χώρα αυτή",

ή, κατ' άρθρο 5.2(γ):

"αν η σύμβαση είναι πώληση εμπορευμάτων και ο καταναλωτής μετέβη από τη χώρα [όπου έχει τη συνήθη διαμονή του] σε μια ξένη χώρα και έδωσε εκεί την παραγγελία, με την προϋπόθεση ότι το ταξίδι οργανώθηκε από τον πωλητή με σκοπό να παρακινήσει τον καταναλωτή να προβεί σε αγορά".

³⁰⁹Γράφθηκε (Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).13) ότι το ΔΕΚ πρέπει εδώ να ασκήσει λειτουργία δημιουργίας δικαίου. Η άποψη αυτή, αν και τελεολογικά ορθή, παραβλέπει ότι, μολονότι τα συμβαλλόμενα κράτη είχαν τη δυνατότητα να εισάγουν σχετικές διατάξεις στη ΣΒ με τη Σύμβαση Ντονόστια / Σαν Σεμπασιάν, δεν το έπραξαν.

³¹⁰Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 182.

³¹¹Kaye σελ. 835.

³¹²Προτάσεις Μ. Darmon στην απόφαση του ΔΕΚ της 19.1.1993 υπ. C-89/91 Shearson Lehman Hutton Συλλογή 1993.I-175, σημ. 84.

³¹³Πλεονάζουσα η παρατήρηση του Byrne σελ. 67, ότι η απαίτηση της διαφήμισης εξασφαλίζει ότι το 13.1(3) δεν θα εφαρμοσθεί όταν και οι δύο συμβαλλόμενοι δρουν εκτός της επαγγελματικής τους ιδιότητας.

³¹⁴ΕΕ Schlosser *EEK* 24.11.86 C298/147.

"κάθε ανακοίνωση που γίνεται στα πλαίσια εμπορικής, βιομηχανικής, βιοτεχνικής ή επαγγελματικής δραστηριότητας, με στόχο την προώθηση της προμήθειας αγαθών ή υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων των ακινήτων, των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων."³¹⁵

Ως άμεση διαφήμιση ορίζει ο ν. 2251/1994 στο άρθρο 9.11 τη

"μετάδοση διαφημιστικού μηνύματος απευθείας στον καταναλωτή με οποιονδήποτε τρόπο άμεσης επικοινωνίας".

Ως μορφές άμεσες διαφήμισης, αναφέρονται οι:

"άμεσες προσφορές στο κοινό με σκοπό την πώληση, την αγορά ή την ενοικίαση προϊόντων ή την παροχή υπηρεσιών".³¹⁶

➤ Ελλείπει νομικού ορισμού της έννοιας "ειδική προσφορά", θα πρέπει αυτή να προσδιορισθεί με βάση πραγματικά στοιχεία, όπως η προώθηση του προϊόντος ή της υπηρεσίας, μέσω της παροχής στον αποδέκτη της ειδικής προσφοράς, της δυνατότητας να αγοράσει αυτό με ιδιαίτερη τιμή, ή άλλες συνοδευτικές παροχές.

Κατά μίαν άποψη, ο όρος "ειδική προσφορά" σημαίνει ότι θα πρέπει να απευθύνεται μόνον ατομικά σε ορισμένο καταναλωτή.³¹⁷ Η απαίτηση αυτή δεν πρέπει να γίνει αιτία να στερηθούν την προστασία του 4ου Τμήματος ορισμένοι καταναλωτές, επειδή, λ.χ., ανταποκρίθηκαν σε ειδική προσφορά που δημοσιεύθηκε σε μέσο επικοινωνίας που προσανατολίζεται κατ' αρχήν σε επαγγελματικό κοινό. Σε κάθε περίπτωση, δεν θα πρέπει η "ειδική προσφορά" να περιορισθεί στην ατομική προσφορά (κατ' οίκον).

Όσον αφορά την έκφραση "έγινε στο κράτος της κατοικίας του καταναλωτή", η ΕΕ Giuliano & Lagarde, στην οποία παραπέμπει η ΕΕ Schlosser, ερμηνεύει περιοριστικά την ανάλογη διάταξη της 5.2α' ΣΡ, απαιτώντας η διαφήμιση να έχει κατευθυνθεί ειδικά προς τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή.³¹⁸ Μιά ευρεία ερμηνεία φαίνεται όμως ορθότερη, και επιπλέον, εφ' όσον πρόκειται για διαφήμιση που γίνεται σε συμβαλλόμενο κράτος και φθάνει στο επίσης συμβαλλόμενο κράτος κατοικίας του καταναλωτή, πλησιέστερη στην αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των προϊόντων και των υπηρεσιών. Έτσι διαφήμιση που εκπέμπεται από ένα αλλοδαπό τηλεοπτικό κανάλι και μπορεί να ειπωθεί στη χώρα του καταναλωτή πρέπει να θεωρηθεί ως διαφήμιση που έγινε στη χώρα του καταναλωτή.³¹⁹

³¹⁵Άρθρο 2(1) της Οδηγίας του Συμβουλίου 84/450/ΕΟΚ της 10.9.84 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παραπλανητική διαφήμιση. ΕΕΕΚ L250/17.

³¹⁶Άρθρο 18.1,3 Οδηγίας του Συμβουλίου 89/552/ΕΟΚ της 3.10.1989 για το συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την άσκηση τηλεοπτικών δραστηριοτήτων. ΕΕΕΚ L298/23.

³¹⁷Καργιάννη 14 ΕΕ ΔΣΘ 1993.175, Kaye σελ. 867, υποσημ 148, 149, για τα όρια μεταξύ ειδικής προσφοράς και διαφήμισης.

³¹⁸ΕΕ Giuliano & Lagarde JOCE 31.10.80 C282/23 επ..

³¹⁹Βλ. Normand & Balate 26 CDE 1990.297. Βλ. ακόμη Carlier 1993 σελ. 72. Ιδιαίτερα προβλήματα μπορεί να δημιουργήσει η χρήση του Διαδικτύου για συναλλαγές. Κατά τον Χρυσάνθη Χρήστο Σπ.:

Ενώ το άρθρο 13.1(3)β' αναφέρεται στις "αναγκαίες για την κατάρτιση της συμβάσεως πράξεις", το άρθρο 13.1(3)α' χρησιμοποιεί το νομικό όρο "πριν από την κατάρτιση της σύμβασης". Η τελευταία αυτή διατύπωση δημιουργεί το πρόβλημα ότι, αντί να κρίνεται το προγενέστερο της ειδικής προσφοράς ή διαφήμισης με αφετηρία ορισμένες αναγκαίες υλικές πράξεις, θα πρέπει να προσδιορισθεί ο χρόνος σύναψης της σύμβασης.³²⁰

Δεν είναι όμως εύκολο να αποφασισθεί με βάση ποιό δίκαιο θα ερμηνευθεί η έννοια της σύμβασης. Το ΔΕΚ στην υπόθεση *Tessili / Dunlop A.G.* θεώρησε ότι η έννοια πρέπει να ερμηνευθεί ανάλογα με το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο. Τι θα συμβεί, όμως, στην περίπτωση κατά την οποία το δικάζον δικαστήριο εκδίδει απόφαση θεωρώντας ότι η σύμβαση συνήφθη κατά το χρόνο που παραλήφθηκε η αποδοχή, ενώ το δικαστήριο όπου ζητείται η εκτέλεση αρνείται κατ' άρθρο 28 να εκτελέσει την απόφαση γιατί θεωρεί ότι η σύμβαση συνήφθη όταν απεστάλη η αποδοχή, η δε ειδική προσφορά ή διαφήμιση έλαβε χώρα κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ της ημέρας αποστολής και της ημέρας παραλαβής της σύμβασης, γεγονός καθοριστικό για την πλήρωση ή μη του 13.1(3)α';³²¹

Παρόμοια ζητήματα, όπως ο καθορισμός του χρόνου και του τόπου όπου καταρτίστηκε η σύμβαση, ή του προτείνοντος και του αποδεχομένου αυτήν, τα οποία μάλιστα μπορεί εύκολα να διαμορφώσει προς όφελός του ο ισχυρός αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή σε μια σύμβαση προσχώρησης, ελέγχοντας ταυτόχρονα και το χρόνο της διαφήμισης, θα πρέπει είτε να αποφεύγονται, με τη χρήση πραγματικών και όχι νομικών όρων, είτε, αλλιώς, να ερμηνεύονται οι σχετικοί όροι αυτόνομα και ομοιόμορφα.³²²

Το άρθρο 13.1(3)α' δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση που το κράτος όπου έγινε η διαφήμιση κτλ., δεν είναι συμβαλλόμενο κράτος. Η περίπτωση αυτή δεν αποκλείεται βεβαίως από τη γραμματική διατύπωση της διάταξης 13.1(3)α', έρχεται όμως σε αντίθεση με την αρχή ότι η ΣΒ επιδιώκει την ενδυνάμωση της έννομης προστασίας προσώπων που έχουν την κατοικία τους σε συμβαλλόμενο κράτος.³²³

"Τα νομικά ζητήματα των ηλεκτρονικών συναλλαγών στο ετήσιο συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Νομικών." *Συνήγορος* 1997, τεύχος 3, Ιούλ.-Αύγ.-Σεπτ. 1997, σελ. 24,

"κατά το δίκαιο ορισμένων χωρών η απλή καταχώριση στο Διαδίκτυο δεδομένων που συνιστούν πρόσκληση προς κατάρτιση συμβάσεως και τα οποία είναι ελεύθερα προσβάσιμα από πολίτες των χωρών αυτών, μπορεί να συνιστά νόμιμη βάση για τη θεμελίωση αλλοδαπής διεθνούς δικαιοδοσίας."

³²⁰Kaye σελ. 837.

³²¹Την υπόθεση αυτή εργασίας αναφέρει, ανάμεσα σε άλλες, ο Kaye σελ. 836.

³²²Kaye σελ. 836. Βλ. όμως *infra* σελ. 238 και 267 για τη λύση που προκρίνει το αρ. 8 ΣΡ επί ζητημάτων σχετικών με την ύπαρξη και το κύρος της σύμβασης.

³²³EE Jenard *EEJK* 24.11.86 C298/36, Kaye σελ. 837.

Τίθεται ακόμη το ερώτημα εάν το άρθρο 13.1(3)α' τυγχάνει εφαρμογής επί καταναλωτή που, μετά τη σύναψη της σύμβασης, μεταφέρει την κατοικία του σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος. Η Έκθεση Schlosser³²⁴ θεωρεί ότι για να εφαρμοσθεί το 4ο Τμήμα θα πρέπει η ειδική προσφορά ή διαφήμιση να έλαβε χώρα στο ίδιο συμβαλλόμενο κράτος που είναι και το κράτος κατοικίας του καταναλωτή κατά το χρόνο έναρξης της δίκης.

Η άποψη αυτή, όμως, δεν πρέπει να θεωρηθεί ορθή, διότι:

(α) αντίκειται στην προστατευτική αρχή που διέπει το 4ο Τμήμα, και η οποία χαρακτηρίζει χωριστά (1) τη διαπίστωση των προϋποθέσεων εφαρμογής του 4ου Τμήματος εν γένει, και, (2) την ανεύρεση των βάσεων δικαιοδοσίας υπό το άρθρο 14. Η ιδιότητα της συμβάσεως ως συμβάσεως καταναλωτών βάσει του άρθρου 13.1 πρέπει να κριθεί βάσει των περιστάσεων κατά το χρόνο που λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα που περιλαμβάνει το ίδιο το άρθρο 13, κι όχι το άρθρο 14 (χρόνος έναρξης της δίκης). Όπως γράφθηκε, το άρθρο 14 ορίζει τη δικαιοδοσία για τις διαφορές που περιλαμβάνουν συμβαλλόμενο ο οποίος ήταν καταναλωτής κατά τον προηγούμενο χρόνο του άρθρου 13.³²⁵

(β) Είναι αλήθεια ότι ο καταναλωτής προστατεύεται διότι ο αντισυμβαλλόμενός του ήλθε στο κράτος κατοικίας του για να του προτείνει μία σύμβαση, ασκώντας ενεργό επιχειρηματική δράση. Όμως, μετά τη σύναψη της σύμβασης, πρέπει να συνεχίσει να παρέχεται προστασία στον καταναλωτή, ακόμη κι αν αυτός μεταφέρει την κατοικία του σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος. Διαφορετική λύση είναι αντίθετη στο πνεύμα της Συνθήκης της Ρώμης και της κοινοτικής νομοθεσίας σχετικής με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων.³²⁶

ii. 13.1(3)(β): " (β) ο καταναλωτής ολοκλήρωσε στο κράτος αυτό τις απαραίτητες για την κατάρτιση της συμβάσεως πράξεις"

Όπως προαναφέρθηκε, η αναφορά στις "απαραίτητες [...] πράξεις", σε πραγματικές δηλαδή περιστάσεις, παρακάμπει ορισμένες από τις δυσκολίες που θα ανέκυπταν εάν χρησιμοποιούνταν νομικοί όροι.³²⁷ Οι "απαραίτητες για την κατάρτιση της συμβάσεως πράξεις" περιλαμβάνουν εκείνες τις πράξεις που:

³²⁴Βλ. EE Schlosser *EEJK* 24.11.86 C298/147 αριθ. 161, Jacob σελ. 167, O'Malley & Layton σελ. 504 επ., 510, Dashwood & al. σελ. 113, Hartley 1984 σελ. 60. Υπέρ της περιοριστικής ερμηνείας η Λάκη *Αρμενόπουλος* 1995.1195.

³²⁵Kaye σελ. 837.

³²⁶Gothot Holleaux σελ. 82, Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).14. Η αντίθετη περίπτωση, να επιδοθεί δηλ. ο καταναλωτής σε forum shopping, "μεταφέροντας" την κατοικία του σε κράτος όπου έγινε ειδική προσφορά ή διαφήμιση, ώστε να ενάγει εκεί τον αντισυμβαλλόμενο του κατά τις διατάξεις του 4ου Τμήματος, περίπτωση η οποία αναφέρεται από τον Kaye σελ. 837-838, είναι μάλλον άστοχη, καθώς θα πρέπει στο ίδιο αυτό κράτος να έχει συντρέξει αθροιστικά και η προϋπόθεση του 13.1(3)β'.

³²⁷Η Καραγιάννη 14 *EE ΔΣΘ* 1993.176 χαρακτηρίζει την επιλογή άστοχη, καθώς ο όρος είναι αόριστος και ασαφής.

- ✓ έγιναν από τον καταναλωτή
- ✓ πριν από τη σύναψη της σύμβασης
- ✓ ακόμη κι αν μόνες τους δεν επαρκούν για τη γένεση δεσμευτικής υποχρέωσης (αρκεί η απλή απάντηση σε μία προσφορά³²⁸)
- ✓ πρέπει να είναι τελικές πράξεις, στις οποίες βασίζεται η σύναψη της σύμβασης. Δεν περιλαμβάνουν ενέργειες στο πλαίσιο διαπραγματεύσεων, οι οποίες δεν αποτελούν τελική θέση (πρόταση ή αποδοχή) του καταναλωτή.

Παραμένουν όμως ορισμένα προβλήματα εφαρμοστέου δικαίου, πώς, επί παραδείγματι, θα ερμηνευθεί η σιωπή ως απάντηση σε μια προσφορά; Πρόκειται για εισαγωγή προβλημάτων εφαρμοστέου δικαίου στο στάδιο της κρίσης της διεθνούς δικαιοδοσίας. Η εφαρμογή της ΣΡ, όπως και του παράγωγου ευρωπαϊκού δικαίου, θα βοηθήσουν την επίτευξη ομοιόμορφων λύσεων και την αποφυγή του *forum shopping*. Κατά το άρθρο 8.1 της Σύμβασης Ρώμης παρόμοια ζητήματα σχετικά με την ύπαρξη και το κύρος της σύμβασης θα επιλυθούν σύμφωνα με το δίκαιο που θα είναι / ήταν εφαρμοστέο εάν η σύμβαση ήταν έγκυρη.³²⁹

Το ερώτημα, εάν ο καταναλωτής κατά το χρόνο έναρξης της διαδικασίας πρέπει να κατοικεί στο ίδιο συμβαλλόμενο κράτος, όπου ολοκλήρωσε τις απαραίτητες για την κατάρτιση της συμβάσεως πράξεις, θα επιλυθεί σύμφωνα με τα όσα εκτέθηκαν υπό τη διάταξη 13.1(3)α'.

Επισημαίνεται ότι, σε περίπτωση που δεν υπήρξε ειδική προσφορά ή διαφήμιση, η σύμβαση παροχής κινητών ή προμήθειας ενσωμάτων κινητών αντικειμένων καταλαμβάνεται από το 4ο Τμήμα, ακόμη κι αν ο καταναλωτής αποστέλλει την παραγγελία του σε υποκατάστημα που βρίσκεται στην ίδια τη χώρα κατοικίας του και προμηθεύεται τα αγαθά μέσω του υποκαταστήματος αυτού.³³⁰ Αφ' ετέρου, όπως προαναφέρθηκε (*supra*, σελ. 76), είναι δυνατόν να ρυθμιστεί από το 4ο Τμήμα σύμβαση παροχής υπηρεσιών, οι οποίες παρέχονται αποκλειστικά εκτός της χώρας του καταναλωτή.³³¹

2. Αποκλειόμενες κατηγορίες συμβάσεων.

Ακόμη κι αν μια σύμβαση πληροί τις προϋποθέσεις του αρ. 13.1, αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής του 4ου Τμήματος στις εξής περιπτώσεις:

³²⁸ Carlier 1993 σελ. 73.

³²⁹ Kaye σελ. 840. Βλ. όμως και την εξαίρεση του 8.2 ΣΡ. Κατά το ν. 2251/1994, άρθρο 4.4(γ), το οποίο ρυθμίζει τις συμβάσεις από απόσταση: "η παράλειψη απάντησης δεν ισοδυναμεί σε καμία περίπτωση με συναίνεση."

³³⁰ Στην περίπτωση αυτή θα ήταν ίσως δυνατό να εφαρμοσθεί υπό ορισμένες προϋποθέσεις η διάταξη 5.5. Όμως με βάση αυτή τη διάταξη έχουν τοπική αρμοδιότητα τα δικαστήρια της τοποθεσίας του υποκαταστήματος κ.ο.κ., και όχι όλα τα δικαστήρια του κράτους κατοικίας του καταναλωτή. Ακόμη, επιτρέπεται η παρέκταση δικαιοδοσίας με συμφωνία των συμβαλλομένων.

³³¹ Lasok & Stone σελ. 227-228.

- εφ' όσον πρόκειται για υπόθεση ασφαλίσεως, οι οποίες διέπονται από το 3ο Τμήμα (*supra*, σελ. ***).
- σε πιστωτικές συμβάσεις, το πρόβλημα του εάν ρυθμίζονται από το 4ο Τμήμα μόνον όταν πληρούν τις προϋποθέσεις του 13.1(2) συζητήθηκε *supra*, σελ. 77.
- εάν πρόκειται για σύμβαση μίσθωσης ακινήτων.
- εάν μια άλλη διεθνής σύμβαση προβλέπει ιδιαίτερους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας για ειδικά θέματα (άρθρο 57 ΣΒ).³³²
- οι συμβάσεις μεταφοράς αποκλείονται ρητά κατ' άρθρο 13.3 από το πεδίο εφαρμογής του 4ου Τμήματος.

Η εξαίρεση των συμβάσεων μεταφοράς.

Η 13.3 ακολούθησε την αρχική διατύπωση του άρθρου 5 Προσχεδίου της ΣΡ,³³³ το οποίο ισχύει σήμερα ως διάταξη 5.4(α) της ΣΡ.

Ο αποκλεισμός των συμβάσεων μεταφοράς από το 4ο Τμήμα σημαίνει ότι, ακόμη κι όταν αυτές θα συνάπτονται από καταναλωτές, θα διέπονται από τις γενικές διατάξεις της ΣΒ (άρθρα 2-6Α, κυρίως δε άρθρα 2 και 5.1), εκτός εάν υπάρχει σχετική διεθνής σύμβαση του άρθρου 57 ΣΒ, οπότε η τελευταία υπερισχύει.³³⁴ Η εξαίρεση μάλιστα των συμβάσεων μεταφοράς από το 4ο Τμήμα αποδίδεται στο ότι το καθεστώς των συμβάσεων μεταφοράς ρυθμίζεται αποκλειστικά για πολλούς επιμέρους κλάδους με διεθνείς συνθήκες,³³⁵ ώστε η αποκλειστική υπαγωγή τους στη ΣΒ θα δημιουργούσε σύγχυση σχετικά με τα ισχύοντα.³³⁶ Σε κάθε όμως περίπτωση, το άρθρο 57 ΣΒ, το οποίο επικρατεί και του 4ου Τμήματος θα αρκούσε για την ικανοποίηση των σκοπών αυτών. Ποιός, συνεπώς, ο λόγος να απωλέσουν την προστασία του 4ου Τμήματος και εκείνοι οι καταναλωτές, των οποίων η σύμβαση μεταφοράς δεν διέπεται από καμμία διεθνή σύμβαση του άρθρου 57; Όταν μάλιστα είναι αναμφισβήτητη η μεγάλη υπεροχή οικονομικής ισχύος των μεταφορικών εταιρειών και ο χαρακτήρας προσχώρησης της σύμβασης.

Η εξαίρεση του άρθρου 13.3 δεν καταλαμβάνει:

- εκείνες τις συμβάσεις όπου η μεταφορά δεν είναι η κύρια, παρά μόνον συμπληρωματική μιας άλλης παροχής, όπως όταν πρόκειται για πώληση ενσωμάτων κινητών με υποχρέωση παράδοσης, όπου η μεταφορά αποτελεί το μέσον εκτέλεσης της υποχρέωσης παράδοσης.

³³² *Alexandre Enc. Dalloz Droit Communautaire. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αριθ. 94. Σχετικά με το άρθρο 57 της Σύμβασης Βρυξελλών, βλ. Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 306.*

³³³ *EE Schlosser EEEK 24.11.86 C298/147, αριθ. 160.*

³³⁴ *EE Schlosser EEEK 24.11.86 C298/147, Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 183, O'Malley & Layton σελ. 508, Byrne σελ. 67.*

³³⁵ *Οι σημαντικότερες διεθνείς συμβάσεις που διέπουν τις συμβάσεις μεταφοράς απαριθμούνται στην EE Jenard EEEK 24.11.86 C298/87-88 και EE Schlosser EEEK 24.11.86 C298/178, 179. Βλ. σχετικά και Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 306 επ..*

³³⁶ *EE Schlosser EEEK 24.11.86 C298/147.*

➤ τις σύνθετες συμβάσεις, που περιλαμβάνουν συνδυασμό μεταφοράς και διαμονής, πολιτιστικών δραστηριοτήτων, διασκέδασης, εκπαίδευσης κ.λπ.³³⁷

Το άρθρο 13.3 ΣΒ διαφέρει από το σημερινό άρθρο 5 ΣΡ, κατά το ότι η Σύμβαση Ρώμης περιέλαβε τη διάταξη 5.5, κατά την οποία υπάγονται στις προστατευτικές για τον καταναλωτή ρυθμίσεις οι "συμβάσεις που παρέχουν συνδυασμό μεταφοράς και στέγης αντί συνολικού τιμήματος". Υπό τη ΣΒ, οι συμβάσεις αυτές υπάγονται στο 13.1(3). Πιο περιοριστική είναι η θέση του Droz,³³⁸ κατά τον οποίο στην περίπτωση μιας σύμβασης κατανάλωσης που περιλαμβάνει μιά σύμβαση μεταφοράς, όπως ένα ταξιδιωτικό "πακέτο" που αγοράστηκε σε γραφείο ταξιδίων, η αγωγή του πελάτη κατά του μεταφορέα θα υπαχθεί στους γενικούς κανόνες, αλλά το 4ο Τμήμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά του γραφείου ταξιδίων.

Η άποψη αυτή φαίνεται υπερβολικά αυστηρή, στο βαθμό μάλιστα που στις συμβάσεις αυτές δε εφαρμόζονται οι διεθνείς συμβάσεις για θέματα μεταφορών του άρθρου 57.

* Κατά μίαν άποψη,³³⁹ ως συμβάσεις μεταφοράς εννοούνται μόνον οι συμβάσεις μεταφοράς προσώπων και των αποσκευών τους. Σημαίνει αυτό ότι οι συμβάσεις μεταφοράς πραγμάτων θα εμπίπτουν στις προστατευτικές διατάξεις του 4ου Τμήματος; Η απουσία όμως κάθε σχετικής ρητής αναφοράς στο άρθρο 13.3 ΣΒ δεν στηρίζει τη θέση αυτή, ώστε και οι μεταφορές πραγμάτων θα πρέπει να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνονται στην εξαίρεση, και άρα δεν διέπονται από τις προστατευτικές διατάξεις του 4ου Τμήματος.³⁴⁰

* Αμφισβητείται³⁴¹ εάν, σε περίπτωση που πρόκειται για σύμβαση μετακόμισης ενός ιδιώτη, με την έννοια της μετατόπισης του συνόλου ή μέρους της οικοσκευής του, θα πρόκειται για σύμβαση μεταφοράς, ή για εμπίπτουσα στο 4ο τμήμα σύμβαση παροχής υπηρεσιών σε καταναλωτή.

Το ΔΕΚ θα πρέπει να ερμηνεύσει την έννοια των συμβάσεων μεταφοράς περιοριστικά, ώστε να διευρυνθεί το πεδίο προστασίας των καταναλωτών.³⁴² Ένδειξη, πάντως, μπορεί να αποτελέσει το εάν μια ορισμένη κατηγορία συμβάσεων θεωρείται ή όχι ως συμβάσεις μεταφοράς από τις ειδικές για μεταφορές διεθνείς συμβάσεις του άρθρου 57 ΣΒ.

³³⁷Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).14.

³³⁸Droz 76 *RCDIP* 1987.277.

³³⁹Βλ. σχετικά Kaye σελ. 840.

³⁴⁰Βλ. και Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.176.

³⁴¹Carlier 1993 σελ. 7, Normand & Balate 26 *CDE* 1990.282-283, *contra* οι Droz *RCDIP* 1987.227, Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.176.

³⁴²Βλ. Kaye σελ. 840, Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.177.

Κεφάλαιο Τρίτο: ΒΑΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ.

Συνοπτικά οι βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας σε υποθέσεις ασφαλίσεων παρουσιάζονται ως εξής:

A. όταν ο ασφαλιστής είναι εναγόμενος:

- ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλομένου κράτους όπου έχει την κατοικία του (άρθρο 8.1(1)) ή του τόπου όπου βρίσκεται ένα του υποκατάστημα, πρακτορείο ή οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση αυτού για διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευσή τους (άρθρο 8.2).
- ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου κατοικίας του αντισυμβαλλομένου του (άρθρο 8.1(2)).
- ο κάθε συνασφαλιστής μπορεί να εναχθεί ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους όπου ο κύριος ασφαλιστής ενάγεται (άρθρο 8.1(3)).
- σε θέματα ασφάλισης αστικής ευθύνης, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός (άρθρο 9α'), είτε με παρέμβαση ενώπιον του δικαστηρίου όπου εκδικάζεται η αγωγή του ζημιωθέντος κατά του ασφαλισμένου (άρθρο 10).
- αν η ασφάλιση καλύπτει ακίνητα, ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους του τόπου όπου επήλθε το ζημιογόνο γεγονός (άρθρο 9α'). Το ίδιο, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, εάν η ασφάλιση καλύπτει από κοινού ακίνητα και κινητά (άρθρο 9β').
- αν ο ασφαλιστής ενάγεται σε ανταγωγή, ενώπιον του δικαστηρίου όπου εκκρεμεί η κύρια αγωγή (άρθρο 11.2).
- ενώπιον του δικαστηρίου υπέρ του οποίου συμφωνήθηκε κατ' άρθρο 12 και 12Α η παρέκταση δικαιοδοσίας.

B. όταν ο ασφαλιστής είναι ενάγων:

- μόνον, κατ' αρχήν, ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους όπου έχει την κατοικία του ο εναγόμενος (άρθρο 11.1).
- αν ο ασφαλιστής είναι ενάγων σε ανταγωγή, ενώπιον του δικαστηρίου όπου εκκρεμεί η κύρια αγωγή (άρθρο 11.2).
- ενώπιον του δικαστηρίου υπέρ του οποίου συμφωνήθηκε κατ' άρθρο 12 και 12Α η παρέκταση δικαιοδοσίας.

Το άρθρο 7 επιφυλάσσει ακόμη την εφαρμογή των άρθρων:

- ♦ 4, για την περίπτωση που ο εναγόμενος κατοικεί εκτός συμβαλλομένων κρατών, και

- ♦ 5.5 για διαφορές που αναφέρονται στην εκμετάλλευση υποκαταστήματος κ.ο.κ..

Οι βάσεις δικαιοδοσίας του 3^{ου} Τμήματος διακρίνονται σε

α) *άμεσες και έμμεσες*, διάκριση που εξαρτάται από τον ορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας άμεσα από τη ΣΒ ή έμμεσα από τη θεμελίωση διεθνούς δικαιοδοσίας σε άλλη αγωγή. Έμμεσα ευρίσκεται η διεθνής δικαιοδοσία στις περιπτώσεις παθητικής ομοδικίας, προσεπίκλησης και ανταγωγής.

β) *γενικές και ειδικές*, όπου γενικές είναι αυτές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για το σύνολο των αγωγών κατά ορισμένου διαδίκου, ειδικές δε οι βάσεις που προσφέρονται για ορισμένες αγωγές από συγκεκριμένες κατ' αντικείμενο διαφορές.³⁴³

Εκτός από τις περιπτώσεις των άρθρων 8.1(1), και 11.1, όταν ο ασφαλιστής ενάγεται έξω από το κράτος όπου έχει την κατοικία του, η αγωγή πρέπει, παρόμοια με το σύστημα του άρθρου 5, να ασκηθεί ενώπιον ειδικά ορισμένου δικαστηρίου που έχει τοπική αρμοδιότητα.³⁴⁴

Τμήμα 1ο: Η διεθνής δικαιοδοσία όταν ο ασφαλιστής είναι εναγόμενος.

1. Ασφαλιστής που δεν κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος.

Οι κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας που θέτει το άρθρο 8 εφαρμόζονται εν γένει σε διαφορές που αφορούν συμβάσεις ασφαλίσεων, εφ' όσον ενάγεται ασφαλιστής που

(1) κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος, είτε,

(2) θεωρείται ότι έχει κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος κατά το πλάσμα δικαίου του άρθρου 8.2.

Το άρθρο 7 ρητά επιφυλάσσει την εφαρμογή του άρθρου 4 σε υποθέσεις ασφαλίσεων, ώστε, εάν δεν πληρούνται καμιά από τις ανωτέρω προϋποθέσεις, το δικαστήριο δεν θα εφαρμόσει τη ΣΒ, αλλά τους εθνικούς του κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας, για να αποφασίσει εάν έχει διεθνή δικαιοδοσία για να δικάσει τη διαφορά.³⁴⁵

³⁴³Τσικρικάς 24 Δ 1993.151.

³⁴⁴EE Jenard EEEK 24.11.86 C298/59.

³⁴⁵O'Malley & Layton σελ. 462, Kaye σελ. 809.

2. Χρόνος προσδιορισμού της κατοικίας ως βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας.

Κατά γενική αρχή της ΣΒ³⁴⁶ το χρονικό σημείο κατά το οποίο θα αναζητηθεί και θα προσδιορισθεί η κατοικία (του εναγομένου, κυρίως, αλλά και του ενάγοντος αδυνάτου μέρους στην περίπτωση του άρθρου 8.1(2) ή 14.1) ως βάση διεθνούς δικαιοδοσίας είναι ο χρόνος έναρξης της διαδικασίας και συγκεκριμένα ο χρόνος ασκήσεως της αγωγής.³⁴⁷

Υποστηρίχθηκε³⁴⁸ όμως ότι όταν τρίτα, μη συμβαλλόμενα πρόσωπα (ασφαλισμένος, δικαιούχος, ζημιωθείς) ενάγουν τον ασφαλιστή κατ' άρθρο 8.1(2) ή 10.2, θα πρέπει αυτό να γίνει στα δικαστήρια της χώρας κατοικίας του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή *κατά το χρόνο συνάψεως της συμβάσεως*. Η άποψη αυτή βασίζεται στη θέση ότι τα τρίτα αυτά πρόσωπα δεν είναι πρωταρχικώς προστατευόμενα από τη ΣΒ,³⁴⁹ ώστε θα πρέπει στη συγκεκριμένη περίπτωση να υπερισχύσει το συμφέρον του ασφαλιστή για ασφάλεια δικαίου, συμφέρον το οποίο εξυπηρετείται με την εναγωγή στην κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης κατοικία του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή.

Ακόμη υποστηρίχθηκε ότι, σε περίπτωση που διαφέρει η κατοικία κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης από την κατοικία κατά την άσκηση της αγωγής, η αρχή προστασίας επιβάλλει πως όταν εναγόμενος είναι ο ασφαλιστής, ο ενάγων έχει τη δυνατότητα να ενάγει σε όποια από τις δύο χώρες επιλέξει.³⁵⁰

Παράγραφος II: Άρθρο 8. Γενική διάταξη.

Το άρθρο 8 καθορίζει τη διεθνή δικαιοδοσία όταν εναγόμενος είναι ασφαλιστής που έχει την κατοικία του σε συμβαλλόμενο κράτος, με την επιφύλαξη:

- * της ύπαρξης συμφωνίας παρέκτασης δικαιοδοσίας ισχυρής υπό το άρθρο 12, ή
- * της υπαγωγής της διαφοράς σε μια ή περισσότερες από τις ειδικές δικαιοδοτικές διατάξεις των άρθρων 5.5, 9, 10 ή 11.2.³⁵¹

Το άρθρο 8 περιελάμβανε αρχικά στη διάταξη 8.2 και βάση διεθνούς δικαιοδοσίας υπέρ του συμβαλλομένου κράτους του τόπου όπου είχε την κατοικία του το πρόσωπο που μεσολάβησε στην κατάρτιση της σύμβασης ασφάλισης, εφ' όσον μνημονευόταν η κατοικία αυτή στο ασφαλιστήριο ή στην πρόταση για ασφάλιση, κι εφ' όσον η *lex fori* προέβλεπε μια τέτοια δικαιοδοσία. Εξαλείφθηκε

³⁴⁶EE Jenard *EEJK* 24.11.86 C298/59, 77.

³⁴⁷Κριτική στους Lasok & Stone, σελ. 225-226.

³⁴⁸Τσικρικός 24 Δ 1993.151.

³⁴⁹Τσικρικός 24 Δ 1993.144.

³⁵⁰Αλεξανδροπούλου 3 *ΕΕ ΔΣΘ* 1982.250 υποσ. 12.

³⁵¹O'Malley & Layton σελ. 463.

όμως η βάση αυτή διεθνούς δικαιοδοσίας το 1978 ως πλεονάζουσα, καθώς το άρθρο 7 επιφυλάσσει την εφαρμογή του άρθρου 5.5.³⁵²

Οι ρυθμίσεις της ΣΒ για τη δικαιοδοσία όταν ενάγεται ο ασφαλιστής προστατεύουν μεν τον κατά τεκμήριο θεωρούμενο ως αδύνατο αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή, αυτό όμως επιτυγχάνεται χωρίς να βρεθεί σε υπερβολικά δύσκολη δικονομική θέση ο ασφαλιστής, καθώς έτσι θα μπορούσε να διακυβευθεί η ελεύθερη παροχή ασφαλιστικών υπηρεσιών.³⁵³

1. Άρθρο 8.1(1): "ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους όπου έχει την κατοικία του".

Ισοδύναμη με τη γενική βάση δικαιοδοσίας του άρθρου 2, η διάταξη 8.1(1) αφήνει το εθνικό δικονομικό δίκαιο να ορίσει την τοπική αρμοδιότητα. Ορθά παρατηρείται ότι θα αποτελεί παραβίαση της ΣΒ εάν το εθνικό δίκαιο δεν προβλέπει κάποιο *forum*.³⁵⁴

2. Άρθρο 8.1(2): "σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή έχει την κατοικία του".

I. Κανόνας τοπικής αρμοδιότητας.

Η 8.1(2) εισάγει κανόνα όχι μόνον διεθνούς δικαιοδοσίας, αλλά και τοπικής αρμοδιότητας. Από τη διατύπωση "σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος" προκύπτει ότι δεν μπορεί η 8.1(2) να εφαρμοσθεί στο ίδιο το κράτος κατοικίας του εναγομένου ασφαλιστή.³⁵⁵ Ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή πρέπει να έχει την κατοικία του σε συμβαλλόμενο κράτος άλλο από αυτό όπου ο ασφαλιστής έχει την κατοικία του, ή, εάν συντρέχει περίπτωση εφαρμογής του 8.2, το υποκατάστημά του κ.ο.κ..³⁵⁶ Έτσι όμως η διάταξη ευνοεί περισσότερο τον αντισυμβαλλόμενο του οποίου ο ασφαλιστής κατοικεί στο εξωτερικό, παρά τον αντισυμβαλλόμενο που κατοικεί στο ίδιο

³⁵²Το κείμενο της καταργηθείσας διάταξης 8.2 ΣΒ 1968 είχε ως εξής:

"Ο ασφαλιστής μπορεί επίσης, εφόσον αυτό προβλέπεται από το δίκαιο του δικάζοντος δικαστή, να εναχθεί σε συμβαλλόμενο κράτος άλλο από εκείνο όπου έχει την κατοικία του, ενώπιον του δικαστηρίου στην περιφέρεια του οποίου έχει την κατοικία του το πρόσωπο που μεσολάβησε για τη σύναψη της ασφαλιστικής συμβάσεως, υπό τον όρο ότι η κατοικία αυτή σημειώνεται στο ασφαλιστήριο ή στην πρόταση ασφαλίσεως."

Droz 76 *RCDIP* 1987.272, Dashwood et al. σελ. 104. Το πρόβλημα που παρουσιάστηκε κατά την προσχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου σε σχέση με το άρθρο 8.2 ήταν ότι η δικαιοδοσία θα μπορούσε να θεμελιωθεί όχι μόνο στην παρέμβαση πράκτορα της ασφαλιστικής εταιρείας αλλά και στην παρέμβαση ανεξαρτήτων ασφαλειομεσιτών, των οποίων ο αριθμός είναι μεγάλος στο Ην. Βασίλειο. Η συζήτηση έδειξε ότι η διάταξη 8.2 της ΣΒ 1968 ήταν περιττή λόγω της υπάρξεως του άρθρου 5.5. ΕΕ Jenard *EEEEK* 24.11.86 C298/59, ΕΕ Schlosser *EEEEK* 24.11.86 C298/144. Αλεξανδροπούλου 3 *ΕΕ ΔΣΘ* 1982.251.

³⁵³Τσικρικάς 24 *Δ* 1993.143.

³⁵⁴Droz, αναφ. από τους O'Malley & Layton σελ. 463. Πρβλ. *infra* σελ. 117.

³⁵⁵O'Malley & Layton σελ. 463.

³⁵⁶Alexandre Enc. *Dalloz Droit Communautaire*. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αρ. 70.

συμβαλλόμενο κράτος με τον ασφαλιστή. Στην πρώτη περίπτωση μπορεί να ενάγει τον ασφαλιστή στο δικαστήριο της κατοικίας του, ενώ στη δεύτερη περίπτωση πρέπει να συμμορφωθεί με τους εσωτερικούς κανόνες τοπικής αρμοδιότητας.³⁵⁷

II. Το κράτος κατοικίας του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή.

Υπό τη διάταξη 8.1(2), η δικαιοδοσία ορίζεται από τη κατοικία του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή. Δεν παίζει ρόλο η κατοικία του ασφαλισμένου ή του δικαιούχου, εάν αυτοί είναι διαφορετικά πρόσωπα. Κατά την ΕΕ Jenard, λόγος του περιορισμού αυτού είναι η επιδίωξη επίτευξης ασφάλειας δικαίου. Εμπορικός εταίρος του ασφαλιστή είναι ο αντισυμβαλλομένος του, και λόγω της άμεσης επαφής τους είναι εύλογο να επιτρέπεται η εναγωγή του ασφαλιστή ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου κατοικίας του αντισυμβαλλομένου. Θα ήταν όμως υπερβολικό να υποχρεωθεί ο ασφαλιστής να εναχθεί ενώπιον των δικαστηρίων της κατοικίας του ασφαλισμένου ή του δικαιούχου, των οποίων την ύπαρξη μπορεί να αγνοεί κατά το χρόνο που ανακύπτει η διαφορά.³⁵⁸ Ακόμη με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η εναγωγή του ασφαλιστή σε δικαστήρια διαφορετικών συμβαλλομένων κρατών.³⁵⁹

Τη διάταξη εφάρμοσε το δικαστήριο της Τεργέστης και έκρινε εαυτό αναρμόδιο σε διαφορά όπου ο ενάγων ιταλός δεν ήταν ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή αλλά μόνον δικαιούχος της ασφάλισης.³⁶⁰

Με απόφαση της 2ας Μαΐου 1979 το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο επιδοκίμασε το Εφετείο του Αμβούργου, που επιβεβαίωσε την αρμοδιότητα ιταλικού δικαστηρίου σε μία διαφορά που έφερε αντιμέτωπους ένα γερμανό ασφαλιστή, εναγόμενο, και τον ενάγοντα ιταλό αγοραστή και παραλήπτη των εμπορευμάτων που είχαν ασφαλισθεί και υπέστησαν αβαρίες κατά τη διάρκεια θαλάσσιας μεταφοράς. Το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο έκρινε ότι με βάση τα πραγματικά περιστατικά που περιελάμβανε η απόφαση του δικαστηρίου της Βενετίας, ο ενάγων ήταν δικαιούχος της ασφάλισης και κάτοχος του ασφαλιστηρίου, δεν ήταν όμως αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή. Η διάκριση του αντισυμβαλλομένου από τον ασφαλισμένο και το

³⁵⁷Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).10.

³⁵⁸ΕΕ Jenard *ΕΕΚΚ* 24.11.86 C298/59.

³⁵⁹Τσικρικάς 24 Δ 1993.143.

³⁶⁰ Η απόφαση αναφέρεται από τους Berri & Longo 59 *RDIDC* 1982.13-14 :

"Dans le domaine du droit des assurances, qui fait l'objet des dispositions particulières de la Convention, un juge du fond (Tribunal de Trieste, 30 mars 1977, n.343, Negri c. Soc. Hansa), à l'égard d'un cas concernant l'assurance pour les dommages et les risques de la navigation, a souligné que la Convention, lorsqu'elle établit que l'assureur domicilié sur le territoire d'un Etat contractant peut être attiré dans un autre Etat contractant, devant le tribunal du lieu où le preneur d'assurance a son domicile, a visé évidemment le cas d'une action intentée par l'assuré bénéficiaire. Par conséquent, le Tribunal a nié sa compétence, puisqu'il s'agissait d'un cas dans lequel le demandeur, italien, n'était pas le preneur, mais seulement le bénéficiaire de l'assurance."

δικαιούχο δεν είναι μόνον πραγματικό, αλλά και νομικό ζήτημα, και για το λόγο αυτό διαφεύγει των ορίων του ελέγχου της αρμοδιότητας που θέτει το άρθρο 28.2 της ΣΒ.³⁶¹

Βεβαίως, κάθε ενάγων μπορεί να επιλέξει αυτή τη βάση δικαιοδοσίας ή και οποιαδήποτε άλλη από όσες προσφέρονται στον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή για να ενάγει τον ασφαλιστή, κι όχι μόνον ο αντισυμβαλλόμενός του.³⁶² Φαίνεται συνεπώς ότι προστατεύονται και τρίτα, μη συμβαλλόμενα πρόσωπα, αλλά όχι στον ίδιο βαθμό με τον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή.³⁶³

III. Κριτική.

Η κριτική της διάταξης επικεντρώνεται στο υπερβολικά ευρύ υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής της διάταξης όσον αφορά τον ενάγοντα, που ευνοεί ακόμη και μεγάλης οικονομικής επιφάνειας επιχειρήσεις και οδηγεί σε αύξηση των ασφαλιστρών.³⁶⁴

3. Άρθρο 8.1(3): "αν πρόκειται για συνασφαλιστή, ενώπιον του δικαστηρίου του συμβαλλόμενου κράτους, στο οποίο έχει εναχθεί ο κύριος ασφαλιστής".

Η αρχική διατύπωση της διάταξης, η οποία ήταν ταυτόσημη με αυτή της 6.1, που όμως δεν εφαρμοζόταν λόγω της αποκλειστικής ρύθμισης των υποθέσεων ασφαλίσεων από το 3ο Τμήμα,³⁶⁵ όριζε ότι εφ' όσον υπήρχαν περισσότεροι ασφαλιστές, μπορούσαν να όλοι εναχθούν στα δικαστήρια του κράτους όπου ένας από αυτούς είχε την κατοικία του:

"L' assureur [...] peut être attrait, [...] soit, si plusieurs assureurs sont défendeurs, devant les tribunaux de l' Etat contractant où l' un d' eux a son domicile".

Στην πράξη όμως υπάρχει πάντοτε στη συνασφάλιση ένας κύριος ασφαλιστής και δευτερεύοντες συνασφαλιστές, πιθανά σε μεγάλο αριθμό.³⁶⁶ Καθίστατο συνεπώς δυνατόν, υπό την αρχική διατύπωση της διάταξης 8.1(3) να εναχθεί ο κύριος

³⁶¹ *Recht der internationalen Wirtschaft* 1979.494. Αναφέρεται από τον Mezger *TrCFDIP* 1980-1981.33.

³⁶² O'Malley & Layton σελ. 463, Τσικρικός 24 Δ 1993.148.

³⁶³ Τσικρικός 24 Δ 1993.144, όπου και άλλες παραπομπές. *Contra* η Αλεξανδροπούλου 3 *ΕΕ ΔΣΘ* 1982.249, θεωρεί ότι ratio legis του 3ου Τμήματος είναι η προστασία του με ευρεία έννοια ασφαλισμένου, έννοιας που περιλαμβάνει τον αντισυμβαλλόμενο, αλλά και το δικαιούχο του ασφαλισματος και τον ασφαλισμένο.

³⁶⁴ Lasok & Stone σελ. 225-226. Βλ. και Collins εις Lipstein *Harmonisation* σελ. 99, για το ότι δεν λαμβάνεται υπ' όψιν η ιδιαίτερη φύση της διαφοράς, επί παραδείγματι σχετικά με το εάν το ασφαλιστήριο κάλυπτε τον κίνδυνο, εάν ο ασφαλιζόμενος ήταν υπεύθυνος για αποσιώπηση σχετικών με την ασφάλιση γεγονότων κτλ..

³⁶⁵ *EE Jenard FEEK* 24.11.86 C298/60.

³⁶⁶ *Droz* 76 *RCDIP* 1987.271.

ασφαλιστής στο κράτος της κατοικίας κάθε συνασφαλιστή, ακόμη κι αν ο συνασφαλιστής αυτός ανελάμβανε μικρό μόνον μέρος του κινδύνου.³⁶⁷

Η σημερινή διατύπωση της διάταξης, όπως αυτή διαμορφώθηκε με τη Σύμβαση Προσχώρησης του 1978, παρέχει μιά πρόσθετη βάση διεθνούς δικαιοδοσίας ενάντια σε έναν ασφαλιστή, όταν αυτός συμμετέχει σε ένα αριθμό συνασφαλιστών οι οποίοι ενάγονται, αλλά (σε αντίθεση με το 6.1) επεκτείνει τη βάση δικαιοδοσίας με αναφορά μόνον στα δικαστήρια όπου έχει εναχθεί ο κύριος ασφαλιστής, κι όχι στα δικαστήρια όπου ενάγεται οποιοσδήποτε από τους συνασφαλιστές του εναγομένου.³⁶⁸

Σκοπός της διάταξης είναι η συγκέντρωση των αγωγών, δεν είναι όμως υποχρεωτική, αλλά δυναμική. Ο συνασφαλιστής μπορεί να εναχθεί και βάσει των άλλων βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας του 3ου Τμήματος.

I. "συνασφαλιστής", "κύριος ασφαλιστής".

Η ασφαλιστική επιχείρηση ασφαρίζει κινδύνους και καθ' υπέρβαση της καθορισμένης δυναμικότητάς της, μεταβιβάζοντας σε άλλες ασφαλιστικές εταιρείες μέρος των κινδύνων που αναλαμβάνει, ώστε να διευρύνει τον κύκλο των ασφαλισμένων της χωρίς να υπερβαίνει τη δυναμικότητά της. Μεταξύ άλλων τρόπων (μεταβίβαση χαρτοφυλακίου ασφαλιστηρίων συμβολαίων, κοινοπραξία ασφαλιστικών επιχειρήσεων), αυτό επιτυγχάνεται με τη συνασφάλιση.³⁶⁹

Μολονότι οι όροι "συνασφαλιστής" και "κύριος ασφαλιστής" θα ερμηνευθούν πιθανότατα αυτόνομα, δεν θα πρέπει να θεωρηθούν ως τεχνικοί όροι, αλλά η υπαγωγή ενός προσώπου σε μιά από αυτές τις κατηγορίες να εξετάζεται ως πραγματικό ζήτημα σε κάθε περίπτωση. Σε γενικές γραμμές ο κύριος ασφαλιστής είναι ο ασφαλιστής που πρώτος καταρτίζει την ασφαλιστική σύμβαση, στη συνέχεια δε οι άλλοι συνασφαλιστές δέχονται να συμμετάσχουν σε μέρος του ασφαλιζόμενου ποσού, ή να καλύψουν ορισμένους από τους ασφαλιζόμενους κινδύνους. Είναι αναγκαία η διάκριση ανάμεσα σε συνασφαλιστή και αντασφαλιστή, καθώς τα άρθρα 7-12Α δεν εφαρμόζονται στην αντασφάλιση.³⁷⁰

Η έλλειψη ορισμού του κύριου ασφαλιστή δημιουργεί αμφιβολίες: Τίθεται, επί παραδείγματι, το ερώτημα εάν, σε περίπτωση που στην ασφάλιση ποσού η

³⁶⁷ Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 174.

³⁶⁸ O'Malley & Layton σελ. 464.

³⁶⁹ Σκουλούδης σελ. 56.

³⁷⁰ Κιάντος *Ασφαλιστικό δίκαιο* σελ. 19, O'Malley & Layton σελ. 464. Κατά το ελληνικό δίκαιο η συνασφάλιση ρυθμίζεται από το άρθρο 200 του Εμπορικού Νόμου, κατά το οποίο:

"Εάν δεν καλύπτεται εκ της πρώτης ασφαλίσεως ολόκληρος η αξία του ασφαλισθέντος πράγματος, οι επόμενοι ασφαλιστές ευθύνονται δια το υπόλοιπον της αξίας κατά την τάξιν της χρονολογίας των ασφαλιστικών συμβάσεων.

Πάσαι αι ασφαλίσεις, αι συνολογηθείσαι την αυτήν ημέραν, θεωρούνται σύγχρονοι και είναι ισχυρά μέχρι συμπληρώσεως ολοκλήρου της αξίας, κατά λόγον της εν εκάστη ασφαλισθείσης ποσότητος."

συνασφάλιση συναφθεί με περισσότερες ασφαλιστικές συμβάσεις, και εκδοθούν ισάριθμα ασφαλιστήρια για τον ίδιο κίνδυνο, είναι ο κύριος ασφαλιστής αυτός που το ασφαλιστήριό του περιέχει το υψηλότερο ποσό; Εάν περισσότεροι ασφαλιστές συνάπτουν από κοινού την ίδια ασφάλιση ζημίας, είναι ο κύριος ασφαλιστής αυτός που υπογράφει για το μεγαλύτερο τμήμα του κινδύνου, όπως φαίνεται να εννοεί η EE Schlosser;³⁷¹

II. "ενώπιον του δικαστηρίου του συμβαλλόμενου κράτους".

Στην αρχική του (1968) εκδοχή το άρθρο 8.1 ρητά απένειμε διεθνή δικαιοδοσία στα δικαστήρια της χώρας όπου βρίσκεται η κατοικία ενός από τους ασφαλιστές.³⁷²

Πράγματι, το άρθρο 6.1 επιτρέπει την εναγωγή αναφερόμενο στην κατοικία ενός παθητικού ομοδίκου ["ενώπιον του δικαστηρίου της κατοικίας ενός από αυτούς"]. Παρατηρούμε, αντίθετα, ότι η ισχύουσα σήμερα διάταξη 8.1(3) παρέχει τοπική αρμοδιότητα στο δικαστήριο, όχι του τόπου κατοικίας του κύριου ασφαλιστή, αλλά στο δικαστήριο όπου έχει αυτός εναχθεί. Η διατύπωση συνάδει με το σκοπό της ρύθμισης, που είναι η συγκέντρωση στο ίδιο δικαστήριο των αγωγών που βασίζονται στην ίδια ασφαλιστική περίπτωση. Δεν θα ήταν δικαιολογημένο να ενάγονται οι υπόλοιποι συνασφαλιστές ενώπιον δικαστηρίου του κράτους κατοικίας του κύριου ασφαλιστή, όταν ο ίδιος ο κύριος ασφαλιστής ενάγεται ενώπιον άλλου δικαστηρίου. Η κατά τόπον αρμοδιότητα βρίσκεται όχι με την αναφορά σε ορισμένο τόπο, αλλά μέσω της αναφοράς σε ήδη ορισμένο τοπικά δικαστήριο.³⁷³

III. "στο οποίο έχει εναχθεί".

Γιά να θεμελιωθεί διεθνής δικαιοδοσία κατά την 8.1(3) ως προς το συνασφαλιστή, θα πρέπει να εκκρεμεί η διαδικασία ενάντια στον κύριο ασφαλιστή, εφ' όσον δε εναχθεί ο συνασφαλιστής, η διεθνής δικαιοδοσία δεν απόλλυται με την περάτωση της διαδικασίας ενάντια στον κύριο ασφαλιστή. Εάν η διαφορά με τον κύριο ασφαλιστή έχει επιλυθεί χωρίς να εναχθεί ο κύριος ασφαλιστής, όπως όταν ο κύριος ασφαλιστής προβαίνει εξωδίκως εκουσίως σε ικανοποίηση της απαιτήσεως, η 8.1(3) δεν εφαρμόζεται. Η διαδικασία ενάντια στον κύριο ασφαλιστή πρέπει να εκδικάζεται ακόμη, προκειμένου το δικαστήριο να έχει διεθνή δικαιοδοσία για το συνασφαλιστή.³⁷⁴

³⁷¹ Βλ. σχετικά Kaye σελ. 812.

³⁷² Βλ. Bülow & Böckstiegel (αναφ. από Kaye σελ. 811, 860, σημ. 34). Μάλιστα οι Bülow & Böckstiegel θεώρησαν ότι η γερμανική διατύπωση "δικαστήριο" αντί για "δικαστήρια", όπως σε άλλα αυθεντικά κείμενα, ήταν λάθος οφειλόμενο σε παραδρομή.

³⁷³ O'Malley & Layton σελ. 465, Kaye σελ. 811.

³⁷⁴ Byrne σελ. 59, O'Malley & Layton σελ. 466. Η Αλεξανδροπούλου 3 EE ΔΣΘ 1982.251 προτείνει ότι, σε περίπτωση που έχει επιλυθεί η διαφορά με τον κύριο ασφαλιστή, θα πρέπει να παρασχεθεί στον ενάγοντα η δυνατότητα να συγκεντρώσει τις αγωγές του στα δικαστήρια της χώρας κατοικίας οποιουδήποτε από τους λοιπούς ασφαλιστές.

Από το γράμμα της ρύθμισης συνάγεται ότι δεν είναι αναγκαίο ο κύριος ασφαλιστής και ο συνασφαλιστής να εναχθούν με την ίδια αγωγή.³⁷⁵ Ακόμη, η αγωγή ενάντια στον κύριο ασφαλιστή δεν είναι αναγκαίο να έχει εισαχθεί βάσει των διατάξεων του άρθρου 8. Αρκεί η διεθνής δικαιοδοσία ενάντια στον κύριο ασφαλιστή να βασίζεται στη ΣΒ. Μολονότι λοιπόν ο κύριος ασφαλιστής θα ενάγεται συνήθως βάσει των διατάξεων των άρθρων 7-12Α, μπορεί επίσης η διεθνής δικαιοδοσία να βασίζεται στα άρθρα 4 ή 5.5.³⁷⁶

Τέθηκε ακόμη το ζήτημα της εφαρμογής της 8.1(3) σε περίπτωση που ο ενάγων έχει συνάψει συμφωνία παρέκτασης της διεθνούς δικαιοδοσίας με έναν από τους συνασφαλιστές. Μιά τέτοια περίπτωση, που αποτέλεσε αντικείμενο συζήτησης υπό το άρθρο 6.1, θα είναι σπάνια σε ζητήματα ασφαλίσεων, διότι οι όροι του άρθρου 12 είναι πολύ πιο περιοριστικοί από αυτούς του άρθρου 17.³⁷⁷ Θα πρέπει όμως, εφ' όσον πρόκειται για έγκυρη συμφωνία παρέκτασης του άρθρου 12, να δεχθούμε ότι υπερισχύει της βάσης του 8.1(3).

Τη δυνατότητα της κοινής εκδίκασης των αγωγών θα ρυθμίσει, όπως και υπό το άρθρο 6.1, το δικονομικό δίκαιο του *forum*.³⁷⁸

Παράγραφος III: Άρθρο 9. Διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός.

Κατά το άρθρο 9 ΣΒ, σε τρεις περιπτώσεις, ήτοι:

- (1) ασφάλιση αστικής ευθύνης,
  - (2) ασφάλιση ακινήτων, ή,
  - (3) ασφάλιση που "αφορά από κοινού ακίνητα και κινητά που καλύπτονται από το ίδιο ασφαλιστήριο και η προσβολή τους οφείλεται στην ίδια αιτία",
- έχει διεθνή δικαιοδοσία το δικαστήριο του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός (*forum loci delicti commissi*). Σκοπός της διάταξης είναι η ευχερέστερη διάγνωση της διαφοράς (συγκέντρωση των αποδείξεων).³⁷⁹

Πρόκειται για ειδικό κανόνα δικαιοδοσίας που ρυθμίζει τόσο τη διεθνή δικαιοδοσία, όσο και την τοπική αρμοδιότητα.³⁸⁰

Το άρθρο 9 ΣΒ εφάρμοσε το δικαστήριο της βελγικής πόλης του Willebroeck,³⁸¹ που έκρινε ότι είχε αρμοδιότητα να δικάσει ευθεία αγωγή του

³⁷⁵ Kaye σελ. 811, O'Malley & Layton σελ. 464.

³⁷⁶ Βλ. Kaye σελ. 811-812.

³⁷⁷ O'Malley & Layton σελ. 466.

³⁷⁸ O'Malley & Layton σελ. 466.

³⁷⁹ Τσικρικάς 24 Δ 1993.144.

³⁸⁰ Kaye σελ. 812.

³⁸¹ *Juge de Paix de Willebroeck*, 28.10.1977, αναφ. από *Weser & Jenard* No 109-2-3. Βλ. και τη ΜονΠρωτΘεσ 208/90 *Αρμενόπουλος* 1990.989 επ., *ΕΕΕυρΔ* 1991.293 επ., η οποία διαπιστώνει την

υπευθύνου ατυχήματος ενάντια στον ασφαλιστή που κατοικούσε στη Γαλλία για ατύχημα που συνέβη στην περιφέρεια του δικαστηρίου του Willebroeck.

1. "ασφάλιση αστικής ευθύνης ή [...] ασφάλιση ακινήτων".

Οι όροι αυτοί ερμηνεύονται αυτόνομα στο πλαίσιο της ΣΒ. Επισημαίνεται όμως³⁸² ότι ορισμένα είδη ασφαλιστικών συμβάσεων, όπως η ασφάλιση ασθένειας, ή η ασφάλιση δικαστικών εξόδων, μπορεί οριακά να εντάσσονται ή όχι στην έννοια της ασφάλισης αστικής ευθύνης. Στην ασφάλιση ασθένειας, επί παραδείγματι, που μπορεί να ασκηθεί είτε ως ασφάλιση ποσού, είτε ως ασφάλιση ζημίας, ασφαλιστική περίπτωση αποτελεί η ασθένεια καθ' εαυτή, και όχι η περιουσιακή ζημία που αυτή προκαλεί με τις δαπάνες ιατρικής περίθαλψης, ώστε δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ως ασφάλιση αστικής ευθύνης.

Δεν καταλαμβάνει η ρύθμιση την εκδίκαση αξιώσεων που απορρέουν από ασφάλιση μεταφοράς προσώπων ή εμπορευμάτων. Αυτό για να καταστεί δυνατή η κοινή εναγωγή στο ίδιο δικαστήριο του ασφαλιστή και του ζημιώσαντος μεταφορέα, ο οποίος δεν μπορεί (βάσει των ισχυουσών διεθνών συμβάσεων) να εναχθεί στον τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός).³⁸³

Ο όρος "ασφάλιση ακινήτων" που καλύπτει ασφάλεια ενάντια σε γεγονός που επιφέρει ζημία στην ακίνητη περιουσία είναι λιγότερο πιθανό να δημιουργήσει δυσκολίες. Κατά μian άποψη, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η διάταξη αφορά τη φυσική ζημία, κι όχι τη ζημία στην αξία του ακινήτου που προκαλείται από κάποιο μη-φυσικό γεγονός. Έτσι η ασφάλιση τίτλων δεν καλύπτεται από το άρθρο 9.³⁸⁴

2. "αν η ασφάλιση αφορά από κοινού ακίνητα και κινητά που καλύπτονται από το ίδιο ασφαλιστήριο και η προσβολή τους οφείλεται στην ίδια αιτία".

Η διατύπωση αυτή καταλαμβάνει, για παράδειγμα, την περίπτωση που ένα ακίνητο και το περιεχόμενό του καλύπτονται από το ίδιο ασφαλιστήριο. Κατά την ΕΕ Jenard περιλαμβάνεται και η περίπτωση όπου τα κινητά καλύπτονται με προσθήκη στο ασφαλιστήριο που καλύπτει το ακίνητο.³⁸⁵

Παραμένει το ερώτημα πόσο ευρεία θα είναι η αυτόνομη ερμηνεία του όρου "ίδια αιτία". Προτείνεται³⁸⁶ ότι στην περίπτωση π.χ., μιάς διάρρηξης, η κλοπή των

ύπαρξη διεθνούς δικαιοδοσίας επί αγωγής κατά εναγομένων (καθολικής διαδόχου του ασφαλισθέντος και γερμανικής ασφαλιστικής εταιρείας με κατοικία και έδρα, αντίστοιχα, στην Ο.Δ. Γερμανίας), για ατύχημα που έλαβε χώρα στην περιφέρεια του δικαστηρίου.

³⁸² O'Malley & Layton σελ. 470. Βλ. και Κιάντο *Ασφαλιστικό δίκαιο* σελ. 174-175.

³⁸³ Τσικρικάς 24 Δ 1993.155-156.

³⁸⁴ O'Malley & Layton σελ. 470.

³⁸⁵ ΕΕ Jenard *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/60.

³⁸⁶ O'Malley & Layton σελ. 473.

αγαθών θα θεωρούνταν διαφορετική αιτία από τη ζημία που προκαλείται από την παραβίαση/εισβολή του διαρρήκτη.

Η ερμηνεία αυτή, εκτός του ότι είναι εξαιρετικά περιοριστική όσον αφορά την προστασία του αδύνατου συμβαλλομένου, έρχεται σε αντίθεση και με την αρχή της οικονομίας της δίκης, στο βαθμό που θα πρέπει τα ίδια πραγματικά περιστατικά να εξετασθούν δύο φορές.

3. "επιπλέον".

Η χρήση του όρου "επιπλέον" δηλώνει ότι το άρθρο 9 παρέχει βάση διεθνούς δικαιοδοσίας που προστίθεται σε αυτές του άρθρου 8.

Όμως δεν είναι σαφές εάν το άρθρο 9, το οποίο περιέχει και κανόνα τοπικής αρμοδιότητας, μπορεί να εφαρμοσθεί όταν το ζημιογόνο γεγονός επήλθε στο ίδιο το κράτος κατοικίας του ασφαλιστή, εάν δηλαδή επιτρέπει την εναγωγή ενός ασφαλιστή εντός του ίδιου του κράτους κατοικίας του, στα δικαστήρια του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, ή, κατά μίαν άλλην έκφραση, εάν η εφαρμογή της μίας διάταξης αποκλείει την εφαρμογή της άλλης ή όχι.

Σύμφωνα με το αρχικό κείμενο της ΣΒ 1968 μπορεί ο ασφαλιστής να εναχθεί "en outre [...] devant le tribunal du lieu où le fait dommageable s' est produit".

Η ΕΕ Jenard ανέφερε σχετικά ότι το αποτέλεσμα της διάταξης είναι να επιτρέπει την εναγωγή του ασφαλιστή σε συμβαλλόμενο κράτος άλλο από αυτό στο οποίο κατοικεί (ή θεωρείται κατ' άρθρο 8.2 ότι κατοικεί), στα δικαστήρια του τόπου όπου επήλθε το ζημιογόνο γεγονός.

* Κατά κρατούσα άποψη, από τη διατύπωση και το σκοπό του άρθρου 9 συνάγεται ότι οι δύο διατάξεις (8.1 και 9) αλληλοαποκλείονται, ο δε ενάγων έχει τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ τους. Ο όρος "επιπλέον" σημαίνει ότι η βάση διεθνούς δικαιοδοσίας του άρθρου 9 διακρίνεται από αυτή του άρθρου 8.1. Θεωρεί η άποψη αυτή ότι το άρθρο 9 εισάγει έναν ουσιαστικό κανόνα δικαιοδοσίας που επιβάλλεται ως κανόνας τοπικής αρμοδιότητας εντός των συμβαλλομένων κρατών, ανεξάρτητα από τις διατάξεις των εσωτερικών τους δικαίων. Καθώς, όμως, η ΣΒ επιδιώκει να ρυθμίσει μόνον τις διεθνείς έννομες σχέσεις, και πρέπει να υπάρχει κάποιο στοιχείο αλλοδαπότητας εξ ορισμού, τέτοιοι υλικοί κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας εφαρμόζονται μόνον όταν ο εναγόμενος ενάγεται σε κράτος διαφορετικό από το κράτος της κατοικίας του.³⁸⁷

* Υποστηρίζεται όμως και η αντίθετη άποψη,³⁸⁸ ότι δηλαδή, όταν τα δικαστήρια μίας χώρας έχουν διεθνή δικαιοδοσία βάσει του άρθρου 8.1(1), η τοπική

³⁸⁷ O'Malley & Layton σελ. 471 επ.. Υπέρ της άποψης αυτής ο Droz (αναφ. από Alexandre *Enc. Dalloz Droit Communautaire*. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αρ. 71. Beraudo *Juris-Classeur Europe Fasc. 3010* (1989).10.

³⁸⁸ Beraudo *Juris-Classeur Europe Fasc. 3010* (1989).10.

αρμοδιότητα μπορεί να ευρεθεί είτε με βάση το εσωτερικό δίκαιο του κράτους αυτού, είτε, ως εναλλακτική λύση, από το άρθρο 9. Ο ίδιος ο όρος "επιπλέον" ερμηνεύεται ότι παρέχει πρόσθετη, κι όχι εναλλακτική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας.

Συνεπώς, κατά την άποψη αυτή, το άρθρο 9 εφαρμόζεται

α) για ασφαλιστή που κατοικεί στο κράτος όπου το ζημιογόνο γεγονός επήλθε ή επέφερε τις συνέπειές του³⁸⁹

β) για ασφαλιστή που κατοικεί σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος

γ) για ασφαλιστή που κατοικεί εκτός συμβαλλόμενων κρατών, αλλά έχει υποκατάστημα κ.ο.κ. σε συμβαλλόμενο κράτος άλλο από αυτό όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός,³⁹⁰ ή και στο ίδιο συμβαλλόμενο κράτος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός.

Μολονότι η πρώτη άποψη φαίνεται ορθότερη υπό το αρχικό κείμενο της ΣΒ (1968), υπό το σημερινό (1978) κείμενο της ΣΒ η δεύτερη θέση θα πρέπει να γίνει δεκτή, καθώς:³⁹¹

- Το αναγκαίο για την εφαρμογή της ΣΒ στοιχείο αλλοδαπότητας δεν υπάρχει αποκλειστικά όταν ο εναγόμενος ενάγεται σε κράτος άλλο από αυτό της κατοικίας του. Διαφορετικά, το άρθρο 2 θα είχε πολύ περιορισμένα αποτελέσματα.

- Οι ειδικοί κανόνες δικαιοδοσίας του άρθρου 5 περιέχουν ρητή την προϋπόθεση να κατοικεί ο εναγόμενος σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος. Απεναντίας, όμως, το άρθρο 9 δεν περιέλαβε τέτοια ρητή απαίτηση.

- Η ΣΒ περιλαμβάνει κι άλλες περιπτώσεις κανόνων τοπικής αρμοδιότητας οι οποίοι δεν απαιτούν ο εναγόμενος να κατοικεί σε κράτος άλλο από αυτό όπου ενάγεται. Για παράδειγμα, το άρθρο 8.1(3) (όπως τροποποιήθηκε το 1978) επιτρέπει να εναχθεί ο συνασφαλιστής στο δικαστήριο όπου έχει εναχθεί ο κύριος ασφαλιστής χωρίς αναφορά στην κατοικία κανενός από αυτούς. Πρόκειται για κανόνα τοπικής αρμοδιότητας, που μπορεί να εφαρμόζεται στο εσωτερικό του συμβαλλόμενου κράτους, όπου ο συνασφαλιστής έχει την κατοικία του.

- Η στενή σχέση, τέλος, ανάμεσα στον τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός και τα δικαστήρια του τόπου αυτού συνιστά εξίσου σοβαρό λόγο για να δοθεί στα δικαστήρια αυτά τοπική αρμοδιότητα, ανεξάρτητα από το αν ο τόπος αυτός συμβαίνει να βρίσκεται στο κράτος κατοικίας του ασφαλιστή.

4. "ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός".

Η διατύπωση του άρθρου 9 ταυτίζεται με αυτή του 5.3, με τη διαφορά ότι ενώ το άρθρο 5.3 αφορά "ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας", το άρθρο 9 δεν

³⁸⁹Τσικρικάς 24 Δ 1993.157.

³⁹⁰Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).10.

³⁹¹Βλ. αναλυτικά εις O'Malley & Layton σελ. 472.

περιορίζεται σε περιπτώσεις ευθύνης από αδικοπραξία. Είναι δυνατό να καλυφθεί και ευθύνη που δημιουργείται π.χ., από παραβίαση μιάς συμβατικής υποχρέωσης. Η σημασία της διάταξης αυτής αυξάνει, όσο πληθαίνουν τα αυτοκινητικά ατυχήματα.³⁹²

Η ερμηνεία του άρθρου 9 μπορεί να ακολουθήσει αυτή που το ΔΕΚ δίνει στο άρθρο 5.3.³⁹³ Έτσι, η κρίση του ΔΕΚ στην απόφαση Mines de Potasse d' Alsace S.A.,³⁹⁴ ότι δηλαδή ο όρος "όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός" καλύπτει τόσο τον τόπο όπου επήλθε η ζημία, όσο και τον τόπο όπου συνέβη το γεγονός που την προξένησε, καθώς και στους δύο τόπους μπορούν να συλλεγούν αποδεικτικά στοιχεία, και η επιλογή μεταξύ τους ανήκει στον εναγόμενο, μπορεί να εφαρμοσθεί και στο άρθρο 9.

Επισημαίνεται³⁹⁵ όμως ότι σε συμβάσεις ασφαλίσεων, ο τόπος όπου επήλθε η ζημία είναι πίο σημαντικός από ότι ο τόπος όπου συνέβη το γεγονός που προξένησε τη ζημία. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στην ασφάλιση για ευθύνη από ελαττωματικά προϊόντα.³⁹⁶

5. Παρέκταση δικαιοδοσίας.

Ιδιαίτερη για την εφαρμογή του άρθρου 9 σημασία έχουν οι διατάξεις 12(3) και 12(4) ΣΒ, σχετικά με την παρέκταση δικαιοδοσίας.³⁹⁷ Γι' αυτές, βλ. αναλυτικά *infra*, υπό τα άρθρα 12(3) και 12(4).

Παράγραφος IV: Άρθρο 10.1. Προσεπίκληση του ασφαλιστή.

Το άρθρο 10 εισάγει ειδικές βάσεις δικαιοδοσίας μόνον για περιπτώσεις ασφαλίσεως αστικής ευθύνης, οι οποίες θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμες σε περιπτώσεις αυτοκινητικών ατυχημάτων.³⁹⁸

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 10.1,

"[σ]ε υποθέσεις ασφαλίσεως αστικής ευθύνης, ο ασφαλιστής μπορεί επίσης να προσεπικληθεί ενώπιον του δικαστηρίου που έχει επιληφθεί της αγωγής του ζημιωθέντος κατά του ασφαλισμένου, αν το δίκαιο του δικαστηρίου το επιτρέπει."

Σκοπός του άρθρου 10.1 είναι να μπορέσει ο ασφαλισμένος εναγόμενος να κάνει τον ασφαλιστή του να συμμετάσχει στη διαδικασία που ο ζημιωθείς έχει ξεκινήσει εναντίον του ίδιου του ασφαλισμένου. Η διάταξη είναι ανάλογη με αυτή

³⁹² Αλεξανδροπούλου 3 *ΕΕ ΔΣΘ* 1982.252.

³⁹³ Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 172.

³⁹⁴ ΔΕΚ 30.11.1976 υπ. 21/76 Handelskwekerij G.J. Bier κατά Mines de Potasse d' Alsace S.A. Συλλογή 1976.1735, σκέψεις 17, 19.

³⁹⁵ Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 172.

³⁹⁶ O'Malley & Layton σελ. 473.

³⁹⁷ Byrne σελ. 59.

³⁹⁸ EE Jenard *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/60, Dashwood et al. σελ. 105.

του 6.2, η οποία ρυθμίζει γενικά τη δικαιοδοσία της προσεπίκλησης, εισάγει δε κανόνα όχι μόνον διεθνούς δικαιοδοσίας, αλλά και τοπικής αρμοδιότητας.

Το δικαστήριο που έχει επιληφθεί της αγωγής του ζημιωθέντος κατά του ασφαλισμένου μπορεί να είναι, κατ' άρθρο 5.3 ΣΒ, το δικαστήριο του τόπου του ζημιωγόνου γεγονότος που δικάζει τις αδικοπρακτικές αξιώσεις. Σ' αυτό μπορεί να προσεπικληθεί ο ασφαλιστής της αστικής ευθύνης κατ' άρθρο 10.1.³⁹⁹ Είναι πιθανό να ασκηθεί κατά του ασφαλιστή και παρεμπόπτουσα αγωγή από τον ασφαλισμένο με αίτημα την καταβολή του ποσού που ο ασφαλισμένος θα υποχρεωθεί από την κύρια αγωγή να πληρώσει στο ζημιωθέντα.⁴⁰⁰

1. "να προσεπικληθεί ενώπιον του δικαστηρίου που έχει επιληφθεί της αγωγής του ζημιωθέντος κατά του ασφαλισμένου".

Η διαδικασία ενάντια στον ασφαλισμένο πρέπει να έχει ήδη αρχίσει, αλλά και να μην έχει ολοκληρωθεί, όταν ξεκινά η διαδικασία της προσεπίκλησης.⁴⁰¹

Αμφισβητείται εάν η δικαιοδοσία του δικαστηρίου της πρώτης δίκης, δηλ. του ζημιωθέντος κατά του ασφαλισμένου, θα πρέπει να έχει εισαχθεί σε δικαστήριο που έχει διεθνή δικαιοδοσία κατά τη ΣΒ (ακόμη κι αν αυτή βασίζεται στην παράσταση του εναγομένου κατ' άρθρο 18 ΣΒ),⁴⁰² ή, αντίθετα,⁴⁰³ εάν είναι δυνατή η προσεπίκληση ακόμη κι όταν η πρώτη δικαιοδοσία έχει θεμελιωθεί σε διάταξη του εθνικού δικαίου, κατά το άρθρο 4 ΣΒ.

2. "μπορεί επίσης".

Η δικαιοδοσία υπό τη διάταξη 10.1 είναι εναλλακτική των βάσεων του άρθρου 8.1.⁴⁰⁴

3. "αν το δίκαιο του δικαστηρίου το επιτρέπει".

Θα πρέπει το δικονομικό δίκαιο του *forum* που έχει επιληφθεί της αγωγής του ζημιωθέντος κατά του ασφαλισμένου να επιτρέπει την προσεπίκληση του ασφαλιστή. Επιπλέον όμως, θα πρέπει να υπάρχει και ένα ουσιαστικό έννομο δικαίωμα (αξίωση) που ο ασφαλισμένος να διεκδικήσει ενάντια στον ασφαλιστή. Η ύπαρξη ενός τέτοιου δικαιώματος κρίνεται κατά το εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο, το οποίο ευρίσκεται σύμφωνα με τους κανόνες σύνδεσης της *lex fori*. Αυτό μπορεί να είναι ιδιαίτερα

³⁹⁹Τσικρικάς 24 Δ 1993.156.

⁴⁰⁰Ο Τσικρικάς 24 Δ 1993.160, επισημαίνει ότι η προσεπίκληση άλλου, εκτός του ασφαλιστή, αναγκάσιου ομοδίκου, όπως όταν, στην αγωγή του ασφαλιστή για ακύρωση της ασφαλιστικής σύμβασης, ο ασφαλισμένος είναι διαφορετικό πρόσωπο από τον ασφαλιστή, θα ρυθμίζεται από το άρθρο 6.2.

⁴⁰¹O'Malley & Layton σελ. 476.

⁴⁰²O'Malley & Layton σελ. 476.

⁴⁰³Kaye σελ. 813.

⁴⁰⁴O'Malley & Layton σελ. 475. Για τη σχέση των διατάξεων 8.1 και 10.1, βλ. και *supra* σελ. 96, τη σχετική συζήτηση υπό την έκφραση "επιπλέον" του άρθρου 9.

σημαντικό όταν ο ασφαλισμένος είναι διαφορετικό πρόσωπο από τον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή.⁴⁰⁵

Η Γερμανία, η Ισπανία και η Αυστρία -αλλά και η Ελβετία, για τη Σύμβαση Λουγκάνο- δεν αναγνωρίζουν το θεσμό της προσεπίκλησης, ώστε, αντί προσεπίκλησης ενώπιον των δικαστηρίων τους, γίνεται ανακοίνωση δίκης (*litis denunciatio* - άρθρο V Πρωτοκόλλου).

4. Παρέκταση δικαιοδοσίας.

Είναι δυνατόν με βάση τη διάταξη 10.1, μολονότι τόσο ο ασφαλιστής όσο κι ο αντισυμβαλλόμενος του και ο ασφαλισμένος κατοικούν στο ίδιο συμβαλλόμενο κράτος, να καταλήξει να εναχθεί, μετά από προσεπίκληση, ο ασφαλιστής σε τρίτο συμβαλλόμενο κράτος, αυτό του ζημιογόνου γεγονότος, όπου ο ζημιωθείς ενάγει τον ασφαλισμένο.⁴⁰⁶

Η προοπτική αυτή δημιουργούσε ιδιαίτερα προβλήματα, και όχι μόνον για τις χώρες που δεν γνωρίζουν το θεσμό της προσεπίκλησης, αλλά μόνον της ανακοίνωσης δίκης. Η συμβιβαστική λύση που επιτεύχθηκε τελικά ήταν να επιτραπεί ο περιορισμός της έκτασης εφαρμογής του άρθρου 10.1, παρέχοντας στον ασφαλιστή και τον αντισυμβαλλόμενό του τη δυνατότητα να ορίσουν τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους όπου και οι δύο έχουν την κατοικία τους, εφ' όσον το δίκαιο του κράτους αυτού το επιτρέπει (άρθρο 12(3), βλ. αναλυτικά *infra*, σελ. 107).⁴⁰⁷

Παράγραφος V: Άρθρο 10.2. Ευθεία αγωγή του ζημιωθέντος κατά του ασφαλιστή.

Σύμφωνα με τον κανόνα του άρθρου 10.2, που περιλήφθηκε κυρίως για να εξυπηρετήσει τα θύματα των τροχαίων ατυχημάτων, ο ζημιωθείς μπορεί να εναγάγει ευθέως τον ασφαλιστή έξω από το κράτος της κατοικίας του τελευταίου, ενώπιον των δικαστηρίων τα οποία, σύμφωνα με τα άρθρα 5.5 (την εφαρμογή του οποίου επιφυλάσσει η 7), 8 και 9 μπορούν να επιληφθούν αγωγής που έχει ασκηθεί από τον αντισυμβαλλόμενο κατά του ασφαλιστή.⁴⁰⁸ Η διάταξη δεν επιτρέπει στο ζημιωθέντα να θεμελιώσει τη διεθνή δικαιοδοσία στην κατοικία του ίδιου,⁴⁰⁹ ούτε στην κατοικία του ασφαλισμένου.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ O'Malley & Layton σελ. 475. Βλ. και Droz, όπως αναφ. από την Αλεξανδροπούλου 3 *EE ΔΣΘ* 1982.252.

⁴⁰⁶ Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 174, O'Malley & Layton σελ. 474.

⁴⁰⁷ Kaye σελ. 813.

⁴⁰⁸ Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).11, *EE Jenard EEEK* 24.11.86 C298/60.

⁴⁰⁹ *EE Jenard EEEK* 24.11.86 C298/60.

⁴¹⁰ O'Malley & Layton σελ. 476.

Απόφαση του βελγικού δικαστηρίου του Willebroeck εφάρμοσε τη 10.2. Το δικαστήριο έκρινε εαυτό αρμόδιο για να δικάσει ευθεία αγωγή από ενάγοντα Βέλγο, θύμα ατυχήματος που επήλθε στο Βέλγιο, ενάντια σε ασφαλιστική εταιρεία με έδρα στη Γαλλία η οποία ασφαλίσει τον υπεύθυνο του ατυχήματος, με κατοικία επίσης στη Γαλλία. Από τα άρθρα 9 και 10 προκύπτει ότι ο ασφαλιστής με έδρα σε συμβαλλόμενο κράτος, ο οποίος ασφαλίσει τον υπεύθυνο ενός ατυχήματος μπορεί να εναχθεί ευθέως σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος, στο δικαστήριο του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός.⁴¹¹

1. "εφόσον η ευθεία αγωγή επιτρέπεται".

Η διάταξη δεν ορίζει με βάση ποιό εφαρμοστέο δίκαιο θα κριθεί αν επιτρέπεται ή όχι η ευθεία αγωγή. Όπως προκύπτει και από τη διάταξη 10.3 ΣΒ ("[α]ν το δίκαιο που διέπει την ευθεία αγωγή ..."), το ζήτημα της ευθείας αγωγής θα κριθεί, όχι κατά το δικονομικό δίκαιο του *forum*, όπως συμβαίνει υπό τη 10.1, αλλά κατά την ουσιαστική *lex causae*, το εφαρμοστέο, σύμφωνα με τους κανόνες σύνδεσης του *forum*, στη σύμβαση ασφάλισης δίκαιο.⁴¹²

Ενώ κάποια δίκαια επιτρέπουν την ευθεία αγωγή εν γένει στις διαφορές από ασφάλιση αστικής ευθύνης, σε άλλες χώρες μόνον σε ορισμένες περιπτώσεις είναι η ευθεία αγωγή δυνατή, συνήθως δε όταν πρόκειται για υποχρεωτική ασφάλιση οχημάτων.⁴¹³

2. Παρέκταση δικαιοδοσίας.

Η συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας ανάμεσα στον ασφαλιστή και τον αντισυμβαλλόμενο του δεν δεσμεύει το ζημιωθέντα, εκτός εάν, εξαιρετικά, είναι και αυτός συμβαλλόμενος. Σπάνια συνεπώς θα παρακαμφθούν με συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας οι διατάξεις του 10.2.⁴¹⁴ Αν με βάση το άρθρο 12 προβλεφθούν πρόσθετες ή διαφορετικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας, ο ζημιωθείς δεν περιορίζεται, αλλά ούτε μπορεί να επωφεληθεί από αυτές.

---

⁴¹¹Juge de Paix de Willebroeck 28.10.1977 *Journal des Juges de Paix* 1978.38, αναρ. από Weser & Jenard 1985 σελ. 265. Βλ. και την απόφαση του Tribunal d' Arrondissement de Tournai της 18.2.1980 95 *JT* 1980.391-392, η οποία παρέχει και στο ζημιωθέντα, σε περίπτωση ευθείας αγωγής του κατά του ασφαλιστή, τη βάση δικαιοδοσίας του υποκαταστήματος κ.ο.κ.

⁴¹²EE Jenard *EEJK* 24.11.86 C298/60, Τσιρκικός 24 Δ 1993.159, Alexandre *Enc. Dalloz Droit Communautaire*. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αριθ. 66, Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 174, Kaye σελ. 809.

⁴¹³O'Malley & Layton σελ. 476-477.

⁴¹⁴O'Malley & Layton σελ. 478.

Τμήμα 2ο: Η διεθνής δικαιοδοσία όταν ο ασφαλιστής είναι ενάγων.

Παράγραφος I: Άρθρο 11.

Το άρθρο 11.1 θεσπίζει κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας ανάλογο με αυτόν του άρθρου 2.1, ήτοι ότι ο ασφαλιστής μπορεί να προσφύγει μόνον στα δικαστήρια του κράτους όπου έχει την κατοικία του ο εναγόμενος. Η κατά τόπον αρμοδιότητα ευρίσκεται σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο του κράτους αυτού. Σημαντικός χρόνος για τον καθορισμό της κατοικίας είναι η έναρξη της δίκης.⁴¹⁵

Οι συντάκτες της ΣΒ επεδίωξαν να είναι ο γενικός αυτός κανόνας κατά βάση αποκλειστικός, όπως φαίνεται κι από τη χρήση του "μόνον". Ο περιορισμός αυτός των δικαστηρίων στα οποία μπορεί να προσφύγει ο ασφαλιστής σκοπεύει στην προστασία του αδύνατου μέρους. Υπάρχει όμως αριθμός εξαιρέσεων στην αποκλειστικότητα αυτή.⁴¹⁶

- όταν ο εναγόμενος κατοικεί εκτός συμβαλλομένων κρατών. Στην περίπτωση αυτή εφαρμόζεται το άρθρο 4,⁴¹⁷ όπως προκύπτει από την επιφύλαξη του άρθρου 7.
- άρθρο 10.3 (βλ. σχετικά *infra*, σελ. 103).
- ανταγωγή του ασφαλιστή υπό 11.2.
- παρέκταση δικαιοδοσίας κατά το άρθρο 12.
- όταν ο εναγόμενος κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος και διαθέτει υποκατάστημα, πρακτορείο ή άλλη εγκατάσταση σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος, μπορεί να εναχθεί κατ' άρθρο 5.5 σε συνδυασμό με το άρθρο 7 ενώπιον του δικαστηρίου της τοποθεσίας τους.⁴¹⁸

"ανεξάρτητα αν είναι αντισυμβαλλόμενος, ασφαλισμένος ή δικαιούχος".

Οι όροι αυτοί θα ερμηνευθούν αυτόνομα στο πλαίσιο της ΣΒ. Ερωτάται όμως εάν πρόκειται για απαρίθμηση που επεξηγεί ενδεικτικά τον όρο "εναγόμενος", ή, αντίθετα, που τον προσδιορίζει περιοριστικά.

Η πρώτη άποψη θα πρέπει να γίνει δεκτή, ώστε να καλύπτεται κάθε πρόσωπο που ο ασφαλιστής ενάγει στα πλαίσια της σύμβασης ασφαλίσεων. Έτσι, ένας εκδοχέας της ασφάλισης / ασφαλιστηρίου, ή ο υπέρ ού η υποθήκη - ενυπόθηκος δανειστής σε μίαν ασφαλισμένη ιδιοκτησία, ή ένα πρόσωπο του οποίου το ασφαλιστικό συμφέρον αναφέρεται στη σύμβαση ασφαλίσεως, ένα πρόσωπο του

⁴¹⁵EE Jenard *EEJK* 24.11.86 C298/61.

⁴¹⁶Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 172.

⁴¹⁷EE Jenard *EEJK* 24.11.86 C298/61.

⁴¹⁸O'Malley & Layton σελ. 479.

οποίου η ζωή έχει ασφαλισθεί και κάθε άλλος πιθανός εναγόμενος⁴¹⁹ θα πρέπει να ενάγονται από τον ασφαλιστή στα δικαστήρια του κράτους της κατοικίας τους κατά το άρθρο 11.1 ΣΒ.

Παράγραφος II: Άρθρο 10.3. Προσεπίκληση του αντισυμβαλλομένου ή του ασφαλισμένου.

Σύμφωνα με το άρθρο 10.3, την εφαρμογή του οποίου ρητά επιφυλάσσει το 11.1, όταν ο ασφαλιστής ενάγεται ευθέως από το ζημιωθέντα κατ' άρθρο 10.2, και εφ' όσον το εφαρμοστέο στην ευθεία αγωγή δίκαιο το επιτρέπει,⁴²⁰ μπορεί να προσεπικαλέσει τον αντισυμβαλλομένο του, ή τον ασφαλισμένο αν είναι διαφορετικά πρόσωπα, ως διάδικο.⁴²¹

Η διάταξη σκοπεύει, όπως και η 10.1, να προάγει τη εύρυθμη απονομή της δικαιοσύνης, να μειώσει τον κίνδυνο αντιφατικών αποφάσεων μέσω της συγκέντρωσης των αγωγών στο ίδιο δικαστήριο και της ενιαίας κρίσης όλων των αξιώσεων που προκύπτουν από την ασφάλιση αστικής ευθύνης και να προστατεύσει τους ασφαλιστές από την καταστρατήγηση του νόμου [απάτη].⁴²² Ο ασφαλιστής μπορεί να έχει συμφέρον να προσεπικαλέσει τον αντισυμβαλλομένο του, για να ισχυρισθεί ότι, επί παραδείγματι, η σύμβαση ασφάλισης είναι ακυρώσιμη.⁴²³ Παρατηρείται όμως⁴²⁴ ότι όταν ο ζημιωθείς εγείρει την αγωγή του στο κράτος κατοικίας του ασφαλιστή, ο δε ασφαλιστής προσεπικαλέσει εκεί τον ασφαλισμένο, ο ασφαλισμένος φέρεται σε δικαστήριο το οποίο δεν θα είχε διεθνή δικαιοδοσία αν ο ίδιος ο ασφαλισμένος ήταν εναγόμενος.

Τμήμα 3ο: Άρθρο 11.2. Η διεθνής δικαιοδοσία στην ανταγωγή.

Το άρθρο 11.2 ρυθμίζει τη δικαιοδοσία της ανταγωγής σε διαφορές από συμβάσεις ασφαλίσεων, αντιστοιχεί δε στο άρθρο 6.3 του γενικού μέρους της ΣΒ.⁴²⁵ Σημειώνεται⁴²⁶ πως ό,τι ισχύει για την ανταγωγή, ισχύει και για την ένσταση συμψηφισμού.

Προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 11.2 είναι: (1) εκκρεμοδικία της κυρίας αγωγής, και, (2) δικαιοδοσία για την εκκρεμούσα αγωγή βάσει όχι της ΣΒ εν γένει,

⁴¹⁹Παραδείγματα από τους O'Malley & Layton σελ. 480.

⁴²⁰Για το ποιά είναι το δίκαιο αυτό, βλ. *supra* υπό το άρθρο 10.2.

⁴²¹Hartley 1984 σελ. 61.

⁴²²O'Malley & Layton σελ. 477, Τσικρικός 24 Δ 1993.144, EE Jenard EEEK 24.11.86 C298/60.

⁴²³Kaye σελ. 816.

⁴²⁴Αλεξανδροπούλου 3 EE ΔΣΘ 1982.253.

⁴²⁵EE Jenard EEEK 24.11.86 C298/61.

⁴²⁶Τσικρικός 24 Δ 1993.165.

αλλά ειδικά των διατάξεων του 3ου Τμήματος,⁴²⁷ ακόμη κι αν βάση της διεθνούς δικαιοδοσίας αποτελεί μια συμφωνία παρέκτασης.⁴²⁸ Σε περίπτωση που συντρέχουν αυτές οι προϋποθέσεις, δεν ισχύει ο περιορισμός του άρθρου 11.1 και η ανταγωγή μπορεί να ασκηθεί ενώπιον του δικαστηρίου όπου εκκρεμεί η κύρια αγωγή. Πρόκειται για βάση όχι μόνον διεθνούς δικαιοδοσίας, αλλά και κατά τόπον αρμοδιότητας του δικαστηρίου της κύριας αγωγής.⁴²⁹ Η βάση αυτή δικαιοδοσίας επιτρέπει τη συγκέντρωση των αγωγών και προάγει την οικονομία της δίκης.⁴³⁰

Η διάταξη 11.2 εγείρει ορισμένα ζητήματα:

➤ Το άρθρο 11.2 δεν περιέχει καμιά αναφορά στη συμβατική ή πραγματική βάση της ανταγωγής, αντίθετα με το αντίστοιχο άρθρο 6.3, κατά το οποίο η ανταγωγή πρέπει να

"απορρέει από την ίδια σύμβαση ή τα ίδια πραγματικά περιστατικά στα οποία στηρίζεται η κύρια αγωγή".

Θεωρείται⁴³¹ ότι οι όροι του 11.2: "το δικαίωμα ασκήσεως ανταγωγής" αποτελούν αναφορά στο δικαίωμα που απονέμεται από το άρθρο 6.3, και άρα ο ασφαλιστής έχει το δικαίωμα να εισάγει ανταγωγή υπό το 11.2 μόνον εφ' όσον αυτή απορρέει από την ίδια σύμβαση ή τα ίδια πραγματικά περιστατικά με την αρχική αγωγή. Η ερμηνεία αυτή διαφυλάσσει τη συνοχή της ΣΒ και εξηγεί τις διαφορές των δύο διατάξεων.⁴³²

➤ Ο περιορισμός του ότι η κύρια αγωγή πρέπει να "έχει εισαχθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος [3ου] Τμήματος" εκφράζει το σκοπό προστασίας του αδύνατου μέρους.⁴³³

➤ Δεδομένου ότι η εφαρμογή του συστήματος της ΣΒ εξαρτάται από την ύπαρξη κατοικίας του εναγομένου σε συμβαλλόμενο κράτος και ότι δεν τίθεται καμιά προϋπόθεση ύπαρξης κατοικίας και του ενάγοντος σε συμβαλλόμενο κράτος, δημιουργείται πρόβλημα όταν ο ενάγων της κύριας αγωγής μετατρέπεται σε εναγόμενο της ανταγωγής:

(α) Θα εφαρμοσθεί η ΣΒ και ειδικά το 3ο Τμήμα ακόμη κι αν ο ενάγων της κύριας αγωγής δεν έχει κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος; Μιά τέτοια θέση θα ήταν αντίθετη με το άρθρο 4.1, και θα ανεδείκνυε το κατ' άρθρον 11.2 δικαίωμα ασκήσεως ανταγωγής σε μια καθολικά απονεμόμενη βάση διεθνούς δικαιοδοσίας.

⁴²⁷ O'Malley & Layton σελ. 480.

⁴²⁸ Τσικρικάς 24 Δ 1993.165.

⁴²⁹ *Contra* η Καραγιάννη 14 ΕΕ ΔΣΘ 1993.183.

⁴³⁰ Droz, αναφ. από Kaye σελ. 814.

⁴³¹ Goldmann 7 RTDE 1971.17, Kaye σελ. 849-850.

⁴³² O'Malley & Layton σελ. 481.

⁴³³ Σημειώνεται όμως ότι ο κανόνας του άρθρου 11.2 ισχύει ακόμη κι αν το δικαστήριο που δικάζει την αρχική αγωγή δεν βρίσκεται στην επικράτεια του κράτους όπου έχει την κατοικία του ο εναγόμενος αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή, ασφαλισμένος ή δικαιούχος της ασφάλισης. Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 174.

(β) Ή μήπως θα ισχύσει το άρθρο 4.2 και θα εφαρμοσθούν οι εθνικοί κανόνες δικαιοδοσίας;

Η διατύπωση του άρθρου 11.2 ("οι διατάξεις του παρόντος τμήματος δεν θίγουν το δικαίωμα") είναι ασαφής. Θα μπορούσε όμως ερμηνευτικά να συναχθεί⁴³⁴ από το άρθρο 6.3, ότι το άρθρο 11.2 εφαρμόζεται για ανταγωγή με την οποία ενάγεται πρόσωπο που έχει κατοικία στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους.

Ορθή, εν όψει των ανωτέρω, φαίνεται η παρατήρηση⁴³⁵ ότι η μη εφαρμογή της 6.3 και η εφαρμογή στη θέση αυτής της 11.2 αποτελεί απλή τυπικότητα. Θα αρκούσε η επιφύλαξη εφαρμογής της 6.3.

Τμήμα 4ο: Άρθρα 12, 18. Παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας στις συμβάσεις ασφαλίσεων.

Καθώς η ασφαλιστική σύμβαση είναι τυπική σύμβαση προσχώρησης, η εισαγωγή από τον ασφαλιστή ρήτρας παρέκτασης δικαιοδοσίας θα μπορούσε να ανατρέψει ολόκληρο το προστατευτικό πλέγμα των διατάξεων 7-11.

Σκοπός του άρθρου 12 είναι να προστατεύσει το αδύνατο μέρος της σύμβασης με τη διατήρηση των περιορισμών που επιβάλλονται στις βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας που αφορούν τον ασφαλιστή, τη διατήρηση ή την αύξηση των επιλογών δικαιοδοσίας που προσφέρει στον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή, αλλά και τη θέση προϋποθέσεων για τη σύναψή τους.

Οι ρυθμίσεις του άρθρου 12 μοιάζουν σε πολλά σημεία με αυτές του άρθρου 15, οι τυπικές προϋποθέσεις σύναψής τους και η διατύπωσή τους (όσον αφορά τις περιπτώσεις 1-3) ταυτίζεται. Για το λόγο αυτό, παραπέμπουμε κατ' αρχήν στην ερμηνεία του άρθρου 15 και γίνεται εδώ μνεία μόνον σε ιδιαίτερα σημεία.

* Η αρχική (1968) δομή του άρθρου 12 αντιστοιχούσε με τη σημερινή δομή του άρθρου 15. Η προσχώρηση του Ην. Βασιλείου το 1978, οδήγησε στην προσθήκη των διατάξεων 12.4 και 12.5, ως και του άρθρου 12Α. Η δυνατότητα forum shopping επιβιώνει και ενισχύεται στο βαθμό που η σύμβαση προσχώρησης διευρύνει τις δυνατότητες σύναψης συμφωνιών παρέκτασης.

* Μέρη στη συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας είναι ο ασφαλιστής και ο αντισυμβαλλόμενός του. Όμως η συμφωνία τους μπορεί να έχει ευρύτερο αποτέλεσμα.

Στην απόφαση Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato⁴³⁶ το ΔΕΚ δέχθηκε ότι ο ασφαλισμένος, αν είναι διαφορετικό πρόσωπο από ότι ο

⁴³⁴Βλ. Kaye σελ. 849-850.

⁴³⁵Kaye σελ. 849-850.

αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή, μπορεί να ενάγει με βάση τη συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας, εφ' όσον, όπως στο άρθρο 12.2, αυτή συνάφθηκε προς όφελός του, έστω κι αν δεν την προσυπέγραψε ρητά, αρκεί να εκδηλώθηκε με σαφήνεια η προς τούτο συναίνεση του ασφαλιστή. Το ίδιο θα πρέπει να γίνει δεκτό και για το δικαιούχο της ασφάλισης.⁴³⁷ Κατά το ΔΕΚ στην υπόθεση Tilly Russ / Nova⁴³⁸

"σε περίπτωση ρήτρας διεθνούς δικαιοδοσίας που περιέχεται σε φορτωτική, οι προϋποθέσεις του άρθρου 17 της σύμβασης πληρούνται, εφόσον έχει αναγνωρισθεί το κύρος της ρήτρας αυτής μεταξύ φορτωτή και μεταφορέα, και εφόσον, δυνάμει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, ο τρίτος κομιστής, αποκτώντας τη φορτωτική, έχει διαδεχθεί το φορτωτή στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του."

Εύλογα θα πρέπει το ίδιο να γίνει δεκτό και για τον εκδοχέα, εάν το εφαρμοστέο δίκαιο ορίζει ότι ο εκδοχέας αποκτά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή.⁴³⁹

Ακόμη και η συμφωνία του άρθρου 12.3 δεσμεύει και τον ασφαλισμένο και το δικαιούχο της ασφάλισης, έτσι ώστε, για παράδειγμα, ο ασφαλισμένος που προκάλεσε ένα ατύχημα στο εξωτερικό δεν μπορεί να προσεπικαλέσει τον ασφαλιστή κατ' άρθρο 10.1.⁴⁴⁰ Κατ' αντίθετη άποψη,⁴⁴¹ μόνον οι συμφωνίες παρέκτασης του άρθρου 12.2 ΣΒ είναι ισχυρές έναντι του ασφαλισμένου και του δικαιούχου, διότι η ασφαλιστική σύμβαση μόνον δικαιώματα μπορεί να τους παρέχει, κι όχι να τους επιβάλλει υποχρεώσεις. Το ΔΕΚ φαίνεται να δέχεται ότι ο ασφαλισμένος και ο δικαιούχος έχουν δικαίωμα να επικαλεσθούν τη συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας, κατ' αρχήν εφ' όσον αυτό ρητά προκύπτει από τους όρους της ίδιας της συμφωνίας (λύση την οποία υιοθετεί το ΔΕΚ στην υπόθεση Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato, αναφερόμενο όμως σε συμφωνία του άρθρου 12.2 ΣΒ), ή ακόμη χωρίς σχετική ρητή μνεία στη συμφωνία, αρκεί να ορίζει σχετικά το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο (αυτό έκανε δεκτό το ΔΕΚ στην προαναφερθείσα υπόθεση Tilly Russ / Nova, σχετική με ειδική διαδοχή ενός συμβαλλομένου μέρους).

---

⁴³⁶ ΔΕΚ της 14.7.1983 υπ. 201/82 Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato *Συλλογή* 1983.2503, σκέψεις 10 επ.. Βλ. και Alexandre *Enc. Dalloz Droit Communautaire*. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αρ. 83, Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 176.

⁴³⁷ O'Malley & Layton σελ. 483.

⁴³⁸ ΔΕΚ 19.6.1984 υπ. 71/83: Partenreederei ms. Tilly Russ en Ernest Russ κατά NV Haven & Vervoerbedrijf Nova en NV Goeminne Hout. *Συλλογή* 1984.2417, σκέψη 26.

⁴³⁹ O'Malley & Layton σελ. 484.

⁴⁴⁰ Beraudo *Juris-Classeur Europe Fasc. 3010* (1989).11, Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 108-109, αριθ. 3.

⁴⁴¹ Τσικρικάς 24 Δ 1993.164. Βλ. για το θέμα των υποκειμενικών ορίων της συμφωνίας παρέκτασης δικαιοδοσίας, και Απαλαγάκη Χαρούλα: "Γνήσια σύμβαση υπέρ τρίτου. Δέσμευση του τρίτου από τη ρήτρα παρεκτάσεως που περιλήφθηκε στη σύμβαση." *Χαριστήρια στον Ιωάννη Δεληγιάννη - Νόμος τ. III* 1992.145-163.

* Η συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας δεν μπορεί να αντιταχθεί στο ζημιοθέντα, ο οποίος μπορεί πάντοτε να ενάγει ευθέως τον ασφαλιστή κατ' άρθρο 9 ΣΒ (σε συνδυασμό με το άρθρο 10.2 ΣΒ) στα δικαστήρια του τόπου όπου επήλθε η ζημία, χωρίς να μπορεί να του αντιταχθεί η συμφωνία του άρθρου 12(3).⁴⁴²

Παράγραφος I: Άρθρα 12(1), 12(2).

Τα σχετικά με τις συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας ζητήματα εξετάζονται *infra*, υπό τα άρθρα 15(1) και 15(2).

Σημειώνεται στο σημείο αυτό μόνον ότι το άρθρο 12(2):

- (α) μπορεί να εφαρμοσθεί και σε όφελος άλλων ενδιαφερομένων μερών που έχουν μία διαφορά με έναν ασφαλιστή, και
- (β) μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για να θεμελιώσει τη δικαιοδοσία του τόπου κατοικίας του προσώπου που μεσολάβησε για τη σύναψη της συμβάσεως, ιδιαίτερα εάν η σύμβαση καταρτίστηκε με τη μεσολάβηση ενός ανεξαρτήτου πράκτορα. Σχετική βάση δικαιοδοσίας υπήρχε στη ΣΒ (άρθρο 8.2 ΣΒ 1968), αλλά καταργήθηκε με τη Σύμβαση Προσχώρησης του 1978.⁴⁴³

Παράγραφος II: Άρθρο 12(3): υπέρ των δικαστηρίων του κοινού κράτους της κατοικίας ή της συνήθους διαμονής των συμβαλλομένων.

Παρατηρούμε κατ' αρχήν ότι η διάταξη 12(3), όπως και η 15(3),⁴⁴⁴ επιτρέπει τη συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας *μόνον* υπέρ των δικαστηρίων ενός ορισμένου κράτους, ενώ στις λοιπές περιπτώσεις των άρθρων 12 και 15 παρόμοιος περιορισμός δεν υφίσταται.

Αυτό συμβαίνει επειδή η λειτουργία της διάταξης, επιτρέποντας στους συμβαλλομένους να συμφωνήσουν τη διεθνή δικαιοδοσία του ίδιου του κράτους όπου και οι δύο κατοικούν ή συνήθως διαμένουν, και με το οποίο έχουν συνεπώς στενό σύνδεσμο, παρακάμπτοντας σε μία σύμβαση με διεθνή χαρακτήρα τις δικαιοδοτικές βάσεις των άρθρων 7 ως 11 και ειδικά αυτή των άρθρων 9⁴⁴⁵ και 10.1, εξυπηρετεί τα συμφέροντα του ασφαλιστή, χωρίς να πλήττει τα συμφέροντα του αντισυμβαλλομένου του.⁴⁴⁶

⁴⁴²Alexandre Enc. Dalloz Droit Communautaire. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αρ. 83, Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 177, Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).11.

⁴⁴³Βλ. *supra* σελ. 88-89, Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).11.

⁴⁴⁴Η ΕΕ Schlosser παραπέμπει για ερμηνεία του άρθρου 12(3) στο 15(3): ΕΕ Schlosser *EEEEK* 24.11.86 C298/145.

⁴⁴⁵O'Malley & Layton σελ. 515, Τσικρικάς 24 Δ 1993.162, Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).10.

⁴⁴⁶Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 177.

1. "με κατοικία ή συνήθη διαμονή".

Η Σύμβαση Προσχωρήσεως του 1978 προσέθεσε στο άρθρο 12(3) τη, σπανίως εμφανιζόμενη στη ΣΒ, αναφορά στη συνήθη διαμονή. Η νέα διατύπωση, που εξισώνει τη συνήθη διαμονή με την κατοικία ως προϋπόθεση εγκυρότητας της κατ' άρθρον 12(3) συμφωνίας παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας, θα είναι χρήσιμη στις περιπτώσεις όπου ένα πρόσωπο έχει κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος διαφορετικό από αυτό της συνήθους διαμονής του, καθώς τα μέρη μπορούν να δώσουν διεθνή δικαιοδοσία σε δικαστήριο με το οποίο έχουν πραγματικά στενό σύνδεσμο.⁴⁴⁷ Επιπλέον, καθώς η κατοικία ορίζεται με βάση το άρθρο 52, η αναφορά στη συνήθη διαμονή στο άρθρο 12(3) θα είναι ιδιαίτερα σκόπιμη στις περιπτώσεις όπου η κατοικία είναι εικονική,⁴⁴⁸ ή κατά πλάσμα δικαίου.⁴⁴⁹

Η προκύπτουσα επέκταση του πεδίου εφαρμογής της διάταξης διευκολύνει τον ασφαλιστή να εισάγει τη ρήτρα παρέκτασης δικαιοδοσίας στη σύμβαση ασφάλισης, χωρίς να χρειάζεται να ερευνά την κατοικία του αντισυμβαλλομένου του.⁴⁵⁰

Δεν είναι σαφές εάν η συνήθης διαμονή θα ευρεθεί με βάση τους ίδιους κανόνες που εφαρμόζονται για την κατοικία (κατ' άρθρο 52 ΣΒ, η ύπαρξη κατοικίας σε συμβαλλόμενο κράτος κρίνεται με βάση το εσωτερικό δίκαιο του κράτους αυτού), ή εάν η έννοια θα τύχει αυτόνομης ερμηνείας. Υποστηρίζεται⁴⁵¹ ότι το άρθρο 52 πρέπει να εφαρμοσθεί αναλογικά.

Ερμηνευτικά γίνεται δεκτό ότι είναι δυνατόν και τα δύο μέρη να έχουν την κατοικία τους στο επιλεγέν συμβαλλόμενο κράτος, ή και τα δύο να έχουν εκεί τη συνήθη διαμονή τους. Αρκεί όμως για την εφαρμογή της διάταξης εάν το ένα μέρος κατοικεί και το άλλο έχει τη συνήθη διαμονή του στο επιλεγέν κράτος.⁴⁵²

2. "κατά το χρόνο συνάψεως της συμβάσεως".

Κατά το άρθρο 12(3), χρόνος κατά τον οποίο κρίνεται η πλήρωση της προϋπόθεσης ύπαρξης κατοικίας και / ή συνήθους διαμονής στο επιλεγέν συμβαλλόμενο κράτος είναι ο χρόνος σύναψης της σύμβασης.⁴⁵³

⁴⁴⁷ O'Malley & Layton σελ. 516.

⁴⁴⁸ O'Malley & Layton σελ. 516.

⁴⁴⁹ Bülow, Bockstiegel & Linke: *Der internationale Rechtsverkehr in Zivil- und Handelssachen* 1981, σελ. 128. Αναφ. από την Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.186. Η Σύμβαση Ντονόστια / Σαν Σεμπασιτιάν παραλείπει, όπως και η Σύμβαση Λουγκάνο, τη σχετική με την εξαρτημένη κατοικία διάταξη 52.3 ΣΒ.

⁴⁵⁰ Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).11.

⁴⁵¹ O'Malley & Layton σελ. 516.

⁴⁵² Όπως όμως παρατηρείται (Kaye σελ. 852), θα ήταν σαφέστερο αν η διάταξη διατυπωνόταν ως "το καθένα από τα οποία είτε κατοικεί είτε έχει τη συνήθη διαμονή του...".

⁴⁵³ Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).11.

Η αναφορά στο χρόνο σύναψης της σύμβασης στα άρθρα 12.3 και 15.3 δεν υπήρχε στο αρχικό κείμενο της Σύμβασης, προστέθηκε με τη Σύμβαση Προσχώρησης του 1978, αποτελεί όμως απλώς αποσαφήνιση (η οποία είχε ήδη γίνει σιωπηρά δεκτή) της προηγούμενης θέσης.⁴⁵⁴

Η ρύθμιση μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμη κι όταν ακόμη η σύμβαση δεν είναι διεθνής κατά το χρόνο σύναψής της.⁴⁵⁵ Το στοιχείο αλλοδαπότητας μπορεί να προκύψει αργότερα, όπως όταν ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή μεταφέρει την κατοικία του σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος μεταξύ του χρόνου σύναψης της σύμβασης και του χρόνου που αρχίζει η διαδικασία. Στην περίπτωση αυτή η διάταξη επιτρέπει τη "σταθεροποίηση" του *forum*. Όπως επισημαίνεται,⁴⁵⁶ η δυνατότητα του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή να ενάγει τον ασφαλιστή στα δικαστήρια του συμβαλλομένου κράτους της νέας κατοικίας του κατ' άρθρο 8.2 είναι υπερβολικά επαχθής για τον ασφαλιστή.

Είναι πιθανό κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης ο ασφαλιστής να έχει την κατοικία (έδρα) ή συνήθη διαμονή του σε συμβαλλόμενο κράτος διαφορετικό από τον αντισυμβαλλομένο του, αργότερα όμως, μετά από μεταφορά να συμπέσει. Στην περίπτωση αυτή, θα πρέπει να δεχθούμε ότι κρίσιμος χρόνος για την ύπαρξη κοινού κράτους κατοικίας ή συνήθους διαμονής είναι ο χρόνος συνάψεως, όχι της ασφαλιστικής ή καταναλωτικής σύμβασης, αλλά της συμφωνίας παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας, αντίθετα με το γράμμα, αλλά σύμφωνα με το σκοπό των άρθρων 12(3) και 15(3).⁴⁵⁷

3. "εκτός αν το δίκαιό του απαγορεύει τέτοιες συμφωνίες".

Κατά το άρθρο 12(3), θα πρέπει το δίκαιο του κοινού κράτους συνήθους διαμονής ή κατοικίας να επιτρέπει τη συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας. Η συμφωνία δεν πρέπει να αντιτίθεται, όχι μόνον στους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του κράτους αυτού που διέπουν εν γένει το αποτέλεσμα της επιλογής *forum*, αλλά ούτε σε απαγορευτική διάταξη του ουσιαστικού δικονομικού δικαίου σχετική με την παρέκταση δικαιοδοσίας.⁴⁵⁸

Υπάρχουν ορισμένα συμβαλλόμενα κράτη των οποίων το δίκαιο δεν επιτρέπει να παρακαμφθεί με συμφωνία των μερών η δικαιοδοσία του *locus delicti* σε συμβάσεις ασφαλίσεων.⁴⁵⁹ Για παράδειγμα, το γαλλικό και το βελγικό δίκαιο

⁴⁵⁴EE Schlosser *EEK* 24.11.86 C298/147, Droz 76 *RCDIP* 1987.279.

⁴⁵⁵Kaye σελ. 852. Βλ. *contra* Dahl 46 *NTIR* 1977.107.

⁴⁵⁶O'Malley & Layton σελ. 515.

⁴⁵⁷Βλ. Τσικρικάς 24 *Δ* 1993.162

⁴⁵⁸Kaye σελ. 853.

⁴⁵⁹Kaye σελ. 818.

απαγορεύουν τη συμφωνία που εμποδίζει τον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή να ενάγει στον τόπο όπου επήλθε το ζημιογόνο γεγονός.⁴⁶⁰

4. "ακόμη κι αν το ζημιογόνο γεγονός συμβεί στην αλλοδαπή".

Η περίληψη των όρων αυτών καθιστά σαφές ότι η διάταξη 12(3) αφορά κυρίως συμβάσεις ασφάλισης αστικής ευθύνης και επιτρέπει απόκλιση από τις διατάξεις 9 ΣΒ (*locus delicti*) και 10.1, χωρίς όμως να αποκλείει την εφαρμογή της 12(3) και σε άλλα είδη ασφαλίσεων ζημιών.⁴⁶¹

Παράγραφος III: Άρθρο 12(4).

1. Ιστορικό, λόγοι υιοθέτησης της διάταξης.

Η διάταξη 12(4) εισήχθη για πρώτη φορά στη ΣΒ με τη Σύμβαση Προσχώρησης του 1978, μετά από αίτημα του Ηνωμένου Βασιλείου.

Το Ην. Βασίλειο υποστήριξε ότι η ελευθερία των ασφαλιστών να συνάπτουν συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας υπέρ των δικαστηρίων της χώρας τους αποτελούσε μέσο πραγματοποίησης της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών,⁴⁶² καθώς και ότι οι υπερβολικές απαγορεύσεις των συμφωνιών παρέκτασης δικαιοδοσίας θα οδηγούσαν τη βρετανική ασφαλιστική αγορά στη μαζική προσφυγή στην αγγλική δικαιοσύνη.⁴⁶³

Πράγματι, η φύση της βρετανικής ασφαλιστικής αγοράς, όπου πολλοί αντισυμβαλλόμενοι του ασφαλιστή δεν κατοικούν σε συμβαλλόμενα κράτη, ενώ σημαντικά τμήματα της οποίας δεν παρουσιάζουν στην πράξη ανισότητα διαπραγματευτικής ισχύος των μερών, οδήγησαν στις σημαντικές τροποποιήσεις της εισαγωγής των διατάξεων 12(4), 12(5) και 12Α, με τις οποίες οι αυστηροί κανόνες δικαιοδοσίας σε συμβάσεις ασφαλίσεων γίνονται πίο ευέλικτοι. Ήδη σήμερα, με τη Σύμβαση Λουγκάνο, και η διεθνής αγορά μεγάλης ασφαλίσεως της Ελβετίας διέπεται από τους κανόνες του 4ου Τμήματος.

2. Λειτουργία της διάταξης.

Η διάταξη 12(4) εφαρμόζεται μόνον εάν ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή δεν κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος,⁴⁶⁴ ώστε η συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας δεν ισχύει όταν ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή κατοικεί σε

⁴⁶⁰Κατά τον Droz, αναφ. από τον Kaye σελ. 814. Το άρθρο 48 του νέου γαλλικού ΚΠολΔ απαγορεύει τέτοιες συμφωνίες, εφ' όσον πρόκειται για εσωτερικού δικαίου σύμβαση. Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 184.

⁴⁶¹O'Malley & Layton σελ. 487. Για την ερμηνεία των όρων "ζημιογόνο γεγονός" και "συμβεί στην αλλοδαπή", βλ. *supra* σελ. 97.

⁴⁶²Weser & Jenard 1985 σελ. 56.

⁴⁶³Collins εις Lipstein *Harmonisation* σελ. 100.

⁴⁶⁴Όπως όμως αναφέρει η ΕΕ Schlosser *ΕΕΚΚ* 24.11.86 C298/144 αριθ. 147, αυτό συμβαίνει συχνά στη βρετανική ασφαλιστική αγορά.

συμβαλλόμενο κράτος.⁴⁶⁵ Οι συμβαλλόμενοι μπορούν να απονεύουν δικαιοδοσία στα δικαστήρια ενός συμβαλλομένου κράτους που άλλως δεν θα είχε δικαιοδοσία υπό τα άρθρα 7 ως 11, ή να καταστήσουν αποκλειστική τη δικαιοδοσία δικαστηρίων συμβαλλομένου κράτους η οποία άλλως θα ήταν συντρέχουσα.

Οι ασφαλιστικές εταιρείες αποκτούν με το άρθρο 12(4) τη δυνατότητα να αποκλείσουν την πιθανότητα να εναχθούν βάσει των κανόνων των άρθρων 7, 8, 9 και 10, ενώπιον των δικαστηρίων συμβαλλομένου κράτους άλλου από αυτό στο οποίο η ασφαλιστική εταιρεία έχει την έδρα της.⁴⁶⁶

Στην αντίστροφη υπόθεση (διαδικασία που κινείται από τον ασφαλιστή ενάντια στον αντισυμβαλλόμενο του), ο αντισυμβαλλόμενος που δεν κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος δεν προστατεύεται από τη ΣΒ λόγω του άρθρου 4 (κατ' άρθρο 7),⁴⁶⁷ άρα αποκλείεται και η εφαρμογή του άρθρου 12.4⁴⁶⁸ και η διεθνής δικαιοδοσία θα ρυθμίζεται από το εθνικό δίκαιο του *forum*.⁴⁶⁹

Η ισχύς των συμφωνιών του άρθρου 12(4) είναι ανεξάρτητη από το χρόνο σύναψής τους ή το αν περιορίζουν τις δυνατότητες επιλογής *forum* που θα είχε ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή υπό τα άρθρα 7 ως 11.⁴⁷⁰ Μία ισχυρή συμφωνία του άρθρου 12(4) δεσμεύει όχι μόνον τον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή, αλλά και τον ασφαλισμένο και το δικαιούχο.⁴⁷¹

Το ότι, όμως, η διάταξη 12(4) δεν εξομοιώνει την κατοικία με τη συνήθη διαμονή⁴⁷² επεκτείνει την εφαρμογή της 12(4) σε βάρος του προστατευομένου αντισυμβαλλομένου χωρίς να συντρέχει ουσιαστικός λόγος γι' αυτό, και μάλιστα ακόμη και στην περίπτωση ατόμων που διαμένουν για ικανό χρονικό διάστημα σε ένα συμβαλλόμενο κράτος, χωρίς, για τυπικούς λόγους, να έχουν εκεί την κατοικία τους με την έννοια του άρθρου 52 της ΣΒ. Για λόγους επιείκειας θα έπρεπε συνεπώς η εφαρμογή της 12(4) να αποκλείεται και στην περίπτωση που ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή έχει συνήθη διαμονή, έστω και χωρίς κατοικία, σε συμβαλλόμενο κράτος, και η διατύπωση της 12(4) να είναι: "από αντισυμβαλλόμενο χωρίς κατοικία ή συνήθη διαμονή σε συμβαλλόμενο κράτος".

---

⁴⁶⁵ Kaye σελ. 820.

⁴⁶⁶ Béraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).11, O'Malley & Layton σελ. 488.

⁴⁶⁷ Mezger *TrCFDIP* 1980-1981.24.

⁴⁶⁸ Gothot & Holleaux σελ. 75, Alexandre *Enc. Dalloz Droit Communautaire*. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αρ. 85.

⁴⁶⁹ O'Malley & Layton σελ. 487.

⁴⁷⁰ Kaye σελ. 819.

⁴⁷¹ O'Malley & Layton σελ. 488.

⁴⁷² Alexandre *Enc. Dalloz Droit Communautaire*. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αρ. 85.

3. "που έχουν συναφθεί από αντισυμβαλλόμενο χωρίς κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος".

Η ίδια η διάταξη 12(4) δεν περιέχει καμμία ρητή αναφορά σχετικά με το χρόνο κατά τον οποίο θα πρέπει να εκτιμηθεί η ύπαρξη ή μη κατοικίας του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή σε συμβαλλόμενο κράτος. Δύο απόψεις έχουν εκφρασθεί σχετικά:

(α) Ο όρος της κατοικίας του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή σε τρίτο κράτος πρέπει να εκτιμηθεί κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης ασφάλισης.⁴⁷³

(β) Σημαντικός είναι ο χρόνος που συνήφθη η συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας. Η άποψη αυτή είναι ορθότερη, διότι είναι αυτό το ενωρίτερο χρονικό σημείο όπου πρέπει να εξασφαλισθεί η πραγμάτωση των σκοπών του 3^{ου} Τμήματος.⁴⁷⁴

Ερωτάται εάν το γεγονός ότι κατά το χρόνο έναρξης της δίκης ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή έχει πλέον κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος θα επηρεάσει την λειτουργία της συμφωνίας παρέκτασης δικαιοδοσίας. Ορθά θεωρείται⁴⁷⁵ ότι η εκτίμηση κατά το χρόνο έναρξης της δίκης θα πρέπει να απορριφθεί, διότι θα άνοιγε το δρόμο για χειραγώγηση των δικαιοδοτικών δυνατοτήτων από τον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή, μέσω της αλλαγής κατοικίας. Για την αντίστροφη περίπτωση (ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος κατά τη σύναψη της συμφωνίας παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας, αλλά κατά την εκδίκαση της διαφοράς έχει την κατοικία του σε μη συμβαλλόμενο κράτος) θα πρέπει ο αντισυμβαλλόμενος να προστατευθεί με την ακυρότητα της κατ' άρθρον 12(4) συμφωνίας, καθώς η διάταξη 12(4) εισάγει εξαίρεση στην αρχή της προστασίας του αδύνατου μέρους, που διέπει το 3^ο Τμήμα,⁴⁷⁶ αλλά και διότι η διευκόλυνση του ασφαλιστή δεν πρέπει να επιδιώκεται με συγκυριακό τρόπο.

4. Ο ρόλος των εξαιρέσεων.

Λόγοι των εξαιρέσεων του αρ. 12(4) (υποχρεωτικής ασφάλισης και ακινήτου που κείται σε συμβαλλόμενο κράτος) είναι η ύπαρξη υπέρτερου, κοινοτικού συνδέσμου.⁴⁷⁷

Η διατύπωση του άρθρου 12(4) δεν αποσαφηνίζει εάν οι συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας που εμπίπτουν στις δύο εξαιρέσεις:

(α) απαγορεύονται μόνον (αλλά πλήρως) εάν ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή κατοικεί σε μη συμβαλλόμενο κράτος, ή,

⁴⁷³Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 177.

⁴⁷⁴Kaye σελ. 820.

⁴⁷⁵Kaye σελ. 820.

⁴⁷⁶Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 177.

⁴⁷⁷Τσικρικάς 24 Δ 1993.162.

(β) απαγορεύονται γενικά, κι όχι μόνον όταν ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή κατοικεί σε μη συμβαλλόμενο κράτος,⁴⁷⁸ ή,

(γ) επιτρέπονται σε σχέση με αντισυμβαλλομένους που δεν κατοικούν σε συμβαλλόμενο κράτος, υπό συνθήκες που καλύπτονται από κάποια από τις διατάξεις 12.1, 12.2, 12.3 και 12.5.

Η ΕΕ Schlosser αναφέρει σχετικά με την εξαίρεση της υποχρεωτικής ασφάλισης ότι

"δεν είναι δυνατό, λόγω των κινδύνων που προκύπτουν από την υποχρεωτική ασφάλιση, να γίνει παρέκκλιση από τις διατάξεις των άρθρων 8 ως 11, *ακόμη κι αν ο αντισυμβαλλόμενος δεν έχει την κατοικία του στην Κοινότητα.*"⁴⁷⁹

Θα μπορούσε η διατύπωση αυτή να σημαίνει ότι επί υποχρεωτικής ασφαλίσεως απαγορεύονται οι συμφωνίες παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας, όχι μόνον στην περίπτωση του άρθρου 12(4), αλλά σε όλες τις περιπτώσεις του άρθρου 12 ; Το ίδιο θα μπορούσε να υποστηριχθεί και για την ασφάλιση ακινήτου που κείται σε συμβαλλόμενο κράτος, καθώς, κατά την ΕΕ Schlosser, η σχετική παρέκκλιση

"έχει κυρίως στόχο να εγγυηθεί την εφαρμογή του άρθρου 9 στην περίπτωση που ο αντισυμβαλλόμενος δεν κατοικεί στην Κοινότητα. *Η παρέκκλιση όμως δεν περιορίζεται στο σημείο αυτό. Απαγορεύει επίσης τις συμβάσεις βάσει των οποίων απονέμεται δικαιοδοσία και δυνάμει των οποίων μόνο τα δικαστήρια που αναφέρονται στο άρθρο 9 μπορούν να είναι αρμόδια.*"⁴⁸⁰

Ορθότερη φαίνεται όμως, και σύμφωνη όχι μόνον με το γράμμα της διάταξης, η προαναφερθείσα τρίτη άποψη.⁴⁸¹

5. "εκτός αν πρόκειται γιά υποχρεωτική ασφάλιση".

Όπως συνάγεται από την ΕΕ Schlosser, η διατύπωση εννοεί την υποχρεωτική ασφάλιση σε συμβαλλόμενο κράτος.⁴⁸² Μολονότι θα μπορούσε να υποστηριχθεί⁴⁸³ η άποψη της αυτόνομης ερμηνείας του όρου "υποχρεωτική", ορθότερο φαίνεται, το ζήτημα εάν η ασφάλιση είναι υποχρεωτική να κριθεί κατά το δίκαιο που είναι εφαρμοστέο σύμφωνα με τους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του *forum*.⁴⁸⁴ Η ΕΕ Schlosser περιέλαβε ενδεικτική απαρίθμηση περιπτώσεων υποχρεωτικής ασφάλισης, όπως η ασφάλιση αυτοκινήτου.⁴⁸⁵ Μένει όμως να διευκρινισθεί εάν μία ασφάλιση που τίθεται ως αναγκαία προϋπόθεση γιά το δικαίωμα άσκησης ορισμένου επαγγέλματος, θα θεωρείται ως υποχρεωτική.⁴⁸⁶

⁴⁷⁸Kaye σελ. 820.

⁴⁷⁹ΕΕ Schlosser *EEEEK* 24.11.86 C298/141 αριθ. 138 (δική μου πλάγια γραφή).

⁴⁸⁰ΕΕ Schlosser *EEEEK* 24.11.86 C298/142 αριθ. 139 (δική μου πλάγια γραφή).

⁴⁸¹Βλ. για τη σχετική συζήτηση O'Malley & Layton σελ. 488, Kaye σελ. 819.

⁴⁸²Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).11.

⁴⁸³O'Malley & Layton σελ. 488.

⁴⁸⁴Kaye σελ. 819.

⁴⁸⁵ΕΕ Schlosser *EEEEK* 24.11.86 C298/141.

⁴⁸⁶Αρνητική η θέση των O'Malley & Layton σελ. 488.

Το ελληνικό δίκαιο συγκαταλέγει στις περιπτώσεις υποχρεωτικής ασφάλισης την αστική ευθύνη από ατυχήματα αυτοκινήτων, την αστική ευθύνη από ζημιές από πετρελαϊκή ρύπανση της θάλασσας από εμπορικά πλοία, την υποχρέωση ασφάλισης στο NAT που υπέχει ο πλοιοκτήτης επιβατικών πλοίων υπέρ των επιβατών του.⁴⁸⁷

6. "εκτός αν πρόκειται [...] για ασφάλιση ακινήτου που κείται σε Συμβαλλόμενο Κράτος".

Το άρθρο 16.1 ΣΒ παρέχει διεθνή δικαιοδοσία για διαφορές που έχουν ως αντικείμενο εμπράγματα δικαιώματα, ή δικαιώματα χρήσης ακινήτου, αποκλειστικά στα δικαστήρια του συμβαλλομένου κράτους όπου βρίσκεται η ιδιοκτησία. Η εξαίρεση των συμβάσεων ασφάλισης ακινήτου από τη δυνατότητα σύναψης συμφωνιών παρέκτασης του 12(4) συμπληρώνει εύστοχα το άρθρο 16, που δεν καλύπτει τις συμβάσεις ασφαλίσεων ακινήτων.⁴⁸⁸

Η εξαίρεση αυτή σημαίνει ότι η δικαιοδοσία υπό το άρθρο 9 -πρώτη περίπτωση- δεν μπορεί να αποκλεισθεί, ακόμη κι αν το εθνικό δίκαιο του τόπου όπου βρίσκεται το ακίνητο επιτρέπει τη συμφωνία παρέκτασης της δικαιοδοσίας στην περίπτωση αυτή. Δεν μπορεί όμως ούτε να ορισθεί ως αποκλειστική.⁴⁸⁹

Παράγραφος IV: Άρθρο 12Α: Η απελευθέρωση της "μεγάλης" ασφάλισης.

Από οικονομική άποψη, η διάταξη του άρθρου 12.5 σε συνδυασμό με το 12Α αποτελεί τη σημαντικότερη δυνατότητα σύναψης συμφωνιών παρέκτασης, οδηγώντας σε φιλελευθεροποίηση της ΣΒ σε ζητήματα ασφάλισης ορισμένων κινδύνων ναυτιλίας και αεροπλοΐας. Δύο υπήρξαν τα κύρια αίτια: ο έντονος διεθνής ανταγωνισμός στον κλάδο και η ισοσθένεια των συμβαλλομένων μερών.⁴⁹⁰

Η επιθυμία των συντακτών της ΣΒ 1978 ήταν να απελευθερωθούν οι συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας στη λεγόμενη "μεγάλη" ασφάλιση, και, κατ' αρχήν, δεν είναι προφανής ο λόγος για τον οποίο δεν εξαιρέθηκε εντελώς η "μεγάλη" ασφάλιση από το 3ο Τμήμα, εφ' όσον σκοπός του 3ου Τμήματος είναι η προστασία του αδύνατου, ιδίως συμβαλλομένου.

⁴⁸⁷Ρόκας Ι.: *Εισαγωγή στο δίκαιο της ιδιωτικής ασφάλισης*. εκδ. Το Οικονομικόν, Αθήνα 1990, xvii-194 σελ., εις σελ. 44-45, Σκουλούδης Ζαχαρίας: *Δίκαιο της ιδιωτικής ασφάλισης (Γενικό μέρος, νομοθεσία της ασφαλιστικής επιχείρησης και στοιχεία ασφαλιστικών κλάδων)*. β' έκδοση, εκδ. Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1995, 503 σελ., εις σελ. 115-117, ο οποίος παρατηρεί το μικρό αριθμό υποχρεωτικών ασφαλίσεων του ελληνικού δικαίου σε αντίθεση με το πλήθος των κατηγοριών σε ξένα δίκαια.

⁴⁸⁸Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 177.

⁴⁸⁹EE Schlosser *EEEK* 24.11.86 C298/142.

⁴⁹⁰Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).11. Για το ιστορικό και τους λόγους υιοθέτησης το 1978 της διάταξης, βλ. *supra*, υπό το άρθρο 12(4).

Επιπλέον, η έννοια της μεγάλης ασφάλισης είναι ασαφής. Δυσχέρειες προκάλεσε η αναζήτηση του κριτηρίου βάσει του οποίου θα ορισθούν οι ισχυροί αντισυμβαλλόμενοι. Το κριτήριο του κεφαλαίου ή του ύψους του κύκλου εργασιών της επιχείρησης, με τρόπο αφηρημένο και γενικό είναι ακατάλληλο. Προτιμήθηκε λοιπόν το κριτήριο του αντικειμένου της ασφάλισης: ορισμένες κατηγορίες ασφαλίσεων, όπως οι βιομηχανικές και οι εμπορικές, γενικά συνάπτονται με αντισυμβαλλομένους που δεν έχουν ανάγκη προστασίας. Τέτοιες είναι οι ασφάλειες σχετικά με τις μεταφορές, όπου, επιπλέον, οι γρήγορες αλλαγές του δικαιούχου της ασφάλισης μπορεί να δημιουργήσουν αβεβαιότητα σχετικά με το αρμόδιο δικαστήριο, και όπου η βρετανική ασφαλιστική αγορά είχε διαμορφώσει ομοιόμορφα ασφαλιστήρια που καλύπτουν περισσότερα μεταφορικά μέσα.⁴⁹¹ Οι κίνδυνοι που απαριθμούνται στο άρθρο 12Α ασφαλίζονται πολύ συχνά στο Ηνωμένο Βασίλειο.⁴⁹² Η αποκλειστική⁴⁹³ απαρίθμηση των εξαιρουμένων ασφαλίσεων στο 12Α είναι μακριά και σύνθετη, εμπνεόμενη προφανώς από την περιπτωσιολογική και λεπτομερειακή μέθοδο των αγγλικών νόμων.⁴⁹⁴

Ενδιαφέρον για τον αδύνατο αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή παρουσιάζει η διάταξη 12Α.2, όπου εμπίπτουν ορισμένες ασφάλειες θαλάσσιας και αεροπορικής μεταφοράς πραγμάτων. Οι ασφαλίσεις, όμως, ευθύνης που αφορούν ζημίες τις οποίες υπέστησαν οι αποσκευές των επιβατών θαλάσσιας και αεροπορικής μεταφοράς και σωματικές βλάβες που υπέστησαν οι ίδιοι οι επιβάτες εξαιρέθηκαν από τις ρυθμίσεις των 12.5 και 12Α, διότι ο επιβάτης είναι αδύνατο μέρος, και υπάγονται στις γενικές ρυθμίσεις του άρθρου 12.⁴⁹⁵ Όμως η ασφαλιστική κάλυψη ζημίας λόγω καθυστερημένης αφίξεως πλοίου ή αεροσκάφους, ως σχετική με το ναύλο ή τη ναύλωση (άρθρο 12Α.3) υπάγεται στο άρθρο 12.5 και μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο συμφωνίας παρεκτάσεως.⁴⁹⁶

Σημειώνεται τέλος ότι μόνη η χερσαία μεταφορά δεν εμπίπτει στο άρθρο 12.5, διότι δεν φάνηκε να δικαιολογούνται ειδικοί κανόνες.⁴⁹⁷

Παράγραφος V: Η κατ' άρθρο 18 παράσταση.

Η κατ' άρθρο 18 παράσταση του εναγομένου ενώπιον του δικαστηρίου όπου ασκήθηκε η αγωγή, δημιουργεί διεθνή δικαιοδοσία υπέρ του δικαστηρίου αυτού.⁴⁹⁸

⁴⁹¹ EE Schlosser *EEEK* 24.11.86 C298/142.

⁴⁹² Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 178.

⁴⁹³ Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 178.

⁴⁹⁴ Mezger *TrCFDIP* 1980-1981.24.

⁴⁹⁵ Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 178.

⁴⁹⁶ Τσικρικός 24 Δ 1993.163.

⁴⁹⁷ Αναλυτικά στην EE Schlosser *EEEK* 24.11.86 C298/142, αριθ. 140 επ.. O'Malley & Layton σελ. 490, Kaye σελ. 820-822.

⁴⁹⁸ Τα σχετικά ζητήματα εξετάζονται *infra*, σελ. 128 επ..

Κεφάλαιο Τέταρτο: ΒΑΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ.

Το 4ο Τμήμα προβλέπει συνοπτικά τις εξής βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας:

A. Όταν ο καταναλωτής είναι ενάγων:

- ενώπιον του δικαστηρίου του συμβαλλομένου κράτους όπου έχει την κατοικία του ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή (άρθρο 14.1), ή, αν δεν έχει κατοικία στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους, ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλομένου κράτους όπου διαθέτει υποκατάστημα, πρακτορείο ή άλλη εγκατάσταση, για διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευσή τους (άρθρο 13.2).
- ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλομένου κράτους στο οποίο έχει την κατοικία του ο ίδιος ο καταναλωτής (άρθρο 14.1).
- ενώπιον του δικαστηρίου του οποίου συμφωνήθηκε κατ' άρθρον 15 η παρέκταση δικαιοδοσίας.
- όταν ο καταναλωτής είναι αντενάγων, ενώπιον του δικαστηρίου όπου εκκρεμεί η αγωγή του αντισυμβαλλομένου του (άρθρο 14.3).

B. Όταν ο καταναλωτής είναι εναγόμενος:

- μόνον, κατ' αρχήν, ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλομένου κράτους όπου έχει την κατοικία του ο καταναλωτής.
- ενώπιον του δικαστηρίου υπέρ του οποίου συμφωνήθηκε κατ' άρθρο 15 η παρέκταση δικαιοδοσίας.
- ενώπιον του δικαστηρίου όπου εκκρεμεί η αγωγή του ίδιου του καταναλωτή, όταν ο αντισυμβαλλόμενος του τον αντενάγει (άρθρο 14.3).

Το άρθρο 13.1 επιφυλάσσει ακόμη την εφαρμογή των άρθρων:

- ♦ 4, για την περίπτωση που ο εναγόμενος κατοικεί εκτός συμβαλλομένων κρατών, και
- ♦ 5.5 για διαφορές που αναφέρονται στην εκμετάλλευση υποκαταστήματος κ.ο.κ..

Παρόμοια με ό,τι παρατηρήθηκε πίο πάνω, για τις συμβάσεις ασφαλίσεων, το άρθρο 14.1,2 εισάγει βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας, ενώ η ανταγωγή κατ' άρθρο 14.3 πρέπει να ασκηθεί σε ορισμένο δικαστήριο.

Οι βάσεις αυτές εξετάζονται στη συνέχεια.

Τμήμα 1ο: Άρθρο 14.1: Η διεθνής δικαιοδοσία όταν ο καταναλωτής είναι ενάγων.

Το άρθρο 14 θέτει τους ουσιαστικούς κανόνες δικαιοδοσίας για διαφορές από συμβάσεις οι οποίες, σύμφωνα με το άρθρο 13, εμπίπτουν στο 4ο Τμήμα της ΣΒ.

Οι βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας του 4ου Τμήματος περιγράφονται⁴⁹⁹ σαφέστερα ως *αποκλείουσες*, επειδή αποκλείουν ορισμένες βάσεις δικαιοδοσίας της ΣΒ που εφαρμόζονται σε διαφορές από μη καταναλωτικές συμβάσεις, παρά ως *αποκλειστικές*, καθώς παρέχουν δικαίωμα επιλογής ανάμεσα σε περισσότερες, εναλλακτικά προσφερόμενες, βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας.

A. Κατά την αρχική (1968) διατύπωση του άρθρου 14.1:

"Le vendeur et le prêteur domiciliés sur le territoire d' un Etat contractant peuvent être attirés [...] devant les tribunaux de cet Etat".

Σύμφωνα με το σημερινό κείμενο, που ακολουθεί την αναθεώρηση (1978) του προσωπικού πεδίου εφαρμογής του 4ου Τμήματος,

"[η] αγωγή καταναλωτή κατά του αντισυμβαλλόμενου μπορεί να ασκηθεί [...] ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλόμενου κράτους στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο αντισυμβαλλόμενος".

Η διάταξη είναι ανάλογη της βάσης δικαιοδοσίας υπό το άρθρο 2 ΣΒ. Όπως και στο άρθρο 2, η κατά τόπον αρμοδιότητα ορίζεται από το εθνικό δίκαιο και δεν έχει σημασία εάν ο ενάγων καταναλωτής κατοικεί ή όχι σε συμβαλλόμενο κράτος.⁵⁰⁰ Γιά την τεκμαιρόμενη κατοικία του 13.2, βλ. *supra*, σελ. 12 επ..

B. Επιπλέον, κατ' άρθρο 14.1, ο καταναλωτής μπορεί να ασκήσει την αγωγή του

"ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλόμενου κράτους, στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο [ίδιος ο] καταναλωτής".

Η διάταξη εισάγει το *forum actoris*, που αποτελεί κύριο μηχανισμό προστασίας του καταναλωτή, καθώς διευκολύνει με ποικίλους τρόπους (αποφυγή οικονομικών επιβαρύνσεων, σπατάλης χρόνου, προβλημάτων γλώσσας κτλ.) την πρόσβαση του καταναλωτή στη δικαιοσύνη.

➤ Πρόκειται για κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας, ενώ η τοπική αρμοδιότητα καθορίζεται από το εσωτερικό δίκαιο του *forum*.

Κατά μian άποψη,⁵⁰¹ θα πρέπει, όταν το εθνικό δικονομικό δίκαιο δεν προβλέπει αντίστοιχη τοπική αρμοδιότητα, οι διαφορές καταναλωτών να εκδικάζονται από τα δικαστήρια του τόπου της κατοικίας του προστατευτέου διαδίκου - καταναλωτή. Στο σημείο αυτό η ρύθμιση διαφέρει από την ανάλογη του άρθρου 8.1(2), καθώς η τελευταία περιλαμβάνει και κανόνα τοπικής αρμοδιότητας,

⁴⁹⁹Kaye σελ. 841.

⁵⁰⁰Mezger *TrCFDIP* 1980-1981.26, O'Malley & Layton σελ. 509.

⁵⁰¹Λάκκη *Αρμενόπουλος* 1995.1142.

διαφορά που δεν δικαιολογείται από τις Εισηγητικές Εκθέσεις. Γράφθηκε⁵⁰² ότι ο κανόνας τοπικής αρμοδιότητας για τις συμβάσεις ασφαλίσεων βασίστηκε σε προϋπάρχουσα ρύθμιση του γαλλικού και βελγικού δικαίου, ενώ δεν υπήρχε παρόμοια για τις συμβάσεις καταναλωτών. Σε κάθε όμως περίπτωση παραμένει το γεγονός ότι οι συντάκτες της ΣΒ απέφυγαν, ακόμη και με τη Σύμβαση Ντονόστια / Σαν Σεμπασιάν να εισάγουν τέτοιο κανόνα τοπικής αρμοδιότητας. Επιπλέον η προαναφερθείσα λύση θα έφερνε σε δυσμενέστερη θέση τους καταναλωτές που συμβάλλονται με επιχειρηματίες του ίδιου συμβαλλομένου κράτους, συγκριτικά με καταναλωτές που συμβάλλονται με επιχειρηματίες που έχουν την κατοικία τους σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος. Η αδικαιολόγητη παροχή του έμμεσου αυτού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στους επιχειρηματίες που έχουν την κατοικία τους σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος αποφεύγεται εάν θεωρηθούν ως κατά τόπον αρμόδια τα δικαστήρια της πρωτεύουσας.

➤ Επισημάνθηκε⁵⁰³ ότι θα ήταν σκόπιμο να δοθεί στον καταναλωτή η επιλογή εναγωγής του αντισυμβαλλομένου του στο δικαστήριο του τόπου εκτέλεσης της υποχρέωσης, το οποίο λόγω της γεινίασης εγγυάται την καλύτερη απονομή της δικαιοσύνης. Η δικαιοδοσία του δικαστηρίου του τόπου εκτέλεσης της υποχρέωσης μπορεί να αποτελέσει εναλλακτική βάση σε περιπτώσεις όπου ο καταναλωτής είναι ενάγων. Όμως ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή δεν πρέπει να έχει αυτή την επιλογή ως ενάγων, καθώς μπορεί να διαμορφώσει τη σύμβαση με τρόπο που να ενάγει πάντοτε τον καταναλωτή στα δικαστήρια του τόπου κατοικίας του ίδιου του επαγγελματία, εισάγοντας, για παράδειγμα, στη σύμβαση προσχώρησης ρήτρα που να ορίζει ως τόπο εκτέλεσης την εγκατάσταση του επαγγελματία.⁵⁰⁴

➤ Σημαντικός για τον εντοπισμό της κατοικίας του καταναλωτή είναι ο χρόνος έναρξης της δίκης.⁵⁰⁵ Ακόμη κι αν η κατοικία μεταβληθεί στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε ανάμεσα στη σύναψη της σύμβασης και την έναρξη της δίκης, ο καταναλωτής μπορεί να ενάγει στο συμβαλλόμενο κράτος όπου βρίσκεται η νέα του κατοικία.⁵⁰⁶

---

⁵⁰²O'Malley & Layton σελ. 510.

⁵⁰³Huet *TrComFrDIP* 1981-1982.29.

⁵⁰⁴Βλ. Dahl 46 *NTIR* 1977.106.

⁵⁰⁵Beraudo *Juris-Classeur Europe Fasc.* 3010 (1989).14. Βλ. Kaye σελ. 839-840, O'Malley & Layton σελ. 510, Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.178.

⁵⁰⁶Για τα προβλήματα που δημιουργεί ο συνδυασμός της διάταξης με αυτή του άρθρου 13.1(3), το οποίο αφορά την οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής, βλ. *supra* υπό το άρθρο 13.1(3) και στην ΕΕ Schlosser *ΕΕΚ* 24.11.86 C298/147.

Τμήμα 2ο: Άρθρο 14.2: Η διεθνής δικαιοδοσία όταν ο καταναλωτής είναι εναγόμενος.

Το άρθρο 14.2 επιδιώκει να προστατεύσει τον καταναλωτή ορίζοντας την αποκλειστική δυνατότητα να εναχθεί μόνον στα δικαστήρια του συμβαλλομένου κράτους όπου κατοικεί κατά το χρόνο έναρξης της διαδικασίας. Η διάταξη αφορά μόνον τη διεθνή δικαιοδοσία, ενώ η τοπική αρμοδιότητα διέπεται από το εσωτερικό δίκαιο.⁵⁰⁷

Κατά την ΕΕ Jenard,⁵⁰⁸ όμως, ο αγοραστής ή ο δανειοδοτούμενος ενάγονται "ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου" όπου έχουν την κατοικία τους, κι αυτό παρά το ότι η αρχική (1968) διατύπωση της διάταξης ήταν, παρόμοια με τη σημερινή, ότι "L' action du vendeur contre l' acheteur et celle du prêteur contre l' emprunteur ne peuvent être portées que devant les tribunaux de l' Etat sur le territoire duquel le défendeur a son domicile."

Το ΔΕΚ τάχθηκε υπέρ της συσταλτικής ερμηνείας του αρ. 14.2, καθώς, "σύμφωνα με πάγια νομολογία", γενική αρχή της Σύμβασης Βρυξελλών αποτελεί η δικαιοδοσία των δικαστηρίων των συμβαλλομένων κρατών κατοικίας του εναγομένου, "μόνο δε κατά παρέκκλιση [...] προβλέπει η Σύμβαση περιοριστικώς απαριθμούμενες περιπτώσεις" υποχρεωτικής ή κατ' επιλογήν εναγωγής του εναγομένου σε δικαστήρια άλλου συμβαλλομένου κράτους, ώστε

"οι περί διεθνούς δικαιοδοσίας κανόνες που εισάγουν παρέκκλιση από την ανωτέρω γενική αρχή δεν μπορούν να έχουν ως αποτέλεσμα ερμηνεία της Συμβάσεως βαίνουσα πέραν των προβλεπομένων σ' αυτήν περιπτώσεων."⁵⁰⁹

Αν και η διάταξη 14.2 ορίζει ότι "μόνον" τα δικαστήρια του κράτους κατοικίας του καταναλωτή έχουν διεθνή δικαιοδοσία, υπάρχει αριθμός εξαιρέσεων,⁵¹⁰ όπως:

- ανταγωγή του εναγομένου κατά τη 14.3 (*infra*, σελ. 120)
- συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας κατ' άρθρο 15 (*infra*, σελ. 120 επ..)
- όταν ο καταναλωτής δεν κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος.

Μολονότι το άρθρο 13.1 ρητά επιφυλάσσει την εφαρμογή του άρθρου 5.5, το τελευταίο δύσκολα θα αποτελέσει βάση διεθνούς δικαιοδοσίας για τον εναγόμενο καταναλωτή, λόγω του κατ' άρθρον 13.1 ορισμού του.⁵¹¹

⁵⁰⁷ Dashwood & al. σελ. 28-29.

⁵⁰⁸ ΕΕ Jenard *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/61.

⁵⁰⁹ ΔΕΚ 3.7.1997 υπ. C-269/95 Francesco Benincasa / Dentalkit Srl. *Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*. τ. 20/97.1-3, Συλλογή 1997.1-3767.

⁵¹⁰ Βλ. σε O'Malley & Layton σελ. 511.

⁵¹¹ Βλ. αναλυτικά *supra*, σελ. 33, και Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).14.

Τμήμα 3ο: Άρθρο 14.3: Η διεθνής δικαιοδοσία σε ανταγωγή.

Οι περιορισμοί που θέτουν τα άρθρα 14.1 και 14.2 δεν ισχύουν σε ανταγωγές που κατατίθενται, εφ' όσον:

- ✓ εκκρεμοδικεί η κύρια αγωγή, και
- ✓ το δικαστήριο όπου εκκρεμοδικεί η κύρια αγωγή του καταναλωτή έχει δικαιοδοσία όχι υπό τη ΣΒ εν γένει, αλλά υπό το 4ο Τμήμα ειδικά.

Και ο καταναλωτής μπορεί να επωφεληθεί από αυτή τη βάση δικαιοδοσίας για να καταθέσει την ανταγωγή του ενώπιον του δικαστηρίου που κρίνει την κύρια αγωγή σύμφωνα με τους κανόνες του 4ου Τμήματος.⁵¹² Η κύρια όμως σημασία της εντοπίζεται στη δυνατότητα που δίνει στον επαγγελματία να καταθέσει την ανταγωγή του κατά του καταναλωτή σε δικαστήριο άλλο από αυτό της διάταξης 14.2.

Η διάταξη εισάγει κανόνα τοπικής αρμοδιότητας,⁵¹³ αντιστοιχεί δε στις διατάξεις 6.3 και 11.2, όπου και λεπτομερής ανάπτυξη.

Τμήμα 4ο: Άρθρα 15, 18. Παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας σε συμβάσεις καταναλωτών.

Παράγραφος I: Λειτουργία των συμφωνιών παρέκτασης δικαιοδοσίας.

Η σύναψη συμφωνιών παρέκτασης για συμβάσεις που διέπονται από το 4ο Τμήμα κατ' αρχήν απαγορεύεται. Μόνον κατ' εξαίρεση και στις περιοριστικά απαριθμώμενες περιπτώσεις του άρθρου 15 (αντίστοιχο του άρθρου 12 για το 3ο Τμήμα), επιτρέπεται η σύναψη τέτοιων συμφωνιών.⁵¹⁴

Εάν συναφθεί συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας που παραβιάζει τις προϋποθέσεις του άρθρου 15, είναι αυτή άκυρη, είτε απονέμει δικαιοδοσία σε δικαστήρια διαφορετικά από αυτά που ορίζει το 4ο Τμήμα, είτε περιορίζει τις δικαιοδοτικές επιλογές που το Τμήμα αυτό παρέχει.⁵¹⁵ Η περιοριστική ρύθμιση αποσκοπεί στη διασφάλιση των συμφερόντων του καταναλωτή.⁵¹⁶

Δεν εφαρμόζονται, για όσες συμβάσεις εμπίπτουν στο πεδίο των 3ου και 4ου Τμημάτων, ούτε οι ρυθμίσεις του άρθρου 2.7(λα') του ν. 2251/1994, σχετικά με την

⁵¹²Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).14.

⁵¹³Contra η Καργιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.183.

⁵¹⁴Mezger *TrCFDIP* 1980-1981.26, Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 176.

⁵¹⁵Dashwood & al. σελ. 107.

⁵¹⁶EE Jenard *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/61, O'Malley & Layton σελ. 513. Τα συμφέροντα του αδύνατου μέρους θα διασφαλίζονται όμως καλύτερα με την πρόβλεψη, όπως στο νέο άρθρο 17.5, ότι ο καταναλωτής δικαιούται σε κάθε περίπτωση να επικαλείται τη συμφωνία αυτή, από ότι με την ακυρότητα της συμφωνίας.

απαγόρευση ως καταχρηστικών όσων γενικών όρων συναλλαγών προβλέπουν αποκλειστική αλλοδαπή δικαιοδοσία, αποκλείοντας με τον τρόπο αυτό την υπαγωγή των διαφορών από σύμβαση στο φυσικό τους δικαστή.⁵¹⁷

Από τις κατηγορίες συμφωνιών του άρθρου 15,

(α) οι συμφωνίες κατ' άρθρο 15(2) απλώς προσθέτουν βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας σε αυτές του 4ου Τμήματος ("και σε άλλα δικαστήρια"), ενώ,

(β) οι κατ' άρθρα 15(1) και 15(3) συμφωνίες μπορούν να εισάγουν αποκλειστική δικαιοδοσία του επιλεγέντος δικαστηρίου, αλλά θα πρέπει αυτό να αναφέρεται ρητά στη συμφωνία. Αν δεν έχει γίνει τέτοια ρητή αναφορά, θα πρέπει να θεωρηθεί κατ' αρχήν ότι η συμφωνία παρέχει μία πρόσθετη βάση δικαιοδοσίας.⁵¹⁸

Παράγραφος II: Τυπικές προϋποθέσεις (το άρθρο 17).

Τόσο στο άρθρο 15, όσο και στο άρθρο 12, δεν περιέχεται αναφορά στην ανάγκη τήρησης ορισμένων πρόσθετων τυπικών προϋποθέσεων κατά τη σύναψη των συμφωνιών παρέκτασης, ούτε τα άρθρα 7 και 13 περιλαμβάνουν επιφύλαξη εφαρμογής του άρθρου 17.1. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί⁵¹⁹ ότι οι περιοριστικοί όροι υπό τους οποίους επιτρέπονται οι συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας υπό τα άρθρα 12 και 15 περιορίζουν ή και εξαφανίζουν την ανάγκη προστασίας υπό το άρθρο 17, το οποίο περιττεύει στην παρούσα περίπτωση.

Ορθότερο όμως είναι ότι οι τυπικές προϋποθέσεις του άρθρου 17.1 πρέπει να τηρούνται στις ανωτέρω περιπτώσεις.

(α) Όσον αφορά το άρθρο 12, σημαντική είναι η απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση *Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato*, όπου δέχθηκε ότι

"η ρήτρα περί απονομής δικαιοδοσίας [...] θεωρείται ως έγκυρη κατά την έννοια του άρθρου 17 της Σύμβασης, αν έχει τηρηθεί ο απαιτούμενος έγγραφος τύπος που προβλέπει το εν λόγω άρθρο στις σχέσεις μεταξύ του ασφαλιστή και του [...] αντισυμβαλλομένου."⁵²⁰

(β) Όσον αφορά το άρθρο 15, η απάντηση πρέπει επίσης να είναι καταφατική,⁵²¹ επειδή:

* η διατύπωση του ίδιου του άρθρου 17.1 χαρακτηρίζεται από γενικότητα, που επιτρέπει να υπαχθούν ακόμη και οι συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας που υπάγονται σε ειδικό καθεστώς.⁵²²

⁵¹⁷ Άρθρο 2.7(λα) του ν. 2251/1994 ΦΕΚ Α' 191 της 16.11.1994, Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς *Συμπλήρωμα*, σελ. 60 επ..

⁵¹⁸ Kaye σελ. 817, 855.

⁵¹⁹ Βλ. Kaye σελ. 817.

⁵²⁰ ΔΕΚ της 14.7.1983 υπ. 201/82 *Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato Συλλογή* 1983.2503, σκέψη 20. Καταφατικός και ο *Byrne* σελ. 61.

⁵²¹ Θετικοί οι *O'Malley & Layton* σελ. 513, *Dashwood & al.* σελ. 114.

⁵²² *Gaudemet-Tallon* 1993 σελ. 175, *Kaye* σελ. 854-855.

- * η ΕΕ Schlosser⁵²³ αναφέρει ότι ο τύπος των συμβάσεων παρέκτασης δικαιοδοσίας θα διέπεται από το άρθρο 17, καθώς κι ότι αυτή ήταν και η θέση της ομάδας εργασίας.
- * η αναφορά που το ίδιο το άρθρο 17, στην τρίτη παράγραφο του, κάνει στο άρθρο 15, μπορεί να στηρίζει την άποψη της συμπληρωματικής εφαρμογής ολόκληρου του άρθρου 17 σε συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας του άρθρου 15.⁵²⁴
- * για λόγους συμμετρίας με την ερμηνεία του άρθρου 12 που το ΔΕΚ έδωσε στην απόφαση Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato.⁵²⁵

Ειδικά έναντι προσώπου που έχει την κατοικία του στο Λουξεμβούργο, θα πρέπει επιπλέον, κατ' άρθρο I.2 του Πρωτοκόλλου, για να παράγει αποτελέσματα η συμφωνία διεθνούς δικαιοδοσίας να την έχει ρητά και ειδικά αποδεχθεί το πρόσωπο αυτό.

Η επιλογή των μερών πρέπει "να εκδηλώνεται με σαφήνεια και ακρίβεια και να αποδεικνύεται κατά τρόπο αποτελεσματικό",⁵²⁶ να είναι δηλαδή αναμφισβήτητη.⁵²⁷

Σημαντική για τις συμβάσεις προσχωρήσεως, όπως είναι συχνά οι συμβάσεις ασφαλίσεων και καταναλωτών, είναι η απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση Salotti,⁵²⁸ όπου έκρινε ότι, όταν

"η ρήτρα παρεκτάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας περιλαμβάνεται στους γενικούς όρους πωλήσεως ενός των μερών οι οποίοι έχουν τυπωθεί στο πίσω μέρος της συμβάσεως",

ο έγγραφος τύπος που απαιτεί το άρθρο 17 τηρείται μόνον αν

"η σύμβαση που υπογράφηκε από τα δύο μέρη περιλαμβάνει ρητή παραπομπή στους γενικούς αυτούς όρους".

Ενδιαφέρον για τις συμβάσεις καταναλωτών παρουσιάζει και η απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση Segoura,⁵²⁹ κατά την οποία, σε περίπτωση προφορικής σύμβασης, ο έγγραφος τύπος υπάρχει

"μόνον αν ο αγοραστής αποδέχθηκε εγγράφως τη γραπτή επιβεβαίωση που απέστειλε ο πωλητής, επισυνάπτοντας τους γενικούς του όρους πωλήσεως."⁵³⁰

⁵²³ ΕΕ Schlosser *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/148, αριθ. 161.

⁵²⁴ Βλ. τη σχετική συζήτηση στον Kaye σελ. 853-854.

⁵²⁵ ΕΕ Schlosser *ΕΕΕΚ* 24.11.86 C298/148, Kaye σελ. 854. Βλ. και Προτάσεις Mancini στην απόφαση του ΔΕΚ της 14.7.1983 υπ. 201/82 Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato *Συλλογή* 1983.2520-2522, υπό σημείο 4.

⁵²⁶ ΔΕΚ της 14.7.1983 υπ. 201/82 Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato *Συλλογή* 1983.2515, σκέψη 13.

⁵²⁷ Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).11.

⁵²⁸ ΔΕΚ 14.12.1976 υπ. 24/76 Salotti κλπ. / Ruewa Polstereimaschinen GmbH. *Συλλογή* 1976.1831, σκέψη 10.

⁵²⁹ ΔΕΚ 14.12.1976 υπ. 25/76: Galeries Segoura SPRL / Rahim Bonakdarian *Συλλογή* 1976.1851, σκέψη 12.

Σύμφωνα με το άρθρο 19 ΣΒ, το δικαστήριο διαπιστώνει αυτεπάγγελτα την έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας του όταν το κύριο ζήτημα είναι διαφορά του άρθρου 16. Θα πρέπει άρα ο εναγόμενος να προτείνει ένσταση έλλειψης διεθνούς δικαιοδοσίας σε περίπτωση ύπαρξης συμφωνίας παρέκτασης δικαιοδοσίας των άρθρων 12 ή 15.⁵³¹

Παράγραφος III: Το επιλεγέν δικαστήριο.

Αμφισβητείται κατά πόσον η συμφωνία μπορεί να παρεκτείνει τη δικαιοδοσία μόνον υπέρ δικαστηρίων συμβαλλομένου κράτους, ή εάν είναι έγκυρη και όταν απονέμει δικαιοδοσία και σε δικαστήρια μη συμβαλλομένων κρατών.

Υπέρ της πρώτης άποψης καταμετράται το ότι:⁵³²

- στο Προοίμιο της ΣΒ αναφέρεται ότι αυτή αποσκοπεί στον καθορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας των συμβαλλομένων κρατών, και,
- στο άρθρο 17 ρυθμίζεται η συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας υπέρ δικαστηρίου συμβαλλομένου κράτους. Το ίδιο πρέπει να ισχύει και για το άρθρο 15, καθώς το τελευταίο δεν μπορεί να παρέχει ευρύτερη δυνατότητα παρέκτασης δικαιοδοσίας από ότι το άρθρο 17.
- εάν τα δικαστήρια της τρίτης χώρας θεωρήσουν τη ρήτρα παρέκτασης άκυρη, υπάρχει πιθανώς κίνδυνος αρνησιδικίας.

Η κρατούσα όμως άποψη υποστηρίζει ότι οι συμφωνίες των άρθρων 12 και 15 αφορούν παρέκταση δικαιοδοσίας υπέρ δικαστηρίων τόσο συμβαλλομένων, όσο και τρίτων κρατών, καθώς έτσι εξασφαλίζεται η προστασία του αδύνατου μέρους σε κάθε περίπτωση: το αδύνατο μέρος πρέπει να έχει τη δυνατότητα να επικαλεσθεί τον κανόνα δικαιοδοσίας που τον ευνοεί, κι αυτό ανεξαρτήτως του εάν η συμφωνία παραπέμπει στα δικαστήρια συμβαλλομένου ή τρίτου κράτους.⁵³³

Ακόμη, σε αντίθεση με τη ρητή αναφορά του άρθρου 17 σε δικαστήρια συμβαλλομένου κράτους, η σιγή των άρθρων 12 και 15 ως προς το σημείο αυτό ερμηνεύθηκε ως περίληψη στο πεδίο εφαρμογής των 12 και 15 και των συμφωνιών που απονέμουν δικαιοδοσία στα δικαστήρια τρίτων κρατών.⁵³⁴

Η άποψη αυτή θα πρέπει να γίνει δεκτή, υπό την έννοια όμως, όχι ότι η ΣΒ καθορίζει τη διεθνή δικαιοδοσία τρίτων κρατών, αλλά ότι η συμφωνία των συμβαλλομένων είναι έγκυρη, και τα δικαστήρια των συμβαλλομένων κρατών θα

---

⁵³⁰Για μία λεπτομερή ανάπτυξη των προϋποθέσεων του άρθρου 17.1, η οποία υπερβαίνει τα όρια της παρούσας εργασίας, βλ. Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 138 επ., Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς *Συμπλήρωμα* σελ. 81 επ., Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.187 επ., Gothot-Holleaux σελ. 93 επ.

⁵³¹Τσικρικός 24 *Δ* 1993.165.

⁵³²O'Malley & Layton σελ. 513. Την άποψη αυτή δέχεται κι ο Kaye σελ. 850.

⁵³³Gaudemet-Tallon 1993, σελ. 175, Τσικρικός 24 *Δ* 1993.161, 164.

⁵³⁴Gothot & Holleaux σελ. 74, Alexandre *Enc. Dalloz Droit Communautaire*. t. I, Conv. de Bruxelles (Compétence) 1994 αρ. 81, όπου και περισσότερες αναφορές.

πρέπει να τη λάβουν υπ' όψιν τους για να αποφανθούν περί της ίδιας δικαιοδοσίας των, εξετάζοντας και τον κίνδυνο της αρνησιδικίας, σε περίπτωση που τα δικαστήρια της τρίτης χώρας θεωρήσουν τη ρήτρα παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας υπέρ αυτών άκυρη.

Η συμφωνία μπορεί να απονέμει διεθνή δικαιοδοσία, αλλά και τοπική αρμοδιότητα υπέρ ορισμένου δικαστηρίου συμβαλλομένου κράτους.⁵³⁵

Παράγραφος IV: Τα μέρη.

Μέρη στη συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας είναι οι συμβαλλόμενοι στη σύμβαση ασφαλίσεως ή καταναλωτών. Είναι όμως δυνατόν η μεταξύ τους συμφωνία να έχει ευρύτερα αποτελέσματα.

✓ Όσον αφορά τις συμβάσεις ασφαλίσεως, το ΔΕΚ στην απόφαση *Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato* αποφάνθηκε ότι οι τυπικές προϋποθέσεις του άρθρου 17.1 (έγγραφος τύπος) δεν απαιτείται να πληρούνται από τρίτα πρόσωπα, που δεν είναι συμβαλλόμενοι στη σύμβαση ασφαλίσεως, δηλ. τον ασφαλισμένο και το δικαιούχο, με τον όρο ότι οι τυπικές προϋποθέσεις πληρούνταν [ενν. από τους συμβαλλομένους] και ότι η συναίνεση του ασφαλιστή προέκυπτε κατά τρόπο σαφή και ακριβή.⁵³⁶ Το ΔΕΚ ερμήνευσε με τον τρόπο αυτό τη διάταξη, ώστε να μην διακινδυνεύεται η προστασία που το άρθρο 12 παρέχει στα τρίτα αυτά πρόσωπα μέσω της απαίτησης μιάς ακόμη υπογραφής.⁵³⁷

✓ Στις συμβάσεις καταναλωτών, επίσης, η συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας ανάμεσα στον καταναλωτή και τον επαγγελματία αντισυμβαλλόμενο του μπορεί να έχει ευρύτερα αποτελέσματα. Για παράδειγμα, είναι δυνατόν ένας δεύτερος καταναλωτής να συμμετάσχει ως εκδοχέας, με τη συμφωνία του πιστωτή, σε μία σύμβαση εκμίσθωσης-πώλησης (*hire purchase*). Θα πρέπει και για τη δεύτερη αυτή σύμβαση να συναφθεί συμφωνία παρέκτασης που θα πληροί τους όρους του άρθρου 17.1; Ή είναι δυνατόν να εφαρμοσθεί και για το δεύτερο καταναλωτή η συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας που ισχύει για τον πρώτο; Το ΔΕΚ στην υπόθεση *Tilly Russ / Nova* έκρινε το κύρος ρήτρας διεθνούς δικαιοδοσίας που ισχύει μεταξύ φορτωτή και μεταφορέα, σε περίπτωση που ο φορτωτής εκχωρεί τη φορτωτική σε τρίτο κομιστή. Ο τρίτος κομιστής στην περίπτωση αυτή καθίσταται φορέας όλων των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που αναφέρονται σε αυτή,

⁵³⁵ *Beraudo Juris-Classeur Europe Fasc. 3010 (1989).14, Kaye* σελ. 850.

⁵³⁶ ΔΕΚ της 14.7.1983 υπ. 201/82 *Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato Συλλογή 1983.2517, σκέψη 20.*

⁵³⁷ ΔΕΚ της 14.7.1983 υπ. 201/82 *Gerling / Amministrazione del Tesoro dello Stato Συλλογή 1983.2515, σκέψεις 18 και 19, Anton & Beaumont Supplement 1987.69. Βλ. και κριτική στον Kaye σελ. 854-855.*

περιλαμβανομένων και των σχετικών με την παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας υποχρεώσεων.⁵³⁸

Η ίδια προσέγγιση θα μπορούσε να ακολουθηθεί και στην περίπτωση του τρίτου, επίσης καταναλωτή, που διαδέχεται τον πρώτο συμβαλλόμενο καταναλωτή.

Παράγραφος V: Άρθρο 15(1): "μεταγενέστερες από τη γέννηση της διαφοράς".

➤ Σύμφωνα με τη διάταξη 15(1), είναι δυνατή η παρέκκλιση από τις διατάξεις του 4ου Τμήματος με συμφωνίες "μεταγενέστερες από τη γέννηση της διαφοράς". Ως *ratio legis* προβάλλεται ότι, κατά μεν το χρόνο σύναψης της σύμβασης ο καταναλωτής δεν υπολογίζει την πιθανότητα μιάς μελλοντικής δίκης και η απαγόρευση στο στάδιο αυτό των συμφωνιών παρέκτασης υπηρετεί την αποκατάσταση της διαπραγματευτικής ισορροπίας.⁵³⁹ Μετά, όμως, από τη γέννηση της διαφοράς, θεωρείται ότι ο αδύνατος συμβαλλόμενος έχει ακέραιη την ελευθερία δράσης του,⁵⁴⁰ διότι δεν υπόκειται πλέον στις πιέσεις του ισχυρού αντισυμβαλλομένου του, αναμένεται δε εύλογα ότι θα ζητήσει νομική συμβουλή.⁵⁴¹ Στη θέση αυτή ορθά αντιτάχθηκε⁵⁴² ότι η γέννηση της διαφοράς δεν εξισώνει τον καταναλωτή με τον επαγγελματία αντισυμβαλλόμενο του. Ο καταναλωτής εξακολουθεί να βρίσκεται στην ίδια, αν όχι χειρότερη, θέση αδυναμίας, όπως όταν σύναψε τη σύμβαση.

➤ Από άποψη θετικού δικαίου, το κύριο ζήτημα αφορά τον προσδιορισμό του χρόνου γέννησης της διαφοράς. Είναι ο χρόνος της μη εκτέλεσης ή της πλημμελούς εκτέλεσης των υποχρεώσεων ενός μέρους, ή ο χρόνος έναρξης ή επικείμενης έναρξης δίκης;

Η ΕΕ Jenard αναφέρει ότι τα μέρη αποκτούν πλήρη ελευθερία "μόλις υπάρξει διαφωνία μεταξύ των μερών σε ορισμένο σημείο και η διαδικασία ενώπιον δικαστηρίου είναι επικείμενη ή προσεχής".⁵⁴³

Η εφαρμογή του κριτηρίου αυτού θα είναι δύσκολη σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, καθώς πρόκειται για εκτίμηση πραγματικών περιστατικών, και, κατά περίπτωση, διαβάθμισής τους.

Διάφορες απόψεις υποστηρίχθηκαν για την ερμηνεία του κριτηρίου:

⁵³⁸ ΔΕΚ 19.6.1984 υπ. 71/83 Tilly Russ / Nova Συλλογή 1984.2417-2445, σκέψεις 20-26. Επισημαίνεται (O'Malley & Layton σελ. 514), όμως, ότι η προσέγγιση μπορεί να χρειαστεί να μεταβληθεί στην περίπτωση συμβάσεων του 15.3, όπου ο εκδοχέας δεν είχε σχέση με το κράτος της κατοικίας ή συνήθους διαμονής του πρώτου καταναλωτή και του δανειστή.

⁵³⁹ O'Malley & Layton σελ. 514.

⁵⁴⁰ Goldmann 7 RTDE 1971.18.

⁵⁴¹ Kaye σελ. 818.

⁵⁴² Dahl 46 NTIR 1977.107.

⁵⁴³ ΕΕ Jenard EEEK 24.11.86 C298/61.

(α) Υποστηρίχθηκε ότι θα πρέπει να θεωρείται πως, για την εφαρμογή του 12(1) και του 15(1), η διαφορά ανέκυψε όσο το δυνατόν ενωρίτερα μετά τη σύναψη της σύμβασης, από τη στιγμή που ο καταναλωτής αντιληφθεί την ύπαρξη διαφοράς σχετικής με την ερμηνεία ή την εκτέλεση της σύμβασης, καθώς από το σημείο αυτό και μετά εύλογα αναμένεται ότι θα ζητήσει νομική υποστήριξη, και άρα η συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας θα είναι έγκυρη.⁵⁴⁴

(β) Κατ' άλλην άποψη, ο προστατευτικός σκοπός των Τμημάτων 3 και 4 υπαγορεύει ότι η διαφορά γεννάται κατά την υστερότερη δυνατή χρονική στιγμή, ήτοι αμέσως πριν από την έναρξη της δίκης, ώστε κάθε συμφωνία παρέκτασης που συνάπτεται πριν από το χρόνο αυτό να θεωρείται άκυρη υπό το άρθρο 12(1) ή 15(1).

Η άποψη αυτή στερεί το άρθρο 15(1) από το μεγαλύτερο τμήμα του πεδίου εφαρμογής του, καθώς συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας μετά την έναρξη της δίκης θα είναι σπάνιες.⁵⁴⁵ Μολονότι σύμφωνη με τον προστατευτικό σκοπό της διάταξης, δεν μπορεί συνεπώς να θεωρηθεί ορθή.

(γ) Η πρακτική αναγκαιότητα για μια συμφωνία παρέκτασης δικαιοδοσίας ανακύπτει αφ' ότου η διαφορά γίνει τέτοια ώστε να χρειάζεται προφανώς να επιλυθεί δια της δικαστικής οδού, και αυτός είναι ο κρίσιμος χρόνος μετά από τον οποίο είναι έγκυρη η συμφωνία παρέκτασης. Μιά συμφωνία που συνάπτεται σε προηγούμενο στάδιο αποτελεί μόνον προληπτικό μέτρο και είναι αντίθετη με τους ίδιους αυτούς σκοπούς νομοθετικής πολιτικής που δικαιολογούν την υιοθέτηση των 12(1) και 15(1), δηλ. την προστασία του αδύνατου συμβαλλομένου.⁵⁴⁶ Η αναπόφευκτη ασάφεια της λύσης αυτής, συνέπεια της ανάγκης εκτίμησης των σε κάθε περίπτωση πραγματικών περιστατικών, έχει το πλεονέκτημα ότι διαφυλάττει το επιθυμητό επίπεδο προστασίας του καταναλωτή, χωρίς να θίγει τα δικαιώματα του καλοπροαίρετου επαγγελματία. Υποστηρίχθηκε⁵⁴⁷ ότι η διαφορά έχει γεννηθεί και όταν υπήρξε σοβαρή εξωδικαστική αντιπαράθεση, όπως αποδεικνύει η ανταλλαγή εξωδίκων εγγράφων.

---

⁵⁴⁴Kaye σελ. 818.

⁵⁴⁵Kaye σελ. 851.

⁵⁴⁶O'Malley & Layton σελ. 485, όπου και παρουσίαση της βιβλιογραφίας. Βλ. και Καραγιάννη 14 *EE* ΔΣΘ 1993.184.

⁵⁴⁷Τσικρικάς 24 Δ 1993.167.

Παράγραφος VI: Άρθρο 15(2): "που επιτρέπουν στον καταναλωτή να προσφύγει και σε άλλα δικαστήρια εκτός από αυτά που προβλέπονται στο παρόν τμήμα".

Ο σκοπός της διάταξης αυτής⁵⁴⁸ είναι προφανής: να επιτρέψει συμφωνίες παρέκτασης δικαιοδοσίας σε όφελος του καταναλωτή, οι οποίες επεκτείνουν τις δυνατότητες του ενάγοντος καταναλωτή.⁵⁴⁹ Θα πρέπει συνεπώς:

(α) το δικαστήριο στο οποίο απονέμεται διεθνής δικαιοδοσία να μην περιλαμβάνεται ανάμεσα σε αυτά που υποδεικνύουν τα άρθρα 13 και 14, και,

(β) η συμφωνία να μην περιορίζει το δικαίωμά του να ενάγει στα δικαστήρια που υποδεικνύονται στο 4ο Τμήμα, αλλά να υποδεικνύει το επιλεγέν δικαστήριο εναλλακτικά.⁵⁵⁰

Η συμφωνία μπορεί να απονέμει διεθνή δικαιοδοσία στα δικαστήρια ενός συμβαλλομένου κράτους, αλλά και τοπική αρμοδιότητα.⁵⁵¹

Η πιθανότητα συνδυασμού στη συμφωνία παρέκτασης της έγκυρης ρήτρας παρέκτασης υπέρ του ενάγοντος καταναλωτή με την παροχή και στον αντισυμβαλλόμενο του της δυνατότητας να προσφύγει σε επιπλέον δικαστήρια, ή με τον περιορισμό των κατ' άρθρο 13 και 14 επιλογών του καταναλωτή, εγείρει το ερώτημα⁵⁵² εάν θα πρέπει ολόκληρη η συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας να θεωρηθεί άκυρη, ή εάν είναι δυνατό να αποχωρισθεί ένα μέρος της συμφωνίας, χαρακτηριζόμενο ως άκυρο, και να διασωθούν οι υπέρ του καταναλωτή ρήτρες.

Μολονότι η δεύτερη λύση εξυπηρετεί τον προστατευτικό σκοπό της διάταξης, θα πρέπει να προκριθεί ως ορθή η δεύτερη, η οποία λαμβάνει υπ' όψιν την ισορροπία της ίδιας της συμφωνίας παρέκτασης και τελικά σέβεται περισσότερο τη βούληση των μερών.

Ο εναγόμενος επαγγελματίας έχει κατ' άρθρο 14.3 το δικαίωμα να ασκήσει την ανταγωγή του στο επιλεγέν forum.⁵⁵³

Παράγραφος VII: Άρθρο 15(3): Υπέρ των δικαστηρίων του κοινού κράτους της κατοικίας ή της διαμονής των συμβαλλομένων.

Η κατ' άρθρο 15(3) συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας έχει το ακριβές αντίστοιχό της στη 12(3), που αφορά στις συμβάσεις ασφαλίσεων. Παρά,

⁵⁴⁸ Η αρχική (ΣΒ 1968) διατύπωση ήταν: "qui permettent à l' acheteur ou à l' emprunteur de saisir ...".

⁵⁴⁹ Goldmann 7 RTDE 1971.18, O'Malley & Layton σελ. 514.

⁵⁵⁰ Dahl 46 NTIR 1977.107.

⁵⁵¹ O'Malley & Layton σελ. 485.

⁵⁵² Kaye σελ. 852, βλ. και O'Malley & Layton σελ. 514-515.

⁵⁵³ Kaye σελ. 852.

όμως, την ομοιότητα της διατύπωσης (για ερμηνεία της οποίας βλ. *supra* υπό 12(3)), οι λόγοι υιοθέτησης διαφέρουν.

Το άρθρο 15(3) αποσκοπεί:

* Κυρίως να προστατεύσει τον αντισυμβαλλόμενο του καταναλωτή, για την περίπτωση που ο τελευταίος μετοικεί σε άλλη χώρα μετά από τη σύναψη της σύμβασης.

* Επιπλέον, η χρήση του κριτηρίου της συνήθους διαμονής (υπήρχε ήδη στο κείμενο της διάταξης 15(3) το 1968, ενώ στη διάταξη 12(3) εισήχθη το 1978) επιτρέπει τις ρήτρες βάσει των οποίων απονέμεται δικαιοδοσία στα δικαστήρια του κράτους συνήθους διαμονής, ακόμη κι αν ο καταναλωτής ή ο αντισυμβαλλόμενός του διατήρησαν την κατοικία τους σε διαφορετικό συμβαλλόμενο κράτος.⁵⁵⁴

* Άλλο πλεονέκτημα της ρύθμισης είναι ότι επιτρέπει στα μέρη να επιλέξουν τη δικαιοδοσία του ίδιου κράτους του οποίου έχουν επιλέξει και το δίκαιο ως εφαρμοστέο, υπό το άρθρο 5 της Σύμβασης Ρώμης.⁵⁵⁵

Παράγραφος VIII: Άρθρο 18: Παράσταση του εναγομένου.

Μολονότι τα Τμήματα 3 & 4 δεν περιλαμβάνουν ρητή επιφύλαξη εφαρμογής υπέρ του άρθρου 18, θα πρέπει να δεχθούμε ότι η παράσταση του εναγομένου ενώπιον του δικαστηρίου όπου ασκήθηκε η αγωγή δημιουργεί διεθνή δικαιοδοσία υπέρ του δικαστηρίου αυτού.⁵⁵⁶

Η εφαρμογή του άρθρου 18 στις συμβάσεις ασφαλίσεων και καταναλωτών βασίζεται τόσο στη διατύπωση του άρθρου 18, που ρητά επιφυλάσσει την εφαρμογή του μόνον εν όψει των διατάξεων του άρθρου 16 και "πέραν των περιπτώσεων όπου η διεθνής δικαιοδοσία απορρέει από άλλες διατάξεις της παρούσας συμβάσεως" όσο και στο πνεύμα του, που το ΔΕΚ ερμήνευσε ότι απαιτεί την εφαρμογή του άρθρου 18 όταν ένας εναγόμενος δείχνει την πρόθεσή του να υποβληθεί στη διεθνή δικαιοδοσία ενός δικαστηρίου. Γίνεται δεκτό ότι το άρθρο 18 έχει προτεραιότητα έναντι όλων των άλλων κανόνων δικαιοδοσίας της Σύμβασης, πλην της αποκλειστικής

⁵⁵⁴Goldmann 7 RTDE 1971.19, EE Jenard EEEK 24.11.86 C298/61.

⁵⁵⁵O'Malley & Layton σελ. 516. Ο Beraudo *Juris-Classeur Europe* Fasc. 3010 (1989).14, αναφέρει παραδείγματα περιπτώσεων όπου η ρύθμιση μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στον καταναλωτή, όπως όταν ο καταναλωτής που αγοράζει ένα αυτοκίνητο, το κρυμμένο ελάττωμα του οποίου αποτελεί το αίτιο ατυχήματος στο εξωτερικό, δεν μπορεί, εάν έχει αποδεχθεί την παρέκταση δικαιοδοσίας κατά το 15(3), να προσεπικαλέσει τον επαγγελματία πωλητή ενώπιον του αλλοδαπού δικαστηρίου όπου ενάγεται, ως δικονομικό εγγυητή. Στο παράδειγμα αυτό ο πωλητής θα ενάγεται σπανιότερα στην αλλοδαπή σε σύγκριση με τον ασφαλιστή, καθώς ο ζημιωθείς δεν έχει τη δυνατότητα να ασκήσει ευθεία αγωγή εναντίον του.

⁵⁵⁶Carlier 1993 σελ. 18.

δικαιοδοσίας του άρθρου 16, επικρατεί συνεπώς και έναντι των βάσεων δικαιοδοσίας του 3ου κι 4ου Τμήματος.⁵⁵⁷

Δεν χρειάζεται συνεπώς να θεωρηθεί⁵⁵⁸ η παράσταση του εναγομένου ως συμφωνία παρέκτασης της δικαιοδοσίας κατ' άρθρο 12(1) ή 15(1), αν και αυτό θα ήταν δυνατό.

Ορθά όμως επισημαίνεται⁵⁵⁹ ότι η εμφάνιση του καταναλωτή στο δικαστήριο μπορεί να οφείλεται στο ότι νόμιζε πως είναι υποχρεωμένος να παρουσιασθεί. Θα πρέπει συνεπώς το δικαστήριο με δική του πρωτοβουλία να ενημερώσει τον καταναλωτή ότι η δίκη θα συνεχισθεί μόνον εάν ο ίδιος το επιθυμεί.

Βεβαίως, όταν η παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας δημιουργείται με την παράσταση του εναγομένου στο δικαστήριο, δεν απαιτείται η πλήρωση των τυπικών προϋποθέσεων του άρθρου 17.⁵⁶⁰

Κατά κρατούσα άποψη, η παράσταση του κατ' άρθρο 18 ΣΒ θεμελιώνει τη διεθνή δικαιοδοσία και κατά τρόπον αρμοδιότητα του δικαστηρίου, κι όταν ακόμη ο εναγόμενος δεν είναι κάτοικος συμβαλλομένου κράτους.⁵⁶¹

Η λύση όμως αυτή δεν μπορεί να γίνει ανεπιφύλακτα δεκτή, επειδή:

✓ είναι αντίθετη στο γράμμα του άρθρου 4 ΣΒ, το οποίο επιφυλάσσει μόνον την εφαρμογή των αποκλειστικών βάσεων του άρθρου 16, και,

✓ το ΔΕΚ στην απόφασή του επί της υποθέσεως Brenner & Noller, αναφέρει emphaticά ότι *οι μόνες εξαιρέσεις* στο άρθρο 4 είναι το άρθρο 13.2 για τις συμβάσεις καταναλωτών και οι περιπτώσεις αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας του άρθρου 16. Στην ίδια υπόθεση, ενώ ο γενικός εισαγγελέας M. Darmon αναφέρεται στις Προτάσεις του αρχικά (σημεία 13 και 14) στην εφαρμογή των διατάξεων 17, 18, 21 ακόμη κι όταν δεν υπάρχει κατοικία του εναγομένου σε συμβαλλόμενο κράτος, παρά τη διατύπωση του άρθρου 4, στη συνέχεια (στα σημεία 17 επ., 22), φαίνεται να αποκρούει την εφαρμογή του 4ου Τμήματος όταν ελλείπει κατοικία του εναγομένου σε συμβαλλόμενο κράτος και δεν πληρούνται ούτε οι προϋποθέσεις του τεκμηρίου του άρθρου 13.2, που αποτελεί για τις συμβάσεις καταναλωτών τη μόνη εξαίρεση στο άρθρο 4.⁵⁶²

⁵⁵⁷ O'Malley & Layton σελ. 458 επ., 496. Kaye σελ. 808. Αναφορές στις αποφάσεις του ΔΕΚ εις Kaye σελ. 858, σημ. 18. Βλ. και Kaye σελ. 815, όπου υποστηρίζει ότι ο όρος "μόνον" στο άρθρο 11.1 (και αναλογικά στο άρθρο 14.2) αφορά τις βάσεις δικαιοδοσίας υπό το 3ο Τμήμα, και δεν επηρεάζει τη δικαιοδοσία υπό το άρθρο 18 που περιέχεται στο 6ο Τμήμα.

⁵⁵⁸ Όπως θεωρούν οι O'Malley & Layton σελ. 481, Τσιρκικός 24 / 1993.165, Gaudemet-Tallon 1993 σελ. 176.

⁵⁵⁹ Dahl 46 NTIR 1977.111.

⁵⁶⁰ O'Malley & Layton σελ. 513.

⁵⁶¹ Καραγιάννη 14 *ΕΕ ΔΣΘ* 1993.188-189, Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς σελ. 175, Gothot-Holleaux σελ. 111, Kaye σελ. 841, *contra* Hartley σελ. 76.

⁵⁶² ΔΕΚ 15.9.1994 υπ. C-318/93 Brenner και Noller *Σύλλογή* 1994.I-4275 - I-4294, σκέψεις 17, 18, και Προτάσεις M. Darmon στην ίδια υπόθεση, σημεία 13, 14, 17 επ., 22.

**Μέρος Τρίτο: Το ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ
ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ
ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΧΕΣ ΤΗΣ 19.6.1980.**

Κεφάλαιο Πρώτο: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Η αύξηση των εμπορικών συναλλαγών ανάμεσα στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδήγησε αναπόφευκτα και στην αύξηση των διαφορών από τις συναλλαγές αυτές. Οι αποκλίσεις όμως ανάμεσα στις έννομες τάξεις των κρατών μελών δημιουργούν σημαντικές διαταραχές στην ομαλή ροή των οικονομικών σχέσεων, καθώς, ανάλογα με τη χώρα στα δικαστήρια της οποίας δικάζεται η διαφορά,⁵⁶³ είναι δυνατόν να προκύψουν:

- Ανασφάλεια και έλλειψη προβλεψιμότητας του δικαίου που θα ρυθμίσει τελικά την έννομη σχέση, που καταλήγουν σε απώλεια της εμπιστοσύνης στη σταθερότητα των εννόμων σχέσεων και των κεκτημένων δικαιωμάτων.
- Αδικαιολόγητες διακρίσεις ανάμεσα σε κατά βάση όμοιες περιπτώσεις, που είναι δυνατόν να τύχουν διαφορετικής μεταχείρισης.

Τα προβλήματα αυτά εντάθηκαν μετά τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης των Βρυξελλών, η οποία επιτρέπει τις συμφωνίες παρέκτασης της διεθνούς δικαιοδοσίας και παρέχει στα μέρη πολυάριθμες δυνατότητες επιλογής *forum*.

Κατέστη συνεπώς φανερή η ανάγκη μιάς εναρμόνισης που θα έτεινε να δημιουργήσει έννομες συνθήκες παρόμοιες με αυτές που επικρατούν σε μία εσωτερική αγορά. Η εναρμόνιση αυτή μπορεί να επιτευχθεί με δύο τρόπους: (α) εναρμόνιση των κανόνων του ουσιαστικού δικαίου, ή (β) εναρμόνιση των κανόνων σύνδεσης.

Δεδομένου ότι η εναρμόνιση του ουσιαστικού δικαίου είναι ιδιαίτερα δύσκολη και χρονοβόρα, ώστε δεν ακολουθεί πάντοτε το ρυθμό της οικονομικής ενοποίησης, αλλά και του επείγοντος χαρακτήρα του ζητήματος, καθώς ορισμένες χώρες ήδη κινούνταν προς νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, προτιμήθηκε η λύση της ενοποίησης των κανόνων σύνδεσης των χωρών της ΕΟΚ.

Η αρχική ιδέα των συντακτών της ΣΡ ήταν να ενοποιηθούν όλοι οι κανόνες σύνδεσης. Στη συνέχεια όμως, και παρά την κατ' αρχήν επεξεργασία κανόνων για το εφαρμοστέο δίκαιο σε περισσότερα ζητήματα, κατέληξε για λόγους ταχύτητας να υιοθετηθεί μόνον η Σύμβαση για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, που αποτελούν και το πεδίο με τη μεγαλύτερη οικονομική σημασία. Σημαντικότερα στάδια της επεξεργασίας της Σύμβασης Ρώμης υπήρξαν η σύνταξη το 1972 ενός Σχεδίου Σύμβασης που αναφερόταν τόσο στις συμβατικές όσο και στις αδικοπρακτικές ενοχές (στο εξής: "Προσχέδιο 1972"), η επαναδιαπραγμάτευση αυτού μετά την προσχώρηση στην ΕΟΚ το 1973 του Ην. Βασιλείου, της Ιρλανδίας και της Δανίας, και ο περιορισμός του, το Μάρτιο του 1978, στο εφαρμοστέο δίκαιο

⁵⁶³Bennett 17 *CMLR* 1980.271.

στις συμβατικές ενοχές. Στις 19 Ιουνίου του 1980 το Συμβούλιο Υπουργών Δικαιοσύνης υιοθέτησε το κείμενο της Σύμβασης, όπως και τις δύο Κοινές Δηλώσεις. Η Ελλάδα προσχώρησε στη ΣΡ στις 10.4.1984⁵⁶⁴, η προσχώρησή της κυρώθηκε με το ν. 1792/1988,⁵⁶⁵ τέθηκε δε σε ισχύ η ΣΡ την 1.4.1991.⁵⁶⁶

Η ΣΡ έχει αντικαταστήσει τις διατάξεις εκείνες του ιδ.δ.δ. των κρατών μελών οι οποίες σχετίζονται με συμβατικές ενοχές και καλύπτονται από τις διατάξεις της ΣΡ. Τα κράτη μέλη υποχρεούνται να εφαρμόσουν τη ΣΡ σε όσες τέτοιες περιπτώσεις εμπέσουν στη δικαιοδοσία τους.⁵⁶⁷

Τμήμα 1ο: Λόγοι υιοθέτησης ειδικής ρύθμισης για τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές.

Παράγραφος I: Η ανάπτυξη ουσιαστικής νομοθεσίας προστασίας του καταναλωτή.

1. Η κοινωνική και νομική αδυναμία του καταναλωτή.

Κατά τη διάρκεια του αιώνα μας, ιδιαίτερα δε κατά τη μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο, εδραιώθηκε η καταναλωτική κοινωνική οργάνωση, που τείνει σήμερα να επεκταθεί στις περισσότερες περιοχές του κόσμου μας. Χαρακτηριστικό της καταναλωτικής κοινωνίας, υπό την οικονομική έννοια του όρου, αποτελεί η προμήθεια των καταναλωτικών αγαθών από μεγάλο μέρος του πληθυσμού μέσω των μηχανισμών της αγοράς. Η οργάνωση αυτή βασίζεται στην ανάπτυξη οικονομιών κλίμακος, μέσω της μαζικής παραγωγής και διάθεσης των αγαθών.⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ EEEK 31.5.1984 L146.

⁵⁶⁵ ν. 1792/1988 "Κύρωση σύμβασης για την προσχώρηση της Ελληνικής Δημοκρατίας στη σύμβαση για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές." ΦΕΚ Α' 142/24.06.1988, 40 ΚΝοΒ 1992.1363.

⁵⁶⁶ Η ΕφΠειρ 351/1994 44 ΝΒ 1996.658-663, παρατηρήσεις Ελ. Μουσταϊρα, αναφέρεται στο αρ. 4.1.2 ΣΡ, μολοντί αυτή δεν τύγχανε εφαρμογής στην επίδικη σύμβαση, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό την οριζόμενη από το αρ. 25.2 ελλΑΚ διαδικασία ανευρέσεως του εφαρμοστέου δικαίου.

⁵⁶⁷ Fletcher σελ. 152.

⁵⁶⁸ Οι καταναλωτικές δαπάνες αποτελούν τα δύο τρίτα του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος των καταναλωτικών οικονομιών, φθάνοντας το 1993 στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε ποσοστό 61,9% του ΑΕΠ κατά μέσον όρο, ενώ στις ΗΠΑ το 69,7% και στην Ελλάδα το 74,9% (στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Eurostat) από την έκδοση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: Βασικές στατιστικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 33η έκδοση/1996. Λουξεμβούργο, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. 1997, 388 σελ., εις σελ. 47). Οι οικογένειες με χαμηλότερα εισοδήματα είναι αυτές που καταναλώνουν μεγαλύτερο ποσοστό των εισοδημάτων τους, σε σχέση με τις οικογένειες με μεγαλύτερα εισοδήματα, οι οποίες έχουν την τάση να αποταμιεύουν μεγαλύτερο μέρος αυτών (βλ. Samuelson Paul A. & Nordhaus William D.: Economics. 14th edition. Mc Graw-Hill International Editions, New York etc. 1992, xlii-784 σελ., εις σελ. 434 επ.). Συνεπώς η προστασία του καταναλωτή έχει σχετικά μεγαλύτερη σημασία για τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα.

Εξ αιτίας όμως της δομής αυτής των σχέσεων παραγωγής και διάθεσης των αγαθών, η σχέση καταναλωτή και προμηθευτή μεταβλήθηκε σε μία σχέση μονόδρομη. Απέναντι σε μεγάλες, συχνά πολυεθνικές, επιχειρήσεις παραγωγής και διάθεσης, οι τελικοί καταναλωτές κατά κανόνα είναι μεμονωμένα άτομα, με μικρή αγοραστική ισχύ ο καθένας τους, χωρίς δυνατότητα συνεπώς να επηρεάσουν, με βάση αυτή την ατομική τους αγοραστική δύναμη, την προσφορά των προϊόντων.⁵⁶⁹ Επιπλέον το γεγονός ότι το σύνολο σχεδόν του πληθυσμού μιάς ανεπτυγμένης χώρας έχει την ιδιότητα του καταναλωτή, καταλήγει σε διασπορά των οικονομικών συμφερόντων τους, καθώς αυτά εξαρτώνται από παράγοντες όπως το εισόδημα, η ηλικία, ο τόπος διαμονής, η κοινωνική θέση, το φύλο και η φυλή. Το αποτέλεσμα είναι η έλλειψη συνοχής ανάμεσα στα 372 εκατομμύρια καταναλωτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσον αφορά την προώθηση και προστασία των οικονομικών συμφερόντων τους.⁵⁷⁰

Απόρροια των ανωτέρω συνθηκών αποτελεί το ότι στις συναλλαγές ο καταναλωτής βρίσκεται συχνά *in concreto* σε θέση ανισοσθένειας, οικονομικοκοινωνικής αλλά και νομικής, απέναντι στον επαγγελματία. Ενδεικτικά αναφέρεται:

- Η παραγωγή των επιχειρήσεων δεν οργανώνεται με βάση την υπαρκτή ζήτηση των προϊόντων, αλλά με βάση ένα προγραμματισμό παραγωγής που ενσωματώνει και την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επέκταση της παραγωγής και αύξηση των κερδών.⁵⁷¹ Στη συνέχεια ο καταναλωτής ωθείται, συχνά ασυνείδητα, στην απόκτηση των αγαθών ή υπηρεσιών μέσω της σκόπιμης δημιουργίας ή μεγέθυνσης των αναγκών του, που επιτυγχάνεται με την εντατική διαφήμιση. Ακόμη και η συναίνεσή του στη σύναψη της σύμβασης μπορεί να εκμαιεύεται με αθέμιτες πρακτικές.
- Ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται ο μεγαλύτερος όγκος των συναλλαγών χαρακτηρίζεται από την ταχύτητα (όπως στο σύστημα αυτοεξυπηρέτησης), την τυποποίηση των προϊόντων (γιά παράδειγμα μέσω της συσκευασίας τους), τον αυτοματισμό των συναλλαγών. Τα χαρακτηριστικά αυτά, σε συνδυασμό με τη γενικότερη έλλειψη διαπραγματευτικής ισχύος του καταναλωτή, οδηγούν ώστε στην πράξη η σύμβαση να είναι σχεδόν πάντοτε μιά σύμβαση προσχώρησης του

⁵⁶⁹Hartley *Consumer Protection* σελ. 112. Η συμμετοχή των πολυεθνικών εταιρειών στο παγκόσμιο ακαθάριστο προϊόν αυξήθηκε από 17% στο μέσον της δεκαετίας του '60 σε 24% το 1982 και σε περισσότερο από 30% το 1995. Clairmont Frederic F.: "Ces deux cents sociétés qui contrôlent le monde." *Le Monde Diplomatique* avril 1998.1, σελ 16-17. Πέραν αυτού, το θεωρητικό μοντέλο του τέλει ανταγωνισμού σπάνια λειτουργεί απόλυτα στην πράξη, με αποτέλεσμα και η προσφορά των αγαθών να μην ακολουθεί το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης.

⁵⁷⁰Βλ. Eurostat από την έκδοση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: *Βασικές στατιστικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. 33η έκδοση/1996. Λουξεμβούργο, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. 1997, 388 σελ., εις σελ. 123 και Reich 14 *SydLR* 1992.23.

⁵⁷¹Βλ. Imhoff-Scheier σελ. 4.

τύπου *take it or leave it*, η οποία, τόσο ως προς τα πραγματικά (ιδιότητες προϊόντος) όσο και τα νομικά της στοιχεία, καταρτίζεται μονομερώς από τον επαγγελματία, μάλιστα δε εκ των προτέρων.

- Ο καταναλωτής αγνοεί σε μεγάλο βαθμό, λόγω της μεγάλης ποικιλίας και διαφοροποίησης των αγαθών, τις τεχνικές ιδιότητες του προϊόντος ή της υπηρεσίας που χρησιμοποιεί.
- Από νομική άποψη, οι παραπάνω συνθήκες που αφορούν το στάδιο κατάρτισης της σύμβασης δεν καλύπτονται πλήρως από το δίκαιο.⁵⁷² Στη συνέχεια, η σύμβαση που συνάπτει ο καταναλωτής μπορεί να επενδύεται τη μορφή των γενικών όρων συναλλαγών, ήτοι ρητρών που τίθενται μονομερώς από τον επιχειρηματία και ευνοούν τα συμφέροντά του, αλλά είναι επαχθείς για τον καταναλωτή, ο οποίος δεν έχει τη δυνατότητα να αξιώσει διαφορετικούς. Οι όροι αυτοί είναι έντυποι και ομοιόμορφοι, και συχνά περίπλοκοι και δυσνόητοι, σε ορισμένες δε περιπτώσεις προστίθεται και η διάθεση της επιχείρησης να εξαπατήσει τον καταναλωτή.⁵⁷³
- Μετά τη σύναψη της σύμβασης η διαπίστωση και η απόδειξη των ελαττωμάτων του προϊόντος δεν είναι πάντοτε εύκολη. Ο καταναλωτής αποθαρρύνεται από την προσφυγή του σε δικαστική προστασία διότι τα καταναλωτικά αγαθά είναι συχνά μικρής σχετικά αξίας, η δε βλάβη που υπέστη δεν είναι σημαντική. Η διαμεσολάβηση πολλών σταδίων ανάμεσα στον παραγωγό και τον καταναλωτή εξαφανίζει κάθε υπεύθυνο, καθώς δυσχεραίνει την απόδειξη της ελαττωματικότητας και του νόμιμου λόγου ευθύνης.⁵⁷⁴

Οι παρατεθείσες συνθήκες αποτελούν ένα δείγμα εκείνων που κατέστησαν αναγκαία την υιοθέτηση προστατευτικών διατάξεων για τις συμβάσεις καταναλωτών, ώστε η σχετική νομοθεσία να μη συνιστά μιάν αδικαιολόγητη κηδεμονία του καταναλωτή.

2. Η προστασία του καταναλωτή στο ουσιαστικό δίκαιο.

I. Ιστορικά.

Μολονότι η σχέση του καταναλωτή με την επιχείρηση παρουσιάζει ομοιότητες με τη θέση του εργαζομένου απέναντι στον εργοδότη του,⁵⁷⁵ παρατηρούμε μιά μεγάλη χρονική καθυστέρηση στην αναγνώριση για τον καταναλωτή μιάς αρχής προστασίας ισοδύναμης με αυτή που ίσχυε για τον εργαζόμενο. Αυτή η αργοπορία οφείλεται στην καθυστέρηση όχι μόνο της

⁵⁷²Συνήθως, επί παραδείγματι, η παραπλάνηση μέσω της διαφήμισης δεν αποτελεί "ουσιώδη πλάνη" του άρθρου 140 ελλ.ΑΚ, ούτε η ψυχολογική πίεση που ασκείται με διάφορες μεθόδους marketing συνιστά απάτη ή απειλή των άρθρων 147 ή 150 ελλ.ΑΚ. Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 21.

⁵⁷³Ροσαρ 188 *RCADI* 1984-V.373.

⁵⁷⁴Λιακόπουλος 32 *NB* 1984.947.

⁵⁷⁵Βλ. *supra*, Εισαγωγή σελ. 17.

μεγέθυνσης της σύγχρονης κοινωνικής σημασίας του καταναλωτικού φαινομένου, αλλά και της συνειδητοποίησης της σημασίας αυτού από τις ίδιες τις κοινωνίες όπου εμφανίστηκε και το νομοθέτη.

Η κρατική μέριμνα προστασίας του καταναλωτή αποτελεί πρόσφατη εξέλιξη του 20ου αιώνα, ιδιαίτερα δε της μεταπολεμικής περιόδου. Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται στην υπερίσχυση της φιλελεύθερης οικονομικής αντίληψης κατά την οποία ο ελεύθερος ανταγωνισμός ανάμεσα στις επιχειρήσεις θα προσφέρει ό,τι καλύτερο στον πελάτη, ό,τι αυτός επιθυμεί, κατά το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης. Το κράτος παραμένει ουδέτερος παρατηρητής, παρεμβαίνει δε μόνον όταν η οικονομία της αγοράς δυσλειτουργεί. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '60 η νομοθετική πολιτική συμβάδιζε με την οικονομική αυτή αρχή. Στην ελληνική, επί παραδείγματι, έννομη τάξη, ο ν. 146/1914 για τον αθέμιτο ανταγωνισμό δεν περιείχε ούτε έμμεση μνεία του καταναλωτή, ώστε το έργο προστασίας των καταναλωτών ανέλαβαν η νομολογία και η θεωρία. Μόνο το 1991⁵⁷⁶ εισήχθη ένα θεσμικό πλαίσιο προστασίας του καταναλωτή.⁵⁷⁷ Ο ελεύθερος όμως ανταγωνισμός μεταξύ των προμηθευτών αποδείχθηκε ανεπαρκής για την προστασία του καταναλωτή, καθώς απέβη μεν αποτελεσματικός για τη μείωση των τιμών και την καλύτερευση της ποιότητας των αγαθών και του επιπέδου των παρεχομένων υπηρεσιών, δεν επέτυχε όμως να επιλύσει το πρόβλημα των καταχρηστικών όρων της σύμβασης.

Μεταπολεμικά, και συγκεκριμένα στη δεκαετία του 1960, παρατηρείται μία γενικότερη κοινωνική στράτευση, με την εξάπλωση κινημάτων όπως το φεμινιστικό, το οικολογικό, το ειρηνιστικό. Ανάμεσά τους ανέρχεται και το καταναλωτικό κίνημα, το οποίο εμφανίζεται στις ΗΠΑ στη δεκαετία του 1960 (ορόσημο θεωρείται το μήνυμα Kennedy της 15.3.1962) και εξαπλώνεται στην Ευρώπη. Ο ρόλος των ομάδων πίεσης (ενώσεων) καταναλωτών υπήρξε σημαντικός: ξεκινά η συζήτηση για τα δικαιώματα του καταναλωτή και ενεργοποιείται δυναμικά η αξίωση λήψης προστατευτικών μέτρων, που καταλήγει στην υιοθέτηση σχετικών ρυθμίσεων.⁵⁷⁸

II. Στόχοι και μέθοδοι του δικαίου της προστασίας του καταναλωτή.

Θα πρέπει κατ' αρχήν να σημειωθεί ότι η προστασία του καταναλωτή δεν είναι πάντοτε ο αποκλειστικός, ούτε ο πρώτος σκοπός της νομοθεσίας που ρυθμίζει την κατανάλωση. Όντας τμήμα του δικαίου που ρυθμίζει τη λειτουργία της αγοράς, μπορεί να δώσει προτεραιότητα σε άμεσα δημόσια συμφέροντα τα οποία υπερτερούν της προστασίας του καταναλωτή. Είναι, επί παραδείγματι, δυνατόν με τον τρόπο αυτό να περιορίσει την ελευθερία του καταναλωτή να προβεί σε ορισμένες πράξεις.

⁵⁷⁶ ν. 1961/1991 "Για την προστασία του καταναλωτή και άλλες διατάξεις" ΦΕΚ Α' 132/3.9.1991.

⁵⁷⁷ Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 25-26.

⁵⁷⁸ Βλ. Λιακόπουλος 32 NB 1984.946, 947, Hartley *Consumer Protection* σελ. 112, Reich 14 *SydLR* 1992.23, Rommier σελ. 157. Κατά το edit. comment 34 *CMLR* 1997.211, το καταναλωτικό δίκαιο στην Ευρώπη εμφανίζεται στη δεκαετία του 1970.

Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στον τομέα της καταναλωτικής πίστης, όπου η νομοθετική ρύθμιση παίζει αντιπληθωριστικό ρόλο.⁵⁷⁹

Αντίστροφα, είναι δυνατό νομοθεσία που αφορά σε άλλα θέματα, όπως στις εμπορικές συμβάσεις, ή στην προστασία του περιβάλλοντος, να περιέχει ρυθμίσεις προστατευτικές για τον καταναλωτή. Για παράδειγμα, τόσο ο γερμανικός AGB-G (1976) όσο και ο βρετανικός UCTA (1977) δεν περιορίζονται σε συμβάσεις που συνάπτουν καταναλωτές. Η μεγάλη πλειοψηφία όμως των αναγκαστικών κανόνων που περιέχονται στα νομοθετήματα αυτά και οι οποίοι παρεμβαίνουν στην ελευθερία του εμπορίου εφαρμόζονται μόνον στις συμβάσεις καταναλωτών, και δεν επηρεάζουν τις εμπορικές συμβάσεις. Ο σκοπός τους είναι να προστατεύσουν τον καταναλωτή αποτρέποντας τον προμηθευτή από του να επιβάλει υπερβολικά επαχθείς όρους.⁵⁸⁰

Οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες έχουν εντάξει στους στόχους της νομοθετικής πολιτικής τους την προστασία του καταναλωτή, μολονότι η σχετική νομοθεσία δεν έχει αναπτυχθεί παντού στον ίδιο βαθμό.⁵⁸¹

Καθώς στο πλαίσιο αυτής της εργασίας δεν είναι δυνατόν να γίνει πλήρης αναφορά στο δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, θα αναφερθούν μόνον ενδεικτικά ορισμένες από τις μεθόδους που τα εθνικά δίκαια χρησιμοποιούν για να αποκαταστήσουν την ισορροπία ανάμεσα στους συμβαλλομένους.

Τέτοια μέτρα είναι:

- Για να βελτιωθεί η δυνατότητα *πληροφόρησης* του καταναλωτή, ώστε η επιλογή του να είναι πραγματική και εκλογικευμένη, θεσπίζεται η υποχρέωση παροχής πληροφοριών για τα ουσιώδη στοιχεία της σύμβασης με σαφή τρόπο. Ο έγγραφος τύπος της σύμβασης ή ορισμένων όρων αυτής ή η έκδοση ορισμένων εγγράφων αποτελεί σε ορισμένες περιπτώσεις όρο εγκυρότητας της σύμβασης.⁵⁸² Απαγορεύεται η παραπλανητική διαφήμιση.⁵⁸³
- Ο καταναλωτής προστατεύεται ενάντια στους *επαχθείς συμβατικούς όρους*, όπως οι καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών που συναντώνται στις τυποποιημένες συμβάσεις, με την εισαγωγή ενός νομικού πλαισίου ρύθμισής τους που αποτρέπει την κατάχρηση της ισχύος του επιχειρηματία. Μεταξύ αυτών των καταχρηστικών γενικών όρων συναλλαγών περιλαμβάνονται η μεταφορά του βάρους απόδειξης,

⁵⁷⁹Fallon 111 *JDI* 1984.774.

⁵⁸⁰Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.102.

⁵⁸¹EE Giuliano & Lagarde *EEEEK* 27.7.1987 C199/23, Normand & Balate 26 *CDE* 1990.272, Imhoff-Scheier σελ. 186. Ανάπτυξη στην ίδια, σελ. 1-47.

⁵⁸²Σχετικές εθνικές ρυθμίσεις εκθέτει η Imhoff-Scheier σελ. 23-27.

⁵⁸³Για τη διαφήμιση, βλ., *e.g.*, αρ. 9 ν. 2251/1994 *ΦΕΚ* Α' 191/16.11.1994 και την οδηγία του Συμβουλίου της 10.9.1984 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παραπλανητική διαφήμιση (84/450/ΕΟΚ) *EEEEK* 19.9.84 L250/17.

οι ρήτρες αποκλεισμού της ευθύνης του επαγγελματία ή της δικαστικής επιδιώξεως των δικαιωμάτων του καταναλωτή, οι ρήτρες που θέτουν ασαφείς ή μονομερείς υποχρεώσεις στον καταναλωτή, οι υπέρμετρες ποινικές ρήτρες.⁵⁸⁴ Οι όροι αυτοί μπορεί να θεωρούνται άκυροι ή μη αντιτάξιμοι στον καταναλωτή. Εκτός, όμως, της ενδεικτικής απαρίθμησης των όρων αυτών, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και/ή η γενική ρήτρα, που επιτρέπει ένα ανοιχτό έλεγχο του περιεχομένου των γενικών όρων ή των καταχρηστικών ρητρών.

- Βελτιώνεται η νομική θέση του καταναλωτή, με την παροχή ουσιαστικών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα περίσκεψης μεταξύ προσφοράς και κατάρτισης της σύμβασης, το δικαίωμα υπαναχώρησης εντός προθεσμίας μετά τη σύναψη της σύμβασης,⁵⁸⁵ αλλά και με την παροχή αξιώσεων, όπως αποκατάσταση ζημιών και παράλειψης (π.χ., άμεσης διαφήμισης). Οι προϋποθέσεις ύπαρξης συμβατικής ευθύνης του επαγγελματία καθίστανται περισσότερο ελαστικές.⁵⁸⁶
- Στο πλαίσιο ορισμένων κατηγοριών συμβάσεων, όπως η καταναλωτική πίστη ή τα οργανωμένα ταξίδια, καθορίζονται τα ελάχιστα δικαιώματα του καταναλωτή (για παράδειγμα, ο υπολογισμός των επιτοκίων σε καταναλωτική πίστωση).⁵⁸⁷
- Σε δικονομικό επίπεδο, επιδιώκεται η διευκόλυνση του καταναλωτή μέσω μίας οικονομικής και γρήγορης διαδικασίας. Έτσι εισάγεται διαδικασία καταναλωτικών διαφορών ή ιδιότυπη διαιτησία, κυρωτικά στοιχεία ενισχύουν την αποζημίωση. Εισάγεται η δυνατότητα συλλογικής αγωγής, ομαδικής δηλ. διεξαγωγής της δίκης, ή και προσφυγής των ενώσεων καταναλωτών.⁵⁸⁸
- Προάγονται οι μη δικαστικοί μέθοδοι ελέγχου, όπως η συναινετική, εκούσια αυτοδέσμευση επιχειρήσεων, οι κώδικες συμπεριφοράς ή δεοντολογίας, αλλά και πίο παραδοσιακές, όπως ο διοικητικός έλεγχος.⁵⁸⁹

⁵⁸⁴Για τους καταχρηστικούς γενικούς όρους των συναλλαγών, βλ. αρ. 2 ν. 2251/94 ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994, την οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5ης.4.1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές ΕΕΕΚ 21.04.93 L95/29 και Reich 14 SydLR 1992.56-60.

⁵⁸⁵Imhoff-Scheier σελ. 28-30.

⁵⁸⁶Βλ. άρθρο 6, 9.12, 8 ν. 2251/94 ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994.

⁵⁸⁷Οδηγία του Συμβουλίου της 22ας.12.1986 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (87/102/ΕΟΚ). ΕΕΕΚ 12.2.87 L42/48 και οδηγία του Συμβουλίου της 22ας.2.1990 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (90/88/ΕΟΚ) ΕΕΕΚ 10.3.90 L61/14.

⁵⁸⁸Huet ΕΕΕυρΔ 1984.455. Βλ., επί παραδείγματι, το άρθρο 11 ν. 2251/94 ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994 (φιλικός διακανονισμός καταναλωτικών διαφορών), άρθρο 10.9 επ. ν. 2251/94 ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994 (συλλογική αγωγή) καθώς και την οδηγία 98/27/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Μαΐου 1998 περί των αγωγών παραλείψεως στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών. ΕΕΕΚ 11.6.98 L166/51.

⁵⁸⁹Βλ., e.g., τη σύσταση της Επιτροπής της 7.4.1992 σχετικά με τους κώδικες δεοντολογίας για την προστασία των καταναλωτών όσον αφορά συμβάσεις διαπραγματευόμενες από απόσταση (92/295/ΕΟΚ) ΕΕΕΚ 10.6.92 L156/21, τη σύσταση της Επιτροπής της 8.12.1987 για ευρωπαϊκό κώδικα δεοντολογίας σε θέματα ηλεκτρονικών πληρωμών (Σχέσεις μεταξύ χρηματοπιστωτικών

Σε ορισμένες περιπτώσεις τα συμφέροντα του καταναλωτή διαφυλάσσονται καλύτερα με ένα σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων τους, ενώ σε άλλες με ένα σύστημα όπου παρέχονται αυξημένες δυνατότητες επιλογής στον καταναλωτή. Η τάση στο ουσιαστικό/εσωτερικό δίκαιο είναι να ρυθμίζονται τα ζητήματα του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων με αναγκαστική νομοθεσία, με απαγόρευση, δηλαδή, ή αυστηρό περιορισμό ορισμένων όρων. Στο δίκαιο προστασίας του καταναλωτή της Ευρωπαϊκής Ένωσης συναντώνται και τα δύο συστήματα.⁵⁹⁰

3. Η προστασία του καταναλωτή στο ουσιαστικό κοινοτικό δίκαιο.⁵⁹¹

I. Πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο.

Η πορεία προς την ενιαία εσωτερική αγορά απαιτούσε ως αναπόσπαστο στοιχείο την προστασία των καταναλωτών για λόγους όχι μόνον κοινωνικούς, αλλά και οικονομικούς: η ανομοιομορφία των εθνικών συστημάτων προστασίας μπορεί να προκαλέσει στρεβλώσεις της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς, ώστε το σύστημα προστασίας που έπρεπε να εγκατασταθεί θα έπρεπε να είναι ομοιόμορφο για όλα τα κράτη μέλη. Η προστασία του καταναλωτή αναδείχθηκε συνεπώς σε βασική προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁵⁹²

ι. Συνθήκη Ρώμης.

Οι ρητές αναφορές στον καταναλωτή δεν είναι συχνές στη Συνθήκη της Ρώμης (ιδίως άρθρα 39.1ε, 40,3, 79.3, 85.3, 86 ΣυνθΕΟΚ, *i.e.*, αντίστοιχα άρθρα 33, 34, 75, 81, 82 Συνθήκης ΕΚ), καθώς την εποχή εκείνη η κρατική μέριμνα για την προστασία του καταναλωτή βρισκόταν σε πρώιμο στάδιο. Όμως η γενική αρχή της Συνθήκης, ότι η ολοκλήρωση της αγοράς και η συνεπαγόμενη αύξηση του ανταγωνισμού σκοπεύει στην "επιταχυνόμενη ανύψωση του βιοτικού επιπέδου" (προοίμιο και άρθρο 2 Συνθήκης ΕΚ),⁵⁹³ παρέχει και το πλαίσιο όπου εντάσσεται το κοινοτικό δίκαιο προστασίας του καταναλωτή. Έμμεσα λοιπόν αποτελούν μέρος του καταναλωτικού δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διατάξεις όπως⁵⁹⁴:

οργανισμών, εμπόρων ή άλλων παρεχόντων υπηρεσίες και καταναλωτών) (87/598/ΕΟΚ) ΕΕΕΚ 24.12.87 L365/72, αλλά και άρθρο 13.3 ν. 2251/94 ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994.

⁵⁹⁰Jokela *General Policy and Contracts* σελ. 119, Λιακόπουλος 32 ΝΒ 1984.948, Imhoff-Scheier σελ. 52, Huet *ΕΕΕυρΔ* 1984.454.

⁵⁹¹Βλ., *i.a.*, Ταγαράς Χάρης: "Η προστασία των καταναλωτών στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα." *in* Στεφάνου Κ. (επιμ.): *Τα δικαιώματα του πολίτη στην κοινοτική έννομη τάξη*. Παρατηρητής Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 57-71, Αλεξανδρίδου Ελίσα: *Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή ελληνικό και κοινοτικό II*. Σάκουλα Θεσ/νίκη 1996, 254 σελ..

⁵⁹²Ταγαράς 9 *ΕΕυρΚ* 1991.112.

⁵⁹³Με τις διατάξεις αυτές απλώς τίθενται στόχοι, αλλά δεν παρέχονται εξουσίες για την πραγματοποίησή τους. Reich 14 *SydLR* 1992.27.

⁵⁹⁴Micklitz & Weatherill 16 *JCP* 1993.285.

- τα άρθρα 30 (ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων) και 59 επ. (ελεύθερη παροχή υπηρεσιών) ΣυνθΕΟΚ (αντίστοιχα, άρθρα 28 και 49 Συνθήκης ΕΚ).^{595 596}
- τα άρθρα 48 και 52 (ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων) ΣυνθΕΟΚ (αντίστοιχα, άρθρα 39 και 43 Συνθήκης ΕΚ)⁵⁹⁷
- τα άρθρα 85, 86 και 90 (κανόνες ανταγωνισμού) ΣυνθΕΟΚ (αντίστοιχα, άρθρα 81, 82 και 86 Συνθήκης ΕΚ)⁵⁹⁸
- το άρθρο 38.1 (κοινή γεωργική πολιτική) ΣυνθΕΟΚ (άρθρο 32 Συνθήκης ΕΚ)⁵⁹⁹
- το άρθρο 220 ΣυνθΕΟΚ (άρθρο 293 Συνθήκης ΕΚ): Η εναρμόνιση πρέπει να δημιουργήσει ή να διευκολύνει τη δημιουργία εννόμων συνθηκών παρόμοιων με αυτές που χαρακτηρίζουν την εσωτερική αγορά.

ii. *Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1.7.1987).*

Μολονότι η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη δεν εισήγαγε ιδιαίτερο τίτλο καταναλωτικής πολιτικής, και η προστασία του καταναλωτή παρέμεινε στοιχείο άλλων κοινοτικών πολιτικών, είχε σημαντικές επιπτώσεις στο καθεστώς των καταναλωτικών συμφερόντων στο κοινοτικό δίκαιο.⁶⁰⁰

Προς το σκοπό της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη μετέβαλε το προηγούμενο άρθρο 100. Στο άρθρο 100Α.3 ΣυνθΕΟΚ (άρθρο 95 Συνθήκης ΕΚ) περιλήφθηκε ρητή αναφορά, μεταξύ άλλων,

⁵⁹⁵Micklitz & Weatherill 16 *JCP* 1993.285. Βλ. και Ταγαρά *Συγκρούσεις νόμων* σελ. 261, ΔΕΚ 7.3.1990 υπ. C-362/88 GB-INNO-BM κατά Confédération du commerce luxembourgeois. *Συλλογή* 1990.Ι-686, σημ. 8.

⁵⁹⁶Υποστηρίχθηκε [Basedow Jürgen, Von: "Der kollisionsrechtliche Gehalt der Produktfreiheiten im europäischen Binnenmarkt: favor offerentis." ["The Impact of the Free Movement of Goods and Services in the Single European Market Upon Private International Law: Favor Offerentis."] 59 *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 1995.1-55. Περίληψη στην αγγλική εις σελ. 54-55] μάλιστα η ερμηνεία ότι τα άρθρα 30 και 59 ΣυνθΕΟΚ (άρθρα 28 και 49 Συνθήκης ΕΚ, αντίστοιχα) επηρεάζουν το πεδίο εφαρμογής του εθνικού δικαίου. Η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης που πηγάζει από τα άρθρα αυτά έχει τα χαρακτηριστικά ενός κανόνα σύνδεσης, καθώς υπάγει την διαφορά στο ουσιαστικό δίκαιο της χώρας προέλευσης των αγαθών ή υπηρεσιών, υπό τον όρο ότι το δίκαιο της χώρας προέλευσης είναι ευνοϊκότερο από ότι το δίκαιο της χώρας υποδοχής για την ελεύθερη κυκλοφορία των προϊόντων. Είναι συνεπώς δυνατόν, κατά την άποψη αυτή, να έλθουν σε αντίθεση με τους εθνικούς κανόνες σύνδεσης που επιδιώκουν την προστασία των αγορών μέσω της επέκτασης του πεδίου εφαρμογής των εθνικών ουσιαστικών κανόνων. Επίσης οι περιορισμοί της ελεύθερης κυκλοφορίας που εισάγουν τα άρθρα 36 και 56 ΣυνθΕΟΚ (αντίστοιχα, άρθρα 30 και 46 Συνθήκης ΕΚ) λειτουργούν παρόμοια με την παραδοσιακή επιφύλαξη της δημόσιας τάξης στο ιδδ. Η συνεπαγόμενη πολυπλοκότητα καθιστά, κατά την άποψη αυτή, χρήσιμη την προοδευτική κωδικοποίηση αυτού του μίγματος εθνικών και κοινοτικών κανόνων σύνδεσης μέσω οδηγιών στη βάση του άρθρου 100Α ΣυνθΕΟΚ (άρθρο 95 Συνθήκης ΕΚ). Την ομοιότητα της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης, τόσο στην ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών και υπηρεσιών, όσο και των εταιρειών (άρθρο 58 ΣυνθΕΟΚ - άρθρο 48 Συνθήκης ΕΚ), με κανόνα σύνδεσης σημειώνει και ο Rigaux *Mélanges Loussouarn* σελ. 345, 346. Σχετικά και εις Drobnig 5 *CDE* 1970. Για κριτική της θεωρίας των κρυφών κανόνων σύνδεσης στο κοινοτικό δίκαιο, βλ. Lagarde 85 *RCDIP* 1996.853 επ.. Fallon 253 *RCADI* 1996.38 επ.

⁵⁹⁷Micklitz & Weatherill 16 *JCP* 1993.285.

⁵⁹⁸Ταγαράς 9 *EEυρΚ* 1991.115, Micklitz & Weatherill 16 *JCP* 1993.286.

⁵⁹⁹Ταγαράς 9 *EEυρΚ* 1991.115.

⁶⁰⁰Micklitz & Weatherill 16 *JCP* 1993.294.

στην προστασία των καταναλωτών και στην ανάγκη υψηλού επιπέδου προστασίας που πρέπει να χαρακτηρίζει τις προτάσεις της Επιτροπής για την προοδευτική εγκαθίδρυση της ενιαίας αγοράς.⁶⁰¹ Η διάταξη όμως έχει περιορισμούς: καθώς ο σκοπός της ήταν να διαλυθούν οι φόβοι ότι η Επιτροπή μπορεί να χαμηλώσει τα εθνικά επίπεδα προστασίας, η διάταξη απευθύνεται μόνον στη Επιτροπή κι όχι στο Συμβούλιο, που νομοθετεί. Η έννοια του υψηλού επιπέδου είναι ασαφής και αποτελεί απλώς μια βάση διαπραγματεύσεων. Πρόκειται περισσότερο για κατεύθυνση πολιτικής, παρά για εφαρμόσιμο κανόνα δικαίου,⁶⁰² αποτελεί όμως την πρώτη αναγνώριση σε επίπεδο ιδρυτικών συνθηκών της ανάγκης προστασία του καταναλωτή.⁶⁰³

iii. Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (7.2.1992).

Με βάση τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση της 7.2.1992⁶⁰⁴ (τίτλος II, άρθρο Z παρ. 38), για πρώτη φορά περιλαμβάνεται στη ΣυνθΕΟΚ ιδιαίτερη ρύθμιση για την προστασία των καταναλωτών. Είναι ο Τίτλος XI, που περιλαμβάνει το άρθρο 129Α (άρθρο 153 Συνθήκης ΕΚ).⁶⁰⁵

Η προαγωγή της προστασίας του καταναλωτή σε αυτοτελή κοινή πολιτική επιβεβαιώνεται από την προσθήκη (Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση της 7.2.1992, τίτλος II, άρθρο Z παρ. 3) στο άρθρο 3 ΣυνθΕΟΚ, υπό (σ).⁶⁰⁶

⁶⁰¹ Άρ. 100Α.3:

"Η Επιτροπή, στις προτάσεις της που προβλέπει η παράγραφος 1 στους τομείς της υγείας, της ασφάλειας, της προστασίας του περιβάλλοντος και της προστασίας των καταναλωτών, βασίζεται σε υψηλό επίπεδο προστασίας."

⁶⁰² Micklitz & Weatherill 16 *JCP* 1993.296, Ταγαράς 9 *ΕΕυρΚ* 1991.112.

⁶⁰³ Βλ. αναλυτικά Mortelmans & Watson σελ. 39.

⁶⁰⁴ ν. 2077/92 "Κύρωση της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και των σχετικών πρωτοκόλλων και δηλώσεων που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη." ΦΕΚ Α' 136/7.8.1992.

⁶⁰⁵ Άρθρο 129Α:

"Τίτλος XI

Προστασία των καταναλωτών

Άρθρο 129 Α

1. Η Κοινότητα συμβάλλει στην επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών με:

α) μέτρα θεσπιζόμενα κατ' εφαρμογήν του άρθρου 100 Α στα πλαίσια της υλοποίησης της εσωτερικής αγοράς·

β) ειδικές δράσεις που στηρίζουν και συμπληρώνουν την πολιτική των κρατών μελών για την προστασία της υγείας, της ασφάλειας και των οικονομικών συμφερόντων των καταναλωτών, καθώς και για την επαρκή ενημέρωσή τους.

2. Το Συμβούλιο, αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου 189 Β και μετά από διαβούλευση με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, θεσπίζει τις ειδικές δράσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1, στοιχείο β).

3. Οι δράσεις που θεσπίζονται κατ' εφαρμογήν της παραγράφου 2 δεν εμποδίζουν τα κράτη μέλη να διατηρούν ή να εισάγουν μέτρα ενισχυμένης προστασίας. Τα μέτρα αυτά πρέπει να συμβιβάζονται με την παρούσα συνθήκη και να κοινοποιούνται στην Επιτροπή."

⁶⁰⁶ Άρθρο 3:

"Για τους σκοπούς του άρθρου 2, η δράση της Κοινότητας περιλαμβάνει [...]

σ) συμβολή στην ενίσχυση της προστασίας των καταναλωτών".

Ουσιώδη εξέλιξη σε σχέση με τη ρύθμιση του άρθρου 100Α.3, το οποίο αφορούσε μόνον την Επιτροπή, αποτελεί ότι το άρθρο 129Α.1 υποχρεώνει ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Τα άρθρα 129Α.1(β) και 129Α.2 ιδρύουν ειδική νομοθετική αρμοδιότητα για την προστασία του καταναλωτή που είναι ανεξάρτητη από την αρμοδιότητα νομοθέτησης για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς. Απελευθερώνεται με τον τρόπο αυτό η επιδίωξη της προστασίας του καταναλωτή από τους περιορισμούς που έθετε η σύνδεσή της με την επιδίωξη της ενιαίας αγοράς, είτε στην ουσιαστική νομοθεσία, είτε σε διαδικαστικά ζητήματα όπως η πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Εξ ίσου σημαντική είναι η καθιέρωση από το άρθρο 129Α.3 *ad hoc* της αρχής επικουρικότητας, σε συνδυασμό μάλιστα με το διαρκώς αυξανόμενο ρόλο του άρθρου 5 για την κοινοτική πίστη.⁶⁰⁷

II. Παράγωγο κοινοτικό δίκαιο.

Μέχρι το 1986 η κοινοτική πολιτική προστασίας του καταναλωτή, όπως αυτή εκφράσθηκε στα προγράμματα του 1975,⁶⁰⁸ του 1981,⁶⁰⁹ αλλά και στις οδηγίες που υιοθετήθηκαν στη συνέχεια, επικεντρώθηκε στην προστασία των δικαιωμάτων του καταναλωτή. Από το 1985 και μετά, όμως, καθώς προχωρούσε η ενοποίηση της εσωτερικής αγοράς, παρατηρείται η σταδιακή υπέρσχυση του συστήματος που βασίζεται στην παροχή επιλογών στον καταναλωτή. Η καταφανέστερη διαφορά ανάμεσα στην απόφαση του 1986⁶¹⁰ και στα προγράμματα του 1975 και 1981 είναι η μείωση της διεκδίκησης των "δικαιωμάτων" του καταναλωτή. Η συζήτηση κινήθηκε περισσότερο προς τη θεώρηση του καταναλωτή ως ευνοούμενου από τη διαδικασία της ενοποίησης της εσωτερικής αγοράς, μέσω της παροχής περισσότερων επιλογών.⁶¹¹ Η αποτελεσματική λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και η ένταση του ανταγωνισμού βρίσκει το αποκορύφωμά της στην αύξηση των επιλογών του καταναλωτή, και συνεπώς στη βελτίωση της ποιότητας και μείωση των τιμών των παροχών. Παραμένει όμως αναγκαία η προστασία των δικαιωμάτων του

⁶⁰⁷Περισσότερα στους Micklitz & Weatherill 16 *JCP* 1993.298 επ., Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 33, Mortelmans & Watson σελ. 39.

⁶⁰⁸Résolution du Conseil du 14.4.1975 concernant un programme préliminaire de la Communauté économique européenne pour une politique de protection et d'information des consommateurs. *JOCE* 25.4.75 C92/1, *ΕΕΕΚ* ειδική έκδοση στην Ελληνική τόμος 15-1 σελ. 92.

⁶⁰⁹Ψήφισμα του Συμβουλίου της 19.5.1981 σχετικά με το δεύτερο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας για πολιτική προστασίας και ενημέρωσης των καταναλωτών. *ΕΕΕΚ* 3.6.81 C133/1.

⁶¹⁰Το ψήφισμα του Συμβουλίου της 23.6.1986 σχετικά με τον μελλοντικό προσανατολισμό της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας για την προστασία και την προαγωγή των συμφερόντων των καταναλωτών (86/C167/01). *ΕΕΕΚ* 5.7.86 C167/1, βασισμένο στην από 23.7.1985 ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο "Νέα ώθηση για την πολιτική προστασίας των καταναλωτών" COM (85) 314 τελικό, συνδέει τα συμφέροντα του καταναλωτή με την ολοκλήρωση της εσωτερικής ενιαίας αγοράς. Ακολουθεί ψήφισμα του Συμβουλίου της 15ης.12.1986 για την ένταξη της καταναλωτικής πολιτικής στις άλλες κοινές πολιτικές (87/C3/01). *ΕΕΕΚ* 7.1.87 C3/1.

⁶¹¹Micklitz & Weatherill 16 *JCP* 1993.294.

καταναλωτή, ιδιαίτερα στον τομέα της ασφάλειας και υγιεινής, αλλά και της πρόσβασης στην πληροφόρηση και της ένδικης προστασίας. Η προστασία των δικαιωμάτων του καταναλωτή γίνεται, συνεπώς, και για να ολοκληρωθεί η εσωτερική αγορά.⁶¹²

Ιδιαίτερη σημασία για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων του καταναλωτή θα έχουν και οι δύο οδηγίες (α) για τις εξ αποστάσεως συμβάσεις καταναλωτών και, ιδίως, (β) για την πώληση καταναλωτικών αγαθών και σχετικών εγγυήσεων (βρίσκεται ακόμη στο στάδιο προτάσεως).⁶¹³

Παράγραφος II: Η ανάγκη ιδιαίτερου για τις συμβάσεις καταναλωτών διμερούς κανόνα σύνδεσης.

1. Η διεθνοποίηση των σχέσεων κατανάλωσης.

Η διεθνοποίηση αποτελεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της εξέλιξης των συνθηκών της καταναλωτικής αγοράς, καθώς η ανάπτυξη οικονομιών κλίμακος τείνει να φέρνει όλο και περισσότερους καταναλωτές σε επαφή με πωλητές που ανήκουν σε έννομη τάξη διαφορετική από αυτή όπου ο καταναλωτής είναι ενταγμένος.

Όσον αφορά τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πριν την ολοκλήρωση της ενιαίας εσωτερικής αγοράς, η διεθνής σχέση καλυπτόταν από μιά εσωτερικού δικαίου σχέση. Η κατανάλωση αλλοδαπής προέλευσης αγαθών στο εξωτερικό συνέβαινε κύρια στο πλαίσιο του τουρισμού, η δε κατανάλωση αλλοδαπών αγαθών στη χώρα του καταναλωτή περνούσε από ένα διάμεσο της χώρας του καταναλωτή. Ο καταναλωτής δεν προσέφευγε κατά του αλλοδαπού παραγωγού, αλλά κατά του εντόπιου εισαγωγέα του αγαθού.

Η εσωτερική όμως αγορά προωθεί νέες τεχνικές marketing, όπως η χρήση εξελιγμένων μέσων τηλεπικοινωνιών, που φέρνουν τον αλλοδαπό πωλητή πιο κοντά στους καταναλωτές. Σημαντικός είναι και ο ρόλος των αλλαγών στο νομοθετικό πλαίσιο, όπως, επί παραδείγματι, στην ασφαλιστική αγορά. Η σύμβαση προσχώρησης προσαρμόζεται στην κάλυψη των νέων αυτών αγορών.⁶¹⁴

Η εξέλιξη αυτή των συνθηκών αγοράς με την παροχή μεγαλύτερης ευκολίας στους καταναλωτές να κινούνται, κυριολεκτικά και μεταφορικά, ανάμεσα σε διάφορες χώρες, επέφερε την ανάγκη μεταβολών και στο δίκαιο.

⁶¹²Reich 14 *SydLR* 1992.23-26.

⁶¹³Οδηγία 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20.5.1997 για την προστασία των καταναλωτών κατά τις εξ αποστάσεως συμβάσεις - Δήλωση του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με το άρθρο 6 παράγραφος 1 - Δήλωση της Επιτροπής σχετικά με το άρθρο 3 παράγραφος 1 πρώτη περίπτωση. *ΕΕΕΚ* 4.6.97 L144/19 και πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πώληση και τις εγγυήσεις καταναλωτικών αγαθών (96/C307/09) COM(95)520 τελικό - 96/0161(COD). (Υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 23 Αυγούστου 1996) *ΕΕΕΚ* 16.10.96 C307/8.

⁶¹⁴Normand & Balate 26 *CDE* 1990.272.

2. Η αντιμετώπιση της διεθνοποίησης των σχέσεων κατανάλωσης από το ιδ.δ.δ.

Το πρόβλημα από άποψη ιδ.δ.δ. ανακύπτει όταν η καταναλωτική σχέση περιέχει στοιχείο αλλοδαπότητας, όταν δηλ. είτε ο πωλητής είτε το περιεχόμενο ή οι συνθήκες της σύμβασης συνδέονται με χώρα άλλη από αυτή όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του. Στην περίπτωση αυτή είναι πιθανόν ο καταναλωτής να στερηθεί της προστασίας που το κράτος συνήθους διαμονής του προσφέρει, καθώς αφ' ενός μεν ο πωλητής, όντας το ισχυρό μέρος της σύμβασης, έχει τη δυνατότητα να αποκλείσει συμβατικά την εφαρμογή του δικαίου αυτού, αφ' ετέρου δε οι αντικειμενικοί σύνδεσμοι μπορεί να υποδεικνύουν ως εφαρμοστέο δίκαιο με μικρότερο βαθμό προστασίας από ότι το δίκαιο της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή.

Η μεγάλη όμως κίνηση στις περισσότερες βιομηχανικές χώρες για εθνικές κωδικοποιήσεις ενός ουσιαστικού δικαίου ιδιαίτερου για τις συμβάσεις καταναλωτών δεν οδήγησε σε μια ταυτόχρονη ανάλογη νομοθετική τάση και στο επίπεδο των κανόνων σύνδεσης.⁶¹⁵ Οι λόγοι θα μπορούσαν να αναζητηθούν στη σχετικά μικρή οικονομική σημασία των συμβάσεων κατανάλωσης με στοιχεία αλλοδαπότητας.

Το γεγονός ότι οι υπάρχοντες μέχρι το 1976 κανόνες σύνδεσης χρονολογούνταν από μία εποχή παλαιότερη από τη μεγάλη αλλαγή στο δίκαιο των συμβάσεων με το σκοπό της προστασίας του αδύνατου μέρους,⁶¹⁶ οδήγησε στο ότι για μεγάλο χρονικό διάστημα η προστασία του καταναλωτή εξετάστηκε κύρια σε επίπεδο εθνικών νομοθεσιών, και λιγότερο σε συγκριτικό επίπεδο.⁶¹⁷

Το ενδιαφέρον για τις διεθνείς σχέσεις κατανάλωσης δεν είναι πρόσφατο,⁶¹⁸ μόνον αργότερα, όμως, την τελευταία εικοσαετία, συζητήθηκε η ίδια η σύμβαση κατανάλωσης.⁶¹⁹ Προπομποί στην έρευνα για την ανάγκη προστασίας του καταναλωτή στο ιδ.δ.δ. στάθηκαν οι εργασίες των Lando (1972), Malaurie (1973), von Hoffmann (1974), αφορώντας κύρια τον περιορισμό της κατάχρησης της αυτονομίας της βούλησης.⁶²⁰

⁶¹⁵Fallon 111 *JDI* 1984.784.

⁶¹⁶Imhoff-Scheier σελ. 140.

⁶¹⁷Imhoff-Scheier σελ. 211.

⁶¹⁸*E.g.*, η υιοθέτηση κανόνων σύνδεσης για την αντικειμενική ευθύνη του παραγωγού προϊόντων από τη Σύμβαση της Χάγης της 2.10.1973 στο πλαίσιο της 12ης συνόδου της Συνδιάσκεψης της Χάγης ΙΔΔ (Convention de La Haye sur la loi applicable à la responsabilité du fait des produits, Conclue le 2 octobre 1973).

⁶¹⁹Fallon *REDC* 1988.261.

⁶²⁰Lando Ole: "Consumer Contracts and Party Autonomy in the Conflict of Laws." *Mélanges de Droit Comparé en l' Honneur du Doyen Aake Malmstrom. Acta Instituti Upsaliensis Iurisprudentiae Comparativae*, XIV. Stromholm ed. Stockholm, Norstedt 1972, σελ. 141-158. MALAURIE P.: "La Protection du Consommateur en Droit International Privé." *Eis Travaux de l' Association Henri Capitant*, 24.389-397. Hoffmann Bernd, von 38 *RabelsZ* 1974.396-420. Αναφ. από von Hoffmann 15 *JCP* 1992.380. Διευκρινίζεται ότι, στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, ο όρος "ελευθερία επιλογής

Στις συναλλαγές με επιχειρήσεις που έχουν την έδρα τους εκτός του κοινοτικού χώρου ο ορισμός του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου γίνεται δεκτός ως παράγοντας του ανταγωνισμού ανάμεσα στις επιχειρήσεις.

Στα πλαίσια, αντίθετα, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η δυνατότητα υπαγωγής των συμβάσεων που συνάπτουν οι επιχειρήσεις ενός κράτους μέλους σε ορισμένο, ευνοϊκό για την επιχείρηση, αλλοδαπό δίκαιο (κοινοτικής ή και τρίτης χώρας) παρέχει στις επιχειρήσεις αυτές συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι επιχειρήσεων που έχουν την έδρα τους σε άλλα κράτη μέλη, των οποίων το δίκαιο, επιδιώκοντας να προστατεύσει τον καταναλωτή, υιοθετεί περιοριστικούς/προστατευτικούς κανόνες ιδ.δ.δ..

Η απόκλιση των σχετικών κανόνων ιδ.δ.δ. μεταξύ των κρατών μελών είναι συνεπώς δυνατόν να δημιουργεί στρεβλώσεις στον ανταγωνισμό και να δρα ανασταλτικά στην πορεία προς την ενοποίηση.

Επιπλέον, τα πλεονεκτήματα που παρέχει στους ευρωπαίους καταναλωτές η ένταση του ανταγωνισμού⁶²¹ δεν αρκούν για να τους προστατεύσουν από τα προβλήματα που δημιουργεί αυτή η πληθωρική παρουσία δικαιοκτών τάξεων. Εκτός από την προστατευτική ουσιαστική νομοθεσία⁶²², χρειάζονται και ειδικοί κανόνες σύνδεσης.

Παράγραφος III: Το ιστορικό υιοθέτησης της ρύθμισης στη Σύμβαση Ρώμης.

Το σχέδιο Σύμβασης του 1972, σε αντίθεση με ότι συνέβαινε στις συμβάσεις εργασίας για τις οποίες είχε υιοθετηθεί ο ειδικός προστατευτικός κανόνας του άρθρου 2.3, δεν περιελάμβανε ιδιαίτερη ρύθμιση για τις συμβάσεις καταναλωτών. Η αυτονομία των μερών στις τελευταίες περιοριζόταν μόνον από τη γενική διάταξη του άρθρου 7.

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης που ακολούθησε σχετικά με την προσέγγιση των συμβάσεων με αδύνατο μέρος από το Σχέδιο Σύμβασης, επισημάνθηκε ότι δεν υπήρχε εμφανής λόγος για τη διαφορετική αυτή μεταχείριση των δύο κατηγοριών συμβάσεων και υποστηρίχθηκε η εισαγωγή ειδικής ρύθμισης και για τις συμβάσεις καταναλωτών στη Σύμβαση Ρώμης.⁶²³

του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου" χρησιμοποιείται ως ισοδύναμος του "αυτονομία των συμβαλλομένων", χωρίς συνεπώς ο τελευταίος να υπονοεί πρωτότυπη δικαιοκή πηγή, ούτε δυνατότητα αποσύνδεσης της σύμβασης από οποιαδήποτε κρατική έννομη τάξη. Βλ. σχετικά Ευρυγένη Δημητρίου Ι.: "Προβλήματα του εφαρμοστέου επί των ενοχών εκ συμβάσεων δικαίου." 24 *Αρμενόπουλος* 1970.1060, Παμπούκης 40 *NB* 1992.1327 σημ. 2, 1330, Σταματιάδης Δημήτριος Ν.: "Η αυτονομία της ιδιωτικής βουλήσεως στο διεθνές εμπράγματο δίκαιο." 51 *Αρμενόπουλος* 1997.189 επ..

⁶²¹ Normand & Balate 26 *CDE* 1990.272.

⁶²² Βλ. *supra*, σελ. 140 επ..

⁶²³ von Hoffmann General Report σελ. 15, 15 *JCP* 1992.365.

Σημαντικό ρόλο στον ανασχεδιασμό αυτό των διατάξεων έπαιξε η προσχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου στη Σύμβαση Ρώμης. Αυτό συνέβη γιατί στο Ην. Βασίλειο, όπου το καταναλωτικό κίνημα ήταν ιδιαίτερα ισχυρό και οι σκοποί του απολάμβαναν μεγάλης υποστήριξης στο εκλογικό σώμα, οι Βρετανοί πολιτικοί δεν άργησαν να αντιληφθούν την εκλογική αξία της υπεράσπισης των καταναλωτών. Έτσι τέθηκε σε ισχύ ένας μεγάλος αριθμός νομοθετημάτων που στόχευαν να βοηθήσουν τον καταναλωτή αποκαθιστώντας την ισορροπία στη σχέση καταναλωτή/προμηθευτή.

Παράλληλα, συνεπώς, με την τροποποίηση του 4ου Τμήματος της Σύμβασης Βρυξελλών, έγινε τελικά δεκτή η εισαγωγή του σημερινού άρθρου 5 στη Σύμβαση Ρώμης.

Η σημασία των ρυθμίσεων αυτών για τον ευρωπαϊό καταναλωτή θα ενταθεί στο μέλλον, καθώς προβλέπεται μεγάλη αύξηση των διασυνοριακών συναλλαγών λόγω της νομισματικής ένωσης (εισαγωγή του ευρώ ως κοινού νομίσματος) και της χρήσης των σύγχρονων μεθόδων ηλεκτρονικού εμπορίου από όλο και μεγαλύτερη μερίδα καταναλωτών.⁶²⁴

Τμήμα 2ο:Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.

Παράγραφος I: Άλλες διεθνείς συμβάσεις.

1. Σύμβαση της Χάγης της 15.6.1955 γιά το εφαρμοστέο δίκαιο σε διεθνείς πωλήσεις ενσώματων κινητών αντικειμένων.⁶²⁵

I. Η εφαρμογή της Σύμβασης Χάγης της 15.6.1955 σε συμβάσεις καταναλωτών.

Το άρθρο 2 al. 1 της Σύμβασης Χάγης 1955 ορίζει σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο ότι

"[I]a vente est régie par la loi interne du pays designé par les parties contractantes."

Εάν δε τα μέρη δεν έχουν επιλέξει εφαρμοστέο δίκαιο, εφαρμόζεται κατ' αρχήν το δίκαιο της συνήθους διαμονής του πωλητή (άρθρο 3 al. 1a):

"A défaut de la loi déclarée applicable par les parties, [...], la vente est régie par la loi interne du pays ou le vendeur a sa residence habituelle au moment ou il reçoit la commande."

⁶²⁴Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων: *Ανακοίνωση της Επιτροπής. Χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες: Αύξηση της εμπιστοσύνης του καταναλωτή. Συνέχεια του πράσινου βιβλίου: "Χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες: Οι προσδοκίες των καταναλωτών".* Βρυξέλλες 26.06.1997 COM(97) 309 τελικό, σελ. 4 επ..

⁶²⁵The Hague Convention of 15.6.1955 on the Law Applicable to International Sales of Goods. Adopted by the 7th Session of The Hague Conference on Private International Law (1951). Περισσότερα σε Williams 35 *ICLQ* 1986.5 επ.

Η Σύμβαση Χάγης 1955 αφορά κάθε διεθνή πώληση, ανεξάρτητα από την ιδιότητα των συμβαλλομένων μερών, και δεν περιέχει καμμία ειδική για τον καταναλωτή διάταξη. Είναι όμως φανερό ότι η εφαρμογή της στις συμβάσεις καταναλωτών έρχεται σε αντίθεση με τη νομοθετική πολιτική των κρατών που επιδιώκουν μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή.

Το ζήτημα συνεπώς του καθορισμού του *ratione materiae* πεδίου εφαρμογής της ΣΧ 1955 ως προς τις συμβάσεις πώλησης σε καταναλωτές ανέκυψε όταν κράτη όπως οι τέσσερις σκανδιναβικές χώρες -Δανία, Φινλανδία, Νορβηγία και Σουηδία -, χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας -Βέλγιο, Γαλλία, Ιταλία-, η Ελβετία, υιοθέτησαν ειδικές προστατευτικές ρυθμίσεις για τις συμβάσεις καταναλωτών.

Ειδικά σε σχέση με τη Σύμβαση Ρώμης, παρατηρούμε ότι βάσει του άρθρου 21 αυτής, η ΣΡ δεν επηρεάζει την εφαρμογή διεθνών συμβάσεων στις οποίες τα συμβαλλόμενα κράτη ήδη είναι μέρη. *Prima facie*, συνεπώς, θα ήταν δυνατόν να εφαρμοσθεί η Σύμβαση Χάγης 1955 και να αποκλεισθεί η εφαρμογή του άρθρου 5 ΣΡ, εφ' όσον πρόκειται σύμβαση πώλησης ενσώματου κινητού.

Κατά την απόπειρα ερμηνευτικής επίλυσης του ζητήματος πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι, ιστορικά, οι προπαρασκευαστικές εργασίες της ΣΧ 1955 αρχίζουν ήδη από το 1928. Ακόμη όμως και το 1951, όταν υιοθετήθηκε το σχέδιο της Σύμβασης, δεν είχε αναπτυχθεί στα εσωτερικά δίκαια ιδιαίτερη νομοθεσία προστασίας του καταναλωτή.⁶²⁶ Θα ήταν λοιπόν δυνατόν να υποστηριχθεί ότι η ΣΧ 1955 έχει σχεδιαστεί μόνον για τις πωλήσεις μεταξύ εμπόρων.⁶²⁷ Μπορεί όμως να αντιταχθεί ότι οι διεθνείς πωλήσεις ενσώματων αγαθών κατά τη ΣΧ 1955 περιλαμβάνουν όλες τις συμβάσεις πώλησης, ανεξάρτητα από την ιδιότητα των συμβαλλομένων. Δεδομένου ότι ο ορισμός του καταναλωτή δίδεται με κριτήρια αναφερόμενα στην ιδιότητα των συμβαλλομένων μερών, ανεξάρτητα από τη νομική φύση της σύμβασης, είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι καλύπτονται από τη ΣΧ 1955 και οι πωλήσεις σε καταναλωτές.⁶²⁸

II. Η Διακήρυξη του 1980.

Καθώς η Σύμβαση Χάγης του 1955, αντίθετα με νεώτερες συμβάσεις, δεν περιέχει ούτε διατάξεις αναθεώρησης, ούτε κανόνες που να οριοθετούν το πεδίο εφαρμογής της σε σχέση με άλλες διεθνείς συμβάσεις (όπως κανόνες που παρέχουν την προτεραιότητα σε συμβάσεις που διέπουν ένα ειδικό ζήτημα, ή που δεσμεύουν ένα περιορισμένο αριθμό κρατών), η μόνη έγκυρη λύση από άποψη διεθνούς δικαίου θα ήταν η τροποποίησή της με Πρωτόκολλο, που επικυρώνεται από όλα τα κράτη μέλη. Αυτή όμως η διαδικασία θα ήταν χρονοβόρα και πολύπλοκη. Υποστηρίχθηκε

⁶²⁶Βλ. von Mehren: *Rapport Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-182.

⁶²⁷Σημειώνεται ότι η ιστορική ερμηνεία είναι πολύ σημαντικότερη για τις διεθνείς συμβάσεις από ότι για το εσωτερικό δίκαιο. Imhoff-Scheier σελ. 109.

⁶²⁸Imhoff-Scheier σελ. 109.

λοιπόν η αυθεντική ερμηνεία της Σύμβασης Χάγης 1955 ως προς το ζήτημα των συμβάσεων καταναλωτών από τη 14η σύνοδο της Συνδιάσκεψης. Τελικά η 14η σύνοδος υιοθέτησε την ερμηνευτική Διακήρυξη, κατά την οποία η Σύμβαση Χάγης 1955

"ne met pas obstacle à l' application par les Etats parties de règles particulières sur la loi applicable aux ventes aux consommateurs".

Κατά το προοίμιο της Διακήρυξης, η εισαγωγή μιάς *lex specialis* για τις πωλήσεις σε καταναλωτές δικαιολογείται από το ότι οι καταστάσεις αυτές δεν είχαν ληφθεί καθόλου υπ' όψιν κατά την επεξεργασία της ΣΧ 1955.⁶²⁹

Η ακριβής νομική φύση και τα αποτελέσματα της Διακήρυξης εγείρουν ορισμένες παρατηρήσεις.⁶³⁰

- Η Διακήρυξη αυτή, κατ' αρχήν, έχει προαιρετικό χαρακτήρα, και δεν αποκλείει την εφαρμογή της ΣΧ 1955 από τα συμβαλλόμενα στη Σύμβαση Ρώμης κράτη, ακόμη και σε συμβάσεις καταναλωτών. Απλώς αρκείται να ορίσει ότι η ΣΧ 1955 *δεν εμποδίζει* την εφαρμογή στις συμβάσεις καταναλωτών ειδικών κανόνων. Επιπλέον η Διακήρυξη δεν μπορεί να αντιταχθεί από τα κράτη που την υπέγραψαν απέναντι στα κράτη μέρη της ΣΧ 1955 που δεν την υπέγραψαν.
- Η έννοια των "κανόνων" είναι ευρεία και καλύπτει και τους νομολογιακούς κανόνες. Ερωτάται όμως αν, εκτός των νομολογιακών προηγούμενων του κοινού δικαίου, θα ληφθεί υπ' όψιν και η ερμηνεία του πεδίου εφαρμογής της Σύμβασης Ρώμης από το ΔΕΚ.
- Η Διακήρυξη, τέλος, δεν ορίζει ποιές είναι οι πωλήσεις στους καταναλωτές, αφήνοντας το ζήτημα στην κρίση του εθνικού δικαστή. Έτσι όμως διακινδυνεύεται η ομοιόμορφη εφαρμογή της ΣΧ 1955 και της ΣΡ.

Τη δυνατότητα που προσφέρει η παραπάνω Διακήρυξη χρησιμοποίησε και το άρθρο 118.2 του ελβετικού κώδικα ιδ.δ.δ. του 1987, για να αποκλείσει από το πεδίο εφαρμογής της ΣΧ 1955 τις πωλήσεις προς καταναλωτές:

"Art. 118

1. Les ventes mobilières sont régies par la Convention de La Haye du 15 juin 1955 sur la loi applicable aux ventes à caractère international d' objets mobiliers corporels.

2. L' article 120 [contrats conclus avec des consommateurs] est réservé."

⁶²⁹Texts Adopted *Actes et Documents de la 14ème session* σελ. Π-180, όπου και η Σύσταση της Συνδιάσκεψης στα κράτη μέλη της ΣΧ του 1955 τα οποία υπάγουν τις συμβάσεις πωλήσεων σε καταναλωτές σε ειδικούς κανόνες σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο να ενημερώνουν σχετικά το Διαρκές Γραφείο της Συνδιάσκεψης. Βλ. και von Mehren: *Report Actes et Documents de la 14ème session* σελ. Π-180, von Overbeck xxxvii *ASDI* 1981.99.

⁶³⁰von Mehren: *Report Actes et Documents de la 14ème session* σελ. Π-186 επ., Imhoff-Scheier σελ. 110, von Overbeck xxxvii *ASDI* 1981.100, 101.

2. Σχέδιο άρθρων της Συνδιάσκεψης ιδ.δ.δ. της Χάγης του 1980 γιά το Εφαρμοστέο Δίκαιο σε Ορισμένες Πωλήσεις σε Καταναλωτές.⁶³¹

Πλην της Συμβάσεως Ρώμης, το σχέδιο άρθρων που επεξεργάστηκε η Συνδιάσκεψη Χάγης στη σύνοδό της του 1980 αποτέλεσε τη μόνη απόπειρα συμβατικής ρύθμισης του εφαρμοστέου δικαίου σε διεθνείς καταναλωτικές συμβάσεις.^{632 633}

Η απόφαση της ενασχόλησης της 14ης συνόδου (6-25 Οκτωβρίου 1980) της Συνδιάσκεψης ιδ.δ.δ. της Χάγης του 1980 με το εφαρμοστέο δίκαιο στις πωλήσεις σε καταναλωτές υπήρξε αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας των σκανδιναβικών χωρών, κατά τη 13η σύνοδο, να ερευνηθεί η πιθανότητα μιάς αναθεώρησης της ΣΧ 1955.

Σε συνέχεια της απόφασης αυτής η 14η σύνοδος της Συνδιάσκεψης, αντίθετα με ότι συνήθως συμβαίνει, δηλ. την υιοθέτηση σχεδίου συμβάσεως, υιοθέτησε σύνολο άρθρων γιά το εφαρμοστέο δίκαιο σε ορισμένες πωλήσεις σε καταναλωτές, τα οποία είναι δυνατόν είτε να αποτελέσουν μιά ειδική για το ζήτημα σύμβαση, είτε να ενσωματωθούν σε μιά γενική σύμβαση γιά το εφαρμοστέο δίκαιο στη διεθνή πώληση αγαθών. Περιορίστηκαν συνεπώς οι εργασίες στις συμβάσεις *πώλησης ενσωμάτων κινητών* σε καταναλωτές, και δεν αφορούν άλλους τύπους καταναλωτικών συμβάσεων. Το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης Ρώμης είναι πύο εκτεταμένο από ότι αυτό του σχεδίου Σύμβασης Χάγης 1980, αφού η Σύμβαση Ρώμης διέπει το σύνολο των συμβάσεων καταναλωτών.⁶³⁴

Πέραν όμως αυτού, το σχέδιο Σύμβασης Χάγης 1980 ομοιάζει σε γενικές γραμμές με τη ΣΡ. Προτείνει την εφαρμογή των αναγκαστικών προστατευτικών γιά τον καταναλωτή κανόνων της χώρας κατοικίας του καταναλωτή, παρά την ύπαρξη επιλογής δικαίου (άρθρο 6). Κατά το άρθρο 7, το δίκαιο αυτό θα είναι εφαρμοστέο εάν δεν έχει γίνει επιλογή εφαρμοστέου δικαίου. Το ζήτημα πότε μιά σύμβαση συνδέεται αρκετά στενά με τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή ώστε να εφαρμοσθεί το δίκαιο αυτής, αντιμετωπίζεται από το άρθρο 5, που είναι παρόμοιο με το άρθρο 5.2 της ΣΡ.

⁶³¹ Στη συνέχεια αναφέρεται ως Σύμβαση Χάγης (1980).

⁶³² Fallon 111 *JDI* 1984.819.

⁶³³ Στο πλαίσιο της εργασίας αυτής δεν θα γίνει αναφορά στους κανόνες που ορίζουν το πεδίο εφαρμογής των ουσιαστικών κανόνων που περιέχονται σε διεθνείς συμβάσεις ουσιαστικού ομοιόμορφου δικαίου. Το ομοιόμορφο δίκαιο που περιλαμβάνουν αυτές οι διεθνείς συμβάσεις υπερισχύει, βάσει του άρθρου 26 ΣΡ, της ΣΡ και διέπει τις καταναλωτικές συμβάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής τους. Βλ. γιά το ζήτημα αυτό εις Fallon 111 *JDI* 1984.820, Normand & Balate 26 *CDE* 1990.309.

⁶³⁴ von Mehren: *Report Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-183, II-187, von Overbeck xxxvii *ASDI* 1981.96 επ., Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.103, Imhoff-Scheier σελ. 191.

Όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής των δύο κειμένων, επισημαίνεται⁶³⁵ το ζήτημα το οποίο θα προκύψει σε περίπτωση που το σχέδιο Σύμβασης Χάγης 1980 αποκτήσει το καθεστώς διεθνούς Συμβάσεως. Το *ratione materiae* πεδίο εφαρμογής της θα συμπίπτει εν μέρει με αυτό της Σύμβασης Ρώμης, και, καθώς, βάσει του άρθρου 21 της Σύμβασης Ρώμης, η Σύμβαση Χάγης θα υπερέχει της Σύμβασης Ρώμης, απειλείται η εναρμόνιση του εφαρμοστέου δικαίου εάν ορισμένα κράτη μέλη της Σύμβασης Ρώμης θα εφαρμόζουν τη Σύμβαση Χάγης σε συμβάσεις καταναλωτών, ενώ άλλα θα εφαρμόζουν τη Σύμβαση Ρώμης.

3. Σύμβαση της Χάγης της 22.12.1986 γιά το εφαρμοστέο δίκαιο στη διεθνή πώληση κινητών.⁶³⁶

Η Σύμβαση της Χάγης της 22.12.1986 γιά το εφαρμοστέο δίκαιο σε συμβάσεις γιά τη διεθνή πώληση κινητών η οποία τροποποιεί τη ΣΧ του 1955, αποκλείει ρητά από το πεδίο εφαρμογής της τις συμβάσεις πώλησης σε καταναλωτές (άρθρο 2.c).

Ο λόγος για τον οποίο παραλείπονται οι διατάξεις του σχεδίου Σύμβασης Χάγης του 1980 από τη Σύμβαση Χάγης γιά το εφαρμοστέο δίκαιο στη διεθνή πώληση κινητών της 22.12.1986⁶³⁷ ήταν η αντίρρηση των αναπτυσσομένων χωρών, ότι ποτέ το δικαίό τους δεν θα εφαρμοζόταν, καθώς δεν περιέχει διατάξεις προστασίας του καταναλωτή. Θα εφαρμοζόταν σχεδόν συστηματικά το δίκαιο των χωρών με υψηλό επίπεδο προστασίας.⁶³⁸

4. Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων (Βιέννη, 11.4.1980).⁶³⁹

Η Σύμβαση της Βιέννης γιά τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων, η οποία τέθηκε σε ισχύ ως προς την Ελλάδα την 1.2.1999, ενοποιεί τους σχετικούς κανόνες ουσιαστικού δικαίου των συμβαλλομένων σε αυτή κρατών. Συνεπώς το πεδίο εφαρμογής της δεν πρόκειται να συγκρουσθεί με το πεδίο εφαρμογής της ΣΡ, καθώς η τελευταία περιλαμβάνει κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.⁶⁴⁰

Επιπλέον η Σύμβαση Βιέννης εξαιρεί (αρ. 2(α)) του πεδίου εφαρμογής της τις πωλήσεις

⁶³⁵Hartley *Consumer Protection* σελ. 123. Βλ. και Pocar 188 *RCADI* 1984-V.382.

⁶³⁶The Hague Convention on the Law Applicable to Contracts for the International Sale of Goods. Proceedings of the Extraordinary Session 14 to 30 October 1985. *Final Act of the Diplomatic Conference*, σελ. 690.

⁶³⁷Plender σελ. 125.

⁶³⁸Pommier σελ. 183, σημ. 3.

⁶³⁹Κύρωση με το ν. 2532/97 *ΦΕΚ Α'* 227/11.11.1997.

⁶⁴⁰Παπασιώπη-Πασιά Ζωή: "Η εφαρμογή της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 γιά το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές από τα ελληνικά δικαστήρια. Προβλήματα μεθοδολογικής προσέγγισης και σημεία τριβής με το άρθρο 25 του ελλ.ΑΚ." *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1998.321, σημ. 76.

"(α) κινητών πραγμάτων που αγοράζονται για προσωπική, οικογενειακή ή οικιακή χρήση, εκτός αν ο πωλητής, οποτεδήποτε πριν ή κατά τη σύναψη της σύμβασης πώλησης, δεν γνώριζε ούτε όφειλε να γνωρίζει ότι τα πράγματα αγοράστηκαν για τέτοια χρήση."⁶⁴¹

Καταλαμβάνουν, αντίθετα, οι κανόνες της Σύμβασης Βιέννης πωλήσεις κινητών για σκοπούς επαγγελματικούς, οι οποίοι όμως δεν είναι απαραίτητα εμπορικοί.⁶⁴²

Παράγραφος II: Το ουσιαστικό κοινοτικό δίκαιο.

Όσον αφορά τη σχέση του άρθρου 5 ΣΡ με το *stricto sensu* ουσιαστικό κοινοτικό δίκαιο, παρατηρούμε ότι αφ' ενός μεν οι οδηγίες προστασίας του καταναλωτή, πλην του άρθρου 9 της οδηγίας για τη χρονομεριστική σύμβαση⁶⁴³ και του άρθρου 6.2 της οδηγίας για τους καταχρηστικούς όρους της σύμβασης,⁶⁴⁴ δεν περιέχουν διατάξεις σχετικά με το πεδίο εφαρμογής τους, αφ' ετέρου δε η εφαρμογή των κανόνων της ΣΡ, που αφορούν τη σύγκρουση μη-ενοποιημένων εθνικών δικαίων, δεν παρέχει αρκετά ευρύ πεδίο εφαρμογής στις ενοποιητικές αυτές οδηγίες. Η κατάσταση αυτή κρίνεται ως μη ικανοποιητική, καθώς είναι δυνατόν σε συμβάσεις των οποίων όλα τα συνδεδεμένα στοιχεία εντοπίζονται σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να μην μπορεί να εφαρμοσθεί μία προστατευτική κοινοτική οδηγία,⁶⁴⁵ όταν το κράτος μέλος του οποίου το δίκαιο προκρίνεται από τη ΣΡ ως εφαρμοστέο δεν έχει ενσωματώσει τις σχετικές οδηγίες, ή τις έχει μεν ενσωματώσει, αλλά έχει ορίσει το πεδίο εφαρμογής τους με τρόπο ώστε δεν καταλαμβάνουν τη συγκεκριμένη περίπτωση.

---

⁶⁴¹ Σε ανεπιεική για τον ασθενέστερο συμβαλλόμενο αποτελέσματα οδηγείται η γραμματική ερμηνεία της διάταξης, την οποία προτείνει ο Πουλιάδης Αθανάσιος Κ.: "Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη διεθνή πώληση κινητών και το δίκαιο του Αστικού Κώδικα: Το ρυθμιστικό πρότυπο της ενοποίησης των συμβατικών παραβάσεων." *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1998.21 σημ. 14. Κατ' αυτήν, η εξαίρεση του αρ. 2(α) Σύμβασης Βιέννης

"αφορά βέβαια μόνο τις ιδιωτικές αγορές, όχι και τις ιδιωτικές πωλήσεις, όπως π.χ. του μεταχειρισμένου αυτοκινήτου ενός ιδιώτη σε ένα έμπορο ο οποίος πρόκειται να το χρησιμοποιήσει επαγγελματικά, είτε για μεταπώληση είτε για άλλους επαγγελματικούς σκοπούς."

⁶⁴² Πουλιάδης Αθανάσιος Κ.: "Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη διεθνή πώληση κινητών και το δίκαιο του Αστικού Κώδικα: Το ρυθμιστικό πρότυπο της ενοποίησης των συμβατικών παραβάσεων." *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1998.22.

⁶⁴³ Οδηγία 94/47/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26.10.1994 περί της προστασίας των αγοραστών ως προς ορισμένες πλευρές των συμβάσεων που αφορούν την απόκτηση δικαιώματος χρήσης ακινήτων υπό καθεστώς χρονομεριστικής μίσθωσης *ΕΕΕΚ* 29.10.94 L280/83.

⁶⁴⁴ Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5.4.1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές. *ΕΕΕΚ* 21.4.93 L95/29. Βλ. και το αρ. 6.2 της πρότασης οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πώληση και τις εγγυήσεις καταναλωτικών αγαθών (96/C307/09) COM(95)520 τελικό - 96/0161(COD). (Υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 23 Αυγούστου 1996) *ΕΕΕΚ* 16.10.96 C307/8, κατά το οποίο

"Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε, όποιος και αν είναι ο εφαρμοστέος στη σύμβαση νόμος και εφόσον αυτή συνδέεται στενά με την επικράτεια των κρατών μελών, να μη στερείται ο καταναλωτής της παρεχόμενης από την παρούσα οδηγία προστασίας."

⁶⁴⁵ von Hoffmann 15 *JCP* 1992.378, 380, όπου και παραδείγματα.

Η σχέση ανάμεσα στη Σύμβαση Ρώμης και στην κοινοτική νομοθεσία.

(α) Σύμφωνα με το άρθρο 20 ΣΡ, για την "Υπεροχή του κοινοτικού δικαίου", σε περίπτωση σύγκρουσης ανάμεσα στη ΣΡ και στο παράγωγο κοινοτικό δίκαιο, ανάμεσα σε νομικές διατάξεις που ανήκουν σε διαφορετικές έννομες τάξεις, την κοινοτική και τη διεθνή, ισχύει η αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου, ισχύοντος ή μελλοντικού, για ειδικά ζητήματα συμβατικών ενοχών.⁶⁴⁶ Άρα η ΣΡ παραμένει αρμόδια για τη θέση των γενικών κανόνων σε ζητήματα συμβατικών ενοχών. Όσο όμως πρόκειται για ειδικά ζητήματα, η προτεραιότητα παραχωρείται στην κοινοτική έννομη τάξη με βάση μία διάταξη που είναι ενσωματωμένη σε μία διεθνή σύμβαση.

Όπως θα εκτεθεί στη συνέχεια, υπάρχει και κοινοτική νομοθεσία που περιλαμβάνει ρυθμίσεις για το εφαρμοστέο δίκαιο στις ειδικές κατηγορίες συμβάσεων για τις οποίες η ΣΡ περιλαμβάνει προστατευτικούς κανόνες, η σχέση δε ανάμεσα στις δύο αυτές κατηγορίες κανόνων εγείρει σύνθετα προβλήματα τεχνικής αλλά και αρχών,⁶⁴⁷ για την πρόληψη και την επίλυση των οποίων θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν η ευχή των συμβαλλομένων κρατών που περιλαμβάνεται στη 2η Κοινή Δήλωση,

"να αποτρέψουν ερμηνευτικές αποκλίσεις που μπορούν να παρακωλύσουν την ενοποιητική λειτουργία της σύμβασης".

(β) Η ΣΡ αποτελεί τη φυσική επέκταση της Σύμβασης Βρυξελλών,⁶⁴⁸ με την οποία είναι λειτουργικά αφομοιωμένη.

Παράγραφος III: Το ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο.

Η Σύμβαση της Ρώμης έχει σε μεγάλο βαθμό αντικαταστήσει το άρθρο 25 του ελλΑΚ, με παράτιτλο "Ενοχαι εκ συμβάσεως". Το άρθρο 25 ελλΑΚ συνεχίζει όμως να καταλαμβάνει ενοχές από συμβάσεις προγενέστερες της ισχύος στη χώρα μας της ΣΡ (1.4.1991),⁶⁴⁹ καθώς και όσες συμβατικές ενοχές εξαιρεί η ίδια η ΣΡ από το πεδίο εφαρμογής της. Ως προς τις συμβάσεις καταναλωτών, το άρθρο 5 ΣΡ αποτελεί νεωτερισμό για το ελληνικό ιδ.δ.δ., το οποίο δεν γνώριζε σχετική ειδική ρύθμιση, παρά τις υπήγαγε στον γενικό κανόνα του άρθρου 25 ελλΑΚ.⁶⁵⁰

⁶⁴⁶ Παρόμοια διάταξη περιλαμβάνεται στο άρθρο 57 ΣΒ.

⁶⁴⁷ Βλ. αναλυτικά εις Jayme Erik & Kohler Christian: "L' Interaction des Régles de Conflit Contenues Dans le Droit Derivé de le Communauté Européenne et des Conventions de Bruxelles et de Rome." 84 *RCDIP* 1995.1-40, και *infra* σε ειδικά ζητήματα.

⁶⁴⁸ ΕΕ Giuliano & Lagarde *ΕΕΕΚ* 27.7.1987 C199/5.

⁶⁴⁹ Βλ. σχετικά την ΕφΘεσ 3633/1996 Α *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1997.215-221. Παρατηρήσεις Ζ. Παπασιώπη-Πασιά.

⁶⁵⁰ Βλ. Γραμματικάκη-Αλεξίου *Ειδικό τεύχος ΕΕΕυΔ* 1997.107.

Σημειώνεται ότι οι ρυθμίσεις του άρθρου 2 ν. 2251/94 εφαρμόζονται έστω κι αν η σύμβαση δεν διέπεται από το ελληνικό δίκαιο, εφ' όσον τόπος κατάρτισης ή εκτέλεσης της σύμβασης είναι η Ελλάδα.⁶⁵¹ Πρόκειται συνεπώς, εφ' όσον συντρέχει η προϋπόθεση αυτή, για κανόνες άμεσης εφαρμογής.

Η ρύθμιση αυτή είναι σύμφωνη με το αρ. 6.2 της οδηγίας για τους καταχρηστικούς όρους της σύμβασης, καθώς αποτρέπει τη δυνατότητα απαλλαγής του προμηθευτή από τις σχετικές υποχρεώσεις, μέσω της επιλογής δικαίου τρίτης χώρας ως εφαρμοστέου στη σύμβαση.⁶⁵²

Τμήμα 3ο: Ένταξη του άρθρου 5 στο σύστημα της Σύμβασης Ρώμης.

Παράγραφος Ι: Το άρθρο 7 ΣΡ στις συμβάσεις καταναλωτών.

Ανάμεσα στο οπλοστάσιο που η νομοθεσία, η νομολογία και η θεωρία του ιδ.δ.δ. διαθέτουν για να αποφύγουν την εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου που υποδεικνύουν οι κανόνες σύνδεσης και να διατηρήσουν την εφαρμογή κανόνων που θεωρούνται σημαντικοί για την κρατική οργάνωση, περιλαμβάνονται, πέρα από την παραδοσιακή επιφύλαξη της δημόσιας τάξης, οι διεθνώς αναγκαστικοί ή κανόνες άμεσης / ευθείας εφαρμογής, οι θεωρίες της μη εφαρμογής του αλλοδαπού "δημόσιου δικαίου", η σύγχρονη αμερικανική θεωρία των κυβερνητικών συμφερόντων,⁶⁵³ η μεθόδευση του νομικού χαρακτηρισμού, ο κατάλληλος χειρισμός της αναπαραπομπής, απαγορεύσεις σχετικές με ποινικούς και εισοδηματικούς νόμους.⁶⁵⁴

Τέτοιες δυνατότητες παρέχονται στο γενικό μέρος της ΣΡ από τα άρθρα 7 και 16, που εφαρμόζονται ανεξάρτητα από τον τρόπο ανεύρεσης του εφαρμοστέου δικαίου, και από το άρθρο 3.3, που εφαρμόζεται εφ' όσον το εφαρμοστέο δίκαιο επιλέχθηκε από τα μέρη.

Το άρθρο 7.1 ΣΡ θεσπίζει μια γενική ρήτρα διαφυγής (escape clause) που παρέχει τίτλο εφαρμογής στους αναγκαστικούς κανόνες δικαίου τρίτης πολιτείας χωρίς αυτή να είναι το *forum* ή η *lex causae*, εφ' όσον η υπό ρύθμιση περίπτωση παρουσιάζει στενό δεσμό με τη χώρα αυτή. Κατά το άρθρο 7.1 ΣΡ:

"Κατά την εφαρμογή του δικαίου μιάς συγκεκριμένης χώρας σύμφωνα με την παρούσα σύμβαση, είναι δυνατόν να δοθεί ισχύς στις αναγκαστικού δικαίου διατάξεις άλλης χώρας, με την οποία η περίπτωση παρουσιάζει στενό σύνδεσμο, αν και στο μέτρο που, σύμφωνα με το δίκαιο της τελευταίας αυτής χώρας, οι διατάξεις αυτές είναι εφαρμοστέες οποιοδήποτε δίκαιο κι αν διέπει

⁶⁵¹ Άρθρο 2.9 ν. 2251/94 ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994.

⁶⁵² Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 102.

⁶⁵³ Για τη θεωρία αυτή, βλ. Juenger Friedrich K.: "Conflict of Laws: A Critique of Interest Analysis." 32 *AJCL* 1984.1-50.

⁶⁵⁴ Carter 42 *ICLQ* 1993.1.

τη σύμβαση. Γιά να αποφασισθεί αν θα δοθεί ισχύς σ' αυτές τις αναγκαστικού δικαίου διατάξεις, θα ληφθεί υπ' όψιν η φύση και ο σκοπός τους, καθώς και οι συνέπειες της εφαρμογής ή μη εφαρμογής τους."

Το άρθρο 7.1 ΣΡ εισάγει απόκλιση από την κλασσική σύλληψη της εδαφικότητας των αναγκαστικών κανόνων,⁶⁵⁵ εντάσσεται δε στην αρχή της θέσπισης ειδικού μονομερούς κανόνα σύνδεσης για τους αλλοδαπούς αναγκαστικούς κανόνες που έχουν μιά επίδραση πάνω στη σύμβαση (*Sonderanknüpung*).⁶⁵⁶

Κατά το άρθρο 7.2 ΣΡ:

"Οι διατάξεις της παρούσας σύμβασης δεν μπορούν να θίξουν την εφαρμογή των κανόνων δικαίου της χώρας του δικάζοντος δικαστή, που ρυθμίζουν αναγκαστικά την περίπτωση ανεξάρτητα από το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο."

Το άρθρο 7 ΣΡ δεν θέτει απλώς έναν περιορισμό στη συμβατική ελευθερία των μερών. Λειτουργεί ως μιά γενική εξαίρεση από την ηγεμονία της *lex causae*, δίνοντας ισχύ στους θεμελιώδεις κανόνες κρατών άλλων από αυτό της *lex contractus*, τα οποία έχουν σύνδεσμο με τη σύμβαση.⁶⁵⁷

1. Η εφαρμογή του άρθρου 7 ΣΡ στις συμβάσεις καταναλωτών.

Θα πρέπει προκαταρκτικά να επισημανθεί ότι:

- Η ανάπτυξη που ακολουθεί δεν αφορά σε εκείνες τις συμβάσεις καταναλωτών οι οποίες δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 ΣΡ. Γιά τις περιπτώσεις αυτές αμφισβητείται εάν το άρθρο 7 μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αποτραπούν οι επώδυνες για τον καταναλωτή συνέπειες εφαρμογής του δικαίου που υποδεικνύουν οι γενικές διατάξεις.⁶⁵⁸
- Οι κανόνες του άρθρου 7 ΣΡ δεν αφορούν μόνον την προστασία του καταναλωτή, όπως οι αναγκαστικοί κανόνες των οποίων την εφαρμογή προκρίνει το άρθρο 5 ΣΡ. Η ανάπτυξη όμως που ακολουθεί αφορά μόνον σε εκείνους τους αναγκαστικούς κανόνες του άρθρου 7 που σκοπεύουν στην προστασία του αδύνατου μέρους.

Το ερώτημα συνεπώς που τίθεται όσον αφορά τη λειτουργία του άρθρου 7 σε συμβάσεις με αδύνατο μέρος, και ειδικότερα σε εκείνες τις συμβάσεις που εμπίπτουν

⁶⁵⁵Tagaras LVIII *RDIDC* 1981.344.

⁶⁵⁶Imhoff-Scheier σελ. 167, όπου αναλυτικά παρουσιάζονται απόψεις των Wegler και Zweigert, von Hoffmann.

⁶⁵⁷Lando: *Party Autonomy* σελ. 203.

⁶⁵⁸Καταφατικά απαντά ο Lando 24 *CMLR* 1987.213, καθώς, όπως αναφέρει, "article 7(1) is, however, the only way by which weak parties not protected elsewhere in the Convention may be helped", και ειδικά για τις συμβάσεις καταναλωτών, οι Normand & Balate 26 *CDE* 1990.315. Αμφισβητείται στους Rammeloo σελ. 359-360, Joustra 15 *JCP* 1992.438. Κατά την απόπειρα απάντησης θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι η ΣΡ δεν προκρίνει την προστασία του αδύνατου συμβαλλόμενου ως γενικότερη προστατευτική αρχή που πρέπει να διέπει συνολικά την ερμηνεία και εφαρμογή της Σύμβασης. Δεν υφίσταται όμως καμμία ένδειξη περί του ότι η μη έμπυση των συμβάσεων αυτών, στις οποίες υπάρχει ανισοσθένεια των συμβαλλόμενων, στα άρθρα 5 & 6 ΣΡ, θα πρέπει να ερμηνευθεί ως περιορισμός της εφαρμογής και των σχετικών αναγκαστικών κανόνων του άρθρου 7.

στο πεδίο του άρθρου 5, είναι εάν οι διατάξεις του αρ. 5 ρυθμίζουν κατ' αποκλειστικότητα τις συμβάσεις αυτές, ή εάν είναι δυνατή η παράλληλη εφαρμογή στη σύμβαση και εκείνων των κανόνων άμεσης εφαρμογής του άρθρου 7 οι οποίοι σκοπεύουν στην προστασία του αδύνατου μέρους.

Η ίδια η ΣΡ δεν δίνει σαφή απάντηση στο ερώτημα.⁶⁵⁹

2. Πότε χρειάζεται η εφαρμογή του αρ. 7 ΣΡ σε συμβάσεις του άρθρου 5 ΣΡ.

Το πρόβλημα για την προστασία του αδύνατου μέρους ανακύπτει όταν οι προστατευτικοί κανόνες της *lex causae* είναι αναγκαστικοί αλλά εφαρμόζονται μόνον σε σχέσεις "εσωτερικές" της χώρας του εφαρμοστέου δικαίου.

Γενικά παρουσιάζεται μιά απροθυμία των εθνικών προστατευτικών νομοθεσιών να επεκτείνουν το πεδίο εφαρμογής τους στην προστασία του αδύνατου μέρους σε διεθνή σύμβαση. Μόνη η κατοικία ή η συνήθης διαμονή στην επικράτεια όπου είναι εφαρμοστέα η προστατευτική ρύθμιση δεν αρκεί. Απαιτούνται επιπλέον δεσμοί που αποδεικνύουν την ύπαρξη ενός αναμφισβήτητου δεσμού με τη χώρα της προστατευτικής νομοθεσίας.⁶⁶⁰

Το αδύνατο μέρος τότε κινδυνεύει να μείνει χωρίς προστασία.

Η ερμηνεία στην περίπτωση αυτή των αναγκαστικών κανόνων δεν πρέπει κατά μίαν άποψη να είναι μόνον γραμματική, αλλά να ερευνηθεί η πρόθεση του νομοθέτη, σύμφωνα και με τη φύση των προστατευτικών αναγκαστικών κανόνων: συνήθως ο νομοθέτης προτίθεται να εξασφαλίσει την εφαρμογή της διάταξης σε κάθε εσωτερική περίπτωση ή και σε ορισμένες περιπτώσεις με στοιχεία αλλοδαπότητας (πιθανώς αυτές να μνημονεύονται ρητά), κι όχι να αποκλείσει την εφαρμογή της διάταξης σε άλλες διεθνείς καταστάσεις. Ο αποκλεισμός αυτός θα ήταν αδικαιολόγητος. Με την ερμηνεία αυτή οι κανόνες άμεσης εφαρμογής της *lex causae* μπορούν να παίξουν προστατευτικό ρόλο και για συμβάσεις τις οποίες δεν αφορούν άμεσα και ρητά.⁶⁶¹

Υποστηρίχθηκε⁶⁶² ακόμη ότι όλη η προστατευτική νομοθεσία πρέπει να θεωρείται αναγκαστική, εφ' όσον υπάρχει ιδιαίτερος δεσμός της σύμβασης με την έννομη τάξη.

Μιά άλλη πρόταση ήταν⁶⁶³ να πληρωθεί το κενό που δημιουργείται από την άρνηση της προστασίας της *lex causae* με έναν επικουρικό σύνδεσμο του δικαίου του κοινωνικού περιβάλλοντος του αδύνατου μέρους, και όχι με τη χρήση ενός ουσιαστικού κριτηρίου, προβλέποντος π.χ. την εφαρμογή του ευνοϊκότερου δικαίου.

⁶⁵⁹Joustra 15 *JCP* 1992.438, Williams 35 *ICLQ* 1986.24.

⁶⁶⁰Imhoff-Scheier σελ. 179.

⁶⁶¹Pocar 188 *RCADI* 1984-V.401.

⁶⁶²von Hoffmann 15 *JCP* 1992.377.

⁶⁶³von Hoffmann *RabelsZ* 1974.416, αναφ. από Imhoff-Scheier σελ. 171.

Το δε πρόβλημα σώρευσης να λυθεί με την προτίμηση του δικαίου που είναι πιο σύμφωνο με το "τυπικό διεθνές συμφέρον" ή με την προσαρμογή των εφαρμοστέων δικαίων.

Υπό το παρόν όμως καθεστώς της ΣΡ, υπάρχει αναπόφευκτα μία ερμηνευτική αβεβαιότητα, η οποία βαρύνει το αδύνατο μέρος.

Η μέθοδος των αναγκαστικών κανόνων παρίσταται ιδιαίτερα χρήσιμη στους τομείς εκείνους όπου υπάρχει αποφασιστική κρατική παρέμβαση. Αυτό γιατί είναι μηχανισμός που τοποθετείται ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό δίκαιο, όπως το εργατικό δίκαιο.⁶⁶⁴ Δεν πρέπει όμως να παραβλέπεται το γεγονός ότι το άρθρο 7 δεν παρέχει επαρκή προστασία στο αδύνατο μέρος απέναντι στην επιλογή ενός λιγότερο ευνοϊκού δικαίου, ούτε απέναντι στη χειραγώγηση των αντικειμενικών συνδέσμων, ώστε να εφαρμοστεί λιγότερο ευνοϊκό δίκαιο (όμως η χειραγώγηση αυτή μπορεί να ελεγχθεί με τις διατάξεις για την καταστρατήγηση). Αυτό γιατί το άρθρο 7 δεν θεσπίζει την υποχρεωτική εφαρμογή των προστατευτικών κανόνων, αλλά καταλίπει την εφαρμογή των κανόνων αυτών στην ευχέρεια του δικαστή.⁶⁶⁵

I. Πρώτη άποψη: Το άρθρο 7 ΣΡ δεν εφαρμόζεται σε συμβάσεις των άρθρου 5 ΣΡ.

Κατά μίαν άποψη⁶⁶⁶ το άρθρο 7⁶⁶⁷ δεν εφαρμόζεται σε περίπτωση αναγκαστικών κανόνων προστασίας του αδύνατου μέρους. Αυτό γιατί, εν όψει της υιοθέτησης των ειδικών, αποκλειστικών προστατευτικών διατάξεων του άρθρου 5, υπήρξε πρόθεση να μὴν εφαρμόζεται το άρθρο 7 στις συμβάσεις καταναλωτών.

Ως αιτιολογία του αποκλεισμού προβάλλεται το ότι η αναγκαιότητα μίας εξαίρεσης στους κανόνες του άρθρου 5, όπως αυτή εισάγεται από το άρθρο 7, είναι λιγότερο πειστική σε περίπτωση που η σύμβαση με αδύνατο μέρος ήδη διέπεται από το δίκαιο που προτείνουν οι σύνδεσμοι του άρθρου 5.3, ή εφ' όσον η αυτονομία των συμβαλλομένων περιορίζεται με βάση το άρθρο 5.2. Στην περίπτωση αυτή τα μέρη μπορούν να προβλέψουν την εφαρμογή των αναγκαστικών κανόνων της *lex causae*. Σπάνια θα προκύψει ζήτημα εφαρμογής αναγκαστικών κανόνων άλλου δικαίου, ακόμη όμως κι αν προκύψει, θα πρέπει, γενικά, να αποκλεισθεί η εφαρμογή τους γιατί τα μέρη δεν θα ήταν σε θέση να την προβλέψουν.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴Francescakis 63 *RCDIP* 1974.273.

⁶⁶⁵von Overbeck: *Contract Conflicts* σελ. 273.

⁶⁶⁶Williams 35 *JCLQ* 1986.24, Lando: *Party Autonomy* σελ. 204 και 24 *CMLR* 1987.213, Lasok & Stone σελ. 385.

⁶⁶⁷Η τουλάχιστον το 7.1: Lando 24 *CMLR* 1987.213.

⁶⁶⁸Lando 24 *CMLR* 1987.213.

II. Δεύτερη άποψη: Το άρθρο 7 ΣΡ εφαρμόζεται και σε συμβάσεις του άρθρου 5 ΣΡ.

Κατ' άλλην άποψη,⁶⁶⁹ η διάταξη του άρθρου 7 εφαρμόζεται ανεξάρτητα από το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο, άρα οι απόλυτα αναγκαστικοί κανόνες του άρθρου 7 υπερέχουν και των σχετικά αναγκαστικών κανόνων του άρθρου 5. Το άρθρο 7 εξετάζεται πριν από τους κανόνες σύνδεσης.⁶⁷⁰ Αυτό γιατί:

- Οι αναγκαστικοί κανόνες του άρθρου 7 εφαρμόζονται ακόμη κι αν το δίκαιο στο οποίο ανήκουν δεν θα ήταν το εφαρμοστέο δίκαιο σε έλλειψη επιλογής των μερών.
- Η Εισηγητική Έκθεση αναφέρει⁶⁷¹, μεταξύ των άλλων αναγκαστικών κανόνων του άρθρου 7.2, τη νομοθεσία προστασίας του καταναλωτή. Επιπλέον δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στη διατύπωση των 7.1 και 7.2: στο άρθρο 7 με τίτλο "Κανόνες αναγκαστικού δικαίου", το άρθρο 7.1 αναφέρεται σε αναγκαστικού δικαίου διατάξεις αν και στο μέτρο που αυτές είναι εφαρμοστέες οποιοδήποτε δίκαιο κι αν διέπει τη σύμβαση, το δε άρθρο 7.2 μιλά για κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν αναγκαστικά την περίπτωση, ανεξάρτητα από το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο.

Η εφαρμογή των κανόνων του άρθρου 7 στις περιπτώσεις που δημιουργούνται προβλήματα από, *e.g.*, μεταγενέστερη μεταβολή του εφαρμοστέου δικαίου, *dépeçage* (κυρίως σε περίπτωση έλλειψης επιλογής εφαρμοστέου δικαίου), κλήση εφαρμογής "τρίτου" δικαίου, μπορεί να συμπληρώσει ή να ερμηνεύσει τους κανόνες του άρθρου 5 ΣΡ.⁶⁷²

3. Προβλήματα από την εφαρμογή του άρθρου 7 ΣΡ σε συμβάσεις με αδύνατο μέρος.

Η απάντηση στο ζήτημα αυτό υπό την οπτική που μας απασχολεί εδώ, δηλαδή αυτή της προστασίας του αδύνατου μέρους, θα εξαρτηθεί από τη λειτουργία τους στο πλαίσιο αυτό. Αναγκαία είναι όμως η διάκριση ανάμεσα στα άρθρα 7.1 και 7.2 ΣΡ.

➤ Το άρθρο 7.1.

Κατ' αρχήν, όσον αφορά τους αναγκαστικούς κανόνες του άρθρου 7.1, το πρόβλημα εμφανίζεται λιγότερο οξύ, καθώς, όταν ο δικαστής προβαίνει στην εκτίμηση της φύσης, του σκοπού και των συνεπειών της εφαρμογής ή της μη εφαρμογής αυτών σε συμβάσεις με αδύνατο μέρος, θα λάβει υπ' όψιν κυρίως το προστατευτικό τους αποτέλεσμα στη συγκεκριμένη περίπτωση. Άρα δεν θα τους

⁶⁶⁹Morse 41 *ICLQ* 1992.10, Morse: *Contract Conflicts*, σελ. 154. Βλ. και Παπασιώπη-Πασιά *NB* 1992.1360, Morse 41 *ICLQ* 1992.17, Imhoff-Scheier σελ. 183, για το αρ. 7.2 ΣΡ.

⁶⁷⁰Pommier σελ. 185.

⁶⁷¹EE Giuliano & Lagarde *EEK* 27.7.1987 C199/28.

⁶⁷²Tagaras LVIII *RDIDC* 1981.342-344.

δώσει ισχύ παρά μόνον, και στο μέτρο που, εγγυώνται στο αδύνατο μέρος μία ευμενέστερη μεταχείριση από αυτή που παρέχει το δίκαιο που θα ήταν εφαρμοστέο χωρίς την παρέμβασή τους. Εισάγεται δηλαδή ένα στοιχείο ουσιαστικής δικαιοσύνης, καθώς ο ίδιος ο κανόνας σύνδεσης (το άρθρο 7.1 ΣΡ) εξαρτά την εφαρμογή του αναγκαστικού κανόνα από την εξέταση των προαναφερόμενων στοιχείων. Συνεπώς δεν μπορεί μία αναγκαστική διάταξη του 7.1 να εφαρμοσθεί εάν είναι λιγότερο ευνοϊκή γιά το αδύνατο μέρος από ότι το δίκαιο που διέπει τη σύμβαση, συμπεριλαμβανομένων και των αναγκαστικών κανόνων του άρθρου 5 ΣΡ. Η λειτουργία του κανόνα του άρθρου 7.1 γιά την προστασία του αδύνατου είναι θετική.⁶⁷³

➤ Η κατάσταση όμως δεν παρουσιάζεται το ίδιο ευμενής σε σχέση με το άρθρο 7.2 ΣΡ.

Ο κανόνας άμεσης/αποκλειστικής εφαρμογής του *forum* θα πρέπει κατ' άρθρο 7.2 ΣΡ να εφαρμοσθεί υποχρεωτικά, ακόμη κι αν είναι λιγότερο ευνοϊκός γιά το αδύνατο μέρος από τον κανόνα που κανονικά θα εφαρμοζόταν, λόγω της ουσιαστικής σημασίας των κανόνων άμεσου εφαρμογής γιά το κράτος που τους νομοθετεί.⁶⁷⁴ Ακόμη, συνεπώς, κι αν η *ratio legis* του άρθρου 5 επιτρέπει την εφαρμογή των ευνοϊκότερων αναγκαστικών κανόνων του 7.2, αυτό είναι χωρίς σημασία, καθώς οι κανόνες του 7.2 εφαρμόζονται οπωσδήποτε, είτε είναι ευνοϊκότεροι είτε όχι.

Επιπλέον, οι προϋποθέσεις εφαρμογής τους τίθενται στο αρ. 7.2 ΣΡ κατά τρόπο εντελώς γενικό, και δεν παρέχονται κατευθυντήριες αρχές γιά το ποιά συμφέροντα θα πρέπει να ευνοηθούν, ούτε ποιά πρόσωπα. Οι ασάφειες είναι επικίνδυνες γιά το αδύνατο μέρος, καθώς οδηγούν το δικαστή σε ένα ουσιαστικό αποτέλεσμα το περίγραμμα του οποίου δεν είναι σαφώς καθορισμένο.⁶⁷⁵ Η εκτέλεση, πάντως, μιάς τέτοιας απόφασης μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα δύσκολη.⁶⁷⁶

Το ίδιο πρόβλημα ανακύπτει ιδιαίτερα έντονο και σε σχέση με το άρθρο 3.3. Έστω κι αν όλα τα στοιχεία της σύμβασης (πέρα από τη ρήτρα επιλογής εφαρμοστέου δικαίου ή/και από τη ρήτρα υπαγωγής σε δικαιοδοσία αλλοδαπού δικαστηρίου) συνδέονται με μία και μόνη χώρα, το δίκαιο της χώρας αυτής θα παραμερισθεί από τις αναγκαστικές διατάξεις του *forum*, ακόμη κι αν το *forum* δεν έχει καμιά σχέση με τη σύμβαση.⁶⁷⁷

Στην κριτική αυτή αντιτάσσεται ότι οι διατάξεις πραγματικά άμεσης/αποκλειστικής εφαρμογής που αφορούν την προστασία των αδύνατων στις συμβάσεις είναι λίγες. Το εσωτερικό δίκαιο περιέχει πολλές αναγκαστικές διατάξεις

⁶⁷³ Pocar 188 *RCADI* 1984-V.403, Pommier σελ. 185.

⁶⁷⁴ Παπασιώπη-Πασιά *NB* 1992.1360, Morse 41 *ICLQ* 1992.17, Imhoff-Scheier σελ. 183.

⁶⁷⁵ Imhoff-Scheier σελ. 183.

⁶⁷⁶ Pommier σελ. 185.

⁶⁷⁷ Williams 35 *ICLQ* 1986.23.

που έχουν προστατευτικό σκοπό, αλλά, στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν πρόκειται για κανόνες που αποκλείουν κάθε άλλο δίκαιο, αλλά για κανόνες που θεσπίζουν ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας.⁶⁷⁸ Δεν πρόκειται συνεπώς να θιγεί το ελάχιστο επίπεδο προστασίας που προσφέρουν οι κανόνες του άρθρου 5.

Παράγραφος II: Χρήση της επιφύλαξης δημόσιας τάξης (άρθρου 16 ΣΡ) στις συμβάσεις με αδύνατο μέρος.

Το άρθρο 16 ΣΡ προβλέπει ότι μπορεί να αποκλεισθεί η εφαρμογή κανόνα δικαίου οποιασδήποτε χώρας, εφ' όσον προσκρούει στη δημόσια τάξη του δικάζοντος δικαστή. Η δημόσια τάξη του forum περιλαμβάνει και τη δημόσια τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχει ενσωματωθεί στις έννομες τάξεις των κρατών μελών⁶⁷⁹ (e.g., άρθρο 85 ΣυνθΕΟΚ - άρθρο 81 Συνθήκης ΕΚ) για τον ανταγωνισμό και το παράγωγο δίκαιο που βασίζεται σε αυτή τη διάταξη⁶⁸⁰).

Η προστασία του αδύνατου μέρους μπορεί να επιτευχθεί μέσω της χρήσης της επιφύλαξης της δημόσιας τάξης. Πρέπει όμως να πληρούται μιά σειρά προϋποθέσεων, όπως:

- Κατά την κλασική αντίληψη, η δημόσια τάξη περιλαμβάνει τις θεμελιώδεις αρχές της έννομης τάξης, εκφράσεις του φυσικού δικαίου, αλλά και ορισμένες βασικές νομοθετικές πολιτικές, τις κοινωνικοπολιτικές και ηθικές αντιλήψεις του νομοθέτη του forum. Η δημόσια τάξη του forum μπορεί συνεπώς να λειτουργήσει για την προστασία του αδύνατου μέρους μόνον εφ' όσον και στο βαθμό που η προστασία του αδύνατου σε ορισμένες συμβάσεις θεωρείται θεμελιώδης αρχή του forum. Δεν θεωρούνται θεμελιώδεις, e.g., κανόνες που περιορίζουν τη βούληση των μερών όσον αφορά τον τύπο σύναψης της σύμβασης, ή οι κανόνες προστασίας του αγοραστή για ελαττώματα του εμπορεύματος.
- Επιπλέον, οι κανόνες εσωτερικής δημόσιας τάξης από τους οποίους δεν επιτρέπεται απόκλιση με βάση την αυτονομία των μερών, δεν χαρακτηρίζονται πάντοτε ως θεμελιώδεις κανόνες του συστήματος που αποκλείουν την εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου με διαφορετικό περιεχόμενο.⁶⁸¹
- Όπως συνάγεται κι από τη χρήση του όρου "προφανώς", δεν αρκεί να είναι λιγότερο ευνοϊκή η λύση του αλλοδαπού δικαίου από ότι η λύση υπό το δίκαιο

⁶⁷⁸ Αυτό προκύπτει ερμηνευτικά από τον προστατευτικό τους σκοπό, δεν είναι δηλαδή δυνατόν να ερμηνευθούν ότι αποκλείουν μιά πιά εκτεταμένη προστασία που θα παρείχε η εφαρμογή του κανόνα σύνδεσης. Βλ. Pocar 188 *RCADI* 1984-V.399.

⁶⁷⁹ ΕΕ Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/37.

⁶⁸⁰ Lando 24 *CMLR* 1987.208.

⁶⁸¹ Pocar 188 *RCADI* 1984-V.396.

του forum. Θα πρέπει η διαφορά των επερχόμενων αποτελεσμάτων να είναι πολύ μεγάλη.⁶⁸²

- Τέλος, η εκτίμηση των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων της εφαρμογής της αλλοδαπής διάταξης σημαίνει ότι η προστασία του αδύνατου μέρους θα σταθμιστεί με αρχές όπως η καλή λειτουργία της αγοράς και η αρχή της ελευθερίας στις συναλλαγές.⁶⁸³

Στην Ελλάδα η επιφύλαξη της δημόσιας τάξης (άρθρο 33 ΑΚ) δεν αξιοποιήθηκε από τη νομολογία για την προστασία του αδύνατου μέρους, παρ' όλο που αυτό θα ήταν δυνατό σε πολλές περιπτώσεις συμβάσεων εργασίας. Η περιορισμένη χρήση και δραστηριότητα της οφείλεται όχι μόνον στη διστακτικότητα των ελληνικών δικαστηρίων, αλλά και στο διεθνιστικό προσανατολισμό που η κρατούσα στη νομολογία αντίληψη τηρεί κατά την εφαρμογή της επιφύλαξης.⁶⁸⁴

Παράγραφος III: Σχέση του άρθρου 3.3 ΣΡ με το άρθρο 7 ΣΡ. Το άρθρο 3.3 ΣΡ σε συμβάσεις με αδύνατο μέρος.

Πρέπει να υπομνησθεί ότι οι ανωτέρω γενικές διατάξεις των άρθρων 7 και 16 εφαρμόζονται ανεξάρτητα από το αν το εφαρμοστέο δίκαιο βρέθηκε με βάση τη βούληση των συμβαλλομένων ή, σε έλλειψη τέτοιας επιλογής, από τις διατάξεις της Σύμβασης.⁶⁸⁵ Το άρθρο 3.3 ΣΡ, όμως, κατά το οποίο:

"Η επιλογή από τα συμβαλλόμενα μέρη αλλοδαπού δικαίου, έστω κι αν συνοδεύεται από επιλογή αλλοδαπού δικαστηρίου, δεν είναι δυνατόν, όταν κατά το χρόνο της επιλογής όλα τα άλλα δεδομένα της περίπτωσης εντοπίζονται σε μία μόνο χώρα, να θίξει την εφαρμογή εκείνων των διατάξεων από τις οποίες το δίκαιο της χώρας αυτής δεν επιτρέπει παρέκκλιση με σύμβαση και που αναφέρονται παρακάτω ως "διατάξεις αναγκαστικού δικαίου" ",

είναι η μόνη από τις γενικές διατάξεις που περιορίζει αποκλειστικά την εφαρμογή του δικαίου που επιλέχθηκε από τα μέρη.

Το πεδίο εφαρμογής της 3.3 διαφέρει από αυτό των περιορισμών των άρθρων 5.2 και 6.1 ΣΡ (αλλά και των 7.1, 7.2 ΣΡ), που αφορούν μόνον περιπτώσεις με στοιχεία αλλοδαπότητας. Μοιάζουν όμως οι διατάξεις 3.3, 7.2 και 5.2, 6.1 ΣΡ στο ότι (υπό τον όρο ότι οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις των άρθρων 5.2 και 6.1 είναι ευνοϊκότερες) η εφαρμογή τους είναι υποχρεωτική. Στο σημείο αυτό η 3.3 ΣΡ, της οποίας η εφαρμογή είναι υποχρεωτική, υπερισχύει της διάταξης 7.1 (δυνητική για το δικαστή πρόσδοση ισχύος). Δεν υπερισχύει όμως των αναγκαστικών κανόνων του forum (7.2 ΣΡ), των οποίων την εφαρμογή δεν μπορούν να θίξουν "οι διατάξεις της

⁶⁸² Gamillscheg 181 RCADI 1983-III.304.

⁶⁸³ Imhoff-Scheier σελ. 152.

⁶⁸⁴ Τρωλός-Τζανετάτος 50 ΕΕργΔ 1991.388, 395, όπου και σχετική νομολογία.

⁶⁸⁵ Lando: Party Autonomy σελ. 203, 196.

παρούσας σύμβασης". Όμως όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής, αυτό του άρθρου 7 ΣΡ είναι ευρύτερο.⁶⁸⁶

Στις συμβάσεις με αδύνατο μέρος συνεχίζουν να ισχύουν συμπληρωματικά και οι γενικοί περιορισμοί των άρθρων 3.3 και 7.1 (αν και στο 5.2 και στο 6.1 γράφεται: "[π]αρά τις διατάξεις του άρθρου 3").⁶⁸⁷

Η διάταξη του άρθρου 3.3, που μπορεί γενικά να δημιουργήσει προβλήματα σωρευτικής εφαρμογής με το άρθρο 7, δεν φαίνεται ικανή να κάνει το ίδιο σε ζητήματα συμβάσεων με αδύνατο μέρος, καθώς η 5.2 ΣΡ απαιτεί ιδιαίτερους επιπλέον συνδέσμους με τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή (αντίστοιχα, για τις συμβάσεις εργασίας, η 6.2 ΣΡ λαμβάνει ιδιαίτερα υπ' όψιν της ένα από τα στοιχεία της κατάστασης, δηλαδή το συνήθη τόπο εργασίας, ή τον τόπο της επιχείρησης που προσέλαβε τον εργαζόμενο).⁶⁸⁸

Τμήμα 4ο: Συνοπτική περιγραφή της ρύθμισης του άρθρου 5 Σύμβασης Ρώμης.

Το άρθρο 5 ΣΡ υιοθετεί ειδικό διμερή κανόνα σύνδεσης για ορισμένες από τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές. Ο ορισμός της σύμβασης που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής βασίζεται στη μη-επαγγελματική ιδιότητα του αποδέκτη των αγαθών ή υπηρεσιών, συμπληρώνεται δε αφ' ενός με σειρά εναλλακτικά προτεινόμενων κριτηρίων βάσει των οποίων μπορεί να διαπιστωθεί η ύπαρξη επαρκώς στενών δεσμών της σύμβασης με τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή, και αφ' ετέρου με την εξαίρεση ορισμένων κατηγοριών συμβάσεων από το πεδίο εφαρμογής. Η προστασία που προσφέρει η διάταξη βασίζεται στο τεκμήριο ότι ο καταναλωτής γνωρίζει καλύτερα τους κανόνες του δικαίου της χώρας συνήθους διαμονής του: αυτό είναι το αντικειμενικά εφαρμοστέο δίκαιο, αλλά και το κατώτατο επίπεδο προστασίας το οποίο δεν μπορεί να μειώσει η επιλογή των μερών, η οποία όμως γίνεται αποδεκτή ως κύριος σύνδεσμος.

---

⁶⁸⁶Fletcher σελ. 170.

⁶⁸⁷Philip, Γραμματικάκη-Αλεξίου σελ. 47, 54.

⁶⁸⁸Tagaras LVIII RDIDC 1981.343.

Κεφάλαιο Δεύτερο: ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ.

Τμήμα 1ο: Οι συμβαλλόμενοι.

Παράγραφος Ι: Εισαγωγικές παρατηρήσεις.

Καθώς, όπως προαναφέρθηκε, η προστασία του καταναλωτή αποτελεί πρόσφατο σχετικά επίτευγμα του ουσιαστικού αλλά και του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, επικρατεί ακόμη κάποια αβεβαιότητα όσον αφορά τις έννοιες του καταναλωτή και της καταναλωτικής σύμβασης. Η έλλειψη ενός ορισμού πλήρους και με γενική ισχύ αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα του δικαίου του καταναλωτή στις εθνικές ουσιαστικές νομοθεσίες, αλλά και στη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γίνεται δε ιδιαίτερα αισθητό στο ιδ.δ.δ. όταν μελετώνται οι απόπειρες οριοθέτησης του πεδίου εφαρμογής των σχετικών προστατευτικών κανόνων.⁶⁸⁹

Ο ορισμός της καταναλωτικής σύμβασης στο ιδ.δ.δ. πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν τις διάφορες έννοιες που αποδίδονται από τις εθνικές νομοθεσίες. Άλλως ο διμερής κανόνας σύνδεσης κινδυνεύει να παραγκωνισθεί από το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του δικαίου που ορίζεται ως εφαρμοστέο, λόγω σύγκρουσης χαρακτηρισμών. Το γενικό στο ιδ.δ.δ. πρόβλημα του νομικού χαρακτηρισμού παρουσιάζεται πιά έντονο στις συμβάσεις καταναλωτών λόγω του αναγκαστικού χαρακτήρα πολλών προστατευτικών διατάξεων. Το γεγονός ότι το άρθρο 5 χρησιμεύει απλώς ως διάδρομος πρόσβασης στις εθνικές νομοθεσίες προστασίας του καταναλωτή σημαίνει ότι στην πράξη κάθε πρόσθετος, από τις εθνικές νομοθεσίες, περιοριστικός ορισμός του όρου "συμβάσεις καταναλωτών" θα έχει επίδραση στην εφαρμογή των διατάξεων αυτού του δικαίου κατά το άρθρο 5 ΣΡ.⁶⁹⁰

Δύο κύριες τάσεις σχετικά με τον ορισμό της καταναλωτικής σύμβασης διακρίνονται, η χρήση υποκειμενικών ή αντικειμενικών κριτηρίων. Τα κριτήρια αυτά αναλύονται στη συνέχεια.⁶⁹¹

Ως γενική αρχή μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ευκτέο οι ορισμοί αυτοί να χρησιμοποιούνται διαζευκτικά, ώστε να καλύπτονται όσο το δυνατόν περισσότερες συμβάσεις από τις προστατευτικές διατάξεις.

⁶⁸⁹Βλ. Pelichet: *Memorandum Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-11.

⁶⁹⁰Fletcher σελ. 166, Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.134, Imhoff-Scheier σελ. 193.

⁶⁹¹Ταγαράς 9 *EEυρΚ* 1991.113, Reich 14 *SydLR* 1992.43.

1. Τα κριτήρια ορισμού της καταναλωτικής σύμβασης.

I. Αντικειμενικό κριτήριο: η συνήθης χρήση του αντικειμένου της σύμβασης.

Το αντικειμενικό κριτήριο επιχειρεί το χαρακτηρισμό της σύμβασης ως καταναλωτικής βάσει της χρήσης του παρεχόμενου αγαθού ή υπηρεσίας.

Εάν ως χρήση εκλαμβάνονταν η εκάστοτε χρήση που ο αγοραστής θα ήθελε να δώσει στα αγαθά, το κριτήριο αυτό θα είχε έντονα περιπτωσιακό χαρακτήρα, και θα δημιουργούσε τέτοια ανασφάλεια δικαίου, ώστε δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην πράξη, καθώς ο πωλητής δεν θα γνώριζε σε ποιο δίκαιο πρέπει να συμμορφωθεί.

Ως χρήση συνεπώς εννοείται η *συνήθης χρήση*, ήτοι ο σκοπός για τον οποίο τα αγαθά χρησιμοποιούνται συνήθως, ώστε ως καταναλωτική σύμβαση θεωρείται αυτή όπου το αγαθό υπό κανονικές συνθήκες αποκτάται για ιδιωτική χρήση, ή, κατά μίαν άλλη διατύπωση, *από τη φύση του* δεν προορίζεται για βιοτεχνική ή βιομηχανική επιχείρηση, ή για επαγγελματική χρήση.⁶⁹²

Η "αντικειμενοποίηση", όμως, του κριτηρίου της χρήσης παρουσιάζει σοβαρά μειονεκτήματα, καθώς υπάρχουν πολλά αγαθά από τη φύση τους προοριζόμενα για μικτή χρήση, για τα οποία το αντικειμενικό κριτήριο δεν είναι κατάλληλο.⁶⁹³

II. Υποκειμενικό κριτήριο: οι ιδιότητες των συμβαλλομένων μερών.

Η προσέγγιση αυτή επιχειρεί τον ορισμό της καταναλωτικής σύμβασης, όχι βάσει της χρήσης του παρεχόμενου αγαθού ή υπηρεσίας, αλλά μέσω της περιγραφής των ιδιοτήτων των συμβαλλομένων, δηλ. της ιδιότητας του καταναλωτή και του επαγγελματία.

Η απόπειρα ορισμού της καταναλωτικής σύμβασης με αναφορά, όχι πιά στο αντικείμενο της σύμβασης, παρά στους συμβαλλόμενους, βασίζεται άμεσα και

---

⁶⁹²Βλ. και *Sauveplanne xxxii NILR 1985.107, Fallon 111 JDI 1984.775, Imhoff-Scheier* σελ. 49. Η Οδηγία του Συμβουλίου της 25.7.1985 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σε θέματα ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων (85/374/EOK) *ΕΕΕΚ* 7.8.85 L210/29, μολοντί σύμφωνα με το προοίμιο της αποσκοπεί στην προστασία του καταναλωτή, δεν ορίζει την έννοια του καταναλωτή ή του ζημιωθέντος. Όταν όμως (άρθρο 9) ορίζει την έννοια της ζημίας, θέτει ως προϋπόθεση της ύπαρξής της το ελαττωματικό προϊόν να

"i) είναι από εκείνα που συνήθως προορίζονται για ιδιωτική χρήση και κατανάλωση, και ii) χρησιμοποιήθηκε από το ζημιωθέντα, κυρίως, για ιδιωτική χρήση ή κατανάλωση" (δική μου πλάγια γραφή). Ακόμη, η πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πώληση και τις εγγυήσεις καταναλωτικών αγαθών (96/C307/09) COM(95)520 τελικό - 96/0161(COD) - (Υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 23 Αυγούστου 1996) *ΕΕΕΚ* 16.10.96 C307/8, χρησιμοποιεί, εκτός από την έννοια του καταναλωτή, και αυτή του καταναλωτικού αγαθού, το οποίο ορίζεται (αρ. 1.2(β)) ως

"κάθε αγαθό, κανονικά προοριζόμενο για τελική χρήση ή κατανάλωση, εξαιρουμένων των ακινήτων".

⁶⁹³*Imhoff-Scheier xxxvii ASDI 1981.133.*

αναδεικνύει το λόγο ύπαρξης των ίδιων των προστατευτικών ρυθμίσεων, δηλαδή την ανισότητα των μερών.

Κατ' αρχήν μπορεί να λεχθεί ότι ο καταναλωτής είναι ο τελικός αποδέκτης των προϊόντων και υπηρεσιών, τα οποία δεν χρησιμοποιεί ως ανταλλακτική αξία, αλλά ως αξία χρήσης, για ιδιωτική χρήση. Στον καταναλωτή αντιπαραβάλλεται ο επαγγελματίας, ο οποίος καταρτίζει τη σύμβαση για τις ανάγκες του επαγγέλματος ή της επιχείρησής του, όπως για εξοπλισμό ή για μεταπώληση. Η θέση του επαγγελματία στην αγορά είναι διαφορετική από αυτή του καταναλωτή, γιατί ο επαγγελματίας παράγει τα αγαθά, ή χρησιμοποιεί τα αγαθά ως μία νέα ανταλλακτική αξία, δηλ. για να παράγει με βάση αυτά νέα αγαθά ή για να τα μεταπωλήσει.⁶⁹⁴

Στη συνέχεια εξετάζονται οι έννοιες αυτές του αγοραστή (υπό ευρεία έννοια νοουμένου ως αποδέκτη των αγαθών ή υπηρεσιών) / καταναλωτή και του πωλητή (υπό ευρεία επίσης έννοια νοουμένου ως παρέχοντα τα αγαθά ή τις υπηρεσίες⁶⁹⁵) / επαγγελματία.

i. Ο καταναλωτής.

Ο ορισμός του καταναλωτή μπορεί να γίνει με δύο τρόπους, αρνητικά ή θετικά.

Η *θετική* διατύπωση ορίζει τον καταναλωτή ως το πρόσωπο που συνάπτει μία σύμβαση με έναν επαγγελματία και αποκτά το αγαθό ή την υπηρεσία θέλοντας να ικανοποιήσει προσωπικές, οικογενειακές ή οικιακές του ανάγκες. Κατά την *αρνητική* διατύπωση, την οποία υιοθετεί και η Σύμβαση Ρώμης, καταναλωτής θεωρείται το πρόσωπο που αποκτά το αγαθό ή την υπηρεσία εκτός του πλαισίου της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής/εμπορικής δραστηριότητάς του.⁶⁹⁶

ii. Ο επαγγελματίας.

Η ανισότητα διαπραγματευτικής ισχύος δεν υφίσταται εάν και οι δύο συναλλασσόμενοι βρίσκονται κατ' αρχήν στο ίδιο επίπεδο από άποψη οικονομικής ισχύος αλλά και εμπειρίας, νομικής και πραγματικής, των συναλλαγών, όταν δηλαδή ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή δρα όχι ως επαγγελματίας, αλλά ως ιδιώτης.

---

⁶⁹⁴ Λιακόπουλος 32 NB 1984.946, Huet *EEEvρΔ* 1984.453. Όπως όμως αναφέρει ο Christianos *Recueil Dalloz - Sirey (Chronique)* 1990.93, μολονότι συνήθως ο όρος αναφέρεται στον τελικό καταναλωτή (consommateur final, letzter Verbraucher, Endverbraucher, ultimate / final consumer),

"dans le droit de la consommation il n' existe pas pour le moment de définition généralement admise du consommateur, étant donné que les dispositions légales diffèrent selon les intérêts à protéger".

⁶⁹⁵ Χρησιμοποιείται ο όρος "πωλητής" με την ευρεία του έννοια, διότι η καταβολή τιμήματος αποτελεί το χαρακτηριστικό γνώρισμα των σύγχρονων συναλλαγών, ακόμη και στις υπηρεσίες. Οπωσδήποτε δεν αποκλείονται οι περιπτώσεις όπου ο ιδιώτης δεν είναι καταναλωτής, αλλά προμηθεύει σε επαγγελματία το αγαθό ή την υπηρεσία, για παράδειγμα, όταν πωλεί το μεταχειρισμένο αυτοκίνητό του σε επιχείρηση εμπορίας μεταχειρισμένων οχημάτων.

⁶⁹⁶ Fallon 111 *JDI* 1984.775.

Δεν δικαιολογείται, συνεπώς, ούτε και η εύνοια/παροχή προστασίας από το δίκαιο προς έναν από τους συμβαλλόμενους στην περίπτωση αυτή. Η εφαρμογή των προστατευτικών για τον καταναλωτή διατάξεων προϋποθέτει συνήθως ότι ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή ενεργεί υπό την επαγγελματική του ιδιότητα, ή στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας, ή κατά συνήθεια. Αποκλείονται λοιπόν από το πεδίο εφαρμογής τους συμβάσεις που συνάπτονται ανάμεσα σε ιδιώτες, ανάμεσα σε ένα καταναλωτή και σε ένα μη-επαγγελματία πωλητή.

Είναι βεβαίως δυνατόν και στις συμβάσεις μεταξύ καταναλωτή και μη-επαγγελματία πωλητή να υπάρχει ανάγκη προστασίας του καταναλωτή, για παράδειγμα μπορεί να υπάρχουν καταχρηστικές ρήτρες κυρίως για την περίπτωση υπερημερίας του αγοραστή. Η πρακτική όμως σημασία της κάλυψης των περιπτώσεων αυτών από την προστατευτική νομοθεσία παρουσιάζεται μειωμένη, ενώ η απόπειρα ρύθμισής τους θα περιέπλεκε ιδιαίτερα τη ρύθμιση. Υπάρχουν πάντως ορισμένες χώρες όπου προβλέπεται η εφαρμογή της προστατευτικής νομοθεσίας ακόμη και σε αυτές τις περιπτώσεις ή ο μερικός μόνον αποκλεισμός των συμβάσεων αυτών από την προστατευτική νομοθεσία.⁶⁹⁷

2. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.⁶⁹⁸

I. Σύμβαση Βιέννης (ΟΗΕ) 1980.

Η Σύμβαση της Βιέννης,⁶⁹⁹ ρυθμίζοντας το ομοιόμορφο δίκαιο της διεθνούς πώλησης, θεσπίζει, για να αποκλείσει από το πεδίο εφαρμογής της τις συμβάσεις πωλήσεων προς καταναλωτές, το αντικειμενικό κριτήριο που βασίζεται στον προορισμό του εμπορεύματος. Κατά το άρθρο 2(a):

"Η παρούσα Σύμβαση δεν εφαρμόζεται σε πωλήσεις:

"(α) κινητών πραγμάτων που αγοράζονται για προσωπική, οικογενειακή ή οικιακή χρήση [...].

Όσον αφορά την ιδιότητα του πωλητή, υπάρχει αμφισβήτηση. Χρησιμοποιώντας το επιχείρημα *a contrario*, υποστηρίχθηκε ότι η πώληση ενός ιδιώτη προς επαγγελματία εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης.⁷⁰⁰

II. Σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980).

Το σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980) ορίζει το πεδίο εφαρμογής της με αναφορά αφ' ενός στην ιδιότητα των μερών και τις συνθήκες σύναψης της σύμβασης

⁶⁹⁷ Imhoff-Scheier σελ. 47, 48. Βλ. *infra e.g.* σελ. 178 για ρυθμίσεις.

⁶⁹⁸ Για την έννοια του καταναλωτή στον ελλ. ν. 2251/1994 "Προστασία των καταναλωτών" ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994, βλ. αναλυτικά Περάκης Ευάγγελος: "Η έννοια του "καταναλωτή" κατά το νέο νόμο 2251/94." ΔΕΕ 1995.32-35.

⁶⁹⁹ Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων, Βιέννη 11 Απρίλη 1980. Κύρωση με το ν. 2532/97 ΦΕΚ Α' 227/11.11.1997.

⁷⁰⁰ Audit La Vente σελ. 27 σημ. 2.

και αφ' ετέρου στη χρήση των πωλουμένων αγαθών. Αποφεύχθηκε πάντως να δοθεί ορισμός βασιζόμενος στη νομική φύση της σύμβασης.⁷⁰¹

▪ Οι συντάκτες του σχεδίου Σύμβασης υιοθέτησαν στο άρθρο 2 τον ακόλουθο ορισμό του καταναλωτή:

"Aux fins de la présente Convention, la personne qui achète des marchandises principalement pour un usage personnel, familial ou domestique est appelée le consommateur."

Πρόκειται γιά θετικό ορισμό της έννοιας του καταναλωτή, σε αντίθεση με τον αρνητικό ορισμό του προσχεδίου (άρθρο 2.1), κατά τον οποίο:

"On entend par "consommateur" toute personne physique ou morale qui, en l' espèce, n' agit pas a titre principal dans le cadre d' une activité commerciale ou professionnelle."⁷⁰²

Το τελικό κείμενο του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980) δεν διευκρινίζει εάν ο καταναλωτής μπορεί να είναι και νομικό πρόσωπο, όπως μη κερδοσκοπικά νομικά πρόσωπα, φιλανθρωπικά ή αθλητικά σωματεία κτλ. Το ζήτημα καταλείφθηκε στους εθνικούς δικαστές. Αντίθετα, τόσο στο memorandum του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980), όσο και στο άρθρο 2.1 του προσχεδίου αυτής, το οποίο παρατέθηκε ανωτέρω, προβλεπόταν ρητά ότι τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα μπορούν να είναι καταναλωτές.⁷⁰³

Το τελικό κείμενο (άρθρο 1.1) του σχεδίου Σύμβασης προσδιορίζει ότι ο πωλητής πρέπει να δρα στο πλαίσιο της εμπορικής ή επαγγελματικής του δραστηριότητας:

"le vendeur agit dans le cadre de son activité commerciale ou professionnelle".⁷⁰⁴

▪ Το ίδιο άρθρο 1.1 του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980) ορίζει το πεδίο εφαρμογής της με αναφορά και στη χρήση γιά την οποία αγοράστηκαν τα εμπορεύματα. Εφαρμόζεται συνεπώς η Σύμβαση

"[...] à certains contrats de vente à caractère international de marchandises, achetées principalement pour un usage personnel, familial ou domestique, lorsque le vendeur [...] a, à un moment quelconque avant la conclusion du contrat, su ou dû savoir que ces marchandises étaient achetées principalement pour un tel usage".⁷⁰⁵

⁷⁰¹Pocar 188 *RCADI-V.411* σημ. 33, Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.130.

⁷⁰²Extrait de l' Acte final *Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-177 επ., εις σελ. II-178. Βλ. και von Mehren: *Rapport ibid.* σελ. II-188, II-190. *Avant-projet de Convention ibid.* σελ. II-29. Κατά το προσχέδιο:

"A "consumer" is a natural or legal person who, in the particular case, does not act primarily in the course of his business or profession".

⁷⁰³*Avant-projet de la Convention Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-29. Αναλυτικά η συζήτηση στη σελ. II-100 επ..

⁷⁰⁴Extrait de l' Acte final *Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-177 επ., εις σελ. II-178.

⁷⁰⁵*Ibid.*, σελ. II-178.

Το σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980) υιοθέτησε αυτό τον ορισμό των πωλήσεων σε καταναλωτές με το σκοπό να ανταποκριθεί στην οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής μεταξύ αυτής και της Σύμβασης Βιέννης (ΟΗΕ) 1980, από το πεδίο της οποίας αποκλείονται (άρθρο 2α) οι πωλήσεις αγαθών για προσωπική, οικογενειακή ή οικιακή χρήση.⁷⁰⁶ Οι δύο διατάξεις διαφέρουν ως προς την προσθήκη του όρου "principalement" στο σχέδιο Σύμβασης Χάγης.⁷⁰⁷

Ο ορισμός του σχεδίου Σύμβασης Χάγης υπογραμμίζει την ανισότητα των μερών με την ταυτόχρονη χρήση κριτηρίων που αφορούν στο πρόσωπο τόσο του πωλητή όσο και του αγοραστή. Κοινή είναι η προσπάθεια των δύο κειμένων (σχέδιο Σύμβασης Χάγης - Σύμβαση Ρώμης) να ορίσουν τον καταναλωτή που χρήζει προστασίας βάσει υλικών κριτηρίων και σκοπών διακρινόμενων από τη νομική φύση της κρινόμενης σύμβασης. Η Σύμβαση Ρώμης, όμως, δίνει λιγότερη έμφαση στην ανισότητα αυτή.⁷⁰⁸

III. Συμβούλιο Ευρώπης.

Κατά το exposé des motifs της Résolution (76) 47 του Συμβουλίου της Ευρώπης,⁷⁰⁹ καταναλωτής είναι

"un particulier qui, pour ses besoins personnels, devient partie à un contrat relatif à la fourniture de biens ou de services."

Ο ορισμός αυτός ανταποκρίνεται στη γενικά αποδεκτή άποψη της νομοθεσίας προστασίας του καταναλωτή που έχουν υιοθετήσει τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το ίδιο ισχύει και για τον ορισμό του αντισυμβαλλομένου του:

"on entend par "fournisseur" une personne opérant dans le cadre de ses activités commerciales ou industrielles."⁷¹⁰

IV. Αυστρία.

Η έλλειψη ομοιομορφίας στις εθνικές νομοθεσίες σχετικά με την έννοια της καταναλωτικής σύμβασης οδήγησε τον αυστριακό νομοθέτη στη λύση του αυστριακού νόμου ιδ.δ.δ. (1978). Το άρθρο 41 αναφέρει σχετικά:

“Verbraucherverträge.

(1) Verträge, bei denen das Recht des Staates, in dem eine Partei ihren gewöhnlichen Aufenthalt hat, dieser als Verbraucher besonderen

⁷⁰⁶ von Overbeck: *The Swiss draft statute Contract Conflicts* σελ. 279, Extrait de l' Acte final *Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-177 επ., εις σελ. II-178. Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων, Βιέννη 11 Απρίλη 1980. Κύρωση με το ν. 2532/97 ΦΕΚ Α' 227/11.11.1997.

⁷⁰⁷ Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.130, von Overbeck xxxvii *ASDI* 1981.101, 103.

⁷⁰⁸ Βλ. *infra* σελ. 176, Imhoff-Scheier σελ. 193.

⁷⁰⁹ Résolution (76) 47 adoptée par le Comité des Ministres du Conseil de l' Europe le 16 novembre 1976 et Exposé des motifs: "Clauses Abusives dans les Contrats Conclus par des Consommateurs et Méthodes de Contrôle Appropriées." Conseil de l' Europe. Affaires Juridiques. Strasbourg. 1977. 33 σελ., εις σελ. 11.

⁷¹⁰ Ο όρος "fournisseur" χρησιμοποιείται ως ισοδύναμος με τον όρο "πωλητής".

privatrechtlichen Schutz gewährt, sind nach diesem Recht zu beurteilen [...]”⁷¹¹.

Η ρύθμιση αυτή αποφεύγει να ορίσει την καταναλωτική σύμβαση, καταλίποντας το ζήτημα πότε μιά σύμβαση πρέπει να θεωρηθεί καταναλωτική στο νομοθέτη της χώρας της συνήθους διαμονής του συμβαλλόμενου μέρους. Ο νομικός χαρακτηρισμός της σύμβασης γίνεται κατά το δίκαιο αυτό. Όταν το δίκαιο της συνήθους κατοικίας ενός ατόμου, το δίκαιο δηλ. του κοινωνικού περιβάλλοντός του, τον θεωρεί άξιο προστασίας παρέχοντάς του ιδιαίτερη προστασία ως καταναλωτή στο ουσιαστικό εσωτερικό ιδιωτικό δίκαιο, κι εφ' όσον πληρούνται και ορισμένες πρόσθετες προϋποθέσεις, τότε το δίκαιο αυτό διέπει τη σύμβαση και ο συμβαλλόμενος καταναλωτής θα απολαύσει την προστασία αυτή.⁷¹² Εάν δε κατά τη *lex causae* δεν θεωρείται ένα από τα μέρη ως καταναλωτής, τότε θα εφαρμοσθούν οι γενικές για τις συμβάσεις διατάξεις του αυστριακού νόμου ιδ.δ.δ. (1978), για να βρεθεί το εφαρμοστέο δίκαιο.⁷¹³

V. Ελβετία.

Το σχέδιο ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. του 1978 δεν περιελάμβανε ορισμό της καταναλωτικής σύμβασης.

Κατά το σχέδιο του 1982 (άρθρο 117.1),

"[I]es contrats portant sur une prestation faite pour l' usage personnel ou familial du consommateur sont régis par le droit de la résidence habituelle du consommateur. [...]".

Η έλλειψη ενός γενικού ορισμού, όπως αυτός του άρθρου 5.1 ΣΡ, οφειλόταν στο ότι δεν υπάρχει ορισμός καμμιάς άλλης σύμβασης στο σχέδιο, αλλά και στην έλλειψη συμφωνίας στο ζήτημα αυτό ανάμεσα στις υπάρχουσες διεθνείς συμβάσεις.⁷¹⁴

Τέλος, το άρθρο 120.1 του ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. (1987) υιοθέτησε το κριτήριο της συνήθους χρήσης του αντικειμένου της σύμβασης, αλλά αναφέρεται με αρνητικό τρόπο και στην ιδιότητα υπό την οποία συναλλάσσεται ο αγοραστής:

"Les contrats portant sur une prestation de consommation courante destinée à un usage personnel ou familial du consommateur et qui n' est pas en rapport avec l' activité professionnelle ou commerciale du consommateur [...]".⁷¹⁵

⁷¹¹

"Les contrats pour lesquels le droit de l' Etat dans lequel une partie a sa résidence habituelle assure à cette partie en tant que consommateur une protection particulière de droit privé sont régis par la loi de cet Etat".

⁷¹² Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.107.

⁷¹³ Σημειώνεται ότι ο εθνικός νομοθέτης μπορεί να εφαρμόζει την προστατευτική νομοθεσία και σε ορισμένες κατηγορίες συμβαλλομένων οι οποίοι δεν είναι καταναλωτές αλλά που αντιμετωπίζουν παρόμοιους με αυτούς κινδύνους, όπως οι καλλιτεχνικοί χειροτέχνες (*artisans*). Imhoff-Scheier, σελ. 194.

⁷¹⁴ von Overbeck: *The Swiss draft statute Contract Conflicts* σελ. 278.

⁷¹⁵ Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.107.

Κατά την Εισηγητική Εκθεση, ως καταναλωτές νοούνται μόνον φυσικά πρόσωπα, γιατί μόνον αυτά μπορούν να προμηθευτούν αγαθά για προσωπική ή για οικογενειακή χρήση.⁷¹⁶

Σημειώνεται⁷¹⁷ ότι η ελβετική νομολογία ερμηνεύει εντελώς αντικειμενικά το κριτήριο της χρήσης που περιέχεται στο άρθρο 226m alinéa 4 CO του ελβετικού νόμου για τις πωλήσεις με τμηματική αποπληρωμή. Ο δικαστής δεν λαμβάνει υπ' όψιν τον προορισμό του πράγματος *in casu*.

VI. Γερμανία.

Από άποψη ουσιαστικού δικαίου, η AGB-G (1976) κατ' αρχήν δεν αποκλείει την εφαρμογή της αν ο θέτων τους γενικούς όρους συναλλαγών / πωλητής δεν ενεργεί με επαγγελματική ιδιότητα.⁷¹⁸

Η παρ. 12 AGB-G, όμως, που αφορά την αναγκαστική εφαρμογή του νόμου σε συμβάσεις που διέπονται από αλλοδαπό δίκαιο, καταλαμβάνει, βάσει της παραγράφου 24a AGB-G,⁷¹⁹ και τις συμβάσεις που ο καταναλωτής συνάπτει με επαγγελματία, εφ' όσον ο τελευταίος χρησιμοποιεί γενικούς όρους συναλλαγών που έχουν διατυπωθεί εκ των προτέρων και των οποίων το περιεχόμενο ο καταναλωτής δεν είναι σε θέση να επηρεάσει:

“§24a. Verbraucherverträge.

Bei Verträgen zwischen einer Person, die in Ausübung ihrer gewerblichen oder beruflichen Tätigkeit handelt (Unternehmer) und einer natürlichen Person, die den Vertrag zu einem Zweck abschließt, der weder einer gewerblichen noch einer selbstständigen beruflichen Tätigkeit zurechnet werden kann (Verbraucher), sind die Vorschriften dieses Gesetzes mit folgenden Maßgaben anzuwenden: [...]

(2) die §§ 5, 6 und 8 bis 12 sind auf vorformulierte Vertragsbedingungen auch dann anzuwenden, wenn diese nur zur einmaligen Verwendung bestimmt sind und soweit der Verbraucher auf Grund der Vorformulierung auf ihren Inhalt keinen Einfluß nehmen konnte;”

Πρόκειται για μονομερή επέκταση του διεθνούς πεδίου εφαρμογής του AGB-G. Κατά την προηγούμενη διατύπωση, αντίθετα, του AGB-G (1976), δεν κατελάμβανε αυτός, βάσει της παραγράφου 24 al.1.1, τις διεθνείς συμβάσεις που συνάπτονται

⁷¹⁶Conseil Fédéral Suisse: *Message Concernant une Loi Fédérale sur le Droit International Privé (loi DIP) du 10 novembre 1982*. Berne 1982, εις σελ. 147.

⁷¹⁷Βλ. Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.133

⁷¹⁸Imhoff-Scheier, σελ. 48. Βλ. και Silberberg Harry (ed.): *The German Standard Contracts Act. Bilingual Edition with Introduction*. Fritz Knapp Verlag, Frankfurt am Main 1979, εις σελ. 15: αρκεί να έχουν παρουσιαστεί οι γενικοί όροι έστω και σε μικρό αριθμό συναλλαγών. Οι τυποποιημένοι όροι ενοικίασης, επί παραδείγματι, χρησιμοποιούνται από τον ιδιοκτήτη λίγων διαμερισμάτων.

⁷¹⁹Η παράγραφος 24a, που εναρμονίζει το γερμανικό δίκαιο με την οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5.4.1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές. *ΕΕΕΚ* 21.4.93 L95/29, εισήχθη στον AGB-G με το νόμο της 19ης.7.1996 *BGBI*, IS.1013.

ανάμεσα στο χρήστη των γενικών όρων και έναν έμπορο κατά την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας του τελευταίου:

"24. Personal Scope of Application: The provisions of Paragraphs 2, 10, 11 and 12 of this Act do not extend to standard contract conditions 1. which are used in a contract with a merchant in the course of his business;"⁷²⁰

Επρόκειτο για αρνητική οριοθέτηση του διεθνούς πεδίο εφαρμογής του νόμου.

Σημειώνεται ακόμη ότι, μετά την εισαγωγή της παρ. 24α, μόνον φυσικά πρόσωπα μπορούν να έχουν την ιδιότητα του καταναλωτή.

VII. Ολλανδία.

Στην Ολλανδία η εφαρμογή του άρθρου 247.4 book 6 του ολλανδικού Burgerlijk Wetboek 1991 προϋποθέτει επιπλέον να είναι ο καταναλωτής φυσικό πρόσωπο:

"4. Op overeenkomsten tussen een gebruiker en een wederpartij, natuurlijk persoon, die niet handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf, is, indien de wederpartij haar gewone verblijfplaats in Nederland heeft, deze afdeling van toepassing, ongeacht het recht dat de overeenkomst beheerst."⁷²¹

VIII. Ηνωμένο Βασίλειο.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο η Unfair Contract Terms Act (1977), άρθρο 12.1, χρησιμοποιεί συνδυασμό του αντικειμενικού και του υποκειμενικού κριτηρίου, καθώς αναφέρεται τόσο στην ιδιότητα υπό την οποία δρουν τα μέρη, όσο και στη συνήθη χρήση των ειδών/υπηρεσιών.

Όσον αφορά το αντικειμενικό κριτήριο, κατά τη 12.1(c) πρόκειται για καταναλωτική συναλλαγή εφ' όσον:

"[...] the goods passing under or in pursuance of the contract are of a type ordinarily supplied for private use or consumption".

Σε σχέση με τον καταναλωτή, δίνεται αρνητικός ορισμός -άρθρο 12.1(a):

"he neither makes the contract in the course of a business nor holds himself out as doing so;"

ενω ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή πρέπει να δρα στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας -άρθρο 12.1(b):

"the other party does make the contract in the course of a business [...]".

IX. Γαλλία.

Το ουσιαστικό γαλλικό δίκαιο υιοθετεί τον αρνητικό ορισμό της έννοιας του καταναλωτή, καθώς τα σχετικά νομοθετικά κείμενα αποκλείουν την εφαρμογή τους

⁷²⁰Silberberg σελ. 73, 70.

⁷²¹

"This section applies to contracts between a user and the other party, where the latter is a natural person not acting in the course of a business or a profession, if the other party has his habitual place of residence in the Netherlands, irrespective of the law applicable to the contract."

Μετάφραση von Hoffmann *JCP* 15.370. Βλ. και van Rooij & Polak σελ. 131.

σε επαγγελματίες. Για παράδειγμα, ο νόμος της 10ης.1.1978 [Loi Scrivener] σχετικά με την προστασία και την πληροφόρηση των καταναλωτών προϊόντων και υπηρεσιών, αναφέρεται στο άρθρο 35 μόνον σε

"[d]ans les contrats conclus entre professionnels et non-professionnels ou consommateurs..."⁷²²

Το γαλλικό ακυρωτικό ερμήνευσε στενά αυτές τις εξαιρέσεις από την εφαρμογή της προστατευτικής νομοθεσίας, εκτείνοντας έτσι την έννοια του καταναλωτή σε ένα επαγγελματία που, για τη συγκεκριμένη συναλλαγή, δρα εκτός του πεδίου της συνήθους επιχειρηματικής ή επαγγελματικής του δραστηριότητας, και ο οποίος συνεπώς βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο άγνοιας όπως και κάθε καταναλωτής.⁷²³

724

X. Νομοθεσία Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Όπως προεκτέθηκε, η Συνθήκη της Ρώμης χρησιμοποιεί ήδη σε πέντε περιπτώσεις τον όρο καταναλωτής. Έχει όμως ο όρος ευρύτερη έννοια στις διατάξεις αυτές για λόγους πολιτικής, περιλαμβάνει δε κάθε αγοραστή, ακόμη και σε ενδιάμεσα στάδια, χωρίς να περιορίζεται στους καταναλωτές του τελικού προϊόντος. Αφορά συνεπώς φυσικά και νομικά πρόσωπα, είτε αυτά δρουν υπό την επαγγελματική τους ιδιότητα είτε όχι, αλλά δεν έχουν σχέση με τον καταναλωτή ως αδύνατο συμβαλλόμενο, ο οποίος χρήζει προστασίας στην αγορά.⁷²⁵

Όσον αφορά στο παράγωγο κοινοτικό δίκαιο, παρατηρούμε ότι συνήθως, κατά τις οδηγίες προστασίας των καταναλωτών, ως καταναλωτής νοείται κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο επιδιώκει σκοπούς που μπορεί να θεωρηθούν άσχετοι με την επαγγελματική δραστηριότητά του. Δεν έχει όμως τεθεί ένας ορισμός με γενική ισχύ, αλλά πρέπει κάθε φορά να γίνεται ειδική αναφορά στο κείμενο όπου αναφέρεται κανείς.⁷²⁶

---

⁷²²Loi No 78-23 du 10.1.1978 sur la protection et l'information des consommateurs de produits et de services. 52 *La Semaine Juridique* 1978 III 46698. Βλ. Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.130.

⁷²³Βλ. αναλυτικά την απόφαση ΔΕΚ στην υπόθεση Di Pinto, *infra* σελ. 174 επ. . Chambraud et al. 17 *JCP* 1994.24, Christianos *Recueil Dalloz - Sirey* (Chronique) 1990.93.

⁷²⁴Κατά την Cour de Cassation (1re ch. civ.) 28.4.1987 Soc. Anon. Abonnement Téléphonique, département Automatic - Alarm c/ Soc. Anon. Pigranel *Recueil Dalloz-Sirey* (Jurisprudence) 1988.1, note Ph. Délébecque,

"le contrat conclu entre Abonnement Telephonique et la Soc. Pigranel échappait à la compétence professionnelle de celle-ci, dont l'activité d'agent immobilier était étrangère à la technique très spéciale des systèmes d'alarme et qui, relativement au contenu du contrat en cause, était donc dans le même état d'ignorance que n'importe quel autre consommateur; qu'ils en ont déduit à bon droit que la loi du 10.1.1978 était applicable"

και την Cour de Cassation (civ. 1re) 25.5.1992 Mme Petit c/ Société de financement des investissements du confort, de l'aménagement et de l'automobile *Recueil Dalloz-Sirey* (Jurisprudence) 1993.87, note G. Nicolau.

⁷²⁵Mortelmans & Watson σελ. 38.

⁷²⁶Βλ. Ταγάρ 9 *ΕΕυρΚ* 1991.113, Mortelmans & Watson σελ. 36, 47 επ..

Στη συνέχεια, και με τίτλο απλά ενδεικτικό κι όχι αποκλειστικό, αναφέρονται ορισμένα κείμενα προστασίας του συναλλασσομένου καταναλωτή που παρουσιάζουν ενδιαφέρον ως προς τις σχετικές έννοιες.⁷²⁷

➤ Στο άρθρο 1(a) της οδηγίας (87/102/ΕΟΚ) για την καταναλωτική πίστη,⁷²⁸ ως "καταναλωτής" ορίζεται:

"κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, με τις δικαιπραξίες που καλύπτει η παρούσα οδηγία, επιδιώκει σκοπούς που μπορούν να θεωρηθούν άσχετοι με την επαγγελματική δραστηριότητά του".

➤ Η οδηγία (93/13/ΕΟΚ) για τις καταχρηστικές ρήτρες⁷²⁹ ορίζει στο άρθρο 2β ως καταναλωτή

"κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, κατά τις συμβάσεις που καλύπτει η παρούσα οδηγία, ενεργεί για σκοπούς οι οποίοι είναι άσχετοι με τις επαγγελματικές του δραστηριότητες."

➤ Και κατά το άρ. 2.2 της οδηγίας 97/7/ΕΚ για τις εξ αποστάσεως συμβάσεις,⁷³⁰ ο καταναλωτής περιγράφεται ως

"κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, όσον αφορά τις συμβάσεις που καλύπτονται από την παρούσα οδηγία, ενεργεί για λόγους οι οποίοι δεν εμπίπτουν στα πλαίσια της επαγγελματικής δραστηριότητας."

➤ Η πρόταση οδηγίας για την πώληση καταναλωτικών αγαθών και τις σχετικές εγγυήσεις χρησιμοποιεί, εκτός από την έννοια του καταναλωτή που ορίζεται με παρόμοιο τρόπο, και αυτή του καταναλωτικού αγαθού.⁷³¹

➤ Σύμφωνα με το άρθρο 2 της οδηγίας 85/557/ΕΟΚ για τις συμβάσεις που συνάπτονται εκτός εμπορικού καταστήματος,⁷³² ο καταναλωτής ορίζεται ως

"το φυσικό πρόσωπο το οποίο, με τις συναλλαγές που καλύπτει η παρούσα οδηγία, επιδιώκει σκοπούς που μπορούν να θεωρηθούν άσχετοι με την επαγγελματική του δραστηριότητα."

---

⁷²⁷Για αναλυτική παρουσίαση όλων των οδηγιών, αλλά και συναφών όρων, όπως "χρήστης", βλ. Mortelmans & Watson.

⁷²⁸Οδηγία του Συμβουλίου της 22ας.12.1986 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (87/102/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 12.2.87 L42/48.

⁷²⁹Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5.4.1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές. *ΕΕΕΚ* 21.4.93 L95/29.

⁷³⁰Οδηγία 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20.5.1997 για την προστασία των καταναλωτών κατά τις εξ αποστάσεως συμβάσεις - Δήλωση του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με το άρθρο 6 παράγραφος 1 - Δήλωση της Επιτροπής σχετικά με το άρθρο 3 παράγραφος 1 πρώτη περίπτωση. *ΕΕΕΚ* 4.6.97 L144/19.

⁷³¹Πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πώληση και τις εγγυήσεις καταναλωτικών αγαθών (96/C307/09) COM(95)520 τελικό - 96/0161(COD). (Υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 23 Αυγούστου 1996) *ΕΕΕΚ* 16.10.96 C307/8.

⁷³²Οδηγία του Συμβουλίου της 20ης.12.1985 για την προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορικού καταστήματος (85/557/ΕΟΚ) *ΕΕΕΚ* 31.12.85 L 372/31. Βλ. και για την οδηγία 94/47/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης.10.1994 περί της προστασίας των αγοραστών ως προς ορισμένες πλευρές των συμβάσεων που αφορούν την απόκτηση δικαιώματος χρήσης ακινήτων υπό καθεστώς χρονομεριστικής μίσθωσης *ΕΕΕΚ* 29.10.94 L280/83, *infra*, σελ. 192 επ..

Ο ορισμός αυτός ταυτίζεται με τον ορισμό που δίνει η Σύμβαση Ρώμης, με μόνη διαφορά ότι η προστασία περιορίζεται ρητά σε φυσικά πρόσωπα. Οι νομικές οντότητες δεν προστατεύονται.

Στην υπόθεση di Pinto⁷³³ το ΔΕΚ ερωτήθηκε από το Cour d' Appel de Paris εάν προστατεύεται από την οδηγία ο έμπορος που επιθυμεί να πωλήσει την επιχείρησή του, σε περίπτωση που οι διαπραγματεύσεις μεταξύ αυτού και επιχείρησης που εκδίδει ειδικό περιοδικό έντυπο για μεταβιβάσεις επιχειρήσεων σχετικά με την καταχώριση της πληρωμένη αγγελίας πώλησης της επιχείρησης του εμπόρου διεξήχθησαν στην έδρα της πωλουμένης επιχείρησης.

Ο Γενικός Εισαγγελέας J. Mischo πρότεινε μιά ευρεία ερμηνεία της οδηγίας, ότι δηλαδή οι ιδιότητες των συναλλασσομένων που αφορά η οδηγία

"δεν καθορίζονται *αφηρημένα*, αλλά ανάλογα με τις *συγκεκριμένες* ενέργειές τους. Το ίδιο πρόσωπο μπορεί άλλοτε να είναι έμπορος και άλλοτε καταναλωτής."⁷³⁴

Υποστήριξε ακόμη ότι ο επιχειρηματίας που μεταβιβάζει την επιχείρησή του βρίσκεται στην κατάσταση του καταναλωτή, γιατί δεν ενεργεί

"πράξεις ως προς τις οποίες ο μέσος έμπορος έχει πείρα ή γνώσεις που τον διακρίνουν από τους μη εμπόρους",⁷³⁵

ώστε δεν πρόκειται για μιά συνήθη, ομαλή συναλλαγή γι' αυτόν. Η συναλλαγή πρέπει λοιπόν να θεωρηθεί ότι βρίσκεται εκτός της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής του δραστηριότητας.

Το ΔΕΚ δεν ακολούθησε αυτή την άποψη, και προτίμησε μιά στενή ερμηνεία, δίνοντας έμφαση, όχι στο συνήθη ή εξαιρετικό χαρακτήρα των πράξεων, αλλά στο εάν συνδέονται ή όχι με την επαγγελματική δραστηριότητα του αγοραστή των προϊόντων των υπηρεσιών, αποκλείοντας από το προστατευτικό πεδίο της οδηγίας τις συμβάσεις για την πώληση ή τη διαφήμιση των επιχειρήσεων. Όπως επεσήμανε το Δικαστήριο

"[τ]ο άρθρο 2, που έχει γενική διατύπωση, δεν επιτρέπει να γίνεται, όσον αφορά τις πράξεις που διενεργούνται στο πλαίσιο αυτών των επαγγελματικών δραστηριοτήτων, διάκριση μεταξύ των τρεχουσών πράξεων και αυτών που έχουν εξαιρετικό χαρακτήρα."⁷³⁶

⁷³³ ΔΕΚ 14.3.1991 υπ. C-361/89 Ποινική δίωξη κατά Patrice di Pinto *Συλλογή* 1989.I-1189 - I-1212. Βλ. και Micklitz & Weatherill 16 *JCP* 1993.301 επ., Reich 14 *SydLR* 1992.50, Mortelmans & Watson σελ. 48 επ.. Σχετική γαλλική νομολογία εις Chambraud et al. 17 *JCP* 1994.24.

⁷³⁴ ΔΕΚ 14.3.1991 υπ. C-361/89 Ποινική δίωξη κατά Patrice di Pinto. Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Jean Mischo της 12.12.1990, σημείο 19 *Συλλογή* 1989.I-1201.

⁷³⁵ ΔΕΚ 14.3.1991 υπ. C-361/89 Ποινική δίωξη κατά Patrice di Pinto. Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Jean Mischo της 12.12.1990, σημείο 22 επ. *Συλλογή* 1989.I-1201.

⁷³⁶ ΔΕΚ 14.3.1991 υπ. C-361/89 Ποινική δίωξη κατά Patrice di Pinto. Απόφαση του Δικαστηρίου, σημείο 15. *Συλλογή* 1989.I-1211.

Στο ερώτημα, όμως, εάν η γαλλική νομοθεσία συμβιβάζεται με την οδηγία 85/557/ΕΟΚ και με το κοινοτικό δίκαιο το ΔΕΚ απάντησε ότι το άρθρο 8 της οδηγίας 85/557/ΕΟΚ

"καθορίζει την ελευθερία που διαθέτουν τα κράτη μέλη στον τομέα που καλύπτει η οδηγία, δηλαδή στην προστασία των καταναλωτών."⁷³⁷

Αποτελεί συνεπώς η οδηγία ένα ελάχιστο όριο προστασίας για τους καταναλωτές, αλλά δεν απαγορεύει την επέκταση της προστασίας της από την εθνική νομοθεσία και σε επαγγελματίες συναλλασσόμενους.

➤ Είναι φανερή η αντίθεση ανάμεσα στα παραπάνω κείμενα και στο άρθρο 2.4 της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ για τα οργανωμένα ταξίδια.⁷³⁸ Η έννοια του καταναλωτή είναι εδώ ευρύτερη. Ως καταναλωτής θεωρείται

"το πρόσωπο που αγοράζει ή αναλαμβάνει να αγοράσει το οργανωμένο ταξίδι ("κύριος συμβαλλόμενος") ή κάθε πρόσωπο εξ ονόματος του οποίου ο κύριος συμβαλλόμενος αναλαμβάνει να αγοράσει το οργανωμένο ταξίδι ("άλλοι δικαιούχοι") ή κάθε άλλο πρόσωπο στο οποίο ο κύριος συμβαλλόμενος ή ένας από τους άλλους δικαιούχους εκχωρεί το οργανωμένο ταξίδι ("εκδοχεύς")".

Καλύπτονται δηλαδή ως καταναλωτές από τους προστατευτικούς κανόνες της οδηγίας κι όσοι κάνουν επαγγελματικά ταξίδια.⁷³⁹ Ακόμη δεν αναφέρεται ρητά ο καταναλωτής ως φυσικό πρόσωπο, όπως συμβαίνει σε άλλα κείμενα κοινοτικού δικαίου.

➤ Στον ευρωπαϊκό κώδικα δεοντολογίας σε θέματα ηλεκτρονικών πληρωμών⁷⁴⁰ ως καταναλωτές νοούνται (Π.4) "οι κάτοχοι καρτών", χωρίς περισσότερες προϋποθέσεις.

➤ Στην οδηγία 97/5/ΕΚ για τις διασυνοριακές μεταφορές πιστώσεων⁷⁴¹ περιλαμβάνονται διατάξεις που εφαρμόζονται στις σχέσεις μεταξύ "ιδρυμάτων", ιδίως τραπεζών, αφ' ενός, και "πελατών", αφ' ετέρου. Το άρθρο 2(ι) του σχεδίου ορίζει ως πελάτη κάθε εντολέα ή δικαιούχο της διασυνοριακής πίστωσης. Το ότι ο όρος αυτός καλύπτει και επαγγελματίες, καθίσταται σαφές στο προοίμιο (αριθ. 2), όπου, εκθέτοντας τη *ratio* της οδηγίας, περιγράφεται ως ιδιαίτερα σημαντικό για "τα άτομα και τις επιχειρήσεις, και ιδίως τις μικρομεσαίες" να πραγματοποιούν μεταφορές πιστώσεων με ταχύτητα, αξιοπιστία και οικονομία. Επιπλέον, ο όρος

⁷³⁷ ΔΕΚ 14.3.1991 υπ. C-361/89 Ποινική δίωξη κατά Patrice di Pinto. Απόφαση του Δικαστηρίου, σημεία 20-23. Συλλογή 1989.Ι-1212.

⁷³⁸ Οδηγία του Συμβουλίου της 13ης.6.1990 για τα οργανωμένα ταξίδια και τις οργανωμένες διακοπές και περιηγήσεις (90/314/ΕΟΚ) ΕΕΕΚ 23.6.90 L158/59. Για την οδηγία βλ. περισσότερα *infra*, σελ. 203.

⁷³⁹ Reich 14 *SydLR* 1992.55.

⁷⁴⁰ Σύσταση της Επιτροπής της 8.12.1987 για ευρωπαϊκό κώδικα δεοντολογίας σε θέματα ηλεκτρονικών πληρωμών (Σχέσεις μεταξύ χρηματοπιστωτικών οργανισμών, εμπόρων ή άλλων παρεχόντων υπηρεσιών και καταναλωτών) (87/598/ΕΟΚ). ΕΕΕΚ 24.12.87 L365/72.

⁷⁴¹ Οδηγία 97/5/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27.1.1997 για τις διασυνοριακές μεταφορές πιστώσεων. ΕΕΕΚ 14.2.97 L43/25.

"εντολέας" στην οδηγία περιλαμβάνει φυσικά και νομικά πρόσωπα (άρθρο 2(η)). Με τη χρήση του όρου "πελάτης" αντί του "καταναλωτής" αποφεύγεται η σχετική συζήτηση.⁷⁴²

➤ Στην οδηγία, τέλος, 85/374/ΕΟΚ για την ευθύνη του κατασκευαστή ελαττωματικών προϊόντων⁷⁴³ παρέχεται προστασία σε κάθε πρόσωπο, αδιακρίτως εάν έχει την ιδιότητα του καταναλωτή ή όχι, εφ' όσον προκλήθηκε θάνατος ή σωματική βλάβη (άρθρο 9).⁷⁴⁴

Παράγραφος II: Η προσέγγιση της Σύμβασης Ρώμης.

1. Ο καταναλωτής στη Σύμβαση Ρώμης.

I. Η έννοια.

Κατά το άρθρο 5.1 ΣΡ, οι συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές ορίζονται ως

"συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο την προμήθεια ενσωμάτων κινητών ή την παροχή υπηρεσιών σ' ένα πρόσωπο, τον καταναλωτή, για σκοπό που μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική του δραστηριότητα[...]".

Η ερμηνεία της σύμβασης που συνάπτει ο καταναλωτής πρέπει, σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση της Σύμβασης Ρώμης, να γίνεται στο φως του σκοπού της, που είναι η προστασία του ασθενεστέρου μέρους, και σύμφωνα με την ερμηνεία και άλλων διεθνών κειμένων που έχουν τον ίδιο σκοπό, όπως η Σύμβαση Βρυξελλών.⁷⁴⁵

Επιπλέον η Εισηγητική Έκθεση αναφέρει ότι

"[η] ομάδα απέφυγε σκόπιμα να δώσει ειδικότερο ορισμό της "σύμβασης καταναλωτή" για να μην έλθει σε σύγκρουση με τους διάφορους ορισμούς που έχουν ήδη δοθεί από τις εθνικές νομοθεσίες."

Στο πλαίσιο του άρθρου 13 Σύμβασης Βρυξελλών, το ΔΕΚ υποστήριξε την αυτόνομη ερμηνεία του όρου "καταναλωτής", χωρίς αναφορά στα εθνικά δίκαια, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί η ομοιόμορφη εφαρμογή και να αποφευχθεί η σύγκρουση χαρακτηρισμών.⁷⁴⁶

Εν όψει αυτών των παρατηρήσεων, όπως και της ομοιότητας του ορισμού της ΣΡ με τον ορισμό του άρθρου 13 ΣΒ, μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπήρξε πρόθεση

⁷⁴²Mortelmans & Watson σελ. 51. Βλ. σχετικά με την οδηγία: Κοκκομελής Κωνσταντίνος: "Προστασία καταναλωτή και τραπεζικές υπηρεσίες" in Φραγκάκης Νίκος (επιμ.): *Προστασία καταναλωτή και τραπεζικές υπηρεσίες*. Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών και Ερευνών. Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα - Κομοτηνή 1997, xii-380 σελ., εις σελ. 81-88.

⁷⁴³Οδηγία του Συμβουλίου της 25.7.1985 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σε θέματα ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων (85/374/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 7.8.85 L210/29.

⁷⁴⁴Όπως, όμως, παρατηρείται (Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 35 f.), τότε δεν γεννάται θέμα προσδιορισμού της έννοιας του καταναλωτή.

⁷⁴⁵ΕΕ Giuliano & Lagarde *ΕΕΕΚ* 27.7.1987 C199/23.

⁷⁴⁶ΔΕΚ 21.6.1978 υπ. 150/77 Société Bertrand κατά Paul Ott KG *Συλλογή* 1978.1445, αρ. 15 και 16. Plender σελ. 127, και supra, σελ. 58 επ..

αυτόνομης ερμηνείας των εννοιών του άρθρου 5 ΣΡ, και σύμφωνης με την έννοια που τους αποδίδεται υπό το άρθρο 13 ΣΒ.

Ο προσδιορισμός του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 5 ΣΡ γίνεται με βάση κριτήρια κατ' αρχήν *υποκειμενικά*, με βάση δηλαδή την ιδιότητα των μερών, και συγκεκριμένα την επαγγελματική ή μη ιδιότητα του αποδέκτη των αγαθών ή των υπηρεσιών, ανεξάρτητα δε από το αντικείμενο της σύμβασης, στο οποίο γίνεται γενική μόνον μνεία.⁷⁴⁷ Η αναφορά στην "προσωπική, οικογενειακή ή οικιακή χρήση", σε αντίθεση με τη Σύμβαση Βιέννης (ΟΗΕ) του 1980 και με το σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980), απουσιάζει από τη ΣΡ.⁷⁴⁸ Επιπλέον, η ΣΡ υιοθετεί τον *αρνητικό* ορισμό, που χρησιμοποιείται κύρια από την κοινοτική νομοθεσία και, προοδευτικά, από τις ευρωπαϊκές χώρες.⁷⁴⁹ Ο "αγοραστής" δεν πρέπει να δρα στο πλαίσιο μίας επαγγελματικής δραστηριότητας, ή, άλλως, δεν πρέπει η σύμβαση να σχετίζεται με την επαγγελματική του δραστηριότητα. Η προμήθεια δηλαδή των αγαθών, υπηρεσιών ή της καταναλωτικής πίστης πρέπει να γίνεται για σκοπό εκτός της επαγγελματικής του δραστηριότητας.⁷⁵⁰ Υιοθετώντας τον αρνητικό ορισμό, η ΣΡ δεν επιτυγχάνει την ευθυγράμμιση με τον ορισμό που δίνουν άλλες διεθνείς συμβάσεις, επιδίωξη που υπήρξε το αίτιο υιοθέτησης του θετικού ορισμού από τους συντάκτες του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980).⁷⁵¹

II. Αποκλεισμός των επαγγελματιών.

Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση, η προστατευτική διάταξη του άρθρου 5 δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις που συνάπτουν οι έμποροι, βιομήχανοι ή όσοι ασκούν ελεύθερο επάγγελμα που προμηθεύονται εξοπλισμό ή χρησιμοποιούν υπηρεσίες για την άσκηση των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων.⁷⁵² Ανακύπτει όμως το πρόβλημα ότι αποκλείονται από την προστατευτική ρύθμιση περιπτώσεις αγοραστών οι οποίοι, ενώ δρουν στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους δραστηριότητας, δεν κατέχουν την αναγκαία εμπειρία για να αντιληφθούν το τεχνικό / οικονομικό / νομικό βεληνεκές της σύμβασης.⁷⁵³

⁷⁴⁷ Βλ. όμως το γερμανικό νόμο για τις γενικές συνθήκες της σύμβασης AGB-G της 9/10/1976, παρ. 10 και 12 περιγράφει τους όρους της σύμβασης, και όχι τον καταναλωτή. Pocar 188 *RCADI* 1984-V.369, όπου και πληροφορίες για τη νομοθεσία άλλων χωρών.

⁷⁴⁸ Plender σελ. 126.

⁷⁴⁹ Βλ. *supra* σελ. 166 επ..

⁷⁵⁰ EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/23.

⁷⁵¹ Οι διαφορές, όμως, ανάμεσα στις δύο διατυπώσεις είναι κύρια τυπικές. Fallon 111 *JDI* 1984.826.

⁷⁵² EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/23.

⁷⁵³ Υποστηρίχθηκε (J.-L. Aubert, obs. *Recueil Dalloz-Sirey* (Sommaire) 1988.407, αναφέρεται από την G. Nicolau, note υπό την Cour de Cassation (civ. Ire) 25.5.1992 Mme Petit *c/ Société de financement des investissements du confort, de l' aménagement et de l' automobile Recueil Dalloz-Sirey* (Jurisprudence) 1993.87, παρ. 8) η διάκριση των συμβάσεων που συνάπτει ο επαγγελματίας σε "actes de la profession, exclues de la protection" et les actes "relatifs à la profession" seulement destinés à favoriser celle-ci, mais sortant du domaine de technicité strictement professionnel."

Στο χώρο των ουσιαστικών εθνικών δικαιών, οι ρυθμίσεις των γενικών όρων συναλλαγών και των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών δεν αποκλείουν από την εφαρμογή τους παρά μόνον εν μέρει τους συμβαλλόμενους με επαγγελματική ιδιότητα. Στην Ελβετία, επί παραδείγματι, οι επαγγελματίες καλύπτονται εν μέρει από τις ρυθμίσεις των πωλήσεων με τμηματική πληρωμή. Η Consumer Credit Act του Ην. Βασιλείου εξαρτά την εφαρμογή της από μόνη την ιδιότητα του λήπτη της πίστωσης ως ατόμου ("individual").⁷⁵⁴ Στη Γερμανία οι παρ. 10 και 11 AGB-G (1976) προβλέπουν την ακυρότητα ορισμένων συμβατικών όρων σε συμβάσεις καταναλωτών, αλλά η παρ. 9 επιτρέπει την ακύρωσή τους και σε συμβάσεις μεταξύ επαγγελματιών.⁷⁵⁵ Δεν θα ήταν συνεπώς αβάσιμη η παρατήρηση ότι δεν πρόκειται πλέον για νομοθεσία προστασίας του καταναλωτή με τη στενή έννοια του όρου.

Η τάση επέκτασης της προστατευτικής νομοθεσίας σε επαγγελματίες συναλλασσομένους που βρίσκονται σε θέση αδυναμίας λόγω οικονομικής ανισοσθένειας ή λόγω άγνοιας της συγκεκριμένης συναλλαγής ενέχει οπωσδήποτε σημαντικά στοιχεία ουσιαστικής νομιμοποίησης και δικαιολογικής σκοπιμότητας.⁷⁵⁶ Παραβλέπει όμως το γεγονός ότι, ενώ στη βασική περίπτωση του μη επαγγελματία, ιδιώτη καταναλωτή, πρόκειται για δομική ανισότητα των συμβαλλομένων, στη δεύτερη περίπτωση υπάρχει μεν δυνητικά ανάγκη προστασίας, θα πρέπει όμως αυτή να διαπιστώνεται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Είναι ίσως σκόπιμο να υιοθετηθούν ιδιαίτερα μέτρα προστασίας των επαγγελματιών, ή να επεκταθεί αναλογικά επ' αυτών το πλαίσιο προστασίας του καταναλωτή, αλλά κατ' αρχήν τα δύο φαινόμενα πρέπει να διακρίνονται τόσο από άποψη οικονομική, όσο και νομική, καθώς στην ενοποίηση της αντιμετώπισής τους ελλοχεύει ο κίνδυνος να

⁷⁵⁴ Αναφ. από Imhoff-Scheier σελ. 21, 49.

⁷⁵⁵ Silberberg σελ. 14. Ακόμη και κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980) υποστηρίχθηκε ότι ο περιορισμός της προστασίας σε όσους δρουν εκτός της επαγγελματικής δραστηριότητάς τους είναι πολύ στενός και αποκλείει όσους δρουν μεν υπό την επαγγελματική τους ιδιότητα, αλλά δεν μπορούν να επηρεάσουν τους όρους της σύμβασης, όπως ένα δικηγόρο που προμηθεύεται εξοπλισμό γραφείου. Βλ. *Comments of the Governments Actes et Documents de la 14ème session* σελ. Π-57. Για την επέκταση της προστασίας του γαλλικού νόμου της 10ης.1.1978 [Loi Scrivener] σχετικά με την προστασία και την πληροφόρηση των καταναλωτών προϊόντων και υπηρεσιών και σε επαγγελματίες, βλ. *supra* σελ. 171-172.

⁷⁵⁶ Υποστηρίζεται δε ακόμη από το ότι στο αρ. 5 ΣΡ δεν χρησιμοποιείται ο όρος "τελικός καταναλωτής", όπως, *e.g.*, στις οδηγίες:

- 79/112/ΕΟΚ Οδηγία του Συμβουλίου της 18.12.1978 περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την επισήμανση και την παρουσίαση των τροφίμων που προορίζονται για τον τελικό καταναλωτή καθώς επίσης και τη διαφήμισή τους *ΕΕΕΚ* 8.2.79 L33/1,

- 79/581/ΕΟΚ Οδηγία του Συμβουλίου της 19.6.1979 περί προστασίας των καταναλωτών στο θέμα των ενδείξεων των τιμών των τροφίμων *ΕΕΕΚ* 26.6.79 L158/19,

- 88/314/ΕΟΚ Οδηγία του Συμβουλίου της 7.6.1988 για την προστασία των καταναλωτών όσον αφορά την αναγραφή των τιμών των μη εδωδιμων προϊόντων *ΕΕΕΚ* 9.6.88 L142/19,

- 78/358/ΕΟΚ Σύσταση της Επιτροπής της 29.5.1978 προς τα κράτη μέλη σχετικά με τη χρήση της σακχαρίνης ως συστατικού τροφίμων και σχετικά με την πώλησή της υπό μορφή δισκίων στον τελικό καταναλωτή *ΕΕΕΚ* 15.4.78 L103/32.

αποδυναμωθεί η αρχή, αλλά και τα νομοθετικά μέσα, προστασίας του ίδιου του καταναλωτή.⁷⁵⁷

III. Φυσικά μόνον ή και νομικά πρόσωπα;

Είναι δυνατόν ένα νομικό πρόσωπο να θεωρηθεί ως καταναλωτής, ή μόνον τα φυσικά πρόσωπα θεωρούνται άξια προστασίας;

Από άποψη συγκριτικού δικαίου η απάντηση δεν είναι ομόφωνη, καθώς, μεταξύ άλλων, ο ελβετικός νόμος ιδ.δ.δ. (1987), τα περισσότερα κείμενα κοινοτικής νομοθεσίας και ο ολλανδικός *Burgerlijk Wetboek* (1991) αποδίδουν την ιδιότητα του καταναλωτή μόνον σε φυσικά πρόσωπα, ενώ το σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980) και ο ελληνικός ν. 2251/94 δέχονται ότι και νομικά πρόσωπα, αρχικά μη κερδοσκοπικά νομικά πρόσωπα, όπως τα σωματεία, αλλά κάποτε και νομικά πρόσωπα με επαγγελματικές δραστηριότητες, κυρίως προσωπικές εταιρείες και αστικές εταιρείες, μπορούν να θεωρηθούν καταναλωτές.⁷⁵⁸

Η γαλλική νομοθεσία προστασίας του καταναλωτή δεν διευκρινίζει εάν ο καταναλωτής μπορεί να είναι και νομικό πρόσωπο. Η νομολογία επεξέτεινε την έννοια του καταναλωτή ώστε, όταν το νομοθετικό κείμενο δεν ορίζει σχετικά, να περιλάβει και νομικά πρόσωπα, ήτοι αρχικά μη κερδοσκοπικά νομικά πρόσωπα, όπως σωματεία, και, πιο πρόσφατα, νομικά πρόσωπα με επαγγελματικές δραστηριότητες, κυρίως προσωπικές εταιρείες. Και στο ζήτημα αυτό, αποδόθηκε στον όρο καταναλωτής ευρύτερη έννοια από ότι στο κοινοτικό δίκαιο, που περιορίζεται σε φυσικά πρόσωπα.⁷⁵⁹

Όπως και υπό το σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980), το ερώτημα παραμένει ανοιχτό υπό τη ΣΡ, καθώς καμμία ένδειξη δεν παρέχεται από το κείμενο της Σύμβασης (ελλείπει ακόμη και η μνεία της "προσωπικής ή οικογενειακής χρήσης") ή την Εισηγητική Έκθεση. Η αντίθεση με άλλα κείμενα κοινοτικής νομοθεσίας, όπου ο

---

⁷⁵⁷Για το ζήτημα αυτό, βλ. *supra* σελ. 114, την ΔΕΚ 14.3.1991 υπ. C-361/89 Ποινική δίωξη κατά Patrice di Pinto *Σύλλογή* 1989.I-1212. Ακόμη Reich: *Markt und Recht*, Neuwied 1977, σελ. 18 επ. (αναφ. από Imhoff-Scheier σελ. 49), Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 39-43, όπου ως επιχείρημα κατά της επέκτασης της προστασίας και σε επαγγελματίες συμβαλλομένους όταν δρουν εκτός του πεδίου της ειδικότητός τους, φέρεται το ότι η αρχή της ίσης μεταχείρισης θα επέβαλλε, αντίστροφα, και την εξομοίωση με επαγγελματίες εκείνων των καταναλωτών που γνωρίζουν το αντικείμενο της συναλλαγής, λόγω του επαγγέλματός τους. Ένας δικηγόρος, *e.g.*, που συμβάλλεται προς ικανοποίηση ιδιωτικών του αναγκών, δεν θα μπορεί να επικαλεστεί παραβίαση της προστατευτικής νομοθεσίας, αφού ως δικηγόρος δεν είναι άπειρος καταναλωτής, αλλά γνώριζε το νόμο. Η ίδια, *ibid.*, σελ. 41, σημ. 21, επισημαίνει τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργήσει η διευρυμένη έννοια του καταναλωτή την οποία υιοθετεί ο ελληνικός ν. 2251/94 *ΦΕΚ Α'* 191/16.11/1994, τόσο σε σχέση με τη ΣΡ, όσο και σε σχέση με τη ΣΒ. Βλ. για το ίδιο ζήτημα και τις παρατηρήσεις Nicolau υπό την *Cour de Cassation (civ. 1re)* 25.5.1992 *Mme Petit c/ Société de financement des investissements du confort, de l'aménagement et de l'automobile Recueil Dalloz-Sirey (Jurisprudence)* 1993.87, παρ. 6 και 9.

⁷⁵⁸*Christianos Recueil Dalloz-Sirey (Chronique)* 1990.93, *Chambraud et al.* 17 *JCP* 1994.24. Σύμφωνα με το ν. 2251/94 *ΦΕΚ Α'* 191/16.11.1994, άρ. 1.4(α), "[κ]αταναλωτής είναι κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο". Κατά το άρθρο 10.2, όμως, του ίδιου νόμου, "[μ]έλη της ένωσης καταναλωτών είναι φυσικά πρόσωπα".

⁷⁵⁹*Chambraud et al.* 17 *JCP* 1994.24, όπου και νομολογία.

καταναλωτής αναφέρεται ρητά ως φυσικό πρόσωπο, θα μπορούσε να οδηγήσει σε ένα *a contrario* επιχείρημα υπέρ της εφαρμογής της διάταξης και για νομικά πρόσωπα. Εμφαίνεται πάντως η ανάγκη ομοιόμορφης ερμηνείας, τόσο με το ουσιαστικό κοινοτικό δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, όσο και με τη ΣΒ.

IV. Εν μέρει επαγγελματική χρήση.

Είναι δυνατόν ο αποδέκτης των αγαθών ή των υπηρεσιών να ενεργεί ταυτόχρονα με την επαγγελματική και με την ιδιωτική του ιδιότητα, καθώς προμηθεύεται το αντικείμενο της σύμβασης για σκοπούς επαγγελματικούς αλλά και ιδιωτικούς (για παράδειγμα, γραφομηχανή, αυτοκίνητο). Στην περίπτωση αυτή, κατά την Εισηγητική Έκθεση, η ιδιότητα του καταναλωτή θα του αποδοθεί μόνον εφ' όσον *κατά κύριο λόγο* ενεργεί εκτός του πλαισίου της επαγγελματικής του δραστηριότητας.⁷⁶⁰

Την ίδια λύση υιοθετεί το σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980), που αναφέρεται επανειλημμένα στην *κύρια* χρήση των αγαθών (άρθρα 1.1, 2, 3).⁷⁶¹ Η πρόταση οδηγίας για την καταναλωτική πίστη περιελάμβανε επίσης ρητή μνεία, που όμως παραλείφθηκε στην τελική διατύπωση του κειμένου.⁷⁶²

V. Η γνώση της ιδιότητας του καταναλωτή από τον επαγγελματία.

i. Το ζήτημα.

Η κρίση του εάν ο αγοραστής ενεργεί υπό την επαγγελματική του ιδιότητα ή όχι θα εξαρτηθεί συχνά μόνον από την εξωτερική συμπεριφορά του καταναλωτή. Γενικότερα, δεν είναι πάντοτε εύκολο να κριθεί αυτό το ζήτημα με αντικειμενικά κριτήρια. Ανακύπτει κατά συνέπεια το ζήτημα της προστασίας της καλής πίστης του πωλητή, τί πρέπει δηλαδή να γίνει εάν ο αποδέκτης των αγαθών ή των υπηρεσιών δρούσε έξω από το πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας, αλλά ο πωλητής το αγνοούσε, και, χωρίς λάθος του, πίστευε ότι ο αντισυμβαλλόμενος του ενεργούσε υπό την επαγγελματική του ιδιότητα.⁷⁶³

⁷⁶⁰EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/23. *Contra* οι Γραμματικάκη-Αλεξίου - Παπασιώπη-Πασιά - Βασιλακάκης *ΙΔΔ* 1997 σελ. 277, κατά τους οποίους

"μια τέτοια καταναλωτική σύμβαση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 της Σύμβασης της Ρώμης, παρά μόνον όταν αυτή ασκείται αποκλειστικά εκτός αυτών των επαγγελματικών δραστηριοτήτων του."

(Οι ίδιοι, όμως, *ibid.*, αναφέρονται σε "κατά κύριο λόγο" ενέργεια εκτός της επαγγελματικής του δραστηριότητας). Μολονότι γραμματικά ορθή, από τελολογική άποψη η περιοριστική ερμηνεία κρίνεται (Μεταλληνός 1997 σελ. 246) ως ανεπεική.

⁷⁶¹Extrait de l' Acte final *Actes et Documents de la 14ème session* σελ. Π-178.

⁷⁶²Βλ. άρθρο 1.2(α) της αρχικής πρότασης οδηγίας του Συμβουλίου σχετικά με την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που αφορούν την καταναλωτική πίστη. Επιτροπή COM(84) 342 τελικό της 22.6.1984 *EEEK* 10.7.84 C183/4:

"καταναλωτής" νοείται κάθε φυσικό πρόσωπο που δεν ενεργεί κατά κύριο λόγο στο πλαίσιο εμπορικής ή επαγγελματικής δραστηριότητας."

⁷⁶³Morse 41 *ICLQ* 1992.4, Imhoff-Scheier σελ. 48.

ii. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.

Ορισμένα κείμενα θέτουν ως όριο εφαρμογής των προστατευτικών διατάξεων την καλή πίστη του πωλητή σχετικά με την ύπαρξη επαγγελματικής ιδιότητας του αντισυμβαλλομένου του. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται:

- στο Ηνωμένο Βασίλειο, η παρ. 12.1(a) UCTA (1977):
"A party to a contract "deals as consumer" in relation to another party if- (a) he neither makes the contract in the course of a business nor holds himself out as doing so;"
- το ελβετικό σχέδιο νόμου για την καταναλωτική πίστη:
"manifestement en rapport avec son activité commerciale"⁷⁶⁴
- το άρθρο 1.1 του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980) ορίζει το πεδίο εφαρμογής της:
"[...] lorsque le vendeur [...] a, à un moment quelconque avant la conclusion du contrat, su ou dû savoir que ces marchandises étaient achetées principalement pour un tel usage".

Το βάρος απόδειξης, όμως, ότι ούτε γνώριζε, ούτε θα μπορούσε να γνωρίζει, απόκειται στον πωλητή (άρθρο 3):

"Il incombe au vendeur d'apporter la preuve qu'il n'a pas su ou dû savoir que les marchandises ont été achetées principalement pour un usage personnel, familial ou domestique".⁷⁶⁵

➤ Τον ίδιο όρο θέτει, όταν αποκλείει τις συμβάσεις καταναλωτών από το πεδίο εφαρμογής της, η Σύμβαση Χάγης του 1985 για το εφαρμοστέο δίκαιο στη διεθνή πώληση εμπορευμάτων (άρθρο 2c):

"La Convention ne s'applique pas: [...] c. aux ventes de marchandises achetées pour un usage personnel, familial ou domestique; elle s'applique néanmoins si le vendeur, lors de la conclusion du contrat, n'a pas su et n'a pas été censé savoir que ces marchandises étaient achetées pour un tel usage".⁷⁶⁶

iii. Η Σύμβαση Ρώμης.

Μολονότι το κείμενο της ΣΡ δεν περιλαμβάνει ρητή αναφορά σχετικά με την καλή πίστη του πωλητή για την ύπαρξη ή μη επαγγελματικής ιδιότητας του αντισυμβαλλομένου του,⁷⁶⁷ υποστηρίχθηκε ότι η διατύπωση του άρθρου 5.1 ΣΡ ("για σκοπό που μπορεί να θεωρηθεί ξένος" / "pour un usage pouvant être considéré") ενισχύει τον υποκειμενικό χαρακτήρα του κριτηρίου.⁷⁶⁸

⁷⁶⁴Αναφ. από Imhoff-Scheier, σελ. 21. Η σημερινή διατύπωση (Loi fédérale sur le crédit à la consommation du 8 octobre 1993. *Recueil Officiel des Lois Fédérales* 1994.367) είναι: "dans un but pouvant être considéré comme étranger".

⁷⁶⁵Extrait de l' Acte final *Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-178.

⁷⁶⁶Acte Final *Actes et Documents de la Session Extraordinaire d' octobre 1985* σελ. 690. Βλ. και *ibid.*, σελ. 553.

⁷⁶⁷Βλ., *i.a.*, Hartley *Consumer Protection* σελ. 125, Plender σελ. 127 επ..

⁷⁶⁸Imhoff-Scheier σελ. 193.

Κατά την Εισηγητική Έκθεση,⁷⁶⁹ εάν ο αποδέκτης δρούσε στην πραγματικότητα κατά κύριο λόγο εκτός του πλαισίου της επαγγελματικής του δραστηριότητας αλλά ο πωλητής δεν το γνώριζε, και, λαμβανομένων υπ' όψιν όλων των περιστάσεων, δεν θα μπορούσε να το προβλέψει, η σύμβαση εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5. Εάν συνεπώς ο αποδέκτης του ενσώματου κινητού αντικείμενου ή της υπηρεσίας παρουσιάζεται ως επαγγελματίας και παραγγέλνει, π.χ., αντικείμενα που είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν κατά την άσκηση του επαγγέλματός του, πάνω σε επαγγελματικό επιστολόχαρτο, η καλή πίστη του άλλου μέρους προστατεύεται και η σύμβαση δεν διέπεται από το άρθρο 5.

Η έκφραση "λαμβάνοντας υπόψη του όλα τα στοιχεία" της Εισηγητικής Έκθεσης εγείρει κατ' αρχήν το ερώτημα εάν θα πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν (α) όλες οι περιστάσεις που σχετίζονται με τη σύμβαση, και οι οποίες οδήγησαν τον πωλητή να θεωρεί καλόπιστα ότι συναλλάσσεται με επαγγελματία, ή, (β) μόνον όσα στοιχεία σχετίζονται με τη συμπεριφορά του καταναλωτή, εάν δηλαδή λόγω των ενεργειών του καταναλωτή ο πωλητής κατέληξε δικαιολογημένα να πιστεύει ότι ο αντισυμβαλλόμενός του είναι επαγγελματίας.

Το ζήτημα αφορά το ποιός από τους συμβαλλομένους θα φέρει τον "κίνδυνο" από τη λάθος εκτίμηση των "εξωτερικών" εκείνων αντικειμενικών περιστάσεων που οδήγησαν τον πωλητή στην καλόπιστη πεποίθησή του, αλλά βρίσκονται εκτός της σφαίρας επιρροής του καταναλωτή. Εν όψει των παρατιθέμενων από την Εισηγητική Έκθεση παραδειγμάτων, αλλά και της γενικής ερμηνευτικής αρχής υπέρ του καταναλωτή, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι η Εισηγητική Έκθεση εννοεί ότι μόνον περιστάσεις που μπορεί να αποδοθούν σε σφάλμα του καταναλωτή πρέπει να αποκλείσουν την προστασία του άρθρου 5.

Πέρα όμως από αυτή την ευνοϊκή γιά τον καταναλωτή ανάγνωση της Εισηγητικής Έκθεσης, υπήρξαν και συγγραφείς που απέρριψαν ολοκληρωτικά την άποψη της Εισηγητικής Έκθεσης, ισχυριζόμενοι ότι η περιοριστική γιά τον καταναλωτή αυτή ερμηνεία δεν βρίσκει κανένα έρεισμα στο κείμενο της ΣΡ. Το κείμενο της ΣΡ δεν περιέχει καμμία αναφορά στον παράγοντα της εξωτερικής εμφάνισης. Θα έπρεπε αυτή η προϋπόθεση, αν όντως απαιτείται, να είχε διατυπωθεί στο κείμενο της ΣΡ. Τα δικαστήρια θα πρέπει συνεπώς να επιμείνουν στην εξέταση της χρήσης του αγαθού ή της υπηρεσίας, όπως αυτή διατυπώνεται στο άρθρο 5.1, χωρίς να δίνουν αποκλειστική σημασία στην εμφάνιση, με κίνδυνο να περιοριστεί η εφαρμογή του άρθρου 5 ή να εισαχθεί ένα ανύπαρκτο κριτήριο στη σημερινή διατύπωση της διάταξης. Η έννοια της ξένης προς την επαγγελματική δραστηριότητα χρήσης την οποία προτείνει η Εισηγητική Έκθεση λαμβάνει, σύμφωνα με την άποψη αυτή, υπερβολικά υπ' όψιν τους αντικειμενικούς παράγοντες. Αρκεί, γιά

⁷⁶⁹EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/23.

να αναφερθεί το παράδειγμα της Εισηγητικής Έκθεσης, το επαγγελματικό επιστολόχαρτο για να ολοκληρωθεί η ανάλυση των γεγονότων από το δικαστήριο και να αποκλεισθεί η προστασία του άρθρου 5;⁷⁷⁰

Το ερώτημα φέρνει αντιμέτωπες από τη μία μεριά την επιδίωξη ασφάλειας δικαίου, που ο πωλητής δικαιούται να έχει, και προστασίας της καλής πίστης αυτού, και από την άλλη το γράμμα (και όχι μόνο) του άρθρου 5, όπου δεν υπάρχει καμμία αναφορά στον παράγοντα της εξωτερικής εμφάνισης της σύμβασης. Για λόγους ασφάλειας δικαίου θα πρέπει να γίνει δεκτή η άποψη της Εισηγητικής Έκθεσης, αλλά με τον περιορισμό που εκτέθηκε πιο πάνω, ότι δηλαδή μόνον συνθήκες οι οποίες είναι δυνατόν να αποδοθούν σε ενέργεια του καταναλωτή αποκλείουν την προστασία του άρθρου 5, ενώ ο πωλητής φέρει τον κίνδυνο από την εκτίμηση όλων των άλλων στοιχείων της σύμβασης, καθώς και ολόκληρο το βάρος απόδειξης.

2. Ο πωλητής στη Σύμβαση Ρώμης.

Η εξέταση του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 5 σε σχέση με τον αντισυμβαλλόμενο του καταναλωτή επικεντρώνεται στο εάν θα πρέπει αυτός να δρα υπό την επαγγελματική του ιδιότητα, ή, αντίθετα, εάν το άρθρο 5 διέπει και συμβάσεις όπου ο πωλητής είναι ιδιώτης, μη-επαγγελματίας.

Από τη γραμματική ερμηνεία του κειμένου του άρθρου 5 ΣΡ δεν προκύπτει καμμία ένδειξη για την εξαίρεση της εφαρμογής του σε περιπτώσεις όπου ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή δεν συμβάλλεται υπό την επαγγελματική του ιδιότητα, ώστε η πιθανότητα να καλύπτονται και οι συμβάσεις μεταξύ ιδιωτών παραμένει ανοιχτή.⁷⁷¹

Υπέρ της ρύθμισης από το άρθρο 5 ΣΡ και των συμβάσεων όπου ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή δεν δρα υπό την επαγγελματική του ιδιότητα, υπάρχει σειρά επιχειρημάτων:

- Όπως συνάγεται από την Εισηγητική Έκθεση, κατά τη διάρκεια της διαπραγμάτευσης της ΣΡ δεν υπήρξε ομοφωνία στο σημείο αυτό. Η πρόταση του αποκλεισμού των συμβάσεων όπου ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή δεν ενεργεί στα πλαίσια της επαγγελματικής του δραστηριότητας αποτελούσε την άποψη της πλειοψηφίας των αντιπροσωπειών.⁷⁷² Άρα δεν μπορεί να συναχθεί οριστικό συμπέρασμα υπέρ του αποκλεισμού αυτών των συμβάσεων.
- Το γεγονός ότι η αναφορά στην επαγγελματική ιδιότητα του αντισυμβαλλόμενου του καταναλωτή τελικά παραλείφθηκε από το κείμενο, ενώ προβλέπεται στις

⁷⁷⁰Βλ. *Hartley Consumer Protection* σελ. 125, Normand & Balate 26 CDE 1990.311, παραπέμπει σε *Rapport, Commission, III/862/79, FR, Doc.No 173, σελ. 52.*

⁷⁷¹Βλ. Normand & Balate 26 CDE 1990.311, Imhoff-Scheier σελ. 193.

⁷⁷²Κατά την ΕΕ Giuliano & Lagarde *EEEEK* 27.7.1987 C199/23

“Έτσι η πλειοψηφία των αντιπροσωπειών έκρινε ότι γενικά ο ορισμός αυτό θα εφαρμόζεται μόνον όταν [...]”.

περισσότερες εθνικές νομοθεσίες και διεθνείς συμβάσεις, είναι δυνατόν να ερμηνευθεί ως ένδειξη της πρόθεσης των συμβαλλομένων κρατών να αποφύγουν κάθε απαίτηση ότι ο πωλητής πρέπει να δρα με ένα ορισμένο τρόπο, ή ότι πρέπει να έχει κάποια ειδική γνώση.⁷⁷³

- Κατά την άποψη της πλειοψηφίας των αντιπροσώπων που εκφράστηκε υπέρ του αποκλεισμού,

"γενικά ο ορισμός αυτός θα εφαρμόζεται μόνον όταν το πρόσωπο -που παρέχει ενσώματα κινητά ή υπηρεσίες ή χρηματοδοτεί- ενεργεί στα πλαίσια της επαγγελματικής του δραστηριότητας."⁷⁷⁴

Ποιά όμως είναι η σημασία του όρου "γενικά" ("en règle générale", "normally"); Θα μπορούσε να θεωρηθεί ως όρος, συνθήκη εφαρμογής του αποκλεισμού, εισάγοντας μία μόνιμη επιφύλαξη που επιτρέπει, εφ' όσον οι συνθήκες το δικαιολογούν, να εφαρμοσθεί το άρθρο 5 ακόμη κι αν ο αντισυμβαλλόμενος του πωλητή δεν είναι επαγγελματίας. Κατ' άλλη άποψη ο όρος αναφέρεται στη ρητή εξαίρεση του άρθρου 5.4 και δεν φαίνεται ότι ανοίγει το δρόμο για ευρείας έκτασης εξαιρέσεις.⁷⁷⁵

- Σε περίπτωση που γίνει δεκτή η περιοριστική ερμηνεία, ότι δηλαδή το άρθρο 5 αφορά μόνον τις συμβάσεις όπου ο καταναλωτής συμβάλλεται με επαγγελματία, θα πρέπει να διασαφηνισθεί περαιτέρω το άρθρο 5 ώστε να λάβει υπ' όψιν και το στοιχείο της γνώσης του καταναλωτή σχετικά με την ιδιότητα του αντισυμβαλλομένου του πωλητή ως μη-επαγγελματία.⁷⁷⁶ Αυτό περιτλέκει περισσότερο το ζήτημα.
- Η παροχή στο δικαστή της ευχέρειας επέκτασης της προστασίας και σε περιπτώσεις όπου ο πωλητής δεν είναι επαγγελματίας συμφωνεί και με τη γενική ερμηνευτική αρχή της διάταξης υπέρ της ενίσχυσης της προστασίας του καταναλωτή.

Η αντίθετη άποψη βασίζει τον αποκλεισμό από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 των συμβάσεων όπου ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή δεν είναι επαγγελματίας σε αντεπιχειρήματα, όπως:

- η εκτίμηση της πλειοψηφίας των αντιπροσωπειών
- η "παράλληλη" διάταξη του άρθρου 13 της ΣΒ ερμηνεύεται ως μη καταλαμβάνουσα τις συμβάσεις εκείνες όπου ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή δεν είναι επαγγελματίας. Οδηγούμαστε, συνεπώς, σε περιοριστική ερμηνεία του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 5 ΣΡ, καθώς, κατά την Εισηγητική Έκθεση Giuliano & Lagarde, η ερμηνεία της ΣΡ θα πρέπει να γίνεται σε συμφωνία με τη ΣΒ.⁷⁷⁷

⁷⁷³Plender σελ. 128.

⁷⁷⁴EE Giuliano & Lagarde EEEK 27.7.1987 C199/23.

⁷⁷⁵Βλ. Plender σελ. 128.

⁷⁷⁶Morse 41 ICLQ 1992.4, Hartley *Consumer Protection* σελ. 125.

⁷⁷⁷Normand & Balate 26 CDE 1990.310.

Συνοψίζοντας τις απόψεις που υποστηρίχθηκαν, καθίσταται φανερό ότι η μη πλήρης διασαφήνιση του σημείου αυτού προσθέτει αβεβαιότητα στη ρύθμιση.⁷⁷⁸ Θα πρέπει όμως μάλλον να γίνει δεκτή η άποψη που προτείνει η Εισηγητική Έκθεση, ότι δηλαδή το αρ. 5 ΣΡ δεν εφαρμόζεται όταν ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή δεν είναι επαγγελματίας, γιατί έχει το πλεονέκτημα να εναρμονίζεται περισσότερο με το σκοπό της διάταξης, και παρέχει το περίγραμμα της αυτόνομης ερμηνείας που άλλως θα παρέμενε ασαφής και άμορφη.⁷⁷⁹

Το άρθρο 5 ΣΡ, τέλος, εφαρμόζεται ανεξάρτητα από τη οικονομική ισχύ του πωλητή, καλύπτει άρα και τις συμβάσεις που οι καταναλωτές συνάπτουν με μικρεμπόρους. Το ζήτημα συζητήθηκε κατά την επεξεργασία του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980), όπου επισημάνθηκε ότι, αν και *in concreto* μπορεί η χωρίς όρους προστασία του καταναλωτή να μην φαίνεται δικαιολογημένη, δεν είναι δυνατόν σε ένα νομοθετικό κείμενο να διακριθούν οι επαγγελματίες ανάλογα με την οικονομική ισχύ τους.⁷⁸⁰

Τμήμα 2ο: Η σύμβαση.

Το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 οριοθετείται, όπως ήδη αναφέρθηκε, με βάση τις ιδιότητες των συμβαλλομένων, έτσι ώστε κατ' αρχήν κάθε σύμβαση που συνάπτει ο καταναλωτής εμπίπτει στην προστατευτική ρύθμιση. Αυτή όμως η κατ' αρχήν έμπυση όλων των καταναλωτικών συμβάσεων περιορίζεται από:

- α) την εξαίρεση ορισμένων κατηγοριών συμβάσεων από το πεδίο εφαρμογής του προστατευτικού κανόνα. Οι κατηγορίες αυτές εξετάζονται *infra*, Παρ. I, σελ. 186 επ..
- β) την εισαγωγή ορισμένων προϋποθέσεων σχετικών με τη διαδικασία σύναψης της σύμβασης, που την εντοπίζουν στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Οι προϋποθέσεις αυτές εκτίθενται *infra*, Παρ. II, σελ. 210 επ..

⁷⁷⁸Pocar 188 RCADI-V.371.

⁷⁷⁹Plender σελ. 128.

⁷⁸⁰Pelichet: *Memorandum Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-13. Ερμηνεύοντας τον ελλ. ν. 2251/94 ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994, η Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 44, προτείνει ότι κατά διασταλτική ερμηνεία θα πρέπει ως προμηθευτής να θεωρηθεί και το πρόσωπο που, ενώ δεν ασκεί βιοποριστική δραστηριότητα, διεξάγει όμως τις συναλλαγές ως συνήθη απασχόληση, ώστε να βρίσκεται σε θέση διαπραγματευτικής υπεροχής έναντι του καταναλωτή, όπως

"τα πρόσωπα που εκπροσωπούν κοινωφελή ιδρύματα και άλλους φορείς και ενεργούν συστηματικά συναλλαγές υπέρ αυτών."

Η ερμηνεία αυτή μπορεί να γίνει δεκτή και στα πλαίσια της ΣΡ. Κατά τον Μεταλλινό 1997 σελ. 245, νοείται στη ΣΡ η ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα, ανεξάρτητα από το εάν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα ή όχι. Ακόμη ο Christianos *Recueil Dalloz-Sirey* (Chronique) 1990.93 θεωρεί ότι

"en dehors du commercant, ce contractant [le professionnel] peut être n'importe quel autre professionnel [...]. Il faut également inclure dans la notion du professionnel [...] les entreprises publiques et les organismes qui offrent des produits ou des services au public."

Την ίδια άποψη υποστηρίζει και η Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 44.

Παράγραφος I: Το αντικείμενο της σύμβασης κατανάλωσης στη Σύμβαση Ρώμης.

1. Η κατ' αρχήν υπαγωγή στο άρθρο 5 όλων των συμβάσεων που συνάπτουν οι καταναλωτές.

I. Γενικές παρατηρήσεις.

Το άρθρο 5 ΣΡ καλύπτει κατ' αρχήν όλες τις συμβάσεις που αφορούν σε παροχή ενσώματων κινητών αγαθών ή υπηρεσιών, ή χορήγηση πιστώσεων εφ' όσον συνδέονται με την παροχή αυτή, ώστε το αντικείμενο της σύμβασης δεν συνιστά παράγοντα προσδιοριστικό για την έμπωσή της στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 ΣΡ.⁷⁸¹ Οι υπηρεσίες περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων: ασφάλιση,⁷⁸² ιατρικές και νομικές υπηρεσίες, μεσιτεία, κατασκευές και επισκευές, διδασκαλία, τουρισμό.⁷⁸³

Όσον αφορά τον τρόπο εξόφλησης του τιμήματος, δεν υπάρχει κανείς περιορισμός, καθώς καλύπτονται οι συμβάσεις με άμεση καταβολή του τιμήματος, όπως και οι συμβάσεις με τμηματική εξόφληση.⁷⁸⁴ Επιπλέον η χρήση των όρων "παροχή" και "προμήθεια" (supply, furniture) διευκολύνει την εφαρμογή της διάταξης, καθώς, αντίθετα με τους όρους "πώληση" ή "αγορά" που χρησιμοποιεί η Σύμβαση Βρυξελλών (άρθρο 13.1, περ. 1, 2), ο όρος "προμήθεια" δεν απαιτεί μεταβίβαση της κυριότητας.⁷⁸⁵

II. Συμβατική και εξωσυμβατική ενοχή.

Η ΣΡ καλύπτει μόνον τις συμβατικές ενοχές, ώστε οι αξιώσεις που βασίζονται σε εξωσυμβατικές ενοχές, και ειδικότερα σε αδικοπραξία, με σημαντικότερο το ζήτημα της ευθύνης από ελαττωματικά προϊόντα, συνεχίζουν να διέπονται από τους κανόνες σύνδεσης του κάθε κράτους μέλους.

Οι αδικοπρακτικές ενοχές εξακολουθούν στην Ελλάδα να διέπονται από το κατ' άρθρο 26 ελλΑΚ εφαρμοστέο δίκαιο "της πολιτείας ένθα διεπράχθη το αδίκημα".⁷⁸⁶

⁷⁸¹ Βλ. Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 42, για την αμφισβήτηση της γενικής ανάγκης προστασίας του καταναλωτή ως ασθενεστερού και την πρόταση να διακριθούν οι διάφοροι τύποι συμβάσεων και να καθορισθεί ανάλογα με το αντικείμενο της σύμβασης και η έκταση προστασίας του καταναλωτή. Και ο von Overbeck xxxvii *ASDI* 1981.104, πρότεινε ότι σε συμβάσεις με αντικείμενο πλοία, σκάφη κι αεροσκάφη δεν υπάρχει ανάγκη προστασίας.

⁷⁸² EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/23.

⁷⁸³ von Hoffmann 15 *JCP* 1992.372.

⁷⁸⁴ EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/23. Huet *EEEurΔ* 1984.464.

⁷⁸⁵ Normand & Balate 26 *CDE* 1990.312.

⁷⁸⁶ Βλ. σχετικά αντί άλλων Ρόκας Ιωάννης Κ.: *Ευθύνη για τα προϊόντα*. εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1997, 327 σελ.. Σημειώνεται ότι, όπως και σε ζητήματα προστασίας του καταναλωτή, η υιοθέτηση προστατευτικών κανόνων στο ουσιαστικό δίκαιο, οδήγησε στην επεξεργασία και κανόνων σύνδεσης. Σχετική η *Convention de La Haye sur la loi applicable à la responsabilité du fait des produits* (conclue le 2 octobre 1973), δεν περιορίζει την ευθύνη από τα προϊόντα στον καταναλωτή, αλλά καλύπτει και τον επαγγελματία χρήστη, και όλα τα πρόσωπα που έρχονται σε επαφή με το προϊόν. Ακόμη και τα νομικά πρόσωπα προστατεύονται από τις σχετικές διατάξεις (αρ. 2(c)). Οι κανόνες είναι όμως ιδιαίτερα σημαντικοί για τον καταναλωτή. Αναλυτικά στον *Sauverplanne* xxxii

III. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.

Σε σχέση με τη Σύμβαση Βρυξελλών, και σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση,⁷⁸⁷ κατά την περιγραφή των καταστάσεων όπου το άρθρο 5 ΣΡ εφαρμόζεται στις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές, η ομάδα εργασίας δεν ακολούθησε το κείμενο του άρθρου 13.1 ΣΒ. Μιά από τις διαφορές ανάμεσα στο πεδίο εφαρμογής των δύο άρθρων είναι ότι το άρθρο 5 ΣΡ δεν περιλαμβάνει ειδική αναφορά σε ορισμένες κατηγορίες συμβάσεων, σε αντίθεση με τη Σύμβαση Βρυξελλών, η οποία καλύπτει:

1. [...] πώληση ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος ή
2. [...] δάνειο με σταδιακή εξόφληση ή άλλη πιστωτική συναλλαγή συνδεδεμένη με τη χρηματοδότηση αγοράς ενσωμάτων κινητών ή
3. [...] κάθε άλλη σύμβαση που έχει ως αντικείμενο παροχή υπηρεσιών ή προμήθεια ενσωμάτων κινητών".

Ακόμη, όπως ήδη αναφέρθηκε, οι περιπτώσεις 1 & 2 του άρθρου 13.1 ΣΒ εφαρμόζονται όταν υπήρξε μεταβίβαση της κυριότητας, συγκεκριμένα δε με πώληση και αγορά, αντίθετα με τη ΣΡ, όπου χρησιμοποιείται ο όρος "προμήθεια".⁷⁸⁸

Τον ίδιο γενικό χαρακτήρα των κανόνων σε σχέση με το αντικείμενο της σύμβασης κατανάλωσης παρατηρούμε τόσο στον αυστριακό νόμο ιδ.δ.δ. του 1978 (παρ. 41) όσο και στον ελβετικό νόμο ιδ.δ.δ. του 1987 (άρθρο 120). Ο ορισμός των συμβάσεων καταναλωτών δεν βασίζεται σε τυπικά κριτήρια, όπως η νομική φύση της σύμβασης, ούτε σε καμμία διάκριση σχετική με κατηγορίες ή τύπους συμβάσεων, αλλά σε υλικά κριτήρια που τονίζουν την ανισότητα των μερών της σύμβασης.

Το ελβετικό σχέδιο νόμου ιδ.δ.δ. του 1978, στο άρθρο 122, είχε προτείνει μία περιπτώσιολογική αντιμετώπιση, καθώς δεν έδινε ορισμό της καταναλωτικής σύμβασης, αλλά μόνον χρησιμοποιούσε το γενικό κριτήριο της ιδιαίτερης ανάγκης προστασίας του ενός μέρους της σύμβασης και παρέθετε ενδεικτικά (άρθρο 122, al. 2) τέσσερα παραδείγματα τέτοιων περιπτώσεων: η πώληση με δόσεις, η καταναλωτική πίστη, η μη εμπορική εγγυοδοσία και η σύμβαση εργασίας.⁷⁸⁹

Όσον αφορά τον περιορισμό του πεδίου εφαρμογής του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980) σε συμβάσεις πώλησης ενσωμάτων κινητών αντικειμένων, οφείλεται στο ότι τα άρθρα αυτά επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν ως συμπληρωματικοί κανόνες για τη Σύμβαση Χάγης για το εφαρμοστέο δίκαιο σε διεθνείς πωλήσεις αγαθών της 15ης Ιουνίου 1955. Το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής τους λοιπόν έπρεπε να είναι

NILR 1985.118 επ.. Βλ. και την οδηγία του Συμβουλίου της 25.7.1985 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σε θέματα ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων (85/374/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 7.8.85 L210/29 ως και άρθρο 6 ν. 2251/1994 "Προστασία των καταναλωτών" *ΦΕΚ Α'* 191/16.11.1994.

⁷⁸⁷ *EE Giuliano & Lagarde ΕΕΕΚ* 27.7.1987 C199/24.

⁷⁸⁸ *Normand & Balate* 26 *CDE* 1990.312.

⁷⁸⁹ *H Imhoff-Scheier* σελ. 190 θεωρεί ότι η ρύθμιση θυσιάζει τη σαφήνεια και την ασφάλεια δικαίου για χάρη της δίκαιης λύσης, χωρίς όμως αυτό να είναι αναγκαίο.

ακριβώς το ίδιο με αυτό της ΣΧ του 1955, και δεν μπορούσε να περιλαμβάνει όλες τις καταναλωτικές συμβάσεις. Για το λόγο αυτό, και παρά την πιθανή μελλοντική σημασία τους, απορρίφθηκε η πρόταση της ελβετικής αντιπροσωπείας να περιληφθούν στο σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980) διατάξεις για τις συμβάσεις χρηματοδότησης των πωλήσεων, όπως τα καταναλωτικά δάνεια.⁷⁹⁰

2. Συμβάσεις ασφαλίσεων.

Το ζήτημα εάν θα έπρεπε να περιληφθούν ή όχι στο πεδίο εφαρμογής της ΣΡ οι συμβάσεις ασφαλίσεων απασχόλησε την ομάδα εργασίας που επεξεργαζόταν τη ΣΡ σε τρεις ειδικές συνόδους το 1979.⁷⁹¹ Τελικά επικράτησε η λύση του άρθρου 1.3, σύμφωνα με το οποίο

"[Ο]ι διατάξεις της παρούσας σύμβασης δεν εφαρμόζονται στις ασφαλιστικές συμβάσεις που καλύπτουν κινδύνους εντοπιζόμενους στα εδάφη των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας."⁷⁹²

Συνεπώς οι συμβάσεις ασφαλίσεων διακρίνονται ανάλογα με τον τόπο όπου εντοπίζεται ο κίνδυνος:

α. Οι συμβάσεις ασφάλισης οι οποίες καλύπτουν κινδύνους που εντοπίζονται εκτός της επικράτειας των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διέπονται από τους κανόνες σύνδεσης της ΣΡ, περιλαμβανομένου και του άρθρου 5.

β. Οι διατάξεις της ΣΡ δεν εφαρμόζονται στις συμβάσεις ασφάλισης που καλύπτουν κινδύνους εντοπιζόμενους στο έδαφος κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το άρθρο 1.3 ΣΡ αναφέρει ότι για να προσδιορίσει το δικαστήριο αν ο συγκεκριμένος κίνδυνος εντοπίζεται στο έδαφος της Κοινότητας θα εφαρμόσει το εσωτερικό του δίκαιο. Με την έκφραση αυτή, κατά το άρθρο 15 ΣΡ, νοούνται οι ισχύοντες κανόνες στη χώρα του δικαστή, εξαιρουμένων των κανόνων ιδ.δ.δ.. Επαναλαμβάνεται δηλαδή η απαγόρευση της αναπαραπομπής.⁷⁹³

Ειδικά για τις συμβάσεις αντασφάλισης, το άρθρο 1.4 ΣΡ προβλέπει ότι διέπονται από τη ΣΡ ανεξάρτητα από τον τόπο εντοπισμού του κινδύνου, καθώς όμως συνάπτονται μεταξύ επαγγελματιών, δεν καταλαμβάνονται από το άρθρο 5.

Ο αποκλεισμός από το πεδίο εφαρμογής της ΣΡ των συμβάσεων ασφαλίσεων για κινδύνους που εντοπίζονται σε κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλεται

⁷⁹⁰Βλ. von Mehren: *Rapport Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-187, *Sauveplanne* xxxii *NLR* 1985.108, von Overbeck xxxvii *ASDI* 1981.101.

⁷⁹¹EE Giuliano & Lagarde *EEK* 27.7.1987 C199/7, 13.

⁷⁹²Οι Basedow/Drasch, όπως καταγράφονται από τον Μεταλλινό 1997 σελ. 101, χαρακτηρίζουν ως "μετακανόνες σύνδεσης" τους κανόνες με τους οποίους προσδιορίζεται το πεδίο εφαρμογής των κανόνων σύγκρουσης της ΣΡ σε σχέση με αυτούς των οδηγιών για τις ασφαλιστικές συμβάσεις.

⁷⁹³EE Giuliano & Lagarde *EEK* 27.7.1987 C199/13. Βλ. Williams 35 *ICLQ* 1986.10, και αναλυτικά Bennett 17 *CMLR* 1980.272.

στην επεξεργασία από την Ευρωπαϊκή Ένωση ουσιαστικών κανόνων για τις συμβάσεις αυτές.⁷⁹⁴

Η κριτική που δέχθηκε η διάταξη 1.3 ΣΡ αφορά την επιλογή του τόπου εντοπισμού του κινδύνου, ως ακατάλληλου κριτηρίου για τον αποκλεισμό ορισμένων συμβάσεων ασφαλίσεων. Η διάκριση μεταξύ κινδύνων που εντοπίζονται εντός της επικράτειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κινδύνων που εντοπίζονται εκτός της επικράτειας αυτής θα είναι σε πολλές περιπτώσεις αυθαίρετη, υπάρχουν δε και περιπτώσεις κινδύνων που εντοπίζονται ταυτόχρονα στο έδαφος περισσότερων χωρών, οι οποίες μπορεί να ανήκουν ή όχι στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εγείρεται τότε θέμα εφαρμογής δύο παράλληλων δεσμών κανόνων δικαίου, που η κρίση του βασίζεται στη διάκριση αυτή. Προτείνεται συνεπώς η μελλοντική αναθεώρηση της διάταξης.⁷⁹⁵

I. Κανόνες σύνδεσης στην κοινοτική νομοθεσία για τις ασφαλίσεις.

Σημαντικές για τον καταναλωτή είναι οι ρυθμίσεις ιδ.δ.δ. που περιέχονται στο άρθρο 7 της οδηγίας του Συμβουλίου 88/357/ΕΟΚ, καθώς και στο άρθρο 4 της οδηγίας του Συμβουλίου 90/619/ΕΟΚ.

▪ Η οδηγία 88/357/ΕΟΚ της 22ας Ιουνίου 1988⁷⁹⁶

επιτρέπει για κινδύνους που εντοπίζονται εντός Ευρωπαϊκής Ένωσης την ελεύθερη επιλογή δικαίου για ασφάλειες που καλύπτουν ορισμένους εμπορικούς κινδύνους, κύρια στις μεταφορές (αρ. 7.1(στ)). Όσον αφορά τους άλλους κινδύνους, ιδιαίτερα μαζικούς, το άρθρο 7 θέτει τους δικούς του όρους για το εφαρμοστέο δίκαιο. Βασικός κανόνας είναι η εφαρμογή του δικαίου της χώρας όπου εντοπίζεται ο κίνδυνος (αρ. 7.1(α), (β)). Η ελεύθερη επιλογή απαγορεύεται, εκτός εάν ρητά επιτρέπεται διαφορετικά από το αντικειμενικά εφαρμοστέο δίκαιο. Επομένως δεν είναι αναγκαία μία διάταξη όπως αυτή του άρθρου 5.2 ΣΡ για να εγγυηθεί την ελάχιστη προστασία στον ασφαλιζόμενο. Υπάρχουν όμως κανόνες ανάλογοι των αρ. 3.3 και 7.1, 7.2 ΣΡ στις διατάξεις 7.1(ζ), 7.2β και 7.2α της οδηγίας 88/357/ΕΟΚ, αντίστοιχα.

Η προστασία όμως εν γένει που εγγυάται η οδηγία στον ασφαλισμένο, αδύνατο μέρος της σύμβασης, είναι μικρότερη αυτής που δικαιούνται ο καταναλωτής και ο εργαζόμενος στη Σύμβαση Ρώμης. Η οδός που ακολούθησε ο νομοθέτης για να προστατεύσει τον ασφαλισμένο τον οδήγησε, στην πράξη, να αμφισβητήσει τον κύριο σύνδεσμο της αυτονομίας των μερών και να τον επαναφέρει σε στενά όρια.

⁷⁹⁴Lando 24 *CMLR* 1987.166. Βλ. *infra*, και ΕΕ Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/13.

⁷⁹⁵Fletcher σελ. 155.

⁷⁹⁶Δεύτερη οδηγία του Συμβουλίου της 22.6.1988 για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση, εκτός της ασφάλειας ζωής, και για τη θέσπιση των διατάξεων που σκοπό έχουν να διευκολύνουν την πραγματική άσκηση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών καθώς και για την τροποποίηση της οδηγίας 73/239/ΕΟΚ (88/357/ΕΟΚ). *EEEK* 4.7.88 L172/1. Βλ. αναλυτικά Μεταλληνό 1997, Reich 14 *SydLR* 1992.45, Pommier σελ. 157.

Σημειώνεται ότι οι οδηγίες για την ασφάλιση δεν σκοπεύουν κυρίως στην προστασία του καταναλωτή, όσο στο άνοιγμα ορισμένων τομέων της ασφαλιστικής αγοράς,⁷⁹⁷ επιδίωξη που βρίσκεται σε αντίθεση με τους περιοριστικούς κανόνες για την επιλογή δικαίου.

▪ *Η οδηγία 90/619/ΕΟΚ της 8.11.1990*⁷⁹⁸

θέτει στο άρθρο 4 παρόμοιους κανόνες σύνδεσης με την προηγούμενη οδηγία. Κι εδώ εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβάσεις είναι το δίκαιο του κράτους μέλους της ασφαλιστικής υποχρέωσης. Κατά το άρθρο 2.ε, αυτό είναι το κράτος όπου ο αντισυμβαλλόμενος της ασφαλιστικής επιχείρησης έχει τη συνήθη διαμονή του. Η οδηγία επιτρέπει (άρθρο 4.2) την επιλογή του δικαίου του κράτους μέλους του οποίου ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή είναι υπήκοος, αλλά (άρθρο 4.1.β) δεν υπάρχει εντελώς ελεύθερη επιλογή εκτός εάν επιτρέπεται από τη νομοθεσία της χώρας της ασφαλιστικής υποχρέωσης.⁷⁹⁹

II. Σχέση των οδηγιών με τη Σύμβαση Ρώμης.

Παρά την τυπική εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής της ΣΡ των ασφαλιστικών συμβάσεων για κίνδυνο που εντοπίζεται στην επικράτεια χώρας-μέλους, τα κράτη, υπό την επιφύλαξη της κοινοτικής νομοθεσίας, στο βαθμό δηλαδή που τους το επιτρέπουν οι σχετικές οδηγίες, μπορούν να υιοθετήσουν κανόνες που θα εμπνέονται από τις διατάξεις της ΣΡ.⁸⁰⁰ Η κατ' ουσίαν εφαρμογή της ΣΡ, ακόμη και σε συμβάσεις ασφαλίσεων που καλύπτουν κινδύνους εντοπιζόμενους εντός της επικράτειας των κρατών μελών, είναι δυνατόν να έχει ως αποτέλεσμα την αυξανόμενη πολυπλοκότητα των κανόνων ιδ.δ.δ. για το δίκαιο των ασφαλίσεων.⁸⁰¹

⁷⁹⁷ Βλ. το προοίμιο των οδηγιών 88/357/ΕΟΚ και 90/619/ΕΟΚ.

⁷⁹⁸ Δεύτερη οδηγία του Συμβουλίου της 8.11.1990 για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση ζωής και τη θέσπιση διατάξεων που σκοπό έχουν να διευκολύνουν την πραγματική άσκηση της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών καθώς και για την τροποποίηση της οδηγίας 79/267/ΕΟΚ (90/619/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 29.11.90 L330/50.

⁷⁹⁹ Reich 14 *SydLR* 1992.45.

⁸⁰⁰ Βλ. *EE Giuliano & Lagarde ΕΕΕΚ* 27.7.1987 C199/13, άρθρο 7.3 οδηγίας 88/357/ΕΟΚ της 22.6.1988 *ΕΕΕΚ* 4.7.1988 L172/4, άρθρο 4.5 οδηγίας 90/619/ΕΟΚ της 8.11.1990 *ΕΕΕΚ* 29.11.1990 L330/50:

"Με την επιφύλαξη των προηγούμενων παραγράφων, τα κράτη μέλη εφαρμόζουν στις ασφαλιστικές συμβάσεις στις οποίες αναφέρεται η παρούσα οδηγία, τους δικούς τους γενικούς κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου για τις ενοχές εκ συμβάσεων."

⁸⁰¹ *Joustra* 15 *JCP* 1992.435, *Μεταλληνός* 1997 σελ. 341. Καθώς μάλιστα σχολιάζει ο *Rigaux Mélanges Loussouarn* σελ. 347, "la complexité [des règles de conflit] n' est pas sans perversité". Για μίαν ανάλυση της πιθανής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις οδηγίες και στη ΣΡ, βλ. *Report of the English and Scottish Law Commissions, 11 April 1979, on the Choice of Law Rules in the Draft Non-Life Insurance Services Directive* (HMSO).

3. Τίτλοι

Ο κανόνας του άρθρου 5 δεν καλύπτει, κατά την Εισηγητική Έκθεση, τις πωλήσεις τίτλων.⁸⁰²

4. Συμβάσεις που αφορούν σε ακίνητα (άρθρο 4.3 ΣΡ).

I. Γενικές παρατηρήσεις.

Οι υποσχετικές συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο εμπράγματο δικαίωμα σε ακίνητο ή δικαίωμα χρήσης ακινήτου, δημιουργώντας ενοχικά δικαιώματα κι αποτελώντας την υποκειμένη σχέση (αιτία) της σύστασης ή της μεταβίβασης του εμπραγμάτου δικαιώματος,⁸⁰³ κατ' άρθρο 4.3 ΣΡ τεκμαίρεται ότι συνδέονται στενότερα με τη χώρα όπου βρίσκεται το ακίνητο. Διέπονται συνεπώς, σε συνδυασμό με τη διάταξη 4.1 ΣΡ, από το δίκαιο που είναι εφαρμοστέο στον τόπο του ακινήτου. Πρόκειται όμως πάλι για μαχητό τεκμήριο, που μπορεί να παρακαμφθεί κατά τη ρήτρα διαφυγής του άρθρου 4.5.⁸⁰⁴

II. Η κατασκευή ή η επισκευή ακινήτου.

Κατά την Εισηγητική Έκθεση⁸⁰⁵ δεν καταλαμβάνονται από τη διάταξη 4.3 ΣΡ οι συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο την κατασκευή ή επισκευή ακινήτου, διότι στις συμβάσεις αυτές το κύριο αντικείμενο δεν είναι το ίδιο το ακίνητο, αλλά η κατασκευή ή η επισκευή. Άρα οι συμβάσεις αυτές, εφ' όσον πληρούνται και οι λοιπές προϋποθέσεις, διέπονται από το άρθρο 5.

Σχετική απόφαση ολλανδικού δικαστηρίου αφορούσε σύμβαση κατασκευής ακινήτου. Ο εντολέας ήταν ιδιώτης με κατοικία στην Ολλανδία, ο κατασκευαστής μία εταιρία με έδρα στη Γερμανία. Το δικαστήριο δίστασε να εφαρμόσει τον κανόνα ότι σε απουσία επιλογής δικαίου το εφαρμοστέο δίκαιο είναι αυτό της χώρας όπου έχει την κατοικία του ο συμβαλλόμενος που υποχρεούται στη χαρακτηριστική παροχή (ο ίδιος κανόνας που υιοθετεί σήμερα το άρθρο 4.2 ΣΡ), και κάλεσε τα μέρη

⁸⁰²EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/23, Morse 41 *JCLQ* 1992.3, Παπασιώπη-Πασιά Ζωή: "Η εφαρμογή της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές από τα ελληνικά δικαστήρια. Προβλήματα μεθοδολογικής προσέγγισης και σημεία τριβής με το άρθρο 25 του ελλαΚ." *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1998.317.

⁸⁰³Βούλγαρης 40 *NB* 1992.1296.

⁸⁰⁴Joustra 15 *JCP* 1992.435, Jacquet Jean Michel: *Le Contrat International* σελ. 51. Η OLG Hamburg της 7.2.1977 *NJW* 1977.1594, σημ. Dörner *NJW* 1977.2032-2033, αποφάσισε την εφαρμογή της γερμανικής προστατευτικής νομοθεσίας σε σύμβαση κατασκευής ακινήτου που βρισκόταν στην Ισπανία, η οποία διεπόταν από το επιλεγέν ισπανικό δίκαιο, καθώς έκρινε ότι υπήρχαν στενοί δεσμοί της σύμβασης με τη Γερμανία. Βλ. και Hoffmann 15 *JCP* 1992.376. Επισημαίνεται ότι οι εξελίξεις αυτές στο ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου συμβαδίζουν με τη νομολογιακή και νομοθετική εξέλιξη του άρθρου 16.1β ΣΒ ως προς τη διεθνή δικαιοδοσία. Ο ελλ. ν. 1961/91 περιελάμβανε στο *ratione materiae* πεδίο εφαρμογής του και τις συναλλαγές με σκοπό την απόκτηση ή τη χρησιμοποίηση ακινήτων (αρ. 2.1). Όμως οι συναλλαγές αυτές δεν περιελήφθηκαν στο ν. 2251/94. Η Αλεξανδρίδου 1996 σελ. 41, επισημαίνει ότι έτσι χάνει την προστασία του ο καταναλωτής που συμβάλλεται για να ικανοποιήσει προσωπικές του ανάγκες σε σχέση με ακίνητα, όπως ο φοιτητής που ενοικιάζει ένα δωμάτιο ή ο αγοραστής μικρού διαμερίσματος.

⁸⁰⁵EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/21.

να προβάλουν τα επιχειρήματά τους σχετικά με το εάν η σύμβαση μπορούσε να θεωρηθεί ως σύμβαση μεταξύ καταναλωτών, όπως οι αναφερόμενες στο άρθρο 5 ΣΡ.⁸⁰⁶

III. Η χρονομεριστική μίσθωση.

Η αποδοτικότητα της χρονομεριστικής μίσθωσης προϋποθέτει χρήση της ιδιοκτησίας καθ' όσο το δυνατόν περισσότερο χρόνο. Ιδανικές για το σκοπό αυτό είναι οι ορεινές και οι νότιες χώρες, ώστε οι χρονομεριστικές συμβάσεις παρουσιάζουν συχνά στοιχεία αλλοδαπότητας.⁸⁰⁷

Όσον αφορά την ανεύρεση του εφαρμοστέου στη χρονομεριστική μίσθωση δικαίου, επισημαίνεται, κατ' αρχήν, ότι η οδηγία 94/47/EK⁸⁰⁸ δεν περιλαμβάνει διάταξη ορισμού του εφαρμοστέου δικαίου (κατ' αρ. 9 της οδηγίας: "οποιαδήποτε [*sic*] κι αν είναι το εφαρμοστέο δίκαιο"). Ο δικαστής του *forum* θα το αναζητήσει, συνεπώς, βάσει των κανόνων σύνδεσης της ΣΡ.

➤ Διερευνώντας, εν πρώτοις, τη δυνατότητα εξεύρεσης του εφαρμοστέου δικαίου βάσει του άρθρου 5 ΣΡ, παρατηρούμε ότι το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του αρ. 5 ΣΡ συμπίπτει με εκείνο της οδηγίας.

Το ότι η χρονομεριστική μίσθωση συνιστά *latro sensu* καταναλωτική σύμβαση, προκύπτει σαφώς από το άρθρο 2 της οδηγίας 94/47/EK όπου ως "πωλητής" ορίζεται

"κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο [...] στα πλαίσια της επαγγελματικής του δραστηριότητας, συνιστά, μεταβιβάζει ή αναλαμβάνει την υποχρέωση να μεταβιβάσει το δικαίωμα που αποτελεί αντικείμενο της σύμβασης",

ενώ ως "αγοραστής"

"κάθε φυσικό πρόσωπο στο οποίο [...] για σκοπούς που είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι δεν υπεισέρχονται στα πλαίσια της επαγγελματικής του δραστηριότητας, μεταβιβάζεται το δικαίωμα που αποτελεί αντικείμενο της σύμβασης ή υπέρ του οποίου γεννάται το δικαίωμα που αποτελεί αντικείμενο της σύμβασης."⁸⁰⁹

⁸⁰⁶Η απόφαση του δικαστηρίου του Assen της 4.4.1988 *NIPR* 1989 no. 270, παραπέμπεται από τον Hensen 15 *JCP* 1992.356.

⁸⁰⁷Hensen 15 *JCP* 1992.358.

⁸⁰⁸Οδηγία 94/47/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26.10.1994 περί της προστασίας των αγοραστών ως προς ορισμένες πλευρές των συμβάσεων που αφορούν την απόκτηση δικαιώματος χρήσης ακινήτων υπό καθεστώς χρονομεριστικής μίσθωσης *EEEK* 29.10.94 L280/83.

⁸⁰⁹Δική μου πλάγια γραφή. Σαφέστερη, ως προς το ζήτημα αυτό, υπήρξε η πρόταση οδηγίας της Επιτροπής: *Τροποποιημένη πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου περί της προστασίας των αγοραστών κατά τις συμβάσεις που αφορούν την απόκτηση δικαιώματος χρήσης ενός ή περισσότερων ακινήτων υπό καθεστώς χρονομεριστικής ιδιοκτησίας* COM (93)487 τελικό - SYN 419 *EEEK* 5.11.1993 C299/8 (περιλαμβάνεται η τροποποιημένη πρόταση, αλλά και η αρχική πρόταση της 2.7.1992, COM(92) 220 τελικό - SYN 419, που δημοσιεύθηκε και στην *EEEK* 29.8.1992 C222/5), κατά την οποία με τον όρο αγοραστής νοείται (άρθρο 2)

"[...] κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, κατά τις συμβάσεις που υπάγονται στην παρούσα οδηγία, ενεργεί ως καταναλωτής, δηλαδή, για σκοπούς που μπορούμε να θεωρήσουμε ότι δεν υπεισέρχονται στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας".

Γιά τις ουσιαστικές διατάξεις της πρότασης οδηγίας, βλ. Joustra 15 *JCP* 1992.438.

➤ Θα πρέπει όμως και το αντικείμενο της σύμβασης να περιλαμβάνεται μεταξύ αυτών τις οποίες διέπει το αρ. 5 ΣΡ. Κατά το προοίμιο αυτής, η οδηγία 94/47/ΕΚ, “δεν στοχεύει [...] να καθορίσει τις νομικές βάσεις αυτών των συμβάσεων”

ενώ κατά το αρ. 1 της οδηγίας

“τα κράτη μέλη εξακολουθούν να είναι αρμόδια [...] για τον καθορισμό της νομικής φύσης των δικαιωμάτων που αποτελούν αντικείμενο των συμβάσεων τις οποίες αφορά η παρούσα οδηγία”.

Μολονότι, όμως, η οδηγία αποφεύγει να καθορίσει τη νομική φύση της ίδιας της σύμβασης χρονομεριστικής μίσθωσης, περιγράφει (αρ. 2) αυτή ως τη σύμβαση με την οποία

“[...] γεννάται ή μεταβιβάζεται ή αναλαμβάνεται η υποχρέωση να μεταβιβάσει, ένα εμπράγματο ή άλλο δικαίωμα χρησιμοποίησης ενός ή περισσότερων ακινήτων [...]”.

Με βάση την περιγραφή αυτή της οδηγίας, η χρονομεριστική μίσθωση είναι δυνατόν να θεωρηθεί είτε ως υποσχετική (ενοχική) σύμβαση, είτε ως εν μέρει δικαιοπραξία διαθέσεως με οιονεί εμπράγματα ισχύ. Σε κάθε περίπτωση, το εφαρμοστέο σε αυτή δίκαιο, εφ’ όσον δεν έχει χωρήσει επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου, θα είναι, κατ’ άρθρο 4.3 ΣΡ, η *lex situs rei*, εκτός εάν (άρθρο 4.5 ΣΡ)

“από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα”.⁸¹⁰

Ακόμη όμως κι αν η *lex fori* θεωρεί ότι οι υποστηρικτικές παροχές οι σχετικές με τη συντήρηση, προετοιμασία, καθαρισμό κ.ο.κ. του ακινήτου είναι αρκετά σημαντικές ώστε να δικαιολογούν το χαρακτηρισμό της χρονομεριστικής σύμβασης ως σύμβασης παροχής υπηρεσιών σε καταναλωτή, και πάλι δεν θα εμπίπτει αυτή στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 ΣΡ, καθώς θα πρόκειται για παροχή υπηρεσιών αποκλειστικά εκτός της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή/αγοραστή, άρα πάντα θα εξαιρείται με βάση το άρθρο 5.4β ΣΡ.⁸¹¹

Και μετά όμως την ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου, διαφοροποιούνται περαιτέρω οι ουσιαστικοί κανόνες που διέπουν τη χρονομεριστική μίσθωση, ανάλογα

⁸¹⁰Joustra 15 JCP 1992.435, Hensen 15 JCP 1992.363. Για τη νομική φύση της χρονομεριστικής μίσθωσης κατά τον ελληνικό ν. 1652/1986 “Σύμβαση της χρονομεριστικής μίσθωσης και ρύθμιση συναφών θεμάτων.” ΦΕΚ Α’ 167/30.10.1986, βλ., *i.a.*, την Εγκύκλιο υπουργού Οικονομικών 1050037/383/Α0013/Πολ. 1423/11.12.1996 Θέμα: Φορολογικές υποχρεώσεις σε περίπτωση θανάτου του μισθωτή σε χρονομεριστική μίσθωση. (περίλ. εις Κατράς Ιωάννης Ν.: Κώδικας μισθώσεων & οροφοκτησίας. β’ έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1997, 560 σελ., εις σελ. 248-249), καθώς και Σταθόπουλος Μιχάλης: “Προβλήματα από την εφαρμογή του νόμου για τις χρονομεριστικές μισθώσεις. Γνωμοδότηση.” 42 ΝΒ 1994.961-967. Όπως εκτίθεται (*ibid.*, σελ. 962),

“τα δικαιώματα του μισθωτή διατηρούν μεν την κατά βάση ενοχική τους φύση (τρίτοι πέρα από τους διαδόχους του εκμισθωτή δεν θίγονται), αλλά υφίστανται μια “εμπραγματώση” στο μέτρο που δεσμεύουν τους παραπάνω τρίτους (διαδόχους του εκμισθωτή) [καθολικούς αλλά και ειδικούς].”

Η χρονομεριστική μίσθωση υπόκειται κατ’ αρ. 1.2 ν.1652/86 σε μεταγραφή, συνιστά δε “περιορισμένη δικαιοπρακτική διάθεση (εκποίηση) του μισθίου, αφού αναπτύσσει περιορισμένη εμπράγματα ενέργεια”.

⁸¹¹Hensen 15 JCP 1992.361.

με το εάν το ακίνητο ευρίσκεται στο έδαφος κράτους μέλους ή στο έδαφος τρίτης χώρας.

Όπως προαναφέρθηκε, η οδηγία 94/47/EK δεν περιέχει διάταξη ορισμού του εφαρμοστέου δικαίου. Το άρθρο 20 ΣΡ επιτρέπει στα όργανα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας να υιοθετούν κανόνες σύνδεσης για ζητήματα που ρυθμίζονται ήδη από τη Σύμβαση Ρώμης. Έτσι κατέστη δυνατό να περιληφθεί στο άρθρο 9 της οδηγίας για τη χρονομεριστική μίσθωση ειδική μονομερής επιφύλαξη εφαρμογής υπέρ των προστατευτικών διατάξεων της οδηγίας, βάσει της οποίας:

"Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε, οποιοδήποτε κι αν είναι το εφαρμοστέο δίκαιο, ο αγοραστής να μην αποστερείται της προστασίας που του παρέχει η παρούσα οδηγία, εάν το ακίνητο ευρίσκεται στο έδαφος κράτους μέλους".

Εφ' όσον, συνεπώς, το ακίνητο βρίσκεται στο έδαφος κράτους μέλους, οι ουσιαστικοί κανόνες της οδηγίας δεν εφαρμόζονται με απόλυτο, αποκλειστικό τίτλο, αλλά μόνον εάν είναι ευνοϊκότεροι για τον αγοραστή σε σύγκριση με τις διατάξεις του άλλως εφαρμοστέου δικαίου, είτε αυτό επιλέχθηκε από τα μέρη, είτε ορίζεται με βάση αντικειμενικούς συνδέσμους.

Μολονότι η πρόθεση του κοινοτικού νομοθέτη επιδοκιμάζεται από την άποψη της προστασίας του αδύνατου συμβαλλόμενου, παρατηρούμε ότι το άρθρο 9 περιπλέκει την αναζήτηση των εφαρμοστέων κανόνων αδικαιολόγητα, καθώς είναι αναγκαία η εξεύρεση του δικαίου που υποδεικνύουν οι κανόνες σύνδεσης της Σύμβασης Ρώμης. Το δίκαιο αυτό μπορεί, σε περίπτωση έλλειψης επιλογής εφαρμοστέου δικαίου, να είναι, κατά το άρθρο 4.3 ΣΡ, το δίκαιο του κράτους μέλους όπου βρίσκεται το ακίνητο,⁸¹² αλλά ούτε αυτό είναι βέβαιο, καθώς μπορεί να συντρέχουν οι προϋποθέσεις της ρήτρας διαφυγής του άρθρου 4.5 ΣΡ. Στη συνέχεια πρέπει η παρεχόμενη *in concreto* από αυτό το δίκαιο προστασία να συγκριθεί με τις ρυθμίσεις της οδηγίας.

Ούτε κι αυτό, όμως, είναι το τελικό βήμα, καθώς, κατ' άρθρο 11 της οδηγίας, "Η παρούσα οδηγία δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να θεσπίζουν ή να διατηρούν διατάξεις ευνοϊκότερες όσον αφορά την προστασία του αγοραστή στον τομέα τον οποίο διέπει, με την επιφύλαξη των υποχρεώσεών τους που απορρέουν από τη συνθήκη."

---

⁸¹²Επισημάνθηκε ακόμη ότι το άρθρο 9 δεν έχει προσαρμοσθεί σωστά στη Σύμβαση Ρώμης. Έστω ότι εφαρμοστέα είναι κατ' άρθρο 4.3 ΣΡ η *lex rei sitae*. Εάν αυτή είναι χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ή εάν έχει χωρήσει επιλογή δικαίου κράτους μέλους, οι διατάξεις της οδηγίας θα εφαρμοσθούν (έμμεσα) γιατί αυτή η χώρα έχει ενσωματώσει την οδηγία. Το επιχείρημα αναφέρεται από την *Joustra*, 15 *JCP* 1992.440. Χρήσιμη συνεπώς είναι η διάταξη μόνον εάν βάσει της αυτονομίας των συμβαλλομένων, ή, σπανιότερα, βάσει της ρήτρας διαφυγής του αρ. 4.5 ΣΡ, καλείται να εφαρμοσθεί δίκαιο τρίτης χώρας.

Υποχρεώνεται, συνεπώς, ο δικαστής του *forum* να συγκρίνει τις διατάξεις της οδηγίας 97/47/EK και με το εσωτερικό του δίκαιο (με όλες τις δυσχέρειες που δημιουργούνται από την πιθανή μερική σύμπτωση των νομικών χαρακτηρισμών).

Ορθά παρατηρείται ότι η θέσπιση ενός κλασσικού κανόνα σύνδεσης στην οδηγία θα παρείχε μιά απλούστερη λύση.⁸¹³

➤ Η οδηγία 97/47/EK δεν εξαρτά την εφαρμογή της από τη συνδρομή αναλόγων με τις κατ' άρθρο 5.2 προϋποθέσεις στενότερης σύνδεσης της σύμβασης με τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Προστατεύονται, σύμφωνα με το ισχύον αρ. 9 της οδηγίας, *μόνον* οι αγοραστές χρονομεριδίων σε ακίνητα που βρίσκονται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτό όμως *ανεξάρτητα από τις συνθήκες* υπό τις οποίες συνήφθη η σύμβαση.

Η αρχική πρόταση οδηγίας την οποία είχε επεξεργασθεί η Επιτροπή⁸¹⁴ είχε ευρύτερο πεδίο εφαρμογής, καθώς προέβλεπε (άρθρο 9.β) ότι της προστασίας της οδηγίας θα απελάμβανε και ο αγοραστής ακινήτου εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος

"[...] έχει τη συνήθη κατοικία του σε κράτος μέλος και

i) αν της σύναψης της σύμβασης προηγήθηκε στη χώρα αυτή πρόταση που έγινε ειδικά ή διαφήμιση και εάν ο αγοραστής εξετέλεσε στη χώρα αυτή τις απαραίτητες ενέργειες για τη σύναψη της σύμβασης ή

ii) αν ο πωλητής ή ο εκπρόσωπός του έλαβε την παραγγελία του αγοραστή στη χώρα αυτή ή

iii) αν ο αγοραστής μετέβη από τη χώρα αυτή σε ξένη χώρα και εκεί έκανε την παραγγελία, υπό την προϋπόθεση ότι το ταξίδι αυτό οργανώθηκε από τον πωλητή με σκοπό να παρακινήσει τον αγοραστή να συνάψει τη σύμβαση χρονομεριστικής ιδιοκτησίας."

Οι απαριθμώμενες συνθήκες υπό 9.β της αρχικής πρότασης οδηγίας ήταν όμοιες με αυτές που αναφέρονται στο άρθρο 5.2 ΣΡ, περιγράφουν δηλ. μιάν "εισβολή" του πωλητή στη σφαίρα του αγοραστή. Όμως δεν περιλήφθηκαν στο τελικό κείμενο της οδηγίας, στερώντας τους αγοραστές ακινήτων που βρίσκονται εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης από την προστασία της οδηγίας, ακόμη και αν η σύμβαση συνήφθη ως συνέπεια μιάς επιθετικής πολιτικής προώθησης του επαγγελματία πωλητή, ακόμη κι αν όλα τα άλλα στοιχεία της σύμβασης σχετίζονται με χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁸¹⁵ Μόνον εάν δεν χώρησε επιλογή ως εφαρμοστέο δικαίου τρίτης χώρας, και εφ' όσον κριθεί ότι η σύμβαση έχει στενότερους δεσμούς

⁸¹³Βλ. Joustra 15 JCP 1992.438 επ.

⁸¹⁴Πρόταση οδηγίας της Επιτροπής: *Τροποποιημένη πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου περί της προστασίας των αγοραστών κατά τις συμβάσεις που αφορούν την απόκτηση δικαιώματος χρήσης ενός ή περισσότερων ακινήτων υπό καθεστώς χρονομεριστικής ιδιοκτησίας* COM (93)487 τελικό - SYN 419 EEEK 5.11.1993 C299/8 (περιλαμβάνεται η τροποποιημένη πρόταση, αλλά και η αρχική πρόταση της 2.7.1992, COM(92) 220 τελικό - SYN 419, που δημοσιεύθηκε και στην EEEK 29.8.1992 C222/5).

⁸¹⁵Βλ. για την πρόταση οδηγίας και von Hoffmann 15 JCP 1992.379.

με κοινοτική χώρα, θα απολαύσει ο αγοραστής την προστασία της οδηγίας (κατ' άρθρο 4.5 ΣΒ).

5. Καταναλωτική πίστη.

I. Το ζήτημα.

Ο θεσμός της καταναλωτικής πίστωσης εμφανίστηκε αρχικά στις ΗΠΑ και κατόπιν επεκτάθηκε στην Ευρώπη. Αποτελεί σήμερα ένα από τα σημαντικότερα νομικά εργαλεία για την εμπορευματοποίηση των καταναλωτικών αγαθών (κυρίως στους τομείς των διαρκών καταναλωτικών αγαθών: αυτοκινήτων, οικιακών συσκευών, τηλεοράσεων και επίπλων) και υπηρεσιών,⁸¹⁶ αλλά και πεδίο έντονου ανταγωνισμού ανάμεσα στις επιχειρήσεις.

Η ρύθμιση της καταναλωτικής πίστωσης είναι αναγκαία όχι μόνον για λόγους προστασίας του καταναλωτή-δανειζόμενου, που επιδιώκεται, μεταξύ άλλων, μέσω της επαρκούς πληροφόρησης για τους όρους της σύμβασης, του ελέγχου της υπερχρέωσης, αλλά και εν όψει του συμφέροντος του κράτους να ελέγχει τις οικονομικές δραστηριότητες που μπορεί να επηρεάσουν την αγορά, όπως οι πληθωριστικές τάσεις που δημιουργούνται λόγω αυξημένης ζήτησης.⁸¹⁷

Η έννοια της καταναλωτικής πίστωσης περιλαμβάνει κάθε πράξη που θέτει ή επιτρέπει να τεθεί στη διάθεση του καταναλωτή το αγαθό ή η υπηρεσία πριν από την ολική πληρωμή της τιμής του.⁸¹⁸ Στην έννοια αυτή εμπίπτει μιά μεγάλη ποικιλία συμβάσεων που μπορεί να ενταχθεί στις εξής κατηγορίες, με βάση τον τρόπο και το βαθμό σύνδεσης ανάμεσα αφ' ενός στην προμήθεια του αγαθού ή της υπηρεσίας, αφ' ετέρου δε στην παροχή της πίστωσης:

➤ 1η περίπτωση: Η πίστωση που παρέχεται στον καταναλωτή συνδέεται άμεσα με την κτήση του αγαθού ή της υπηρεσίας.

Κατ' αρχήν περιλαμβάνεται εδώ η αναβολή της υποχρέωσης καταβολής του τιμήματος, η πώληση όπου το τίμημα εξοφλείται τμηματικά, ενώ ο πωλητής έχει και το ρόλο του δανειστή,⁸¹⁹ αλλά και διάφορες μορφές συμβάσεων όπου συνδυάζεται η μίσθωση με την πίστωση, οι οποίες αναπτύχθηκαν για να παρακαμφθεί η ρύθμιση της πώλησης με δόσεις (hire purchase/location-vente, χρηματοδοτική μίσθωση (leasing) καταναλωτικών αγαθών).⁸²⁰

⁸¹⁶Βλ. Imhoff-Scheier σελ. 5, Κλαβανίδου σελ. 31 επ..

⁸¹⁷Βλ. Imhoff-Scheier σελ. 7.

⁸¹⁸Imhoff-Scheier xxxvii ASDI 1981.138.

⁸¹⁹Η λεγόμενη εμπορευματική πίστωση (Warenkredit). Κλαβανίδου σελ. 30, 41 επ..

⁸²⁰Imhoff-Scheier xxxvii ASDI 1981.139, Κλαβανίδου σελ. 45. Στην Ελλάδα το αντικείμενο της χρηματοδοτικής μίσθωσης "προορίζεται αποκλειστικά για επαγγελματική χρήση του αντισυμβαλλόμενου", κατ' αρ. 1.1 ν. 1665/1986 "Συμβάσεις χρηματοδοτικής μίσθωσης", ΦΕΚ Α' 194/4.12.1986, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 11.1 του ν. 2367/1995 "Νέοι χρηματοπιστωτικοί θεσμοί και άλλες διατάξεις" ΦΕΚ Α' 261/29.12.1995.

- 2η περίπτωση: Η προμήθεια του αγαθού χρηματοδοτείται από ένα τρίτο, όπως μιά τράπεζα, με τη μορφή χρηματικού δανείου.⁸²¹

Οι εθνικές νομοθεσίες δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στις περιπτώσεις όπου ο πιστωτής δεν είναι το ίδιο πρόσωπο με τον πωλητή, όταν δηλαδή η κτήση ενός αγαθού ή μιάς υπηρεσίας χρηματοδοτείται με τη μεσολάβηση ενός τρίτου, κυρίως μιάς τράπεζας. Η κατάσταση αυτή αποτελεί οικονομική ενότητα, από νομική όμως άποψη διακρίνονται τουλάχιστον δύο διαφορετικές συμβάσεις: μιά σύμβαση πώλησης ανάμεσα στον αγοραστή και τον πωλητή, και μιά σύμβαση δανείου, ανάμεσα στον αγοραστή και την τράπεζα, είναι δε δυνατόν να προϋπάρχει και ενοχική σχέση ανάμεσα στην τράπεζα και τον πωλητή. Ο καταναλωτής δεσμεύεται να χρησιμοποιήσει το δάνειο μόνον για το συγκεκριμένο σκοπό κι ο σκοπός αυτός αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της σύμβασης. Τα χρήματα του δανείου πληρώνονται απ' ευθείας από την τράπεζα στον πωλητή, ή καταβάλλονται στον καταναλωτή εφ' όσον αυτός προσκομίσει σχετικά αποδεικτικά έγγραφα.⁸²² Η διάκριση ανάμεσα στις δύο συμβάσεις εμπεριέχει κινδύνους για τον αγοραστή, ιδιαίτερα σε περίπτωση μη εκπλήρωσης της υποχρέωσης του πωλητή. Οι εθνικές νομοθεσίες αναγκάστηκαν έτσι να προχωρήσουν στην επεξεργασία κριτηρίων που επιτρέπουν να θεμελιωθεί η ύπαρξη στενού δεσμού ανάμεσα στις δύο συμβάσεις, με το σκοπό να επιτραπεί στον αγοραστή να αντιτάξει στην τράπεζα τις ενστάσεις που τυχόν έχει κατά του πωλητή.⁸²³

- 3η περίπτωση: Πιστώσεις ανεξάρτητες σκοπού.

Στο μέτρο που ενδείκνυταν οι κρατικές προσπάθειες ρύθμισης της καταναλωτικής πίστωσης, η πίστωση έτεινε να ανεξαρτητοποιείται από το καταναλωτικό αγαθό. Η πίστωση παρέχεται σε προσωπική βάση (τα χρήματα καταβάλλονται απ' ευθείας στον καταναλωτή), χωρίς ιδιαίτερη δέσμευση από τον καταναλωτή όσον αφορά τη διάθεση των χρημάτων, αλλά χρησιμοποιείται κύρια για την προμήθεια αγαθών ή υπηρεσιών.⁸²⁴ Οι πιστωτικές συμβάσεις που παρέχονται από μιά τράπεζα ή άλλο πιστωτικό οργανισμό, χωρίς να συνδέονται αναγκαστικά με την απόκτηση ενός ορισμένου αγαθού ή μιάς υπηρεσίας αποτελούν σήμερα μιά από τις σημαντικότερες μορφές πιστωτικών συμβάσεων για κατανάλωση και σε πολλές χώρες αποτελούν το αντικείμενο ειδικής ρύθμισης.⁸²⁵

⁸²¹ Η χρηματική πίστωση. Κλαβανίδου σελ. 30, 62 επ., Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.139.

⁸²² Κλαβανίδου σελ. 31, 63.

⁸²³ Imhoff-Scheier σελ. 192, Κλαβανίδου σελ. 64-72. Στο αρ. 11.2 της οδηγίας του Συμβουλίου της 22ας.12.1986 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (87/102/ΕΟΚ) ΕΕΕΚ 12.2.1987 L42/48, τίθενται οι προϋποθέσεις που αθροιστικά πρέπει να συντρέχουν προκειμένου να δικαιούται ο καταναλωτής να στραφεί κατά του πιστωτικού φορέα.

⁸²⁴ Προσωπικό δάνειο (*petit crédit*). Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.138.

⁸²⁵ Imhoff-Scheier σελ. 192.

II. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.⁸²⁶

i. Σχέδιο Σύμβαση Χάγης (1980).

Κατά την επεξεργασία του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980) συζητήθηκε η πιθανότητα διεύρυνσης του πεδίου εφαρμογής αυτού, ώστε να καλύπτονται και τα δάνεια και άλλες πιστωτικές συμβάσεις που προορίζονται για τη χρηματοδότηση της σύμβασης πώλησης σε καταναλωτές. Η προοπτική αυτή έθετε ιδιαίτερα προβλήματα γιατί οδηγούσε σε μία γενική Σύμβαση για τις καταναλωτικές συμβάσεις, υπερβαίνοντας το πεδίο εφαρμογής της ΣΧ 1955, ώστε τελικά παραλείφθηκε. Η απουσία σχετικών ρυθμίσεων, όμως, καθιστά την παρεχόμενη προστασία αναποτελεσματική ή ατελή, και ο στενός δεσμός της πώλησης με τη χρηματοδότησή της μπορεί να καταλήξει σε αντιφατικά αποτελέσματα.⁸²⁷

ii. Νομοθεσία Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταναλωτική πίστη.

Αντίθετα με την οδηγία για τη χρονομεριστική σύμβαση, η οδηγία για την καταναλωτική πίστη⁸²⁸ δεν περιέχει ρητή διάταξη σχετικά με το διεθνές πεδίο εφαρμογής της. Η οδηγία προβλέπει (αρ. 11) ότι, σε περίπτωση απόκτησης αγαθών ή υπηρεσιών μέσω πιστωτικής σύμβασης, ο καταναλωτής έχει δικαιώματα έναντι του προμηθευτή των αγαθών και, υπό ορισμένες προϋποθέσεις (αρ. 11.2), δικαιούται να στραφεί κατά του πιστωτικού φορέα. Ακόμη, εάν το δάνειο χορηγείται για την απόκτηση αγαθών, προβλέπεται προστασία σε περίπτωση κατάσχεσης των αγαθών από το δανειστή (αρ. 7β). Εισάγεται δηλαδή ρητά η διάσπαση της αρχής της σχετικότητας των ενοχών.⁸²⁹

Υποστηρίχθηκε ότι είναι πιθανό να παραμείνουν έξω από την προστασία της οδηγίας ακόμη και πιστωτικές συναλλαγές που συνδέονται μόνον με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, καθώς ο κοινοτικός νομοθέτης δεν περιέλαβε διάταξη ιδ.δ.δ. που να προβλέπει την εφαρμογή της προστατευτικής νομοθεσίας σε

⁸²⁶Για την αντίστοιχη διάταξη στη Σύμβαση Βρυξελλών, βλ. *supra* σελ. 73 επ., 77.

⁸²⁷Βλ. Note Concerning Certain Questions..., Procès-Verbal No 4 και von Mehren: Report *Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-44, II-92 επ, II-185 αντίστοιχα. Αναλυτικά στην Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.138 επ..

⁸²⁸Οδηγία του Συμβουλίου της 22ας.12.1986 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (87/102/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 12.2.87 L42/48. Επίσης οδηγία του Συμβουλίου της 22ας.2.1990 για την τροποποίηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (90/88/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 10.3.90 L61/14, που αφορούσε τον υπολογισμό του ετήσιου επιτοκίου. Ο Χρυσάνθης Η ηλεκτρονική εξυπηρέτηση 1997 σελ. 115, επισημαίνει ότι οι καταναλωτικές ηλεκτρονικές διαπραγματευτικές πληρωμές (με χρήση πιστωτικής κάρτας) γεννούν, μεταξύ άλλων, κρισιμότητα νομικά ζητήματα προστασίας του καταναλωτή αλλά και του ιδιωτικού απορρήτου.

⁸²⁹Κλαβανίδου σελ. 231.

περίπτωση που και τα δύο μέρη έχουν τη συνήθη διαμονή τους σε χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.⁸³⁰

Αυτό είναι δυνατό να συμβεί εάν ο νομοθέτης του forum ή/και ο νομοθέτης της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή δεν έχουν ενσωματώσει την οδηγία, ή εάν, κατά την ενσωμάτωση της οδηγίας περιέλαβαν διατάξεις που περιορίζουν το πεδίο εφαρμογής αυτής, π.χ., σε συμβάσεις των οποίων προηγήθηκε διαφήμιση στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Όταν η προϋπόθεση αυτή δεν έχει συντρέξει, μπορεί να επιλεγεί ως εφαρμοστέο στην καταναλωτική πιστωτική σύμβαση δίκαιο τρίτης χώρας.

III. Η καταναλωτική πίστη στη Σύμβαση Ρώμης.

Κατά το άρθρο 5.1 ΣΡ

"Το παρόν άρθρο εφαρμόζεται στις συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο την προμήθεια ενσωμάτων κινητών ή την παροχή υπηρεσιών [...], καθώς και στις συμβάσεις που αφορούν τη χρηματοδότηση μιάς τέτοιας συναλλαγής".

Σε σχέση με το άρθρο 5 ΣΡ, η καταναλωτική πίστωση είναι δυνατόν:

I. να συνδέεται με τη χρηματοδότηση μιάς σύμβασης του άρθρου 5, ή

II. να είναι ανεξάρτητη από μιά τέτοια σύμβαση, ήτοι πίστωση:

- μη συνδεδεμένη με προμήθεια καταναλωτικών αγαθών ή υπηρεσιών (προσωπικό δάνειο, *petit crédit*), ή
- συνδεδεμένη με προμήθεια καταναλωτικών αγαθών ή υπηρεσιών που όμως δεν εμπίπτουν στο άρθρο 5 (όπως λόγω μη πλήρωσης των προϋποθέσεων του άρθρου 5.2 ΣΡ).

Το άρθρο 5 ΣΡ ρυθμίζει τις υπό (I) ανωτέρω συμβάσεις πίστωσης που προορίζονται για τη χρηματοδότηση της προμήθειας ενός αγαθού ή μιάς υπηρεσίας, εφ' όσον η συναλλαγή αυτή καταλαμβάνεται από το άρθρο 5 ΣΡ.

Δύο ζητήματα ανακύπτουν από την αναφορά αυτή του άρθρου 5 ΣΡ.

- Όσον αφορά τον απαιτούμενο κατά το άρθρο 5.1 ΣΡ βαθμό σύνδεσης της πιστωτικής σύμβασης με τη χρηματοδοτούμενη καταναλωτική σύμβαση, η απάντηση εξαρτάται από την ερμηνεία που θα δοθεί στον όρο "που αφορούν" ("*destinés*"). Προτείνεται ότι καλύπτονται κατ' αρχήν οι περιπτώσεις που (α) την πίστωση παρέχει στον καταναλωτή ο ίδιος ο προμηθευτής (εμπορευματική πίστωση), αλλά και (β) ο πιστωτικός φορέας είναι πρόσωπο διαφορετικό από τον προμηθευτή, αλλά συνδέονται μεταξύ τους με σύμβαση βάσει της οποίας η πίστωση παρέχεται στον καταναλωτή αποκλειστικά για τη συναλλαγή του με τον εν λόγω προμηθευτή.⁸³¹

⁸³⁰Ελλειψη η οποία, κατά τόν von Hoffmann 15 JCP 1992.378, παρατηρείται σε όλες τις οδηγίες προστασίας του καταναλωτή.

⁸³¹Imhoff-Scheier σελ. 192. Βλ. και *supra* σελ. 196 επ..

- Σε σχέση με την υπό (II) ανωτέρω κατηγορία πιστωτικών συμβάσεων που συνάπτουν οι καταναλωτές, ερωτάται εάν μπορούν να ρυθμιστούν από το άρθρο 5 θεωρούμενες *per se* ως συμβάσεις παροχής υπηρεσιών.

Υπέρ της άποψης αυτής συνηγορεί ο ευρύς ορισμός της έννοιας στο άρθρο 1.2(γ) της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ για την καταναλωτική πίστη:

" "σύμβαση πίστωσης" είναι η σύμβαση δυνάμει της οποίας πιστωτικός φορέας χορηγεί ή υπόσχεται να χορηγήσει σε καταναλωτή πίστωση με τη μορφή προθεσμίας πληρωμής, δανείου ή οποιασδήποτε άλλης παρόμοιας χρηματοδοτικής διευκόλυνσης",

αλλά και η οικονομική σημασία που αυτή η κατηγορία συμβάσεων έχει σήμερα για τον καταναλωτή, έτσι ώστε ένας γενικός κανόνας σύνδεσης για τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές θα έπρεπε να τις ρυθμίσει.⁸³²

Η θέση αυτή όμως έρχεται σε αντίθεση,⁸³³ τόσο με την ειδική περιγραφή των διαφόρων τύπων πίστωσης του άρθρου 13.1,2 της Σύμβασης Βρυξελλών, υπό το φως της οποίας πρέπει να ερμηνεύεται και η ΣΡ, όσο και με τη διατύπωση του άρθρου 5 ΣΡ: Κατά γραμματική ερμηνεία της διάταξης, οι συμβάσεις πίστωσης υπάγονται στο άρθρο 5 μόνον όταν σχετίζονται με πωλήσεις ή με υπηρεσίες, αλλά όχι ως συμβάσεις πίστωσης καθ' εαυτές. Εάν ο σκοπός του νομοθέτη ήταν να ρυθμίσει το άρθρο 5 τις συμβάσεις πίστωσης εν γένει, δεν θα είχε εισαγάγει στο κείμενο των Συμβάσεων την απαίτηση της σύνδεσης και της ταυτότητας ανάμεσα στη χρηματοδότηση και στην προμήθεια του αγαθού ή της υπηρεσίας. Στις περιπτώσεις αυτές, μόνον το άρθρο 7 ΣΡ μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την προστασία του οφειλέτη.⁸³⁴

6. Συμβάσεις μεταφοράς (άρθρο 5.4(α) ΣΡ).

Το ζήτημα εάν θα έπρεπε να περιληφθούν στο πεδίο εφαρμογής της ΣΡ οι συμβάσεις μεταφορών απασχόλησε την ομάδα εργασίας που επεξεργαζόταν τη ΣΡ σε τρεις ειδικές συνεδριάσεις το 1979.⁸³⁵

⁸³²Βλ. Reich 14 *SydLR* 1992.43, Imhoff-Scheier σελ. 192.

⁸³³Βλ. Normand & Balate 26 *CDE* 1990.312, von Hoffmann 15 *JCP* 1992.378.

⁸³⁴Σε ανεπιεική αποτελέσματα οδηγείται η Cour d' Appel de Nancy, 25 novembre 1992, 83 *RCDIP* 1994.755 (somm.), που έκρινε ότι

"la soumission expresse à la loi allemande par les parties d' un contrat de prêt d' une somme d' argent destinée au financement de l' acquisition, à des fins non professionnelles, d' un vehicule automobile, conclu entre une banque allemande et un emprunteur français domicilié en France, exclut l' application de la loi française et notamment celle du 10 janvier 1978".

Η ίδια, ερμηνεύοντας τη Σύμβαση Βρυξελλών, καταλήγει ότι

"la clause par laquelle les parties au même contrat ont désigné comme compétents les tribunaux allemands, n' ayant été insérée dans le contrat que dans l' intérêt de l' établissement bancaire, celui-ci peut toujours y renoncer en application de l' article 17 de la Convention de Bruxelles du 27.9.1968."

⁸³⁵EE Giuliano & Lagarde *EEJK* 27.7.1987 C199/7, 21. Επιλογή εφαρμοστέου δικαίου σε σύμβαση θαλάσσιας μεταφοράς αφορά η ΕφΑθ 7715/1995 Β *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1996.683-688, παρατηρήσεις Αλ. Κιάντου-Παμπούκη.

Κατά το άρθρο 5.4(α) της Σύμβασης, αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 η σύμβαση μεταφοράς. Η εξαίρεση του άρθρου 5.4(α) αφορά τη μεταφορά προσώπων και αγαθών, επειδή οι συμβάσεις μεταφοράς εμπορευμάτων ρυθμίζονται από το μαχητό τεκμήριο του άρθρου 4.4.⁸³⁶

Οι συμβάσεις μεταφοράς συνεχίζουν όμως να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της ΣΡ, άρα εξακολουθούν να καταλαμβάνονται από τις γενικές διατάξεις. Η Εισηγητική Έκθεση ρητά αναφέρει ότι η σύμβαση μεταφοράς επιβατών εξακολουθεί να υπάγεται στο γενικό τεκμήριο του άρθρου 4.2.⁸³⁷

Παρόμοια εξαίρεση περιλαμβάνεται και στο άρθρο 13.3 της Σύμβασης των Βρυξελλών, κατά το οποίο

"Το παρόν τμήμα δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις μεταφοράς."

Αιτιολογώντας την εξαίρεση η Εισηγητική Έκθεση αναφέρει⁸³⁸ ότι

"τα ειδικά μέτρα προστασίας του άρθρου 5 δεν είναι κατάλληλα να διέπουν τις συμβάσεις αυτού του είδους".

Όμως αυτή η διαπίστωση δεν συνοδεύεται από καμμία ένδειξη ως προς τους λόγους όπου βασίστηκε αυτό το συμπέρασμα, το οποίο δεν είναι πάντα προφανές.⁸³⁹

(α) Υποστηρίχθηκε⁸⁴⁰ ότι οι συμβάσεις που συνάπτουν οι επιβάτες δεν πρέπει να διέπονται από τα διαφορετικά δίκαια της συνήθους διαμονής εκάστου αυτών, γιατί με τον τρόπο αυτό δυσχεραίνεται ο υπολογισμός του κόστους κατά τον καθορισμό των τιμών. Αυτό όμως συμβαίνει και σε άλλες καταναλωτικές συμβάσεις, οι οποίες δεν εξαιρούνται από την προστασία του άρθρου 5.

(β) Ως άλλη αιτιολογία της εξαίρεσης υποστηρίχθηκε η ύπαρξη ειδικής νομοθεσίας στα εθνικά δίκαια, αλλά και σχετικών διεθνών συμβάσεων. Δεν πρέπει όμως να παραβλέπεται ότι το δίκαιο που υποδεικνύουν οι ρυθμίσεις αυτές δεν είναι συνήθως ευνοϊκό για τον καταναλωτή.⁸⁴¹

Από άποψη διεθνούς ομοιόμορφου δικαίου, την ταξιδιωτική σύμβαση διέπει η Σύμβαση των Βρυξελλών της 23ης Απριλίου 1970. Η Σύμβαση αυτή, με το σκοπό να ενισχύσει την αναπτυσσόμενη τότε βιομηχανία των μεταφορών και λαμβάνοντας υπ' όψιν τα συμφέροντα του διεθνούς εμπορίου, συμβαδίζει με τη θεωρία της χαρακτηριστικής παροχής. Ορίζει το πεδίο εφαρμογής της (άρθρο 2) με βάση την

⁸³⁶Fletcher σελ. 166. Σχετικά με τη θαλάσσια μεταφορά εμπορευμάτων, το πρωτόκολλο που προσαρτήθηκε στη ΣΡ και προέβλεπε ότι η Δανία μπορούσε να διατηρήσει το νομοθετικό της πλαίσιο σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στη θαλάσσια μεταφορά εμπορευμάτων (Solov), τροποποιήθηκε με το αρ. 2 της Σύμβασης προσχώρησης της Αυστρίας, Φινλανδίας και Σουηδίας (Βρυξέλλες, 26.11.1996) *EEEK* 15.1.1997 C15/10, ώστε πλέον και οι τρεις σκανδιναβικές χώρες μπορούν να διατηρήσουν τη νομοθεσία τους σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις θαλάσσιες εμπορευματικές μεταφορές. Gaudemet-Tallon 33 *RTDE* 1997.296.

⁸³⁷EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/22.

⁸³⁸EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/24.

⁸³⁹Morse 41 *ICLQ* 1992.5, σελ. 643, Plender σελ. 132.

⁸⁴⁰Audit *DIP* 1991 σελ. , von Hoffmann 15 *JCP* 1992.375.

⁸⁴¹Hartley *Consumer Protection* σελ. 129.

εγκατάσταση ή τη συνήθη διαμονή του προμηθευτή ή την εγκατάσταση μέσω της οποίας συνήφθη η σύμβαση. Αυτό ευνοεί το συμφέρον του επαγγελματία να υπαγάγει τις συμβάσεις που συνάπτει με μεγάλο αριθμό επιβατών σε ομοιόμορφες συνθήκες.⁸⁴²

7. Συμβάσεις υπηρεσιών παρεχομένων ολοκληρωτικά εκτός της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή (άρθρο 5.4(β) ΣΡ).

Κατά το άρθρο 5.4(β) ΣΡ, αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 οι συμβάσεις παροχής υπηρεσιών

"όταν οι οφειλόμενες στον καταναλωτή υπηρεσίες πρέπει να παρασχεθούν αποκλειστικά σε χώρα άλλη από εκείνη της συνήθους διαμονής του".

Οι συμβάσεις αυτές, με αντικείμενα όπως η διαμονή σε ξενοδοχείο ή μαθήματα γλώσσας σε χώρα άλλη από αυτή της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, δεν αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής της ΣΡ, εξακολουθούν συνεπώς να ρυθμίζονται από τις γενικές διατάξεις.⁸⁴³

Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση, η εξαίρεση υιοθετήθηκε διότι ο καταναλωτής δεν μπορεί εύλογα να αναμένει ότι το δίκαιο της χώρας προέλευσής του θα εφαρμοσθεί κατά παρέκκλιση των γενικών κανόνων των άρθρων 3 και 4. Στην περίπτωση του άρθρου 5.4(β) η σύμβαση έχει στενότερους δεσμούς με τη χώρα όπου κατοικεί ο επαγγελματίας αντισυμβαλλόμενος, *ακόμη κι αν ο τελευταίος προέβη στις πράξεις που περιγράφει η διάταξη 5.2 στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή.*⁸⁴⁴ Υποστηρίχθηκε⁸⁴⁵ μάλιστα ότι η απουσία παρόμοιας εξαίρεσης στη Σύμβαση Βρυξελλών αποτελεί πηγή αδικίας σε βάρος του επαγγελματία.

Η ρύθμιση απετέλεσε αντικείμενο σημαντικής κριτικής:

➤ Η Εισηγητική Έκθεση αιτιολογεί την εξαίρεση βάσει της ύπαρξης στενότερων δεσμών της σύμβασης με τη χώρα συνήθους διαμονής του πωλητή. Έρχεται όμως σε αντίθεση με τη βασική αρχή της διάταξης, που είναι η προστασία του καταναλωτή: Όπως γράφθηκε⁸⁴⁶ ο σκοπός του άρθρου 5 δεν είναι η ανεύρεση της χώρας με την οποία η σύμβαση έχει το στενότερο σύνδεσμο, αλλά, αντίθετα, το εάν θα πρέπει να

⁸⁴²Fallon 111 *JDI* 1984.820. Σχετικά με τους ενιαίους κανόνες που ισχύουν στη σιδηροδρομική και την εναέρια μεταφορά προσώπων και αποσκευών, βλ. Κιάντο 1997 σελ. 426 επ., 464 επ.

⁸⁴³EE Giuliano & Lagarde *EEK* 27.7.1987 C199/24, Hartley *Consumer Protection* σελ. 129. Για τα ιδιαίτερα ζητήματα που δημιουργεί η διάταξη 5.4(β) σε σχέση με τις συμβάσεις ασφαλίσεων, βλ. Μεταλληνό 1997 σελ. 251 επ., ο οποίος προτείνει ως τόπο παροχής του ασφαλιστή τον τόπο του πραγματικού εντοπισμού του κινδύνου. Όπως επισημαίνει, συχνότερη περίπτωση συνδρομής της εξαίρεσης θα αποτελεί η ασφάλιση εξοχικής κατοικίας ή άλλου ακινήτου του ασφαλισμένου, που βρίσκεται σε χώρα διαφορετική από αυτή της συνήθους διαμονής του, σε τοπικό ασφαλιστή. Υποστηρίχθηκε όμως και η μη εφαρμογή της 5.4(β) σε χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (βλ. *ibid.*, σελ. 253).

⁸⁴⁴EE Giuliano & Lagarde *EEK* 27.7.1987 C199/24.

⁸⁴⁵Stone σελ. 383, Plender σελ. 132.

⁸⁴⁶Morse 41 *ICLQ* 1992.5.

εφαρμοσθεί το δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή *ακόμη και όταν η σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα.*

➤ *Ακόμη, όμως, κι αν γίνει δεκτός ο αποκλεισμός της προστατευτικής νομοθεσίας της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή, η αναζήτηση των στενότερων δεσμών της σύμβασης θα οδηγούσε στην εφαρμογή της νομοθεσίας της χώρας παροχής των υπηρεσιών, κι όχι της χώρας συνήθους διαμονής του αντισυμβαλλομένου του καταναλωτή.⁸⁴⁷ Η ΣΡ δεν εξασφαλίζει ούτε την προστασία των αναγκαστικών κανόνων της χώρας παροχής των υπηρεσιών, παρά μόνον μέσω του άρθρου 7.1.*

➤ *Η εξαίρεση της διάταξης 5.4(β) καταλήγει στη συστηματική εφαρμογή του δικαίου του πωλητή, είτε μέσω της αυτονομίας των μερών, είτε μέσω της επανόδου της θεωρίας της χαρακτηριστικής παροχής (καθώς η ρήτρα διαφυγής της διάταξης 4.5 αποτελεί εξαιρετική περίπτωση).*

Η ανεπάρκεια της αιτιολογίας της Εισηγητικής Έκθεσης είναι εμφανής, για παράδειγμα, σε περίπτωση που προηγήθηκε έντονη διαφημιστική δραστηριότητα στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή, ή/και εάν ο καταναλωτής διαπραγματεύθηκε τηλεφωνικά από τη χώρα συνήθους διαμονής του τη σύμβαση και κατέβαλε εκεί το τίμημα.⁸⁴⁸

➤ *Τέλος, τίθεται το ερώτημα γιατί η προστασία που παρέχεται στις συμβάσεις υπηρεσιών είναι μικρότερη απ' ότι στις συμβάσεις με αντικείμενο ενσώματα κινητά.*

8. Οργανωμένα ταξίδια (άρθρο 5.5 ΣΡ).

Κατ' άρθρο 5.5 ΣΡ, δεν καταλαμβάνονται από την εξαίρεση του άρθρου 5.4, και άρα καλύπτονται από την προστατευτική ρύθμιση, οι συμβάσεις εκείνες "που παρέχουν συνδυασμό μεταφοράς και στέγης αντί συνολικού τιμήματος", δηλαδή ο "οργανωμένος" τουρισμός,⁸⁴⁹ τα οργανωμένα ταξίδια.

Όπως αναφέρει η Εισηγητική Έκθεση, οι συντάκτες της ΣΡ συνάντησαν δυσκολίες στην οριοθέτηση της έννοιας του οργανωμένου ταξιδιού. Περιορίστηκαν συνεπώς σε έναν ορισμό που υπογραμμίζει τα κύρια στοιχεία του τύπου αυτού σύμβασης όπως είναι γνωστά στην πράξη, καταλίποντας στο δικαστή τη φροντίδα ακριβούς οριοθέτησης σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.⁸⁵⁰

Πολύ ευρύτερος είναι ο ορισμός που υιοθετεί το άρθρο 2 της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ για τα οργανωμένα ταξίδια.⁸⁵¹

"1) Οργανωμένο ταξίδι: ο προκαθορισμένος συνδυασμός τουλάχιστον δύο από τα ακόλουθα στοιχεία, εφόσον πωλείται ή προσφέρεται προς πώληση σε

⁸⁴⁷ Βλ. Hartley *Consumer Protection* σελ. 129.

⁸⁴⁸ Morse 41 *ICLQ* 1992.6, von Hoffmann 15 *JCP* 1992.375.

⁸⁴⁹ Audit *DIP* 1991, σελ. 643.

⁸⁵⁰ EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/25, Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.107.

⁸⁵¹ Οδηγία του Συμβουλίου της 13.6.1990 για τα οργανωμένα ταξίδια και τις οργανωμένες διακοπές και περιηγήσεις (90/314/ΕΟΚ) *EEEK* 23.6.90 L158/59. Βλ. Joustra 15 *JCP* 1992.437.

μία συνολική τιμή και εάν η διάρκεια της παροχής αυτής υπερβαίνει τις 24 ώρες ή περιλαμβάνει διανυκτέρευση:

α) μεταφορά

β) διαμονή

γ) άλλες τουριστικές υπηρεσίες μη συμπληρωματικές της μεταφοράς ή της διαμονής που αντιπροσωπεύουν σημαντικό τμήμα του οργανωμένου ταξιδιού."

Συγκρίνοντας το πεδίο εφαρμογής των δύο διατάξεων παρατηρούμε ότι:

(α) Θεωρώντας ως *κύρια* στοιχεία τη μεταφορά και τη στέγη, ο ορισμός της 5.5 ΣΡ καλύπτει ορισμένα μόνον οργανωμένα ταξίδια. Δεν καταλαμβάνει, για παράδειγμα, το οργανωμένο ταξίδι όπου η μεταφορά ή η στέγη προσφέρονται σε συνδυασμό με άλλα κύρια στοιχεία, άλλες τουριστικές υπηρεσίες. Η περίπτωση αυτή, η οποία συνεχίζει να εξαιρείται, κατά την 5.4(β) ΣΡ, από τις προστατευτικές διατάξεις του αρ. 5 ΣΡ, εμπίπτει, αντίθετα, στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ.

Η ερμηνεία των σχετικών εννοιών από το ΔΕΚ στο σκεπτικό της απόφασης AFS Finland⁸⁵² θα επηρεάσει και την υπό το αρ. 5.5. ΣΡ χρήση τους.

Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε την υπαγωγή ή μη στο ρυθμιστικό πεδίο της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ των ταξιδιών που διοργάνωνε η AFS Finland, ένωση μη κερδοσκοπικού σκοπού, η οποία δρα στη Φινλανδία και συντονίζει τις ανταλλαγές σπουδαστών σε διεθνή κλίμακα. Κατά το ιστορικό της υπόθεσης,

"Σύμφωνα με το καταστατικό της, αντικείμενο της AFS Finland είναι η προώθηση της διεθνούς πολιτιστικής συνεργασίας και των ανταλλαγών. Προς τον σκοπό αυτό, η AFS Finland διοργανώνει, όπως και οι αντίστοιχοι οργανισμοί που δρουν σε άλλα κράτη, προγράμματα ανταλλαγών σπουδαστών ηλικίας μεταξύ 16 και 18 ετών. Η δραστηριότητα της AFS Finland βασίζεται στην υποστήριξη διαφόρων δωρητών και ιδρυμάτων καθώς και στην εθελοντική εργασία. Η AFS Finland λαμβάνει ενίσχυση από το φινλανδικό κράτος για να χρηματοδοτεί τη δράση της.

Η AFS Finland αποστέλλει σπουδαστές στο εξωτερικό, δύο φορές ετησίως, συνήθως για περίοδο 6 έως 11 μηνών. Οι σπουδαστές φοιτούν σε σχολείο της χώρας προορισμού και διαμένουν σε οικογένειες που τους φιλοξενούν δωρεάν."

▪ Όσον αφορά την έννοια της "διαμονής", κατά τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Saggio

"πρέπει να θεωρείται "διαμονή" υπό την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας η μακράς διάρκειας δωρεάν διαμονή, ακόμη και αν πρόκειται για διαμονή σε οικογένεια που αντιμετωπίζει τον δικαιούχο της διαμονής ως ίδιο τέκνο της οικογένειας αυτής".⁸⁵³

⁸⁵² ΔΕΚ 11.2.1999 υπ. C-237/97 AFS Intercultural Finland ry / Kuluttajavirasto *Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* 8-12.2.1999 αριθ. 4/99.

⁸⁵³ ΔΕΚ υπ. C-237/97 AFS Intercultural Finland ry / Kuluttajavirasto, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Saggio της 16.7.1998. *Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* 13-17.7 & 20-24.7.1998, αριθ. 19/98.

Στην απόφασή του το ΔΕΚ αρχικά παρατηρεί ότι, πράγματι, το χρηματικό αντάλλαγμα δεν αποτελεί απαραίτητο στοιχείο της έννοιας της διαμονής:

“μολοντί, παραδοσιακά, τα ξενοδοχεία, πανδοχεία ή παρεμφερή ιδρύματα παρέχουν την υπηρεσία αυτή επ' ανταλλάγματι, το γεγονός ότι η διαμονή λαμβάνει χώρα σε τέτοιο ίδρυμα που παρέχει αυτή την υπηρεσία επ' ανταλλάγματι δεν συνιστά απαραίτητο στοιχείο της έννοιας της διαμονής σύμφωνα με την οδηγία.”

Επιφυλάσσεται όμως ως προς την εκτίμηση των συγκεκριμένων συνθηκών:

“[π]άντως, δεν έπεται οπωσδήποτε ότι πρέπει να χαρακτηριστεί ως διαμονή υπό την έννοια της οδηγίας η διαμονή σπουδαστή σε φιλοξενούσα οικογένεια όπου ο σπουδαστής αντιμετωπίζεται ως μέλος της οικογένειας αυτής και εξομοιώνεται με τα τέκνα της οικογένειας”,

εξετάζοντας δε στη συνέχεια *συνολικά* το είδος της διαμονής, τη δωρεάν παροχή της και τη διάρκειά της, απομακρύνεται από τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα και θεωρεί ότι εν προκειμένω δεν υπάρχει διαμονή υπό την έννοια της οδηγίας.

Μολοντί το ΔΕΚ επιδιώκει να περιγράψει την έκταση της εξαίρεσης με βάση τις ειδικές συνθήκες της υπόθεσης, η οποία πράγματι αποτελεί οριακή περίπτωση, δεν μπορεί παρά να επισημανθεί η ασάφεια που εισάγεται ως προς τον τρόπο που θα αξιολογηθεί πλέον κάθε τύπος διαμονής και θα προσμετρηθούν οι παράμετροι της αξιολόγησης αυτής, όπως τις θέτει το ΔΕΚ. Ποιά είναι η σχετική βαρύτητα της διαμονής σε οικογένεια, σε θρησκευτικό ξενώνα, σε κατασκήνωση ή σε άλλου είδους κατάλυμα; Μετά από ποιο χρονικό σημείο η παροχή καταλύματος δεν θα θεωρείται πλέον ως διαμονή κατά την έννοια της οδηγίας;⁸⁵⁴ Αποτελεί συνθήκη της εξαίρεσης μόνον η δωρεάν διαμονή, ή και εκείνη όπου ο καταναλωτής επιβαρύνεται με τμήμα του κόστους της;⁸⁵⁵

▪ Λιγότερες αμφισβητήσεις φαίνεται κατ' αρχήν ότι δημιουργεί η έννοια της “μεταφοράς”, καθώς κατά το ΔΕΚ αυτή υπάρχει

“εφόσον η AFS Finland διοργανώνει το ταξίδι των σπουδαστών προς τη χώρα προορισμού με τις τακτικές αεροπορικές γραμμές, τα εν λόγω ταξίδια ενέχουν το στοιχείο της μεταφοράς που απαιτεί το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας.”

Βεβαίως δεν μπορεί αυτή η διατύπωση να σημαίνει ότι, σε περίπτωση πραγματοποίησης του ταξιδιού με άλλο, πλην των τακτικών αεροπορικών γραμμών, μέσον, δεν υφίσταται μεταφορά.

⁸⁵⁴ Η διάρκεια του οργανωμένου ταξιδιού δεν πρέπει να είναι μικρότερη των 24 ωρών (αρ. 2.1 της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ), δεν μπορεί όμως να υπερβαίνει το ένα έτος. Βλ. για το ζήτημα εις Κουτσουράδη Αχιλλέα Γ.: “Τουρισμός και ιδιωτικό δίκαιο. Σκέψεις και προβληματισμοί με αφορμή την ενσωμάτωση, με το Π.Δ. 339/1996, στο εθνικό μας δίκαιο της κοινοτικής οδηγίας 90/314/ΕΟΚ της 13.6.1990 για τα οργανωμένα ταξίδια και τις οργανωμένες διακοπές και περιηγήσεις.” *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1998.588 σημ. 3, όπου και για τις επιπτώσεις της οδηγίας στον ελληνικό ξενοδοχειακό κλάδο.

⁸⁵⁵ Υπενθυμίζουμε δε ότι, κατ' άρθρο 2.1f της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ, η χωριστή τιμολόγηση των διαφόρων στοιχείων του ταξιδιού δεν απαλλάσσει το διοργανωτή ή τον πωλητή από τις υποχρεώσεις της οδηγίας.

▪ Ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση του ΔΕΚ και ως προς την έννοια των “άλλων τουριστικών υπηρεσιών”, μολονότι αυτή δεν αποτελεί στοιχείο του οργανωμένου ταξιδιού κατά το άρθρο 5.5 ΣΡ. Σύμφωνα με το εθνικό δικαστήριο που παρέπεμψε το θέμα στο ΔΕΚ

“σκοπός των οποίων [ανταλλαγών] είναι η παρακολούθηση μαθημάτων σε σχολικό ίδρυμα της χώρας προορισμού και η γνωριμία των ανθρώπων και του πολιτισμού της”,

κατά δε τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Α. Saggio, το πρόγραμμα ανταλλαγών έχει ως σκοπό

“την παρακολούθηση μαθημάτων σε εκπαιδευτικό ίδρυμα και τη γνωριμία με την κοινωνία και τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής μέσω διαμονής σε οικογένεια της χώρας αυτής.”

Το ΔΕΚ όμως θεώρησε στο σκεπτικό της απόφασης ότι

“αυτή καθαυτή η επιλογή σχολείου από τον διοργανωτή του οργανωμένου ταξιδιού δεν μπορεί να θεωρηθεί ως τουριστική υπηρεσία υπό την έννοια της οδηγίας”,

διότι

“[π]ράγματι, η υπηρεσία αυτή, που προτείνεται στους σπουδαστές οι οποίοι συμμετέχουν στις διεθνείς ανταλλαγές σπουδαστών, έχει συγκεκριμένο σκοπό την εκπαίδευση των συμμετεχόντων.”

Εννοεί άραγε το ΔΕΚ ότι δεν υπάρχει άλλος σκοπός στις ανταλλαγές σπουδαστών παρά η παρακολούθηση των μαθημάτων ενός άλλου εκπαιδευτικού ιδρύματος; ή μήπως ότι εφ’ όσον υφίσταται ο συγκεκριμένος σκοπός της εκπαίδευσης των συμμετεχόντων δεν έχει σημασία ο σκοπός της γνωριμίας τους με την χώρα υποδοχής;

Παρατηρούμε κατ’ αρχήν ότι όποια απάντηση κι αν δοθεί, με βάση την ερμηνεία αυτή εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας όλα τα προγράμματα ανταλλαγής σπουδαστών, εκπαιδευτικά σεμινάρια, μαθήματα γλώσσας, θερινά μαθήματα, σχολικές εκδρομές κλπ., τα οποία αποτελούν μια σημαντική αγορά μέσω της οποίας διακινούνται δεκάδες χιλιάδες σπουδαστές κάθε χρόνο.

Ακόμη, στην έννοια του εκπαιδευτικού σκοπού, μπορούν να ενταχθούν όλες σχεδόν οι δραστηριότητες του λεγόμενου “πολιτιστικού τουρισμού”.

Μήπως όμως επιπλέον η διατύπωση αυτή ανοίγει το δρόμο για την εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ και άλλων υπηρεσιών που έχουν *συγκεκριμένο* σκοπό, επί παραδείγματι ιατρικό (παραμονή σε θεραπευτικά κέντρα, κέντρα υγιεινής διαβίωσης), αθλητικό (συμμετοχή σε αθλητικές διοργανώσεις ή και προετοιμασία των αθλητών), θρησκευτικό-προσκυνηματικό σκοπό;⁸⁵⁶

Αρκεί ο περιορισμός του οργανωμένου ταξιδιού σε “συγκεκριμένο” σκοπό για να αποφευχθεί η εφαρμογή της οδηγίας;

⁸⁵⁶ Αντίθετη η Joustra 15 JCP 1992.437, θεωρεί ότι οι άλλες τουριστικές υπηρεσίες περιλαμβάνουν τον αθλητισμό, ή μαθήματα γλώσσας.

▪ Σχετικά με τις υπό αρ. 2.1(γ) της οδηγίας “άλλες τουριστικές υπηρεσίες μη συμπληρωματικές”, ο γενικός εισαγγελέας πρότεινε να εκτιμάται αυτό από το δικαστή του *forum*:

“Μολονότι καταρχήν η προετοιμασία σχετικών με τη φιλοξενούσα χώρα εγγράφων, καθώς και η πραγματοποίηση σύντομου μαθήματος προετοιμασίας για τη διαμονή στην αλλοδαπή, μπορούν να θεωρηθούν “άλλες τουριστικές υπηρεσίες” υπό την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 1, στοιχείο γ΄, της οδηγίας, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει αν τα στοιχεία αυτά αποτελούν σημαντικό τμήμα του ταξιδιωτικού προγράμματος”.⁸⁵⁷

Το ΔΕΚ έκρινε σχετικά ότι

“η υπηρεσία που συνίσταται στην επιλογή της οικογένειας στην οποία μπορεί να διαμείνει ο σπουδαστής είναι *εν πάση περιπτώσει* συμπληρωματική υπηρεσία υπό την έννοια του άρθρου 2, σημείο 1, στοιχείο γ΄, της οδηγίας και συνεπώς δεν καλύπτεται από την έννοια των άλλων τουριστικών υπηρεσιών”

Ποιά θα είναι άραγε τα αποτελέσματα της κρίσης αυτής αν μεταφερθεί στο πεδίο του επαγγελματικού τουρισμού; Θα θεωρείται η [ανεύρεση και] επιλογή του ξενοδοχείου διαμονής από το διοργανωτή του ταξιδιού “*εν πάσει περιπτώσει*” ως συμπληρωματική υπηρεσία;

(β) Σχετικά με τον κατ' άρθρο 2.2 της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ διοργανωτή του ταξιδιού, σημειώνεται⁸⁵⁸ ότι είναι ένα πρόσωπο που διοργανώνει ταξίδια “κατά τρόπο μη ευκαιριακό”, δεν απαιτείται δηλαδή να είναι επαγγελματίας και είναι δυνατόν να είναι πρόσωπο διαφορετικό από τον πωλητή. Σύμφωνα με το γενικό εισαγγελέα A. Saggio:

“Η μη εμπορική φύση της δραστηριότητας που ασκεί ο διοργανωτής του ταξιδιού και το ότι ο συμμετέχων στο πρόγραμμα ανταλλαγών πρέπει να καταβάλει μέρος μόνο του κόστους είναι αντιθέτως απολύτως αλυσιτελή.”⁸⁵⁹

Την πρόταση αυτή δεν έθεσε υπό αμφισβήτηση το ΔΕΚ στην προαναφερθείσα απόφασή του AFS Finland όσον αφορά την επαγγελματική ή μη ιδιότητα του διοργανωτή, η δωρεάν παροχή της διαμονής όμως πρέπει να συνεκτιμηθεί για την υπαγωγή του στοιχείου στην οδηγία.

(γ) Επιπλέον η έννοια του καταναλωτή είναι ευρύτερη στην οδηγία 90/314/ΕΟΚ από ότι στη Σύμβαση Ρώμης και στις οδηγίες 85/577/ΕΟΚ για συμβάσεις εκτός εμπορικού καταστήματος και 87/102/ΕΟΚ για την καταναλωτική πίστη, καθώς περιλαμβάνει ακόμη και επαγγελματικά ταξίδια. Η έννοια αυτή εκτείνεται κατ' άρθρο 2(4) της οδηγίας 90/914/ΕΟΚ σε δικαιούχους και σε εκδοχείς,

⁸⁵⁷ ΔΕΚ υπ. C-237/97 AFS Intercultural Finland ry / Kuluttajavirasto, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Saggio της 16.7.1998. *Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* 13-17.7 & 20-24.7.1998, αριθ. 19/98.

⁸⁵⁸ Reich 14 *SydLR* 1992.54, 55.

⁸⁵⁹ ΔΕΚ υπ. C-237/97 AFS Intercultural Finland ry / Kuluttajavirasto, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Saggio της 16.7.1998. *Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* 13-17.7 & 20-24.7.1998, αριθ. 19/98.

ώστε περιλαμβάνεται κάθε πρόσωπο εξ ονόματος του οποίου ο κύριος συμβαλλόμενος αναλαμβάνει να αγοράσει το οργανωμένο ταξίδι, ή κάθε άλλο πρόσωπο στο οποίο ο κύριος συμβαλλόμενος ή ένας από τους άλλους δικαιούχους εκχωρεί το οργανωμένο ταξίδι.⁸⁶⁰

Η εξέταση των προϋποθέσεων εφαρμογής του άρθρου 5.5 ΣΡ επικεντρώνεται στα εξής ζητήματα:

- Η σημασία της διάταξης 5.5 ΣΡ έγκειται στο ότι εξασφαλίζει εξ ίσου την εφαρμογή του άρθρου 5 και στις περιπτώσεις εκείνες όπου, στα πλαίσια του οργανωμένου ταξιδιού, η μεταφορά ξεκινά από χώρα άλλη από τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Αυτό διότι εάν, στο πλαίσιο ενός τέτοιου οργανωμένου ταξιδιού, η μεταφορά προς τη χώρα προορισμού ξεκινά από την ίδια τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή, το άρθρο 5.4 δεν αποκλείει την εφαρμογή του άρθρου 5 στη σύμβαση, καθώς το άρθρο 5.4 αφορά υπηρεσίες που πρέπει να παρασχεθούν αποκλειστικά σε χώρα άλλη από τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή.⁸⁶¹
- Αμφισβητήθηκε εάν η συνδρομή των πρόσθετων προϋποθέσεων του άρθρου 5.2 απαιτείται και στην περίπτωση του άρθρου 5.5 ΣΡ.⁸⁶² Η άποψη ότι οι συμβάσεις οργανωμένων ταξιδιών εμπίπτουν στην προστατευτική ρύθμιση, ακόμη κι αν δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 5.2, ερείζεται:
  - στη θέση της διάταξης 5.5, που βρίσκεται στο τέλος του άρθρου 5,
  - στην αντιπαράθεσή της με τη διάταξη 5.3, όπου γίνεται ρητή παραπομπή στο άρθρο 5.2,
  - στη γενική ερμηνευτική αρχή υπέρ της επέκτασης της προστασίας του καταναλωτή.

Η ερμηνεία αυτή όμως δεν μπορεί να γίνει δεκτή. Τόσο το γράμμα του άρθρου 5.5 ΣΡ, που παραπέμπει στην εφαρμογή ολόκληρου του άρθρου 5, όσο και ο σκοπός εισαγωγής της διάταξης (να διέπονται δηλαδή από το άρθρο 5 τα οργανωμένα ταξίδια παρά τις εξαιρέσεις της διάταξης 5.4), συνηγορούν για την αποδοχή της αντίθετης άποψης, ότι δηλαδή η συνδρομή των συνθηκών της 5.2 ΣΡ απαιτείται και για τις συμβάσεις της 5.5 ΣΡ.

Η λύση αυτή υποστηρίζεται και από την Εισηγητική Έκθεση, που υπογραμμίζει ότι η προστασία του άρθρου 5 αφορά μόνον εκείνες τις συμβάσεις που συνάπτονται κατ' άρθρο 5.1 από καταναλωτή και εφ' όσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 5.2 ΣΡ.⁸⁶³

⁸⁶⁰Reich 14 *SydLR* 1992.54, 55.

⁸⁶¹EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/25. Βλ. και Lando 24 *CMLR* 1987.198, Morse 41 *JCLQ* 1992.6, Fletcher σελ. 166.

⁸⁶²Huet *EEEvρΔ* 1984.465.

⁸⁶³EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/25.

▪ Κατά την Εισηγητική Έκθεση,⁸⁶⁴ το άρθρο 5.5 δεν εφαρμόζεται όταν η μεταφορά δεν διακρίνεται ως τμήμα του οργανωμένου ταξιδιού από την παροχή καταλύματος, ώστε η διάταξη δεν εφαρμόζεται για κάποιον που χρησιμοποιεί μιά κουκέτα ή wagon-lit τραίνου. Ερωτάται⁸⁶⁵ όμως εάν η παρατήρηση ισχύει και για τη χρήση μιάς καμπίνας σε ποταμόπλοιο το οποίο, κατά τη διάρκεια κρουαζιέρας, περνά από περισσότερες της μιάς χώρες, ή σε συμβάσεις μεταφοράς οι οποίες προβλέπουν σταθμούς. Η θέση της Εισηγητικής Έκθεσης, όπως φαίνεται κι από τα χρησιμοποιούμενα παραδείγματα, αποσκοπεί μάλλον στη σαφέστερη οριοθέτηση των πεδίων εφαρμογής των διατάξεων 5.4 και 5.5, αποκλείοντας ορισμένες συμβάσεις όπου η μεταφορά αποτελεί το κύριο στοιχείο και σκοπό της σύμβασης, η δε φιλοξενία μόνον έλασσον συμπλήρωμα, κι όχι στο να εξαιρέσει ολόκληρες κατηγορίες οργανωμένων ταξιδιών από την προστασία του άρθρου 5 ΣΠ. Η επέκταση της θεώρησης της Εισηγητικής Έκθεσης και στις περιπτώσεις αυτές θα ήταν ιδιαίτερα επώδυνη για τον καταναλωτή, κι ασύμφωνη με το πνεύμα της διάταξης 5.5 Σ.Π

▪ Για την εφαρμογή της διάταξης 5.5 απαιτείται η συνδρομή και των δύο στοιχείων, τόσο δηλαδή της μεταφοράς όσο και της διαμονής. Είναι όμως πιθανό να επιχειρηθεί η επέκταση της προστασίας του άρθρου 5 σε συμβάσεις που άλλως θα εξαιρούνταν από αυτό (είτε βάσει του άρθρου 4.3, είτε βάσει του άρθρου 5.4) μέσω της υπαγωγής τους στο άρθρο 5.5.

Ενδεικτική του προβλήματος αυτού είναι η αναλογική εφαρμογή από το γερμανικό ομοσπονδιακό δικαστήριο⁸⁶⁶ της διάταξης 5.5 σε περίπτωση που αφορούσε διαμονή, αλλά όχι και μεταφορά, και η κήρυξη ως εφαρμοστέου στην ουσία της διαφοράς του δικαίου της χώρας της συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Επρόκειτο για ένα γερμανικό πρακτορείο ταξιδιών που ταχυδρομούσε καταλόγους για διακοπές σε διαμερίσματα σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, του οποίου οι γενικοί όροι συναλλαγών έρχονται σε αντίθεση με το δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή (το γερμανικό δίκαιο). Το Bundesgerichtshof έκρινε εφαρμοστέο το γερμανικό δίκαιο, με την αιτιολογία, μεταξύ άλλων⁸⁶⁷, ότι πρόκειται για καταναλωτική σύμβαση παροχής υπηρεσιών του άρθρου 5 ΣΠ (II.2). Κατά το γερμανικό δικαστήριο, οι υποχρεώσεις του πράκτορα ταξιδιών δεν είναι μόνον αυτές του ενδιάμεσου μεταξύ του εκμισθωτή του διαμερίσματος και του καταναλωτή, αλλά ταυτίζονται με τις υποχρεώσεις του εκμισθωτή (III.1,2). Στη συνέχεια (IV) το δικαστήριο συγκρίνει τη δράση του γραφείου ταξιδιών με τη διοργάνωση ταξιδιού

⁸⁶⁴EE Giuliano & Lagarde *EECK* 27.7.1987 C199/25.

⁸⁶⁵Morse 41 *ICLQ* 1992.6.

⁸⁶⁶BGH *Urt. v.* 9.7.1992 - VII ZR 7/92 (Düsseldorf) *NJW* 1992.3158-3163.

⁸⁶⁷Το δικαστήριο προέβαλε επίσης την αιτιολογία ότι η ύπαρξη συνήθους διαμονής και των δύο μερών στη Γερμανία αποτελεί στενότερο σύνδεσμο κατ' άρθρο 4.5 ΣΠ, ο οποίος αποκλείει τον κανόνα της *lex rei sitae* (4.3 ΣΠ). Βλ. von Hoffmann 15 *JCP* 1992.376.

του άρθρου 5.5, ώστε να δικαιολογήσει το γεγονός ότι η σύμβαση εμπίπτει στο άρθρο 5, ακόμη κι αν εκτελείται καθ' ολοκληρίαν στο εξωτερικό.

Μολονότι η ανάγκη ρύθμισης από το άρθρο 5 ορισμένων περιπτώσεων που εξαιρούνται κατά το άρθρο 5.4 είναι υπαρκτή, η απόφαση έρχεται σε αντίθεση με τη ρητή απαίτηση του άρθρου 5.5 για τη συνδρομή μεταφοράς και φιλοξενίας. Πρόκειται για αναλογική εφαρμογή του 5.5 σε καταστάσεις που δεν καλύπτονται από τη διατύπωση της διάταξης.⁸⁶⁸

▪ Επισημάνθηκε⁸⁶⁹ ότι η τεχνητή διαίρεση (από το διοργανωτή του ταξιδιού) των συμβατικών υποχρεώσεων σε δύο τμήματα, ένα για τη μεταφορά και το άλλο για τη φιλοξενία, για τα οποία οφείλεται χωριστό τίμημα, αρκεί για να εξαιρεθεί η σύμβαση, βάσει των διατάξεων 5.4(α) & (β), από τη διάταξη του 5.5, και συνεπώς από την προστατευτική ρύθμιση του άρθρου 5 ΣΡ. Θα πρέπει συνεπώς κατά την ερμηνεία του 5.5 ΣΡ να εξομοιωθούν με οργανωμένα ταξίδια όλοι οι συνδυασμοί συμβάσεων που προσφέρονται από το ίδιο γραφείο ταξιδιών, ή από οργανωτές ή επαγγελματίες που διατηρούν μεταξύ τους ιδιαίτερους δεσμούς.

Στην οδηγία 90/314/ΕΟΚ η ρύθμιση είναι πιο αυστηρή, καθώς το άρθρο 2.1f προβλέπει ότι

"Η χωριστή τιμολόγηση διαφόρων στοιχείων ενός και του αυτού οργανωμένου ταξιδιού δεν απαλλάσσει το διοργανωτή ή τον πωλητή από τις υποχρεώσεις της παρούσας οδηγίας."

Η απόσυρση της προστασίας του άρθρου 5 στις περιπτώσεις αυτές του αρ. 5.5 μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα επώδυνη για τον καταναλωτή εάν ειδωθεί σε συνδυασμό με την απουσία ειδικών κανόνων για τη διεθνή δικαιοδοσία στη Σύμβαση Βρυξελλών και μάλιστα σε ένα τομέα όπου ο διασυννοριακός χαρακτήρας της σχέσης καθίσταται ιδιαίτερα έντονος.⁸⁷⁰

Παράγραφος II: Ο εντοπισμός της σύμβασης στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή (άρθρο 5.2 ΣΡ).

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.

I. Έννοια των προσθέτων προϋποθέσεων.

Κατά το άρθρο 5.3 ΣΡ,

"Παρά τις διατάξεις του άρθρου 4 και εφ' όσον δεν έχει γίνει επιλογή σύμφωνα με το άρθρο 3, συμβάσεις που πραγματοποιούνται υπό τις περιγραφόμενες στην § 2 του παρόντος άρθρου συνθήκες διέπονται από το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του."

⁸⁶⁸ von Hoffmann 15 JCP 1992.375.

⁸⁶⁹ Normand & Balate 26 CDE 1990.307.

⁸⁷⁰ Normand & Balate 26 CDE 1990.308.

Και κατά το αρ. 5.2, όμως, σε περίπτωση επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλομένους, ο καταναλωτής θα απολαμβάνει της προστασίας των αναγκαστικών κανόνων της χώρας συνήθους διαμονής του, εφ' όσον συντρέχουν ορισμένες πρόσθετες προϋποθέσεις. Η έννοια των διατάξεων αυτών είναι ότι η ΣΡ υιοθετεί το σύνδεσμο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης, η αποδοχή όμως αυτή συνοδεύεται από τη ρητή απαίτηση συνδρομής επιπλέον δεσμών ανάμεσα στη σύμβαση και τη χώρα της οποίας το δίκαιο πρόκειται να εφαρμοσθεί.

Εάν η σύμβαση εμπίπτει στην 5.1 ΣΡ, πρόκειται δηλαδή για σύμβαση που συνάπτουν καταναλωτές, πλην όμως δεν συντρέχει καμιά από τις κατ' αρ. 5.2 προϋποθέσεις, η διάταξη 5.3 καθιστά σαφές ότι το εφαρμοστέο δίκαιο θα οριστεί κατά τις γενικές διατάξεις της ΣΡ, η δε 5.2 αποκλείει την προστασία των αναγκαστικών κανόνων της χώρας συνήθους διαμονής. Η απαίτηση αυτή ισοδυναμεί κατ' ουσίαν με αναβάθμιση των προσθέτων προϋποθέσεων στο επίπεδο αντικειμενικού συνδέσμου.⁸⁷¹

Τους παράγοντες που επιτρέπουν να εντοπισθεί στη χώρα της συνήθους διαμονής του καταναλωτή ολόκληρη η σύμβαση ή και τμήμα αυτής, καθορίζει το άρθρο 5.2. Πρόκειται για συνθήκες σχετικές με τον τρόπο σύναψης της σύμβασης.

II. Λόγοι υιοθέτησης προσθέτων προϋποθέσεων.

Οι προϋποθέσεις του άρθρου 5.2 ΣΡ αποσκοπούν να αυξήσουν την προβλεψιμότητα του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου για τον αλλοδαπό επιχειρηματία. Θεωρείται ότι μόνον το γεγονός ότι ο επαγγελματίας συναλλάσσεται με ένα καταναλωτή που διαμένει συνήθως σε άλλη χώρα, κι εφ' όσον δεν έκανε ο ίδιος καμιά προσπάθεια να κατακτήσει την αγορά της χώρας αυτής, δεν αρκεί για να δικαιολογήσει την υπαγωγή της σύμβασης σε ένα νομικό καθεστώς διαφορετικό από ότι αυτό υπό το οποίο ο επαγγελματίας συναλλάσσεται συνήθως. Για να δικαιολογείται η επίκληση από τον καταναλωτή του προστατευτικού δικαίου της χώρας της συνήθους διαμονής του, θα πρέπει να υπάρχουν δεσμοί ανάμεσα στη σύμβαση και τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Αυτό όμως δεν συμβαίνει όταν ο καταναλωτής "εισβάλλει" σε μία αλλοδαπή έννομη τάξη. Κατά τους συντάκτες της ΣΡ είναι ο καταναλωτής άξιος ειδικής προστασίας μόνον αν του ζητήθηκε να καταρτίσει τη σύμβαση, και όχι αν κινήθηκε με δική του πρωτοβουλία, με θετική ενέργειά του και χωρίς να παρακινηθεί από τον πωλητή.⁸⁷²

III. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.

Από συγκριτική εξέταση, διαπιστώνεται η τάση περιορισμού του πεδίου εφαρμογής των προστατευτικών διατάξεων σε συμβάσεις που αναμφισβήτητα

⁸⁷¹Normand & Balate 26 *CDE* 1990,311.

⁸⁷²Imhoff-Scheier σελ. 196, 206, *Sauveplanne* xxxii *NILR* 1985.109.

εντοπίζονται στο έδαφος της χώρας της οποίας το δίκαιο καλείται να εφαρμοσθεί, με βάση το δεσμό της κατοικίας ή συνήθους διαμονής του καταναλωτή και την εκπλήρωση ορισμένων υλικών (όχι νομικών) πράξεων που αποδεικνύουν ότι ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή επιτελεί εκεί κάποια δραστηριότητα.⁸⁷³ Παρατηρείται ακόμη σύγκλιση για τη συνδυασμένη χρήση της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, του τόπου σύναψης ολόκληρης ή τμήματος της σύμβασης, και, ως προς την παροχή υπηρεσιών, του τόπου παροχής των υπηρεσιών.⁸⁷⁴

i. Νομοθεσία Ευρωπαϊκής Ένωσης.

• Η υπαγωγή των συμβάσεων που συνάπτουν οι καταναλωτές στο 4ο Τμήμα της Σύμβασης Βρυξελλών προϋποθέτει, κατ' άρθρο 13 ΣΒ, τη συνδρομή κι επιπλέον συνθηκών που εντοπίζουν τη σύμβαση στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Οι όροι όμως αυτοί ταυτίζονται μόνον με αυτόν που περιλαμβάνει η πρώτη περίπτωση του άρθρου 5.2, καθώς το άρθρο 13.1 ΣΒ δεν περιλαμβάνει διατάξεις παράλληλες με αυτές του άρθρου 5.2(β) και (γ),⁸⁷⁵ ώστε τελικά το πεδίο εφαρμογής των προστατευτικών διατάξεων της ΣΡ να είναι ευρύτερο από αυτό του 4ου Τμήματος της Σύμβασης Βρυξελλών.⁸⁷⁶

• Η αρχική πρόταση οδηγίας για τη χρονομεριστική σύμβαση χρησιμοποιούσε στο άρθρο 9.β πρόσθετες προϋποθέσεις παρόμοιες με αυτές του αρ. 5.2 ΣΡ, με την προσθήκη από τη διάταξη 9.α της τοποθεσίας του ακινήτου σε χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁸⁷⁷ Όμως η διάταξη δεν περιλήφθηκε στο τελικό κείμενο της οδηγίας.

ii. Σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980).

Όπως η ΣΡ, και το σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980) εφαρμόζεται μόνον σε ορισμένες πωλήσεις σε καταναλωτές.⁸⁷⁸ Κατά το άρθρο 5 του σχεδίου:

"The Convention shall apply only in the following cases-

1 the negotiations for the sale were conducted mainly in the country in which the consumer then had his habitual residence and the consumer there took the steps necessary on his part for the conclusion of the contract;

2 the seller or his representative, agent or commercial traveller received the order in the country in which the consumer then had his habitual residence;

3 the order was preceded by a specific invitation addressed to the consumer in the country of his habitual residence, or by advertising or other marketing

⁸⁷³ Imhoff-Scheier σελ. 188.

⁸⁷⁴ Fallon 111 *JDI* 1984.822-825.

⁸⁷⁵ EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/24, Normand & Balate 26 *CDE* 1990.311.

⁸⁷⁶ Huet *EEEurΔ* 1984.464. Βλ. *supra* σελ. 78 επ...

⁸⁷⁷ Βλ. την *Τροποποιημένη πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου περί της προστασίας των αγοραστών κατά τις συμβάσεις που αφορούν την απόκτηση δικαιώματος χρήσης ενός ή περισσότερων ακινήτων υπό καθεστώς χρονομεριστικής ιδιοκτησίας* COM (93)487 τελικό - SYN 419 *EEEK* 5.11.1993 C299/8 (περιλαμβάνεται και η αρχική πρόταση, COM(92) 220 τελικό - SYN 419, που υποβλήθηκε στις 2.7.1992 και δημοσιεύθηκε στην *EEEK* 29.8.1992 C222/5). Βλ. και Joustra 15 *JCP* 1992.440.

⁸⁷⁸ Fallon 111 *JDI* 1984.822-825, Hartley *Consumer Protection* σελ. 128.

activities undertaken in, or directed to, that country, and the consumer there took the steps necessary on his part for the conclusion of the contract;

4 the consumer travelled from the country of his habitual residence to another country and there gave his order, provided that the consumer's journey was directly or indirectly arranged by the seller for the purpose of inducing the consumer to buy."

Τόσο στη ΣΡ όσο και στο σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980), η σύμβαση κατανάλωσης εντοπίζεται στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή με βάση ελαφρά διαφορετικά, εναλλακτικά προτεινόμενα κριτήρια.

Η πρώτη περίπτωση του άρθρου 5 του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980), η οποία δεν συναντά ακριβές αντίστοιχο στη Σύμβαση Ρώμης, χαρακτηρίζεται από την ευρεία της διατύπωση, κύρια λόγω της χρήσης των όρων "negotiations" και "mainly", εφαρμόζεται δε όταν ο πωλητής μετέβη στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή όπου και διαπραγματεύθηκε την πώληση, λαμβάνει όμως την παραγγελία σε άλλη χώρα.

Η δεύτερη περίπτωση του άρθρου 5 του σχεδίου αναλογεί στη ρύθμιση του άρθρου 5.2(β) ΣΡ, προορίζεται δε να καλύψει και τις πωλήσεις κατ' οίκον. Κατά την Αιτιολογική Έκθεση εφαρμόζεται, αντίθετα με την πρώτη, κι όταν ακόμη οι διαπραγματεύσεις πραγματοποιήθηκαν εκτός της χώρας συνήθους διαμονής του αγοραστή.

Η τρίτη περίπτωση, αντίστοιχη με τη διάταξη 5.2(α) ΣΡ, χρησιμοποιώντας όμως ευρύτερη περιγραφή της καταλαμβανόμενης "επιθετικής" εμπορικής δραστηριότητας του επαγγελματία, περιλαμβάνει και τις πωλήσεις με το ταχυδρομείο.⁸⁷⁹

Η τέταρτη, τέλος, περίπτωση του άρθρου 5 σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980) ανταποκρίνεται στη διάταξη 5.2(γ) της Σύμβασης Ρώμης.

iii. Ελβετία.

Το αρχικό σχέδιο νόμου ιδ.δ.δ. του 1978 πρότεινε (άρθρο 122) την εφαρμογή του δικαίου της συνήθους διαμονής του καταναλωτή σε κάθε περίπτωση, χωρίς να θέτει πρόσθετες προϋποθέσεις.

Το σημερινό όμως άρθρο 120 του ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. (1987) εφαρμόζεται υπό όρους παρόμοιους με αυτούς της ΣΡ:

"a. Si le fournisseur a reçu la commande dans cet Etat;

b. Si la conclusion du contrat a été précédée dans cet Etat d' une offre ou d' une publicité et que le consommateur y a accompli les actes nécessaires à la conclusion du contrat, ou

c. Si le consommateur a été incité par son fournisseur à se rendre dans un Etat étranger aux fins d' y passer la commande."

⁸⁷⁹ von Mehren: *Rapport Actes et documents de la 14ème session* σελ. II-192, *Sauveplanne xxxii NILR* 1985.109.

Είναι φανερή η αλληλεπίδραση ανάμεσα στον ελβετικό νόμο ιδ.δ.δ., το σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980) και τη ΣΡ.⁸⁸⁰

iv. Αυστρία.

Το άρθρο 41.1 του αυστριακού νόμου ιδ.δ.δ. (1978) προκρίνει μία ευρεία διατύπωση, καθώς εφαρμόζεται σε συμβάσεις οι οποίες:

"[...] wenn sie im Zusammenhang mit einer in diesem Staat entfalteteten, auf die Schließung solcher Verträge gerichteten Tätigkeit des Unternehmers oder der von ihm hierfür verwendeten Personen zustande gekommen sind."⁸⁸¹

Η διάταξη δεν εξειδικεύει τις συνθήκες υπό τις οποίες θεωρείται ότι υπάρχει ο σύνδεσμος αυτός. Ως αποτέλεσμα η διάταξη έχει βέβαια το πλεονέκτημα να καλύπτει με μία μόνη φράση τις υποθέσεις του άρθρου 5.2(α) και (γ) της ΣΡ, υστερεί όμως ως προς την ασφάλεια δικαίου.⁸⁸²

v. Ηνωμένο Βασίλειο.

Παρόμοια στο Ηνωμένο Βασίλειο οι ουσιαστικού δικαίου κανόνες της UCTA (1977) καταλαμβάνουν κατά τη section 27(2) περιπτώσεις συμβάσεων όπου:

"(b) in the making of the contract one of the parties dealt as consumer, and he was then habitually resident in the United Kingdom, and the essential steps necessary for the making of the contract were taken there, whether by him or by others on his behalf."

Καθώς η διάταξη δεν απαιτεί προηγούμενη ειδική προσφορά ή διαφήμιση στο Ηνωμένο Βασίλειο, το πεδίο εφαρμογής της είναι ευρύτερο από ότι αυτό του άρθρου 5.2(α) ΣΡ.⁸⁸³

vi. Ολλανδία.

Το ίδιο και στην Ολλανδία η book 6, art. 247.4 του ολλανδικού Burgerlijk Wetbook (1991), θεωρεί τις ρυθμίσεις του ολλανδικού δικαίου για τους γενικούς όρους συναλλαγών εφαρμοστέους εφ' όσον ο καταναλωτής είναι φυσικό πρόσωπο και έχει τη συνήθη διαμονή του στην Ολλανδία, χωρίς να θέτει καμμία πρόσθετη προϋπόθεση:

"4. Op overeenkomsten tussen een gebruiker en een wederpartij, natuurlijk persoon, die niet handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf, is, indien de wederpartij haar gewone verblijfplaats in Nederland heeft, deze afdeling van toepassing, ongeacht het recht dat de overeenkomst beheerst."⁸⁸⁴

---

⁸⁸⁰ von Overbeck: *The Swiss draft statute Contract Conflicts* σελ. 278.

⁸⁸¹

"in those cases in which the contracts have resulted from an activity undertaken in that state and intended to result in such contracts by the entrepreneur or by persons employed by him for such purpose." / "[...] une activite orientée vers la formation de tels contrats et déployée dans cet Etat par l' entrepreneur ou par les personnes employées par lui à ce propos".

⁸⁸² Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.109.

⁸⁸³ Hartley *Consumer Protection* σελ. 128, Imhoff-Scheier σελ. 187.

⁸⁸⁴ Μετάφραση von Hoffmann 15 *JCP*1992.370:

Παρατηρείται⁸⁸⁵ όμως, ότι, μολονότι η διάταξη αυτή είναι ευνοϊκότερη από ότι το άρθρο 5 ΣΡ γιά τον καταναλωτή, δεν μπορεί να εφαρμοσθεί γιά συμβάσεις που εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 ΣΡ, εάν δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 5.2 ΣΡ. Θα πρέπει συνεπώς η Ολλανδία να αρχίσει διαπραγματεύσεις με τις άλλες χώρες μέλη, γιά να υιοθετηθεί η διάταξη σύμφωνα το άρθρο 23 ΣΡ.

vii. Ελλάδα

Όσον αφορά τον ελληνικό ν. 2251/1994, οι διατάξεις του άρθρου 2 εφαρμόζονται κατ' άρθρο 2.9 όταν τόπος κατάρτισης ή εκτέλεσης της σύμβασης είναι η Ελλάδα, έστω κι αν η σύμβαση δεν διέπεται από το ελληνικό δίκαιο.

Καθώς μάλιστα πρόκειται για εναρμόνιση του εσωτερικού δικαίου με την οδηγία 93/13/ΕΟΚ για τις καταχρηστικές ρήτρες, η διάταξη 2.9 υπερισχύει κατ' άρ. 20 ΣΡ, ώστε δεν απαιτείται η συνδρομή των προσθέτων προϋποθέσεων του άρθρου 5.2 ΣΡ για την εφαρμογή του αρ. 2 ν. 2251/94. Το ίδιο ισχύει και για το αρ. 12 του γερμανικού AGB-G, μετά την από 19.7.1996 τροποποίησή του.

viii. Γερμανία.

Κατά τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής των διατάξεών του, ο νόμος AGB-G (1976) παρ. 12, μονομερώς ορίζει την υποχρεωτική εφαρμογή αυτών σε συμβάσεις ανάμεσα σε ένα επαγγελματία και σε ένα καταναλωτή εφ' όσον υπάρχει στενή σχέση της σύμβασης με τη γερμανική επικράτεια, ήτοι, ενδεικτικά, όταν:

- “1. der Vertrag auf Grund eines öffentlichen Angebots, einer öffentlichen Werbung oder einer ähnlichen im Geltungsbereich dieses Gesetzes entfalteteten geschäftlichen Tätigkeit des Verwenders zustandekommt und
2. der andere Vertragsteil bei Abgabe seiner auf den Vertragsschluß gerichteten Erklärung seinen Wohnsitz oder gewöhnlichen Aufenthalt im Geltungsbereich dieses Gesetzes hat und seine Willenserklärung im Geltungsbereich dieses Gesetzes abgibt.”⁸⁸⁶

“This section applies to contracts between a user and the other party, where the latter is a natural person not acting in the course of a business or a profession, if the other party has his habitual place of residence in the Netherlands, irrespective of the law applicable to the contract.”

⁸⁸⁵Βλ. αναλυτικά von Hoffmann 15 JCP 1992.374.

⁸⁸⁶Σε μετάφραση από τον von Hoffmann 66 RCDIP 1977.636 (δική μου πλάγια γραφή):

“1. le contrat est conclu à cause d' une offre publique, d' une publicité ou d' une activité commerciale analogue, déployée dans le territoire où la présente loi est applicable par l' utilisateur des conditions générales, et si: 2. l' autre partie au contrat a, au moment de la remise de sa déclaration de conclusion du contrat, son domicile ou sa résidence habituelle dans le territoire où la présente loi est applicable, et remet sa déclaration de volonté dans ledit territoire.”

Οι αυτές συνθήκες αναφέρονται ενδεικτικά ως προϋποθέσεις άμεσης εφαρμογής του AGB-G μετά την τροποποίησή του με το ν. της 19.7.1996 (BGBl. I S. 1013), που μεταφέρει την οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5.4.1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές. ΕΕΕΚ 21.4.93 L95/29.

Πρέπει συνεπώς να πληρούνται *σωρευτικά* τρεις προϋποθέσεις, ήτοι ο εντοπισμός στη Γερμανία 1. της δημόσιας προσφοράς, διαφήμισης ή μιάς ανάλογης εμπορικής δραστηριότητας που προκάλεσαν τη σύμβαση 2. της συνήθους διαμονής ή κατοικίας του αποδέκτη κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης και 3. της απεύθυνσης της δήλωσης βουλήσεως του καταναλωτή.⁸⁸⁷

2. 1η περίπτωση.

Σύμφωνα με την πρώτη περίπτωση του άρθρου 5.2, το άρθρο 5 εφαρμόζεται σε συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές

"αν, πριν από τη σύναψη της σύμβασης, έγινε στη χώρα αυτή ειδική προσφορά ή διαφήμιση και αν ο καταναλωτής ολοκλήρωσε εκεί τις απαραίτητες για τη σύναψη της σύμβασης πράξεις."

Στην περίπτωση αυτή η διαφορά ανάμεσα σε μία σύμβαση του εσωτερικού δικαίου και σε μία σύμβαση με στοιχεία αλλοδαπότητας δεν μπορεί κατά κανόνα να γίνει εύκολα αντιληπτή από το μέσο καταναλωτή. Η προσφορά γίνεται συνήθως στη γλώσσα του καταναλωτή και φθάνει στη γνώση του με τα ίδια μέσα όπως και μία εντόπια προσφορά. Παρίσταται συνεπώς ως δικαιολογημένη η υπαγωγή της σύμβασης στην έννομη τάξη του καταναλωτή, την ίδια δε περίπτωση περιγράφουν τα άρθρα 13.1(α) ΣΒ, 120β του ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. και 5 αλ. 3 του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980).⁸⁸⁸

Μεταξύ των σημείων της διάταξης που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής συναντούμε τα ακόλουθα:

I. "ειδική προσφορά ή διαφήμιση".

Κατά την Εισηγητική Έκθεση η πρώτη αυτή περίπτωση προτίθεται να καλύψει καταστάσεις όπου ο επιχειρηματίας προέβη σε ενέργειες για να προωθήσει την πώληση στη χώρα του καταναλωτή. Μεταξύ άλλων καλύπτονται οι πωλήσεις με αλληλογραφία και οι πωλήσεις κατ' οίκον (*démarchage*).⁸⁸⁹ Ως "ειδική προσφορά ή διαφήμιση" εννοείται η διαφήμιση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή τον κινηματογράφο, η αποστολή καταλόγων απευθυνομένων ειδικά στη χώρα του καταναλωτή, αλλά και οι απευθυνόμενες ατομικά στον καταναλωτή προτάσεις, μέσω αντιπροσώπου ή πλανοδίου πωλητή.⁸⁹⁰

Η Εισηγητική Έκθεση παραθέτει σχετικά με την έννοια της διαφήμισης που απευθύνεται ειδικά στη χώρα του καταναλωτή το ακόλουθο παράδειγμα: Εάν ένας

⁸⁸⁷ Βλ. και παρ. 11 της FernUSG (νόμος για την προστασία αυτών που παρακολουθούν μαθήματα από απόσταση), αναφέρεται από τον Fallon 111 *JDI* 1984.793. Βλ. και Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.114.

⁸⁸⁸ Normand-Balate *CDE* 1990.313, Huet *EEEvρΔ* 1984.465, Hartley *Consumer Protection* σελ.128, Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.109.

⁸⁸⁹ EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/23.

⁸⁹⁰ EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/24. Όπως ορθά επισημαίνεται (Μεταλληγός 1997 σελ. 248), η "ειδική προσφορά" περιλαμβάνει και την πρόσκληση προς υποβολή προτάσεως (*invitatio ad offerendum*).

καταναλωτής με συνήθη διαμονή στη Γερμανία συνάπτει μιά σύμβαση ανταποκρινόμενος σε ανακοίνωση που δημοσίευσε μιά γαλλική εταιρεία σε γερμανική εφημερίδα, ή σε ειδική ευρωπαϊκή έκδοση αμερικανικής εφημερίδας, η σύμβαση εμπίπτει στην 1η περίπτωση του άρθρου 5.2. Αν όμως η ίδια ανακοίνωση είχε δημοσιευθεί σε αμερικανική εφημερίδα, ακόμη κι αν αυτή πωλείται στη Γερμανία, ο κανόνας του άρθρου 5 δεν ισχύει, και ο καταναλωτής δεν προστατεύεται.

Βάσιμα παρατηρείται⁸⁹¹ ότι η περιγραφή των προϋποθέσεων από την Εισηγητική Έκθεση μπορεί να αποδειχθεί υπερβολικά περιοριστική, στο πλαίσιο ορισμένων μεθόδων και τύπων διασυνοριακής δημοσιότητας, όπως, επί παραδείγματι, η διαφήμιση και οι ειδικές προσφορές μέσω κόμβου στο διαδίκτυο, πρακτική η σημασία της οποίας στο μέλλον θα αυξάνεται. Επιπλέον είναι δυνατόν ο πωλητής να επεδίωκε να διαφημίσει στον "ευρωπαϊό" καταναλωτή μέσω εκδόσεων που δεν παράγονται ειδικά για τις ευρωπαϊκές χώρες: ο πωλητής, γνωρίζοντας ότι τα έντυπα όπου διαφημίζεται διακινούνται και στη Ευρώπη, προβλέπει εύλογα ότι η διαφήμιση θα φτάσει στον καταναλωτή που διαμένει συνήθως σε ορισμένη χώρα, και αποδέχεται ευχαρίστως τα κέρδη που αυτή αποφέρει, ακόμη κι αν δεν σκόπευε ειδικά στη συγκεκριμένη χώρα. Η απαίτηση ύπαρξης βούλησης του επιχειρηματία να στοχεύσει ειδικά στην αγορά της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή αποβαίνει συνεπώς ιδιαίτερα περιοριστική για την εφαρμογή του άρθρου 5 ΣΡ.⁸⁹²

II. "ο καταναλωτής ολοκλήρωσε εκεί τις απαραίτητες για τη σύναψη της σύμβασης πράξεις".

Οι συντάκτες της διάταξης ηθελημένα δεν χρησιμοποίησαν τον όρο του "τόπου όπου συνήφθη η σύμβαση", για "να αποφευχθεί το κλασσικό πρόβλημα του προσδιορισμού του τόπου όπου συνήφθη η σύμβαση", το ζήτημα δηλαδή του νομικού χαρακτηρισμού, αλλά και η πιθανότητα χειραγώγησης του συνδετικού αυτού στοιχείου από τον επαγγελματία.⁸⁹³ Ανακύπτει όμως το θέμα της ερμηνείας του ασαφούς όρου "αναγκαίες για τη σύναψη της σύμβασης πράξεις": Με βάση ποιο ουσιαστικό δίκαιο θα κριθεί ποιές είναι οι πράξεις αυτές; Το πρόβλημα παρουσιάζεται στις συμβάσεις που συνάπτονται από απόσταση, είναι δε ιδιαίτερα

⁸⁹¹ Morse 41 *ICLQ* 1992.7.

⁸⁹² von Mehren: *Rapport Actes et documents de la 14ème session* σελ. II-193, βλ. και Μεταλλινό 1997 σελ. 249.

⁸⁹³ Η χειραγώγηση επιτυγχάνεται μέσω της κατασκευής α) ότι ο καταναλωτής κάνει την προσφορά και ο επαγγελματίας την αποδέχεται, ή, β) ότι η αποδοχή από τον καταναλωτή δεν είναι ισχυρή πριν να "ληφθεί" ή να "επιδοκιμασθεί" από τον επαγγελματία. Βλ. von Mehren: *Rapport Actes et documents de la 14ème session* σελ. II-193.

έντονο εδώ, καθώς η διάταξη 5.2(α) αφορά διεθνείς συμβάσεις που συχνά συνάπτονται με αλληλογραφία.⁸⁹⁴

Υποστηρίχθηκε⁸⁹⁵ ότι ως αναγκαίες πράξεις νοούνται μόνον οι πραγματικές υλικές ενέργειες, ώστε δεν έχει σημασία εάν αυτές οι πράξεις εκτιμώνται, από νομική άποψη, ότι συνέβησαν σε χώρα διαφορετική από αυτή της συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Η άποψη αυτή ενισχύεται από το ότι κατά την Εισηγητική Έκθεση περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την αποστολή επιστολής, ή κάθε άλλη ενέργεια που έγινε ως ανταπόκριση σε διαφήμιση ή προσφορά.

Ακόμη όμως κι αν με την ανωτέρω ερμηνεία αποφεύγεται το πρόβλημα του νομικού χαρακτηρισμού, παραμένει το ουσιαστικό ζήτημα ότι ο τόπος όπου ο καταναλωτής ολοκλήρωσε τις ενέργειες σύναψης της σύμβασης είναι ιδιαίτερα υποκειμένος σε τυχαίους παράγοντες. Είναι δυνατόν, γιά παράδειγμα, στη διάρκεια σύντομου ταξιδιού στο εξωτερικό να ταχυδρομεί από εκεί την παραγγελία, ή, σε παραμεθόριες περιοχές, να προέβη αυτοπροσώπως στην παραγγελία στο κατάστημα του επαγγελματία, αλλά μετά από κατ' οίκον επίδειξη που έλαβε χώρα στη συνήθη διαμονή του. Επιπλέον απαιτείται η ολοκλήρωση όλων των αναγκαίων πράξεων στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή, κι όχι απλώς μιάς από αυτές. Συνεπώς, και εν όψει του ότι, παρά τη μη πλήρωση της προϋπόθεσης αυτής, οι δεσμοί της σύμβασης με τη χώρα του καταναλωτή μπορεί να είναι πολύ στενοί, η απαίτηση να προέβη ο καταναλωτής σε όλες τις αναγκαίες ενέργειες γιά τη σύναψη της σύμβασης στη χώρα συνήθους διαμονής του παρίσταται ιδιαίτερα περιοριστική γιά την προστασία του κατά το άρθρο 5 ΣΡ.⁸⁹⁶

3. 2η περίπτωση.

Η διάταξη 5.2(β) αφορά τις περιπτώσεις όπου

"ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή ή ο αντιπρόσωπός του έλαβε την παραγγελία του καταναλωτή στη χώρα αυτή"

ήτοι τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Παρόμοια διάταξη περιλαμβάνεται στο άρθρο 3.2 της ΣΧ 1955:

"[...] si c' est dans ce pays que la commande a été reçue, soit par le vendeur, soit par son représentant, agent ou commis-voyageur"

αλλά και στο άρθρο 5.2 του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980).⁸⁹⁷ Η Σύμβαση Βρυξελλών δεν περιέλαβε παράλληλη ρύθμιση.

⁸⁹⁴EE Giuliano & Lagarde *EEEEK* 27.7.1987 C199/24. Fletcher σελ. 166, Imhoff-Scheier σελ. 195, σημ. 220.

⁸⁹⁵Imhoff-Scheier σελ. 188.

⁸⁹⁶Το πρόβλημα επισημάνθηκε και στην Ο.Δ. Γερμανίας όπου η AGB-G (παρ. 12 περ. 2) και η FernUS-G υιοθετούν παρόμοια προϋπόθεση εφαρμογής τους, συγκεκριμένα να κατέθεσε ο καταναλωτής τη δήλωση βουλήσεώς του στη Δ. Γερμανία. Αναφ. από Imhoff-Scheier σελ. 187 f.

⁸⁹⁷EE Giuliano & Lagarde *EEEEK* 27.7.1987 C199/24. Βλ. και *Audit DIP* 1991, σελ. 643. Η Tribunal de grande instance de Dunkerque 19.2.1986 *Société Verkoopconsortium Engels c/ Consorts Couttenier JDI* 1986.713-719, αφορά σε σύμβαση πωλήσεως κινητών μεταξύ επαγγελματία πωλητή

Υπάρχει σημαντική επικάλυψη του πεδίου εφαρμογής των περιπτώσεων 5.2(α) και (β) ΣΡ,⁸⁹⁸ η οποία όμως δεν είναι πλήρης, καθώς η διάταξη 5.2(β) καλύπτει επιπλέον και συμβάσεις που συνήφθησαν με πρωτοβουλία του καταναλωτή χωρίς να έχει προηγηθεί διαφήμιση της αλλοδαπής εταιρείας στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή υπό κάποια από τις μορφές που καλύπτει η πρώτη περίπτωση. Αυτό συμβαίνει όταν, επί παραδείγματι, ο καταναλωτής απευθύνθηκε σε περίπτερο αλλοδαπής επιχείρησης σε αγορά ή έκθεση που οργανώθηκε στη χώρα του καταναλωτή, ή όταν απευθύνθηκε σε μόνιμο υποκατάστημα ή πρακτορείο μιάς αλλοδαπής επιχείρησης, που βρίσκεται εγκατεστημένο στη χώρα του καταναλωτή.⁸⁹⁹ Παρατηρήθηκε όμως ότι η πρακτική σημασία της διάταξης αυτής θα είναι μικρή, καθώς δεν θα συμβαίνει συχνά ένας επαγγελματίας ή ο αντιπρόσωπός του να οργανώσει την επιχείρησή του έτσι ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθεί απ' ευθείας σε παραγγελίες από καταναλωτές από μιά χώρα όπου δεν έχει κάνει καθόλου διαφήμιση ή προσφορές.⁹⁰⁰

Κατά την Εισηγητική Έκθεση, ο όρος "αντιπρόσωπος" πρέπει να καλύπτει όλα τα πρόσωπα που δρουν στο όνομα του πωλητή.⁹⁰¹ Αμφισβητήθηκε εάν η αναφορά αυτή θα πρέπει να ερμηνευθεί ως μη απαιτήση ύπαρξης νομικής σχέσης του αντιπροσωπευόμενου με τον αντιπρόσωπο,⁹⁰² πρόκειται συνεπώς για μιά αναφορά σε μιά πραγματική σχέση αντιπροσώπευσης, ανεξάρτητα από το νομικό της χαρακτηρισμό, ή εάν σκόπευε να αποκλείσει την κρίση του θέματος κατά τους κανόνες για την αντιπροσώπευση του *forum*, ή οποιασδήποτε άλλης χώρας, προκρίνοντας τη λύση μιάς αυτόνομης έννοιας, ομοιόμορφης σε όλα τα συμβαλλόμενα κράτη.⁹⁰³

με κατοικία στο Βέλγιο και καταναλωτή αγοραστή με κατοικία στη Γαλλία, η οποία καταρτίστηκε μέσω αντιπρόσωπου του πωλητή στη Γαλλία. Το δικαστήριο εφαρμόζει τη Σύμβαση Χάγης του 1955 για την ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου, όμως, όπως επισημαίνει ο Ph. Kahn, note, *ibid.*, σελ. 719, "repren la philosophie de la Convention de Rome", καθώς στο σκεπτικό της απόφασης χωρίς αυτό να είναι αναγκαίο, αναφέρει ότι

"la protection de consommateur par les lois de l' Etat sur le territoire duquel il a sa résidence habituelle ne peut en effet lui être refusé en vertu d' une loi étrangère, au moins lorsqu' il a été sollicité dans son pays".

⁸⁹⁸EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/24. Ως παράδειγμα ο von Hoffmann 15 *JCP* 1992.373, αναφέρει τυπική περίπτωση που αντιμετωπίστηκε από γαλλικά και γερμανικά δικαστήρια και εμπίπτει τόσο στην 5.2(α) όσο και στην 5.2(β): αυτή του Γερμανού ξυλουργού που παίρνει παραγγελίες για καινούριες πόρτες και παράθυρα, στη Γαλλία, επισκεπτόμενος κατ' οίκον τους καταναλωτές.

⁸⁹⁹EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/24, Huet *EEEvρΔ* 1984.465.

⁹⁰⁰Plender σελ. 129.

⁹⁰¹EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/24.

⁹⁰²Morse 41 *ICLQ* 1992.7.

⁹⁰³Plender σελ. 130.

4. 3η περίπτωση.

I. Το ζήτημα.

Η τρίτη περίπτωση του άρθρου 5.2 καλύπτει περιπτώσεις "σύμβασης πώλησης εμπορευμάτων" όπου

"ο καταναλωτής μετέβη από τη χώρα αυτή σε μία ξένη χώρα και έδωσε εκεί την παραγγελία, με την προϋπόθεση ότι το ταξίδι οργανώθηκε από τον πωλητή με σκοπό να παρακινήσει τον καταναλωτή να προβεί σε αγορά".

Πρόκειται για μία ιδιότυπη μέθοδο πωλήσεων κατά τη διάρκεια διασυνοριακών εκδρομών (Kaffeefahrt) η οποία είναι διαδεδομένη σε αρκετές ευρωπαϊκές περιοχές.⁹⁰⁴ Σε ένα τυπικό παράδειγμα, ένας ιδιοκτήτης καταστήματος στη χώρα Α πραγματοποιεί ημερήσιες εκδρομές με λεωφορείο για καταναλωτές, συχνά σε ιδιαίτερα χαμηλή τιμή, στη γειτονική χώρα Β. Κύριος σκοπός του είναι να πείσει τους καταναλωτές να προβούν, κατά τη διάρκεια της εκδρομής στη γειτονική χώρα, σε αγορές, κυρίως οικιακών αγαθών και εξοπλισμού, σε εξαιρετικά υψηλές τιμές, στο κατάστημα του πωλητή. Οι πωλητές χρησιμοποιούν διάφορες τεχνικές για να πείσουν τους καταναλωτές, περιλαμβανομένης ακόμη και της προσφοράς αλκοολούχων ποτών. Η επίδρασή τους όμως είναι δύσκολο να αποδειχθεί εκ των υστέρων.⁹⁰⁵ Στους γενικούς όρους συναλλαγών του πωλητή, και αντίθετα σε κάθε προσδοκία του καταναλωτή, περιλαμβάνεται ρήτρα επιλογής εφαρμοστέου δικαίου, ή ρήτρα που ορίζει εφαρμοστέο το δίκαιο του τόπου σύναψης της σύμβασης, δηλ. τη χώρα Β.

Στις περιπτώσεις αυτές αποκλείεται η εφαρμογή τόσο της διάταξης 5.2(β), όσο και της διάταξης 5.2(α), καθώς η τελευταία προϋποθέτει ότι ο καταναλωτής έχει ολοκληρώσει στη χώρα συνήθους διαμονής του όλες τις αναγκαίες από την πλευρά του ενέργειες για τη σύναψη της σύμβασης. Στο Kaffeefahrt, όμως, ο τόπος σύναψης της σύμβασης βρίσκεται εκτός της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή.⁹⁰⁶

Επιπλέον είναι δύσκολο να υποστηριχθεί ότι υπήρξε καταστρατήγηση του δικαίου από τον πωλητή με τη στενή έννοια που χρησιμοποιείται ο όρος στο ιδ.δ.δ..⁹⁰⁷ Αυτό διότι στην περίπτωση της διασυνοριακής εκδρομής η χειραγώγηση αφορά τη συνδεδεμένη κατηγορία (τη ρυθμιστέα σχέση), και επιτυγχάνεται μέσω της πρόσδοσης διεθνούς χαρακτήρα στη σύμβαση με την εισαγωγή αντικειμενικών στοιχείων αλλοδαπότητας (μεταφορά του τόπου σύναψης της σύμβασης. Επομένως δεν μπορεί να εφαρμοσθεί το άρθρο 3.3 ΣΡ). Ακόμη, όσον αφορά την επιλογή

⁹⁰⁴Στη Γερμανία κυρίως, αλλά και στην Ολλανδία. Βλ. Imhoff-Scheier σελ. 86, Hensen 15 JCP 1992.356.

⁹⁰⁵von Hoffmann 15 JCP 1992.373.

⁹⁰⁶EE Giuliano & Lagarde EEEK 27.7.1987 C199/24.

⁹⁰⁷Βλ. Βρέλλης Σπυρίδων: *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο* Αθήνα. Σάκουλας. 1988. 285 σελ., εις σελ. 59-60, σημ. 11 σελ. 65, και Βρέλλης Σπυρίδων: *Η καταστρατήγηση εις το ιδιωτικό διεθνές δίκαιον*. Αθήνα 1979, xix-272 σελ., εις σελ. 31-34.

εφαρμοστέου δικαίου, ή τη ρήτρα ότι θα εφαρμοσθεί το δίκαιο του τόπου σύναψης της σύμβασης, στο βαθμό που ο καταναλωτής έχει εκφράσει τη βούλησή του δεν πρόκειται για καταστρατήγηση ιδ.δ.δ. μέσω της χειραγώγησης της συνδυετικής έννοιας. Απομένει ο ισχυρισμός ότι η βούληση αυτή έπασχε από ελαττώματα του ουσιαστικού δικαίου, του οποίου η απόδειξη είναι συχνά δύσκολη.⁹⁰⁸

Η διάδοση αυτής της μεθόδου πωλήσεων ήταν τέτοια ώστε η πλειοψηφία των αντιπροσωπειών έκρινε ότι ήταν καταφανώς αναγκαίο να προστατευθούν και σε αυτή την περίπτωση οι καταναλωτές βάσει του άρθρου 5.⁹⁰⁹ Υιοθετήθηκε συνεπώς η διάταξη 5.2(γ), η οποία προβλέπει ότι στις περιπτώσεις αυτές, έστω κι αν η σύμβαση συνήφθη σε χώρα άλλη από αυτή της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, ο καταναλωτής θα έχει την προστασία των αναγκαστικών κανόνων της χώρας της συνήθους διαμονής του.

II. Συγκριτικό δίκαιο.

Από άποψη ουσιαστικού δικαίου, το πρόβλημα έχει αντιμετωπισθεί από ουσιαστικές εθνικές νομοθεσίες αλλά και από την οδηγία 85/577/ΕΟΚ με την παροχή (άρθρο 5) στον καταναλωτή του δικαιώματος υπαναχώρησης από τη σύμβαση εντός ορισμένης προθεσμίας. Το δικαίωμα αυτό, όπως και η υποχρεωτική παροχή προθεσμίας διάσκεψης, εξασφαλίζει ουσιαστικά την ελευθερία του καταναλωτή να προχωρήσει ή όχι στη σύναψη της σύμβασης.⁹¹⁰

Από άποψη ιδ.δ.δ., παρόμοια με το άρθρο 5.2(γ) ΣΡ διάταξη περιλαμβάνεται στα άρθρα

- 9.iii της αρχικής πρότασης οδηγίας για τη χρονομεριστική μίσθωση.⁹¹¹

"[...] iii) αν ο αγοραστής μετέβη από τη χώρα αυτή σε ξένη χώρα και εκεί έκανε την παραγγελία, υπό την προϋπόθεση ότι το ταξίδι αυτό οργανώθηκε από τον πωλητή με σκοπό να παρακινήσει τον αγοραστή να συνάψει τη σύμβαση χρονομεριστικής μίσθωσης."

- 5.4 του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980):

"4 the consumer travelled from the country of his habitual residence to another country and there gave his order, provided that the consumer's journey was directly or indirectly arranged by the seller for the purpose of inducing the consumer to buy."

- 120c του ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. (1987):

⁹⁰⁸Βλ. Imhoff-Scheier, σελ. 87, Loussouarn & Bourel *DIP* 4ème édition Dalloz 1993 σελ. 287, Audit *DIP* 1991.197.

⁹⁰⁹ΕΕ Giuliano & Lagarde *EEEEK* 27.7.1987 C199/24.

⁹¹⁰Οδηγία του Συμβουλίου της 20.12.1985 για την προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορικού καταστήματος (85/577/ΕΟΚ). *EEEEK* 31.12.85 L372/31. von Hoffmann 15 *JCP* 1992.373, Imhoff-Scheier σελ. 51.

⁹¹¹Βλ. την τροποποιημένη πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου περί της προστασίας των αγοραστών κατά τις συμβάσεις που αφορούν την απόκτηση δικαιώματος χρήσης ενός ή περισσότερων ακινήτων υπό καθεστώς χρονομεριστικής ιδιοκτησίας COM (93)487 τελικό - SYN 419 *EEEEK* 5.11.1993 C299/8 (περιλαμβάνεται και η αρχική πρόταση, COM(92) 220 τελικό - SYN 419, που υποβλήθηκε στις 2.7.1992 και δημοσιεύθηκε στην *EEEEK* 29.8.1992 C222/5). Βλ. και Joustra 15 *JCP* 1992.440.

"c. Si le consommateur a été incité par son fournisseur a se rendre dans un Etat étranger aux fins d' y passer la commande."

Ο αυστριακός νόμος ιδ.δ.δ. (1978) δεν περιέχει ειδική διάταξη γι' αυτή την περίπτωση, κατά την Εισηγητική όμως Έκθεση θα πρέπει να θεωρείται ότι περιλαμβάνεται στον κανόνα.⁹¹²

III. Τα όρια εφαρμογής της διάταξης 5.2(γ).

i. "αν η σύμβαση είναι πώληση εμπορευμάτων".

Η διάταξη 5.2(γ) καλύπτει μόνον συμβάσεις πώλησεως εμπορευμάτων.⁹¹³ Ο όρος θα πρέπει να θεωρηθεί ότι ταυτίζεται με τον όρο "ενσώματα κινητά" που χρησιμοποιείται στη διάταξη 5.1, χωρίς όμως να είναι προφανής ο λόγος αυτής της διαφοράς.⁹¹⁴ Ακόμη, δεδομένου ότι η ίδια μέθοδος του Kaffeefahrt μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τη σύναψη σύμβασης παροχής υπηρεσιών, αλλά και ότι μία σύμβαση παροχής υπηρεσιών μπορεί να συναφθεί ταυτόχρονα, ή ως τμήμα της σύμβασης πώλησης εμπορευμάτων, εισάγεται αδικαιολόγητος περιορισμός.⁹¹⁵

ii. "το ταξίδι οργανώθηκε από τον πωλητή".

Συμβαίνει συχνά ο πωλητής/αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή και ο διοργανωτής της εκδρομής να είναι διαφορετικά πρόσωπα. Κατά την Εισηγητική Έκθεση⁹¹⁶ οι περιπτώσεις αυτές καλύπτονται από τη διάταξη 5.2(γ), καθώς δεν απαιτείται να διεξήγαγε ο ίδιος ο πωλητής τη μεταφορά, αρκεί να την οργάνωσε σε συμφωνία με γραφείο ταξιδιών. Η απόδειξη όμως ότι ο σκοπός του ταξιδιού ήταν η σύναψη της σύμβασης, ή της ιδιαίτερης σχέσης ανάμεσα στον πωλητή και το διοργανωτή του ταξιδιού, μπορεί να αποβεί προβληματική για τον καταναλωτή.⁹¹⁷ Η ευρύτερη, αντίθετα, διατύπωση του άρθρου 5.4 σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980), αναφερόμενη σε ταξίδι "directly or indirectly arranged by the seller", αποφεύγει το πρόβλημα αυτό.

⁹¹²Sauveplanne xxxii NILR 1985.110.

⁹¹³EE Giuliano & Lagarde EEEK 27.7.1987 C199/24.

⁹¹⁴Η ίδια απόκλιση παρατηρείται και στο γαλλικό (objets mobiliers corporels - marchandises) και στο γερμανικό (beweglicher Sachen - Waren) κείμενο, ενώ στην αγγλική εκδοχή ο όρος goods χρησιμοποιείται τόσο στην 5.1 όσο και στην 5.2(γ). Ο Πουλιάδης Αθανάσιος Κ.: "Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη διεθνή πώληση κινητών και το δίκαιο του Αστικού Κώδικα: Το ρυθμιστικό πρότυπο της ενοποίησης των συμβατικών παραβάσεων." *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1998.21 σημ. 13, επισημαίνει ότι η ίδια ορολογική απόκλιση μεταξύ του γαλλικού/γερμανικού και του αγγλικού κειμένου παρατηρείται και στη Σύμβαση Βιέννης / Ηνωμένων Εθνών για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων (1980). Προς αποφυγή, όμως, παρερμηνειών, η ελληνική μετάφραση της Σύμβασης της Βιέννης αποφεύγει τη χρήση του όρου "εμπορεύματα". Ο ίδιος, *ibid.*, προτείνει ότι ο όρος "κινητά πράγματα" θα πρέπει να εννοηθεί ότι

"περιλαμβάνει κατά το δυνατόν ευρύτερα κάθε κινητό αντικείμενο το οποίο αποτελεί αντικείμενο εμπορικής πώλησης (όπως, π.χ., το λογισμικό (software) των ηλεκτρονικών υπολογιστών."

⁹¹⁵Βλ. Reich 14 *SydLR* 1992.43, Imhoff-Scheier σελ. 197.

⁹¹⁶EE Giuliano & Lagarde EEEK 27.7.1987 C199/24.

⁹¹⁷von Hoffmann 15 *JCP* 1992.373.

iii. "ο καταναλωτής μετέβη από τη χώρα αυτή": Οι περιπτώσεις *Gran Canaria*.

Κατά τη διάταξη 5.2(γ) η εκδρομή πρέπει να ξεκινήσει από τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Η ακρίβεια της διατύπωσης της προϋπόθεσης αυτής σε συνδυασμό με την ποικιλομορφία της μετακίνησης των καταναλωτών, δημιουργεί προβλήματα σχετικά με την κάλυψη οριακών καταστάσεων, όπου ναι μεν η γεωγραφική κινητικότητα του καταναλωτή εκτός της χώρας συνήθους διαμονής του οφείλεται σε δική του πρωτοβουλία, πλην όμως η συμπεριφορά του πωλητή δεν επενδύεται με την αναγκαία καλή πίστη ώστε να δικαιολογείται η πλήρης στέρηση του καταναλωτή από τα δικαιώματα που του προσφέρει το άρθρο 5 ΣΡ.

♦ Εάν, για παράδειγμα, καταναλωτής με συνήθη διαμονή στην Ολλανδία ταξίδεψε στο Βέλγιο για να συμμετάσχει σε εκδρομή που οργανώθηκε από το Βέλγιο προς τη Γαλλία, δεν δικαιούται την προστασία ούτε του ολλανδικού, ούτε του βελγικού δικαίου, αν και οι συνταξιδιώτες του δικαιούνται την προστασία του βελγικού δικαίου. Υποστηρίχθηκε⁹¹⁸ ότι το αποτέλεσμα αυτό δεν είναι ικανοποιητικό, κι ότι θα ήταν απλούστερο και δικαιότερο να εφαρμοσθεί το προστατευτικό καθεστώς που ισχύει στη χώρα από όπου ξεκινά η εκδρομή σε όλους τους καταναλωτές που συμμετέχουν, ανεξάρτητα εάν έχουν ή όχι τη συνήθη διαμονή τους στη χώρα εκκίνησης. Η λύση αυτή όμως δεν μπορεί να στηριχθεί στο άρθρο 5.2(γ).⁹¹⁹

♦ Ακόμη πιά δύσκολη είναι η πρόσφατη περίπτωση των καταναλωτικών συναλλαγών που απασχόλησαν τα γερμανικά δικαστήρια και αποτελούν παραλλαγή του *Kaffeefahrt*, με τη διαφορά ότι ο έμπορος δεν οργανώνει τη μετακίνηση των καταναλωτών εκτός της χώρας συνήθους διαμονής τους, αλλά επωφελείται από τους

⁹¹⁸ *Sauveplanne* xxxii *NILR* 1985.110.

⁹¹⁹ Σημειώνεται η λανθασμένη ελληνική μετάφραση του κειμένου της Εισηγητικής Έκθεσης: Ενώ σύμφωνα με το γερμανικό κείμενο

"*der Eigentümer eines Geschäftes im Lande A für Verbraucher eintägige Busreisen in das Land B mit dem Hauptziel veranstaltet, die Verbraucher zu Kaufen in seinem Geschäft zu veranlassen*"

και με το γαλλικό

"*le propriétaire d' un magasin situé dans un pays A organisé à l' intention des consommateurs des voyages en car d' une journée dans un pays voisin B*",

παρόμοια δε είναι και η αγγλική εκδοχή, κατά την ελληνική του μετάφραση

"ο ιδιοκτήτης καταστήματος σε μια χώρα Α οργανώνει σε γειτονική χώρα Β ημερήσια ταξίδια με λεωφορείο για το καταναλωτικό κοινό της δεύτερης αυτής χώρας Β".

(δική μου πλάγια γραφή).

Επιπλέον, η διατύπωση της Εισηγητικής Έκθεσης δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως αποκλείουσα τις πωλήσεις επί πλοίου. Οι συμβάσεις πωλήσεων κατά τη διάρκεια εκδρομής με πλοίο, πρακτική πιά διαδεδομένη στο Ηνωμένο Βασίλειο παρά στις ηπειρωτικές ευρωπαϊκές χώρες (βλ. σχετικά *Plender* σελ. 130), δεν καταλαμβάνονται από τη διατύπωση της διάταξης 5.2(γ), ακόμη κι αν η εκδρομή έγινε μετά από πρόσκληση του διοργανωτή της εκδρομής προς τους επιβάτες για την αγορά εισιτηρίων με επιστροφή προς το σκοπό αγοράς αγαθών πάνω στο πλοίο, εκτός κι αν ο καταναλωτής αγοράζει τα αγαθά μόνον σε άλλη χώρα, περιλαμβανομένων και των χωρικών της υδάτων. Το δίκαιο της σημαίας του πλοίου δεν φαίνεται να επηρεάζει την εφαρμογή της διάταξης.

καταναλωτές που έχουν ήδη μεταβεί στο εξωτερικό. Το τυπικό παράδειγμα αφορούσε γερμανούς τουρίστες που κατά τη διάρκεια των διακοπών τους στη Μεγάλη Καναρία προσκλήθηκαν σε Kaffeefahrt. Μολονότι η πωλήτρια ήταν ισπανική εταιρεία, η προώθηση των προϊόντων έγινε στη γερμανική, η σύμβαση διατυπώθηκε στη γερμανική, η εξόφληση του τιμήματος και η εκτέλεση της σύμβασης (η παράδοση των εμπορευμάτων) έπρεπε να γίνει στη Γερμανία, από γερμανική εταιρεία η οποία ανελάμβανε και την εγγύηση των εμπορευμάτων. Καθώς οι πωλήσεις αυτές είχαν συναφθεί εκτός του καταστήματος του πωλητή, η εφαρμογή του γερμανικού δικαίου θα παρείχε στον καταναλωτή δικαίωμα υπαναχώρησης από τη σύμβαση, τόσο υπό το γερμανικό δίκαιο, όσο και υπό τη σχετική κοινοτική νομοθεσία. Όμως κατά το χρονικό διάστημα που συνάφθηκαν αυτές οι συμβάσεις, η οδηγία 85/577/ΕΟΚ⁹²⁰ ίσχυε στη Γερμανία, αλλά όχι και στην Ισπανία.⁹²¹ Παρόμοιες δε δραστηριότητες συμβαίνουν σήμερα στην Τυνησία και την Τουρκία, όπου αφορούν πωλήσεις ταπήτων.⁹²² Τέθηκε λοιπόν το ερώτημα εάν θα μπορούσαν οι γερμανοί καταναλωτές να καλυφθούν από την προστατευτική αυτή νομοθεσία, με ποιο δηλαδή τρόπο μπορεί να υποστηριχθεί η εφαρμογή του γερμανικού δικαίου.

Διάφορες λύσεις υποστηρίχθηκαν.⁹²³

Ορισμένοι συγγραφείς πρότειναν την εφαρμογή των άρθρων 7 ή 16 ΣΠ. Όμως αυτή η λύση δεν παρέχει βεβαιότητα δικαίου, διότι εξαρτάται από την εκτίμηση του δικαστηρίου για την υπό κρίση διαφορά.⁹²⁴ Θα μπορούσε ακόμη να υποστηριχθεί, σε μίαν απόπειρα να εφαρμοσθεί η θεωρία της χαρακτηριστικής παροχής του άρθρου 4.2 ΣΠ σε όφελος του καταναλωτή, ότι ο αληθινός αντισυμβαλλόμενος εδώ δεν είναι η ισπανική εταιρεία, αλλά η γερμανική, με την οποία αυτή συνδέεται. Αυτό όμως είναι αντίθετο με τη γραμματική διατύπωση της σύμβασης, και δημιουργεί προβλήματα απόδειξης.⁹²⁵ Άλλη πρόταση ήταν ότι η επιλογή δικαίου πρέπει να διέπεται από το δίκαιο της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή, κατά το άρθρο 8.2. Τα περισσότερα δικαστήρια όμως απέρριψαν αυτό το επιχειρήμα.⁹²⁶

⁹²⁰Οδηγία του Συμβουλίου της 20.12.1985 για την προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορικού καταστήματος (85/577/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 31.12.85 L372/31.

⁹²¹von Hoffmann 15 *JCP* 1992.379, όπου και αναφορές σε σχετική νομολογία.

⁹²²Βλ. σχετικά von Hoffmann 15 *JCP* 1992.379, Klingsporn Burkhard: "Der Schutz des Verbrauchers im internationalen Privatrecht." 48 *Wertpapier Mitteilungen. Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht* 1994.1093-1101, Yeun Kee-Young: "Verbraucherschutz im internationalen Vertragsrecht.- Art. 29 EGBGB und die Bedeutung der "unconscionability doctrine"-". 14 *Praxis des internationalen Privat- und Verfahrens-rechts* 1994.260-261.

⁹²³Στο επίπεδο κατ' αρχήν του ουσιαστικού κοινοτικού δικαίου, είναι δυνατόν να προταθεί η άμεση ισχύς της οδηγίας 85/577/ΕΟΚ. Το αποτέλεσμα όμως εξαρτάται από το εάν η οδηγία περιλαμβάνει επαρκώς σαφείς και χωρίς όρους υποχρεώσεις των επαγγελματιών και ειδικά δικαιώματα των καταναλωτών. Reich 14 *SydLR* 1992.44.

⁹²⁴Όλη η συζήτηση στον Jayme *Ein internationales Privatrecht für Europa* 1991, αναφ. από Reich 14 *SydLR* 1992.44.

⁹²⁵Reich 1989 (στη γερμανική), αγαφ. από Joustra 15 *JCP* 1992.437.

⁹²⁶Reich 14 *SydLR* 1992.44.

Βέβαιο, όμως, είναι ότι οι προστατευτικοί κανόνες του άρθρου 5 δεν εφαρμόζονται στις συναλλαγές αυτές, γιατί το άρθρο 5 ΣΡ προϋποθέτει εδαφικό δεσμό με τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή, δεσμό ο οποίος εδώ δεν υπάρχει. Δεν προηγήθηκε διαφήμιση στη χώρα συνήθους διαμονής των καταναλωτών, ούτε συνήφθη εκεί η σύμβαση, ούτε το ταξίδι άρχισε από τη χώρα αυτή.⁹²⁷ Ο καταναλωτής δεν είναι "παθητικός" με την έννοια της ΣΡ, γιατί με δική του πρωτοβουλία μετέβη στην Ισπανία, χώρα όπου σύναψε τη σύμβαση.⁹²⁸ Η εγκυρότητα της σύμβασης θα κριθεί με βάση το ισπανικό δίκαιο, που δεν παρέχει δικαίωμα ακύρωσης. Η απόπειρα παροχής δυνατότητας ακύρωσης της σύμβασης βάσει του γερμανικού δικαίου μέσω της ερμηνείας μιάς από τις εναλλακτικές δυνατότητες του άρθρου 5.2, ώστε να καλύπτει και "τον παθητικό καταναλωτή στο εξωτερικό", διακυβεύει την ομοιόμορφη ερμηνεία της ΣΡ την οποία ζητά το άρθρο 18 ΣΡ, γιατί δεν είναι γνωστό εάν όλα τα κράτη θα ακολουθήσουν την ερμηνεία αυτή. Μόνον η απάντηση στο ζήτημα αυτό από το ΔΕΚ μπορεί να εγγυηθεί την ομοιόμορφη ερμηνεία του.⁹²⁹

5. Τελικές παρατηρήσεις.

♦ Όπως γίνεται φανερό, η οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής των προστατευτικών διατάξεων με τη χρήση μόνον του υποκειμενικού κριτηρίου, της ιδιότητας δηλαδή των συμβαλλομένων, θα κατέληγε στο να εφαρμόζονται οι προστατευτικές διατάξεις σε κάθε σχεδόν σύμβαση, καθώς κάθε σχεδόν τύπος συμβάσεως είναι δυνατόν να συναφθεί από τον καταναλωτή. Το πρόβλημα τίθεται για κάθε σύμβαση *in concreto*, εάν θα πρέπει να υπαχθεί στο γενικό κανόνα σύνδεσης ή στον ειδικό προστατευτικό. Λόγω του γενικού χαρακτήρα της ιδιότητας του καταναλωτή, το πεδίο εφαρμογής της διάταξης δεν είναι ολικά καθορισμένο.⁹³⁰

Για το λόγο αυτό εισάγονται, αναβιβαζόμενες κατ' ουσίαν σε αντικειμενικό σύνδεσμο, οι πρόσθετες προϋποθέσεις της 5.2 ΣΡ.

Αυτός ο οιονεί αντικειμενικός κανόνας σύνδεσης αντικατοπτρίζει την κλασική αρχή της έδρας της εννόμου σχέσεως του Savigny, ήτοι, ότι

⁹²⁷ von Hoffmann 15 *JCP* 1992.379.

⁹²⁸ Klingsporn 48 *Wertpapier Mitteilungen* 1994.1095.

⁹²⁹ Βλ., *e.g.*, την αναλογική εφαρμογή του άρθρου 5 που έκανε η OLG Stuttgart 18.5.1989 (αναφ. από Joustra 15 *JCP* 1992.437), Reich 14 *SydLR* 1992.44. Ο Klingsporn 48 *Wertpapier Mitteilungen* 1994.1095, προτείνει την υπαγωγή ορισμένων από τις περιπτώσεις αυτές στο άρθρο 5.2(γ) ΣΡ, όταν από τις περιστάσεις μπορεί να συναχθεί ότι η ισχύς της συμβάσεως άρχεται, όχι από την υπογραφή του δελτίου παραγγελίας (Bestellenschein) στην αλλοδαπή, αλλά μόνον με τη δήλωση παράδοσης στον καταναλωτή από την εταιρεία της χώρας συνήθους διαμονής, η οποία έχει επιφορτισθεί με την παράδοση, δήλωση η οποία έχει τη μορφή βεβαίωσης λήψης της δοθείσης παραγγελίας (Auftragsbestätigung), εκθέτοντας δε αναλυτικά τη συζήτηση σχετικά με την ύπαρξη ή μη δυνατότητας αναλογικής εφαρμογής των 5.2(β) και 5.2(γ) ΣΡ στις περιπτώσεις Gran Canaria, καταφάσκει, θεωρώντας ότι είναι δυνατή η αναλογική εφαρμογή των συνθηκών του 5.2 και σε συμβάσεις που ομοιάζουν προς αυτές.

⁹³⁰ Pocar 188 *RCADI* 1984-V.370.

"[ε]πί εκάστης εννόμου σχέσεως πρέπει να αναζητήται η περιοχή του δικαίου εις την οποίαν, η έννομος αύτη σχέσις, λόγω της ιδιαζούσης αυτής φύσεως, ανήκει ή υπόκειται (έχει την έδραν της)".⁹³¹

Με σύγχρονους όμως όρους, καθώς η σύμβαση εντοπίζεται μέσω της συγκέντρωσης των σημείων επαφής αυτής με ορισμένη έννομη τάξη, στηρίζεται κατ' ουσίαν και αυτή η διάταξη, όπως και η κατά τη γενική διάταξη 4.1(α) αναζήτηση του εφαρμοστέου δικαίου σε έλλειψη επιλογής, στην αρχή του στενότερου συνδέσμου (*the proper law of the contract*). Η κριτική που απευθύνθηκε συχνά στην κλασσική μέθοδο του Savigny, ότι δηλαδή είναι μηχανική και ουδέτερη, δε βρίσκει εδώ αντίκρουσμα, γιατί ο ειδικός κανόνας σύνδεσης λαμβάνει υπ' όψιν του την ανάγκη προστασίας που παρουσιάζουν ορισμένες συμβάσεις πώλησης σε καταναλωτές.⁹³²

Η προϋπόθεση της συγκέντρωσης περισσότερων σημείων επαφής στη σφαίρα ισχύος της έννομης τάξης της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή νομιμοποιεί κατ' ουσίαν τη δικαιοδοσία της να διέπει τη σύμβαση. Η απαίτηση ύπαρξης των επιπλέον αυτών σημείων επαφής, που στην πραγματικότητα αποτελούν κριτήρια σύνδεσης, με το κράτος συνήθους διαμονής του καταναλωτή, επέτρεψε στους συντάκτες της ΣΡ να δείξουν την πεποίθησή τους ότι σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση συνδρομής τους η συνήθης διαμονή υλοποιεί την αρχή του στενότερου συνδέσμου, κι αυτό σε τέτοιο βαθμό ώστε δεν προβλέφθηκε για τις συμβάσεις καταναλωτών η ρήτρα διαφυγής που υπάρχει για τις συμβάσεις εν γένει (άρθρο 4.5) και για τις συμβάσεις εργασίας (άρθρο 6.2 τέλος).⁹³³

Επιπλέον, όπως επισημαίνεται,⁹³⁴ οι δεσμοί με το κράτος του οποίου οι κανόνες εφαρμόζονται δεν είναι μόνο χωρικοί, αλλά και, από την άποψη αυτής της έννομης τάξης, δικαιολογείται η αρμοδιότητά της, καθώς πρόκειται για κανόνες αναγκαστικού δικαίου. Ειδικά για τους καταναλωτές, το κριτήριο της συνήθους διαμονής δικαιολογείται λόγω του πεδίου εφαρμογής που οι ουσιαστικοί προστατευτικοί κανόνες πρέπει να έχουν για να είναι αποτελεσματικοί. Πρόκειται συνεπώς για ένα σύνδεσμο που επιχειρεί να λάβει υπ' όψιν την επιθυμία εφαρμογής των προστατευτικών κανόνων της κάθε έννομης τάξης, εν όψει του σκοπού που επιδιώκουν αυτοί.

Δεν παύει όμως να παρουσιάζει η ρύθμιση και μειονεκτήματα, που αφορούν κυρίως στον τρόπο διατύπωσης των προσθέτων προϋποθέσεων του αρ. 5.2 ΣΡ:

- ♦ Από την εξέταση των προσθέτων προϋποθέσεων του άρθρου 5.2 ΣΡ προκύπτει ότι οι συντάκτες της ΣΡ επεδίωξαν μέσω αυτών να αποκλείσουν από την προστασία του άρθρου 5 ΣΡ μια κατηγορία καταναλωτών που μπορούν να

⁹³¹Μαριδάκης Γεώργιος Σ.: *Ιδιωτικών Διεθνές Δίκαιον καθά ισχύει εις την Ελλάδα*. Τόμος πρώτος. Γενικά Αρχαί. Έκδοσις δευτέρα. έκδ. Αδελφών Κλεισιούνη, Αθήνα 1967, xv-497 σελ., εις σελ. 171.

⁹³²Pommier σελ. 175.

⁹³³Patocchi σελ. 148.

⁹³⁴Patocchi σελ. 148.

χαρακτηρισθούν ως "ενεργητικοί". Σε αντίθεση με τον "παθητικό" καταναλωτή, τον οποίο το άρθρο 5.2 σκιαγραφεί ως απλώς ανταποκρινόμενο στη δυναμική πολιτική προώθησης του επαγγελματία, ο "ενεργητικός" καταναλωτής, ο οποίος, χωρίς να πάψει να έχει όλα τα χαρακτηριστικά του αδύνατου συμβαλλομένου, παίρνει την πρωτοβουλία να διερευνήσει τις δυνατότητες που του προσφέρει η ενιαία εσωτερική, ή και η παγκοσμιοποιημένη, αγορά, δεν θεωρείται από τους συντάκτες της ΣΡ ως άξιος προστασίας και τίθεται στην ίδια θέση, από άποψη εφαρμοστέου δικαίου, με τον επαγγελματία συναλλασσόμενο.⁹³⁵

Ισοδυναμεί, όμως, η νομοθετική αυτή επιλογή με άρνηση αποδοχής τόσο του συνδέσμου της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, όσο και της ίδιας της αρχής της προτίμησης, της εύνοιάς του.

Συμπερασματικά η ρύθμιση της ΣΡ αποδέχεται και αναδεικνύει τη σημασία της καταναλωτικής σύμβασης για το εμπόριο, καθώς προϋποθέτει την ύπαρξη στοιχείων που να μαρτυρούν την ανάληψη δραστηριοτήτων του επαγγελματία στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Ο εκφρασμένος όμως σκοπός της προστασίας (κατά την Εισηγητική Έκθεση η ερμηνεία της διάταξης πρέπει να γίνεται στο φως του σκοπού της, που είναι η προστασία του καταναλωτή⁹³⁶) δεν αντιστοιχεί με ένα σύνδεσμο που να δείχνει εύνοια στον καταναλωτή (εκτός από τις περιπτώσεις όπου τα μέρη επέλεξαν το εφαρμοστέο δίκαιο).

Πέρα από το ζήτημα της οικονομικής και κοινωνικής σκοπιμότητας της ρύθμισης, ή της στάθμισής της απέναντι στην ασφάλεια δικαίου των επιχειρηματιών, δεν μπορεί να παραβλεφθεί ότι η διάκριση των καταναλωτών σε "ενεργητικούς" και "παθητικούς" είναι κατ' αρχήν τεχνητή, όπως και από τις προναφερθείσες περιπτώσεις Gran Canaria προκύπτει,⁹³⁷ αλλά και στο μέλλον, εν όψει ιδίως των αναπτυσσομένων μορφών του ηλεκτρονικού εμπορίου (αξιοποίηση διεθνών τηλεπικοινωνιακών δικτύων, όπως το internet,⁹³⁸ πανευρωπαϊκή τηλεόραση) μπορεί

---

⁹³⁵Βλ. και Joustra 15 JCP 1992.436. Αντίθετα με την αντιμετώπιση της ΣΡ, η πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πώληση και τις εγγυήσεις καταναλωτικών αγαθών (96/C307/09) COM(95)520 τελικό - 96/0161(COD). (Υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 23 Αυγούστου 1996) EEEK 16.10.96 C307/8, σκοπεύει, κατά το προοίμιο αυτής, να χρησιμοποιήσει την εναρμόνιση του δικαίου των καταναλωτικών πωλήσεων ώστε να ενθαρρύνει τον καταναλωτή να παίξει ένα πιο ενεργό ρόλο στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Η παροχή ελάχιστης προστασίας, η ελάττωση της αβεβαιότητας και των αποκλίσεων μεταξύ των εθνικών δικαίων θα ενισχύσουν την εμπιστοσύνη του καταναλωτή και θα αυξήσουν τις διασυνοριακές συναλλαγές. Editorial comment: "On the way to a European consumer sales law ?" 34 CMLR 1997.209.

⁹³⁶EE Giuliano & Lagarde EEEK 27.7.1987 C199/23.

⁹³⁷Reich 14 SydLR 1992.43.

⁹³⁸Τα ζητήματα εφαρμοστέου δικαίου που ανακύπτουν κατά τις συναλλαγές μέσω του Διαδικτύου θέτουν οι Καράκωστας Ιωάννης Κ.: "Το δίκαιο του Internet (νομική αντιμετώπιση του διαδικτύου)." 46 NB 1998.1182 και Γραμματικάκη-Αλεξίου Αναστασία: "Internet και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Συμβατικές και αδικοπρακτικές ενοχές στον κυβερνοχώρο." 52 Αρμενόπουλος 1998.414.

να ανακύψει. Η προϊούσα αυτοματοποίηση κατά την παραγωγή της δηλώσεως βουλήσεως καταλήγει σε κατάρτιση τυποποιημένης συμβάσεως προσχώρησης.⁹³⁹

♦ Όπως παρατηρείται,⁹⁴⁰ το γεγονός ότι ο συνδυασμός των προσθέτων προϋποθέσεων του αρ. 5.2 ΣΡ διατυπώνεται σε μία ιδιαίτερη διάταξη η οποία σκοπεύει να περιγράψει το εύρος της ρυθμιστέας συστηματικής κατηγορίας του κανόνα σύνδεσης, αποτελεί καινοτομία σε μία σύμβαση για το εφαρμοστέο δίκαιο, δεν μεταβάλλει, όμως, τη συνολική δομή του κανόνα σύνδεσης. Απλώς υπογραμμίζει το συμπληρωματικό χαρακτήρα της διάταξης 5.2 ΣΡ, η οποία συνεχίζει όμως να ανήκει σε ένα ευρύτερο σύνολο. Εάν τα στοιχεία εντοπισμού της σύμβασης δεν ικανοποιούν τους απαιτούμενους συνδυασμούς, η σύμβαση κατανάλωσης υπάγεται στους γενικούς κανόνες, δηλ. στις γενικές διατάξεις της ΣΡ. Οι μονομερείς αναγκαστικοί κανόνες του αρ. 7 ΣΡ υπολείπονται προς ρύθμιση όσων καταναλωτικών συμβάσεων δεν καλύπτονται από το άρθρο 5.⁹⁴¹

♦ Επιπλέον, η περιγραφή του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 5 θεωρήθηκε αυστηρή, και ότι συνεπώς το άρθρο 5 θα καλύψει ένα αναλογικά μικρό ποσοστό των διεθνών συμβάσεων που συνάπτουν οι καταναλωτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁹⁴² Ως αποτέλεσμα, περιπτώσεις όπως οι *Gran Canaria* αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5. *Lege lata*, θα πρέπει να επισημανθεί η ανάγκη να ερμηνεύονται οι σχετικές με το πεδίο εφαρμογής διατάξεις υπέρ του καταναλωτή, οι δε εξαιρέσεις από τους κανόνες αυτούς περιοριστικά.

Στη σύγχρονη νομοθεσία και νομολογία εμφανίζεται η τάση να επεκταθεί η διεθνής προστασία των εντοπίων καταναλωτών και πέρα από τα όρια που θέτει η ΣΡ.⁹⁴³ Μια τέτοια όμως επέκταση δεν θα πρέπει να γίνει με μονομερή κρατική νομοθετική πρωτοβουλία, αλλά:

α) μέσω μίας αναθεώρησης της Σύμβασης,⁹⁴⁴ ή,

β) με την επέκταση του πεδίου εφαρμογής μέσω της (αναλογικής ή άλλης) ερμηνείας και με τη βοήθεια της ομοιόμορφης ερμηνείας από το ΔΕΚ, ώστε να ξεπεραστούν οι δισταγμοί των εθνικών δικαστών, ή,

---

⁹³⁹ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναλάβει να ενθαρρύνει την ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου, το οποίο προσφέρει μεγάλες δυνατότητες διασυνωριακών συναλλαγών στην Ευρώπη, αλλά και βελτίωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας εν όψει ιδίως της Νομισματικής Ένωσης. Η δημιουργία ενός σαφούς νομοθετικού πλαισίου θα βοηθήσει ιδιαίτερα στην κατεύθυνση αυτή. Βλ. *Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για μια ευρωπαϊκή πρωτοβουλία στο ηλεκτρονικό εμπόριο*. COM(97) 157 της 16.4.1997.

⁹⁴⁰ Fallon 111 *JDI* 1984.825.

⁹⁴¹ von Hoffmann 15 *JCP* 1992.372.

⁹⁴² North, αναφ. από Morse 41 *ICLQ* 1992.11.

⁹⁴³ von Hoffmann 15 *JCP* 1992.380.

⁹⁴⁴ von Hoffmann 15 *JCP* 1992.380.

γ) τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούν, βάσει του άρθρου 20 ΣΡ, να υιοθετήσουν συμπληρωματικούς κανόνες για ειδικές κατηγορίες συμβάσεων. Η λύση αυτή όμως εγκυμονεί τον κίνδυνο να γίνουν οι κανόνες ιδ.δ.δ. δυσπρόσιτοι.⁹⁴⁵

♦ Ένα άλλο ζήτημα είναι πως οι ειδικές ρυθμίσεις δεν θα ωφελήσουν τον καταναλωτή που μόνο προσωρινά διαμένει στη χώρα με την οποία η σύμβαση συνδέεται στενότερα. Αν, επί παραδείγματι, ένας εργαζόμενος με συνήθη διαμονή στη χώρα Β στέλνεται μόνον προσωρινά από την εταιρεία του στη χώρα Α και αγοράζει εκεί αγαθά, δεν επωφελείται ούτε από το δίκαιο προστασίας του καταναλωτή της χώρας Α. Η διαφορά σε σχέση με τις συμβάσεις εργασίας είναι εμφανής: εκεί ο εργαζόμενος μπορεί πάντοτε να προσδοκά στις προστατευτικές διατάξεις κάποιου δικαίου, όχι όμως και ο καταναλωτής. Το πρόβλημα μπορεί να αντιμετωπισθεί μόνον με την εφαρμογή της διάταξης 7.2 ΣΡ.⁹⁴⁶

♦ Οι συνέπειες της διάστασης όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής μεταξύ της Συμβάσεως Βρυξελλών και της Συμβάσεως Ρώμης μπορεί να είναι αρνητικές για τον καταναλωτή, εφ' όσον επιτρέπουν το forum shopping.⁹⁴⁷ Το γεγονός, επί παραδείγματι, ότι η σύμβαση που συνάπτεται υπό τις συνθήκες της διάταξης 5.2(γ) δεν καλύπτεται από παρόμοια κατηγορία υπό τη Σύμβαση των Βρυξελλών, καθιστά την εγγύηση ευάλωτη, καθώς είναι δυνατές οι ρήτρες παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας.⁹⁴⁸

---

⁹⁴⁵Joustra 15 *JCP* 1992.440.

⁹⁴⁶Hartley *Consumer Protection* σελ.130.

⁹⁴⁷Βλ. EE Giuliano & Lagarde *EEJK* 27.7.1987 C199/24.

⁹⁴⁸Normand-Balate *CDE* 1990.314, Βλ. και Hensen 15 *JCP* 1992.357.

Κεφάλαιο Τρίτο: ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ.

Τμήμα 1ο: Η ελεύθερη επιλογή και οι περιορισμοί της (άρθρο 5.2 ΣΡ).

Κατ' αρχήν επισημαίνεται ότι η ΣΡ διατηρεί τη δυνατότητα ελεύθερης επιλογής εφαρμοστέου δικαίου και στις συμβάσεις με αδύνατο μέρος. Όμως οι γενικοί περιορισμοί της ελευθερίας επιλογής εφαρμοστέου δικαίου της Σύμβασης Ρώμης χρήζουν συμπλήρωσης, ώστε να εξασφαλισθεί μεγαλύτερη προστασία του αδύνατου μέρους.

Υιοθετούνται λοιπόν ειδικοί κανόνες σύνδεσης, οι οποίοι περιορίζουν την ελευθερία επιλογής δικαίου των μερών, όσον αφορά τα αποτελέσματά της. Οριο της επιλογής συνιστά η εξασφάλιση, ακόμη και αντίθετα στη θέληση του αδύνατου μέρους, ενός ελάχιστου επιπέδου προστασίας. Το ελάχιστο αυτό επίπεδο είναι η διάσωση του υλικού αποτελέσματος το οποίο εγγυώνται οι αναγκαστικοί κανόνες του αντικειμενικά οριζόμενου ουσιαστικού δικαίου, που θα ήταν εφαρμοστέο σε έλλειψη επιλογής.^{949 950}

Παράγραφος I: Η εφαρμογή του άρθρου 3 ΣΡ στις συμβάσεις καταναλωτών.

Οι διατάξεις του άρθρου 3, παρά την σε πρώτη όψη αντίθετη διατύπωση του άρθρου 5.2 ("*Παρά τις διατάξεις του άρθρου 3...*"), εφαρμόζονται και συμπληρώνουν, ως γενικές, τις ειδικές διατάξεις του άρθρου 5.

Αυτό ισχύει, βεβαίως, στο βαθμό που το άρθρο 5 δεν θεσπίζει αυστηρότερους περιορισμούς από αυτούς του άρθρου 3, περίπτωση κατά την οποία υπερισχύουν οι διατάξεις του άρθρου 5, ως ειδικές. Η άποψη αυτή δικαιολογείται από το περιεχόμενο του άρθρου 3, αλλά και από το γεγονός ότι η κεντρική του αρχή, η ελεύθερη επιλογή, διατηρήθηκε ρητά από το άρθρο 5.⁹⁵¹

Ζητήματα, συνεπώς, σχετικά με το χρόνο επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου, τη ρητή ή σιωπηρή επιλογή, ή την επιλογή δικαίου μόνον για ένα τμήμα της σύμβασης θα κριθούν σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 3.⁹⁵²

⁹⁴⁹Για την έννοια του όρου "αναγκαστικοί κανόνες" στο άρθρο 6.1, βλ. αρ. 3.3: Γραμματικάκη-Αλεξίου σελ. 50.

⁹⁵⁰Για εκτενέστερη ανάπτυξη, βλ. *infra* σελ. 239 επ..

⁹⁵¹Tagaras LVIII *RDIDC* 1981.343, Philip, Γραμματικάκη-Αλεξίου σελ. 47; 54.

⁹⁵²Γραμματικάκη-Αλεξίου σελ. 38. Για την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 3.3 ΣΡ σε συμβάσεις καταναλωτών, βλ. *supra*, σελ. 161.

Παράγραφος II: Το άρθρο 5.2 ΣΡ επιτρέπει την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλομένους.

Η κατάχρηση της αυτονομίας των μερών σε βάρος του καταναλωτή είναι δυνατόν να αντιμετωπισθεί είτε με τον πλήρη αποκλεισμό της δυνατότητας επιλογής εφαρμοστέου δικαίου, είτε με τη διατήρηση της αυτονομίας των μερών υπό περιορισμούς και με την εισαγωγή ειδικών κανόνων για να προστατευθεί ο καταναλωτής. Η δεύτερη αυτή άποψη φαίνεται να επικρατεί, υπάρχει όμως αντίλογος τόσο στη θεωρία (βλ. στη συνέχεια) και στη νομοθετική πρακτική, όσο και στο ιστορικό επεξεργασίας της ίδιας της ΣΡ (βλ. *infra* σελ. 234 επ.).

Από τη σημερινή μορφή του άρθρου 5.2 ΣΡ προκύπτει κατά τρόπο αναμφισβήτητο η ύπαρξη δυνατότητας επιλογής εφαρμοστέου δικαίου στις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές, αλλά με περιορισμούς.

Κατά της απεριόριστης δυνατότητας επιλογής εφαρμοστέου δικαίου στις συμβάσεις καταναλωτών τάχθηκε σημαντικό μέρος της θεωρίας.⁹⁵³ Τα σημαντικότερα επιχειρήματα είναι αφ' ενός μεν ότι η αποδοχή της απεριόριστης αυτονομίας των μερών είναι ξένη προς το δίκαιο της προστασίας του καταναλωτή, του οποίου οι διατάξεις είναι κυρίως αναγκαστικού δικαίου, αφ' ετέρου δε ότι ένας από τους λόγους ύπαρξης της αυτονομίας των μερών, δηλαδή η αδυναμία ή η δυσκολία εντοπισμού ορισμένων συμβάσεων, δεν υφίσταται στην περίπτωση των συμβάσεων καταναλωτών που συνδέονται στενά με τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Ακόμη και η ασφάλεια δικαίου θεωρήθηκε ως πλεονέκτημα του αποκλεισμού της αυτονομίας των μερών, εφ' όσον οι συμβάσεις κατανάλωσης τις οποίες καταλαμβάνει περιγράφονται με σαφήνεια.⁹⁵⁴

Παράγραφος III: Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.

Η επιλογή δικαίου από τα μέρη αποκλειόταν από πολλά νομοθετικά κείμενα και προτάσεις. Τα σχέδια νόμων ιδ.δ.δ. Ελβετίας (1978), Ο.Δ. Γερμανίας και το σχέδιο της ΣΡ του 1979, επί παραδείγματι, απέκλειαν την αυτονομία των μερών.⁹⁵⁵ Άλλα κείμενα την αποδέχονται, πάντοτε όμως με περιορισμούς, όπως το σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980), ο AGB-G Ο.Δ. Γερμανίας (1976), ο αυστριακός νόμος ιδ.δ.δ. (1978).

⁹⁵³Μεταξύ αυτών Lando: *Les obligations contractuelles EPILO* σελ. 128-136, Lando: *Party Autonomy in the EC Convention εις L' influence des Communautés Européennes* σελ. 196-200, αλλά και Pelichet: *Memorandum Actes et Documents de la 14ème Session* σελ. 23-24. Imhoff Scheier σελ. 202, 205, Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.144-145.

⁹⁵⁴Imhoff-Scheier σελ. 201-203.

⁹⁵⁵Imhoff-Scheier σελ. 202.

1. Ελβετία.

Το ελβετικό σχέδιο νόμου ιδ.δ.δ. (1978) απέκλειε εν γένει (άρθρα 117.2, 122) κάθε ελευθερία επιλογής δικαίου στις συμβάσεις με αδύνατο μέρος. Κατ' άρθρο 117.2:

"L' élection de droit est exclue lorsque l' application d' une loi déterminée s' impose en raison du besoin particulier de protection d' une partie"

ενώ κατ' άρθρο 122:

"Un besoin particulier de protection est en principe reconnu: a. à l' acheteur par accomptes, dans les ventes a tempérament; b. au debiteur, dans les contrats de petit crédit [...]".

Η αιτιολογία ήταν ότι η προστασία του αδύνατου συμβαλλόμενου με την υιοθέτηση της μεθόδου του ευνοϊκότερου δικαίου θα δημιουργούσε πολύ μεγάλη ανασφάλεια δικαίου.⁹⁵⁶ Η διάταξη επικρίθηκε⁹⁵⁷ ως ασαφής λόγω της υπερβολικά ευρείας διατύπωσής της, που δεν επέτρεπε να διαγνωσθεί με ακρίβεια το πεδίο εφαρμογής της.

Ο πλήρης αποκλεισμός της αυτονομίας των μερών στις συμβάσεις καταναλωτών έγινε τελικά δεκτός από το άρθρο 120.2 του ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. (1987):

"L' élection de droit est exclue."

Η κριτική της ρύθμισης εστιάζεται στο ότι παραγνωρίζει την ανάγκη του πωλητή για ομοιόμορφη ρύθμιση των συναλλαγών του, αλλά και στο ότι δεν παρέχει επαρκή ελαστικότητα σχετικά με την προστασία του καταναλωτή καθεαυτή. Το δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή μπορεί να του παρέχει λιγότερη προστασία, καθώς το δίκαιο της προστασίας του καταναλωτή αναπτύχθηκε πρώτα σε χώρες με υψηλό βαθμό κατανάλωσης, όπως οι ΗΠΑ και η Σουηδία, και μόνον αργότερα διαδόθηκε σε άλλες χώρες. Είναι συνεπώς δυνατόν η υπαγωγή της σύμβασης στο δίκαιο του παραγωγού αντί του καταναλωτή να παράσχει μεγαλύτερη προστασία στον καταναλωτή.⁹⁵⁸

2. Γερμανία.

Το προσχέδιο του AGB-G (1976) της Ο.Δ. Γερμανίας απέκλειε την επιλογή δικαίου από τα μέρη. Τελικά όμως προτιμήθηκε η πιο εύκαμπτη διατύπωση των παρ. 10.8 και 12.⁹⁵⁹

⁹⁵⁶Loi Fédérale sur le droit international privé (Loi de d.i.p.). *Projet de loi de la Commission d' Experts et Rapport explicatif* de Vischer Frank & Volken Paul. *Etudes Suisses de Droit International*. Société Suisse de Droit International. Volume 18. Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich 1978, σελ. 214, 215, 323, 326.

⁹⁵⁷Loi Fédérale sur le droit international privé. *Présentation des reponses à la procédure de consultation relative au projet de loi de la commission d' experts et au rapport explicatif*. Office Fédéral de Justice, Berne mai 1980, σελ. 377 επ.. Βλ. και Imhoff-Scheier σελ. 202.

⁹⁵⁸von Hoffmann 15 *JCP* 1992.368.

⁹⁵⁹Imhoff-Scheier σελ. 201.

➤ Η παρ. 10.8 (η οποία απαλείφθηκε με το αρ. 6.2 του Gesetz zur Neuregelung des internationalen Privatrechts της 25.7.1986) επέτρεπε κατ' αρχήν την επιλογή εφαρμοστέου δικαίου, εφ' όσον υπάρχει συμφέρον των συμβαλλομένων για την εφαρμογή του δικαίου αυτού (αρχή της σχετικής αυτονομίας). Κατά την παράγραφο 10.8 AGB-G (1976):

"The following provisions in particular are void in standard contract conditions [...] 8.(Choice of law) an agreement which provides for the application of foreign law or of the law of the German Democratic Republic if no legitimate interest for the application of such law exists."

Είναι συνεπώς άκυρη η ρήτρα επιλογής αλλοδαπού δικαίου, εκτός εάν η εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου δικαιολογείται από τις ιδιαίτερες συνθήκες της συγκεκριμένης περίπτωσης. Ο σκοπός της ρύθμισης ήταν να εξασφαλίσει ότι όσοι διαμένουν συνήθως στη Γερμανία (ανεξαρτήτως ιθαγενείας) απολαμβάνουν την προστασία του νόμου. Επομένως το γεγονός ότι ένα ή και τα δύο μέρη βρίσκονταν στο εξωτερικό όταν συνήφθη η σύμβαση δεν αρκεί για να δικαιολογηθεί η υπαγωγή της σύμβασης σε δίκαιο άλλο από το γερμανικό. Η επιλογή ενός αλλοδαπού δικαίου είναι, όμως, ισχυρή εάν το αντικείμενο της σύμβασης έχει ισχυρά στοιχεία αλλοδαπότητας, όπως η πώληση ενός ακινήτου σε μία άλλη χώρα ή συναλλαγές που αφορούν αλλοδαπούς τίτλους.

➤ Τα έννομα αποτελέσματα της υπαγωγής της σύμβασης σε αλλοδαπό δίκαιο περιορίζονται από την παρ. 12 AGB-G,⁹⁶⁰ που ορίζει ότι οι διατάξεις του AGB-G τυγχάνουν εφαρμογής, εφ' όσον πρόκειται για μία σύμβαση που συνδέεται αρκετά στενά με τη Γερμανία, εφ' όσον δηλαδή συντρέχουν οι όροι των περιπτώσεων 1 και 2 της παρ. 12:

"§ 12. Internationaler Geltungsbereich.

Unterliegt ein Vertrag ausländischem Recht, so sind die Vorschriften dieses Gesetzes gleichwohl anzuwenden, wenn der Vertrag einen engen Zusammenhang mit dem Gebiet der Bundesrepublik Deutschland aufweist. "

Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι πρόκειται για μονομερή κανόνα σύνδεσης, ο οποίος περιορίζεται στη ρύθμιση του πεδίου εφαρμογής των κανόνων του AGB-G. Δεν αφορά το ζήτημα της προστασίας του αλλοδαπού καταναλωτή μέσω των κανόνων της δικής του συνήθους διαμονής.⁹⁶¹

3. Ολλανδία

Παρόμοια με το γερμανικό AGB-G, μονομερή ρύθμιση του πεδίου εφαρμογής της υιοθετεί η διάταξη του άρθρου 247.4, book 6, του ολλανδικού Burgerlijk Wetboek (1992):

⁹⁶⁰ Όπως αυτή τροποποιήθηκε με το ν. της 19.7.1996 (BGBl. I S.1013) που μετέφερε στο γερμανικό δίκαιο την Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5.4.1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές. ΕΕΕΚ 21.4.93 L95/29.

⁹⁶¹ Patocchi σελ. 131-132, von Hoffmann 15 JCP 15.370.

"4. Op overeenkomsten tussen een gebruiker en een wederpartij, natuurlijk persoon, die niet handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf, is, indien de wederpartij haar gewone verblijfplaats in Nederland heeft, deze afdeling van toepassing, ongeacht het recht dat de overeenkomst beheerst."⁹⁶²

4. Αυστρία.

Ο αυστριακός νόμος ιδ.δ.δ. (1978) ορίζει στην παρ. 41.2 ότι "Soweit es sich um die zwindenden Bestimmungen dieses Rechts handelt, ist eine Rechtswahl zum Nachteil des Verbrauchers unbeachtlich."⁹⁶³

Στο βαθμό συνεπώς που το δίκαιο συνήθους διαμονής του καταναλωτή περιλαμβάνει αναγκαστικές διατάξεις που εγγυώνται ειδική προστασία του καταναλωτή, μιά επιλογή δικαίου δεν θα γίνει σεβαστή αν μειώνει την προστασία αυτή.⁹⁶⁴

5. Σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980).

Τόσο ο πρωταρχικός σκοπός του άρθρου 6.1 σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980), ο περιορισμός δηλαδή της αυτονομίας των μερών, όσο και η διατύπωση αυτού, προσεγγίζουν το σκοπό και τη διατύπωση του άρθρου 5.2 της ΣΡ.⁹⁶⁵ Το άρθρο 6.1 ορίζει ότι:

"La loi interne choisie par les parties régit les contrats visés par la Convention. Néanmoins, le choix des parties ne peut en aucun cas priver le consommateur de la protection que lui accordent les dispositions impératives de la loi interne du pays de sa residence habituelle au moment de la commande."⁹⁶⁶

6. Σχέδια Σύμβασης Ρώμης (1972, 1979).

➤ Το σχέδιο ΣΡ του 1972, το οποίο δεν περιείχε ιδιαίτερη ρύθμιση σχετικά με τις συμβάσεις που συνάπτουν καταναλωτές, επέτρεπε την επιλογή εφαρμοστέου δικαίου και κατέλιπε την προστασία του καταναλωτή στους αναγκαστικούς κανόνες του άρθρου 7. Κατά τη συζήτηση του σχεδίου υποστηρίχθηκε η ολοκληρωτική

---

⁹⁶²

"This section applies to contracts between a user and the other party, where the latter is a natural person not acting in the course of a business or a profession, if the other party has his habitual place of residence in the Netherlands, irrespective of the law applicable to the contract."

Μετάφραση von Hoffmann *JCP* 15.370. Βλ. και Chorus Jeroen Marie Jozef (et al.), eds.: *Introduction to Dutch Law for Foreign Lawyers*. 2nd edition. Kluwer, Deventer-Boston 1993, xii-483 σελ., εις σελ. 117.

⁹⁶³

"Dans la mesure où il s'agit de prescriptions impératives de ce droit, [πρόκειται για το εφαρμοστέο σε έλλειψη επιλογής των μερών δίκαιο] un choix du droit applicable désavantageux pour le consommateur ne doit pas être respecté."

68 *RCDIP* 1978.173-185, note introductive υπό Schwind Fritz.

⁹⁶⁴Pocar 188 *RCADI* 1984-V.380.

⁹⁶⁵Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.103, von Overbeck: *The Swiss draft statute Contract Conflicts* σελ. 273, Hartley *Consumer Protection* σελ. 125.

⁹⁶⁶Conférence de La Haye de DIP. *Actes et documents de la 14ème session* (1980). Extrait de l' Acte final - Textes adoptés, σελ. II-179.

εξαίρεση των συμβάσεων καταναλωτών από τη δυνατότητα επιλογής δικαίου, προβάλλοντας το επιχείρημα ότι το άρθρο 7 θα οδηγούσε σε απρόβλεπτα αποτελέσματα και σε κατάτμηση (*dépeçage*) του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου.⁹⁶⁷

➤ Το σχέδιο ΣΡ του 1979 προέβλεπε στο άρθρο 5.1 ότι
"Le choix par les parties de la loi applicable ne peut en aucun cas porter atteinte aux dispositions impératives de la loi du pays dans lequel cette personne [le consommateur] a sa résidence habituelle" [ακολουθούν πρόσθετοι όροι].

Κατ' αρχήν παρατηρούμε ότι η ελευθερία των συμβαλλομένων να επιλέξουν το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο δεν τίθεται τυπικά υπό αμφισβήτηση. Περιγράφεται, όμως, από την ύπαρξη ενός υποχρεωτικού αντικειμενικού συνδέσμου με τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Οι αναγκαστικοί κανόνες του δικαίου της χώρας αυτής υπερισχύουν των διατάξεων του επιλεγέντος δικαίου. Το γεγονός ότι δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα στους κανόνες αυτούς, σημαίνει ότι το άρθρο 5.1 του σχεδίου:

(α) αφορά τους αναγκαστικούς κανόνες άμεσης εφαρμογής, αλλά και τους κανόνες που είναι αναγκαστικοί στο εσωτερικό της εθνικής έννομης τάξης,

(β) αφορά τόσο τους σχετικούς με την προστασία του καταναλωτή αναγκαστικούς κανόνες, όσο και τους αναγκαστικούς κανόνες που, επιδιώκοντας άλλους σκοπούς, αξιώνουν εφαρμογή στην επίδικη σύμβαση,⁹⁶⁸

(γ) επιτάσσει την εφαρμογή των αναγκαστικών αυτών κανόνων, είτε είναι ευνοϊκότεροι, είτε δυσμενέστεροι για τον προστατευόμενο καταναλωτή σε σύγκριση με το επιλεγέν δίκαιο.⁹⁶⁹

Πλεονέκτημα της λύσης αυτής ήταν ότι δεν πλήττει την ασφάλεια δικαίου, καθώς ο πωλητής γνωρίζει εξ αρχής ότι πρέπει να συμμορφωθεί με τις αναγκαστικές διατάξεις του δικαίου της συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Ταυτόχρονα η ρύθμιση δεν απαγορεύει την αυτονομία των συμβαλλομένων στην περίπτωση όπου κανένας αναγκαστικός κανόνας δεν προστατεύει τον καταναλωτή στη χώρα συνήθους διαμονής του.⁹⁷⁰ Όμως, όπως παρατηρείται,⁹⁷¹ η επιλογή των μερών θα

⁹⁶⁷Lando εις von Hoffmann: General Report σελ. 16. Βλ. και *supra*, σελ. 154.

⁹⁶⁸Imhoff-Scheier σελ. 202.

⁹⁶⁹Η έκφραση "ne peut en aucun cas porter atteinte aux dispositions impératives" του σχεδίου ΣΡ (1979) έδωσε το έναυσμα για αποκλίνουσες ερμηνείες, ήτοι ότι:

(i) πρόκειται κι εδώ η εφαρμογή του ευνοϊκότερου γιά τον αδύνατο δικαίου. Ο ερμηνευτής της διάταξης θα πρέπει να συγκρίνει τη λύση του επιλεγέντος δικαίου με αυτές του δικαίου της συνήθους διαμονής. Kropholler, Pocar, αναφ. από Imhoff-Scheier σελ. 201.

(ii) Την αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή τα μέρη μπορούν να αποκλίνουν μόνον από τις ενδοτικού δικαίου διατάξεις του δικαίου συνήθους διαμονής του καταναλωτή, υποστήριξε ο Pommier σελ. 163, αντιπαραβάλλοντας τη διατύπωση με αυτή του ισχύοντος κειμένου της ΣΡ "ne peut avoir comme résultat de priver le consommateur de la protection que lui assurent les dispositions impératives ...".

⁹⁷⁰Patocchi σελ. 133, Imhoff-Scheier σελ. 205, Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.146.

⁹⁷¹Pommier σελ. 163, Imhoff-Scheier σελ. 202.

εφαρμοσθεί πλήρως μόνο στη σπάνια περίπτωση που το αντικειμενικά εφαρμοστέο δίκαιο δεν περιέχει καθόλου αναγκαστικούς προστατευτικούς κανόνες. Μία πραγματική επιλογή εφαρμοστέου δικαίου, υπό την ιδιωτικοδιεθνολογική έννοια του κανόνα σύνδεσης, ήτοι της υπόδειξης του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου, αποκλειόταν, ουσιαστικά από τη διάταξη αυτή, η οποία περιορίζε την ελευθερία των συμβαλλομένων στην έννοια που αυτή έχει στο εσωτερικό δίκαιο και επέτρεπε μόνο την ενσωμάτωση διατάξεων υλικού (ουσιαστικού) δικαίου.⁹⁷²

Παράγραφος IV: Η εγκυρότητα της επιλογής εφαρμοστέου δικαίου.

1. Η τυπική εγκυρότητα της επιλογής.

I. Ρητή ή σιωπηρή, προφορική ή γραπτή επιλογή ;

Ο φορμαλισμός στην επιλογή εφαρμοστέου δικαίου προκρίθηκε από ορισμένα νομοθετικά κείμενα ως μέσο προστασίας του καταναλωτή. Στο σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980), επί παραδείγματι, το άρθρο 6.2 ορίζει ότι

"La loi choisie doit faire l' objet d' une désignation expresse et par écrit."

Η διάταξη αυτή υιοθετήθηκε χωρίς να χρειαστούν εκτεταμένες συζητήσεις, καθώς

"en effet une désignation implicite est incompatible avec le but recherché, c' est-à-dire la protection du consommateur"⁹⁷³.

Ακόμη και όταν, συνεπώς, το εφαρμοστέο δίκαιο επιτρέπει τις προφορικές συμφωνίες, η συμβατική επιλογή εφαρμοστέου δικαίου θα είναι ισχυρή μόνον εάν ενσωματώνεται σε γραπτό κείμενο.⁹⁷⁴

Σε αντίθεση με το σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980), η ΣΡ δέχεται ότι και για τις συμβάσεις καταναλωτών η επιλογή εφαρμοστέου δικαίου μπορεί, κατά τη γενική διάταξη 3.1 ΣΡ,

"να είναι ρητή ή να συνάγεται με βεβαιότητα από τις διατάξεις της σύμβασης ή τα δεδομένα της υπόθεσης".

Το τελευταίο συμβαίνει, σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση,⁹⁷⁵ με τις "συμβάσεις-πρότυπα" που διέπονται από ένα ορισμένο δικαϊκό σύστημα όπου, παρά την έλλειψη ρητής επιλογής, μπορεί κανείς να συνάγει τη θέληση των μερών. Άλλη

⁹⁷² Παρόμοια παρατήρηση και για το άρθρο 3.3 της ΣΡ: von Overbeck: *The Swiss draft statute Contract Conflicts* σελ. 273.

⁹⁷³ von Mehren: *Report Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-194. Κατά την επιτροπή ειδικών,

"stipulations for governing law were more problematic in consumer contracts than in contracts generally and, therefore, should never be implied."

Special Commission: *Report*, σελ. II-38, βλ. και Procès-Verbal No 6, σελ. II-117 *Actes et Documents de la 14ème session*.

⁹⁷⁴ Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.112.

⁹⁷⁵ EE Giuliano & Lagarde *EEK* 27.7.1987 C199/ 17.

τέτοια περίπτωση μπορεί να είναι μιά διαφήμιση αναφερόμενη στις εγγυήσεις που προσφέρει η έννομη τάξη στα πλαίσια της οποίας συνήθως ενεργεί ο επαγγελματίας.

II. Το δίκαιο που διέπει την τυπική εγκυρότητα της επιλογής.

Όσον αφορά το δίκαιο με βάση το οποίο θα κριθούν τυχόν αμφισβητήσεις της τυπικής εγκυρότητας της ρήτηρας επιλογής εφαρμοστέου δικαίου, αυτό κατά το άρθρο 6.3 του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980), θα είναι το δίκαιο της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή, το ίδιο δηλαδή που διέπει και την ουσιαστική εγκυρότητα.⁹⁷⁶

Η ΣΡ δεν περιλαμβάνει ειδικό κανόνα για το δίκαιο με βάση το οποίο θα κριθεί η επιλογή δικαίου. Καθώς, όμως, οι συντάκτες της ΣΡ υιοθετούν στο άρθρο 3.4 ΣΡ την αντίληψη ότι η επιλογή δικαίου αποτελεί σύμβαση, η τυπική της εγκυρότητα θα κριθεί, όπως κι όλη η τυπική εγκυρότητα της σύμβασης, με βάση το δίκαιο της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή (άρθρο 9.5 ΣΡ).⁹⁷⁷

2. Η ουσιαστική εγκυρότητα της επιλογής.

I. Άρθρο 6.3 σχεδίου Σύμβασης Χάγης 1980.

Κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας του σχεδίου Σύμβασης Χάγης του 1980, εκτεταμένη συζήτηση προκάλεσε το πρόβλημα εάν η ουσιαστική, αλλά και η τυπική, εγκυρότητα της επιλογής εφαρμοστέου δικαίου πρέπει να υπαχθούν στο δίκαιο που διέπει τη σύμβαση. Το δίκαιο όμως αυτό, στις συμβάσεις καταναλωτών, θα είναι συνήθως το δίκαιο του πωλητή. Κατά την επεξεργασία είχε προταθεί διάταξη παρόμοια με το άρθρο 8 ΣΡ.⁹⁷⁸ Τελικά υιοθετήθηκε με μικρή πλειοψηφία το άρθρο 6.3, κατά το οποίο:

"Les conditions relatives a l' existence, à la validité et à la forme du consentement des parties quant au choix de la loi applicable sont régies par la loi interne du pays de la résidence habituelle du consommateur au moment de la commande."⁹⁷⁹

Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση, με βάση τη διάταξη που υιοθετήθηκε ο καταναλωτής

"enjoys the protection of his own law with respect as well to the permissible scope of the stipulation, as well as to the effectiveness of the agreement containing the stipulation"⁹⁸⁰,

επιτυγχάνεται δηλαδή απλούστευση και ενότητα δικαίου στην κατεύθυνση της προστασίας του καταναλωτή. Ο καταναλωτής μπορεί χωρίς να "απειλείται" από

⁹⁷⁶Βλ. αρ. 6.3 ΣΧ (1980) στη συνέχεια. Σημειώνεται ότι το σχέδιο ΣΧ (1980) περιλαμβάνει στο άρθρο 8 ειδικό κανόνα για το εφαρμοστέο δίκαιο στον τύπο ολόκληρης της σύμβασης.

⁹⁷⁷Παμπούκης 40 ΝΒ 1992.1332.

⁹⁷⁸Βλ. Procès-verbal No 7 Actes et Documents de la 14ème session σελ. II-117 ως 122, ιδιαίτερα σελ. 122.

⁹⁷⁹von Mehren: Report σελ. II-194.

⁹⁸⁰von Mehren: Report, σελ. II-194. Procès-verbal No 6, 7, σελ. II-117 - II-122, Actes et Documents de la 14ème session.

αιφνιδιασμούς να βασισθεί στις συνήθειες συνθήκες της ζωής του. Μειονέκτημα της ρύθμισης αυτής αποτελεί η υπαγωγή και της συναίνεσης του πωλητή στο δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή.⁹⁸¹

II. Άρθρα 8.1, 8.2 Σύμβασης Ρώμης.

Όπως αναφέρει η Εισηγητική Έκθεση,⁹⁸² ο κανόνας του άρθρου 8.1 ΣΡ που υπάγει την κρίση για την ύπαρξη και ουσιαστική εγκυρότητα της σύμβασης, ή διάταξης αυτής, στη *lex contractus*, διέπει και την ύπαρξη και εγκυρότητα της συναίνεσης των μερών για την επιλογή εφαρμοστέου δικαίου.

➤ Κατ' αρχήν, ο χειρισμός του άρθρου 8.1 ΣΡ μπορεί να αποδειχθεί δυσχερής στις συμβάσεις καταναλωτών, καθώς πρόκειται για ένα περίπλοκο εναλλακτικό κριτήριο:

Πρώτο ανακύπτει το ερώτημα εάν, σε περίπτωση που έγινε επιλογή εφαρμοστέου δικαίου, το δίκαιο αυτό *αποκλειστικά* θα διέπει και την ύπαρξη και το κύρος της ρήτρας επιλογής εφαρμοστέου δικαίου, ή εάν θα πρέπει επιπροσθέτως να τηρηθούν και οι τυχόν σχετικοί αναγκαστικοί κανόνες του δικαίου της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή.⁹⁸³ Η λύση αυτή φαίνεται κατ' αρχήν αντίθετη με το γράμμα της διάταξης 5.2, η οποία αναφέρεται στη *lex voluntatis* ως εφαρμοστέο δίκαιο. Επίσης αυξάνεται η πολυπλοκότητα της ρύθμισης. Διαθέτει όμως το πλεονέκτημα να συνάδει με τη γενική ερμηνευτική αρχή υπέρ της προστασίας του καταναλωτή.

Ακόμη, όμως, κι αν η άποψη της πρόσθετης εφαρμογής των σχετικών αναγκαστικών κανόνων του δικαίου της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή γίνει δεκτή, το ίδιο το άρθρο 8 ΣΡ δεν απαγορεύει την επιλογή εφαρμοστέου δικαίου μέσω των τυποποιημένων γενικών όρων της σύμβασης, το οποίο θα είναι συνήθως το δίκαιο του πωλητή.

➤ Δυνατότητα να εμποδισθεί η πλήρης κατίσχυση του δικαίου του πωλητή παρέχει η επιφύλαξη του άρθρου 8.2 ΣΡ, το οποίο καλύπτει το στενότερο ζήτημα της *ύπαρξης* της συναίνεσης των συμβαλλομένων⁹⁸⁴ για την επιλογή εφαρμοστέου δικαίου. Κατ' αυτό,

"[...] ένας συμβαλλόμενος μπορεί να επικαλεσθεί το δίκαιο της χώρας όπου έχει τη συνήθη διαμονή του, για να αποδείξει ότι δεν έχει συναινέσει, αν από τις περιστάσεις συνάγεται ότι δεν θα ήταν λογικό να καθορισθεί το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του σύμφωνα με το δίκαιο που προβλέπεται στην προηγούμενη παράγραφο."

Η διάταξη αυτή επιτρέπει να περιορισθεί η αυτονομία των συμβαλλομένων, και, μολονότι δεν καταλαμβάνει μόνον τις συμβάσεις καταναλωτών, μπορεί να

⁹⁸¹ von Hoffmann, εις Procès-verbal No 7 Actes et Documents de la 14ème session σελ. II-120.

⁹⁸² EE Giuliano & Lagarde EEEK 27.7.1987 C199/ 28.

⁹⁸³ Βλ. και Beraudo, εις Procès-verbal No 7 Actes et Documents de la 14ème session σελ. II-121.

⁹⁸⁴ Κι όχι του κύρους αυτής. EE Giuliano & Lagarde EEEK 27.7.1987 C199/ 28.

αποδειχθεί χρήσιμη, επί παραδείγματι στην περίπτωση επιλογής δικαίου μέσω τυποποιημένων συμβάσεων προσχώρησης με τις οποίες μια επιχείρηση συναλλάσσεται με τους καταναλωτές πελάτες της.⁹⁸⁵

Δεν πρέπει όμως να παραβλέπουμε ότι ο καταναλωτής φέρει το βάρος επίκλησης κι απόδειξης ότι δεν έχει συναινέσει. Καθώς δεν πρόκειται για εφαρμογή του ευνοϊκότερου δικαίου, η διάταξη δεν προσφέρει τίποτε επιπλέον όταν η σύμβαση υπάγεται ήδη στο δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή.⁹⁸⁶

Συμπερασματικά μπορεί να λεχθεί ότι η αντίστοιχη διάταξη 6.3 του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980) είναι απλούστερη στο χειρισμό της γιά το δικαστή κι ευμενέστερη γιά τον καταναλωτή, τόσο ουσιαστικά όσο και διαδικαστικά, καθώς δεν τον επιφορτίζει με το βάρος επίκλησης κι απόδειξης.

Παράγραφος V: Τα όρια της επιλογής κατά το άρθρο 5.2 ΣΡ.

Τα έννομα αποτελέσματα της επιλογής εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλομένους περιορίζονται αφ' ενός από τις γενικές διατάξεις των άρθρων 3.3, 7 και 16 ΣΡ, οι οποίες όμως δεν αναλύονται εδώ, καθώς αφορούν το εφαρμοστέο δίκαιο σε κάθε κατηγορία συμβάσεων⁹⁸⁷ και αφ' ετέρου από τον περιορισμό του άρθρου 5.2 ΣΡ που σκοπεύει ειδικά στην προστασία του καταναλωτή από μία δυσμενή επιλογή εφαρμοστέου δικαίου.

1. Λειτουργία της διάταξης 5.2 ΣΡ.

Κατ' άρθρο 5.2 ΣΡ,

"Παρά τις διατάξεις του άρθρου 3, η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλόμενους δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις της χώρας όπου έχει τη συνήθη διαμονή του [...]."

Το πρώτο ζήτημα που τίθεται σχετικά με την ερμηνεία της ρύθμισης αφορά τη σχέση ανάμεσα στους αναγκαστικούς κανόνες της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή και τη *lex voluntatis*. Η επιλογή των συμβαλλομένων δεν μπορεί να ανατρέψει το αποτέλεσμα στο οποίο *απαραίτητα* θα κατέληγε η αντικειμενική σύνδεση αν απουσίαζε η επιλογή αυτή. Οι αναγκαστικοί κανόνες της συνήθους διαμονής του καταναλωτή εφαρμόζονται, θεωρούμενοι ως ένα ελάχιστο επίπεδο "κηδεμονίας", από το οποίο δε χωρεί απόκλιση, μόνον εάν είναι ευνοϊκότεροι γιά τον καταναλωτή από ότι οι, αναγκαστικοί ή μη, κανόνες του επιλεγέντος δικαίου. Οι αναγκαστικοί κανόνες της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή ανάγονται έτσι σε ελάχιστο επίπεδο προστασίας, χωρίς να περιορίζουν ως προς το υψηλότερο. Μία διαφορετική έννομη ρύθμιση της σύμβασης αποκλείεται μόνον εάν δεν εξασφαλίζει

⁹⁸⁵Reich 14 *SydLR* 1992.42, Diamond, εις Procès-verbal No 6 *Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-117.

⁹⁸⁶Βλ. von Overbeck, εις Procès-verbal No 7 *Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-120.

⁹⁸⁷Βλ. *supra* Εισαγωγικές Παρατηρήσεις σελ. 154.

ιση ή πιό εκτεταμένη προστασία. Η ερμηνεία αυτή υποστηρίζεται από το κείμενο αλλά και από το σκοπό του άρθρου 5: Σε περίπτωση επιλογής ως εφαρμοστέου δικαίου που παρέχει το ίδιο ή και ανώτερο επίπεδο προστασίας με το αντικειμενικά οριζόμενο δίκαιο, προφανώς δεν πρόκειται για "στέρηση" της προστασίας, καθώς η επιλογή των μερών δεν είναι ασυμβίβαστη με τους αναγκαστικούς αυτούς κανόνες, δεν τους προσβάλλει, αφού ο καταναλωτής προστατεύεται καλύτερα βάσει της *lex voluntatis*.⁹⁸⁸

Η ιδέα εγγύησης του ελάχιστου επιπέδου προστασίας αποτελεί εδώ μίαν ακόμη εφαρμογή της αρχής του ευνοϊκότερου δικαίου,⁹⁸⁹ επιφέρει δε βαθιές αλλαγές στη δομή και λειτουργία ολόκληρου του κανόνα σύνδεσης.

➤ Η ιδιαιτερότητα του προστατευτικού κανόνα στη ΣΡ συνίσταται κυρίως στην υπό όρους θέση σε ισχύ του κύριου συνδέσμου, δηλ. της αυτονομίας των μερών. Διατηρείται λοιπόν ο μη εντοπισμένος χωρικά χαρακτήρας του κανόνα της αυτονομίας, αλλά ο ουσιαστικός του χαρακτήρας μεταβάλλεται: το δίκαιο αυτό δεν αρκεί να ανταποκρίνεται σε ένα οποιοδήποτε συμφέρον των μερών, αλλά πρέπει τουλάχιστον να εξασφαλίζει την προστασία του αδύνατου μέρους στον ίδιο βαθμό με το αντικειμενικά οριζόμενο δίκαιο. Η διαπίστωση αυτή ανατρέπει τη σχέση που υπάρχει συνήθως ανάμεσα στον υποκειμενικό και τον αντικειμενικό κανόνα σύνδεσης των συμβάσεων.⁹⁹⁰ Τα όρια εφαρμογής του επιλεγέντος από τα μέρη δικαίου τίθενται με κριτήριο τις αναγκαστικές διατάξεις του δικαίου που προτείνει ο επικουρικός αντικειμενικός σύνδεσμος. Το αντικειμενικά εφαρμοστέο δηλ. δίκαιο αποκτά τόσο μεγάλη επιρροή ώστε θέτει τον κύριο σύνδεσμο σε κατάσταση εξάρτησης. Όμως ο επικουρικός χαρακτήρας του αντικειμενικού συνδέσμου τίθεται έτσι υπό αμφισβήτηση, καθώς αυτός εκθρονίζει τον κύριο σύνδεσμο όσον αφορά τις προστατευτικές διατάξεις του υποκειμενικά οριζόμενου δικαίου. Κατ' ουσίαν πρόκειται για την αναστροφή της παραδοσιακής σειράς των συνδέσμων.⁹⁹¹

➤ Καθώς ο τυπικά επικουρικός, αλλά κατ' ουσίαν κύριος, αντικειμενικός σύνδεσμος θα είναι πάντοτε υπαρκτός, πάντοτε η αυτονομία των μερών θα υπάγεται στη σύγκριση αυτή των κανόνων. Όπως λοιπόν επισημαίνεται,⁹⁹² πρόκειται για ένα προστατευτικό, συμπληρωματικό δυισμό: οι δύο σύνδεσμοι συνδέονται μεταξύ τους και αλληλεξαρτώνται, σε αντίθεση με τον κλασσικό δυισμό, όπου τα εφαρμοστέα δίκαια είναι στην ουσία τους ανεξάρτητα το ένα από το άλλο (πέρα από τη σχέση επικουρικότητας που καθορίζει ποιό θα εφαρμοστεί).

⁹⁸⁸ Joustra 15 *JCP* 1992.439, Plender σελ. 130.

⁹⁸⁹ Chevillard Alain: "La Notion de Disposition Plus Favorable." *Droit Social* 1993.363-375.

⁹⁹⁰ Patocchi σελ. 149-150.

⁹⁹¹ Pommier σελ. 170.

⁹⁹² Pommier σελ. 170.

- Τέλος, ο αντικειμενικός σύνδεσμος δεν λειτουργεί απολύτως αναγκαστικά, παρά μόνον σχετικά αναγκαστικά, καθώς επιβάλλει την παρέκκλιση από τους κανόνες της *lex voluntatis* μόνον εφ' όσον αυτοί είναι λιγότερο ευνοϊκοί για το αδύνατο μέρος, άλλως εφαρμόζονται οι τελευταίοι.⁹⁹³

Η ρύθμιση του άρθρου 5.2 παρουσιάζει σημαντικά πλεονεκτήματα:

Ο καταναλωτής αναμένει την εφαρμογή του δικαίου αυτού, το οποίο εξ άλλου κατά τεκμήριο γνωρίζει καλύτερα από κάθε άλλο, θεραπεύεται η οικονομία της δίκης καθώς οι αναγκαστικοί κανόνες του δικαίου της χώρας συνήθους διαμονής εφαρμόζονται από το *forum*, όπου συχνά θα συμπίπτει η συνήθης διαμονή με την κατοικία του καταναλωτή (κατ' εφαρμογήν του 4ου Τμήματος της Σύμβασης των Βρυξελλών).⁹⁹⁴

Κυρίως όμως το άρθρο 5.2 παρέχει τη δυνατότητα να επιτευχθεί μέσω της επιλογής προστασία του καταναλωτή που υπερβαίνει αυτή που του παρέχει το δίκαιο της συνήθους διαμονής του, αλλά χωρίς να κινδυνεύει να απωλέσει το ελάχιστο επίπεδο προστασίας που του εγγυάται το δίκαιο αυτό. Αναφέρθηκε,⁹⁹⁵ επί παραδείγματι, ότι βάσει του άρθρου 5.2 ΣΡ σε συνδυασμό με τη δυνατότητα κατάτμησης του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου, οι οργανώσεις των καταναλωτών μπορούν να αναφερθούν στις πιο προστατευτικές διατάξεις διαφορετικών δικαίων για τις διάφορες φάσεις της σύμβασης, ώστε να συντάξουν υπόδειγμα διεθνούς καταναλωτικής σύμβασης.

Ακόμη η διάταξη 5.2 επιτρέπει να επωφεληθεί ο καταναλωτής από μία μεταγενέστερη νομοθετική μεταβολή, ώστε, για παράδειγμα, ακόμη κι αν κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης ήταν ευνοϊκότεροι οι αναγκαστικοί κανόνες της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή, να εφαρμοσθούν οι κανόνες της *lex voluntatis*, αν στο μεταξύ κατέστη αυτή ευνοϊκότερη.

Ένα από τα σημαντικότερα μειονεκτήματα της μεθόδου προστασίας που υιοθετεί η ΣΡ είναι η ανασφάλεια δικαίου την οποία συνεπάγεται. Η ανασφάλεια αυτή προκύπτει από διάφορα σημεία της ρύθμισης:

2. Ποιός κρίνει ποιό δίκαιο είναι το ευνοϊκότερο;

Το μεγαλύτερο πρόβλημα αβεβαιότητας δικαίου δημιουργεί η αξιολόγηση του δικαίου ως ευνοϊκότερου.

Ποιό είναι το ευνοϊκότερο δίκαιο, και πώς αντιφάσκει με το επιλεγέν; Κρίνεται μόνον ως προς το αποτέλεσμα που επέρχεται για το συγκεκριμένο επίδικο

⁹⁹³Pommier σελ. 170.

⁹⁹⁴Huet *EEEvpa* 1984.466.

⁹⁹⁵Normand & Balate 26 *CDE* 1990.319-320.

ζητήμα ή για όλα εν γένει τα δικαιώματα και υποχρεώσεις του αδύνατου μέρους;⁹⁹⁶ Όταν το πεδίο εφαρμογής του κανόνα σύνδεσης καλύπτει περισσότερα νομικά ζητήματα (όπως το άρθρο 10 ΣΡ), ο καθορισμός του ευνοϊκότερου δικαίου θα περιλάβει όλα τα ζητήματα, ή θα γίνει χωριστά για καθένα από αυτά;

- Κατά μίαν άποψη,⁹⁹⁷ η εκτίμηση για το ποιο δίκαιο είναι ευνοϊκότερο ανήκει κατ' αρχήν στο πρόσωπο που ο κανόνας δικαίου επιθυμεί να προστατεύσει. Η πρόταση αυτή θα πρέπει να αντιμετωπισθεί με επιφύλαξη, όχι μόνον για την περίπτωση ερημοδικίας του αδύνατου μέρους, αλλά και διότι η προστασία που εγγυώνται τα άρθρα 5 και 6 ΣΡ δεν μπορεί να παρακαμφθεί με τη βούληση του αδύνατου μέρους, και ακόμη διότι μπορεί να ανακύψει το πρόβλημα της σωρευτικής εφαρμογής ευνοϊκών διατάξεων, το οποίο και εξετάζεται πιο κάτω.
- Κατ' άλλην άποψη,⁹⁹⁸ η οποία μάλλον πρέπει να προκριθεί, η δύσκολη κρίση περί του εάν οι εφαρμοστέες διατάξεις έχουν ή όχι διαφορετικό αντικείμενο, καθώς και ο χαρακτηρισμός του ενός δικαίου ως ευνοϊκότερου απόκειται στο δικαστή. Αυτό γιατί, αν και η σύγκριση γίνεται *in concreto*, πρέπει να αποκλεισθεί η πιθανότητα, μέσω ενός υποκειμενικού ορισμού του ευνοϊκότερου δικαίου να ευνοείται συστηματικά το αδύνατο μέρος από το ευνοϊκότερο δίκαιο.⁹⁹⁹

3. Ισορροπία της σύμβασης και ευνοϊκότερο δίκαιο.

Το ουσιαστικότερο, ίσως, πρόβλημα που παρουσιάζει η θεωρία του ευνοϊκότερου δικαίου είναι ότι θα πρέπει να διατηρηθεί τόσο η συνοχή, όσο και η ισορροπία ανάμεσα στα δύο δίκαια που καλούνται να εφαρμοσθούν, τη *lex voluntatis* και το δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Δεδομένου όμως ότι ορισμένα πλεονεκτήματα παρέχονται από το δίκαιο ως αντιστάθμισμα για μικρότερη προστασία σε άλλα σημεία, υπάρχει η πιθανότητα η παροχή της προστασίας του ευνοϊκότερου δικαίου να καταλήξει σε μιά ανισορροπία της σύμβασης, αυτή τη φορά σε όφελος του προστατευόμενου μέρους. Η αποδοχή της αυτονομίας των μερών με ταυτόχρονη δυνατότητα του καταναλωτή να επικαλεσθεί τις ευνοϊκότερες διατάξεις του δικαίου της συνήθους διαμονής του, μπορεί να διαταράσσει την ισορροπία των μερών στη σύμβαση, τη δίκαιη ισορροπία των συμφερόντων των συμβαλλομένων, και να καταλήξει σε λύση μή βιώσιμη για τον πωλητή.

Κατά την έρευνα, συνεπώς, για την ανεύρεση του ευνοϊκότερου δικαίου θα πρέπει να αποφεύγεται η σωρευτική εφαρμογή των προστατευτικών διατάξεων του

⁹⁹⁶Υπέρ πρώτης άποψης ο Morgenstern σελ. 81. Βλ. και Patocchi σελ. 305s., ενώ ο Klingsporn 48 *Wertpapier Mitteilungen* 1994.1095 προτείνει τη σύγκριση των δύο δικαίων ως προς την καταλληλότητά τους εν γένει ("*Gesamtgünstigkeitsvergleich*").

⁹⁹⁷*Audit Bernard DIP* σελ. 81 σημ. 3.

⁹⁹⁸Βλ., *i. a.*, Παπασιώπη-Πασιά 40 *NB* 1992.1361 επ., Pommier σελ. 184:

⁹⁹⁹Pommier σελ. 184. Για την αβέβαιη αντιμετώπιση του ζητήματος από τη γαλλική νομολογία στο πλαίσιο των εργατικών διαφορών, βλ. Chevillard *Droit Social* 1993.364s.

επιλεγέντος δικαίου και του δικαίου της συνήθους διαμονής, εφ' όσον οι διατάξεις αφορούν την ίδια αιτία ή εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό, καθώς η παροχή "διπλής προστασίας" θα ήταν αδικαιολόγητη και υπερβολική.¹⁰⁰⁰

Αυτό διότι (α) τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που συνδυάζει η κάθε ρύθμιση είναι αξεχώριστα και (β) η σωρευτική παροχή των πλεονεκτημάτων από όλες τις διατάξεις θα κατέληγε σε διάσπαση της ισορροπίας της σύμβασης.

Συνεπώς, η σύγκριση κατά κανόνα (με την εξαίρεση των περιπτώσεων όπου μιά έννομη τάξη δεν περιέχει καθόλου αναγκαστικούς προστατευτικούς κανόνες), δεν αφορά όλους τους κανόνες των εφαρμοστέων δικαίων, αλλά μόνον "το σύνολο των πλεονεκτημάτων [και μειονεκτημάτων] που αναφέρονται στην ίδια αιτία", γίνεται δηλαδή ανάμεσα στο σύνολο των διατάξεων που αφορούν σε ένα συγκεκριμένο νομικό ζήτημα.¹⁰⁰¹

Ακόμη, όπως προκύπτει από τη γραμματική διατύπωση των άρθρων 5, 6 ("δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα"), πρέπει να συγκριθεί το αποτέλεσμα που επιτυγχάνεται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, η συγκεκριμένη πραγματοποίηση του κανόνα δικαίου, κι όχι να συγκριθούν οι δύο έννομες τάξεις *in abstracto*, γιατί σημασία έχει μόνον το συγκεκριμένο για το αδύνατο μέρος υλικό αποτέλεσμα.¹⁰⁰²

Η ίδια ερμηνεία προτείνεται και για τις παρ. 41 και 44 του αυστριακού νόμου ιδ.δ.δ., και κατά την πλειοψηφία των ερμηνευτών, και για το άρθρο 12 του γερμανικού AGB-G.¹⁰⁰³

Η κρίση θα είναι δύσκολη εάν, π.χ., το α' δίκαιο παρέχει στον καταναλωτή το δικαίωμα αποζημίωσης, σε περίπτωση που ο πωλητής αδυνατεί να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του, ενώ το β' δίκαιο του παρέχει το δικαίωμα να ζητήσει υποκατάσταση, όχι όμως και αποζημίωση.

4. *Dépeçage*.

Καθώς το επιλεγέν δίκαιο εφαρμόζεται μόνο στο βαθμό που είναι ευνοϊκότερο για το αδύνατο μέρος, καταλήγουμε, ανάλογα με το κρινόμενο ζήτημα, στην κατάτμηση (*dépeçage*) ανάμεσα στο επιλεγέν από τα μέρη δίκαιο και στην αναγκαστική προστατευτική νομοθεσία της χώρας της συνήθους διαμονής του

¹⁰⁰⁰Imhoff-Scheier σελ. 205. Και ο Chevillard *Droit Social* 1993.373, διακρίνει μεταξύ πλεονεκτημάτων απ' ενός που αναφέρονται στο ίδιο αντικείμενο (έχουν το ίδιο περιεχόμενο) κι απ' ετέρου εκείνων που έχουν την ίδια αιτία (επιδίδουν τον ίδιο σκοπό), καθώς η τελευταία έννοια είναι ευρύτερη.

¹⁰⁰¹Patocchi σελ. 149-150 και 343.

¹⁰⁰²Pommier σελ. 183. Η "αντικειμενική", αντίθετα, αξιολόγηση, την οποία στο πλαίσιο του ουσιαστικού γαλλικού εργατικού δικαίου παρουσιάζει ο Chevillard *Droit Social* 1993.364s., θα ελάμβανε υπ' όψιν εξωτερικές συνθήκες, όπως τη θέληση του νομοθέτη, τους επιδιωκόμενους με τη ρύθμιση στόχους οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, ή την "συνήθη" προτίμηση του "μέσου" εργαζομένου, ή ακόμη και του συνόλου των εργαζομένων.

¹⁰⁰³Βλ. Patocchi σελ. 305 s.

καταναλωτή, μειονέκτημα ιδιαίτερα σημαντικό στην περίπτωση που η τελευταία καλύπτει πολύ μεγάλο τμήμα της σύμβασης.¹⁰⁰⁴

Το αποτέλεσμα είναι ότι απόκειται στον ισχυρό συμβαλλόμενο να συμμορφωθεί με δύο δίκαια: Εφ' όσον η αβεβαιότητα λόγω της σύγκρισης πολλών δικαίων προέρχεται από τη βούληση του ισχυρού μέρους να εφαρμοσθεί ένα συγκεκριμένο δίκαιο, του ζητείται να αποτιμήσει το περιεχόμενο τους, να εκτιμήσει τις συνέπειες εφαρμογής του καθενός αυτών και να μεριμνήσει για την εναρμόνιση του δικαίου αυτού με το δίκαιο συνήθους διαμονής των καταναλωτών στους οποίους απευθύνεται.¹⁰⁰⁵ Δεδομένης, μάλιστα, και της δυνατότητας κατάτμησης του εφαρμοστέου δικαίου (κατ' άρθρο 3.1(γ), "οι συμβαλλόμενοι μπορούν να ορίσουν το εφαρμοστέο δίκαιο στο σύνολο ή σε μέρος μόνο της σύμβασής τους", δυνατότητα που αποτελεί νεωτερισμό για το ελληνικό ιδ.δ.δ. όπου ίσχυε η παλαιά αρχή του ενός δικαίου¹⁰⁰⁶) καθίσταται η διατήρηση της ισορροπίας της σύμβασης ιδιαίτερα ασταθής και περίπλοκη.

Σε περίπτωση μεταβολής των διατάξεων αναγκαστικού δικαίου κατά το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από τη σύναψη της σύμβασης ως την εκδίκαση της διαφοράς, η γενική λύση είναι η αναγνώριση της αναδρομικότητας εφ' όσον προβλέπεται από τις ίδιες τις διατάξεις ή από την έννομη τάξη όπου αυτές ανήκουν. Θα μπορούσε όμως κανείς να υποστηρίξει ότι η αρχή του ευνοϊκότερου δικαίου επιτάσσει, σε σχέση με το πρόβλημα της διαχρονικής ισχύος των αναγκαστικών αυτών διατάξεων, την εφαρμογή των διατάξεων εκείνων που προστατεύουν καλύτερα τον αδύνατο συμβαλλόμενο.¹⁰⁰⁷

5. "δεν μπορεί να στερήσει τον καταναλωτή": σε αναζήτηση του ευνοϊκότερου δικαίου.

Ένα άλλο ζήτημα που ανακύπτει κατά τη συγκριτική αξιολόγηση του επιλεγέντος δικαίου και των αναγκαστικών διατάξεων του δικαίου συνήθους διαμονής αφορά την αξιολογική κλίμακα, βάσει της οποίας ο δικαστής θα εκτιμήσει την προσφερόμενη προστασία. Η νομοθεσία προστασίας του καταναλωτή αναπτύσσεται σε πολλές χώρες, χωρίς όμως να υπάρχει μιά κοινά αποδεκτή στάθμιση των μεθόδων επίτευξής της. Η απαίτηση, γιά παράδειγμα, προκαταβολής ενός ελάχιστου ποσού στις πωλήσεις με τμηματική καταβολή του τιμήματος, θεωρείται ως βασικό όργανο προστασίας του καταναλωτή στην Αυστρία, την Ελβετία και τη Σουηδία, και η παράβαση της τιμωρείται ποινικά. Στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη

¹⁰⁰⁴ Imhoff-Scheier σελ. 201.

¹⁰⁰⁵ Audit DIP 1991 σελ. 644.

¹⁰⁰⁶ Γραμματικάκη-Αλεξίου *Ειδικό τμήμας ΕΕΕυρΔ* 1997.107.

¹⁰⁰⁷ Γραμματικάκη-Αλεξίου 54. Αντίθετα, γιά τον ελληνικό ν. 1429/1984, στον Τραυλό-Τζανετάτο 50 *ΕΕργΔ* 1991.391, σημ. 79. Βλ. και Βρέλλη *Προβλήματα* σελ. 29, και απαντήσεις από Τραυλό-Τζανετάτο 50 *ΕΕργΔ* 1991.392, σημ. 85.

Γερμανία, αντίθετα, η απαίτηση αυτή θεωρείται ότι έχει αντικοινωνικό χαρακτήρα.¹⁰⁰⁸ Η ανυπαρξία μιας κοινά αποδεκτής αξιολόγησης είναι πιθανό να οδηγήσει το δικαστή, κατά την έρευνά του για το ευνοϊκότερο δίκαιο, στην κρίση βάσει των αρχών που προκρίνουν οι σχετικοί κανόνες του *forum*, καθώς αυτό αντιπροσωπεύει για το δικαστή την πιο οικεία κλίμακα αξιών.

Υπό μιάν ευρύτερη θεώρηση, ο διμερής ειδικός κανόνας σύνδεσης προϋποθέτει συγκρίσιμο επίπεδο ανάπτυξης της προστασίας του καταναλωτή και κοινές νομοθετικές πολιτικές ανάμεσα στα εφαρμοστέα δίκαια, άλλως οδηγεί στην οιοονεί συστηματική εφαρμογή του δικαίου της χώρας με το υψηλότερο επίπεδο προστασίας. Η απουσία κοινότητας δικαίου ανάμεσα στα κράτη που συμμετείχαν στη διπλωματική Συνδιάσκεψη της Χάγης του 1985 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις διεθνείς συμβάσεις πώλησης κινητών υπήρξε ένας από τους λόγους του αποκλεισμού των συμβάσεων καταναλωτών από το πεδίο εφαρμογής της: ένα ιδιαίτερο νομικό καθεστώς για τις πωλήσεις καταναλωτών θα λειτουργήσει με άνισο τρόπο εάν, όπως συμβαίνει στην πράξη, οι καταναλωτικές κοινωνίες παρέχουν μεγαλύτερο βαθμό προστασίας από ότι οι μη-καταναλωτικές.¹⁰⁰⁹ Γράφθηκε¹⁰¹⁰ ότι όσο αυτή η κοινότητα δικαίου δεν υπάρχει, η διαδικασία των μονομερών κανόνων άμεσης εφαρμογής αποτελεί αναγκαίο στάδιο.

Εν όψει της πιθανότητας ριζικής απόκλισης της ρύθμισης της καταναλωτικής σύμβασης από δίκαια διαφορετικών χωρών, η οποία αντιστοιχεί σε αποκλίνουσες δικαιοκτικές αντιλήψεις και κοινωνικές πραγματικότητες, υποστηρίχθηκε ακόμη και ο πλήρης αποκλεισμός της αυτονομίας των συμβαλλομένων, για λόγους βεβαιότητας δικαίου και σεβασμού των συμφερόντων των δύο μερών.¹⁰¹¹

Γενικότερα, και η αποτελεσματικότητα της ρύθμισης είναι δυνατό να αμφισβητηθεί: η κυβέρνηση του κράτους συνήθους διαμονής του καταναλωτή ενδιαφέρεται να διέπεται η σύμβαση ως τέτοια από το δίκαιό του. Οι προσπάθειες του κράτους να αντιμετωπίσει τις κοινωνικές ανισότητες δεν ικανοποιούνται μόνον με μία αποσπασματική εφαρμογή των πιο "επειγόντων" κανόνων του.

Όμως η ρύθμιση της Σύμβασης Ρώμης, έχοντας συναφθεί μεταξύ χωρών με κοινό προσανατολισμό όσον αφορά το οικονομικό και θεσμικό πλαίσιο των

¹⁰⁰⁸ Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.142.

¹⁰⁰⁹ *The Hague Conference on Private International Law. Proceedings of the Extraordinary Session 14 to 30 October 1985. Diplomatic Conference on the Law Applicable to Contracts for the International Sales of Goods.* Edited by the Permanent Bureau of the Conference. Netherlands Government Printing Office. The Hague. 1987. 801 σελ., Βλ. Minutes and Working Documents of the First Commission, εις σελ. 329-339, παρατηρήσεις Loussouarn σελ. 335, Fadlallah σελ. 339. Final Act of the Diplomatic Conference, σελ. 689-708, εις σελ. 691 και Mehren Arthur Taylor von: Explanatory Report σελ. 709-757, ιδιαίτερα εις σελ. 719.

¹⁰¹⁰ Pommier σελ. 169, σημ. 1. Πρβλ. P[aul] L[agarde]: *Παρουσίαση του έργου της Imhoff-Scheier Anne-Catherine: Protection du consommateur et contrats internationaux.* 77 *RCDIP* 1988.463.

¹⁰¹¹ Βλ. Imhoff-Scheier σελ. 205.

καταναλωτικών σχέσεων, επιτυγχάνει την ισορροπία ανάμεσα στην επιδίωξη της προστασίας του καταναλωτή και στο σεβασμό της ελευθερίας επιλογής δικαίου των συμβαλλομένων.

Μολονότι, όσον αφορά τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η σημασία της διάταξης εμφανίζεται μειωμένη στο βαθμό που έχει ενσωματωθεί το κοινοτικό δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, διατηρείται ακέραη η χρησιμότητα της διπλής εγγύησης όταν καλούνται να εφαρμοσθούν δίκαια χωρών με λιγότερο ανεπτυγμένο το νομικό προστατευτικό πλέγμα.¹⁰¹² Ακόμη, ενώ η ΣΡ έχει οικουμενικό χαρακτήρα,¹⁰¹³ η ρύθμιση επιτρέπει ως επιλεκτική "όσμωση" την ad hoc εφαρμογή του δικαίου τρίτου, μη συμβαλλόμενου κράτους, το οποίο έχει επιτύχει υψηλότερο επίπεδο προστασίας, από την οποία ωφελείται συνολικά και μακροπρόθεσμα η έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

6. Ποιές είναι οι "αναγκαστικού δικαίου διατάξεις";

Ο όρος "αναγκαστικοί κανόνες" ("dispositions impératives" "mandatory rules", "zwingende Bestimmungen") χρησιμοποιείται εδώ με την προσδιοριστική έννοια του άρθρου 3.3 ΣΡ, εκείνων δηλαδή των κανόνων από τους οποίους τα μέρη δεν μπορούν να αποκλίνουν σε μιά καθαρά εσωτερικού δικαίου συναλλαγή, κατ' επέκταση δε οι κανόνες δικαίου από τους οποίους δεν επιτρέπεται παρέκκλιση με συμφωνία των μερών. Δεν φαίνεται αναγκαίο να πρόκειται και για κανόνες "άμεσης εφαρμογής", δηλ. κανόνες που εφαρμόζονται όποιο κι αν είναι το εφαρμοστέο δίκαιο. Αυτή η άποψη ενισχύεται από το ότι η γαλλική εκδοχή της διάταξης 5.2 ΣΡ ("dispositions impératives") ανταποκρίνεται στη διατύπωση του άρθρου 3.3, κι όχι του άρθρου 7 ΣΡ ("lois de police").¹⁰¹⁴

Μειονέκτημα της ρύθμισης αποτελεί η δυσκολία της διάκρισης μεταξύ των αναγκαστικών κανόνων που αξιώνουν άμεση εφαρμογή και των λοιπών αναγκαστικών κανόνων. Οι κανόνες που διέπουν αναγκαστικά είτε ιδιαίτερα ζητήματα, είτε έναν ορισμένο τύπο καταναλωτικής σύμβασης, σπάνια προσδιορίζουν το τοπικό πεδίο εφαρμογής τους. Κάποτε αυτό συνάγεται ερμηνευτικά από τους σκοπούς μιάς δεδομένης ρύθμισης. Γενικά όμως η διάκριση επιτείνει την ανασφάλεια δικαίου.¹⁰¹⁵

¹⁰¹²Βλ. von Overbeck: *The Swiss draft statute Contract Conflicts* σελ. 273.

¹⁰¹³Άρθρο 2 ΣΡ:

"Οικουμενικός χαρακτήρας. Το καθοριζόμενο από την παρούσα σύμβαση δίκαιο εφαρμόζεται ακόμη κι αν πρόκειται για δίκαιο μη συμβαλλόμενου κράτους."

¹⁰¹⁴Plender παρ. 8.05, Morse 41 *ICLQ* 1992.8.

¹⁰¹⁵Fallon 111 *JDI* 1984.792, Imhoff-Scheier σελ. 201.

Τέλος, η δυσχέρεια προσδιορισμού των αναγκαστικών κανόνων ενός ξένου δικαίου επιβαρύνει το αδύνατο μέρος, καθώς η επιλογή του δικαίου από τα μέρη συνήθως υπαγορεύεται από τη βούληση του ισχυρότερου.¹⁰¹⁶

7. "από την προστασία που του προσφέρουν": πρέπει οι αναγκαστικοί κανόνες να σκοπεύουν στην προστασία του καταναλωτή;

Υποστηρίχθηκε η άποψη ότι οι αναγκαστικοί κανόνες του άρθρου 5.2 πρέπει να αφορούν την προστασία των καταναλωτών.¹⁰¹⁷ Δεν μπορεί δηλαδή ο καταναλωτής να επικαλεστεί ανεξαιρέτα κάθε αναγκαστικό κανόνα δικαίου που εφαρμόζεται στην περίπτωση του και τον ευνοεί, παρά μόνον εκείνους τους αναγκαστικούς κανόνες που θεσπίστηκαν για να τον προστατεύσουν ως καταναλωτή.

Η άποψη αυτή πρέπει να θεωρηθεί ορθή, καθώς συνάδει με το γράμμα και το πνεύμα της διάταξης, και υποστηρίζεται από το ιστορικό επεξεργασίας του άρθρου 5.2.¹⁰¹⁸ Η εφαρμογή της όμως μπορεί να δημιουργήσει ερμηνευτικά προβλήματα. Καθώς δεν υπάρχει ιδιαίτερος κλάδος δικαίου προστασίας του καταναλωτή, αφού κάθε κλάδος του δικαίου μπορεί να περιέχει σχετικούς κανόνες, η έννοια του καταναλωτή αποτελεί το "συνδεδειγμένο στοιχείο" για την ομαδοποίηση όλων των κανόνων δικαίου που αποβλέπουν στην προστασία του.¹⁰¹⁹ Καθίσταται έτσι δύσκολο να διαπιστωθεί εάν ένας κανόνας δικαίου υιοθετήθηκε με σκοπό την προστασία του καταναλωτή ειδικά, ή εάν σκόπευε γενικότερα στη βελτίωση των συνθηκών ζωής, στην προστασία του περιβάλλοντος, ή της δημόσιας υγείας. Εάν δηλ. το μέτρο έχει ως αυτοτελή στόχο την προστασία του καταναλωτή, ή εάν η προστασία του καταναλωτή αποτελεί μίαν απλή συνιστώσα των διάφορων επιμέρους πολιτικών.¹⁰²⁰

Παράγραφος VI: Τελικές παρατηρήσεις.

Χωρίς να επιχειρείται εδώ μία συνολική θεώρηση της σχετικής συζήτησης, επισημαίνεται ότι η ισχύς της ρήτρας επιλογής εφαρμοστέου δικαίου καταλήγει να εξαρτάται από τη συγκριτική εκτίμηση των ουσιαστικών διατάξεων του υποκειμενικά με εκείνων του αντικειμενικά οριζόμενου εφαρμοστέου δικαίου. Είναι τελικά δυνατόν, η ρήτρα επιλογής δικαίου διαφορετικού από το αντικειμενικά καθοριζόμενο να θεωρηθεί ότι έχει την αξία μίας συμβατικής ρήτρας που αναπτύσσει τα αποτελέσματά της στο μέτρο που το αντικειμενικά εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο το επιτρέπει. Η ισχύς της ρήτρας αυτής είναι επιθυμητή σε περίπτωση που οι

¹⁰¹⁶Lando 24 *CMLR* 1987.184-185.

¹⁰¹⁷Morse 41 *ICLQ* 1992.8.

¹⁰¹⁸Το άρθρο 5.1 του σχεδίου ΣΡ του 1979 χρησιμοποιούσε τη διατύπωση "ne peut en aucun cas porter atteinte aux dispositions impératives de la loi [...]", χωρίς μνεία σχετική με το σκοπό των διατάξεων αυτών.

¹⁰¹⁹Λιακόπουλος 32 *NoB* 1984.946.

¹⁰²⁰Ταγαράς 9 *ΕΕρΚ* 1991.114.

προστατευτικές αναγκαστικές διατάξεις του αντικειμενικά εφαρμοστέου δικαίου δεν είναι ικανοποιητικές.¹⁰²¹

Επιπλέον όμως ερωτηματικά εγείρει η διατύπωση των άρθρων 6.1 και 5.2 ("...δεν μπορεί να στερήσει..."): πρόκειται για "καθαυτό εφαρμογή" ή μήπως για λήψη υπ' όψιν των διατάξεων αναγκαστικού δικαίου ;¹⁰²²

Αναμφισβήτητο, αν όχι αναπόδραστο, μειονέκτημα της ρύθμισης αποτελεί το γεγονός ότι, καθώς το ευνοϊκότερο δίκαιο εκτιμάται με βάση το έννομο αποτέλεσμα που επέρχεται στη συγκεκριμένη περίπτωση, η ρύθμιση καταλήγει στην υιοθέτηση μιάς περιπτώσιολογικής προσέγγισης που βρίσκεται σε αντίθεση με την ασφάλεια δικαίου. Ο πωλητής όμως δικαιούται να μπορεί να προβλέψει το εφαρμοστέο δίκαιο από τη στιγμή της σύναψης της σύμβασης, ώστε να μπορεί να συμμορφωθεί με τις απαιτήσεις του δικαίου αυτού όσον αφορά τον τύπο και το περιεχόμενο της σύμβασης. Με τη σημερινή ρύθμιση, η προβλεψιμότητα του εφαρμοστέου δικαίου δεν είναι παρά σχετικά εγγυημένη, καθώς μόνο μετά τη δημιουργία της διαφοράς θα γίνει γνωστό το ευνοϊκότερο δίκαιο. Ορθά, συνεπώς, παρατηρήθηκε¹⁰²³ ότι η υιοθέτηση της έννοιας του "ευνοϊκότερου δικαίου" θα είχε μεγαλύτερη πρακτική επιτυχία εάν ο σκοπός και το αντικείμενό της είχε σαφέστερα σκιαγραφηθεί από ότι η γενική έννοια του "συμφέροντος του καταναλωτή".

Από μιάν άλλη οπτική γωνία, παρατηρούμε ότι το τελικό κριτήριο ανεύρεσης του εφαρμοστέου δικαίου είναι ουσιαστικού/υλικού χαρακτήρα,¹⁰²⁴ και η όλη μέθοδος βρίσκεται στο σταυροδρόμι αφ' ενός της διαδικασίας της σύνδεσης και αφ' ετέρου της διαδικασίας του υλικού ιδ.δ.δ., όπου ο κανόνας σύνδεσης έχει ουσιαστικό χαρακτήρα.¹⁰²⁵

Όταν επιχειρείται μια τελική απάντηση στα ανωτέρω ζητήματα πρέπει να προτιμηθεί η προσέγγιση της λύσης του ιδ.δ.δ. με τη λύση του ουσιαστικού δικαίου, προσέγγιση η οποία, επιτρέποντας μιά δίκαιη λύση *in concreto*, επιτυγχάνεται μέσω της σύγκρισης του επιλεγέντος με τα σχετιζόμενα δίκαια και της προτίμησης βάσει του ουσιαστικού περιεχομένου ενός από αυτά.¹⁰²⁶

Τμήμα 2ο: Το εφαρμοστέο δίκαιο σε περίπτωση έλλειψης (έγκυρης) επιλογής (άρθρο 5.3 ΣΡ).

Τα συμβαλλόμενα μέρη στη σύμβαση καταναλωτών έχουν τη δυνατότητα να μην κάνουν χρήση της ελευθερίας επιλογής εφαρμοστέου δικαίου. Όντας

¹⁰²¹ Fragistas 54 *AnIDI* 1971-I.408.

¹⁰²² Γραμματικάκη-Αλεξίου σελ. 52.

¹⁰²³ Imhoff-Scheier σελ. 198-200.

¹⁰²⁴ Patocchi σελ. 149.

¹⁰²⁵ Pommier σελ. 176.

¹⁰²⁶ Pocar 188 *RCADI* 1984-V.382.

αναπόσπαστο συμπλήρωμα του περιορισμού της αυτονομίας των μερών, ο καθορισμός του εφαρμοστέου σε έλλειψη επιλογής δικαίου εμπνέεται εξ ίσου από τη μέριμνα προστασίας του καταναλωτή.¹⁰²⁷

Παράγραφος I: Η χαρακτηριστική παροχή.

1. Η χαρακτηριστική παροχή (άρθρο 4.2 ΣΡ).

Το άρθρο 4.2 ΣΡ περιλαμβάνει ένα γενικό τεκμήριο, σύμφωνα με το οποίο "[μ]ε την επιφύλαξη της παραγράφου 5, τεκμαίρεται ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με τη χώρα όπου ο συμβαλλόμενος ο οποίος υποχρεούται να εκπληρώσει τη χαρακτηριστική παροχή έχει [...] τη συνήθη διαμονή του [...]"

Χωρίς να επιχειρείται, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, η ανάλυση σε βάθος της θεωρίας της χαρακτηριστικής παροχής,¹⁰²⁸ θα εκτεθούν συνοπτικά τα χαρακτηριστικά της εκείνα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον από την άποψη της προστασίας του αδύνατου συμβαλλόμενου.

A. Η θεωρία της χαρακτηριστικής παροχής στηρίζεται σε δύο *κύριες υποθέσεις*.

- Στη σύγχρονη χρηματική οικονομία επικρατούν συμβάσεις κατά τις οποίες ένα προϊόν ή μία υπηρεσία ανταλλάσσεται με χρήματα. Η παροχή του προϊόντος ή της υπηρεσίας είναι η χαρακτηριστική παροχή, καθώς η μη-χρηματική παροχή είναι αυτή που διακρίνει τη μία κατηγορία σύμβασης από την άλλη και εκφράζει την οικονομική λειτουργία της σύμβασης. Η σύμβαση έτσι συνδέεται με το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον μέσα στο οποίο θα λειτουργήσει.

Επιπλέον, οι υποχρεώσεις του μέρους που εκτελεί τη μη χρηματική παροχή ρυθμίζονται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια, με περισσότερες και πιο περίπλοκες διατάξεις από ότι οι υποχρεώσεις του άλλου μέρους, που υποχρεούται μόνον στην καταβολή του τιμήματος.¹⁰²⁹ Μολονότι αυτό δεν σημαίνει ότι είναι το δίκαιο της κατοικίας του οφειλέτη της χαρακτηριστικής παροχής που τη ρυθμίζει και λεπτομερέστερα, συνεπάγεται σε κάθε περίπτωση την ύπαρξη ενός σχετικού πλεονεκτήματος για τον οφειλέτη της χαρακτηριστικής παροχής, που δεν θα χρειαστεί να μελετήσει τις διατάξεις του αλλοδαπού δικαίου.

¹⁰²⁷ Imhoff-Scheier σελ. 95.

¹⁰²⁸ Για τη θεωρία της χαρακτηριστικής παροχής, βλ. και Vischer Frank: "The Principle of Typical Performance in International Contracts and the Draft Convention." Εις Lipstein Kurt (ed.): *Harmonisation of Private International Law by the EEC*. London. Institute of Advanced Legal Studies. 1978. vii-195 σελ., εις σελ. 25-30. Patocchi Paolo Michele: "Characteristic Performance: A New Myth in the Conflict of Laws? Some Comments on a Recent Concept in the Swiss and European Private International Law of Contract." *Etudes de Droit International En l' Honneur de Pierre Lalive*. Helbing & Lichtenhahn, Bâle 1993, σελ. 113-139. D' Oliveira Hans Ulrich Jessurun: "Characteristic Obligation" In *The Draft EEC Obligation Convention*. 25 *AJCL* 1977, σελ. 303-331. Lipstein Kurt: "General Principles of Private International Law." 135 *RCADI* 1972-I, σελ. 196.

¹⁰²⁹ Lando 24 *CMLR* 1987.202, όπου εκτεταμένη ανάπτυξη με παραδείγματα.

- Ο οφειλέτης της χαρακτηριστικής παροχής ("πωλητής") δρα στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας, το δε άλλο μέρος είναι πελάτης του.¹⁰³⁰
Αυτό συνεπάγεται ότι

(α) Η μαζική διαπραγμάτευση, όπως και η μαζική παραγωγή, μειώνει το κόστος για τον "πωλητή", καθώς το κόστος και οι κίνδυνοι πρέπει να υπολογισθούν για ένα μεγάλο αριθμό συμβάσεων. Ο "πωλητής" έχει μεγαλύτερο συμφέρον να εφαρμοσθεί το δίκαιο της έδρας της επιχείρησής του από ότι έχει ο αγοραστής.¹⁰³¹

(β) Το κέντρο της πραγματικής υποχρέωσης του πωλητή παραμένει στον κύριο τόπο της επιχείρησής του,¹⁰³² διότι στο μέρος αυτό προετοιμάζονται, υπολογίζονται, αποφασίζονται και εκτελούνται οι περισσότερες από τις συμβάσεις που συνομολογεί μιά επιχείρηση. Ακόμη κι αν σε ορισμένες συμβάσεις ορίζεται ως "τεχνικός" τόπος εκτέλεσης άλλος, ο πραγματικός τόπος εκπλήρωσης των περισσότερων από τις συμβάσεις είναι η κύρια εγκατάσταση της επιχείρησης.

B. Η μέθοδος περιλαμβάνει δύο στάδια εφαρμογής της θεωρίας:

(α) προσδιορισμός ποιά από τις δύο παροχές είναι η χαρακτηριστική, και

(β) "λειτουργική" σύνδεση της χαρακτηριστικής παροχής (και συνεπώς ολόκληρης της σύμβασης) με μιά έννομη τάξη στα πλαίσια της οποίας ο οφειλέτης αυτής πληροί κάποια λειτουργία, από κοινωνική και οικονομική άποψη.¹⁰³³ Δεν πρόκειται όμως για τη χώρα όπου αυτή η παροχή εκπληρώνεται, αλλά για τη χώρα της συνήθους διαμονής ή της επιχειρηματικής έδρας του οφειλέτη της παροχής αυτής. Αυτή είναι η επιλογή των Συμβάσεων Χάγης της 15ης Ιουνίου 1955 για το εφαρμοστέο δίκαιο στη διεθνή πώληση ενσώματων κινητών αντικειμένων,¹⁰³⁴ Ρώμης, αλλά και του ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. (1987) άρθρο 117.2.

Γ. Η θεωρία της χαρακτηριστικής παροχής συνδυάζει το ρεαλισμό με την ασφάλεια δικαίου, καθώς παρουσιάζει πλεονεκτήματα τόσο έναντι των *εύκαμπτων* συνδέσμων (απλότητα, προβλεψιμότητα και ασφάλεια δικαίου), όσο και έναντι των *άκαμπτων*: α) η αποφυγή *dépeçage* των διμερών συμβάσεων, καθώς λαμβάνεται υπ' όψιν μόνον ένας τόπος κατοικίας (ή εκπλήρωσης παροχής), αυτός της χαρακτηριστικής παροχής, β) όπως και στους εύκαμπτους συνδέσμους, για τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου αναλύεται η ουσία, η δομή, η ιδιαίτερη φύση,

¹⁰³⁰Lando 24 *CMLR* 1987.203.

¹⁰³¹Lando 24 *CMLR* 1987.202, όπου εκτεταμένη ανάπτυξη με παραδείγματα.

¹⁰³²Lando 24 *CMLR* 1987.202.

¹⁰³³Κατά τον Schnitzer, βλ. Imhoff-Scheier σελ. 99.

¹⁰³⁴Η έννοια της χαρακτηριστικής παροχής δεν κατονομάσθηκε ρητά στη Διάσκεψη, αλλά το αρ. 3.1 ορίζει ότι

"A défaut de loi déclarée applicable par les parties, [...], la vente est régie par la loi interne du pays où le vendeur a sa résidence habituelle [...]"

Pocar 188 *RCADI* 1984-V.414 σημ. 85.

τα χαρακτηριστικά και η κοινωνική λειτουργία της εξεταζόμενης κατηγορίας συμβάσεων.¹⁰³⁵

Παρουσιάζει όμως και σημαντικά μειονεκτήματα, μεταξύ των οποίων επιγραμματικά μπορούν να αναφερθούν:¹⁰³⁶

- ♦ Η αναφορά στην κοινωνικοοικονομική βάση της σύμβασης είναι ασαφής και αναπόδεικτη,¹⁰³⁷ κατηγορήθηκε δε ότι αποτελεί το πρόσχημα για την επιβολή της εφαρμογής του δικαίου του ενός μέρους. Η μη χρηματική παροχή δεν ισοδυναμεί με το κύριο μέρος της κοινωνικής και οικονομικής λειτουργίας της σύμβασης. Τελικά η ιδέα ότι η σύμβαση που γεννά δύο κύριες ενοχές δεν έχει παρά μόνον ένα τόπο κύριας εκτέλεσης / επιτελεί κυρίως τη λειτουργία της σε μία μόνον χώρα είναι τεχνητή.

- ♦ Η εξαφάνιση της χρηματικής παροχής ως καθοριστικού παράγοντα οφείλεται μόνο στο ότι η χρηματική παροχή δεν επιτρέπει τη διάκριση του ενός τύπου σύμβασης από τον άλλο, δηλ. δεν δίνει το στίγμα της νομικής φύσης της σύμβασης. Ο ορισμός του εφαρμοστέου δικαίου βασίζεται τελικά στο τυπικό κριτήριο της νομικής φύσης της σύμβασης. Η ανεύρεση της χαρακτηριστικής παροχής με βάση το χωρισμό των συμβάσεων σε κατηγορίες απηχεί μία υπερβολικά εννοιοκρατική προσέγγιση, ένα θετικισμό που θεωρεί την αφηρημένη σύλληψη της έννομης σχέσης ως συστατικό στοιχείο του συλλογισμού σύνδεσης.

Τα τυπικά όμως αυτά κριτήρια δεν λαμβάνουν υπ' όψιν όχι μόνον το υλικό περιεχόμενο των κανόνων δικαίου της χώρας της συνήθους διαμονής, αλλά ούτε τις περιστάσεις υπό τις οποίες πρόκειται να εφαρμοσθεί.¹⁰³⁸ Ακόμη η κατάταξη καταλήγει πολύ άκαμπτη και δεν επιτρέπει διαφοροποίηση μέσα στο πλαίσιο μίας δεδομένης κατηγορίας συμβάσεων.¹⁰³⁹

- ♦ Κατά το στάδιο της σύνδεσης, δεν προτιμάται το δίκαιο της χώρας όπου θα εκτελεστεί η χαρακτηριστική παροχή, αλλά το δίκαιο της χώρας όπου ο οφειλέτης της χαρακτηριστικής παροχής έχει τη συνήθη διαμονή του. Εκεί άραγε ανήκει "κοινωνικοοικονομικά" η σύμβαση ;

- ♦ Επισημάνθηκε ότι η έλλειψη στο πλαίσιο της ΣΡ ενδεικτικού καταλόγου της χαρακτηριστικής παροχής για κάθε τύπο σύμβασης, όπως συμβαίνει στο άρθρο 117.3 του ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. (1987), επιτείνει τις ενδογενείς ασάφειες της θεωρίας.¹⁰⁴⁰

Εν όψει όμως αυτής της αναγκαιότητας υποστηρίχθηκε¹⁰⁴¹ ότι θα ήταν ίσως προτιμότερο να αποφευχθεί η αναφορά στη χαρακτηριστική παροχή και να

¹⁰³⁵ Imhoff-Scheier σελ. 106.

¹⁰³⁶ Αναλυτική κριτική παρουσίαση της θεωρίας της χαρακτηριστικής παροχής στον d' Oliveira 25 *AJCL* 1977.303-331.

¹⁰³⁷ Juenger, αναφ. από Lando 24 *CMLR* 1987.203.

¹⁰³⁸ Imhoff-Scheier σελ. 121.

¹⁰³⁹ Imhoff-Scheier σελ. 122.

¹⁰⁴⁰ Βλ. Fletcher σελ. 163.

διατυπωθούν απ' ευθείας κανόνες για τις συγκεκριμένες συμβάσεις. Η λύση αυτή παρέχει ασφάλεια και προβλεψιμότητα δικαίου. Η αναγκαία ευκαμψία θα παρέχεται από τη ρήτρα διαφυγής. Για συμβάσεις που δεν εμπίπτουν σε καμία από τις συγκεκριμένες κατηγορίες, ο δικαστής να μπορεί επικουρικά να χρησιμοποιήσει το στενότερο σύνδεσμο, ή να εφαρμόσει αναλογικά ό,τι ισχύει για άλλες κατηγορίες συμβάσεων.

Κατά την άποψη αυτή, τόσο ο στενότερος σύνδεσμος, όσο και η χαρακτηριστική παροχή πρέπει να αντιμετωπίζονται ως κίνητρα, αίτια της υιοθέτησης του κανόνα σύνδεσης, και δεν θα έπρεπε να συναντώνται στο κείμενο ενός νόμου.

- ♦ Επισημάνθηκε πρόβλημα ομοιομορφίας και με τη Σύμβαση Βρυξελλών, καθώς το ΔΕΚ απέκρουσε ρητά τη χαρακτηριστική παροχή κατά την ερμηνεία που έδωσε στη Σύμβαση Βρυξελλών.¹⁰⁴² Αυτή η διαφορά θέτει υπό αμφισβήτηση την ενότητα του ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου των συμβάσεων.¹⁰⁴³ Γενικότερα, καθώς η θεωρία είναι άγνωστη σε πολλές χώρες, θα προκαλέσει ερμηνευτικά ζητήματα, ιδιαίτερα στις χώρες του κοινού δικαίου.¹⁰⁴⁴

Πότε δεν εφαρμόζεται η χαρακτηριστική παροχή.

Υπάρχουν ορισμένες περιπτώσεις όπου οι συντάκτες της ΣΡ θεώρησαν ότι η θεωρία της χαρακτηριστικής παροχής δεν μπορεί να εφαρμοσθεί.

- Δεν εφαρμόζεται ο σύνδεσμος της χαρακτηριστικής παροχής σε συμβάσεις των άρθρων 4.3 ΣΡ (συμβάσεις με αντικείμενο εμπράγματο δικαίωμα επί ακινήτου ή δικαίωμα χρήσης ακινήτου) και 4.4 ΣΡ (σύμβαση μεταφοράς εμπορευμάτων).

Στις περιπτώσεις αυτές κρίθηκε προτιμότερο, αντί της απόπειρας ερμηνείας εννοιών τόσο αφηρημένων όσο η χαρακτηριστική παροχή, να συγκεκριμενοποιηθεί άμεσα το στενότερα συνδεόμενο δίκαιο για ορισμένο αριθμό συμβάσεων, κατηγοριοποιημένων βάσει κριτηρίων που ορίζουν το εφαρμοστέο δίκαιο. Λαμβάνονται υπ' όψιν για τη μέθοδο αυτή όχι μόνον η νομική φύση των συμβάσεων, αλλά και πρακτικές, ηθικές και κοινωνικές σκοπιμότητες, δηλ. και η εσωτερική νομοθετική πολιτική.¹⁰⁴⁵ Για παράδειγμα, ο κανόνας σύνδεσης της *lex situs* βασίζεται ουσιαστικά σε πρακτικά και πολιτικά επιχειρήματα, όπως η εξουσία του κράτους όπου βρίσκεται το ακίνητο και η διευκόλυνση της απόδειξης, επιχειρήματα που δεν

¹⁰⁴¹ Βλ. von Overbeck: *Contract Conflicts* σελ. 276, 278.

¹⁰⁴² Αποφάσεις: (α) ΔΕΚ 6.10.1976 υπ. 14/76 de Bloos *Συλλογή* 1976.1497, σχόλιο Bischoff Jean-Marc 104 *JDI* 1977.726, Gothot & Holleaux 66 *RCDIP* 1977.768 (β) εξαίρεση στις συμβάσεις εργασίας όπου επενεμφανίζεται η έννοια της χαρακτηριστικής παροχής, ΔΕΚ 26.5.1982 υπ. 133/81 Ivenel κατά Schwab *Συλλογή* 1982.1891, σχόλιο Bischoff & Huet 109 *JDI* 1982, Gaudemet-Tallon 72 *RCDIP* 1983.116.

¹⁰⁴³ Foyer 118 *JDI* 1991.609 και νομολογία.

¹⁰⁴⁴ Hay et al. σελ. 246, Fletcher σελ. 163, Imhoff-Scheier σελ. 122.

¹⁰⁴⁵ Imhoff-Scheier σελ. 130.

έχουν καμιά σχέση με την αφηρημένη φύση του κριτηρίου της χαρακτηριστικής παροχής.

- Ο σύνδεσμος του άρθρου 4.2 κατ'άρθρο 4.5 ΣΡ "δεν εφαρμόζεται αν η χαρακτηριστική παροχή δεν μπορεί να προσδιοριστεί".

Αυτό συμβαίνει όταν, από άποψη τυπική, οι συναλλακτικές συμβάσεις δεν αποτελούνται από παροχή ενός αγαθού ή μιάς υπηρεσίας για χρηματικό αντάλλαγμα. Δεν υπάρχει χρηματική οφειλή σε συμβάσεις *e.g.*¹⁰⁴⁶ αντιπραγματισμού (barter), ή συμβάσεις συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων, σε μικτές επιχειρήσεις - joint ventures, ή συμβάσεις αποκλειστικής αντιπροσώπευσης κ.ά..¹⁰⁴⁷ Ακόμη, σε συμβάσεις όπου η υποχρέωση και των δύο μερών συνίσταται σε χρηματική οφειλή, όπως συμβαίνει στην ασφάλιση, την αντασφάλιση, την εγγύηση.¹⁰⁴⁸

- Δεν εφαρμόζεται ο σύνδεσμος της χαρακτηριστικής παροχής, (ούτε τα άρθρα 4.3 και 4.4) τέλος, κατ'άρθρο 4.5β ΣΡ, "όταν από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα."

Η χαρακτηριστική παροχή, δηλαδή (όπως και τα άρθρα 4.3 και 4.4), αποτελεί μαχητό τεκμήριο, τα δε ανεπιθύμητα αποτελέσματα της εφαρμογής της επιδιώκεται να αποφευχθούν με την 4.5 ΣΡ.¹⁰⁴⁹ Η διάταξη καταλίπει ελευθερία εκτίμησης στο δικαστή. Η υιοθέτηση της ρήτρας διαφυγής εκφράζει την επιθυμία των συντακτών της ΣΡ να αφήσουν ανοικτό το πεδίο στην εξέλιξη του ιδ.δ.δ..

- Το εφαρμοστέο δίκαιο, τέλος, στις συμβάσεις των άρθρων 5 και 6 ευρίσκεται με βάση ειδικούς κανόνες.

2. Ιστορικό της ΣΡ, στοιχεία συγκριτικού δικαίου.

Το σχέδιο του 1972 της ΣΡ χρησιμοποιούσε το σύνδεσμο της χαρακτηριστικής παροχής και για τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές. Η άποψη όμως αυτή μεταβλήθηκε κατά τη διάρκεια των διαδοχικών διαπραγματεύσεων, όταν δόθηκε έμφαση στην απαίτηση να θεσπισθούν και για τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές ειδικοί προστατευτικοί κανόνες. Έτσι υιοθετήθηκε ειδική διάταξη για τους καταναλωτές που βασίσθηκε σε διαφορετικό σύνδεσμο. Το ίδιο συμβαίνει και στον ελβετικό νόμο ιδ.δ.δ. (1987), που εξαιρεί (άρθρο 120.1) τις συμβάσεις καταναλωτών από το δίκαιο της χαρακτηριστικής

---

¹⁰⁴⁶Imhoff-Scheier σελ. 122. Για άλλα παραδείγματα, βλ. Lando 24 *CMLR* 1987.204, Hay et al. σελ. 245. Στο σημείο αυτό η Εισ. Εκθεση δεν είναι σαφής για το αν καλύπτονται από την 4.2 ΣΡ π.χ. συμβάσεις διανομής, όπου ο διανομέας αναλαμβάνει να προωθήσει τα προϊόντα του κατασκευαστή, ή συμβάσεις όπου ο εκδότης αναλαμβάνει να εκτυπώσει, να βιβλιοδετήσει και να προωθήσει στην αγορά το έργο του συγγραφέα. Ο κατασκευαστής και ο συγγραφέας δεν πληρώνουν χρήματα στο διανομέα και τον εκδότη, οι οποίοι "πληρώνονται" με την πώληση του προϊόντος στο κοινό. Η εκτέλεση της υποχρέωσής τους, υποστηρίζεται, αποτελεί τον οικονομικό σκοπό της σύμβασης, και είναι συνεπώς η χαρακτηριστική παροχή.

¹⁰⁴⁷Lando 24 *CMLR* 1987.197.

¹⁰⁴⁸Βλ. Lando 24 *CMLR* 1987.204.

¹⁰⁴⁹Fletcher σελ. 163.

παροχής (άρθρο 117), και στον αυστριακό νόμο ιδ.δ.δ. (1978), όπου οι συμβάσεις καταναλωτών δεν υπάγονται στο δίκαιο του τόπου όπου έχει τη συνήθη διαμονή του ο οφειλέτης της μη-χρηματικής παροχής (παρ. 36), αλλά στο δίκαιο του τόπου συνήθους διαμονής του καταναλωτή (παρ. 41.1), επιβεβαιώνοντας έτσι την αδυναμία να συμφιλιωθεί ο σύνδεσμος της χαρακτηριστικής παροχής με την προστασία του αδύνατου μέρους.¹⁰⁵⁰

3. Η ανεπάρκεια του συνδέσμου.

Στις συμβάσεις όπου υπάρχει αδύνατο μέρος, ο σύνδεσμος της χαρακτηριστικής παροχής έχει υποκατασταθεί από ιδιαίτερο κανόνα σύνδεσης.¹⁰⁵¹

Αυτό γιατί η χαρακτηριστική παροχή βασίζεται στην αφηρημένη φύση της έννομης σχέσης, για την ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου. Ως κανόνας σύνδεσης, λοιπόν, η χαρακτηριστική παροχή είναι υπερβολικά επικεντρωμένη στον τύπο και τη δομή της σύμβασης, ώστε δεν μπορεί να ενσωματώσει στο συλλογιστικό της σύγκρουσης τη μέριμνα που αφορά στο περιεχόμενο των υλικών, ουσιαστικών κανόνων, και ιδιαίτερα τους σκοπούς των προστατευτικών του αδύνατου μέρους κανόνων. Η ανισότητα των μερών είναι κριτήριο χωρίς σημασία για τη χαρακτηριστική παροχή.¹⁰⁵²

Κατακρίθηκε δε απο κοινωνικοοικονομική άποψη η θεωρία της χαρακτηριστικής παροχής, ότι εγγυάται και επιβεβαιώνει την αδυναμία του ενός μέρους: αυτός που χρειάζεται μιά ειδική βοήθεια, ένα προϊόν, ασφάλεια, εργασία κ.ο.κ., βρίσκεται πάντοτε σε μειονεκτική θέση.

Αντίθετα με τη ΣΡ, όπου οι διατάξεις για τους καταναλωτές και τους εργαζόμενους παρίστανται ως εξαιρέσεις, ενώ η χαρακτηριστική παροχή είναι ο κανόνας, στο άρθρο 120.2 του ελβετικού σχεδίου νόμου ιδ.δ.δ. του 1978, η ιδιαίτερη ανάγκη προστασίας του ενός μέρους ήταν σύνδεσμος ισότιμος με α) τη χαρακτηριστική παροχή, και, β) με την καταφανή σύνδεση της σύμβασης με ένα τόπο:

Σύμφωνα με τη διάταξη 120.2:

"Le rapport le plus étroit est déterminé notamment par la prestation caractéristique, par le besoin particulier de protection d' une partie, ou par le rattachement manifeste du contrat à un lieu donné."

Και οι τρεις σύνδεσμοι ήταν ενδεικτικοί.

¹⁰⁵⁰Pocar 188 *RCADI* 1984-V.391. Πριν την θέση σε ισχύ της ΣΡ, η χαρακτηριστική παροχή ήταν έννοια άγνωστη στο ελληνικό ιδ.δ.δ., όπου ως αντικειμενικός σύνδεσμος υιοθετείται κατ' άρθρο 25 ελλΑΚ "το εξ όλων των συνθηκών αρμόζον εις την σύμβασιν δίκαιον".

¹⁰⁵¹Στο εισαγωγικό αυτό κεφάλαιο θα γίνει μόνον μιά γενική αναφορά στην ακαταλληλότητα της χαρακτηριστικής παροχής στις συμβάσεις με αδύνατο μέρος. Για το ρόλο του κανόνα στις κατ' ιδίαν συμβάσεις, βλ. *infra*, υπό άρθρο 5 ΣΡ.

¹⁰⁵²Imhoff-Scheier σελ. 111, 212.

Από αυτή την άποψη η ΣΡ παρέχει μεγαλύτερη ασφάλεια δικαίου, καθώς ιεραρχεί τους συμπληρωματικούς συνδέσμους και οριοθετεί σαφώς το πεδίο εφαρμογής των εξαιρέσεων από τη χαρακτηριστική παροχή.¹⁰⁵³

Ειδικά όσον αφορά τη σύμβαση κατανάλωσης, η εφαρμογή του συνδέσμου της χαρακτηριστικής παροχής στην καταναλωτική σύμβαση θα κατέληγε πάντοτε στον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου σε σχέση με τον πωλητή, καθώς η παροχή του καταναλωτή είναι χρηματική. Τα συμφέροντα όμως που δικαιολογούν την εφαρμογή του δικαίου της χώρας της συνήθους διαμονής του καταναλωτή είναι σημαντικά: το κράτος της συνήθους διαμονής του καταναλωτή επιδιώκει να ρυθμίσει το ίδιο το εμπόριο των καταναλωτικών αγαθών που εισέρχονται στην κοινωνική και οικονομική του σφαίρα, και η επιθυμία αυτή εντείνεται ακόμη περισσότερο εν όψει του σημαντικού ρόλου που παίζει ο καταναλωτής στη σύγχρονη κοινωνία. Η ακαμψία του συνδέσμου της χαρακτηριστικής παροχής όταν εφαρμόζεται στη συγκεκριμένη κατηγορία συμβάσεων διαψεύδει τη δικαιοπολιτική αιτιολόγηση της θεωρίας της χαρακτηριστικής παροχής ως μεθόδου τυπικής ενσωμάτωσης της σύμβασης στο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον όπου λειτουργικά εντάσσεται.¹⁰⁵⁴

4. Προτάσεις αναθεώρησης της αρχής της χαρακτηριστικής παροχής.

Είναι όμως η προστασία του καταναλωτή εντελώς ασυμβίβαστη με τη χαρακτηριστική παροχή, ή μήπως μιά μετεξέλιξη του συνδέσμου της χαρακτηριστικής παροχής, όσον αφορά το στοιχείο που χαρακτηρίζει τις υπό εξέταση συμβάσεις, θα μπορούσε να ενσωματώσει και το σκοπό της προστασίας του καταναλωτή;

Μιά πρώτη δυνατότητα θα ήταν να θεωρηθεί ότι, συνεπεία της εξέλιξης του ουσιαστικού δικαίου, χαρακτηριστική είναι πλέον η παροχή του καταναλωτή, έστω κι αν πρόκειται για χρηματική παροχή.

Αυτό θα μπορούσε να υποστηριχθεί ίσως σε συμβάσεις πώλησης με τμηματική καταβολή του τιμήματος,¹⁰⁵⁵ αλλά, ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, η

¹⁰⁵³ Imhoff-Scheier σελ. 129.

¹⁰⁵⁴ Imhoff-Scheier σελ. 111, 114.

¹⁰⁵⁵ Ήδη το 1974 ο Frank Vischer: "The Antagonism Between Legal Security and the Search for Justice in the Field of Contracts." 142 *RCADI* 1974-II.62, επισημαίνει ότι η μέθοδος χρειάζεται προσαρμογή για τις περιπτώσεις, *e.g.*, hire-purchase ή πώλησης με τμηματική καταβολή του τιμήματος, όπου σημαντικότερη είναι η πληρωμή από τον αγοραστή. Ο ίδιος εις "The Concept of the Characteristic Performance Reviewed." in *Liber Amicorum G.A.L. Droz* The Hague, Martinus Nijhoff Publishers 1996.511, όπου και συνολική θεώρηση της συζήτησης για τη χαρακτηριστική παροχή, αναγνωρίζει ότι

"for certain categories of contracts, especially for consumer- and employment contracts, special conflict rules must be developed which, in deviation of the non-pecuniary principle, safeguard the interest of the weaker party."

τμηματική αποπληρωμή συνιστά πιθανώς ένδειξη οικονομικής ανισοσθένειας, δεν αποτελεί όμως ιδιαίτερο γνώρισμα των συμβάσεων καταναλωτών, αφού συμβαίνει και σε συμβάσεις μεταξύ επαγγελματιών. Στις συμβάσεις όπου το τμήμα αποπληρώνεται τμηματικά δεν μπορεί να γίνει διάκριση βάσει της τελεολογικής ερμηνείας του νόμου, καθώς υπάρχει ανάγκη προστασίας του προσώπου που, λόγω της οικονομικής του αδυναμίας αδυνατεί να πληρώσει τους μετρητοίς, ανεξάρτητα εάν είναι επαγγελματίας ή καταναλωτής.¹⁰⁵⁶

Παρόμοια υποστηρίχθηκε ως κριτήριο η χρήση των γενικών όρων συναλλαγών, να θεωρείται δηλαδή ως ο οφειλέτης της χαρακτηριστικής παροχής εκείνος ο συμβαλλόμενος που προσχωρεί στους γενικούς όρους συναλλαγών.¹⁰⁵⁷ Όμως οι ίδιες αντιρρήσεις μπορεί να προβληθούν κι εδώ.

Γενικό μειονέκτημα των θεωριών αυτών είναι ότι μεταβάλλουν τον ορισμό της χαρακτηριστικής παροχής σε ζήτημα εκτίμησης κάθε συγκεκριμένης σύμβασης, έτσι ώστε η θεωρία της χαρακτηριστικής παροχής δεν παρέχει πλέον τη συγκεκριμενοποίηση του κριτηρίου σύνδεσης της χώρας με την οποία η σύμβαση "συνδέεται στενότερα" (άρθρο 4.1α' ΣΡ), παρά μετατρέπεται σε γενική ρήτρα ή αόριστο σύνδεσμο, παρόμοιο με αυτές του "κέντρου βαρύτητας", ή του "πιό στενού εδαφικού συνδέσμου", ή του "εξ όλων των ειδικών συνθηκών αρμόζοντος εις την σύμβασιν δικαίου" (άρθρο 25 ελλΑΚ). Με την προσέγγιση όμως αυτή η χαρακτηριστική παροχή χάνει εκείνες τις ιδιότητές της (απλότητα, προβλεψιμότητα και ασφάλεια δικαίου) που την έκαναν ελκυστική, και μεταβάλλεται σε είδος εργαλείου, χρησιμοποιούμενο ανάλογα με το εάν θέλουμε να καταλήξουμε να εφαρμόσουμε το δίκαιο του πωλητή ή του αγοραστή.¹⁰⁵⁸

Παράγραφος II: Το δίκαιο της χώρας της συνήθους διαμονής του καταναλωτή.

1. Γενικές παρατηρήσεις.

Η αναφορά στο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον του αδύνατου μέρους, η οποία ανατρέπει εντελώς το γενικό κανόνα της χαρακτηριστικής παροχής, προτιμάται όταν ο άλλος συμβαλλόμενος ενεργεί στο πλαίσιο της εμπορικής ή επαγγελματικής του δραστηριότητας.

¹⁰⁵⁶ Η ανάγκη προστασίας, πάντως, αποτελεί, κατά την άποψη αυτή, συστατικό στοιχείο απαραίτητο για τη σύμβαση πώλησης με δόσεις, έτσι ώστε αποκλείονται από την "προστατευτική" ερμηνεία της χαρακτηριστικής παροχής οι συμβάσεις χρηματοδοτικού leasing. Θεωρία των Giger, Siehr, αναφ. από την Imhoff-Scheier σελ. 115 s.

¹⁰⁵⁷ Θεωρία της Schmitz, αναφ. από την Imhoff-Scheier σελ. 116.

¹⁰⁵⁸ Imhoff-Scheier σελ. 118.

Η προτίμηση γιά αυτόν το σύνδεσμο βασίζεται στην παραδοχή¹⁰⁵⁹ ότι το αδύνατο μέρος γνωρίζει καλύτερα το δίκαιο αυτό, άρα προβλέπει τις έννομες συνέπειές του. Η προβλεψιμότητα όμως δεν ταυτίζεται πλήρως με την προστασία. Πιθανώς το δίκαιο του αντισυμβαλλομένου, ή άλλα αντικειμενικά σχετιζόμενα δίκαια να είναι ευνοϊκότερα γιά το αδύνατο μέρος. Χρειάζεται λοιπόν και αυτός ο σύνδεσμος να συνδυασθεί με διορθωτικά/ρήτρες διαφυγής.

Κατ' άρθρο 5.3 ΣΡ, σε περίπτωση που τα μέρη δεν έκαναν χρήση της δυνατότητας επιλογής εφαρμοστέου δικαίου, ή εάν η επιλογή τους δεν ήταν έγκυρη, η καταναλωτική σύμβαση διέπεται, όχι από το κατ' άρθρο 4 ΣΡ εφαρμοστέο δίκαιο της χώρας με την οποία η σύμβαση παρουσιάζει τους στενότερους δεσμούς, αλλά από το δίκαιο της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή.

Η προστατευτική παρέμβαση του νομοθέτη είναι μεγαλύτερη στο άρθρο 5.3 από ότι στο άρθρο 5.2, καθώς δεν περιορίζεται στους αναγκαστικούς κανόνες του δικαίου της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, αλλά ορίζει ως εφαρμοστέο το σύνολο αυτού.¹⁰⁶⁰

2. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.

Η ρύθμιση του άρθρου 5.2 ΣΡ συνάδει με το μονομερή ορισμό του κατά τόπον πεδίου εφαρμογής πολλών ουσιαστικών εθνικών προστατευτικών ρυθμίσεων, όπως στη Γερμανία της παρ. 12 περ. 2 AGB-G (1976),¹⁰⁶¹ ή στο Ην. Βασίλειο του άρθρου 27.2b Unfair Contract Terms Act (1977)¹⁰⁶². οι ρυθμίσεις αυτές καταλαμβάνουν τις περιπτώσεις εκείνες όπου ο καταναλωτής κατοικεί ή έχει τη συνήθη διαμονή του στη χώρα όπου ισχύει η ρύθμιση. Ακόμη όμως κι όταν δεν ορίζουν ρητά οι ίδιες οι αναγκαστικές διατάξεις το πεδίο εφαρμογής των, αλλά προκύπτει αυτό ερμηνευτικά, κριτήρια οριοθέτησης του πεδίου εφαρμογής είναι πάλι η ύπαρξη κατοικίας ή συνήθους διαμονής του καταναλωτή στη χώρα που θέσπισε την προστατευτική νομοθεσία, ή η σύναψη της σύμβασης στη χώρα αυτή.¹⁰⁶³ Η διάταξη 5.2 ΣΡ αποφεύγει με τον τρόπο αυτό τη σύγκρουση ανάμεσα στην

¹⁰⁵⁹Παρά τις αντιρρήσεις που εκφράστηκαν σχετικά με την πραγματικότητα αυτής της παραδοχής (βλ. Pocar 188 *RCAD* 1984-V.394).

¹⁰⁶⁰Fletcher σελ. 167, Huet *EEEurΔ* 1984.467.

¹⁰⁶¹Κατά την παρ. 12 περ. 2 AGB-G (1976) όπως τροποποιήθηκε από 19.7.96,

"Ein enger Zusammenhang ist insbesondere anzunehmen, wenn [...]

2. der andere Vertragsteil bei Abgabe seiner auf den Vertragsschluss gerichteten Erklärung seinen Wohnsitz oder gewöhnlichen Aufenthalt im Geltungsbereich dieses Gesetzes hat [...]."

¹⁰⁶²Κατ' άρθρο 27.2b Unfair Contract Terms Act (1977),

"This Act has effect [...] where

(b) in the making of the contract one of the parties dealt as consumer, and he was then habitually resident in the United Kingdom [...]."

¹⁰⁶³Το δεύτερο κριτήριο δεν προσφέρεται γιά τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές (βλ. *infra* σελ. 261). Imhoff-Scheier σελ. 186, όπου και παραδείγματα από τη νομολογία.

αναγκαστική προστατευτική νομοθεσία του τόπου συνήθους διαμονής, που αξιώνει εφαρμογή, και στους κανόνες του εφαρμοστέου κατά τη Σύμβαση Ρώμης δικαίου.

Και στη νομοθεσία ιδ.δ.δ., όμως, η συνήθης διαμονή του καταναλωτή αποτελεί το συνηθέστερο σύνδεσμο για τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές σε πολλά κείμενα πέραν της Σύμβασης Ρώμης: άρθρο 7 σχεδίου Σύμβασης Χάγης 1980¹⁰⁶⁴, παρ. 41.1 αυστριακού νόμου ιδ.δ.δ. (1978),¹⁰⁶⁵ άρθρο 120.1 ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. (1987).¹⁰⁶⁶ Στη Σύμβαση Βρυξελλών, όμως, υιοθετείται ως γενική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας η κατοικία, αντί της συνήθους διαμονής (άρθρα 52, 2 ΣΒ).

3. Η έννοια της συνήθους διαμονής.

Η έννοια της συνήθους διαμονής δεν ορίζεται στη ΣΡ, αλλά ούτε και στην Εισηγητική Έκθεση. Πρόκειται για πραγματική έννοια, την ομοιόμορφη και αυτόνομη ερμηνεία της οποίας θα κληθούν να αναπτύξουν τα εθνικά δικαστήρια και το ΔΕΚ.¹⁰⁶⁷

Άλλο ζήτημα που ανακύπτει είναι η μεταβολή, μέσα στο χρόνο, της συνήθους διαμονής. Το άρθρο 4.2 ΣΡ περιέχει ρητή μνεία ότι η συνήθης διαμονή που λαμβάνεται υπ' όψιν για τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου είναι αυτή του χρόνου σύναψης της σύμβασης. Η ίδια λύση θα πρέπει να γίνει δεκτή και για το άρθρο 5.2 ΣΡ, μολονότι το τελευταίο δεν περιέλαβε σχετικό ορισμό. Η λύση αυτή προκρίθηκε και από τα άρθρα 6 και 7 του σχεδίου Σύμβασης Χάγης του 1980, λαμβάνεται δηλ. υπ' όψιν η συνήθης διαμονή κατά το χρόνο που δίδεται η παραγγελία ("du pays de sa résidence habituelle au moment de la commande").¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁴ Κατ' άρθρο 7 σχεδίου Σύμβασης Χάγης 1980,

"In the absence of a choice of law by the parties, the internal law of the country in which the consumer had his habitual residence at the time the order was given shall govern a contract to which the Convention applies."

Σημειωτέον ότι απαγορεύεται η αναπαραγωγή. Βλ. von Mehren: Report *Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-194 επ..

¹⁰⁶⁵ Κατά την παρ. 41.1 αυστριακού νόμου ιδ.δ.δ. (1978),

"Verbraucherverträge.

(1) Verträge, bei denen das Recht des Staates, in dem eine Partei ihren gewöhnlichen Aufenthalt hat, dieser als Verbraucher besonderen privatrechtlichen Schutz gewährt, sind nach diesem Recht zu beurteilen [...]"

["Contracts for which the law of the state in which one party has his habitual residence [...] shall be judged according to that law [...]"

¹⁰⁶⁶ Κατά το άρθρο 120.1 ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. (1987),

"Les contrats [...] sont régis par le droit de la résidence habituelle du consommateur."

¹⁰⁶⁷ Για την έννοια της συνήθους διαμονής, βλ., *i.a.*, MUIR-WATT Horatia: "Le domicile dans les rapports internationaux." *Jurisclasseur Droit International* vol. 8.8, 1983 fasc. 543A σελ. 5 και vol. 8.5, 1994 fasc. 543-10 σελ. 11, καθώς και αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων σε εφαρμογή των Συμβάσεων Χάγης οι οποίες δημοσιεύονται εις M. Sumampouw (ed.): *Les nouvelles conventions de La Haye T.M.C. Asser Instituut, supplément 1979* και tome III, IV.

¹⁰⁶⁸ Διαφορετικό είναι το ζήτημα ότι, όπως και στη Σύμβαση Ρώμης, για τη συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθρου 5 σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980), απαιτείται σε ορισμένες περιπτώσεις

Επίσης, ανάλογα με την ερμηνεία που ο δικαστής θα υιοθετήσει, είναι δυνατόν σε ορισμένες περιπτώσεις ένας καταναλωτής να έχει συνήθη διαμονή σε περισσότερες από μία χώρες ταυτόχρονα, κάτι που δεν απαγορεύεται από το άρθρο 5 ΣΡ, αλλά θα μπορούσε να δημιουργήσει περαιτέρω δυσκολίες στην εφαρμογή του.¹⁰⁶⁹ Υποστηρίχθηκε¹⁰⁷⁰ ότι θα ήταν εύστοχη μιά λύση παρόμοια με αυτή που υιοθετεί η Σύμβαση Βιέννης (ΟΗΕ) της 11.4.1980 στο άρθρο 10(α):

"Αν ένα μέρος έχει περισσότερες από μία εγκαταστάσεις, κρίσιμη είναι εκείνη που παρουσιάζει το στενότερο σύνδεσμο με τη σύμβαση πώλησης και την εκτέλεσή της, εν όψει των συνθηκών, οι οποίες οποτεδήποτε πριν ή κατά τη σύναψη της σύμβασης, ήταν γνωστές στα μέρη ή λήφθηκαν υπόψη από αυτά."¹⁰⁷¹

4. Αξιολόγηση της λειτουργίας του συνδέσμου.

Η επιλογή του επικουρικού αντικειμενικού συνδέσμου στον κανόνα σύνδεσης για τις συμβάσεις καταναλωτών εμπνέεται από το σκοπό της προστασίας του καταναλωτή, καθώς βασίζεται στη σχέση της σύμβασης με τη χώρα του καταναλωτή και ταυτόχρονα στην εκτίμηση της κοινωνικής θέσης του καταναλωτή στη σχέση του με τον προμηθευτή του.¹⁰⁷²

Πλεονέκτημα του συνδέσμου της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή αποτελεί το ότι όλοι οι καταναλωτές που έχουν τη συνήθη διαμονή τους στην ίδια χώρα απολαμβάνουν της ίδιας προστασίας (μέσα στα όρια της 5.2 ΣΡ), καθώς κατ' αρχήν το συμφέρον να διατηρηθεί η κοινωνική προστασία του καταναλωτή είναι το ίδιο, είτε ο τελευταίος συμβάλλεται με επιχειρηματία εντός είτε εκτός της χώρας. Ακόμη όμως και για τους εντόπιους επιχειρηματίες η ισότητα μεταχείρισης είναι συμφέρουσα, γιατί σε αντίθετη περίπτωση (χρήση του συνδέσμου της χαρακτηριστικής παροχής) ένας επιχειρηματίας με έδρα σε χώρα με μικρότερη προστασία θα απελάμβανε εις βάρος του εντόπιου επιχειρηματία ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Η χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή υιοθετείται ως αντικειμενικός σύνδεσμος αποκλειστικός (πλην της αυτονομίας των μερών) και οριστικός. Ο δικαστής δεν έχει την ελευθερία εκτίμησης των συνθηκών της περίπτωσης, δεν πρόκειται για μαχητό τεκμήριο στενότερης σύνδεσης με τη χώρα αυτή, ούτε υπάρχει

να υπήρχε αυτή η συνήθης διαμονή και πριν από τη σύναψη της σύμβασης. von Mehren: *Report Actes et Documents de la 14ème session* σελ. II-194 επ.. Εάν η επιλογή εφαρμοστέου δικαίου ήταν μεταγενέστερη της σύναψης της σύμβασης, θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν η συνήθης διαμονή κατά το χρόνο της επιλογής. *Μεταλληνός* 1997 σελ. 247.

¹⁰⁶⁹ *Morse* 41 *ICLQ* 1992.9.

¹⁰⁷⁰ *Plender* σελ. 131.

¹⁰⁷¹ Ν. 2532/97 *Κύρωση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων* ΦΕΚ Α' 227/11.11.1997.

¹⁰⁷² *Sauveplanne* xxxii *NILR* 1985.106.

ρήτρα διαφυγής, όπως στα άρθρα 4.2 & 4.5.¹⁰⁷³ Πρόκειται για σύνδεσμο αυστηρό, καθώς, όπως φαίνεται κι από τους όρους που χρησιμοποιούνται ("διέπονται") οι οποίοι είναι απόλυτοι, το δίκαιο αυτό εφαρμόζεται απαρέκκλιτα.¹⁰⁷⁴

I. Αποκλειστικός σύνδεσμος.

Το δίκαιο της συνήθους διαμονής εφαρμόζεται ακόμη κι αν η προστασία που παρέχει στον καταναλωτή είναι μικρότερη από αυτή που θεσπίζει, για παράδειγμα, η νομοθεσία της χώρας του πωλητή. Αυτό διότι η προστασία που προσφέρει το άρθρο 5.3 ΣΡ στον καταναλωτή βασίζεται, και περιορίζεται στην αξιωματική θέση ότι ο καταναλωτής γνωρίζει πραγματικά το δίκαιο της συνήθους διαμονής του. Το δίκαιο αυτό προτιμάται επειδή τεκμαίρεται ότι του είναι πιο οικείο. Ο κανόνας του άρθρου 5.3 ΣΡ δεν χρησιμοποιεί τη μέθοδο, ούτε σκοπεύει στον ορισμό του ευνοϊκότερου από τα δίκαια που έχουν ένα αντικειμενικό σύνδεσμο με τη σύμβαση.¹⁰⁷⁵ Σε τελική ανάλυση, το άρθρο 5.3 ΣΡ ορίζει ότι κάθε καταναλωτής δικαιούται μόνον, αλλά ολόκληρο, το βαθμό προστασίας που θεωρήθηκε αναγκαίος και επαρκής από το νομοθέτη της χώρας όπου έχει τη συνήθη διαμονή του.¹⁰⁷⁶

Στην πράξη, δεδομένου ότι η Σύμβαση Ρώμης αντικαθιστά τις εθνικές νομοθεσίες, και ότι οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες εξασφαλίζουν υψηλά επίπεδα προστασίας του καταναλωτή, ο αποκλειστικός αυτός σύνδεσμος θα οδηγήσει την πλειοψηφία των καταναλωτών που έχουν τη συνήθη διαμονή τους εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε χώρες χωρίς ανεπτυγμένο νομικό πλαίσιο προστασίας του καταναλωτή, στην εφαρμογή του λιγότερου ευνοϊκού δικαίου,¹⁰⁷⁷ ενώ το δίκαιο του πωλητή, εάν αυτός έχει την εγκατάστασή του στην Ευρώπη, θα ήταν ευνοϊκότερο, πλην όμως η εφαρμογή του αποκλείεται (εκτός αν το επιλέξουν τα μέρη).

II. Έλλειψη ρήτρας διαφυγής.

Η έλλειψη ρήτρας διαφυγής γίνεται ακόμη πιο αισθητή εάν συγκριθεί το άρθρο 5.3 ΣΡ με τη ρύθμιση των συμβάσεων εργασίας, όπου το άρθρο 6.2 *in f.* παρέχει τη δυνατότητα στο δικαστή να εφαρμόσει άλλο δίκαιο, εάν από το σύνολο των περιστάσεων προκύπτει ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα. Η ρήτρα αυτή μπορεί να αποτελέσει μίαν έμμεση δίοδο εφαρμογής του ευνοϊκότερου για τον εργαζόμενο δικαίου. Οι λόγοι της διαφορετικής μεταχείρισης των δύο κατηγοριών συμβάσεων αναζητώνται στη διαφορετική δομή των δύο άρθρων: Το άρθρο 5 ΣΡ προσδιορίζει με μεγάλη ακρίβεια το πεδίο εφαρμογής του, ενώ το άρθρο 6 αφορά κάθε εργαζόμενο, χωρίς άλλο περιορισμό. Καθώς οι συμβάσεις όπου ο *locus laboris* μεταβάλλεται συχνά είναι δύσκολο να εντοπισθούν, το άρθρο 6.2

¹⁰⁷³Plender σελ. 130.

¹⁰⁷⁴Fletcher σελ. 167, Huet 4 *EEEurJ* 1984.467.

¹⁰⁷⁵Normand & Balate 26 *CDE* 1990.314.

¹⁰⁷⁶von Overbeck xxxvii *ASDI* 1981.106.

¹⁰⁷⁷Pocar 188 *RCADI* 1984-V.415, σήμ. 102.

χρησιμοποιεί κύριο και επικουρικό σύνδεσμο και τη ρήτρα διαφυγής. Στις συμβάσεις καταναλωτών δεν παρουσιάζεται η ανάγκη τέτοιας εξαίρεσης, αφού ήδη ο εντοπισμός της σύμβασης στη χώρα συνήθως διαμονής του καταναλωτή γίνεται στην 5.2(α), (β) & (γ).

Παράγραφος III: Ποιός ο καταλληλότερος αντικειμενικός σύνδεσμος στις συμβάσεις με αδύνατο μέρος;

i. Γενικά.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται και αξιολογούνται όσον αφορά την προστασία του αδύνατου μέρους οι σύνδεσμοι που συνήθως χρησιμοποιούνται σε ζητήματα συμβάσεων.¹⁰⁷⁸

Στο πλαίσιο της ΣΡ, η χώρα που έχει τους στενότερους δεσμούς με τη σύμβαση ανευρίσκεται βάσει του συνδέσμου της χαρακτηριστικής παροχής. Λόγω του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος που παρουσιάζει, στο πλαίσιο αυτό, η αντικατάσταση της χαρακτηριστικής παροχής με άλλους συνδέσμους, όταν πρόκειται συμβάσεις με αδύνατο μέρος, εξετάστηκε αναλυτικά ανωτέρω, σελ. 249 επ..¹⁰⁷⁹

ii. Τόπος σύναψης της σύμβασης.

Ο τόπος σύναψης της σύμβασης, αν και ελαφρά ξεπερασμένος στη θεωρία, χρησιμοποιείται από ορισμένες νομοθεσίες ιδ.δ.δ.¹⁰⁸⁰ όταν ελλείπει επιλογή εφαρμοστέου δικαίου ή κοινή κατοικία ή εθνικότητα των μερών.

Το κύριο μειονέκτημα του τόπου σύναψης της σύμβασης ως συνδετικού στοιχείου είναι ότι επηρεάζεται από τυχαία γεγονότα, και δεν αρκεί μόνο του για να δικαιολογήσει ένα στενό δεσμό με τη σύμβαση, με το κοινωνικό περιβάλλον αυτής. Συναφή μειονεκτήματα του συνδέσμου είναι η ανασφάλεια δικαίου και, εάν η σύμβαση συνάπτεται από απόσταση, η δυσκολία χαρακτηρισμού.

Όσον αφορά τη χρησιμοποίησή του σε συμβάσεις με αδύνατο μέρος, ο σύνδεσμος αυτός είναι ακατάλληλος. Ειδικά για τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές, οι νομικοί σύμβουλοι των επιχειρήσεων μπορούν να κατασκευάσουν στους γενικούς όρους συναλλαγών τον πίο βολικό γι' αυτούς τόπο σύναψης, μέσω χειρισμού της προσφοράς-αποδοχής-εντολής-επιβεβαίωσης, χωρίς ο καταναλωτής να αντιληφθεί τη σημασία των πράξεων αυτών.¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁸ Ροσαρ 188 RCADI 1984-V.384.

¹⁰⁷⁹ Τη θεωρία της χαρακτηριστικής παροχής (αρ. 4.2α ΣΡ) εφαρμόζουν προς ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου οι ΠολΠρωΘεσ 24779/1996 51 *Αρμενόπουλος* 1997.1272-1275 και ΜονΠρωΘεσ 2731/1997 51 *Αρμενόπουλος* 1997.668-672, ενώ η ΠολΠρωΘεσ 2594/1997 51 *Αρμενόπουλος* 1997.807 προτιμά να χρησιμοποιήσει την έννοια του δικαίου

"με το οποίο η σύμβαση συνδέεται στενότερα και το οποίο άλλωστε αρμόζει σ' αυτήν από το σύνολο των ειδικών συνθηκών".

¹⁰⁸⁰ Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, ΗΠΑ: Restatement of the Law 2nd, Conflict of Laws § 188.2a.

¹⁰⁸¹ Ροσαρ 188 RCADI 1984-V.386.

Ο σύνδεσμος όμως παραμένει σημαντικός και, μολονότι δεν υιοθετείται στη ΣΡ για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου, χρησιμοποιείται σε σχέση με την τυπική εγκυρότητα της σύμβασης (άρθρο 9.1 ΣΡ) ή τη δικαιοπρακτική ικανότητα (άρθρο 11 ΣΡ).¹⁰⁸²

iii. Τόπος εκτέλεσης της σύμβασης.

Ο τόπος εκτέλεσης της σύμβασης αποτελεί σημαντικό σύνδεσμο, καθώς υιοθετείται ως κύριος σύνδεσμος για τη σύμβαση εν γένει ή, έστω, για τον καθορισμό του δικαίου που διέπει τον τρόπο εκτέλεσης της σύμβασης. Σε ορισμένες κατηγορίες συμβάσεων, όπως η σύμβαση εργασίας, είναι ο κύριος σύνδεσμος.

Ο τόπος εκτέλεσης της σύμβασης έχει το πλεονέκτημα να συνδέεται στενά με το περιεχόμενο της σύμβασης. Παρουσιάζει όμως και μειονεκτήματα, όπως το ότι η αντιπαράθεση δύο παροχών, των οποίων ο τόπος εκτέλεσης μπορεί να διαφέρει, μπορεί να καταλήξει στο *dépeçage* του εφαρμοστέου δικαίου. Ακόμη εγείρονται προβλήματα νομικού χαρακτηρισμού του ποιός είναι ο τόπος εκτέλεσης, ανάλογα με αυτά του καθορισμού του τόπου σύναψης της σύμβασης.

Ειδικά για τις συμβάσεις με αδύνατο μέρος, ο σύνδεσμος κρίνεται ως μη ικανοποιητικός, καθώς μπορεί να εντοπίσει τη σύμβαση σε χώρα της οποίας το δίκαιο δεν παρέχει επαρκή προστασία, όπως στη σύμβαση κατανάλωσης εάν η μεταφορά και η φιλοξενία παρέχονται σε άλλη χώρα από αυτή της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, ή στη σύμβαση εργασίας όταν ο εργαζόμενος προσλαμβάνεται για να σταλεί για εργασία σε τρίτη χώρα.

Πρέπει συνεπώς ο σύνδεσμος αυτός να συνδυάζεται με διορθωτικούς μηχανισμούς, ή με εξαιρέσεις ή ρήτρα διαφυγής, όπως συμβαίνει στο άρθρο 6 ΣΡ.¹⁰⁸³

Τμήμα 3ο: Έκταση εφαρμογής του εφαρμοστέου δικαίου.

Το άρθρο 10 ΣΡ περιλαμβάνει ενδεικτική απαρίθμηση των ζητημάτων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της *lex contractus*. Η εφαρμογή όμως της *lex contractus* υπόκειται, με βάση τις γενικές διατάξεις, σε διάφορους περιορισμούς, όπως αυτοί των άρθρων 3.3, 7.1, 7.2 και 16 ΣΡ, στους οποίους έγινε ήδη σύντομη αναφορά, στο βαθμό που επηρεάζουν ιδιαίτερα τις συμβάσεις καταναλωτών.¹⁰⁸⁴

Στο σημείο αυτό θα επισημανθεί μόνον ότι η διάταξη του άρθρου 3.3 μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την προστασία του καταναλωτή, όταν η καταναλωτική σύμβαση δεν καταλαμβάνεται από το υποκειμενικό ή/και το αντικειμενικό πεδίο

¹⁰⁸²Pocar 188 *RCADI* 1984-V.386, Imhoff-Scheier σελ. 187.

¹⁰⁸³Pocar 188 *RCADI* 1984-V.386.

¹⁰⁸⁴Βλ. σχετικά *supra* σελ. 154 επ..

εφαρμογής του άρθρου 5.2 ΣΡ, καθώς, για την περίπτωση σύμβασης της οποίας όλα τα αντικειμενικά στοιχεία εντοπίζονται στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή, το άρθρο 3.3 εισάγει επιφύλαξη εφαρμογής των "αναγκαστικών κανόνων" του δικαίου αυτού. Επειδή, όμως, η εφαρμογή της διάταξης προϋποθέτει μία κατάσταση αποκλειστικά εντοπιζόμενη στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή, προσφέρεται για χειραγώγηση από την πλευρά του επαγγελματία, ο οποίος μπορεί να την παρακάμψει, εισάγοντας εύκολα στοιχεία αλλοδαπότητας.

Ακόμη και η γενική διάταξη 7.1 μπορεί να φανεί χρήσιμη στον καταναλωτή, η σύμβαση του οποίου δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, λόγω μη συνδρομής των προϋποθέσεων εφαρμογής του, αλλά ούτε και στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3.3, λόγω της ύπαρξης στοιχείων της σύμβασης που συνδέονται με χώρα διαφορετική από τη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Το ίδιο προστατευτικό αποτέλεσμα μπορεί να επιτευχθεί και με βάση το άρθρο 7.1, εάν το δικαστήριο κρίνει ότι η χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή παρουσιάζει στενό δεσμό με τη σύμβαση.¹⁰⁸⁵

Τέλος, και στο άρθρο 7.2, μεταξύ των άλλων αναγκαστικών κανόνων, περιλαμβάνονται και οι κανόνες σχετικά με την προστασία του καταναλωτή. Τα κριτήρια όμως και τα αποτελέσματα εφαρμογής αυτής της διάταξης είναι διαφορετικά από αυτά του άρθρου 5.

Παράγραφος I: Η τυπική εγκυρότητα (άρθρο 9.5 ΣΡ).

1. Γενικές παρατηρήσεις.

Πολλές ουσιαστικές νομοθεσίες υιοθετούν μία φορμαλιστική προσέγγιση των συμβάσεων κατανάλωσης, ζητώντας, με κύρωση ακόμη και την ακυρότητα της σύμβασης,¹⁰⁸⁶ η σύμβαση ή ορισμένοι όροι αυτής, να είναι γραπτή, με ευανάγνωστα στοιχεία ή/και να περιλαμβάνει υποχρεωτικά ορισμένα στοιχεία σχετικά με την εμβέλεια της δέσμευσης του καταναλωτή κ.ο.κ..¹⁰⁸⁷ Η θέση τέτοιων αυξημένων τυπικών προϋποθέσεων επιδιώκει να ενισχύσει την ασφάλεια των συναλλαγών, αλλά κυρίως να προστατεύσει τον καταναλωτή, ενημερώνοντας τον και αποτρέποντάς τον από την απερίσκεπτη και βιαστική συναλλαγή. Ακόμη όμως και η απαίτηση του γραπτού τύπου δεν αρκεί για να εξασφαλισθεί η βούληση και η γνώση του καταναλωτή να δεσμευθεί, γιατί όταν ο καταναλωτής έχει συμβληθεί, έστω και χωρίς ουσιαστική δυνατότητα ελέγχου και αντίδρασης, αυτό είναι δύσκολο να αποδειχθεί.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁵ Normand & Balate 26 CDE 1990.315 και *supra* σελ. 154 επ..

¹⁰⁸⁶ Huet *EEEvρΔ* 1984.454.

¹⁰⁸⁷ Όπως το άρθρο 2.2, 2.3 του ελληνικού ν. 2251/1994 ΦΕΚ Α' 191/16.11.94.

¹⁰⁸⁸ Imhoff-Scheier σελ. 51, 207, 139.

Εν όψει συνεπώς της σημασίας που οι ουσιαστικές νομοθεσίες αποδίδουν στον τύπο της σύμβασης κατανάλωσης, το ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου στην τυπική εγκυρότητα της σύμβασης αποκτά ιδιαίτερη προστατευτική σημασία. Η αρχή *favor validitatis*, βάσει της οποίας προτείνονται διαζευκτικά σύνδεσμοι για το εφαρμοστέο στην τυπική εγκυρότητα της σύμβασης δίκαιο, *υποχωρεί, υπέρ της προστατευτικής αρχής*. Αφ' ετέρου, και δεδομένης της στενής σχέσης μεταξύ των ουσιαστικών προστατευτικών διατάξεων και των διατάξεων για τις τυπικές προϋποθέσεις της σύμβασης, είναι φανερό ότι η *διατήρηση της ενότητας δικαίου της σύμβασης* είναι πολύ σημαντική για την προστασία του καταναλωτή. Η προστασία του καταναλωτή επιβάλλει ώστε η *lex contractus* να έχει όσο το δυνατόν ευρύτερο πεδίο εφαρμογής.¹⁰⁸⁹

2. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.

I. Ελβετία.

Οι συντάκτες του ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. (1987) επεδίωξαν την προστασία του αδύνατου μέρους και μέσω των διατάξεων που ρυθμίζουν το εφαρμοστέο στον τύπο της σύμβασης δίκαιο. Για τις συμβάσεις αυτές δεν ισχύουν οι διαζευκτικοί σύνδεσμοι του άρθρου 124.1, 124.2, αλλά αποκλειστικά το δίκαιο που διέπει τη σύμβαση. Ο ελβετικός νόμος ιδ.δ.δ. (1987) στο άρθρο 124.3 ορίζει ότι

"La forme du contrat est exclusivement régie par le droit applicable au contrat lui-même lorsque, pour protéger une partie, ce droit prescrit le respect d' une forme déterminée, à moins que ce droit n' admette l' application d' un autre droit."

Πρόδρομος αυτής της διάταξης υπήρξε το σιβυλλικά διατυπωμένο¹⁰⁹⁰ άρθρο 125 alinéa 4 του σχεδίου νόμου ιδ.δ.δ. του 1978, όπου, σχετικά με τις συμβάσεις με ιδιαίτερη ανάγκη προστασίας του ενός συμβαλλόμενου μέρους, οριζόταν ότι

"[I]a loi du lieu de conclusion, de l' établissement commercial ou de la résidence habituelle d' une partie ne peut régir la forme si elle ne peut être choisie pour le contrat."

Οι διαζευκτικοί σύνδεσμοι, δηλαδή, δεν εφαρμόζονται στον τύπο της σύμβασης, στο βαθμό που η αυτονομία των μερών δεν επιτρέπεται ούτε για την ουσία της σύμβασης.

Σαφέστερη υπήρξε η ρύθμιση του άρθρου 117.2 του σχεδίου νόμου ιδ.δ.δ. του 1982, το οποίο αναφερόταν ειδικά στις τυπικές προϋποθέσεις των συμβάσεων καταναλωτών, υπάγοντάς αυτές αποκλειστικά στο δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή (η αυτονομία των μερών απαγορεύεται) και αποκλείοντας τον τόπο σύναψης της σύμβασης (αρχή *locus regit actum*). Κατά τη διάταξη αυτή:

"La forme est exclusivement régie par le droit applicable en vertu de cette disposition aux contrats conclus par des consommateurs."¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁹ Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.147.

¹⁰⁹⁰ Κατά την Imhoff-Scheier σελ. 209.

II. Σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980).

Παρόμοια¹⁰⁹² με τη ρύθμιση του ελβετικού νόμου ιδ.δ.δ. (1987) είναι η διάταξη του άρθρου 8.α του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980), κατά την οποία ο τύπος της σύμβασης υπάγεται στο δίκαιο που διέπει το περιεχόμενό της:

"La loi applicable au contrat en vertu des articles 6, alinéa premier, ou 7 régit notamment: *a sa forme; [...]*".

Λόγος της υπαγωγής αυτής υπήρξε η προστατευτική λειτουργία που μπορούν να έχουν οι διατάξεις για τον τύπο. Το δίκαιο αυτό δεν αποκλείει την εφαρμογή του επιλεγέντος δικαίου παρά μόνον στο βαθμό που οι αναγκαστικοί κανόνες του δικαίου της συνήθους διαμονής απαιτούν την εφαρμογή τους (άρθρο 6 al.1).¹⁰⁹³

III. Αυστριακός νόμος ιδ.δ.δ. (1978).

Στον αυστριακό νόμο ιδ.δ.δ. (1978) περιέργως δεν περιλαμβάνεται καμμία διάταξη για το ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου στον τύπο της καταναλωτικής σύμβασης. Μπορεί συνεπώς να υποστηριχθεί¹⁰⁹⁴ η εφαρμογή είτε της γενικής διάταξης του αρ. 8, που υιοθετεί τον κανόνα *in favorem validitatis*, είτε του ειδικού για το εφαρμοστέο δίκαιο σε συμβάσεις καταναλωτών άρθρου 41. Λαμβανομένου υπ' όψιν του σκοπού της διάταξης, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι αναγκαστικοί κανόνες της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή διέπουν και την τυπική εγκυρότητα της σύμβασης.¹⁰⁹⁵

3. Η τυπική εγκυρότητα των συμβάσεων καταναλωτών κατά τη Σύμβαση Ρώμης (άρθρο 9.5 ΣΡ).

Η τυπική εγκυρότητα των συμβάσεων εν γένει ρυθμίζεται στη ΣΡ βάσει των διατάξεων 9.1-4, οι οποίες προτείνουν εναλλακτικούς συνδέσμους, εν όψει της αρχής *in favorem validitatis*.

Κατά την Εισηγητική Έκθεση, θα ήταν δυνατόν και για τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές να εφαρμοσθεί το άρθρο 7, ώστε, κατά παρέκκλιση από το άρθρο 9, να εφαρμοσθούν ορισμένες αναγκαστικές διατάξεις σχετικά με τον τύπο που προβλέπει το δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Αυτή όμως η λύση θεωρήθηκε ανεπαρκής για να εξασφαλίσει την αποτελεσματικότητα των αναγκαστικών κανόνων, λόγω της διακριτικής ευχέρειας που το άρθρο 7 καταλίπει

¹⁰⁹¹ Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.112, von Overbeck: *The Swiss draft statute Contract Conflicts* σελ. 279.

¹⁰⁹² von Overbeck xxxvii *ASDI* 1981.106. Σε αντίθεση με τη ΣΧ 1955, που αποκλείει ρητά τα ζητήματα τύπου από το πεδίο εφαρμογής της (αρ. 5.1ο):

"La présente Convention ne s' applique pas: [...]

2ο. à la forme du contrat;"

¹⁰⁹³ Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.112.

¹⁰⁹⁴ Βλ. Imhoff-Scheier σελ. 209.

¹⁰⁹⁵ Βλ. και Sauveplanne xxxii *NILR* 1985.112.

στον αρμόδιο δικαστή. Αποφασίσθηκε συνεπώς να αποκλεισθεί εντελώς η εφαρμογή των παραγράφων 9.1-4 στις συμβάσεις του άρθρου 5 ΣΡ.¹⁰⁹⁶

Το άρθρο 9.5 έτσι εισάγει ειδικό κανόνα σύνδεσης για τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές, σύμφωνα με τον οποίο ο τύπος των συμβάσεων καταναλωτών του άρθρου 5 ΣΡ

"ρυθμίζεται από το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του".

Η τυπική εγκυρότητα της σύμβασης καταναλωτών, επομένως, εφ' όσον συντρέχει μιά από τις περιστάσεις του άρθρου 5.2, και λαμβανομένων υπ' όψιν και των διατάξεων 5.4 & 5.5 ΣΡ, δεν κρίνεται κατά τις διατάξεις 9.1-4 ΣΡ, αλλά τυγχάνει ιδιαίτερης μεταχείρισης, καθώς ρυθμίζεται αποκλειστικά από το δίκαιο της χώρας της συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Η διάταξη 9.5 ΣΡ πρωτοτυπεί στο ότι η συνήθης διαμονή του καταναλωτή είναι ο *μοναδικός σύνδεσμος*, αποκλείοντας ακόμη και τη διαζευκτική ή συμπληρωματική (ως προς τους ενδοτικού δικαίου κανόνες) εφαρμογή του κανόνα *locus regit actum* ή της *lex contractus*, έναντι, για παράδειγμα, της διάταξης 9.6 ΣΡ, που διέπει την τυπική εγκυρότητα των συμβάσεων με αντικείμενο εμπράγματο δικαίωμα επί ακινήτου, ή δικαίωμα χρήσης ακινήτου και επιφυλάσσει την εφαρμογή *μόνον των αναγκαστικών περί τύπου διατάξεων* της *lex situs*, ή και έναντι της διάταξης 8.a του σχεδίου Σύμβασης Χάγης (1980), η οποία υπάγει τον τύπο της σύμβασης στο δίκαιο που διέπει την ουσία αυτής, επιφυλάσσοντας την εφαρμογή *μόνον των αναγκαστικών κανόνων* του δικαίου της χώρας συνήθους διαμονής.¹⁰⁹⁷

Ως λόγο υιοθέτησης της ειδικής ρύθμισης, η Εισηγητική Έκθεση αναφέρει τη στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στους αναγκαστικούς κανόνες προστασίας του καταναλωτή που διέπουν τον τύπο και αυτούς που διέπουν την ουσία της σύμβασης.¹⁰⁹⁸ Ο κανόνας *locus regit actum* εγκαταλείφθηκε από τους συντάκτες της ΣΡ, ακριβώς διότι υπήρχε ανάγκη ενότητας πεδίου εφαρμογής ανάμεσα στους ουσιαστικούς κανόνες που διέπουν τη σύμβαση, ώστε αυτοί να είναι αποτελεσματικοί.

Ως συνέχεια όμως της επεξήγησης της Εισηγητικής Έκθεσης, υποστηρίχθηκε¹⁰⁹⁹ η άποψη ότι ο τύπος της σύμβασης κατανάλωσης υπάγεται στο δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή επειδή αυτό θεωρείται ως *lex causae*, και άρα ότι, παρά το γράμμα του άρθρου 9.5, η τελεολογική ερμηνεία καταλήγει ότι δεν μπορεί το δίκαιο της συνήθους διαμονής να εφαρμόζεται ακόμη κι όταν τα μέρη νόμιμα επέλεξαν άλλο δίκαιο για να διέπει τη σύμβασή τους. Στην περίπτωση αυτή

¹⁰⁹⁶EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/31.

¹⁰⁹⁷Sauveplanne xxxii *NLR* 1985.112.

¹⁰⁹⁸EE Giuliano & Lagarde *EEEK* 27.7.1987 C199/31.

¹⁰⁹⁹Patocchi σελ. 32.

το επιλεγέν δίκαιο θα πρέπει να διέπει τόσο την ουσία, όσο και τον τύπο της σύμβασης, επιτυγχάνοντας την ενότητα δικαίου. Το δίκαιο της συνήθους διαμονής χάνει κάθε τίτλο εφαρμογής.

Η άποψη αυτή όμως παραβλέπει το ότι ο, στην πραγματικότητα, κύριος και αποκλειστικός σύνδεσμος ως προς την ουσία στις συμβάσεις καταναλωτών είναι, εξ αιτίας του περιορισμού του επιλεγέντος δικαίου από τους αναγκαστικούς κανόνες της συνήθους διαμονής κατ' άρθρον 5.2 ΣΡ, ακριβώς η συνήθης διαμονή του καταναλωτή, κι ότι συνεπώς το δίκαιο που διέπει τον τύπο θα πρέπει να συμβαδίζει με τις αναγκαστικές διατάξεις αυτού του δικαίου.

Άλλο ζήτημα που δημιουργεί η αποκλειστική αναφορά στο δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, είναι η απόρριψη της αρχής *in favorem validitatis*. Η αρχή *in favorem validitatis* γίνεται γενικά δεκτή για ζητήματα τυπικής εγκυρότητας στο συγκριτικό ιδ.δ.δ., θεωρείται όμως ότι αντιβαίνει στα συμφέροντα του καταναλωτή, όπως αυτά περιγράφηκαν πιο πάνω. Αφ' ετέρου, όμως, η τυπική ακυρότητα της σύμβασης κατά το δίκαιο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, ενώ η σύμβαση θα ήταν έγκυρη κατά τη *lex voluntatis*, θα είναι επώδυνη για τον καταναλωτή σε περίπτωση που ο τελευταίος ενάγει τον πωλητή. Δεν παρέχεται εμφανής αιτιολόγηση, γιατί, σε περίπτωση που η διατήρηση της σύμβασης εξυπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντα του καταναλωτή, αποκλείεται η εναλλακτική εφαρμογή, πιθανώς με δικαίωμα επίκλησης μόνον από τον καταναλωτή, του δικαίου που επέλεξαν τα μέρη για τον καθορισμό της τυπικής εγκυρότητας.¹¹⁰⁰

Ας σημειωθεί, τέλος, ότι το άρθρο 9 δεν ορίζει τι εμπίπτει στην έννοια του τύπου των δικαιπραξιών, για να μην εμπλακεί στο δύσκολο αυτό πρόβλημα νομικού χαρακτηρισμού.¹¹⁰¹

Παράγραφος II: Το ουσιαστικό κύρος της σύμβασης (άρθρο 8 ΣΡ).

Πέραν των ζητημάτων τυπικής εγκυρότητας, και τα ζητήματα ύπαρξης και ουσιαστικού κύρους της σύμβασης συμπεριλαμβάνονται στο πεδίο εφαρμογής της ΣΡ και υπάγονται βάσει του άρθρου 8.1 ΣΡ στο δίκαιο που θα ήταν εφαρμοστέο εάν η σύμβαση ήταν έγκυρη.¹¹⁰² Η διάταξη αυτή καταλαμβάνει τα ελαττώματα της βούλησης και της δήλωσης βούλησης της σύμβασης και της ρήτηρας επιλογής του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου, αλλά και λόγους ακυρότητας ή ακυρωσίας που αφορούν στο αντικείμενο της σύμβασης.

¹¹⁰⁰Morse 41 *ICLQ* 1992.10, βλ. και Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.147. Τα ειδικά ερμηνευτικά ζητήματα που μπορούν να ανακύψουν από την ηλεκτρονική κατάρτιση συμβάσεων, και συγκεκριμένα την πιθανότητα άρσης της πρόσθετης προστασίας που παρέχει ο νόμος θεσπίζοντας συστατικό τύπο για ορισμένες συμβάσεις, εκθέτει ο Χρυσάνθης *Συνήγορος* 1997 τ. 2, σελ. 30.

¹¹⁰¹EE Giuliano & Lagarde *EEK* 27.7.1987 C199/29.

¹¹⁰²Normand & Balate 26 *CDE* 1990.307.

Στην περίπτωση ο καταναλωτής αμφισβητεί την σιωπηρή ή έμμεση παροχή της συναίνεσής του για την κατάρτιση της σύμβασης, την ύπαρξη, δηλαδή, κι όχι το κύρος της δήλωσης βουλήσεώς του, χρήσιμη για την προστασία του μπορεί να αποβεί και η ευρεία αρμοδιότητα που το άρθρο 8.2 παρέχει στο δικαστή να ορίσει και να εκτιμήσει την αόριστη έννοια της "συμπεριφοράς" που χρησιμοποιεί το άρθρο 8.2 ΣΡ, ιδιαίτερα όταν η κατ' άρθρο 8.1 ΣΡ *lex contractus* είναι το επιλεγέν δίκαιο, ενώ το δίκαιο συνήθους διαμονής του καταναλωτή συνάγει διαφορετικές έννομες συνέπειες από τη συμπεριφορά αυτού ως προς την κατάρτιση της σύμβασης.¹¹⁰³

Παράγραφος III: Η δικαιοπρακτική ικανότητα του καταναλωτή.

1. Το ζήτημα.

Το άρθρο 1.2(α),(ε) ΣΡ εξαιρεί τη δικαιοπρακτική ικανότητα από το πεδίο εφαρμογής της ΣΡ, ώστε κάθε κράτος μέρος συνεχίζει να εφαρμόζει τους εθνικούς κανόνες σύνδεσης για το ζήτημα αυτό. Το ζήτημα όμως της δικαιοπρακτικής ικανότητας του καταναλωτή είναι σημαντικό, ιδιαίτερα διότι πολλές συμβάσεις συνάπτονται από ανήλικους καταναλωτές, που αποτελούν ιδανικό στόχο της διαφήμισης,¹¹⁰⁴ αλλά και επειδή αποτελούν τόπο συνάντησης διαφορετικών συμφερόντων και κοινωνικών αναγκών, όπως η προστασία του καταναλωτή, αλλά και η ασφάλεια των συναλλαγών. Εκτίθενται λοιπόν στη συνέχεια και αξιολογούνται από την άποψη της λειτουργίας τους για την προστασία του καταναλωτή, οι συνηθέστεροι σύνδεσμοι για τη δικαιοπρακτική ικανότητα.

Ο αποκλεισμός του ζητήματος της δικαιοπρακτικής ικανότητας από τη Σύμβαση Ρώμης δεν είναι όμως πλήρης, καθώς η ανάγκη ασφάλειας των συναλλαγών οδήγησε στην υιοθέτηση της διάταξης του άρθρου 11, η σημασία της οποίας για τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές αναλύεται *infra* σελ. 269.

2. Οι επικρατέστεροι σύνδεσμοι για το εφαρμοστέο δίκαιο στη δικαιοπρακτική ικανότητα.

➤ *Το δίκαιο της προσωπικής κατάστασης του καταναλωτή.*

¹¹⁰³Βλ. Βούλγαρη 40 NB 1992.1307, Παπασιώπη-Πασιά *Η κοινοτική Σύμβαση της Ρώμης* 1991 σελ. 79.

¹¹⁰⁴Η απειρία, όμως, και η επιπολαιότητα η οποία συχνά χαρακτηρίζει τις δεσμεύσεις που αναλαμβάνει ακόμη κι ο ενήλικος καταναλωτής, προσομοιούν αυτόν προς τον ανήλικο, ώστε πολλές νομοθεσίες τον μεταχειρίζονται "*comme une sorte d' incapable ad hoc*" (Francescakis, εις *Procès-Verbal No 7 Actes et documents de la 14ème session* σελ. 121), επιβάλλοντας συχνά "περιορισμούς" της συμβατικής ικανότητας του καταναλωτή που πηγάζουν από την επιχειρουμένη πράξη (Βρέλλης *ΙΔΔ* σελ. 93) και σκοπεύουν να προστατεύσουν αυτόν ή και την οικογενειά του. Το ελβετικό, επί παραδείγματι, δίκαιο, αναφέρεται (Imhoff-Scheier σελ. 131) ότι απαιτεί γραπτή συναίνεση του συζύγου για πώληση με δόσεις η συνολική αξία της οποίας υπερβαίνει τα 1000 SF (ειδική, περιορισμένη ανικανότητα για πρόσωπο ικανό), και γραπτή συγκατάθεση του νόμιμου αντιπροσώπου του ανηλίκου (επέκταση της γενικής ανικανότητας του ανηλίκου).

Ο κλασικός σύνδεσμος στα ηπειρωτικά δίκαια για τη δικαιοπρακτική ικανότητα είναι το δίκαιο της προσωπικής κατάστασης, το οποίο για το ελληνικό δίκαιο είναι το δίκαιο της ιθαγένειας, καθώς αυτό εγγυάται τη σταθερότητα και τη συνεχή ύπαρξη ή ανυπαρξία δικαιοπρακτικής ικανότητας για το ίδιο πρόσωπο.

➤ *Το δίκαιο του τόπου συνήθους διαμονής του καταναλωτή.*

Άλλη άποψη προτείνει την υιοθέτηση του συνδέσμου του τόπου συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Έτσι όλοι οι καταναλωτές της χώρας αντιμετωπίζουν ισότητα μεταχείρισης, αφού υπάγονται στο ίδιο δίκαιο. Ο σύνδεσμος αυτός εμφανίζεται ιδιαίτερα δικαιολογημένος εφ' όσον ο καταναλωτής παρέμεινε στη χώρα της συνήθους διαμονής του κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών πράξεων και της σύναψης της σύμβασης.

➤ *Το δίκαιο που διέπει την ουσιαστική εγκυρότητα της σύμβασης.*

Η εγκατάλειψη της αναζήτησης ιδιαίτερου συνδέσμου για τη δικαιοπρακτική ικανότητα, και η υπαγωγή του ζητήματος στο ίδιο δίκαιο που διέπει και την ουσιαστική εγκυρότητα της σύμβασης παρουσιάζει το πλεονέκτημα να αποφεύγει τη διάσπαση του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου, όπως όταν, επί παραδείγματι, το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο προβλέπει ανικανότητες διαφορετικές από ότι το δίκαιο της προσωπικής κατάστασης. Η ενότητα δικαίου που επιδιώκει η μονιστική αυτή προσέγγιση είναι σημαντική, επειδή οι διατάξεις που διέπουν τη δικαιοπρακτική ικανότητα του καταναλωτή, όπως κι αυτές που ρυθμίζουν την τυπική εγκυρότητα της σύμβασης, είναι αξεχώριστες από το σύνολο των κανόνων που θεσπίζονται για να τον προστατεύσουν.

Το μειονέκτημα αυτού του συνδέσμου έγκειται στο ότι η αυτονομία των μερών θα μπορούσε να ορίζει την ύπαρξη ή μη δικαιοπρακτικής ικανότητας.¹¹⁰⁵

3. Άρθρο 11 ΣΡ: Η επιφύλαξη υπέρ του δικαίου του τόπου σύναψης της σύμβασης και η προϋπόθεση της καλής πίστης του επαγγελματία.

Η ανάγκη του διεθνούς εμπορίου για ασφάλεια δικαίου στις συναλλαγές υπαγόρευσε την κρίση της δικαιοπρακτικής ικανότητας των συμβαλλομένων κατά το δίκαιο του τόπου σύναψής της. Ο σύνδεσμος αυτός υιοθετείται από το άρθρο 11 ως επιφύλαξη απέναντι στη γενική εξαίρεση της δικαιοπρακτικής ικανότητας των φυσικών προσώπων από το πεδίο εφαρμογής της ΣΡ βάσει του άρθρου 1.2(α) ΣΡ, κατά το οποίο οι διατάξεις της ΣΡ δεν εφαρμόζονται

“α) στην προσωπική κατάσταση και ικανότητα των φυσικών προσώπων, με την επιφύλαξη του άρθρου 11”.

Το άρθρο 11 αφορά μόνον την ικανότητα των *φυσικών προσώπων*, λειτουργεί δε μονόδρομα, *in favorem negotii μόνον*. Ο συμβαλλόμενος, συνεπώς, ο οποίος

¹¹⁰⁵ Βλ. Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.147.

κατά το δίκαιο του τόπου σύναψης της σύμβασης είναι πλήρως¹¹⁰⁶ δικαιοπρακτικά ικανός, δεν μπορεί, κατ' αρχήν, να ακυρώσει τη σύμβαση επικαλούμενος την ανικανότητά του με βάση κάποιο άλλο δίκαιο. Μολονότι η αρχή υπέρ της εγκυρότητας είναι λιγότερο ισχυρή σε ζητήματα δικαιοπρακτικής ικανότητας από ότι τυπικού κύρους, η διάταξη παραμένει σημαντική.

Η διάταξη εφαρμόζεται σε περίπτωση που η σύμβαση συνάπτεται μεταξύ προσώπων που βρίσκονται στην ίδια χώρα. Δεν είναι συνεπώς απαραίτητο να συνάπτεται μεταξύ παρόντων, ούτε ταυτίζεται αυτή η προϋπόθεση με κάποια από τις περιπτώσεις του αρ. 5.2, αν και είναι πιθανότερο ότι θα συμπίπτει με αυτή του αρ. 5.2(β) ΣΡ. Η ρύθμιση παρίσταται ως ιδιαίτερα δικαιολογημένη αν ο καταναλωτής μετέβη στη χώρα του πωλητή για να καταρτίσει τη σύμβαση. Σ' αυτή την περίπτωση ο εξαιρετικός σύνδεσμος με το τοπικό δίκαιο *in favorem negotii* αιτιολογείται βάσει των απαιτήσεων του διεθνούς εμπορίου, η ασφάλεια δηλαδή του συναλλακτικού βίου υπερισχύει της προστασίας του δικαιοπρακτικώς ανίκανου.

Μειονέκτημα του συνδέσμου αποτελεί ότι ο τόπος σύναψης της σύμβασης καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τυχαία γεγονότα.¹¹⁰⁷

Η εφαρμογή της διάταξης προϋποθέτει επιπλέον την ύπαρξη καλής πίστης του αντισυμβαλλομένου του ανικάνου. Η προϋπόθεση αυτή διατυπώνεται αρνητικά, ότι δηλαδή ο αντισυμβαλλόμενος του ανικάνου προς δικαιοπραξία γνώριζε ή από αμέλειά του αγνοούσε την κατάσταση του ανικάνου. Όσον αφορά την ύπαρξη αμέλειας, σε σχέση με τις συμβάσεις καταναλωτών, η άγνοια της κατάστασης του καταναλωτή δεν συγχωρείται στον επαγγελματία, ενδεικτικά: στις σημαντικές συναλλαγές, για τα άτομα με την ίδια εθνικότητα, ή όταν τα πραγματικά περιστατικά, όπως η συχνότητα των συναλλαγών, έπρεπε να ωθήσουν το συνετό συμβαλλόμενο να ενημερωθεί.

Η χρησιμότητα της επιφύλαξης αυτής για τον καταναλωτή παρίσταται σχετική, καθώς η απόδειξή της απόκειται στον ανίκανο προς δικαιοπραξία καταναλωτή.¹¹⁰⁸

---

¹¹⁰⁶Μεταλληνός 1997 σελ. 264.

¹¹⁰⁷Βλ. Imhoff-Scheier xxxvii *ASDI* 1981.147.

¹¹⁰⁸Imhoff-Scheier σελ. 132-135, 136.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Η σημασία των σχετικών με τις συμβάσεις καταναλωτών και ασφαλίσεων διατάξεων των Συμβάσεων Βρυξελλών και Ρώμης είναι αναμφισβήτητη, καθώς και μόνη η ύπαρξή τους αποδεικνύει ότι ο κοινοτικός νομοθέτης αναγνώρισε την κεντρική θέση που καταλαμβάνει η προστασία του καταναλωτή στο ευρωπαϊκό νομικό οικοδόμημα και στην προοπτική της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς.

Εάν μάλιστα ληφθεί υπ' όψιν ότι, τόσο το 1980, όταν υιοθετήθηκε η Σύμβαση Ρώμης, πολλώ δε μάλλον το 1978, όταν τροποποιήθηκαν, λαμβάνοντας τη σημερινή τους μορφή, οι σχετικές διατάξεις της Συμβάσεως των Βρυξελλών, η προστασία του καταναλωτή ήταν πολύ λιγότερο διαδεδομένη από ότι σήμερα και ο όγκος των διασυνοριακών καταναλωτικών συναλλαγών πολύ μικρότερος από το σημερινό, οι διατάξεις πρέπει να θεωρηθούν ως πρωτοποριακές για την εποχή τους.

Από την προηγηθείσα απόπειρα κριτικής εξέτασης των ρυθμίσεων προκύπτει ο κατά βάση ισορροπημένος συνδυασμός ανάμεσα στην επιδίωξη της προστασίας του αδύνατου συμβαλλομένου μέρους κι αυτή της ασφάλειας δικαίου.

Σε γενικές γραμμές οι ρυθμίσεις χαρακτηρίζονται από πληρότητα, καθώς η διατύπωση του πεδίου και των κριτηρίων εφαρμογής αυτών καλύπτει το εύρος των σχέσεων κατανάλωσης, και ανταποκρίνεται στις κοινωνικές απαιτήσεις ενός όλο και περισσότερο ολοκληρωμένου καταναλωτικού χώρου στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η επιτυχία των διατάξεων αναδεικνύεται και διαχρονικά, καθώς αυτές αποτέλεσαν τη βάση και ένα χαλαρό πλαίσιο το οποίο ακολουθούν και οι διατάξεις για το εφαρμοστέο δίκαιο που περιλαμβάνονται σε νεώτερα κείμενα παραγώγου κοινοτικού δικαίου με αντικείμενο την προστασία του καταναλωτή.

Βεβαίως όμως δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπισθούν από τις Συμβάσεις Βρυξελλών και Ρώμης προβλήματα που ανέκυψαν λόγω των τεχνολογικών εξελίξεων μεταγενεστερών από τη θέση των Συμβάσεων σε ισχύ, όπως το ηλεκτρονικό εμπόριο.

Δεν παραβλέπουμε ακόμη την ύπαρξη ερμηνευτικών προβλημάτων. Η νομολογιακή εφαρμογή, επί παραδείγματι, της οποίας θα τύχει η (λανθάνουσα στο άρθρο 5.2 Συμβάσεως Ρώμης) έννοια του ευνοϊκότερου δικαίου δημιουργεί πολλά ερωτηματικά.

Ειδικότερα, στις ουσιαστικές αδυναμίες της ρύθμισης της Σύμβασης των Βρυξελλών καταμετράται η έλλειψη σχετικών με τις ενώσεις καταναλωτών και τη συλλογική εκπροσώπηση και αγωγή των αδυνάτων συμβαλλομένων

διατάξεων, ρύθμιση αποχρώσας σημασίας αν ληφθούν υπ' όψιν οι δυσχέρειες επιδίωξης των δικαιωμάτων με ατομική αγωγή από πολλούς καταναλωτές.¹¹⁰⁹ Ο μεγάλος αριθμός δυνατοτήτων επιλογής forum που παρέχονται στον αδύνατο συμβαλλόμενο¹¹¹⁰ υποθάλλει την άγρα δικαστηρίου ως προς το ουσιαστικό δικονομικό δίκαιο (όπως για θέματα βάρους αποδείξεως), αν και όχι πιά δικαίου συγκρούσεως και ουσιαστικού δικαίου, και αναδεικνύει την, και από άλλες περιστάσεις διαπιστωμένη,¹¹¹¹ ανάγκη εναρμόνισης του δικονομικού δικαίου των συμβαλλομένων κρατών.

Έως σήμερα πάντως η εφαρμογή των διατάξεων μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητική.

Η υιοθέτηση των Συμβάσεων Βρυξελλών και Ρώμης συνιστά την πρώτη απόπειρα να ομοιομορφοποιηθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο το εν ευρεία εννοία ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Όμως, λόγω των αποκλίσεων που υπάρχουν στην περιγραφή των ρυθμιζόμενων κατηγοριών (εν προκειμένω δε του πεδίου εφαρμογής των σχετικών με τις συμβάσεις καταναλωτών διατάξεων) ανάμεσα στη Σύμβαση Βρυξελλών και τη Σύμβαση Ρώμης (η τελευταία είναι πολύ πιο λεπτομερής, πιθανότατα λόγω των μακροχρόνιων και εξαντλητικών διαπραγματεύσεων που προηγήθηκαν της υιοθέτησής της¹¹¹²), παρίσταται ως αναγκαία η μέριμνα ενιαίας ερμηνείας τους από τη νομολογία.

Το 4ο Τμήμα της Σύμβασης των Βρυξελλών, μετά την τροποποίησή του το 1978, αποτέλεσε το πρότυπο του δικονομικού δικαίου του καταναλωτή. Η συμβολή του όπως αποδεικνύεται από τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων,¹¹¹³ στην προστασία του καταναλωτή είναι δυναμική και αναμένεται ότι θα ενισχυθεί με τις νέες διατάξεις που θα προκύψουν μετά την αναθεώρηση της Συμβάσεως των Βρυξελλών.

---

¹¹⁰⁹ Στο επίπεδο της συλλογικής εκπροσώπησης, τις δυσχέρειες αυτές επιχειρεί να άρει πρόσφατη σχετική οδηγία (Οδηγία 98/27/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Μαΐου 1998 περί των αγωγών παραλείψεως στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών. *ΕΕΕΚ* 11.6.98 L166/51), η οποία υιοθετεί την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, επί ενδοκοινοτικών παραβάσεων, των οργανώσεων που έχουν συσταθεί σύμφωνα με τη νομοθεσία κράτους μέλους και έχουν ως στόχο την προστασία των συλλογικών συμφερόντων των καταναλωτών. Στο ελληνικό δίκαιο η συλλογική εκπροσώπηση των καταναλωτών διέπεται από το άρ. 10 ν. 2251/1994 (Ενώσεις καταναλωτών - Συλλογικά μέσα προστασίας).

¹¹¹⁰ Βλ. σχετικά Mauro Jacques: "De Quelques Aspects Mathématiques de la Convention de Bruxelles Sur la Compétence et l' Exécution des Jugements. Tactique et Stratégie." *Gazette du Palais (Doctrine)* 1987.146-147.

¹¹¹¹ Όπως προκύπτει από την έκθεση της επιτροπής για την προσέγγιση του δικονομικού δικαίου σε ευρωπαϊκό επίπεδο (έκθεση "Storme"), αλλά και τη σχετική με τον "Ευρωπαϊκό εκτελεστό τίτλο" δραστηριότητα. Βλ. σχετικά Κεραμεύς-Κρεμλής-Ταγαράς *Συμπλήρωμα* σελ. 4.

¹¹¹² Zanobetti *Mélanges Sauveplanne* 1984.299.

¹¹¹³ Βλ. επίσης ενδεικτικά και στα πλαίσια της Συνδιάσκεψης Ιδ.δ.δ. της Χάγης, *Rapport de Synthèse des Travaux de la Commission Speciale de Juin 1997 sur la Compétence Juridictionnelle Internationale et les Effets des Jugements Etrangers en Matière Civile et Commerciale*. Doc. Prél. No 7, avril/octobre 1997, §§ 92-102, και Doc. Prél. No. 8, novembre 1997, §§ 46-50.

Όσον αφορά τη Σύμβαση Ρώμης, για το ελληνικό ιδ.δ.δ., το άρθρο 5 Σύμβασης Ρώμης αποτελεί ένα σημαντικό εμπλουτισμό των πηγών του, εισάγοντας μια ρύθμιση που εμφορείται από πνεύμα μέριμνας για τα συμφέροντα του αδύνατου μέρους, πνεύμα το οποίο δεν ήταν, τουλάχιστον σε πρώτη ανάγνωση, εμφανές στο άρθρο 25 ελλΑΚ. Σε γενικές γραμμές παρέχει στο δικαστή ένα ευπροσάρμοστο εργαλείο για την απόδοση δικαιοσύνης στις γοργά μεταβαλλόμενες συνθήκες της σύγχρονης αγοράς,¹¹¹⁴ αλλά και μέσω της, καινοφανούς στο ελληνικό ιδ.δ.δ., έννοιας των αναγκαστικών κανόνων, το έναυσμα για:

"μιά μορφή διεθνούς νομικού διαλόγου ανάμεσα στις ένομες τάξεις, που τελικά αποβαίνει ενεργητικός και ζωογόνος".¹¹¹⁵

Η επιτυχής αυτή ενοποίηση των κανόνων συνδέσεως θεωρείται ως προάγγελος της ενοποίησης του ουσιαστικού εσωτερικού δικαίου. Η συζήτηση, όμως, σχετικά με τη δυνατότητα, αλλά και τη σκοπιμότητα, της τελευταίας παραμένει ανοιχτή.¹¹¹⁶

---

¹¹¹⁴Γραμματικάκη-Αλεξίου *Ειδικό τεύχος ΕΕΕυρΔ* 1997.108.

¹¹¹⁵Γραμματικάκη-Αλεξίου *Ειδικό τεύχος ΕΕΕυρΔ* 1997.109.

¹¹¹⁶Ζητήματα σχετικά με την ενοποίηση που επιχειρείται με την πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πώληση και τις εγγυήσεις καταναλωτικών αγαθών (96/C307/09) COM(95)520 τελικό - 96/0161(COD). (Υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 23 Αυγούστου 1996) *ΕΕΚ* 16.10.96 C307/8, εξετάζει το Editorial comment: "On the way to a European consumer sales law?" 34 *CMLR* 1997.207-212. Σημειώνεται ότι η πρόταση οδηγίας περιλαμβάνει στο άρθρο 6.2 ρύθμιση ιδ.δ.δ. κατά την οποία

"Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε, όποιος και αν είναι ο εφαρμοστέος στη σύμβαση νόμος και εφόσον αυτή συνδέεται στενά με την επικράτεια των κρατών μελών, να μη στερείται ο καταναλωτής της παρεχόμενης από την παρούσα οδηγία προστασίας",

ενώ υπέρ της ενοποιήσεως μέσω κανονισμού τάσσεται ο Basedow Jürgen: "A common contract law for the Common Market." 33 *CMLR* 1996.1169-1195.

ΠΗΓΕΣ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ.	275
ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ.	275
- Διεθνείς συμβάσεις.	275
- Παράγωγο κοινοτικό δίκαιο.	280
- Ελληνική νομοθεσία.	284
- Νομοθεσία άλλων κρατών.	284
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.	287
- ΔΕΚ.	287
- Δικαστηρίων άλλων κρατών.	290
- Ελληνικών δικαστηρίων.	292
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.	293
ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ ΡΩΜΗΣ	293
ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ	305
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.	313
ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ ΡΩΜΗΣ	313
ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ.	318

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ.

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ.

Διεθνείς συμβάσεις.

Σύμβαση Βρυξελλών & Σύμβαση Λουγκάνο.

- ♦ Σύμβαση Βρυξελλών (υπογρ. 27.9.1968) *JOCE* 31.12.1972 L299/32-45.
- ♦ Πρωτόκολλο ερμηνείας της Σύμβασης Βρυξελλών από το ΔΕΚ (υπογρ. 3.6.1971) *JOCE* 2.8.1975 L204.
- ♦ Σύμβαση προσχώρησης Δανίας, Ιρλανδίας, Ην. Βασιλείου (υπογρ. 9.10.1978) *JOCE* 9.10.1978 L304.1-13.
- ♦ Σύμβαση προσχώρησης Ελλάδος (υπογρ. 25.10.1982) *ΕΕΕΚ* 31.12.1982 L388.1-6. Κύρωση με το ν. 1814/1988 *ΦΕΚ Α'* 249/11.11.1988, σε ισχύ από 1.4.1989.¹

^{*} Παρατίθενται όλα τα κείμενα στα οποία γίνεται παραπομπή στο σώμα της παρούσας εργασίας, καθώς και αριθμός άλλων κειμένων που παρουσιάζουν σχετικό ενδιαφέρον. Ενημέρωση έως 30.1.1999, έκτοτε σποραδική.

¹Μεταξύ της Ελλάδος και του Ην. Βασιλείου η Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ την 1.10.1989.

- ♦ Σύμβαση Λουγκάνο (υπογρ. 16.9.1988) *EEEEK* 25.11.1988 L9-24. Κύρωση με το ν. 2460/1997 *ΦΕΚ Α'* 22/26.2.1997.
- ♦ Σύμβαση Ντονόστια / Σαν Σεμπασιάν, προσχώρηση Ισπανίας & Πορτογαλίας (υπογρ. 29.11.1996) *EEEEK* 3.10.1989 L285. Κύρωση με το ν. 2004/1992 *ΦΕΚ Α'* 9/4.2.1992.
- ♦ Σύμβαση προσχώρησης Αυστρίας, Φινλανδίας, Σουηδίας (υπογρ. 29.11.1996) *EEEEK* 15.1.1997 C15.

► Προσχέδια - εισηγητικές εκθέσεις.

Προσχέδιο Σύμβασης Βρυξελλών 1964 Doc. No 1437/IV/64, εις *RabelsZ* 1965.594, *Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale* 1965.790, 2 *CCH Comm.Mkt.Rep.* 1968.6003.

Εισηγητική Έκθεση Jenard *JOCE* 5.3.1979 C59/1-70. Μετάφρασή της στην ελληνική στην *EEEEK* 24.11.1986 C298/29-98.

Εισηγητική Έκθεση Schlosser *JOCE* 5.3.1979 C59/71-151. Μετάφρασή της στην ελληνική στην *EEEEK* 24.11.1986 C298/99-179.

Εισηγητική έκθεση Ευρυγένη - Κεραμέως *EEEEK* 24.11.1986 C298.1-27.

Εισηγητική Έκθεση Desantes Real - Almeida Cruz - Jenard *EEEEK* 28.7.90 C189/35-55.

Εισηγητική Έκθεση Jenard - Möller *EEEEK* 28.7.1990 C189/57-122.

Convention de Lugano: Convention Concernant la Compétence Judiciaire et l'Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale Faite à Lugano le 16 septembre 1988;

I. Texte et Rapport Explicatif. Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1991. 270 σελ.

II. Travaux Préparatoires. Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1991. 332 σελ., annexe.

Σύμβαση Ρώμης.

- ♦ Σύμβαση Ρώμης (υπογρ. 19.6.1980) *JOCE* 9.10.1980 L266.
- ♦ Πρώτο Πρωτόκολλο για την ερμηνεία από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της συμβάσεως για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, η οποία είναι ανοιχτή προς υπογραφή στη Ρώμη από τις 19 Ιουνίου 1980 (89/128/ΕΟΚ).
Δεύτερο Πρωτόκολλο για την ανάθεση ορισμένων αρμοδιοτήτων στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων όσον αφορά την ερμηνεία της συμβάσεως για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, η οποία είναι ανοιχτή προς υπογραφή από τις 19 Ιουνίου 1980, στη Ρώμη (89/129/ΕΟΚ).

Τα πρωτόκολλα υπεγράφησαν στις Βρυξέλλες στις 19.12.1988, δημοσιεύθηκαν στην *ΕΕΕΚ* 20.2.1989 L 48/1 και 17, αντιστοίχως, και κυρώθηκαν από την Ελλάδα με το ν. 2005/92 *ΦΕΚ* Α' 10, *ΚΝοΒ* 1992.32.

♦ Σύμβαση προσχώρησης Ελλάδος (υπογρ. 10.4.1984) *ΕΕΕΚ* 31.5.1984 L146. Κύρωση με το ν. 1792/1988 "Κύρωση σύμβασης για την προσχώρηση της Ελληνικής Δημοκρατίας στη σύμβαση για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές." *ΦΕΚ* Α' 142/24.06.1988, σε ισχύ από 1.4.1991.

♦ Σύμβαση προσχώρησης Ισπανίας και Πορτογαλίας (υπογρ. Φουντσάλ, 18.5.1992). Κύρωση με το ν. 2657/1998 "Κύρωση της σύμβασης για την προσχώρηση του Βασιλείου της Ισπανίας και της Πορτογαλικής Δημοκρατίας στη Σύμβαση για το Εφαρμοστέο Δίκαιο στις Συμβατικές Ενοχές." *ΦΕΚ* Α' 266/1.12.1998.

♦ Σύμβαση προσχώρησης Αυστρίας, Φινλανδίας και Σουηδίας (υπογρ. Βρυξέλλες, 26.11.1996) *ΕΕΕΚ* 15.1.1997 C15/10.

► Προσχέδια - εισηγητικές εκθέσεις:

1972

Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations (Προσχέδιο Ιουνίου 1972), EC Commission, DG Internal Market and Approximation of Legislation, Doc. XIV/398/72 - E, Rev.: 1 (1972) και Εισηγητική έκθεση των GIULIANO Mario, LAGARDE Paul, VAN SASSE VAN YSSELT Th., Doc's XIV/408/72 & XIV/579/72.

Δημοσιεύθηκαν εις 21 *AJCL* 1973.587-593, 19 *NILR* 1972.220-227, *RCDIP* 1973.209, *Riv. Dir. Int. Priv. Proc.* 1973.189, καθώς και στο συλλογικό: LANDO Ole, von HOFFANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, viii-352 σελ., εις σελ. 220 επ..

1980

Εισηγητική έκθεση GIULIANO Mario & LAGARDE Paul *JOCE* 31.10.1980 C282/1. Μετάφρασή της στην ελληνική *ΕΕΕΚ* 27.7.87 C199/1-50.

Avis de la Commission du 17 mars 1980 concernant le projet de convention sur la loi applicable aux obligations contractuelles. *JOCE* 11.4.1980 L94/39.

1985

Σύσταση της Επιτροπής της 15ης Ιανουαρίου 1985 που αφορά τη σύμβαση της 19ης Ιουνίου 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές. *ΕΕΕΚ* 14.2.85 L44/42.

1989

Εισηγητική Έκθεση του ν. 1792/1980 για την Προσχώρηση της Ελλάδος στη Σύμβαση για το Εφαρμοστέο Δίκαιο στις Συμβατικές Ενοχές.

1990

Εκθεση για τα πρωτόκολλα τα σχετικά με την ερμηνεία από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της Σύμβασης της Ρώμης της 19ης Ιουνίου 1980 για το εφαρμοστέο στις συμβατικές ενοχές δίκαιο του Antonio Tizzano. *ΕΕΕΚ* 3.9.90 C219.

Συνδιάσκεψη της Χάγης.

1997

Conférence de La Haye de Droit International Privé: *Compétence Jurisdictionnelle Internationale et Effets des Jugements Etrangers en Matière Civile et Commerciale*. Doc. Prél. Nos 7 (avril 1997, rév. octobre 1997) & 8 (novembre 1997), établis par KESSEDJIAN Catherine.

1986

The Hague Convention on the Law Applicable to Contracts for the International Sale of Goods (concluded December 22, 1986). Hague Conference on Private International Law. *Proceedings of the Extraordinary Session 14 to 30 October 1985. Diplomatic Conference on the Law Applicable to Contracts for the International Sales of Goods*. Edited by the Permanent Bureau of the Conference. Netherlands Government Printing Office, The Hague 1987, 801 σελ.. Βλ. *ιδία*:

- MEHREN Arthur Taylor von: "Explanatory Report." σελ. 709-757.

- Final Act of the Diplomatic Conference, σελ. 689-708.

1985

Convention de La Haye *relative à la loi applicable au trust et a sa reconnaissance* (Conclue le premier juillet 1985).

1980

Conférence de La Haye de droit international privé. *Actes et documents de la quatorzième session 6 au 25 octobre 1980. Tome II Ventes au consommateurs*. Edités par le Bureau Permanent de la Conférence. Imprimerie Nationale, La Haye 1982, 201 σελ.. Βλ. *ιδία*:

- von MEHREN: Doc. Prélim. no 2, octobre 1979.

- Note sur les Résultats de la Commission Spéciale sur les Matières Diverses de février 1980 Concernant les Ventes aux Consommateurs. Doc. Prélim. No 3, septembre 1980.

- Avant-projet de Convention [1980] adopté par la Commission Spéciale.

- von MEHREN Arthur Taylor: "Rapport Explicatif.", εις σελ. II-182 - II-197.

- PELICHET Michel: "Mémoire Sur les Ventes aux Consommateurs." εις σελ. II-7 - II-26.

- Final Act of the 14th Session.

Η σύμβαση δημοσιεύθηκε και εις xxxvii *ASDI* 1981.172-175, *RCDIP* 1980.909, *NILR* 1980.408, HARTLEY Trevor C.: "Consumer Protection Provisions in the EEC Convention." in NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study*. North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., σελ. 139 (annex III).

1978

Convention de La Haye *sur la loi applicable aux contrats d'intermédiaires et à la représentation* (Conclue le 14 mars 1978). Δημοσ. και εις RCDIP 1977.639.

Convention de La Haye *sur la loi applicable aux régimes matrimoniaux* (Conclue le 14 mars 1978).

Convention de La Haye *sur la célébration et la reconnaissance de la validité des mariages* (Conclue le 14 mars 1978).

1973

Convention de La Haye *sur la loi applicable a la responsabilité du fait des produits* (Conclue le 2 octobre 1973).

Convention de La Haye *sur la loi applicable aux obligations alimentaires* (Conclue le 2 octobre 1973).

1961

Convention de La Haye *Concernant la Compétence des Autorités et la Loi Applicable en Matière de Protection des Mineurs* (Conclue le 5 octobre 1961).

1955

Convention de La Haye *sur la loi applicable aux ventes a caractère international d'objets mobiliers corporels* (Conclue le 15 juin 1955). Σε ισχύ από 1.9.1964. U.N.T.S. vol. 510, p. 149, no 7411 (1964).

Projet de Convention *sur la Loi Applicable aux Ventes a Caractère International d'Objets Mobiliers Corporels*. Actes de la septième session tenue du 9 au 31 octobre 1951. Imprimerie Nationale, La Haye 1952, xxix-404 σελ., εις σελ. 382-384.

Άλλες διεθνείς συμβάσεις.

▪ Convention Interaméricaine sur la Loi Applicable aux Contrats Internationaux (Αμερικανική Σύμβαση Μεξικού της 17.4.1994 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις διεθνείς συμβάσεις). 84 RCDIP 1995.173-177.

Βλ. σχετικά:

FERNANDEZ ARROYO Diego P.: "La Convention Interaméricaine sur la Loi Applicable aux Contrats Internationaux: Certains Chemins Conduisent Au-délà de Rome." 84 RCDIP 1995.178-186.

JUENGER Friedrich K.: "The Inter-American Convention on the Law Applicable to International Contracts: Some Highlights and Comparisons." 42 AJCL 1994.381-393, και απάντηση από την GAUDEMET-TALLON Hélène, 84 RCDIP 1995.250-252.

▪ Conférence des Nations Unies Sur les Contrats de Vente Internationale de Marchandises. Vienne, 10 mars - 11 avril 1980. *Documents Officiels. Documents de la Conférence et Comptes Rendus Analytiques des Séances Plénières et des Séances des Commissions Principales*. Nations Unies, New York 1981, xxxv-513 σελ.

The UN Convention On Contracts for the International Sale of Goods. Vienna, April 10, 1980. Final Act of the UN Conference on Contracts for the International Sale of Goods. UN Doc. A/CONF.97/18, 10 April 1980, Annex I.

Αγγλικό κείμενο στα XIX *ILM* 1980.668 επ..

Γαλλικό κείμενο στη *Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale* 1980.731.

Κύρωση από την Ελλάδα με το ν. 2532/97 "Κύρωση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων" ΦΕΚ 227 Α' 11.11.1997.

- Συμβούλιο της Ευρώπης: Résolution (76) 47 adoptée par le Comité des Ministres du Conseil de l' Europe le 16 novembre 1976 et Exposé des motifs: "Clauses Abusives dans les Contrats Conclus par des Consommateurs et Méthodes de Contrôle Appropriées." Conseil de l' Europe. Affaires Juridiques. Strasbourg 1977, 33 σελ.

- Σύμβαση της 28.5.1998 η οποία καταρτίζεται βάσει του άρθρου Κ3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές. ΕΕΕΚ 16.7.1998 C221, όπου και η Πράξη του Συμβουλίου σχετικά με την ερμηνεία αυτής από το ΔΕΚ, και οι σχετικές εισηγητικές εκθέσεις.

Παράγωγο κοινοτικό δίκαιο².

1998

Οδηγία 98/27/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Μαΐου 1998 περί των αγωγών παραλείψεως στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών. ΕΕΕΚ 11.6.98 L166/51.

Οδηγία 98/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Φεβρουαρίου 1998 σχετικά με την τροποποίηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη. ΕΕΕΚ 1.4.1998 L101/17.

1997

Οδηγία 97/5/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27.1.1997 για τις διασυννοριακές μεταφορές πιστώσεων. ΕΕΕΚ 14.2.97 L43/25.

Οδηγία 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20.5.1997 για την προστασία των καταναλωτών κατά τις εξ αποστάσεως συμβάσεις - Δήλωση του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με το άρθρο 6 παράγραφος 1 - Δήλωση της Επιτροπής σχετικά με το άρθρο 3 παράγραφος 1 πρώτη περίπτωση. ΕΕΕΚ 4.6.97 L144/19.

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων: Ανακοίνωση της Επιτροπής. Χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες: Αύξηση της εμπιστοσύνης του καταναλωτή. Συνέχεια του πράσινου βιβλίου: "Χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες: Οι προσδοκίες των καταναλωτών" ". Βρυξέλλες 26.06.1997 COM(97) 309 τελικό, σελ. 4 επ..

²Περιλαμβάνεται κατά χρονολογική σειρά η νομοθεσία στην οποία γίνεται αναφορά στην παρούσα εργασία.

Οδηγία 97/55/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 6.10.1997 για την τροποποίηση της οδηγίας 84/450/ΕΟΚ σχετικά με την παραπλανητική διαφήμιση προκειμένου να συμπεριληφθεί η συγκριτική διαφήμιση. *ΕΕΕΚ* 23.10.97 L290/18.

1996

Πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πώληση και τις εγγυήσεις καταναλωτικών αγαθών (96/C307/09) COM(95)520 τελικό - 96/0161(COD). (Υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 23 Αυγούστου 1996) *ΕΕΕΚ* 16.10.96 C307/8.

1995

Τροποποιημένη πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί των μεταφορών πίστωσης στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης (95/C199/07) COM(95)264 τελικό-94/0242(COD). Υποβλήθηκε από την Επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 189Α παράγραφος 2 της συνθήκης ΕΚ στις 6 Ιουνίου 1995. *ΕΕΕΚ* 3.8.95 C199/16.

1994

Οδηγία 94/47/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26.10.1994 περί της προστασίας των αγοραστών ως προς ορισμένες πλευρές των συμβάσεων που αφορούν την απόκτηση δικαιώματος χρήσης ακινήτων υπό καθεστώς χρονομεριστικής μίσθωσης *ΕΕΕΚ* 29.10.94 L280/83.
(σχετική η Πρόταση της Επιτροπής, βλ. 1993)

1993

Τροποποιημένη πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου περί της προστασίας των αγοραστών κατά τις συμβάσεις που αφορούν την απόκτηση δικαιώματος χρήσης ενός ή περισσότερων ακινήτων υπό καθεστώς χρονομεριστικής ιδιοκτησίας **COM (93)487 τελικό - SYN 419** *ΕΕΕΚ* 5.11.1993 C299/8 (περιλαμβάνεται η τροποποιημένη πρόταση, που υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 7.10.1993, αλλά και η αρχική πρόταση, COM(92) 220 τελικό - SYN 419, που υποβλήθηκε στις 2.7.1992 και δημοσιεύθηκε στην *ΕΕΕΚ* 29.8.1992 C222/5).

Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5.4.1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές. *ΕΕΕΚ* 21.4.93 L95/29.

1992

Σύσταση της Επιτροπής της 7.4.1992 σχετικά με τους κώδικες δεοντολογίας για την προστασία των καταναλωτών όσον αφορά συμβάσεις διαπραγματευόμενες από απόσταση (92/295/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 10.6.92 L156/21.

Commission. Proposition de directive du Conseil concernant la protection des acquéreurs dans les contrats portant sur l' utilisation de biens immobiliers en régime de jouissance à temps partagé (92/C 222/05) COM(92) 220 final - SYN 419. Présentée par la Commission le 2 juillet 1992. *JOCE* 29.8.92 C222/5.

1991

Γνωμοδότηση για την πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου σχετικά με τους αθέμιτους όρους στις συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές (91/C 159/13). Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή 24.4.1991 *ΕΕΕΚ* 17.6.91 C159/34.

1990

Οδηγία του Συμβουλίου της 22ας.2.1990 για την τροποποίηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (90/88/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 10.3.90 L61/14.

Οδηγία του Συμβουλίου της 13.6.1990 για τα οργανωμένα ταξίδια και τις οργανωμένες διακοπές και περιηγήσεις (90/314/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 23.6.90 L158/59.

Πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου σχετικά με τους αθέμιτους όρους στις συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές. Επιτροπή COM(90) 322 τελικό - SYN 285 της 24.7.1990. *ΕΕΕΚ* 28.9.90 C243/2.

Δεύτερη Οδηγία του Συμβουλίου της 8.11.1990 για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση ζωής και τη θέσπιση διατάξεων που σκοπό έχουν να διευκολύνουν την πραγματική άσκηση της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών καθώς και για την τροποποίηση της οδηγίας 79/267/ΕΟΚ (90/619/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 29.11.90 L330/50.

1989

Οδηγία του Συμβουλίου της 3.10.1989 για το συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την άσκηση τηλεοπτικών δραστηριοτήτων (89/552/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 17.10.89 L 298/23.

1988

Δεύτερη οδηγία του Συμβουλίου της 22.6.1988 για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση, εκτός της ασφάλειας ζωής, και για τη θέσπιση των διατάξεων που σκοπό έχουν να διευκολύνουν την πραγματική άσκηση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών καθώς και για την τροποποίηση της οδηγίας 73/239/ΕΟΚ (88/357/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 4.7.88 L172/1.

1987

Σύσταση της Επιτροπής της 8.12.1987 για ευρωπαϊκό κώδικα δεοντολογίας σε θέματα ηλεκτρονικών πληρωμών (Σχέσεις μεταξύ χρηματοπιστωτικών οργανισμών, εμπόρων ή άλλων παρεχόντων υπηρεσίες και καταναλωτών) (87/598/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 24.12.87 L365/72.

1986

Οδηγία του Συμβουλίου της 22ας.12.1986 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (87/102/ΕΟΚ). *ΕΕΕΚ* 12.2.87 L42/48.

Ψήφισμα του Συμβουλίου της 23.6.1986 σχετικά με τον μελλοντικό προσανατολισμό της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας για την προστασία και την προαγωγή των συμφερόντων των καταναλωτών (86/C167/01). EEEK 5.7.86 C167/1.

Ψήφισμα του Συμβουλίου της 15ης.12.1986 για την ένταξη της καταναλωτικής πολιτικής στις άλλες κοινές πολιτικές (87/C3/01). EEEK 7.1.87 C3/1.

1985

Οδηγία του Συμβουλίου της 25.7.1985 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σε θέματα ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων (85/374/ΕΟΚ). EEEK 7.8.85 L210/29.

Οδηγία του Συμβουλίου της 20.12.1985 για την προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορικού καταστήματος (85/577/ΕΟΚ). EEEK 31.12.85 L372/31.

1984

Οδηγία του Συμβουλίου της 10.9.1984 για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παραπλανητική διαφήμιση (84/450/ΕΟΚ). EEEK 19.9.84 L250/17.

Τροποποιημένη πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου σχετικά με την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που αφορούν την καταναλωτική πίστη. Επιτροπή COM(84) 342 τελικό της 22.6.1984. EEEK 10.7.84 C183/4.

1981

Ψήφισμα του Συμβουλίου της 19ης.5.1981 σχετικά με το δεύτερο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας για πολιτική προστασίας και ενημέρωσης των καταναλωτών. EEEK 3.6.81 C133/1.

1979

First Council Directive of 5 March 1979 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of direct life assurance (79/267/EEC). OJEC 13.3.79 L63/1.

1976

Council Directive of 29 June 1976 amending Directive 73/239/EEC on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of direct insurance other than life assurance (76/580/EEC). OJEC 13.7.76 L189/13.

1975

Résolution du Conseil du 14.4.1975 concernant un programme préliminaire de la Communauté économique européenne pour une politique de protection et d'information des consommateurs. JOCE 25.4.75 C 92/1 (Πρώτο ψήφισμα του Συμβουλίου της 14.4.1975 για την πολιτική προστασίας και δράσης των καταναλωτών, μαζί με αναλυτικό πρόγραμμα δράσης της Επιτροπής. ΕΕ, ειδική έκδοση στην Ελληνική τόμος·15-1, σελ 92).

Ελληνική νομοθεσία.

ν. 2532/97 "Κύρωση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων" ΦΕΚ Α' 227/11.11.1997.

ν. 2251/1994 "Προστασία των καταναλωτών" ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994 και Εισηγητική Έκθεση, εις ΠΑΠΑΔΟΓΑΜΒΡΟΥ Βούλα (επιμ.): Δίκαιο προστασίας καταναλωτή. Σειρά: Βιβλιοθήκη δικαίου επιχειρήσεων και εταιρειών, αριθ. 4, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996, 267 σελ., εις σελ. 51 επ..

ν. 2077/92 "Κύρωση της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και των σχετικών πρωτοκόλλων και δηλώσεων που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη." ΦΕΚ Α' 136/7.8.1992.

ν. 1961/1991 "Για την προστασία του καταναλωτή και άλλες διατάξεις" ΦΕΚ Α' 132/3.9.1991.

ν. 1665/1986 "Συμβάσεις χρηματοδοτικής μίσθωσης" ΦΕΚ Α' 194/4.12.1986, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 11 του ν. 2367/1995 "Νέοι χρηματοπιστωτικοί θεσμοί και άλλες διατάξεις" ΦΕΚ Α' 261/29.12.1995.

ν. 1652/1986 "Σύμβαση της χρονομεριστικής μίσθωσης και ρύθμιση συναφών θεμάτων." ΦΕΚ Α' 167/30.10.1986 και

Εγκύκλιος υπουργού Οικονομικών 1050037/383/Α0013/Πολ. 1423/11.12.1996
Θέμα: "Φορολογικές υποχρεώσεις σε περίπτωση θανάτου του μισθωτή σε χρονομεριστική μίσθωση." (περλ. εις ΚΑΤΡΑΣ Ιωάννης Ν.: Κώδικας μισθώσεων & οροφοκτησίας. β' έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, 560 σελ.).

Νομοθεσία άλλων κρατών.

Αυστρία.

Bundesgesetz vom 15. Juni 1978 über das internationale Privatrecht (IPR-Gesetz). BGBl. Nr.304. Αυστριακός νόμος για το ιδ.δ.δ. της 15ης Ιουνίου 1978, ίδια άρθρα 44 και 41 για συμβάσεις εργασίας και καταναλωτών.³

³ " § 41. Verbraucherverträge.

(1) Verträge, bei denen das Recht des Staates, in dem eine Partei ihren gewöhnlichen Aufenthalt hat, dieser als Verbraucher besonderen privatrechtlichen Schutz gewährt, sind nach diesem Recht zu beurteilen, wenn sie im Zusammenhang mit einer in diesem Staat entfalteten, auf die Schließung solcher Verträge gerichteten Tätigkeit des Unternehmers oder der von ihm hierfür verwendeten Personen zustande gekommen sind.

(2) Soweit es sich um die zwindenden Bestimmungen dieses Rechts handelt, ist eine Rechtswahl zum Nachteil des Verbrauchers unbeachtlich."

[Par. 41. Contrats de consommateurs.

(1) Les contrats pour lesquels le droit de l' Etat dans lequel une partie a sa résidence habituelle assure à cette partie, en tant que consommateur, une protection particulière de droit privé, sont régis par le droit de cet Etat s' ils ont été conclus dans le cadre d' une activité orientée vers la formation de tels contrats et déployée dans cet Etat par l' entrepreneur ou par les personnes employées par lui à ce propos.

(2) Dans la mesure où il s' agit de prescriptions impératives de ce droit, un choix du droit applicable désavantageux pour le consommateur ne doit pas être respecté.]

Κείμενο εις 28 *AJCL* 1980.222, comment υπό PALMER Edith: "The Austrian Codification of Conflicts Law." 28 *AJCL* 1980.197-221.

Επίσης στην 68 *RCDIP* 1978.173-185, note introductive υπό SCHWIND Fritz.

Bundesgesetz vom 8.3.1979 (Konsumentenschutzgesetz), BGB-I 1979 49 St. no 140. (Ουσιαστικό δίκαιο προστασίας του καταναλωτή).

Γερμανία.

Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen (AGB-Gesetz) vom 9. Dezember 1976.

Γερμανικός νόμος για τις γενικές συνθήκες της σύμβασης της 9/10/1976 (Standard Contracts Act, σε ισχύ από 1.4.1977), *ιδία παρ. 10 και 12.*⁴

---

⁴ Ο AGB-G δεν εφαρμόζεται μόνον σε συμβάσεις κατανάλωσης, αλλά και σε επιχειρηματικές συμβάσεις. Οι παρ. 10 και 11 προβλέπουν ότι ορισμένες ρήτρες είναι πάντοτε άκυρες όταν περιλαμβάνονται σε καταναλωτικές συμβάσεις, αλλά η παρ. 9 επιτρέπει στο δικαστήριο να τις ακυρώσει και στο πλαίσιο επιχειρηματικών συμβάσεων.

Παρ. 10:

"Prohibition of clauses permitting a value judgment".

"The following provisions in particular are void in standard contract conditions [...] 8.(Choice of law) an agreement which provides for the application of foreign law or of the law of the German Democratic Republic if no legitimate interest for the application of such law exists."

Το άρθρο 10.8 καταργήθηκε με το άρθρο 6.2 της *Neuregelung des Internationalen Privatrechts* της 25.7.1986.

Παρ. 12.

"Chapter II Conflict of Laws. 12. Interstate application. When a foreign law or the law of the German Democratic Republic is the proper law of a contract the provisions of this act shall nevertheless be taken into account if

1. the contract has been concluded on the basis of a public offer, public advertising or similar business activities within the territory in which this Act is in force and

2. the other party has his permanent or usual place or abode in the territory in which this Act is in force when he makes the statement which leads to the conclusion of the contract and such statement is made in the territory in which this Act is in force."

Η παρ. 12 τροποποιήθηκε με τον *Gesetz zur Änderung des AGB-Gesetzes und der Insolvenzordnung vom 19. Juli 1996, BGBI, IS.1013*, που ενσωματώνει την Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5.4.1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, έχει δε η παρ. 12.2 από 19.7.96 ως εξής:

"§ 12. Internationaler Geltungsbereich.

Unterliegt ein Vertrag ausländischem Recht, so sind die Vorschriften dieses Gesetzes gleichwohl anzuwenden, wenn der Vertrag einen engen Zusammenhang mit dem Gebiet der Bundesrepublik Deutschland aufweist. Ein enger Zusammenhang ist insbesondere anzunehmen, wenn

1. der Vertrag auf Grund eines öffentlichen Angebots, einer öffentlichen Werbung oder einer ähnlichen im Geltungsbereich dieses Gesetzes enftalteten geschäftlichen Tätigkeit des Verwenders zustandekommt und

2. der andere Vertragsteil bei Abgabe seiner auf den Vertragsschluß gerichteten Erklärung seinen Wohnsitz oder gewöhnlichen Aufenthalt im Geltungsbereich dieses Gesetzes hat und seine Willenserklärung im Geltungsbereich dieses Gesetzes abgibt."

Η παρ. 24 περιορίζει την εφαρμογή της παρ. 11 σε συμβάσεις καταναλωτών:

"Chapter IV Scope of Application. Par. 24. Personal Scope of Application: The provisions of Paragraphs 2, 10, 11 and 12 of this Act do not extend to standard contract conditions 1. which are used in a contract with a merchant in the course of his business;"

Η παρ. 24 τροποποιήθηκε με το art. 1 *Gesetz zur Änderung des AGB-Gesetzes und der Insolvenzordnung vom 19. Juli 1996*, που εισήγαγε την παρ. 24a, όπου ως καταναλωτής ορίζεται το

Μετάφραση στην αγγλική και παρουσίαση από τον SILBERBERG Harry (ed.): *The German Standard Contracts Act. Bilingual Edition with Introduction*. Fritz Knapp Verlag, Frankfurt am Main 1979, 121 σελ. Επίσης εις: HOFFMANN Bernd, von: "Note sur la Loi Réglementant le Droit des Conditions Générales d' Affaires (AGB-Gesetz) du 9 décembre 1976 (Bundesgesetzblatt, 15 décembre 1976, I, p. 3317)". 66 *RCDIP* 1977.636-638. Marschall von Bieberstein *DPCI* 1977.323-340.

Ελβετία.

Loi Fédérale sur le droit international privé (LDIP) du 18 décembre 1987.

Σχετικά με την επεξεργασία του τα εξής σχέδια νόμου και κείμενα:

▪ *Projet de loi de la COMMISSION D' EXPERTS et Rapport explicatif de VISCHER Frank & VOLKEN Paul*. Etudes Suisses de Droit International. Société Suisse de Droit International. Volume 18. Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich 1978, xxxiii-369 σελ.

Γαλλικό κείμενο στη 68 *RCDIP* 1979.185.

▪ *Loi Fédérale sur le droit international privé. Présentation des réponses à la procédure de consultation relative au projet de loi de la commission d' experts et au rapport explicatif*. Office Fédéral de Justice. Berne, mai 1980, 659 σελ.

▪ *New Swiss Draft (1981)*: Το κείμενο του σχεδίου του 1981 δημοσιεύθηκε και παρουσιάζεται από τον OVERBECK Alfred E., von: "Contracts: The Swiss Draft Statute Compared With the EEC Convention." εις NOPTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study*. North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., εις σελ. 269-294.

▪ *Conseil Fédéral Suisse: Message Concernant une Loi Fédérale sur le Droit International Privé (loi DIP) du 10 novembre 1982*. Berne 1982, 255 σελ.

DUTOIT Bernard: "Le Nouveau Droit International Privé Suisse à l' Aune de la Convention (CEE) de Rome du 19 juin 1980 sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles. *Etudes de Droit International En l' Honneur de Pierre Lalive*. Helbing & Lichtenhahn, Bâle 1993, σελ. 31-47.

Loi Fédérale sur le crédit à la consommation du 8 octobre 1993. Recueil Officiel des Lois Fédérales 1994.367.

φυσικό πρόσωπο, το οποίο συνάπτει σύμβαση με σκοπό που δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στην επαγγελματική του ιδιότητα:

“§24a. Verbraucherverträge.

Bei Verträgen zwischen einer Person, die in Ausübung ihrer gewerblichen oder beruflichen Tätigkeit handelt (Unternehmer) und einer natürlichen Person, die den Vertrag zu einem Zweck abschließt, der weder einer gewerblichen noch einer selbstständigen beruflichen Tätigkeit zurechnet werden kann (Verbraucher), sind die Vorschriften dieses Gesetzes mit folgenden Maßgaben anzuwenden:

1. Allgemeine Geschäftsbedingungen gelten als vom Unternehmer gestellt, es sei denn, daß sie durch den Verbraucher in den Vertrag eingeführt wurden;
2. die §§ 5, 6 und 8 bis 12 sind auf vorformulierte Vertragsbedingungen auch dann anzuwenden, wenn diese nur zur einmaligen Verwendung bestimmt sind und soweit der Verbraucher auf Grund der Vorformulierung auf ihren Inhalt keinen Einfluß nehmen konnte;
3. bei der Beurteilung der unangemessenen Benachteiligung nach § 9 sind auch die den Vertragsabschluß begleitenden Umstände zu berücksichtigen.”

Ην. Βασιλείο.

Unfair Contract Terms Act 1977 (ιδιαίτερα s.27.2).

Δημοσ. εις HARTLEY Trevor C.: "Consumer Protection Provisions in the EEC Convention." in NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study*. North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., σελ. 134 (Annex I). Βλ. και

MANN F.A.: "Unfair Contract Terms Act 1977 and the Conflict of Laws." 27 *ICLQ* 1978.661-664.

ΗΠΑ.

Restatement of the Law Second. Conflict of Laws 2d. Volume 1 §§ 186-207 (Contracts). The American Law Institute. St. Paul, Minnesota. May 23, 1969.

Κείμενο και σχόλια εις SZASZY *AnIDI* 1971-I.235-239.

Για την παράγραφο 187, βλ. και εις WEINTRAUB 17 *Texas ILJ* 1986.155.

EHRENZWEIG: *Treatise on the Conflict of Laws*. 1962. pp. 524-529.

Γαλλία.

Loi No 78-23 du 10.1.1978 *La Semaine Juridique* 1978 III 46698.

Ολλανδία.

Burgerlijk Wetboek (1991), Book 6, art. 247.4.⁵

Βλ. και σχετικά εις:

ROOIJ, Rene, van & POLAK Maurice V.: *Private International Law in the Netherlands*. T.M.C. Asser Instituut. Kluwer, Deventer 1987, xx-337 σελ.

CHORUS Jeroen Marie Jozef [et al.] (eds.): *Introduction to Dutch Law for Foreign Lawyers*. 2nd edition. Kluwer, Deventer-Boston 1993, xii-483 σελ.

NΟΜΟΛΟΓΙΑ.**ΔΕΚ.**⁶**3ου Τμήματος Συμβάσεως Βρυξελλών.**

▪ ΔΕΚ υπ. C-412/98 **Société Group Josi Reinsurance Company SA κατά Compagnie d' assurances Universal General Insurance Company "UGIC"** (Αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως) *EEEEK* 4.1.1999 C1/11.

5

"4. Op overeenkomsten tussen een gebruiker en een wederpartij, natuurlijk persoon, die niet handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf, is, indien de wederpartij haar gewone verblijfplaats in Nederland heeft, deze afdeling van toepassing, ongeacht het recht dat de overeenkomst beheerst."

["This section applies to contracts between a user and the other party, where the latter is a natural person not acting in the course of a business or a profession, if the other party has his habitual place of residence in the Netherlands, irrespective of the law applicable to the contract."]

(Μετάφραση von Hoffmann 15 *JCP* 1992.370.)

⁶Τρόπος παραπομπής στις αποφάσεις του ΔΕΚ: Ημερομηνία αποφάσεως, αριθμός υποθέσεως, ονόματα διαδίκων όπως στην κεφαλίδα των σελίδων, Συλλογή I, ή II, αριθμός σελίδας, αριθμός σκέυσης.

- ΔΕΚ 6.4.1995 υπ. C-439/93 **Lloyd's Register of Shipping**. Συλλογή 1995.I-961.
- ΔΕΚ 27.6.1991 υπ.C-351/89 **Overseas Union Insurance Ltd et al. κατά New Hampshire Insurance Company** Συλλογή 1991.I-3317 - I-3352.
Βλ. και 22 *Bulletin of Legal Developments* 1991.258-259, Court of Appeal *RCDIP* 1991.769, note GAUDEMMENT-TALLON H..
119 *JDI* 1992.493-499, obs. A. HUET.
28 *CDE* 1992.655-663, commentaire TAGARAS Haris.
- ΔΕΚ 19.6.1984 υπ. 71/83 **Partenreederei ms. Tilly Russ en Ernest Russ κατά NV Haven & Vervoerbedrijf Nova en NV Goeminne Hout**. Συλλογή 1984.2417-2445.
- ΔΕΚ 14.7.1983 υπ. 201/82 **Gerling Konzern Speciale Kreditversicherungs-AG και άλλοι κατά Amministrazione del Tesoro dello Stato** Συλλογή 1983.2503-2524.
73 *RCDIP* 1984.141-147, note GAUDEMMENT-TALLON H..
110 *JDI* 1983.843-847, note HUET A.

4ου Τμήματος Συμβάσεως Βρυξελλών.

- ΔΕΚ 3.7.1997 υπ. C-269/95 **Francesco Benincasa κατά Dentalkit Srl**. Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. τ. 20/97.1-3. Συλλογή 1997.I-3767.
4 *Κοινοδίκιον* 1998.119, εισαγ. σημ. Π. Κατσιγιαννάκη.
- ΔΕΚ 15.9.1994 υπ. C-318/93 **Wolfgang Brenner και Peter Noller κατά Dean Witter Reynolds Inc**. Συλλογή 1994.I-4275 - I-4294.
JDI 1995.476-477, note J.-M. B[ISCHOFF]
- ΔΕΚ 19.1.1993 υπ. C-89/91 **Shearson Lehmann Hutton Inc. κατά T.V.B. Treuhandgesellschaft fuer Vermögensverwaltung und Beteiligunggen mbH** Συλλογή 1993.I-139 - I-190.
82 *RCDIP* 1993.320-332, note GAUDEMMENT TALLON H..
JDI 1993.466, obs. A. H[UET].
Recueil Dalloz-Sirey 1993.Inf.Rap.37. Somm.214, obs. KULMANN J.
CDE 1995.166-173, comm. TAGARAS H.
- ΔΕΚ 21.6.1978 υπ. 150/77 **Société Bertrand κατά Paul Ott KG** Συλλογή 1978.1471 Προτάσεις Francesco Capotorti.
68 *RCDIP* 1979.119-127, note MEZGER Endmund.
JCP 1979.II.19051, note F.-C. JEANTET.
xxxii *Revue Trimestrielle de Droit Commercial* 1979.170-172, note LOUSSOUARN Yvon & BOUREL Pierre.
European Law Review 1979.170, comm. HARTLEY.
European Law Review 1979.47-49, note HARTLEY Tr.
Recueil Dalloz-Sirey Informations Rapides 1980.16.
British Yearbook of European Law 1993(1994).511 σημ. G. BRIGGS.

Scots Law Times 1984, part 43, p. 15.

Jurisclasseur Périodique. La Semaine Juridique. 1979 II 19051, σχόλιο JEANTET Fernand-Charles.

▪ ΔΕΚ 14.12.1976 υπ. 24/76 **Salotti κλπ. κατά Ruewa Polstereimaschinen GmbH.** Συλλογή 1976.1831.

▪ ΔΕΚ 14.12.1976 υπ. 25/76 **Galleries Segoura SPRL κατά Rahim Bonakdarian.** Συλλογή 1976.1851.

Άρθρον 5 Συμβάσεως Ρώμης.

▪ ΔΕΚ 11.2.1999 υπ. C-237/97 **AFS Intercultural Finland ry κατά Kuluttajavirasto** Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 8-12.2.1999 αριθ. 4/99. Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Saggio της 16.7.1998. Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. 14-18.7.97, αρ. 22/97, σελ. 65 και 13-17.7 & 20-24.7.1998, αριθ. 19/98.

▪ ΔΕΚ 17.11.1998 υπ. C-391/95 **Van Uden Maritime BV, που ασκεί δραστηριότητα υπό την επωνυμία Van Uden Africa Line, κατά Kommanditgesellschaft in Firma Deco-Line κ.λπ.** Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 16-20.11.1998 αρ. 28/98.

▪ ΔΕΚ 17.3.1998 υπ. C-45/96 **Bayerische Hypotheken- και Wechselbank AK, κατά E. Dietzinger.**
52 *Αρμενόπουλος* 1998.1016-1018, παρατ. Γ. Τσερκέζη.

▪ ΔΕΚ υπ. C-99/96 **Hans-Hermann Mietz κατά Intership Yachting Sneek BV.** Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Léger της 8ης.10.1997. Δραστηριότητες του Δικαστηρίου και του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 6-10.10.1997 αρ. 26/97.

▪ ΔΕΚ 14.7.1994 υπ. C-91/92 **Paola Faccini Dori κατά Recreb Srl.** Συλλογή 1994.I-3325.

▪ ΔΕΚ 14.3.1991 υπ. C-361/89 **Ποινική δίωξη κατά Patrice di Pinto** Συλλογή 1989.I-1189 - I-1212.
16 *JCP* 1993.301 επ., comm. Micklitz & Weatherill.
14 *SydLR* 1992.50, comm. Reich.

▪ ΔΕΚ 7.3.1990 υπ. C-362/88 **GB-INNO-BM κατά Confédération du commerce luxembourgeois.** Συλλογή 1990.I-686.

▪ ΔΕΚ 26.5.1982 υπ. 133/81 **Ivenel κατά Schwab** Συλλογή 1982.1891.
JDI 1981.849, obs. Holleaux D.
109 *JDI* 1982.948-959, comm. Bischoff & Huet.
72 *RCDIP* 1983.116-126, note Gaudemet-Tallon H..
Gazette du Palais 1982.2, note Catrice, somm. p. 437 s.

PIERI Silvio: "The 1968 Brussels Convention on Jurisdiction and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters: Four Years' Case Law of the European Court of Justice." 24 *CMLR* 1987.635-657, εις σελ. 638-639.

- ΔΕΚ 6.10.1976 υπ. 14/76 **A. de Bloos, SPRL κατά Société en Commandite par actions Bouyer**. Συλλογή 1976.1497.
104 *JDI* 1977.726, note Bischoff Jean-Marc.
66 *RCDIP* 1977.761-772, note Gothot & Holleaux.
Recueil Dalloz-Sirey 1977.616, note Droz.

Δικαστηρίων άλλων κρατών.

- Αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων που εφαρμόζουν τις Συμβάσεις Χάγης εις M. Sumampouw (ed.): *Les nouvelles conventions de La Haye* T.M.C. Asser Instituut, supplement 1979 και tomes III, IV.

3ου Τμήματος Συμβάσεως Βρυξελλών.

- Karl Presser & Co. GmbH / Eurosped.
Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I - 5.1.2-B.28.
- Ste Esso AG / Groupe des Assurances Drouot et autres, Paris 1re Ch. Urg. 28 oct. 1992.
Recueil Dalloz-Sirey Inf. Rap. 1993.7.
- Ben Lassin / Payne et autres, Cour d' Appel de Paris (1re Ch. Urg.) 19.2.1992.
27 *Recueil Dalloz-Sirey* Jurisprudence 1992.483-486, note Claret Helene.
ILP 1995.17-22.
- Ste Lutz et autre / Ste Frasco et autres, Paris 5e Ch. A 12 nov. 1991.
Recueil Dalloz-Sirey Inf. Rap. 1991.285.
- New Hampshire Insurance Company / Strabag Bau AG. English High Court, Queen's Bench Division, February 9, 1990.
International Litigation Procedure 1990.334.
- Barber / Medicale de France et UFR, Barber c/ UFR et Medicale de France (2 arrêts). Cour d' Appel de Paris, 6 juin 1990 (αφορά αντασφάλιση, εφαρμόζει το αρ. 5.1).
RCDIP 1991.847 (somm.).
Rev. Gen. des Ass. Terrestres 1990.797-806, note Margeat Henri & Landel James.
- S. & W. Berisford plc. and NGI International Precious Metals Inc. / New Hampshire Insurance Co., High Court of Justice, Queen's Bench Division, Commercial Court 27.11.1989.
Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-2.1 - B4.
- Arkwright Mutual Insurance Co. / Bryanston Insurance Co. Limited et a., High Court of Justice, Queen's Bench Division, Commercial Court 24.1.1990.
Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-2.1 - B4.

- Alpina Compagnia di Assicurazione S.A. / Agenzia Maritima L.V.Ghianda Snc (The "Ice Express"), Tribunale Livorno, May 20, 1987.
ILP 1990.263.
- Trib. gr. inst. Paris 10 mai 1985.
76 RCDIP 1987.415-420, note Bigot Jean.
- Tribunal d' Arrondissement de Tournai 18.2.1980.
Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-8 - B2.
95 JT 1980.391-392.
JT 1983.203, No 72, note Born H.& Fallon M.
- Bedrijfsvereniging voor de Textielindustrie / General Accident Fire and Life Insurance Corp. Ltd., Arrondissementsrechtbank Amsterdam 13.9.1977.
Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-8 - B1.
- Tribunale Trieste 30 mars 1977. Αναφ. από Weser & Jenard σ. 266.

4ου Τμήματος Συμβάσεως Βρυξελλών.

- Cour d' Appel de Nancy 25 novembre 1992.
83 RCDIP 1994.755 (somm.).
Rev. Dr. Banc. 1993.39, 223, note Credot F.J. & Gerard Y.
- Civ. 1re 20 oct. 1992.
JCP 1993.II.22007, note Paisant.
CDE 1992.272, note Normand & Balate.
- Civ. 1re 25 mai 1992.
JCP 1993.I.3655 note Paisant.
- G. Bruno / Soc. Citybank, Cour d' Appel de Versailles (1re Ch. A.) 26.9.1991.
81 RCDIP 1992.341-344, note Gaudemet-Tallon Hélène.
- Mme Tonnoir / Société Anonyme Vanherf, Cour d' Appel de Douai 8ème Chambre 9 février 1989.
118 JDI 1991.160-162, note Huet André.
- Ely / Deutsche Bank A.G., Arrondissementsrechtbank de Roermond 25.2.1988.
Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-27.2 - B28.
- Oberlandesgericht Coblenz 9.1.1987.
Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-17.3 - B5.
- Societe Verkoopconsortium Engels / Consorts Couttenier, Tribunal de Grande Instance de Dunkerque 19 février 1986.
JDI 1986.713-719, note Ph. Kahn.
- Bertrand / Paul Ott: Suivi de Cour de Cassation Ch. Civ. I, 23 janvier 1979.
JDI 1979.373, note Fadlallah.

15 *RTDE* 1979.180-183, note Gulphe Pierre.

- Oberlandesgericht Oldenbourg 14.11.1975.
Répertoire de Jurisprudence de Droit Communautaire Série D, I-5.1.2 - B3.

Άρθρου 5 Συμβάσεως Ρώμης.

- BGH Urt. v. 9.7.1992 - VII ZR 7/92 (Düsseldorf)
NJW 1992.3158-3163.
- BGH Urt. v. 9.7.1992 - VII ZR 6/92 (Düsseldorf).
NJW 1992.3163-3164.
- Mme Petit / Société de financement des investissements du confort, de l'aménagement et de l'automobile, Cour de Cassation (civ. 1re Ch. Civ.) 25.5.1992.
Recueil Dalloz-Sirey (Jurisprudence) 1993.87, note G. Nicolau.
- OLG Stuttgart, 8.ZS, Beschluss v. 15.11.1989 - 8 W 363/89.
IPRax 1990.332-333.
- Soc. Anon. Abonnement Téléphonique, département Automatic - Alarm / Soc. Anon. Pigranel, Cour de Cassation (1re Ch. Civ.) 28.4.1987.
Recueil Dalloz-Sirey (Jurisprudence) 1988.1, note Ph. Delebecque.
- OLG Hamm, Urt. v. 7.2.1977 - 22 U 97/76.
NJW 1977.1594.
NJW 1977.2032-2033, Anmerkung Heinrich Dörner.

Ελληνικών δικαστηρίων.

- ΠολΠρΘεσ 2594/1997
51 *Αρμενόπουλος* 1997.807.
- ΜονΠρΘεσ 2731/1997
51 *Αρμενόπουλος* 1997.668-672.
- ΕφΘεσ 3633/1996
Α *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1997.215-221. Παρατηρήσεις Ζωή Παπασιώπη-Πασιά.
- ΕφΑθ 7715/1995
Β *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1996.683-688. Παρατηρήσεις Αλ. Κιάντου-Παμπούκη.
- ΠολΠρΘεσ 24779/1996
51 *Αρμενόπουλος* 1997.1272-1275.
- ΕφΑθ 2667/1994
43 *NB* 1995.252-262.
- ΕφΠειρ 351/1994

44 NB 1996.658-663. Παρατηρήσεις Ελ. Μουσταϊρα.

- ΠολΠρΠειρ 422/1994
Δίκαιο επιχειρήσεων και εταιρειών 1995.82 επ., ΕΕμπΔ 1995.278-281.
- ΜονΠρΘεσ. 208/90
Αρμενόπουλος 1990.989 επ., ΕΕΕυρΔ 1991.293 επ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ ΡΩΜΗΣ

A

ANTON Alexander Elder & BEAUMONT Paul R.: *Private International Law. A Treatise from the Standpoint of the Scots Law.* Second Edition. W. Green, Edinburgh 1990, lxxviii-794 σελ.

AUDIT Bernard: "Droit International Privé." *Economica*, Paris 1991, viii-904 σελ.

AUDIT Bernard: "Présentation de la convention." in DERAIS Yves et GHESTIN Jacques (eds.): *La Convention de Vienne sur la Vente Internationale et les Incoterms. Actes du Colloque des 1er et 2 décembre 1989. Centre de Droit des Obligations de l'Université de Paris I.* L.G.D.J., Paris 1990, 171 σελ., εις σελ. 13-34.

AUDIT Bernard: *La Vente Internationale de Marchandises. Convention des Nations-Unies du 11 avril 1980.* L.G.D.J., Paris 1990, x-224 σελ.

Austrian Ministry of Justice: "Some Comments on Contractual Obligations." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, εις σελ. 80-81.

B

BASEDOW Jürgen, von: "Der kollisionsrechtliche Gehalt der Produktfreiheiten im europäischen Binnenmarkt: favor offerentis." ["The Impact of the Free Movement of Goods and Services in the Single European Market Upon Private International Law: Favor Offerentis."] 59 *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 1995.1-55. Περίληψη στην αγγλική εις σελ. 54-55.

BASEDOW Jürgen: "A Common Contract Law for the Common Market." 33 *CMLR* 1996.1169-1195.

BATIFFOL Henri - LAGARDE Paul: *Traité de Droit International Privé.* 8e édition. Tome 1, L.G.D.J., Paris 1993, 656 σελ.

BATIFFOL Henri - LAGARDE Paul: *Droit International Privé. Septième édition. Tome II.* L.G.D.J., Paris 1983, 692 σελ., σελ. 262 επ.

BATIFFOL Henri: *Les Contrats en Droit International Privé Comparé.* Mc Gill University, Institut de Droit Comparé 1981, vii-166 σελ.

BATIFFOL Henri: "Projet de Convention CEE sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles." 11 *RTDE* 1975.181-186.

BENNETT T.J.: "The Draft Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations." 17 *CMLR* 1980.269-277.

de BOER Th. M.: "Facultative choice of law - The procedural status of choice-of-law rules and foreign law." 257 *RCADI* 1996.223-428.

de BOER Th. M.: "The EEC Contracts Convention and the Dutch Courts. A Methodological Perspective." 54 *Rebels Zeitschrift für Ausländisches und Internationales Privatrecht* 1990.24-62.

BOGGIANO A.: "International Standard Contracts - A Comparative Study." 170 *RCADI* 1981-I.13-113.

BOUREL Pierre: "L' Etat Actuel des Travaux Dans la CEE Sur les Conflits de Lois en Matière d' Obligations Extracontractuelles." *L' Influence des Communautés Européennes sur le droit international privé des états membres*. Institut Universitaire International. Luxemburg. Larcier, Bruxelles 1981, 266 σελ., εις σελ. 97-123.

C

CARTER P.B.: "Choice of Law: Methodology or Mythology ?" *Etudes de Droit International En l' Honneur de Pierre Lalive*. Helbing & Lichtenhahn, Bâle 1993, σελ. 11-20.

CARTER P.B.: "The Role of Public Policy in English Private International Law." 42 *ICLQ* 1993.1-10.

CARTER P.B.: "Torts in English Private International Law." LII *BYBIL* 1981.9-28.

CHAMBRAUD Agnes, FUCHER Patricia & MORIN Anne: "The Importance of Community Law for French Consumer Protection Legislation." 17 *JCP* 1994.23-37.

CHEVILLARD Alain: "La Notion de Disposition Plus Favorable." *Droit Social* 1993.363-375.

CHRISTIANOS Vassili: "Injonction de faire et protection judiciaire du consommateur." *Recueil Dalloz-Sirey (Chronique)* 1990.91-98.

CLAIRMONT Frederic F.: "Ces Deux Cents Sociétés qui Contrôlent le Monde." *Le Monde Diplomatique* Avril 1998.1, 16-17.

COLLINS Lawrence: "Contractual Obligations-The EEC Preliminary Draft Convention on Private International Law." 25 *ICLQ* 1976.35-57.

CRAHAY Paul: *Les contrats internationaux d' agence et de concession de vente*. L.G.D.J., Paris 1991.

D

DICEY Albert Venn, MORRIS John Humphrey Carlile & COLLINS Lawrence (ed.): *Dicey and Morris on the Conflict of Laws*. 12th edition. Sweet & Maxwell, London 1993, 2 vol. cc-1602-xlvi σελ.

DI MARCO Giuseppe: "Convention CEE sur la loi applicable aux obligations contractuelles." *RMC* 1970.319-325.

de DONATIS Alberto: *L' autonomia delle parti e la scelta della legge applicabile al contratto internazionale. Gli ordinamenti interne convenzionale e il progetto di riforma del 1990 del Diritto Internazionale Privato*. C.E.D.A.M., Padova 1991, xi-118 σελ.

DROBNIG Ulrich: "Comments on art. 7." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations*,

Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 82-86.

DROBNIG Ulrich: "L' Apport du Droit Communautaire au Droit International Privé." 5 *CDE* 1970.526-543.

E

EHRENZWEIG A.A.: "Adhesion Contracts in the Conflict of Laws." *Columbia Law Review* 1953.1072 ss. Το ίδιο και στα: *A Treatise on the Conflict of Laws* 1962 και *Private International Law* v. III 1977.

EKELMANS Marc: "Le Dépeçage du Contrat Dans la Convention de Rome du 19 juin 1980 Sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles." *Mélanges Offerts à Raymond Vander Elst*. Tome I. Editions Nemesis, Bruxelles 1986, σελ. 243-253.

ERAUW Johan A.: "International Advancement of Consumer Interests Through Conflicts Rules." in SARCEVIC Petar (ed.): *International Contracts and Conflicts of Laws. A Collection of Essays*. Graham & Trotman/Martinus Nijhoff, London 1990, xi-155 σελ., εις σελ. 71-85.

F

FADLALLAH Ibrahim: Note (Cour de cassation, premiere chambre-23 janvier 1979). *JDI* 1979.375-379.

FALLON Marc: "Les conflits de lois et de juridictions dans un espace économique intégré. L' expérience de la Communauté Européenne." 253 *RCADI* 1995.9-282.

FALLON Marc: "Cross-border Consumer Litigation: Individual Tort Issues in Europe." 15 *JCP* 1992.385-405.

FALLON Marc: "Le Nouvel Agencement des Règles de Conflit des Lois en Matière de Contrats." *JT* 1988.469-474.

FALLON Marc: "Problématique du Contentieux de la Consommation Transfrontière en Europe." *REDC* 1988.261-286.

FALLON Marc: "Le Droit des Rapports Internationaux de Consommation." *JDI* 1984.765-847.

FLETCHER Ian F.: *Conflicts of Laws and European Community Law*. North-Holland, Oxford 1982, xxix-395 σελ.

FOYER Jacques: "Le Contrat d' *Electio Juris* à la Lumière de la Convention de Rome du 19 Juin 1980." *L' Internationalisation du Droit. Mélanges en l' Honneur de Yvon Loussouarn*. Dalloz, Paris 1994, xxii-416 σελ., εις σελ. 170-179.

FOYER Jacques: "Entrée en Vigueur de la Convention de Rome du 19 Juin 1980 Sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles." *JDI* 1991.601-631.

FRANDESCAKIS Phocion: "Quelques Précisions Sur les "Lois d' Application Immédiate" et Leurs Rapports Avec les Règles de Conflit de Lois." *RCDIP* 1966.1-18.

FRANDESCAKIS Phocion: "Lois d' Application Immédiate et Règles de Conflit." III *Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale* 1967.691-698.

FRANDESCAKIS Phocion: "Lois d' Application Immédiate et Droit du Travail. L' Affaire du Comité d' Entreprise de la "Compagnie des Wagons-Lits"." 63 *RCDIP* 1974.273-296.

FUMAGALLI Luigi: "Le Clause Abusive nei Contratti con i Consumatori tra Diritto Comunitario e Diritto Internazionale Privato." xxx *Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale* 1994.15-32.

G

GAJA Giorgio, HAY Peter and ROTUNDA Ronald D.: "Instruments for Legal Integration in the European Community - A Review." in CAPPELLETTI Mauro, SECCOMBE Monica, WEILER Joseph (eds.): *Integration Through Law. Europe and the American Federal Experience. Volume 1: Methods, Tools and Institutions. Book 2: Political Organs, Integration Techniques and Judicial Process. Chapter 1.* Walter de Gruyter, Berlin - New York 1986, 352 σελ., σελ. 113-160.

GAUDEMET-TALLON Hélène: "Convention de Rome du 19 juin 1980 sur la loi applicable aux obligations contractuelles." 33 *RTDE* 1997.295-297.

GAUDEMET-TALLON Hélène: "Convention de Rome du 19 juin 1980 sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles." *Juris-classeur Europe*. Vol. 5. Editions Techniques, Paris. Mise à jour 5.1994. Fasc. 3200. Mise à jour 11, 1996. Fasc. 3201.

GAUDEMET-TALLON Hélène: "Le Nouveau Droit International Privé Européen des Contrats (Commentaire de la Convention C.E.E. no 80/934 sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles, Ouverte à la Signature à Rome le 19 juin 1980)." *RTDE* 1981.215-285.

GIARDINA A.: "The Impact of the E.E.C. Convention on the Italian System of Conflict of Laws." in NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study.* North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., εις σελ. 237-268.

GIBSON L.: "Access to Justice and Consumer Redress Within a Single Market." 15 *Journal of Consumer Policy* 1992.407-415.

GILLIERON Pierre-Robert: "La Protection du Faible Dans les Contrats." *Revue de Droit Suisse*. Neue Folge, Band 98 (Band 120 der gesamten Folge) 1979. 233-266.

GONZALES CAMPOS E.D.: Comment εις *Conférence de La Haye de Droit International Privé . Actes et Documents de la Quatorzième Session (6 au 25 octobre 1980)*. Vol. II, σελ. 115.

GOYENS M. & VOS E.I.L.: "Handling of Cross-Border Consumer Disputes." 3 *European Consumer Law Journal* 1991.193-204.

GRAUE Eugen Dietrich: "Exception Clauses Under the Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 99-104.

H

HANOTIAU Bernard: "La Convention CEE Sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles." *JT* 1982.749-756.

HARTLEY Trevor C.: "Beyond the Proper Law. Mandatory Rules Under Draft Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations." *European Law Review* 1979.236.

HARTLEY Trevor C.: "Consumer Protection Provisions in the EEC Convention." in NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study.* North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., σελ. 111-141.

HARTLEY Trevor C.: "Introduction to the Brussels Jurisdiction and Judgments Convention." *Collected Courses of the Academy of European Law* vol. V, book I, σελ. 223-265.

HARTLEY Trevor C.: "Some Aspects of the Draft Convention from the Point of View of British Law." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 105-113.

HAY Peter, LANDO Ole and ROTUNDA Ronald D.: "Conflict of Laws as a Technique for Legal Integration." in CAPPELLETTI Mauro, SECCOMBE Monica, WEILER Joseph (eds.): *Integration Through Law. Europe and the American Federal Experience. Volume 1: Methods, Tools and Institutions. Book 2: Political Organs, Integration Techniques and Judicial Process. Chapter 2.* Walter de Gruyter, Berlin - New York 1986, 352 σελ., σελ. 161-258.

HECKE G., van: "International Contracts and Domestic Legislative Policies." *Internationales Recht und Wirtschafts Ordnung. Festschrift für F. A. Mann.* München 1977, σελ. 183.

HENSEN Christoph A.J.F.M.: "Consumers and the Conflict of Laws in Dutch Legal Practice" 15 *JCP* 1992.355-364.

HEUZE Vincent: *La Réglementation Française des Contrats Internationaux. Etude Critique des Méthodes.* GLN Joly, Paris 1990, viii-392 σελ.

HOFFMANN Bernd, von: "Consumer Contracts and the 1980 Rome EC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations." 15 *JCP* 1992.365-383.

HOFFMANN Bernd, von: Comment εις *Conférence de La Haye de Droit International Privé. Actes et Documents de la Quatorzième Session (6 au 25 octobre 1980).* Vol. II, σελ. 115.

HOFFMANN Bernd, von: "Note sur la Loi Réglementant le Droit des Conditions Générales d' Affaires (AGB-Gesetz) du 9 décembre 1976 (Bundesgesetzblatt, 15 décembre 1976, I, p. 3317)". 66 *RCDIP* 1977.636-638.

HOFFMANN Bernd, von: "General Report on Contractual Obligations." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 1-81.

HOYER Hans: "Some Remarks on Arts. 1, 2 and 20 of the EC Draft Convention." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 114-117.

HUIZEN P.H.J.G., van: "Who's Afraid of an Open Insurance Market ?" 15 *JCP* 1992.417-430.

I

IMHOFF-SCHEIER Anne-Catherine: *Protection du Consommateur et Contrats Internationaux.* Etudes Suisses de Droit International. Librairie de l' Université, Genève 1981, xiv-231 σελ.

IMHOFF-SCHEIER Anne-Catherine: "Quelques Observations sur le Projet de Convention de La Haye sur la Loi Applicable à Certaines Ventes aux Consommateurs." XXXVII *ASDI* 1981.129-150.

J

JACQUET Jean Michel: *Le Contrat International.* Dalloz, Paris 1992, ix-130 σελ.

JACQUET Jean Michel: *Principe d' Autonomie et Contrats Internationaux.* Economica, Paris 1983, 342 σελ.

JAFFEY A.J.E.: "Choice of Law in Relation to Ius Dispositivum With Particular Reference to the E.E.C. Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations." in NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study.* North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., σελ. 33-48.

JAYME Erik & KOHLER Christian: "L' Interaction des Règles de Conflit Contenues Dans le Droit Derivé de le Communauté Européenne et des Conventions de Bruxelles et de Rome." 84 *RCDIP* 1995.1-40.

JAYME Erik: "Les Contrats Conclus par les Consommateurs et la Convention de Rome Sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles." *Droit International et Droit Communautaire: Actes du Colloque. Paris, 5 et 6 avril 1990.* Fondation Calouste Gulbenkian. Centre Culturel Portuguais, Paris 1991, 236 σελ., εις σελ. 77-85.

JAYME Erik: "The Rome Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations (1980)." εις SARCEVIC Petar (ed.): *International Contracts and Conflicts of Laws. A Collection of Essays.* Graham & Trotman/Martinus Nijhoff, London 1990, xi-155 σελ., σελ.36-50.

JOKELA Heikki: "Some General Remarks on the Policy of the Draft Convention and the Law Applicable to Contractual Obligations." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 118-120.

JOUSTRA Carla: "Cross-Border Consumer Complaints in Private International Law." 15 *JCP* 1992.431-443.

JÜNGER Friedrich K.: "The E.E.C. Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: An American Assessment." εις NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study.* North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., σελ. 295-322.

JÜNGER Friedrich K.: "Conflict of Laws: A Critique of Interest Analysis." 32 *AJCL* 1984.1-50.

K

KAHN Nicholas: "Forum Shopping and the Brussels Convention." *Questions Spéciales de la Convention de Bruxelles. Rapports Présentés Lors d' un Colloque*

Organisé à Luxembourg par l' Institut Européen d' Administration Publique et Dirigé par K.D. KERAMEUS (9 juin 1994). Editions Ant. N. Sakkoulas, Athènes 1997, 131 σελ., εις σελ. 109-123.

KASSIS Antoine: *Le Nouveau Droit Européen des Contrats.* Paris L.G.D.J. 1993, 598 σελ.

KAYE Peter: *The New Private International Law of Contract of the European Community: Implementation of the EEC's Contractual Obligations Convention in England and Wales Under the Contracts (Applicable Law) Act 1990.* Aldershot, Dartmouth 1993, v-515 σελ.

KAYE Peter: *International Contracts. Governing Law Under the Contracts (Applicable Law) Act 1990. A Guide for the Uninitiated.* Chichester. Barry Rose 1993. xvii-179 σελ.

KLINGSPORN Burkhard: "Der Schutz des Verbrauchers im internationalen Privatrecht." 48 *Wertpapier Mitteilungen. Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht* 1994.1093-1101.

KNAPP Ch.: "Essai sur la Sauvegarde de l'Ordre Public et la Protection des Faibles en Droit International Privé." *Mélanges François Guisan. Université de Lausanne.* Librairie de l' Université. Rouge & Cie, Lausanne 1950, (xxiv-426 σελ.), σελ. 189-231.

KOPPENOL-LAFORCE Marielle (ed.), DOKTER Daan, MEIJER Gerard J. & SMEELE Frank G.M.: *International Contracts. Aspects of Jurisdiction, Arbitration and Private International Law.* First edition, Sweet & Maxwell, London 1996, xxii-257 σελ.

KRAEMER Ludwig: *La CEE et la Protection des Consommateurs.* Story-Scientia, Bruxelles 1988, xviii-419 σελ.

KREMLIS Georgios: "L' Influence sur l' Application de la Convention de Bruxelles de la Convention de Rome sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles." *Questions Spéciales de la Convention de Bruxelles. Rapports Présentés Lors d' un Colloque Organisé à Luxembourg par l' Institut Européen d' Administration Publique et Dirigé par K.D. KERAMEUS (4 juin 1994).* Editions Ant. N. Sakkoulas, Athènes 1997, 131 σελ., εις σελ. 47-56.

KRÖGER Helga Elizabeth: *Der Schutz der "Marktschwächeren" Partei im Internationalen Vertragsrecht.* Frankfurt am Main. Alfred Metzner Verlag. 1984, 212 σελ.

KUHNE Gunther: "Choice of Law and the Effects of Silence. Comments On Arts. 2(4) and 8(2) of the EC Draft Convention." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 121-124.

L

LAGARDE Paul: [Παρουσίαση άρθρων των J. BASEDOW και H.J. SONNENBERG]. 85 *RCDIP* 1996.853-856.

LAGARDE Paul: "Les Limites Objectives de la Convention de Rome (Conflits de Lois, Primauté du Droit Communautaire, Rapports avec les Autres Conventions)." *Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale* 1993.33-42.

LAGARDE Paul: "Convention de Rome (Obligations Contractuelles)." *Encyclopédie Dalloz [Répertoire de] Droit Communautaire*. Tome I.

LAGARDE Paul: "Le Nouveau Droit International Privé des Contrats Après l'Entrée en Vigueur de la Convention de Rome du 19 juin 1980." 80 *RCDIP* 1991.287-340.

LAGARDE Paul: Note (sur la deuxième directive du Conseil (88/357/CEE) du 22 juin 1988, concernant les assurances). 78 *RCDIP* 1989.147-149.

LAGARDE Paul: [Παρουσίαση του βιβλίου της IMHOFF-SCHEIER Anne-Catherine: Protection du consommateur et contrats internationaux.] 77 *RCDIP* 1988.462-465.

LAGARDE Paul: "The Scope of the Applicable Law in the EEC Convention." in NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study*. North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., εις σελ. 49-58.

LAGARDE Paul: "Le "Dépeçage" Dans le Droit International Privé des Contrats." XI *Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale* 1975.649-677.

LAGARDE Paul: "Examen de l' Avant-Projet de Convention CEE sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles et Non-Contractuelles." *Travaux Com. Fr. DIP* 1971-73.147.

LANDO Ole: "European Contract Law." in SARCEVIC Petar (ed.): *International Contracts and Conflicts of Laws. A Collection of Essays*. Graham & Trotman/Martinus Nijhoff, London 1990, xi-155 σελ., σελ 1-13.

LANDO Ole: "The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations." 24 *CMLR* 1987.159-214.

LANDO Ole: "European Contract Law." 31 *AJCL* 1983.653-659.

LANDO Ole: "Party Autonomy in the EC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations." *L' Influence des Communautés Européennes sur le Droit International Privé des Etats Membres. Institut Universitaire International. Luxemburg*. Larcier, Bruxelles 1981, 266 σελ., σελ. 191-201.

LANDO Ole: "International Situations and "Situations Involving a Choice Between the Laws of Different Legal Systems." in LIPSTEIN Kurt (ed.): *Harmonisation of Private International Law by the EEC*. Institute of Advanced Legal Studies, London 1978, σελ. 15-24.

LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974*. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, viii-352 σελ.

LANDO Ole: "Les Obligations Contractuelles." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974*. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 125-154.

LANDO Ole: "The EC Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations. Introduction and Contractual Obligations." 38 *RebelsZ* 1974.6-55.

LASOK Dominik & STONE P.A.: *Conflict of Laws in the European Community*. Professional Books, Abingdon 1987, xx-460 σελ.

LIPSTEIN Kurt: "Private International Law with a Social Content - A Super Law ?" *Festschrift für Konrad Zweigert zum 70. Geburtstag*. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1981. 179-197.

LIPSTEIN Kurt (ed.): *Harmonisation of Private International Law by the EEC*. Institute of Advanced Legal Studies, London 1978, vii-195 σελ.

LIPSTEIN Kurt: "Introduction: The Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations." in LIPSTEIN Kurt (ed.): *Harmonisation of Private International Law by the EEC*. Institute of Advanced Legal Studies, London 1978, σελ. 1-14.

LIPSTEIN Kurt: "Comments on Arts. 1 to 21 of the Draft Convention." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974*. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 155-164.

LORENZ Werner: "Kollisionsrecht des Verbraucherschutzes: Anwendbares Recht und internationale Zuständigkeit." 14 *Praxis des internationalen Privat- und Verfahrens-rechts* 1994.429-431.

LOUSSOUARN Yvon & BOUREL Pierre: *Droit International Privé* 4e édition. Dalloz, Paris 1993, xxxix-680 σελ.

LOUSSOUARN Yvon: "La Règle de Conflit Est-Elle Une Règle Neutre ?" 2 *Travaux du Comité Français de Droit International Privé* 1980-1981.43-60. Βλ. και Débats, *ibid.*, σελ. 61-68).

M

MAGAGNI Massimo: *La prestazione caratteristica nella convenzione di Roma del 19 Giugno 1980*. Giuffrè, Milano 1989, 498 σελ.

MALAURIE P.: "La Protection du Consommateur en Droit International Privé." *Travaux de l' Association Henri Capitant*, 24.389-397.

MANN F.A.: "Unfair Contract Terms Act 1977 and the Conflict of Laws." 27 *ICLQ* 1978.661-664.

von MEHREN Arthur Taylor: "Rapport Explicatif." *Conférence de La Haye de Droit International Privé. Actes et Documents de la Quatorzième Session. II. Ventes aux Consommateurs*. La Haye 1982.

MICKLITZ Hans-W. & WEATHERILL Stephen: "Consumer Policy in the European Community: Before and After Maastricht." 16 *JCP* 1993.285-321.

MORGENSTERN Felice: *Les Conflits de Lois en Droit du Travail. Etude de la Loi Applicable à la Relation du Travail Internationale*. 1ère édition. Genève. Bureau International du Travail. 1986. viii-138 σελ.

MORSE C.G.J.: "Consumer Contracts, Employment Contracts and the Rome Convention." 41 *ICLQ* 1992.1-21.

MORSE C.G.J.: "Contracts of Employment and the EEC Contractual Obligations Convention." in NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC convention on the law applicable to contractual obligations. A comparative study*. North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., εις σελ. 143-184.

MORSE C.G.J.: "The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations." 2 *Yearbook European Law* 1982.107-171.

MORSE C.G.J.: "Comparative Study of the Rules of Conflicts of Laws in the Field of Contracts." in: *L'Influence des Communautés Européennes sur le Droit International Privé des Etats Membres. Institut Universitaire International. Luxemburg.* Larcier, Bruxelles 1981, 266 σελ., εις σελ. 150-162.

MORTELMANS Kamiel & WATSON Steward: "The Notion of Consumer in Community Law: A Lottery ?" in LONBRY Julian, Dr. (ed.): *Enhancing the Legal Position of the European Consumer.* The British Institute of International and Comparative Law, London 1996, 241 σελ., εις σελ. 36-55.

MOURA RAMOS Rui Manuel, βλ. υπό τη Σύμβαση Βρυξελλών.

MUIR-WATT Horatia: "Le Domicile Dans les Rapports Internationaux." *Jurisclesseur Droit International* vol. 8.8, 1983 fasc. 543A σελ. 5 και vol. 8.5, 1994 fasc. 543-10 σελ. 11.

N

NADELMANN Kurt H.: "Impressionism and Unification of Law: The EEC Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations." 24 *AJCL* 1976.1-21.

NADELMANN Kurt H.: "The EEC Draft of a Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations." 21 *AJCL* 1973.584-586.

NORMAND J. & BALATE E.: "Relations Transfrontalières et Consommation: Quel(s) Juge(s) et Quelle(s) Loi(s) ?" 26 *CDE* 1990.272-351.

NORTH Peter Machin: "The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations (1980): Its History and Main Features." in NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study.* North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., εις σελ. 3-30.

NORTH Peter Machin (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study.* North-Holland Publishing Company, Amsterdam - New York - Oxford 1982, xviii-401 σελ.

NORTH Peter Machin: "The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations." *The Journal of Business Law* 1980.382-388.

O

D' OLIVEIRA Hans Ulrich Jessurun: " "Characteristic Obligation" In The Draft EEC Obligation Convention." 25 *AJCL* 1977.303-331.

OSMAN Filiali: "La Loi Applicable aux Contrats Transfrontières de Crédits à la Consommation." 18 *Droit et Pratique du Commerce International* 1992.279-306.

OVERBECK Alfred E., von: "Le Projet de Convention de La Haye sur la Loi Applicable à Certaines Ventes aux Consommateurs." xxxvii *Annuaire Suisse de Droit International* 1981.96-108.

OVERBECK Alfred E., von: "Contracts: The Swiss Draft Statute Compared With the EEC Convention." in NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study.* North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., εις σελ. 269-294.

P

PATOCCHI Paolo Michele: *Règles de Rattachement Localisatrices et Règles de Rattachement à Caractère Substantiel. De Quelques Aspects Récents de la*

Diversification de le Méthode Conflictuelle en Europe. Etudes Suisses de Droit International, vol. 42. Georg - Librairie de l' Université, Genève 1985, xv-376 σελ.

PATOCCHI Paolo Michele: "Characteristic Performance: A New Myth in the Conflict of Laws? Some Comments on a Recent Concept in the Swiss and European Private International Law of Contract." *Etudes de Droit International En l' Honneur de Pierre Lalive.* Helbing & Lichtenhahn, Bâle 1993, σελ. 113-139.

PELICHET Michel: "Mémoire Sur les Ventes aux Consommateurs." *in: Conférence de La Haye de Droit International Privé. Actes et Documents de la Quatorzième Session. II. Ventes aux Consommateurs.* La Haye 1982.

PELICHET Michel: "Les Ventes aux Consommateurs." 168 *RCADI* 1980 - III.189-230.

PHILIP Allan: "Mandatory Rules, Public Law (Political Rules) and Choice of Law in the EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations." *in* NORTH P.M. (ed.): *Contract Conflicts. The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations: A Comparative Study.* North-Holland, New York 1982, xviii-401 σελ., εις σελ. 81-111.

PINGEL Isabelle: "La Protection de la Partie Faible en Droit International Privé (du Salarié au Consommateur)." *Droit Social* No 2-février 1986.133-139.

PLENDER Richard: *The European Contracts Convention: The Rome Convention on the Choice of Law for Contracts.* Sweet and Maxwell, London 1991, 1-351 σελ.

POCAR Fausto: "La protection de la partie faible en droit international privé." 188 *RCADI* 1984-V, σελ. 339-417.

POMMIER Jean-Christophe: *Principe d' Autonomie et Loi du Contrat en Droit International Privé Conventionnel.* Préface: Yves LOUSSOUARN. Collection Droit Civil. Série Etudes et Recherches. Economica, Paris 1992, 382 σελ.

R

RAMMELOO Stephan, Von: *Die Art. 4, 5 und 6 des Übereinkommens über das auf verträgliche Schuldverhältnisse anzuwendende Recht vom 19.6.1980. Eine rechtsvergleichende Analyse objectiver Vertragsanknüpfungen.* Carl Heymanns Verlag KG., Köln 1992, xxiii-480 σελ.

RANOUIL Veronique: *L' Autonomie de la Volonté: Naissance et Evolution d' un Concept.* P.U.F., Paris 1980, 165 σελ.

REICH Norbert: "Protection of Consumers' Economic Interests by the EC." 14 *Sydney Law Review* 1992.23-61.

RIGAUX François: "Droit International Privé et Droit Communautaire." *in: L' Internationalisation du Droit. Mélanges en l' Honneur de Yvon Loussouarn.* Dalloz, Paris 1994, σελ. 341-354.

RIGAUX François: "Examen de Quelques Questions Laissées Ouvertes par la Convention de Rome sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles." *CDE* 1988.306-321.

RIGAUX François: "Les Règles de Droit Délimitant Leur Propre Domaine d' Application." *XLIII Annales de Droit de Louvain* 1983.285-331.

S

SARCEVIC Petar (ed.): *International Contracts and Conflicts of Laws. A Collection of Essays.* Graham & Trotman/Martinus Nijhoff, London 1990, xi-155 σελ.

SAUVEPLANNE Jean Georges: "Consumer Protection in Private International Law." xxxii *NILR* 1985.100-122.

SAUVEPLANNE Jean Georges: "Quelques Remarques Relatives à l' Avant-Projet de Convention Sur la Loi Applicable aux Obligations Contractuelles et Non-Contractuelles." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 186-194.

SCHNITZER Adolf F.: "La Loi Applicable aux Contrats." *RCDIP* 1955.459.

SCHNITZER Adolf F.: "Les Contrats Internationaux en Droit International Privé Suisse." 123 *RCADI* 1968-I.541-636.

SCHOCKWEILER Fernand: "La Codification Privé dans la Communauté Européenne." in: *Liber Amicorum G.A.L. Droz.* Martinus Nijhoff Publishers, The Hague 1996.391-404.

SIESBY Erik: "The EC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations. A Critical Evaluation." *Nordisk Tidsskrift for International Law* 1980.172.

SIESBY Erik: "Party Autonomy and the EC Draft Convention." in LANDO Ole, von HOFFMANN Bernd, SIEHR Kurt (eds.): *European Private International Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations, Held in Copenhagen on April 29 and 30, 1974.* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1975, σελ. 206-213.

SILBERBERG Harry (ed.): *The German Standard Contracts Act. Bilingual Edition with Introduction.* Fritz Knapp Verlag, Frankfurt am Main 1979, 121 σελ.

SPERDUTI Giuseppe: "Droit international privé et droit public étranger." *JDI* 1977.5-15.

T

TAGARAS Haris N.: "Vers une Unification des Règles de Conflit en Matière de Relations Individuelles de Travail Dans la CEE." LVIII *Revue de Droit International et de Droit Comparé* 1981.335-352.

TOUBIANA Annie: *Le Domaine de la Loi du Contrat en Droit International Privé (Contrats Internationaux et Dirigisme Etatique).* Dalloz, Paris 1972.

V

VASSILAKAKIS Evangelos: *Orientations Méthodologiques Dans les Codifications Récentes du Droit International Privé en Europe.* Bibl. dr. priv. T. CXCIV, L.G.D.J., Paris 1987, no 363, xix-531 σελ.

VISCHER Frank: "The Concept of the Characteristic Performance Reviewed." in: *Liber Amicorum G.A.L. Droz.* Martinus Nijhoff Publishers, The Hague 1996.499-519.

VISCHER Frank: "The Principle of Typical Performance in International Contracts and the Draft Convention." in LIPSTEIN Kurt (ed.): *Harmonisation of Private International Law by the EEC.* Institute of Advanced Legal Studies, London 1978, vii-195 σελ., εις σελ. 25-30.

VISCHER Frank: "The Antagonism Between Legal Security and the Search for Justice in the Field of Contracts." 142 *RCADI* 1974-II, σελ. 1-70.

W

WEINTRAUB Russel J.: "How to Choose Law for Contracts, and How Not to: The EEC Convention." 17 *Texas ILJ* 1982.155-166.

WILLIAMS Ross Patrick: "The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations." 35 *ICLQ* 1986.1-31.

Y

YEUN Kee-Young: "Verbraucherschutz im internationalen Vertragsrecht.-Art. 29 EGBGB und die Bedeutung der "unconscionability doctrine"-". 14 *Praxis des internationalen Privat- und Verfahrens-rechts* 1994.257-263.

YOUSSEF M. & FINKLE P.: "Cross-Border Shopping, Consumer Remedies and Long-Arm Legislation: To Reach Out and Touch Someone." 15 *Advocates Quarterly* 1993.1-55.

Χωρίς συγγραφέα ή επιμελητή έκδοσης.

Editorial comment: "On the way to a European consumer sales law ?" 34 *CMLR* 1997.207-212.

BEUC (Bureau Européen des Unions des Consommateurs): *The Handling of Cross-Border Disputes*. BEUC/Coopers & Lybrand Europe, Brussels 1990.

-: *Etudes Suisses de Droit International*. Vol. 12 Zürich 1978, p. 223, και Vol. 14 Zürich 1979 (Colloque de Fribourg -relatif au projet suisse de loi fédérale sur le droit international privé).

UNIDROIT: *New Directions in International Trade Law, Acts and Proceedings*. Dobbs Ferry, New York 1977, 2 vol., I, σελ. 155-194. Ιδιαίτερα βλ. EORSI G. (Premier Rapport) et SCHMITTHOFF C.M. (Second Rapport), *Contracts of Adhesion and the Weaker Party in International Trade Relations*.

Institut de Droit International: "L' Autonomie de la Volonté des Parties Dans les Contrats Internationaux Entre Personnes Privées." *Annuaire de l' Institut de Droit International*. 1992. Volume 64. Travaux Préparatoires: Tome I, σελ. 14-192. Délibérations de l' Institut en Séances Plenières: Tome II, σελ. 127-205, 382-387.

ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝA

ALEXANDRE Daniele: "Convention de Bruxelles (Généralités)." avril 1994, και "Convention de Bruxelles (Compétence)." avril 1994. *Encyclopédie Dalloz [Répertoire de] Droit Communautaire*. Tome I.

ANTON Alexander Elder: *Civil Jurisdiction in Scotland*. W. Green & Son, Edinburgh 1984, xxiii-306 σελ.

ANTON Alexander Elder & BEAUMONT Paul R.: *Civil Jurisdiction in Scotland: Supplement*. W. Green & Son, Edinburgh 1987, xviii-159 σελ.

B

BEAUMONT Paul R.: "Parallel Convention and Spanish and Portuguese Accession Convention - Effects on Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982." *Scots Law Times (News)* 1991.111.

BEAUMONT Paul R.: "Jurisdiction Under the Brussels Convention in Contract, Tort, Delict and Quasi-Delict." in CAREY MILLER D.L. & BEAUMONT Paul R. (eds.): *The Option of Litigating in Europe*. United Kingdom National Committee of Comparative Law, London 1993, xi-181 σελ., εις σελ. 13-29.

BELLET Pierre: "L' Elaboration d' une Convention sur la Reconnaissance des Jugements Dans le Cadre du Marché Commun." 92 *JDI* 1965.833-870.

BELLET Pierre: Intervention εις *Travaux de Comité Français DIP* 1979-1980.35.

BERAUDO Jean Paul: "Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968." *Jurisclasseur Europe*. Vol. 6. Editions du Juris-Classeur, Paris. Fascicule 3000 (Généralités), 3010 (Compétence), 3020 (Règles Ordinaires de Compétence), 3030, 3040, 3050, 3060, 3070 (Convention de Saint-Sebastien du 26 mai 1989), 3075, 3100, 3101, 3102, 3103, 3105. *Juris Classeur de Droit International*. Editions du Juris-Classeur, Paris 1990- , vol. 10: Droit International. Fasc. 630-633. 1988.

BERAUDO Jean Paul: "Convention de Lugano du 16 septembre 1988." *Juris Classeur de Droit International*. Editions Techniques, Paris 1991- .vol. 10: Droit International. Fasc. 635-2/635-5. *Jurisclasseur Europe*. Editions Techniques, Paris 1991, vol. 4. Fasc. 3100-3103.

BERRI Mario & LONGO Giovanni E.: "Compétence Judiciaire et Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale. La Jurisprudence Italienne Concernant l' Interprétation et l' Application de la Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968." 59 *Revue de Droit International et de Droit Comparé* 1982.7-16.

BLACK Robert: *Civil Jurisdiction: The New Rules. A Guide for the Perplexed*. The Law Society of Scotland, Edinburgh 1983.

BORN Hugues & FALLON Marc: "Droit Judiciaire International (1978-1982)." 102 *Journal des Tribunaux* 1983, σελ. 181-188, 197-225, 229-235.

BUELOW A.: "La Convention Concernant la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions Judiciaires en Matière Civile et Commerciale." 11 *Revue du Marché Commun* 1968.1007-1016.

BYRNE Peter: *The EEC Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments*. The Round Hall Press, Dublin 1990, xvii-246 σελ.

C

CAREY MILLER D.L. & BEAUMONT Paul R. (eds.): *The Option of Litigating in Europe*. United Kingdom National Committee of Comparative Law, London 1993, xi-181 σελ.

CARLIER Jean-Yves: *Consommer En Europe. Guide des Litiges Transfrontières*. Institut National de la Consommation, Paris 1993, 243 σελ.

CARPENTER Michael: "The Lugano Convention and the European Communities." Εις CARPENTER Michael - HAYMANN Michel - HUNTER-TILNEY Tony & VOLKEN Paul: *The Lugano and San Sebastian Conventions. Based on Presentations Given at the Congress of the Union Internationale des Avocats. Interlaken August 1989*. Current E.C. Legal Development Series. Butterworths, London etc. 1990, 195 σελ., εις σελ. 19-31.

CASAD Robert C.: *Jurisdiction in Civil Actions. Territorial Basis and Process Limitations on Jurisdiction of State and Federal Courts*. Second Edition. 2 volumes. Butterworths, New Hampshire 1991.

CHRISTIANOS Vassili: "Injonction de faire et protection judiciaire du consommateur." *Recueil Dalloz-Sirey* (Chronique) 1990.91-98.

COLLINS Lawrence: *The Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982*. Butterworths, London 1983, xxiii-263 σελ.

COLLINS Lawrence: "The Jurisdiction and Judgments Convention - Some Practical Aspects of United Kingdom Accession, With Particular Reference to Jurisdiction." in LIPSTEIN Kurt (ed.): *Harmonisation of Private International Law by the EEC*. Institute of Advanced Legal Studies, London 1978, εις σελ. 91-102.

D

DAHL Borge: "Consumer Protection and the Provisions on Jurisdiction in the 1968-EEC Judgments Convention." 46 *Nordisk Tidsskrift for International Ret* 1977.104-112.

DASHWOOD Alan - HACON Richard J. & WHITE Robin C.A.: *A Guide to the Civil Jurisdiction and Judgments Convention*. Kluwer, Deventer 1987, xlii-604 σελ.

DESMAZIERES Alain de Sechelles: "L' Adhesion de l' Espagne a l' Europe Judiciaire." 111 *Gazette du Palais* no 125-127 5-7 mai 1991.13-14.

DESMAZIERES Alain de Sechelles: "L' Adhesion de la Grèce a l' Europe Judiciaire." 109 *Gazette du Palais* no 251-252 sept. 1989.4.

DROZ Georges A.L.: "Problèmes Provoqués par l' Imbrication des Conventions de Bruxelles (1978), de Lugano (1988), et de San Sebastian (1989)." *Etudes de Droit International En l' Honneur de Pierre Lalive*. Helbing & Lichtenhahn, Bâle 1993, σελ. 21-30.

DROZ Georges A.L.: "La Convention de San Sebastian Alignant la Convention de Bruxelles Sur la Convention de Lugano." 79 *RCDIP* 1990.1-21.

DROZ Georges A.L.: "La Convention de Lugano Parallèle à la Convention de Bruxelles Concernant la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale (Relations Entre Communauté Economique Européenne et Association Européenne de Libre Echange)." 78 *RCDIP* 1989.1-51.

DROZ Georges A.L.: "Entrée en Vigueur de la Convention de Bruxelles Révisée sur la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Jugements." 76 *RCDIP* 1987.251-303.

DROZ Georges A.L.: "L' Interprétation par la Cour de Justice des Communautés Européennes des Régles de Compétence en Matière Contractuelle." *Recueil Dalloz-Sirey* (Chronique) 1977.287-294.

DROZ Georges A.L.: Note υπό την Cour d' Appel de Paris (15e ch.) du 14 juin 1975, (Soc. Michael Horauf Maschinen c. Soc. Leysens Meier) 65 *RCDIP* 1976.120-131.

DROZ Georges A.L.: "Entrée en Vigueur de la Convention de Bruxelles Concernant la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale." *RCDIP* 1973.21-41.

DROZ Georges A.L.: *Pratique de la Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968. Le Nouveau Régime de la Compétence Judiciaire et des Effets des Jugements Dans l' Europe des Six*. Librairie Dalloz, Paris 1973.

DROZ Georges A.L.: *Compétence Judiciaire et Effets des Jugements Dans le Marché Commun. (Etude de la Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968)*. Dalloz, Paris 1972, xii-577 σελ.

E

FALLON Marc & BORN Hugues: "Droit Judiciaire International (1978-1982)." 102 *Journal des Tribunaux* 1983.181-188, 197-225, 229-235.

FAWCETT James: "The Lugano Convention." 14 *European Law Review* 1989.105-112.

FLETCHER Ian F.: *Conflicts of Laws and European Community Law*. North-Holland, Oxford 1982, xxix-395 σελ.

FRAGISTAS Charalambos: "Deux Conventions Multilatérales Récentes Sur la Reconnaissance des Jugements Etrangers." Από τις *Νομικές Μελέτες*, σελ. 1013-1047.

G

GAUDEMET-TALLON Hélène: *Les Conventions de Bruxelles et de Lugano. Compétence Internationale, Reconnaissance et Exécution des Jugements en Europe*. LGDJ, Paris 1993, x-443 σελ.

GOLDMAN Berthold: "Un Traité Fédérateur: La Convention entre les Etats Membres de la C.E.E. sur la Reconnaissance et l' Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale." 7 *RTDE* 1971.1-39, ίδια σελ. 16 επ..

GOTHOT Pierre & HOLLEAUX Dominique: *La Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968; Compétence Judiciaire et Effets des Jugements dans la CEE*. Jupiter, Paris 1985, vii-271 σελ.

GOTHOT Pierre: "L' Espace Judiciaire Européen Delimité par la Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968." xlv *Annales de Droit de Louvain* 1985.51-65.

GOYENS Monique & VOS Ellen: "Les Litiges de Consommation Transfrontières Dans la Communauté Economique Européenne: Etat des Lieux et Perspectives." *Revue Européenne de Droit de la Consommation* 1991.207-219.

H

HARTLEY Trevor C.: *Civil Jurisdiction and Judgments*. Sweet & Maxwell, London 1984, xxi-233 σελ.

HAUSCHILD W. M.: "L' Importance des Conventions Communautaires pour la Création d' Un Droit Communautaire." 11 *RTDE* 1975.4-13.

HAY Peter: "The Common Market Preliminary Draft Convention on the Recognition and Enforcement of Judgments - Some Considerations of Policy and Interpretation." 16 *AJCL* 1968.149-174.

HAYMANN Michel: "Contract Drafting Problems in the Light of the Lugano Convention." in CARPENTER Michael - HAYMANN Michel - HUNTER-TILNEY Tony & VOLKEN Paul: *The Lugano and San Sebastian Conventions. Based on Presentations Given at the Congress of the Union Internationale des Avocats. Interlaken August 1989*. Current E.C. Legal Development Series. Butterworths, London etc. 1990, 195 σελ., εις σελ. 35-58.

HERBOTS J. & KREMLIS G.: "La Convention Parallèle Concernant la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions en Matières Civile et Commerciale. Une Première Esquisse." 26 *CDE* 1990.3-18.

HOLLEAUX Dominique: *Compétence du Juge Etranger et Reconnaissance des Jugements*. Dalloz, Paris 1970.

HUET André: "La Compétence Judiciaire Internationale en Matière Contractuelle." *Travaux Comité Français DIP* 1981-1982.17-39. Βλ. και Débats, *ibid.*, σελ. 40-51.

HUET André: "Les Procédures de Reconnaissance et d' Exécution des Jugements Etrangers et des Sentences Arbitrales, en Droit International Privé Français." 115 *JDI* 1988.5-35.

HUNTER-TILNEY Tony: "The San Sebastian Convention." in CARPENTER Michael - HAYMANN Michel - HUNTER-TILNEY Tony & VOLKEN Paul: *The Lugano and San Sebastian Conventions. Based on Presentations Given at the Congress of the Union Internationale des Avocats. Interlaken August 1989.* Current E.C. Legal Development Series. Butterworths, London etc. 1990, 195 σελ., εις σελ. 59-73.

J

JACOB Jack Isaak Hai (ed.): *Private International Litigation.* Longman, London 1988, lxxvii-494 σελ.

JEANTET Fernand-Charles: "Un Droit Européen des Conflits de Compétence Judiciaire et de l' Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale." 8 *CDE* 1972.375-421.

JENARD Paul: "Les Développements Attendus et Inattendus de la Convention de Bruxelles." 108 *Journal des Tribunaux* 1989.173-177.

JENARD Paul: "La Convention de Bruxelles Sur la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale." *XLIII Annuaire Suisse de Droit International / Schweizerisches Jahrbuch Für Internationales Recht* 1987.83-96.

JENARD Paul: "La Convention Concernant la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale. Lignes Directrices." 11 *RTDE* 1975.14-23.

JÜNGER Friedrich K.: "La Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968 et la Courtoisie Internationale. Réflexions d' un Américain." 72 *RCDIP* 1983.37-51.

K

KAYE Peter: *Civil Jurisdiction and Enforcement of Foreign Judgments.* 1987.

KOHL Alphonse: "Les Modifications à la Convention C.E.E. du 27 septembre 1968." 107 *Journal des Tribunaux* 1988.151-153.

KOHLER Christian: "Practical Experience of the Brussels Jurisdiction and Judgments Convention in the Six Original Contracting States." *ICLQ* 1985.567.

KRÄMER Ludwig: *La CEE et la Protection des Consommateurs.* Story-Scientia, Bruxelles 1988, xviii-419 σελ.

KREMLIS Georges & McCLELLAN: Βλ. McCLELLAN & KREMLIS

KREMLIS Georges: *L' Interprétation de l' Article 5 al.1 de la Convention du 27 Septembre 1968 Concernant la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale. Note d' Etudes.* Université III de Strasbourg, Strasbourg 1977.

KRINGS Ernest: "L' Application de la Convention de Bruxelles de 1968 par la Cour de Justice des Communautés Européennes." 17 *CDE* 1981.151-189.

L

LAGARDE Paul: "Les Locations de Vacances Dans les Conventions Européennes de Droit International Privé." *Etudes Offertes à Pierre Bellet.* Litec, Paris 1991.281-300.

LANDO Ole: "Comparative Aspects of the Jurisdiction Rules of the Brussels and Lugano Conventions." in ROBINSON Mary & FINDLATER Jantien (eds.): *Creating a European Economic Space: Legal Aspects of EC-EFTA Relations. Papers from the Dublin Conference, October, 1989.* Irish Centre for European Law, Dublin 1990, iii-287 σελ., σελ. 117-129.

LASOK Dominik & STONE P.A.: *Conflict of Laws in the European Community.* Professional Books, Abingdon 1987, xx-460 σελ.

LAWLOR Eamonn: *Droit de Choisir et Impulsion Economique. L' Objectif de la Politique Européenne des Consommateurs dans le Marché Unique.* Deuxième édition. Commission des Communautés Européennes, Luxembourg 1990, 71 σελ.

LOUSSOUARN Yvon: "La Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968 sur la Compétence, la Reconnaissance et l' Exécution des Jugements Face au Système Juridique Français." in: *Droit International et Droit Communautaire: Actes du Colloque. Paris, 5 et 6 avril 1990.* Fondation Calouste Gulbenkian. Centre Culturel Portuguais. Paris 1991, 236 σελ., εις σελ. 143-158.

M

McCLELLAN A. & KREMLIS Georges: "The Convention of September 27, 1968 on Jurisdiction and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters. Survey of the Case-law of the Court of Justice of the European Communities and of the National Courts." 20 *CMLR* 1983.529-557.

MALONEY Gerald & ROBINSON Nicolas: *The Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments.* Irish Centre for European Law Ltd. 1989. Papers and Precedents from the Joint Conference on Jurisdiction and the Enforcement of Foreign Judgments. The Round Hall Press, 1990.

MAURO Jacques: "De Quelques Aspects Mathématiques de la Convention de Bruxelles Sur la Compétence et l' Exécution des Jugements. Tactique et Stratégie." *Gazette du Palais* (Doctrine) 1987.146-147.

MENDES Errol P.: "The Troublesome Workings of the Judgments Convention of the European Economic Community." 13 *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 1980.75-104.

MERCIER Pierre & DUTOIT Bernard: *L' Europe Judiciaire: Les Conventions de Bruxelles et de Lugano.* Helbing & Lichtenhahn, Bâle et Francfort-sur-le-Main 1991, 249 σελ.

MERCIER Pierre: "La Convention de la C.E.E sur la Compétence et l' Exécution des Jugements en Matière Civile et Commerciale Ou une Etape Vers la Fédération Européenne." 5 *Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale* 1969.89-102.

MEZGER Edmund: "Les Grandes Lignes de la Convention du 9 Octobre 1978 relative a l' Adhesion du Danemark, de l' Irlande et du Royaume Uni à la Convention de Bruxelles Concernant la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale du 27 Septembre 1968 Ainsi Qu' au Protocole Concernant Son Interprétation par la Cour de Justice." *Travaux du Comité Français de Droit International Privé* 1980-1981.15-34. Βλ. επίσης Débats, *ibid.*, σελ. 35-36.

MOLLER Gustaf: "Provisions on Jurisdiction in the Lugano, Brussels and San Sebastian Conventions and How to Seek Uniform Interpretation of the Three Conventions." in ROBINSON Mary & FINDLATER Jantien (eds.): *Creating a European Economic Space: Legal Aspects of EC-EFTA Relations. Papers from the Dublin Conference, October, 1989.* Irish Centre for European Law, Dublin 1990, iii-287 σελ., σελ. 131-138.

MOELLS Walter: "Les Dispositions Protectrices de Certains Cocontractants Dans le Cadre des Conventions de Bruxelles et de Lugano." *Questions Spéciales de la Convention de Bruxelles. Rapports Présentés lors d' un Colloque Organisé à Luxembourg par l' Institut Européen d' Administration Publique et Dirigé par K.D.*

KERAMEUS (4 juin 1994). Editions Ant. N. Sakkoulas, Athènes 1997, 131 σελ., εις σελ. 57-72.

MOURA RAMOS Rui Manuel: "La Protection de la Partie Contractuelle la Plus Faible en Droit International Privé Portugais." in: *Droit International et Droit Communautaire: Actes du Colloque. Paris, 5 et 6 avril 1990*. Fondation Calouste Gulbenkian. Centre Culturel Portugais, Paris 1991, 236 σελ., εις σελ. 97-133.

N

NADELMANN Kurt H.: "The Common Market Judgments Convention and a Hague Conference Recommendation: What Steps Next ?" 82 *Harvard Law Review* 1969.1282-1292.

NEWMAN Karl M.: "The 1968 Brussels Convention and Subsequent Developments." in CAREY MILLER D.L. & BEAUMONT Paul R. (eds.): *The Option of Litigating in Europe*. United Kingdom National Committee of Comparative Law, London 1993, xi-181 σελ., σελ. 1-12.

O

O'MALLEY Stephen & LAYTON Alexander: *European Civil Practice*. Sweet and Maxwell, London 1989, cxlv-1968 σελ.

P

PEARL Simon: "Forum Shopping in the EEC." 15 *International Business Lawyer* 1987.391-394.

PIERI Silvio: "The 1968 Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters: The Evolution of the Text and the Case Law of the Court of Justice Over the Last Four Years." 29 *CMLR* 1992.537-555.

PIERI Silvio: "The 1968 Brussels Convention on Jurisdiction and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters: Four Years' Case Law of the European Court of Justice." 24 *CMLR* 1987.635-657.

POCAR Fausto: "Jurisdiction and the Enforcement of Judgements Under the EEC Convention of 1968." *RabelsZ* 1978.405 ss.

R

RADTKE Christoph Martin: "Problèmes Pratiques Soulevés par l' Application de la Convention de Bruxelles du 27 Septembre 1968." *Gazette du Palais* (Doctrine) 1989.460-463.

RAMOS MOURA Rui Manuel: Βλ. εις MOURA RAMOS Rui Manuel.

RASMUSSEN Hjalte: "A New Generation of Community Law ? Reflections on the Handling by the Court of Justice of the Protocol of 1971 Relating to the Interpretation of the Brussels Convention on Jurisdiction and Enforcement of Judgments." 15 *CMLR* 1978.249-282.

RIDEAU Joel: "Convention de San Sebastian du 26 mai 1989. Compétence Judiciaire et Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale." *Revue des Affaires Européennes* 1991.7-26.

RIDEAU Joel & CHARRIER Jean-Loup: *Code de Procédures Européennes*. Litec, Paris 1990, xxiv-747 σελ.

ROBINSON Mary & FINDLATER Jantien (eds.): *Creating a European Economic Space: Legal Aspects of EC-EFTA Relations. Papers from the Dublin Conference, October, 1989.* Irish Centre for European Law, Dublin 1990, iii-287 σελ.

S

SACE J.: "Chronique de Jurisprudence." 66 *Revue de Droit International et de Droit Comparé* 1989.342-346, 360-361.

SAGGIO Antonio: "European Judicial Area for Civil and Commercial Matters: The Brussels and Lugano Conventions." *Rivista di Diritto Europeo* 1991.617-637.

SCHLOSSER Peter: "Jurisdiction in International Litigation. - The Issue of Human Rights in Relation to National Law and to the Brussels Convention." lxxiv *Rivista di Diritto Internazionale* 1991.5-34. Βλ. και εις 81 *RCDIP* 1992.626 s.

SPATADORA Sergio: "Les Principes Fondamentaux de l' Ordre Juridique Communautaire et la Notion de l' Ordre Public au sens de la Convention de Bruxelles." 3 *Assuntos Europeus* 1984.59-78.

STORM Paul M.: "Europe." in PLATTO Charles & HORTON William G. (eds.): *Enforcement of Foreign Judgments Worldwide.* Second Edition. Graham & Trotman and International Bar Association, London 1993, xii-292 σελ., εις σελ. 150-169.

T

TAGARAS Haris N.: "L' applicabilité des conventions de La Haye dans le cadre de la Convention de Bruxelles." *RBDI* 1991/1.479-490.

TAGARAS Haris: "Chronique de Jurisprudence de la Cour de Justice Relative à la Convention de Bruxelles: Années Judiciaires 1988/89 et 1989/90." 26 *CDE* 1990.658-714.

THIEFFRY Jean: "Le Contentieux, Nouvel Instrument Stratégique Sur le Marché Unique." 12 *Cahiers Juridiques et Fiscaux de l' Exportation* 1991.823-842.

V

VOLKEN Paul: "The Lugano Convention in the Framework of Legal Unification in Europe." in CARPENTER Michael - HAYMAN Michel - HUNTER-TILNEY Tony & VOLKEN Paul: *The Lugano and San Sebastian Conventions. Based on Presentations Given at the Congress of the Union Internationale des Avocats. Interlaken August 1989.* Current E.C. Legal Development Series. Butterworths, London etc. 1990, 195 σελ., εις σελ. 3-15.

VOYAME Joseph: "Traits Caractéristiques et Principes de la Convention de Lugano." in GILLARD Nicolas (ed.): *L' Espace Judiciaire Européen. La Convention de Lugano du 16 septembre 1988. Travaux de la Journée d' Etude Organisée par le Centre du Droit de l' Entreprise , en Collaboration avec l' Institut de Droit Judiciaire de la Faculté de Droit de l' Université de Lausanne, le 3 octobre 1991 à l' Université de Lausanne.* Centre du droit de l' entreprise (droit industriel, droit de l' auteur, droit commercial) de l' Université de Lausanne, Lausanne 1992, 290 σελ., σελ. 13-29.

W

WAHL Nils: *The Lugano Convention and Legal Integration: The Lugano Convention on Jurisdiction and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters and its Effects on Legal Integration Between the European Community and the EFTA States.* Juristfoerlaget, Stockholm 1990, vi-118 σελ.

WESER Martha: "Les Conflits de Juridictions Dans le Cadre du Marché Commun. Difficultés et Remèdes." *RCDIP* 1959.613, 1960.21,151,313,533, 1961.105.

WESER Martha: *Convention Communautaire sur la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions; Complété par l' Etude des Droits Internes et des Traités Bilatéraux des Etats Contractants.* Centre Universitaire de Droit Comparé, Bruxelles 1975, xix-773 σελ.

WESER Martha: "Règles de Compétence Prévues par la Convention Communautaire Concernant la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale." 11 *RTDE* 1975.24-31.

WESER Martha & JENARD Paul: "Conflits de Juridictions." in VANDER ELST Raymond & WESER Martha: *Droit International Privé Belge et Droit Conventionnel International.* t. II. Bruylant, Bruxelles 1985, 654 σελ.

Z

ZANOBETTI Alessandra: "Les Conventions Communautaires Concernant la Compétence Judiciaire et l' Exécution des Décisions en Matière Civile et Commerciale et la Protection des Consommateurs." *Unification and Comparative Law in Theory and Practice. Contributions in Honour of Jean Georges Sauveplanne.* Kluwer, Deventer 1984, σελ. 299-307.

ZANOBETTI Alessandra: "Protezione del Consumatore e Giurisdizione nella CEE." in JAYME Erik & PICCHIO FORLATI Laura (eds.): *Giurisdizione e Legge Applicabile ai Contratti nella CEE.* CEDAM, Padova 1990, x-328 σελ, εις σελ. 51-76.

Χωρίς συγγραφέα ή επιμελητή έκδοσης.

Conférence de La Haye de droit international privé: *Actes et documents de la session extraordinaire "Exécution des Jugements".* Edités par le Bureau Permanent de la Conférence. Imprimerie nationale, La Haye 1969 (ιδία σελ. 333-341).

Cour de Justice des Communautés Européennes: *Compétence Judiciaire et Exécution des Jugements en Europe. Actes du Colloque Sur l' Interprétation de la Convention de Bruxelles par la Cour de Justice Européenne Dans la Perspective de l' Espace Judiciaire Européen.* Luxembourg, les 11 et 12 mars 1991. Butterworths, London etc. 1993, ii-408 σελ.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ ΡΩΜΗΣ

A

ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ Ελίζα Δ.: *Αθέμιτος ανταγωνισμός και προστασία του καταναλωτή μετά την ψήφιση του ν. 1961/91 περί προστασίας του καταναλωτή.* Τέταρτη έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1992, 329 σελ.

B

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Ιωάννης Χ.: "Οι συμβάσεις δικαιόχρησης (franchise agreements) όπως προκύπτουν από τη διεθνή νομική πρακτική και λειτουργούν στις διεθνείς συναλλαγές." 46 *NB* 1998.897-919.

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Ιωάννης Χ.: "Το Πεδίο Εφαρμογής της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 "Για το Εφαρμοστέο Δίκαιο στις Συμβατικές Ενοχές" και τα Όρια του Εφαρμοστέου Δικαίου που Προβλέπει σε Σχέση με τις Αντίστοιχες Διατάξεις του Αστικού Κώδικα." 40 *NB* 1992.1289- 1326.

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Ιωάννης Χ.: "Η αυτονομία της ιδιωτικής βουλήσεως στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο (Θεωρητική θεμελίωση και έκταση εφαρμογής της)." *ΕΕΕυρΔ* 1994.879 επ.

ΒΡΕΛΛΗΣ Σπυρίδων: *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*. Σάκκουλας, Αθήνα 1988, 285 σελ.

ΒΡΕΛΛΗΣ Σπυρίδων: *Η καταστρατήγησις εις το ιδιωτικό διεθνές δίκαιον*. Αθήνα 1979, xix-272 σελ.

ΒΡΕΛΛΗΣ Σπυρίδων: *Οι Συμβάσεις της Χάγης για τις Υποχρεώσεις Διατροφής*. Σάκκουλας, Αθήνα 1988, 54 σελ.

Γ

ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Απόστολος - ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ Μιχαήλ: *Αστικός Κώδιξ. τ. Α' Γενικές Αρχές. Άρθρο 25*. Αθήνα, Σάκκουλας 1978.

ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Απόστολος Σ.: "Η χρηματοδοτική μίσθωση (Ν. 1665/1986)." 35 *NB* 1987.1521-1533.

ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Αστέριος: *Ενοχικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος*. εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1986, 622 σελ.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΚΗ-ΑΛΕΞΙΟΥ Αναστασία: "Internet και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Συμβατικές και αδικοπρακτικές ενοχές στον κυβερνοχώρο." 52 *Αρμενόπουλος* 1998.409-417.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΚΗ-ΑΛΕΞΙΟΥ Αναστασία, ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ-ΠΑΣΙΑ Ζωή & ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗΣ Ε.: *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*. εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1997, xxvii-380 σελ..

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΚΗ-ΑΛΕΞΙΟΥ Αναστασία: "Ο εμπλουτισμός του ελληνικού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου μέσω των διεθνών συμβάσεων." 17 *ΕΕΕυρΔ* 1997.101-109.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΚΗ-ΑΛΕΞΙΟΥ Αναστασία: *Το Εφαρμοστέο Δίκαιο στην Ατομική Σύμβαση Εργασίας κατά την Κοινοτική Σύμβαση Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου του 1980*. Βιβλιοθήκη Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, Θεσσαλονίκη/Αθήνα 1984, 169 σελ.

Δ

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Φ.: "Η Σύμβαση υπ' αρ. 84/297/ΕΟΚ για το Εφαρμοστέο Δίκαιο στις Συμβατικές Ενοχές." *Δελτίο Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών*. Έτος 8ο. Τεύχος 29-30.σελ. 127 επ. και Τεύχος 31. σελ. 160 επ.

Ε

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων: *Ανακοίνωση της Επιτροπής. Χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες: Αύξηση της εμπιστοσύνης του καταναλωτή. Συνέχεια του πράσινου βιβλίου: "Χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες: Οι προσδοκίες των καταναλωτών"*. Βρυξέλλες 26.06.1997 COM(97) 309 τελικό.

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων: *Πράσινο Βιβλίο: "Χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες: Οι προσδοκίες των καταναλωτών"*. Βρυξέλλες 22.05.1996 COM(96) 209 τελικό.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή: *Πώς η Ευρωπαϊκή Ένωση διαχειρίζεται την ενιαία αγορά; ποιά είναι τα δικαιώματα του καταναλωτή;* Σειρά: Ευρώπη...Ερωτήσεις και απαντήσεις. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1996, 23 σελ.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή: *Η αγορά αγαθών και υπηρεσιών στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά.* Σειρά: Πολίτες της Ευρώπης. χ.χ., 27 σελ.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή: *Γενική Έκθεση επί της δραστηριότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1996.*

Ευρωπαϊκή Επιτροπή: *Βασικές στατιστικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 33η έκδοση/1996.* Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο 1997, 388 σελ.

ΕΥΡΥΓΕΝΗΣ Δημήτριος Ι.: *Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον.* Θεσσαλονίκη χ.χ., xi-297 σελ.

ΕΥΡΥΓΕΝΗΣ Δημήτριος Ι.: "Προβλήματα του εφαρμοστέου επί των ενοχών εκ συμβάσεων δικαίου." 24 *Αρμενόπουλος* 1970.1057-1072.

Κ

ΚΑΖΑΚΟΣ Άρις: *Αστικό Δίκαιο Οικονομία της Αγοράς και Προστασία των Καταναλωτών από το Εργατικό Δίκαιο στο Δίκαιο Προστασίας Εξαρτημένων Οργάνων Αστικό Δίκαιο και Οικονομικό Σύνταγμα Διαφήμιση και Αστικό Δίκαιο Γενικοί Όροι Συναλλαγών.* Σάκκουλα, Θεσ/νίκη 1987, 193 σελ.

ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ Ιωάννης Κ.: "Το δίκαιο του Internet (νομική αντιμετώπιση του διαδικτύου)." 46 *NB* 1998.1172-1184.

ΚΙΑΝΤΟΣ Βασίλειος Δ.: *Ιδιωτικό δίκαιο του διεθνούς εμπορίου.* Δεύτερη έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1997, LVI-898 σελ.

ΚΛΑΒΑΝΙΔΟΥ Δέσποινα Ι.: *Καταναλωτικά δάνεια. Δογματική θεώρηση και συναφή πρακτικά ζητήματα.* εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1997, 308 σελ.

ΚΟΖΥΡΗΣ Φ.Ι.: "Franchising στην Ελλάδα - Συγκριτικά και διεθνιστικά σχόλια." 17 *ΕΕΕυρΔ* 1997.147-163.

ΚΟΚΚΙΝΗΣ Λουκάς: "Η πρόταση οδηγίας σχετικά με την πώληση καταναλωτικών αγαθών και την παροχή εγγυήσεων." 4 *ΔΕΕ* 1998.10-17.

ΚΟΚΚΟΜΕΛΗΣ Κωνσταντίνος: "Προστασία καταναλωτή και τραπεζικές υπηρεσίες" in ΦΡΑΓΚΑΚΗΣ Νίκος (επιμ.): *Προστασία καταναλωτή και τραπεζικές υπηρεσίες.* Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών και Ερευνών. Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1997, xii-380 σελ., εις σελ. 81-88.

ΚΟΡΟΝΤΖΗΣ Ιωάννης Χ.: "Ο δικανικός συλλογισμός στην εφαρμογή κανόνων αναγκαστικού δικαίου και κανόνων άμεσης εφαρμογής κατά τη Σύμβαση της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, σε σχέση με τη σύμβαση ναυτολόγησης." 39 *Ελληνική Δικαιοσύνη* 1998.761-767.

ΚΟΥΤΣΟΥΡΑΔΗΣ Αχιλλέας Γ.: "Τουρισμός και ιδιωτικό δίκαιο. Σκέψεις και προβληματισμοί με αφορμή την ενσωμάτωση, με το Π.Δ. 339/1996, στο εθνικό μας δίκαιο της κοινοτικής οδηγίας 90/314/ΕΟΚ της 13.6.1990 για τα οργανωμένα ταξίδια και τις οργανωμένες διακοπές και περιηγήσεις." *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1998.588-624.

Δ

ΔΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Θανάσης Θ.: "Η Προστασία του Καταναλωτή και το Σύνταγμα." 32 *NB* 1984.945-955.

LYON-CAEN Gérard: "Το Κοινωνικό Δίκαιο στην Ευρώπη Μετά τη Συνθήκη του Μαστριχτ." 52 *ΕΕργΔ* 1993.535-543.

Μ

ΜΑΡΙΔΑΚΗ Γεωργίου Σ.: *Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον καθά ισχύει εις την Ελλάδα*. Τόμος πρώτος. Γενικά Αρχαί. Έκδοσις δευτέρα. έκδ. Αδελφών Κλεισιούνη, Αθήναι 1967, xv-497 σελ., Τόμος δεύτερος. Αστικόν διεθνές δίκαιον. Έκδοσις δευτέρα. έκδ. Αδελφών Κλεισιούνη, Αθήναι 1968, 300 σελ.

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Αλέξανδρος Σπ.: *Η σύμβαση ασφαλίσεως κατά το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Θετικό δίκαιο και σύγκριση συγχρόνων προσεγγίσεων*. έκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1997, xvi-404 σελ.

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Σ.Λ.: "Η "Διαιτητική" Επίλυση των Συμβατικών Διαφορών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων." *Δίκη* 1980. 99, 170.

ΜΟΥΣΤΑΪΡΑ Ελίνα Ν.: *Η εξέλιξη του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Παράδοση - επανάσταση - αντεπανάσταση*. Αθήνα 1996, 126 σελ.

ΜΠΕΡΝΙΤΣΑΣ Νότης Μ.: "Προς μια Νέα Μεθοδολογική Προσέγγιση του Εφαρμοστέου Δικαίου στις Συμβατικές Ενοχές (Δογματική και Νομολογιακή Ανάλυση)." *ΕΕΕυρΔ* 1986.315-400.

ΜΠΕΧΡΗ Γεωργία: "Ο καταναλωτής και η σύμβαση που καταρτίζεται εκτός εμπορικού καταστήματος." *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1995.273-284.

Π

ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ Χαράλαμπος: "Η Επιλογή του Εφαρμοστέου Δικαίου και οι Κανόνες Αμέσου Εφαρμογής στη Σύμβαση της Ρώμης για το Εφαρμοστέο Δίκαιο στις Συμβατικές Ενοχές." 40 *ΝοΒ* 1992.1327-1343.

ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ Χαράλαμπος: *Η lex mercatoria ως εφαρμοστέο δίκαιο στις διεθνείς συμβατικές ενοχές. Συμβολή στη γενική θεωρία του δικαίου των διεθνών συναλλαγών*. Βιβλιοθήκη Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου. έκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1996, xix-347 σελ.

ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ Χαράλαμπος Π.: "Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο και Ε.Σ.Δ.Α." 37 *ΕλλΔικ* 1996.994-1002.

ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ-ΠΑΣΙΑ Ζωή: "Η εφαρμογή της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές από τα ελληνικά δικαστήρια. Προβλήματα μεθοδολογικής προσέγγισης και σημεία τριβής με το άρθρο 25 του ελλακ." *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1998.297-322.

ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ-ΠΑΣΙΑ Ζωή: "Dépeçage – Μια νέα έννοια του κοινοτικού και του ελληνικού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στο πεδίο των συμβατικών ενοχών." *ΕΕΕυρΔ* 1996.741-768.

ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ-ΠΑΣΙΑ Ζωή: "Η Σύμβαση της ΕΟΚ του 1980 για το Εφαρμοστέο Δίκαιο στις Συμβατικές Ενοχές." 9 *ΕΕΕυρΔ* 1989.5-80.

ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ-ΠΑΣΙΑ Ζωή: *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο. Ειδικά Θέματα: Η Κοινοτική Σύμβαση της Ρώμης του 1980 για το Εφαρμοστέο Δίκαιο στις Συμβατικές Ενοχές Όπως Ισχύει στην Ελλάδα*. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1991, xii-158 σελ.

ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ-ΠΑΣΙΑ Ζωή: *Νέες Τάσεις του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου στο Χώρο των Συμβατικών Ενοχών*. Σάκκουλας.

ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ-ΠΑΣΙΑ Ζωή: "Προβλήματα Εφαρμοστέου Δικαίου στη Νόμιμη Εκχώρηση. Η Περίπτωση της Ασφαλιστικής Υποκαταστάσεως." 2 *Επιστημονική Επετηρίδα Δ.Σ.Θεσσαλονίκης* 1981.225.

ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ-ΠΑΣΙΑ Ζωή: "Το Εφαρμοστέο στη Σύμβαση Δίκαιο Ελλείπει Συμφωνίας των Μερών Κατά την Κοινοτική Σύμβαση του 1980 για το Εφαρμοστέο Δίκαιο στις Συμβατικές Ενοχές. Καταναλωτικές και Εργατικές Συμβάσεις." 40 *NB* 1992.1344-1362.

ΠΟΥΛΙΑΔΗΣ Αθανάσιος Κ.: "Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη διεθνή πώληση κινητών και το δίκαιο του Αστικού Κώδικα: Το ρυθμιστικό πρότυπο της ενοποίησης των συμβατικών παραβάσεων." *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου* 1998.19-44.

ΠΕΡΑΚΗΣ Ευάγγελος: "Η έννοια του "καταναλωτή" κατά το νέο νόμο 2251/94." *ΔΕΕ* 1995.32-35.

ΠΥΡΟΒΕΤΣΗΣ Μιχαήλ: "Οι καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές αγαθών και υπηρεσιών." *ΔΦΝ* 1995.566-576.

P

ΡΟΚΑΣ Ιωάννης Κ.: *Ευθύνη για τα προϊόντα*. εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, 327 σελ.

Σ

ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ Μιχάλης : "Προβλήματα από την εφαρμογή του νόμου για τις χρονομεριστικές μισθώσεις. Γνωμοδότηση." 42 *NB* 1994.961-967.

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ Δημήτριος Ν.: "Η αυτονομία της ιδιωτικής βουλήσεως στο διεθνές εμπράγματο δίκαιο." 51 *Αρμενόπουλος* 1997.188-204.

T

ΤΑΓΑΡΑΣ Χάρης: *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*. Σάκουλας, Αθήνα 1995, 255 σελ.

ΤΑΓΑΡΑΣ Χάρης: "Τα πρωτόκολλα ερμηνείας από το κοινοτικό Δικαστήριο της σύμβασης της Ρώμης της 19.6.1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές." *Προσφορά στον Ηλία Κρίστη* 1995.509-517.

ΤΑΓΑΡΑΣ Χάρης: "Η προστασία των καταναλωτών στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα." εις ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ. (επιμ.): *Τα δικαιώματα του πολίτη στην κοινοτική έννομη τάξη*. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 57-71.

ΤΑΓΑΡΑΣ Χάρης: "Η Προστασία των Καταναλωτών στην Ε.Κ." 9 *ΕΕυρΚ* 1991.111-124.

ΤΑΓΑΡΑΣ Χάρης: *Συγκρούσεις Νόμων και Κοινοτική Έννομη Τάξη*. 1984.

ΤΑΓΑΡΑΣ Χάρης: "Ιστορικό της Κοινοτικής Σύμβασης Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου." *ΕΕΕυρΔ* 1983.75-98.

ΤΡΑΥΛΟΣ - ΤΖΑΝΕΤΑΤΟΣ Δημήτρης: "Απεργίες με Στοιχεία Αλλοδαπότητας. Μία Επίκαιρη Εργατικοδιεθνολογική Προσέγγιση." 51 *ΕΕργΔ* 1992.289-307 & 337-352.

ΤΡΑΥΛΟΣ - ΤΖΑΝΕΤΑΤΟΣ Δημήτρης: "Εργασιακές Σχέσεις με Στοιχεία Αλλοδαπότητας - Επίκαιροι Εργατικοδιεθνολογικοί Προβληματισμοί." 50 *ΕΕργΔ* 1991.344-352, 385-402 & 443-450.

ΤΣΟΥΚΑ Χρυσαφώ: *Οι αλλοδαποί κανόνες αμέσου εφαρμογής και η σημασία τους ως προς την μεθοδολογική ταυτότητα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου*. εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1997, xxiii-385 σελ..

Σ

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χρήστος Σπ.: *Η ηλεκτρονική εξυπηρέτηση των σύγχρονων τραπεζικών συναλλαγών.* Σειρά: Μελέτες εμπορικού & ναυτικού δικαίου, τ. 24. Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1997, 444 σελ.

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χρήστος Σπ.: "Ηλεκτρονικό εμπόριο. Επιχειρηματική σκοπιμότητα και νομική προβληματική." *Συνήγορος* 1997, τεύχος 2, Μάιος-Ιούνιος 1997, σελ. 29-31.

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χρήστος Σπ.: "Τα νομικά ζητήματα των ηλεκτρονικών συναλλαγών στο ετήσιο συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Νομικών." *Συνήγορος* 1997, τεύχος 3, Ιούλ.-Αύγ.-Σεπτ. 1997, σελ. 23-24.

Χωρίς συγγραφέα ή επιμελητή έκδοσης

Υπουργείο Εμπορίου: *Η προστασία του καταναλωτή στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά.* εκδ. Γνώση, Αθήνα 1997, 367 σελ.

ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ.

Α

ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ Ελίζα Δ.: *Ζητήματα εμπορικού δικαίου και δικαίου προστασίας του καταναλωτή.* τ. Ι. εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1994, xvi-424 σελ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ Ελίζα Δ.: *Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή ελληνικό και κοινοτικό.* τ. ΙΙ εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1996, 254 σελ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ Ευγενία: "Η διεθνής δικαιοδοσία στις ασφαλιστικές διαφορές κατά τη Σύμβαση των Βρυξελλών της 27.9.1968/9.10.1978/25.10.1982." 3 *Επιστημονική Επετηρίδα ΔΣΘ (Αρμενόπουλος)* 1982.247-259.

ΑΝΘΙΜΟΣ Απόστολος: "Η δικονομική δημόσια τάξη κατά τη Σύμβαση Βρυξελλών." *Δίκη* 1995.1099-1123.

ΑΠΑΛΑΓΑΚΗ Χαρούλα: "Γνήσια σύμβαση υπέρ τρίτου. Δέσμευση του τρίτου από τη ρήτρα παρεκτάσεως που περιλήφθηκε στη σύμβαση." *Χαριστήρια στον Ιωάννη Δεληγιάννη - Νόμος* τ. ΙΙΙ 1992.145-163.

Γ

ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Αστέριος: *Ενοχικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος Ι. β'* έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1993, xxii-356 σελ.

ΓΚΙΑΦΗΣ Σπύρος: *Προϋποθέσεις αναγνώρισεως δικαστικών αποφάσεων μεταξύ των κρατών της ΕΟΚ (Σύμβαση των Βρυξελλών της 27.9.1968) (Παραρτήματα με ολόκληρα τα συμβατικά κείμενα και με περίληψη της σχετικής νομολογίας του ΔΕΚ).* εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1990.

COESTER-WALTJEN Dagmar: "Η ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις της 27.9.1988, όπως διατυπώθηκε στο κείμενο της Συμβάσεως Προσχωρήσεως του Σαν Σεμπαστιάν και η Σύμβαση του Λουγκάνο: κοινά σημεία - διαφορές - προβλήματα." 48 *Αρμενόπουλος* 1994.401-409.

GOTTWALD Peter: "Η διεθνής αναγκαστική εκτέλεση." 11 *Επιστημονική Επετηρίδα Δ.Σ.Θ.* 1990.17-28.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ Γεωργίου Αθ.: "Διεθνείς προσπάθειες συγκλίσεως της πτωχευτικής διαδικασίας." 45 *NB* 1997.574-581.

Δ

ΔΕΛΟΥΚΑ-ΙΓΓΛΕΣΗ Κορνηλία: *Νομική και κοινωνική προστασία του καταναλωτή.* εκδ. Α. Σταμούλης, Πειραιάς 1992, 230 σελ.

Η

HUET André: "Η προστασία του καταναλωτή στο ευρωπαϊκό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο." *ΕΕΕυρΔ* 1984.453.

Κ

ΚΑΛΛΙΑ-ΑΝΤΩΝΙΟΥ Αγγελική - ΝΙΚΕΑ-ΜΟΥΡΑΤΟΓΛΟΥ Τιτίκα & ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ Νέλλη: *Τα δικαιώματα του καταναλωτή σύμφωνα με το κοινοτικό και το ελληνικό δίκαιο. Οδηγός για την προστασία του έλληνα καταναλωτή με βάση την κοινοτική πολιτική και νομοθεσία.* εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1993, 187 σελ.

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ Σοφία: "Οι ειδικοί δικαιοδοτικοί κανόνες της Σύμβασης Βρυξελλών για την προστασία του καταναλωτή." *14 Επιστημονική Επετηρίδα ΔΣΘ* 1993.167-190.

ΚΕΡΑΜΕΥΣ Κωνσταντίνος: "Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση των αποφάσεων και η εφαρμογή της στην Ελλάδα." *38 ΝΒ* 1990.1281-1290.

ΚΕΡΑΜΕΥΣ Κ. Δ. - ΚΡΕΜΛΗΣ Γ. Δ. & ΤΑΓΑΡΑΣ Χ. Ν.: *Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και εκτέλεση αλλοδαπών αποφάσεων όπως ισχύει στην Ελλάδα. Ερμηνεία κατ' άρθρο.* εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1988, xxii-443 σελ.

ΚΕΡΑΜΕΥΣ Κ. Δ. - ΚΡΕΜΛΗΣ Γ. Δ. - ΤΑΓΑΡΑΣ Χ. Ν.: *Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων όπως ισχύει στην Ελλάδα. Ερμηνεία κατ' άρθρο - Συμπλήρωμα 1989-1996.* εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1996, xxii-228 σελ.

ΚΙΑΝΤΟΣ Βασίλειος: *Ασφαλιστικό Δίκαιο.* Σάκκουλας 1984, xxv-175 σελ.

KOCH Harald: "Εμπειρίες από την εφαρμογή της Σύμβασης των Βρυξελλών για την αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων στις χώρες της ΕΟΚ. - (Πιθανές επιδράσεις στη διεθνή δικαιοδική επικοινωνία με την Ελλάδα)." *41 Αρμενόπουλος* 1987.457-466.

ΚΟΚΚΟΜΕΛΗΣ Κώστας: *Τραπεζικές υπηρεσίες προς καταναλωτές (Retail Banking).* εκδ. Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1995, 189 σελ.

ΚΟΡΟΝΤΖΗΣ Ιωάννης Χ.: "Η ρήτρα διεθνούς δικαιοδοσίας στη θαλάσσια φορτωτική και στη σύμβαση ναυτολόγησης." *38 Ελληνική Δικαιοσύνη* 1997.507-524.

Δ

ΛΑΚΚΗ Παναγιώτα: "Η θεμελίωση δωσιδικίας του ενάγοντος στις διαφορές καταναλωτών κατά τη Σύμβαση των Βρυξελλών." *Αρμενόπουλος* 1995.1137-1145.

ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ Αθαν. Θ. & ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ Φωτίου Δ.: *Λατινοελληνικό Λεξικό Νομικών Όρων.* Αθήνα Κομοτηνή, Σάκκουλας 1992, 137 σελ.

Μ

ΜΑΝΤΑΚΟΥ Άννα Π.: *Η Κατάρτιση της Συμφωνίας Διαιτησίας στη Διεθνή Συναλλαγή.* εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1998, xxi-381 σελ.

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Σ.Λ.: "Η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων των κρατών μελών της ΕΟΚ επί αστικών και εμπορικών υποθέσεων κατά την σύμβαση των Βρυξελλών της 27.9.1968." 8 *Δίκη* 1977.3-62.

Ν

ΝΙΚΑΣ Ν. Θ.: *Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις. Κείμενο - Νομολογία ΔΕυρΚ και ελληνικών δικαστηρίων. Αιτιολογικές εκθέσεις.* εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1996, 440 σελ.

ΝΙΚΑΣ Ν.Θ.: "Αποκλίσεις της Συμβάσεως του Λουγκάνο έναντι της Συμβάσεως των Βρυξελλών στο πεδίο της αναγκαστικής εκτελέσεως." 51 *Αρμενόπουλος* 1997.985-992.

Π

ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ Ιωάννης: *Η διεθνής δικαιοδοσία στη Σύμβαση Βρυξελλών του 1968/1979/1982 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις.* Σάκκουλας Θεσσαλονίκη 1991, 159 σελ.

ΠΑΠΑΔΟΓΑΜΒΡΟΥ Βούλα (επιμ.): *Δίκαιο προστασίας καταναλωτή.* Σειρά: Βιβλιοθήκη δικαίου επιχειρήσεων και εταιρειών, αριθ. 4, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996, 267 σελ.

Ρ

ΡΟΚΑΣ Ι.: *Εισαγωγή στο δίκαιο της ιδιωτικής ασφάλισης.* εκδ. Το Οικονομικόν Αθήνα, 1990, xvii-194 σελ.

Σ

SCHLOSSER Peter: "Νέα ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο διεθνές δικονομικό δίκαιο." 23 *Δίκη* 1992.433-445.

ΣΚΟΥΛΟΥΔΗΣ Ζαχαρίας: *Δίκαιο της ιδιωτικής ασφάλισης (Γενικό μέρος, νομοθεσία της ασφαλιστικής επιχείρησης και στοιχεία ασφαλιστικών κλάδων).* β' έκδοση, εκδ. Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1995, 503 σελ.

Τ

ΤΑΓΑΡΑΣ Χάρης: *Η Σύμβαση του Λουγκάνο της 16.9.1988. Ενίσχυση ή αποδυνάμωση της κοινοτικής ενοποίησης του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.* εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1995, 171 σελ.

ΤΑΓΑΡΑΣ Χάρης: "Βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας" 10 *ΕΕΕυρΔ* 1990.663-682.

ΤΑΜΑΜΙΔΗΣ Αναστάσιος Ε.: "Ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 7 της Συμβάσεως των Βρυξελλών ως προς το *ratione materiae* πεδίο εφαρμογής των ειδικών διατάξεων για τις υποθέσεις ασφαλίσεων." Εισ ΑΠΑΛΑΓΑΚΗ Χαρούλα (επιμ.): *Ο έλληνας νομικός στον ενιαίο ευρωπαϊκό δικαιοχώρο.* Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1992.143-161.

TENTEΣ Ιωάννης Α.: *Ο τόπος εκπληρώσεως της παροχής ως βάση διεθνούς δικαιοδοσίας. Κατά τη Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων.* εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1991, 155 σελ.

ΤΟΥΣΗ Μαρία Α.: " Η Σύμβαση του Λουγκάνο για τη διεθνή δικαιοδοσία και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις." *Επιθεώρηση Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* 1988.263-280.

ΤΣΙΚΡΙΚΑΣ Δημήτριος: "Η θεμελίωση της διεθνούς δικαιοδοσίας των ημεδαπών δικαστηρίων για την εκδίκαση υποθέσεων ασφαλίσεων κατά το δίκαιο της Συμβάσεως των Βρυξελλών." 24 *Δίκη* 1993.140-166.

X

ΧΙΩΤΑΚΗΣ Μιχαήλ Σ.: *Αγγλο-ελληνικό λεξικό νομικών - εμπορικών όρων.* Δαίδαλος - Ζαχαρόπουλος, Αθήνα χ.χ., 783 σελ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ Β. Α.: "Προβλήματα οργανώσεως της δικαστικής προστασίας του καταναλωτή και προτάσεις της ΕΟΚ για την επίλυσή τους - Συμβολή στη δημιουργία ελληνικού δικονομικού δικαίου της καταναλώσεως." *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου* 1983.57-74.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ Β. Α.: "Από τη Διαταγή Πληρωμής στη Διάταξη προς Πράξη. Μία Νέα Ειδική Διαδικασία για τη Δικαστική Προστασία του Καταναλωτή." *Επιστημονική Επετηρίδα ΔΣΘ* 1989.121.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Σύμβαση Βρυξελλών, άρθρα 7 - 15.

ΤΜΗΜΑ 3

ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΣΕ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ.

Άρθρο 7.

Σε υποθέσεις ασφαλίσεων η διεθνής δικαιοδοσία ρυθμίζεται από το παρόν τμήμα, με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 4 και του άρθρου 5 σημείο 5.

Άρθρο 8.

Ο ασφαλιστής που έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους μπορεί να εναχθεί:

1. ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους όπου έχει την κατοικία του ή
2. σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος, ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου όπου ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή έχει την κατοικία του ή
3. αν πρόκειται για συνασφαλιστή, ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλόμενου κράτους, στο οποίο έχει εναχθεί ο κύριος ασφαλιστής.

Όταν ο ασφαλιστής δεν έχει κατοικία στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους, αλλά διαθέτει υποκατάστημα, πρακτορείο ή οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση σε συμβαλλόμενο κράτος, θεωρείται, για διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευσή τους, ότι έχει την κατοικία του στο έδαφος του κράτους αυτού.

Άρθρο 9.

Ο ασφαλιστής μπορεί, επιπλέον, να εναχθεί ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, αν πρόκειται για ασφάλιση αστικής ευθύνης ή για ασφάλιση ακινήτων. Το ίδιο ισχύει αν η ασφάλιση αφορά από κοινού ακίνητα ή κινητά που καλύπτονται από το ίδιο ασφαλιστήριο και η προσβολή τους οφείλεται στην ίδια αιτία.

Άρθρο 10.

Σε υποθέσεις ασφαλίσεως αστικής ευθύνης, ο ασφαλιστής μπορεί επίσης να προσεπικληθεί ενώπιον του δικαστηρίου που έχει επιληφθεί της αγωγής του ζημιοθέντος κατά του ασφαλισμένου, αν το δίκαιο του δικαστηρίου το επιτρέπει.

Οι διατάξεις των άρθρων 7, 8 και 9 εφαρμόζονται σε περίπτωση ευθείας αγωγής του ζημιοθέντος κατά του ασφαλιστή, εφόσον η ευθεία αγωγή επιτρέπεται.

Αν το δίκαιο που διέπει την ευθεία αγωγή προβλέπει την προσεπίκληση του αντισυμβαλλόμενου ή του ασφαλισμένου, το ίδιο δικαστήριο έχει δικαιοδοσία και ως προς αυτούς.

Άρθρο 11.

Με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 10 τρίτη παράγραφος, η αγωγή του ασφαλιστή μπορεί να ασκηθεί μόνον ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλόμενου κράτους στο οποίο έχει την κατοικία του ο εναγόμενος, ανεξάρτητα αν είναι αντισυμβαλλόμενος, ασφαλισμένος ή δικαιούχος.

Οι διατάξεις του παρόντος τμήματος δεν θίγουν το δικαίωμα ασκήσεως ανταγωγής ενώπιον του δικαστηρίου στο οποίο είναι εκκρεμής η κύρια αγωγή που έχει εισαχθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος τμήματος.

Άρθρο 12.

Παρέκλιση από τις διατάξεις του παρόντος τμήματος είναι δυνατή μόνο με συμφωνίες:

1. μεταγενέστερες από τη γέννηση της διαφοράς ή
2. που επιτρέπουν στον αντισυμβαλλόμενο, τον ασφαλισμένο ή το δικαιούχο να προσφύγει και σε άλλα δικαστήρια εκτός από αυτά που προβλέπονται στο παρόν τμήμα ή
3. που, έχοντας συναφθεί ανάμεσα σε ασφαλιστή και αντισυμβαλλόμενο με κατοικία ή συνήθη διαμονή κατά το χρόνο συνάψεως της συμβάσεως στο ίδιο συμβαλλόμενο κράτος, απονέμουν διεθνή δικαιοδοσία στα δικαστήρια του κράτους αυτού, εκτός αν το δίκαιό του απαγορεύει τέτοιες συμφωνίες ή
4. που έχουν συναφθεί από αντισυμβαλλόμενο χωρίς κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος, εκτός αν πρόκειται για υποχρεωτική ασφάλιση ή για ασφάλιση ακινήτου που κείται σε συμβαλλόμενο κράτος ή
5. που αφορούν ασφαλιστική σύμβαση, εφόσον αυτή καλύπτει έναν ή περισσότερους από τους αναφερόμενους στο άρθρο 12α κινδύνους.

Άρθρο 12α.

Οι αναφερόμενοι στο άρθρο 12 σημείο 5 κίνδυνοι είναι οι ακόλουθοι:

1. Κάθε απώλεια ή ζημία σε
  - α) πλοία, εγκαταστάσεις ανοικτά των ακτών και στην ανοικτή θάλασσα ή αεροσκάφη, η οποία συνδέεται με τη χρησιμοποίησή τους για εμπορικούς σκοπούς
  - β) εμπορεύματα, εκτός από τις αποσκευές επιβατών, κατά τη διάρκεια μεταφοράς που πραγματοποιείται με αυτά τα πλοία ή αεροσκάφη, είτε ολικά είτε σε συνδυασμό με άλλα μεταφορικά μέσα.
2. Κάθε είδος ευθύνης, εκτός από την ευθύνη για σωματικές βλάβες των επιβατών ή για απώλεια ή ζημία των αποσκευών τους:
  - α) από τη χρησιμοποίηση ή εκμετάλλευση πλοίων, εγκαταστάσεων ή αεροσκαφών, σύμφωνα με το σημείο 1α), στο μέτρο που το δίκαιο του συμβαλλόμενου κράτους εγγραφής του αεροσκάφους δεν απαγορεύει τις συμφωνίες διεθνούς δικαιοδοσίας ως προς την ασφάλιση των κινδύνων αυτών

β) για ζημίες που προκαλούνται από εμπορεύματα κατά τη διάρκεια μεταφοράς υπό την έννοια του σημείου 1β).

3. Κάθε χρηματική ζημία συνδεδεμένη με τη χρησιμοποίηση ή εκμετάλλευση πλοίων, εγκαταστάσεων ή αεροσκαφών, σύμφωνα με το σημείο 1α) ιδίως κάθε ζημία σχετική με το ναύλο ή τη ναύλωση.

4. Κάθε άλλος κίνδυνος που συνδέεται προς έναν από τους αναφερόμενους στα σημεία 1 έως 3.

ΤΜΗΜΑ 4

ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΣΕ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ

Άρθρο 13.

Σε συμβάσεις που ο σκοπός τους μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική δραστηριότητα αυτού που τις καταρτίζει, και που αποκαλείται στη συνέχεια «καταναλωτής», η διεθνής δικαιοδοσία καθορίζεται από τις διατάξεις του παρόντος τμήματος, με την επιφύλαξη του άρθρου 4 και του άρθρου 5 σημείο 5:

1. όταν πρόκειται για πώληση ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος ή

2 όταν πρόκειται για δάνειο με σταδιακή εξόφληση ή για άλλη πιστωτική συναλλαγή συνδεδεμένη με τη χρηματοδότηση αγοράς ενσωμάτων κινητών ή

3. για κάθε άλλη σύμβαση που έχει ως αντικείμενο παροχή υπηρεσιών ή προμήθεια ενσωμάτων κινητών αν:

α) πριν από την κατάρτιση της συμβάσεως έγινε στο κράτος της κατοικίας του καταναλωτή ειδική προσφορά ή διαφήμιση και

β) ο καταναλωτής ολοκλήρωσε στο κράτος αυτό τις απαραίτητες για την κατάρτιση της συμβάσεως πράξεις.

Όταν ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή δεν έχει κατοικία στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους, αλλά διαθέτει υποκατάστημα, πρακτορείο ή εγκατάσταση σε συμβαλλόμενο κράτος, θεωρείται, ως προς τις διαφορές τις σχετικές με την εκμετάλλευσή τους ότι έχει την κατοικία του στο έδαφος του κράτους αυτού.

Το παρόν τμήμα δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις μεταφοράς.

Άρθρο 14.

Η αγωγή καταναλωτή κατά του αντισυμβαλλομένου μπορεί να ασκηθεί είτε ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλόμενου κράτους στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο αντισυμβαλλόμενος είτε ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλόμενου κράτους στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο καταναλωτής.

Η αγωγή του αντισυμβαλλόμενου κατά του καταναλωτή μπορεί να ασκηθεί μόνον ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλόμενου κράτους, στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο καταναλωτής.

Οι διατάξεις αυτές δεν θίγουν το δικαίωμα ασκήσεως ανταγωγής ενώπιον του δικαστηρίου στο οποίο είναι εκκρεμής η κύρια αγωγή που έχει εισαχθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος τμήματος.

Άρθρο 15.

Παρέκλιση από τις διατάξεις του παρόντος τμήματος είναι δυνατή μόνο με συμφωνίες:

1. μεταγενέστερες από τη γέννηση της διαφοράς ή
2. που επιτρέπουν στον καταναλωτή να προσφύγει και σε άλλα δικαστήρια εκτός από αυτά που προβλέπονται στο παρόν τμήμα ή
3. που, έχοντας συναφθεί ανάμεσα σε καταναλωτή και αντισυμβαλλόμενο με κατοικία ή συνήθη διαμονή κατά το χρόνο συνάψεως της συμβάσεως στο ίδιο συμβαλλόμενο κράτος, απονέμουν διεθνή δικαιοδοσία στα δικαστήρια του κράτους αυτού, εκτός αν το δίκαιο του κράτους αυτού απαγορεύει τέτοιες συμφωνίες.

Σύμβαση Ρώμης, άρθρο 5.

Άρθρο 5

Συμβάσεις καταναλωτών

1. Το παρόν άρθρο εφαρμόζεται στις συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο την προμήθεια ενσωμάτων κινητών ή την παροχή υπηρεσιών σε ένα πρόσωπο, τον καταναλωτή, για σκοπό που μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική δραστηριότητά του, καθώς και στις συμβάσεις που αφορούν τη χρηματοδότηση μιάς τέτοιας συναλλαγής.

2. Παρά τις διατάξεις του άρθρου 3, η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλόμενους δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις της χώρας όπου έχει τη συνήθη διαμονή του,

- αν, πριν από τη σύναψη της σύμβασης, έγινε στη χώρα αυτή ειδική προσφορά ή διαφήμιση και αν ο καταναλωτής ολοκλήρωσε εκεί τις απαραίτητες για τη σύναψη της σύμβασης πράξεις,
- αν ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή ή ο αντιπρόσωπός του έλαβε την παραγγελία του καταναλωτή στη χώρα αυτή, ή
- αν η σύμβαση είναι πώληση εμπορευμάτων και ο καταναλωτής μετέβη από τη χώρα αυτή σε μία ξένη χώρα και έδωσε εκεί την παραγγελία, με την προϋπόθεση ότι το

ταξίδι οργανώθηκε από τον πωλητή με σκοπό να παρακινήσει τον καταναλωτή να προβεί σε αγορά.

3. Παρά τις διατάξεις του άρθρου 4 και εφ' όσον δεν έχει γίνει επιλογή σύμφωνα με το άρθρο 3, συμβάσεις που πραγματοποιούνται υπό τις περιγραφόμενες στην παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου συνθήκες διέπονται από το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του.

4. Το παρόν άρθρο δεν εφαρμόζεται:

α) στη σύμβαση μεταφοράς

β) στη σύμβαση παροχής υπηρεσιών, όταν οι οφειλόμενες στον καταναλωτή υπηρεσίες πρέπει να παρασχεθούν αποκλειστικά σε χώρα άλλη από εκείνη της συνήθους διαμονής του.

5. Παρά τις διατάξεις της παραγράφου 4, το παρόν άρθρο εφαρμόζεται στις συμβάσεις που παρέχουν συνδυασμό μεταφοράς και στέγης αντί συνολικού τιμήματος.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Συντομογραφίες.....	i
Συνοπτικό διάγραμμα	v
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΑΡΧΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ.....	5
Τμήμα 1ο: Αίτια επικράτησης της αρχής αυτονομίας της βουλήσεως.....	5
Τμήμα 2ο: Οι περιορισμοί της αυτονομίας των μερών.....	8
<i>Παράγραφος I: Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στο ουσιαστικό δίκαιο.....</i>	<i>8</i>
<i>Παράγραφος II: Η αμφισβήτηση της αυτονομίας των συμβαλλομένων στο δικονομικό και το με στενή έννοια ιδ.δ.δ.....</i>	<i>9</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΔΥΝΑΤΟΥ ΣΥΜΒΑΛΛΟΜΕΝΟΥ ΣΤΟ ΙΔ.Δ.Δ.....	11
Τμήμα 1ο: Θέση του προβλήματος: η προστασία του αδύνατου στο ιδ.δ.δ.....	11
Τμήμα 2ο: Η συζήτηση για την ουδετερότητα του ιδ.δ.δ.....	12
<i>Παράγραφος I: Υπέρ της ουδετερότητας του ιδ.δ.δ.....</i>	<i>12</i>
<i>Παράγραφος II: Υπέρ της προστατευτικής λειτουργίας του ιδ.δ.δ.....</i>	<i>13</i>
Τμήμα 3ο: Κατηγορίες περιπτώσεων όπου εμφανίζεται ανάγκη προστασίας ενός αδύνατου.....	14
<i>Παράγραφος I: Γενικές παρατηρήσεις.....</i>	<i>14</i>
<i>Παράγραφος II: Καταστάσεις με αδύνατο άτομο: Ανήλικοι, περιορισμένα ικανοί.....</i>	<i>15</i>
<i>Παράγραφος III: Καταστάσεις με αδύνατο μέρος.....</i>	<i>16</i>
1. <i>Οι υποχρεώσεις διατροφής.....</i>	<i>16</i>
2. <i>Η εξωσυμβατική ευθύνη.....</i>	<i>16</i>
<i>Παράγραφος IV: Το σε στενή έννοια αδύνατο μέρος στη σύμβαση.....</i>	<i>17</i>
1. <i>Ανισότητα μόνιμη/δομική και όχι στιγμιαία.....</i>	<i>17</i>
2. <i>Η αυτονομία των συμβαλλομένων.....</i>	<i>17</i>
Τμήμα 4ο: Το αδύνατο μέρος στη Σύμβαση Βρυξελλών και στη Σύμβαση Ρώμης.....	18
<i>Η έννοια: Τα αδύνατα μέρη που δεν προστατεύονται ειδικά από τις Συμβάσεις Βρυξελλών και Ρώμης.....</i>	<i>18</i>
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΤΗΣ 27.9.1968.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	25
Τμήμα 1ο: Λόγοι υιοθέτησης των ρυθμίσεων.....	26

Τμήμα 2ο: Ιστορικό.	28
<i>Παράγραφος I: 3ο Τμήμα.</i>	28
1. Το κείμενο του 1968.	28
2. Το κείμενο του 1978.	29
<i>Παράγραφος II: 4ο Τμήμα.</i>	30
Τμήμα 3ο: Ένταξη στο σύστημα της Σύμβασης Βρυξελλών.	31
<i>Παράγραφος I: Σύγκριση των Τμημάτων 3 & 4 με το γενικό σύστημα και το 5ο Τμήμα της Σύμβασης Βρυξελλών.</i>	31
<i>Παράγραφος II: Αποκλειστικός χαρακτήρας και εξαιρέσεις αυτού.</i>	33
1. Άρθρο 5.5.	33
2. Άρθρο 4.	35
3. Άλλες διατάξεις.	36
I. Άρθρο 16.	36
II. Άρθρα 19, 21, 22, 24.	36
III. Άρθρο 18.	37
IV. Άρθρο 1.2(4).	37
V. Άρθρο 3.	37
VI. Άρθρα 52 & 53.	38
Τμήμα 4ο: Συνέπειες της παραβίασης των διατάξεων ως προς την αναγνώριση και εκτέλεση.	38
Τμήμα 5ο: Η παρουσίαση των σχετικών με τις συμβάσεις ασφαλίσεων διατάξεων: Κοινά χαρακτηριστικά και περιεχόμενο των Τμημάτων 3 & 4.	40
<i>Σχέση των υποθέσεων ασφαλίσεων με το 4ο Τμήμα.</i>	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΕΛΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ.	42
Τμήμα 1ο: Θεωρούμενη (τεκμαιρόμενη) κατοικία (άρθρα 8.2 και 13.2).	42
<i>Παράγραφος I: Ιστορικό.</i>	42
<i>Παράγραφος II: Λειτουργία της διάταξης.</i>	42
1. Το άρθρο 4 και τα προβλήματά του.	42
2. Ζητήματα από τα άρθρα 8.2 και 13.2.	43
I. "... θεωρείται ...": πλάσμα δικαίου, κι όχι βάση διεθνούς δικαιοδοσίας.	43
II. Πρόκειται για υπέρμετρες βάσεις δικαιοδοσίας;	44
III. Οι διατάξεις 8.2 και 13.2 αφορούν τον αντισυμβαλλόμενο του αδύνατου μέρους.	44
IV. Ανακεφαλαίωση σχέσεων των διατάξεων 4, 5.5, 8.2 και 13.2.	45
V. Πεδίο εφαρμογής των άρθρων 8.2 και 13.2.	45
<i>Παράγραφος III: Το πρόβλημα του χρόνου συνδρομής των προϋποθέσεων.</i>	46
<i>Παράγραφος IV: "υποκατάστημα, πρακτορείο ή οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση"</i>	48
<i>Παράγραφος V: "διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευσή τους".</i>	50
<i>Παράγραφος VI: Υπόθεση Brenner και Noller.</i>	52
Τμήμα 2ο: Υποθέσεις ασφαλίσεων.	53
<i>Παράγραφος I: "σε υποθέσεις ασφαλίσεων": αυτόνομη ερμηνεία.</i>	53

<i>Παράγραφος II: Σχέσεις ιδιωτικού δικαίου</i>	54
<i>Παράγραφος III: Αντασφάλιση, "μεγάλη" ασφάλιση</i>	54
<i>Παράγραφος IV: Ο "αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή"</i>	55
Τμήμα 3ο: Συμβάσεις καταναλωτών	56
<i>Ιστορικό του πεδίου εφαρμογής</i>	56
<i>Παράγραφος II: Οι συμβαλλόμενοι: η έννοια του καταναλωτή</i>	58
1. <i>Υπόθεση Bertrand / Opi</i>	58
Κριτική.....	60
2. <i>Η έννοια του καταναλωτή κατά τη ΣΒ 1978</i>	62
I. <i>Η έννοια του καταναλωτή στη Σύμβαση Ρώμης και σε άλλα κείμενα</i>	62
II. <i>Ο καταναλωτής δεν πρέπει να είναι επαγγελματίας</i>	62
i. <i>Απόφαση Benincasa/Dentalkit 3.7.1997</i>	65
ii. <i>Απόφαση Shearson Lehman Hutton 19.1.1993</i>	66
III. <i>Μπορεί ο καταναλωτής να είναι ο πωλητής / δανειστής;</i>	66
IV. <i>Τα νομικά πρόσωπα μπορούν να είναι καταναλωτές;</i>	67
V. <i>Ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή πρέπει να είναι επαγγελματίας</i>	68
<i>Παράγραφος III: Η σύμβαση</i>	69
1. <i>Οι προϋποθέσεις του άρθρου 13.1, περ. 1-3</i>	69
I. <i>13.1(1): "πώληση ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος"</i>	70
i. <i>"πώληση [...] με τμηματική καταβολή του τιμήματος"</i>	70
ii. <i>Τα ενσώματα κινητά</i>	72
II. <i>13.1(2): "δάνειο με σταδιακή εξόφληση ή [...] άλλη πιστωτική συναλλαγή συνδεομένη με τη χρηματοδότηση αγοράς ενσωμάτων κινητών"</i>	73
III. <i>13.1(3): "κάθε άλλη σύμβαση που έχει ως αντικείμενο παροχή υπηρεσιών ή προμήθεια ενσωμάτων κινητών"</i>	76
i. <i>13.1(3)(α): "(α) πριν από την κατάρτιση της σύμβασεως, έγινε στο κράτος της κατοικίας του καταναλωτή ειδική προσφορά ή διαφήμιση"</i>	79
ii. <i>13.1(3)(β): "(β) ο καταναλωτής ολοκλήρωσε στο κράτος αυτό τις απαραίτητες για την κατάρτιση της σύμβασεως πράξεις"</i>	82
2. <i>Αποκλειόμενες κατηγορίες συμβάσεων</i>	83
<i>Η εξαιρέση των συμβάσεων μεταφοράς</i>	84

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΒΑΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ.

.....	86
Τμήμα 1ο: Η διεθνής δικαιοδοσία όταν ο ασφαλιστής είναι εναγόμενος	87
1. <i>Ασφαλιστής που δεν κατοικεί σε συμβαλλόμενο κράτος</i>	87
2. <i>Χρόνος προσδιορισμού της κατοικίας ως βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας</i>	88
<i>Παράγραφος II: Άρθρο 8. Γενική διάταξη</i>	88
1. <i>Άρθρο 8.1(1): "ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους όπου έχει την κατοικία του"</i>	89

2. Άρθρο 8.1(2): "σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή έχει την κατοικία του".....	89
I. Κανόνας τοπικής αρμοδιότητας.....	89
II. Το κράτος κατοικίας του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή.....	90
III. Κριτική.....	91
3. Άρθρο 8.1(3): "αν πρόκειται για συνασφαλιστή, ενώπιον του δικαστηρίου του συμβαλλόμενου κράτους, στο οποίο έχει εναχθεί ο κύριος ασφαλιστής".....	91
I. "συνασφαλιστής", "κύριος ασφαλιστής".....	92
II. "ενώπιον του δικαστηρίου του συμβαλλόμενου κράτους".....	93
III. "στο οποίο έχει εναχθεί".....	93
Παράγραφος III: Άρθρο 9. Διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός.....	94
1. "ασφάλιση αστικής ευθύνης ή [...] ασφάλιση ακινήτων".....	95
2. "αν η ασφάλιση αφορά από κοινού ακίνητα και κινητά που καλύπτονται από το ίδιο ασφαλιστήριο και η προσβολή τους οφείλεται στην ίδια αιτία".....	95
3. "επιπλέον".....	96
4. "ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός".....	97
5. Παρέκταση δικαιοδοσίας.....	98
Παράγραφος IV: Άρθρο 10.1. Προσεπίκληση του ασφαλιστή.....	98
1. "να προσεπικληθεί ενώπιον του δικαστηρίου που έχει επιληφθεί της αγωγής του ζημιωθέντος κατά του ασφαλισμένου".....	99
2. "μπορεί επίσης".....	99
3. "αν το δίκαιο του δικαστηρίου το επιτρέπει".....	99
4. Παρέκταση δικαιοδοσίας.....	100
Παράγραφος V: Άρθρο 10.2. Ευθεία αγωγή του ζημιωθέντος κατά του ασφαλιστή.....	100
1. "εφόσον η ευθεία αγωγή επιτρέπεται".....	101
2. Παρέκταση δικαιοδοσίας.....	101
Τμήμα 2ο: Η διεθνής δικαιοδοσία όταν ο ασφαλιστής είναι ενάγων.....	102
Παράγραφος I: Άρθρο 11.....	102
"ανεξάρτητα αν είναι αντισυμβαλλόμενος, ασφαλισμένος ή δικαιούχος".....	102
Παράγραφος II: Άρθρο 10.3. Προσεπίκληση του αντισυμβαλλομένου ή του ασφαλισμένου... 103	103
Τμήμα 3ο: Άρθρο 11.2. Η διεθνής δικαιοδοσία στην ανταγωγή.....	103
Τμήμα 4ο: Άρθρα 12, 18. Παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας στις συμβάσεις ασφαλίσεων... 105	105
Παράγραφος I: Άρθρα 12(1), 12(2).....	107
Παράγραφος II: Άρθρο 12(3): υπέρ των δικαστηρίων του κοινού κράτους της κατοικίας ή της συνήθους διαμονής των συμβαλλομένων.....	107
1. "με κατοικία ή συνήθη διαμονή".....	108
2. "κατά το χρόνο συνάψεως της συμβάσεως".....	108
3. "εκτός αν το δίκαιό του απαγορεύει τέτοιες συμφωνίες".....	109
4. "ακόμη και αν το ζημιογόνο συμβεί στην αλλοδαπή".....	110

<i>Παράγραφος III: Άρθρο 12(4).</i>	110
1. <i>Ιστορικό, λόγοι υιοθέτησης της διάταξης.</i>	110
2. <i>Λειτουργία της διάταξης.</i>	110
3. <i>"που έχουν συναφθεί από αντισυμβαλλόμενο χωρίς κατοικία σε συμβαλλόμενο κράτος"...</i>	112
4. <i>Ο ρόλος των εξαιρέσεων.</i>	112
5. <i>"εκτός αν πρόκειται για υποχρεωτική ασφάλιση".</i>	113
6. <i>"εκτός αν πρόκειται [...] για ασφάλιση ακινήτου που κείται σε Συμβαλλόμενο Κράτος".</i>	114
<i>Παράγραφος IV: Άρθρο 12Α: Η απελευθέρωση της "μεγάλης" ασφάλισης.</i>	114
<i>Παράγραφος V: Η κατ' άρθρο 18 παράσταση.</i>	115

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΒΑΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ. 116

Τμήμα 1ο: Άρθρο 14.1: Η διεθνής δικαιοδοσία όταν ο καταναλωτής είναι ενάγων.	117
Τμήμα 2ο: Άρθρο 14.2: Η διεθνής δικαιοδοσία όταν ο καταναλωτής είναι εναγόμενος.	119
Τμήμα 3ο: Άρθρο 14.3: Η διεθνής δικαιοδοσία σε ανταγωγή.	120
Τμήμα 4ο: Άρθρα 15, 18. Παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας σε συμβάσεις καταναλωτών.	120
<i>Παράγραφος I: Λειτουργία των συμφωνιών παρέκτασης δικαιοδοσίας.</i>	120
<i>Παράγραφος II: Τυπικές προϋποθέσεις (το άρθρο 17).</i>	121
<i>Παράγραφος III: Το επιλεγέν δικαστήριο.</i>	123
<i>Παράγραφος IV: Τα μέρη.</i>	124
<i>Παράγραφος V: Άρθρο 15(1): "μεταγενέστερες από τη γέννηση της διαφοράς"</i>	125
<i>Παράγραφος VI: Άρθρο 15(2): "που επιτρέπουν στον καταναλωτή να προσφύγει και σε άλλα δικαστήρια εκτός από αυτά που προβλέπονται στο παρόν τμήμα"</i>	127
<i>Παράγραφος VII: Άρθρο 15(3): Υπέρ των δικαστηρίων του κοινού κράτους της κατοικίας ή της διαμονής των συμβαλλομένων.</i>	127
<i>Παράγραφος VIII: Άρθρο 18: Παράσταση του εναγομένου.</i>	128

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΧΕΣ ΤΗΣ 19.6.1980. 131

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. 133

Τμήμα 1ο: Λόγοι υιοθέτησης ειδικής ρύθμισης για τις συμβάσεις που συνάπτουν οι καταναλωτές.	134
<i>Παράγραφος I: Η ανάπτυξη ουσιαστικής νομοθεσίας προστασίας του καταναλωτή.</i>	134
1. <i>Η κοινωνική και νομική αδυναμία του καταναλωτή.</i>	134
2. <i>Η προστασία του καταναλωτή στο ουσιαστικό δίκαιο.</i>	136
I. <i>Ιστορικά.</i>	136
II. <i>Στόχοι και μέθοδοι του δικαίου της προστασίας του καταναλωτή.</i>	137
3. <i>Η προστασία του καταναλωτή στο ουσιαστικό κοινοτικό δίκαιο.</i>	140

I. Πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο.....	140
i. Συνθήκη Ρώμης.....	140
ii. Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1.7.1987).....	141
iii. Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (7.2.1992).....	142
II. Παράγωγο κοινοτικό δίκαιο.....	143
<i>Παράγραφος II: Η ανάγκη ιδιαίτερου για τις συμβάσεις καταναλωτών διμερούς κανόνα σύνδεσης.....</i>	<i>144</i>
1. <i>Η διεθνοποίηση των σχέσεων κατανάλωσης.....</i>	<i>144</i>
2. <i>Η αντιμετώπιση της διεθνοποίησης των σχέσεων κατανάλωσης από το ιδ.δ.δ.....</i>	<i>145</i>
<i>Παράγραφος III: Το ιστορικό υιοθέτησης της ρύθμισης στη Σύμβαση Ρώμης.....</i>	<i>146</i>
Τμήμα 2ο: Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.....	147
<i>Παράγραφος I: Άλλες διεθνείς συμβάσεις.....</i>	<i>147</i>
1. <i>Σύμβαση της Χάγης της 15.6.1955 για το εφαρμοστέο δίκαιο σε διεθνείς πωλήσεις ενσώματων κινητών αντικειμένων.....</i>	<i>147</i>
I. <i>Η εφαρμογή της Σύμβασης Χάγης της 15.6.1955 σε συμβάσεις καταναλωτών.....</i>	<i>147</i>
II. <i>Η Διακήρυξη του 1980.....</i>	<i>148</i>
2. <i>Σχέδιο άρθρων της Συνδιάσκεψης ιδ.δ.δ. της Χάγης του 1980 για το Εφαρμοστέο Δίκαιο σε Ορισμένες Πωλήσεις σε Καταναλωτές.....</i>	<i>150</i>
3. <i>Σύμβαση της Χάγης της 22.12.1986 για το εφαρμοστέο δίκαιο στη διεθνή πώληση κινητών.....</i>	<i>151</i>
4. <i>Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων (Βιέννη, 11.4.1980).....</i>	<i>151</i>
<i>Παράγραφος II: Το ουσιαστικό κοινοτικό δίκαιο.....</i>	<i>152</i>
<i>Η σχέση ανάμεσα στη Σύμβαση Ρώμης και στην κοινοτική νομοθεσία.....</i>	<i>153</i>
<i>Παράγραφος III: Το ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο.....</i>	<i>153</i>
Τμήμα 3ο: Ένταξη του άρθρου 5 στο σύστημα της Σύμβασης Ρώμης.....	154
<i>Παράγραφος I: Το άρθρο 7 ΣΡ στις συμβάσεις καταναλωτών.....</i>	<i>154</i>
1. <i>Η εφαρμογή του άρθρου 7 ΣΡ στις συμβάσεις καταναλωτών.....</i>	<i>155</i>
2. <i>Πότε χρειάζεται η εφαρμογή του αρ. 7 ΣΡ σε συμβάσεις του άρθρου 5 ΣΡ.....</i>	<i>156</i>
I. <i>Πρώτη άποψη: Το άρθρο 7 ΣΡ δεν εφαρμόζεται σε συμβάσεις των άρθρου 5 ΣΡ.....</i>	<i>157</i>
II. <i>Δεύτερη άποψη: Το άρθρο 7 ΣΡ εφαρμόζεται και σε συμβάσεις του άρθρου 5 ΣΡ.....</i>	<i>158</i>
3. <i>Προβλήματα από την εφαρμογή του άρθρου 7 ΣΡ σε συμβάσεις με αδύνατο μέρος.....</i>	<i>158</i>
<i>Παράγραφος II: Χρήση της επιφύλαξης δημόσιας τάξης (άρθρου 16 ΣΡ) στις συμβάσεις με αδύνατο μέρος.....</i>	<i>160</i>
<i>Παράγραφος III: Σχέση του άρθρου 3.3 ΣΡ με το άρθρο 7 ΣΡ. Το άρθρο 3.3 ΣΡ σε συμβάσεις με αδύνατο μέρος.....</i>	<i>161</i>
Τμήμα 4ο: Συνοπτική περιγραφή της ρύθμισης του άρθρου 5 Σύμβασης Ρώμης.....	162
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ.....	163
Τμήμα 1ο: Οι συμβαλλόμενοι.....	163

<i>Παράγραφος I: Εισαγωγικές παρατηρήσεις</i>	163
1. <i>Τα κριτήρια ορισμού της καταναλωτικής σύμβασης</i>	164
I. Αντικειμενικό κριτήριο: η συνήθης χρήση του αντικειμένου της σύμβασης.....	164
II. Υποκειμενικό κριτήριο: οι ιδιότητες των συμβαλλομένων μερών.....	164
i. Ο καταναλωτής.....	165
ii. Ο επαγγελματίας.....	165
2. <i>Στοιχεία συγκριτικού δικαίου</i>	166
I. Σύμβαση Βιέννης (ΟΗΕ) 1980.....	166
II. Σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980).....	166
III. Συμβούλιο Ευρώπης.....	168
IV. Αυστρία.....	168
V. Ελβετία.....	169
VI. Γερμανία.....	170
VII. Ολλανδία.....	171
VIII. Ηνωμένο Βασίλειο.....	171
IX. Γαλλία.....	171
X. Νομοθεσία Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	172
<i>Παράγραφος II: Η προσέγγιση της Σύμβασης Ρώμης</i>	176
1. <i>Ο καταναλωτής στη Σύμβαση Ρώμης</i>	176
I. Η έννοια.....	176
II. Αποκλεισμός των επαγγελματιών.....	177
III. Φυσικά μόνον ή και νομικά πρόσωπα.....	179
IV. Εν μέρει επαγγελματική χρήση.....	180
V. Η γνώση της ιδιότητας του καταναλωτή από τον επαγγελματία.....	180
i. Το ζήτημα.....	180
ii. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.....	181
iii. Η Σύμβαση Ρώμης.....	181
2. <i>Ο πωλητής στη Σύμβαση Ρώμης</i>	183
Τμήμα 2ο: Η σύμβαση	185
<i>Παράγραφος I: Το αντικείμενο της σύμβασης κατανάλωσης στη Σύμβαση Ρώμης</i>	186
1. <i>Η κατ' αρχήν υπαγωγή στο άρθρο 5 όλων των συμβάσεων που συνάπτουν οι καταναλωτές</i>	186
I. Γενικές παρατηρήσεις.....	186
II. Συμβατική και εξωσυμβατική ενοχή.....	186
III. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.....	187
2. <i>Συμβάσεις ασφαλίσεων</i>	188
I. Κανόνες σύνδεσης στην κοινοτική νομοθεσία για τις ασφαλίσεις.....	189
II. Σχέση των οδηγιών με τη Σύμβαση Ρώμης.....	190
3. <i>Τίτλοι</i>	191
4. <i>Συμβάσεις που αφορούν σε ακίνητα (άρθρο 4.3 ΣΡ)</i>	191

I. Γενικές παρατηρήσεις	191
II. Η κατασκευή ή η επισκευή ακινήτου.....	191
III. Η χρονομεριστική μίσθωση.....	192
5. Καταναλωτική πίστη.....	196
I. Το ζήτημα.....	196
II. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.....	198
i. Σχέδιο Σύμβαση Χάγης (1980).....	198
ii. Νομοθεσία Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταναλωτική πίστη.....	198
III. Η καταναλωτική πίστη στη Σύμβαση Ρώμης.....	199
6. Συμβάσεις μεταφοράς (άρθρο 5.4(α) ΣΠ).....	200
7. Συμβάσεις υπηρεσιών παρεχομένων ολοκληρωτικά εκτός της χώρας συνήθους διαμονής του καταναλωτή (άρθρο 5.4(β) ΣΠ).....	202
8. Οργανωμένα ταξίδια (άρθρο 5.5 ΣΠ).....	203
Παράγραφος II: Ο εντοπισμός της σύμβασης στη χώρα συνήθους διαμονής του καταναλωτή (άρθρο 5.2 ΣΠ).....	210
1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	210
I. Έννοια των προσθέτων προϋποθέσεων.....	210
II. Λόγοι υιοθέτησης προσθέτων προϋποθέσεων.....	211
III. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.....	211
i. Νομοθεσία Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	212
ii. Σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980).....	212
iii. Ελβετία.....	213
iv. Αυστρία.....	214
v. Ηνωμένο Βασίλειο.....	214
vi. Ολλανδία.....	214
vii. Ελλάδα.....	215
viii. Γερμανία.....	215
2. 1η περίπτωση.....	216
I. "ειδική προσφορά ή διαφήμιση".....	216
II. "ο καταναλωτής ολοκλήρωσε εκεί τις απαραίτητες για τη σύναψη της σύμβασης πράξεις".....	217
3. 2η περίπτωση.....	218
4. 3η περίπτωση.....	220
I. Το ζήτημα.....	220
II. Συγκριτικό δίκαιο.....	221
III. Τα όρια εφαρμογής της διάταξης 5.2(γ).....	222
i. "αν η σύμβαση είναι πώληση εμπορευμάτων".....	222
ii. "το ταξίδι οργανώθηκε από τον πωλητή".....	222
iii. "ο καταναλωτής μετέβη από τη χώρα αυτή": Οι περιπτώσεις Gran Canaria.....	223
5. Τελικές παρατηρήσεις.....	225

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ.	230
Τμήμα 1ο: Η ελεύθερη επιλογή και οι περιορισμοί της (άρθρο 5.2 ΣΡ).	230
<i>Παράγραφος I:</i> Η εφαρμογή του άρθρου 3 ΣΡ στις συμβάσεις καταναλωτών	230
<i>Παράγραφος II:</i> Το άρθρο 5.2 ΣΡ επιτρέπει την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλομένους	231
<i>Παράγραφος III:</i> Στοιχεία συγκριτικού δικαίου	231
1. <i>Ελβετία</i>	232
2. <i>Γερμανία</i>	232
3. <i>Ολλανδία</i>	233
4. <i>Αυστρία</i>	234
5. <i>Σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980)</i>	234
6. <i>Σχέδια Σύμβασης Ρώμης (1972, 1979)</i>	234
<i>Παράγραφος IV:</i> Η εγκυρότητα της επιλογής εφαρμοστέου δικαίου	236
1. <i>Η τυπική εγκυρότητα της επιλογής</i>	236
I. <i>Ρητή ή σιωπηρή, προφορική ή γραπτή επιλογή</i>	236
II. <i>Το δίκαιο που διέπει την τυπική εγκυρότητα της επιλογής</i>	237
2. <i>Η ουσιαστική εγκυρότητα της επιλογής</i>	237
I. <i>Άρθρο 6.3 σχεδίου Σύμβασης Χάγης 1980</i>	237
II. <i>Άρθρα 8.1, 8.2 Σύμβασης Ρώμης</i>	238
<i>Παράγραφος V:</i> Τα όρια της επιλογής κατά το άρθρο 5.2 ΣΡ	239
1. <i>Λειτουργία της διάταξης 5.2 ΣΡ</i>	239
2. <i>Ποιός κρίνει ποιο δίκαιο είναι το ευνοϊκότερο</i>	241
3. <i>Ισορροπία της σύμβασης και ευνοϊκότερο δίκαιο</i>	242
4. <i>Dérogation</i>	243
5. <i>"δεν μπορεί να στερήσει τον καταναλωτή": σε αναζήτηση του ευνοϊκότερου δικαίου</i>	244
6. <i>Ποιές είναι οι "αναγκαστικοί δικαίου διατάξεις"</i>	246
7. <i>"από την προστασία που του προσφέρουν": πρέπει οι αναγκαστικοί κανόνες να σκοπεύουν στην προστασία του καταναλωτή</i>	247
<i>Παράγραφος VI:</i> Τελικές παρατηρήσεις	247
Τμήμα 2ο: Το εφαρμοστέο δίκαιο σε περίπτωση έλλειψης (έγκυρης) επιλογής (άρθρο 5.3 ΣΡ).	248
<i>Παράγραφος I:</i> Η χαρακτηριστική παροχή	249
1. <i>Η χαρακτηριστική παροχή (άρθρο 4.2 ΣΡ)</i>	249
Πότε δεν εφαρμόζεται η χαρακτηριστική παροχή	252
2. <i>Ιστορικό της ΣΡ, στοιχεία συγκριτικού δικαίου</i>	253
3. <i>Η ανεπάρκεια του συνδέσμου</i>	254
4. <i>Προτάσεις αναθεώρησης της αρχής της χαρακτηριστικής παροχής</i>	255
<i>Παράγραφος II:</i> Το δίκαιο της χώρας της συνήθους διαμονής του καταναλωτή	256
1. <i>Γενικές παρατηρήσεις</i>	256
2. <i>Στοιχεία συγκριτικού δικαίου</i>	257

3. Η έννοια της συνήθους διαμονής.....	258
4. Αξιολόγηση της λειτουργίας του συνδέσμου.....	259
I. Αποκλειστικός σύνδεσμος.....	260
II. Έλλειψη ρήτρας διαφυγής.....	260
<i>Παράγραφος III: Ποιός ο καταλληλότερος αντικειμενικός σύνδεσμος στις συμβάσεις με αδύνατο μέρος;</i>	261
i. Γενικά.....	261
ii. Τόπος σύναψης της σύμβασης.....	261
iii. Τόπος εκτέλεσης της σύμβασης.....	262
Τμήμα 3ο: Έκταση εφαρμογής του εφαρμοστέου δικαίου.	262
<i>Παράγραφος I: Η τυπική εγκυρότητα (άρθρο 9.5 ΣΡ)</i>	263
1. Γενικές παρατηρήσεις.....	263
2. Στοιχεία συγκριτικού δικαίου.....	264
I. Ελβετία.....	264
II. Σχέδιο Σύμβασης Χάγης (1980).....	265
III. Αυστριακός νόμος ιδ.δ.δ. (1978).....	265
3. Η τυπική εγκυρότητα των συμβάσεων καταναλωτών κατά τη Σύμβαση Ρώμης (άρθρο 9.5 ΣΡ).....	265
<i>Παράγραφος II: Το ουσιαστικό κύρος της σύμβασης (άρθρο 8 ΣΡ)</i>	267
<i>Παράγραφος III: Η δικαιοπρακτική ικανότητα του καταναλωτή</i>	268
1. Το ζήτημα.....	268
2. Οι επικρατέστεροι σύνδεσμοι για το εφαρμοστέο δίκαιο στη δικαιοπρακτική ικανότητα. ...	268
3. Άρθρο 11 ΣΡ: Η επιφύλαξη υπέρ του δικαίου του τόπου σύναψης της σύμβασης και η προϋπόθεση της καλής πίστης του επαγγελματία.....	269
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	271
Πηγές.....	275
Παράρτημα.....	323
Αναλυτικός πίνακας περιεχομένων.....	329

